تحریری کورس مناظرہ

تشریحات النابغة

فی

حل المسائل المختلفة

من ملفوظات

شیخ الاسلام سلطان المناظرین نابغۃ العصر شیخ القرآن والحدیث شہید ابن شہید

ابو العزیز غلام حضرت غلام الحنفی شہید عرف نابغۃ تقبلہ اللہ

تحریر و ترتیب

سید محمد ثواب

ابن سید اکاخیل باچا صاحب

اولہ حصہ

ناشر

مدرسہ حدیقۃ الأحناف

د مناظرې کورس ، 2012

تحریري کورسِ مناظره

تشریحات النابغة

في

حل المسائل المختلفة

﴿ اوله حصه ﴾

من ملفوظات:

شيخ الإسلام سلطان المناظرين نابغة العصر

شهيد ابن الشهيد شيخ القرآن والحديث

أبو العزيز غلام حضرت غلام الحنفي شهيد - تقبله الله - عُرف نابغه

مُحرِر و مُرتب:

سيد محمد ثواب

ابن سيدآكاخيل باچا صاحب

برېښنايي کوونکی: عزت الله سلطانزي

ناشر:

مدرسه حديقة الأحناف

بسم الله الرحمن الرحيم

دکتاب نوم : نشريحات النابغة في حل المسائل المختلفة

من ملفوظات: شيخ الإسلام سلطان المناظرين نابغة العصر
شهيد ابن الشهيد شيخ القرآن والحديث أبو العزيز
غلام حضرت غلام الحنفي شهيد - تقبله الله - عُرف نابغه

مُحرر و مُرتب: سيد محمد ثواب صاحب

رابطه نمبر: 0345-9029268

تصحيح : مولوي راز محمد هاشمي

نظرِ ثاني: شيخ القرآن و الحديث حضرت مولانا
سيد آياز علي شاه باچا صاحب

کمپوزنګ : ابوبدر کمپوزنګ سنټر، پشاور

پروپرائيټر : مولوي محمد حقاني" فيض الهادي"

موبائل نمبر: 0311-9316109

ناشر : مدرسه حديقة الأحناف

هرنس پوره رحمان پوره پاکستان لاهور

موبائل نمبر: 0308-4250818

فهرست :

سریزه

الحمد لله على تمام فضله واكرامه وعلى سابغ احسانه وانعامه وهو الذي بنعمته تتم الصالحات وببركة عونه تتكامل الأعمال والحسنات وهو ذو الجلال والإكرام .

والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله الكرام وأصحابه العظام الذين آمنوا به واتبعوه وأيدوه ونصروه ونقلوا لنا رسالته وبلغونا أمانته وحملوا على عاتقهم نشر هذا الدين في جنبات الأرض فبذلوا في سبيل ذلك المال والأرواح وغادروا الأوطان وفارقوا الوالد والولدان فكانوا بحق ﴿خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (آل عمران آيت : ١١٠)

ثم حمل هذه الأمانة من بعد رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله حفظ الله بهم الدين وأنار بهم السبيل ساروا في شرق الأرض وغربها يؤدون تلك الأمانة التي جعلها الله في أعناقهم أمانة عرضها الله على السموات والأرض فأبين أن يحملنها وأشفقن منها فحملها هؤلاء العمالقة من العلماء الأفذاذ ومن هؤلاء العلماء الأفذاذ شيخي وأستاذي وسندي شيخ الإسلام سلطان المناظرين نابغة العصر شهيد ابن شهيد تقي ابن تقي العلامة أبو العزيز غلام حضرت غلام رَحِمَهُ اللَّهُ فكان عقله وقلبه بيضاء نقية حَفِظَ لهذه الأمة دينها وشريعتها وعقيدتها منهجاً ودستوراً أبدياً أنه صاحب العقل المشرق والفكر المستنير وأخرج كثيرًا من العلماء والعوام من الظلمات إلى النور ومن ظلمة الجهل إلى نور العلم نور الله مرقده كما نور قلوبنا بعقيدة أهل السنة والجماعة . أما بعد !

محترمو لوستونكو ! كوم كتاب چې ستاسو په لاسونو کې دی د محترم شيخ صاحب د شهادت نه وروسته ما مناسبه وګڼله چې د شيخ صاحب د مناظرې كورس په
ليكلي بڼه ستاسو درانه حضور ته وړاندې كړم .

لكه څرنګې چې د ديني عالمانو دا فرض وي چې د اسلامي احكامو په راتولو سره په تړلنه کې د رسائلو كتابونو وغيره صورت کې د مسلمانانو ديني ضرورتونه پوره كړي اسلام د

مسلمانانو ديني ضرورتونه پوره کړې دی او اسلام هر وخت د مسلمانانو ديني ضروریاتو ته مثبت ځواب وئيلي دئ.

او دا خبره هم له هيچا پټه نه ده چې په هر وخت کې اسلام دښمنه قوتونو او عناصرو په مختلفو طريقو سره د مسلمانانو بې لاري کولو او په مسلمانانو کې د کرکې او نفرت او وحشت خورولو لپاره قسما قسم حربي استعمالوي نه ددې لپاره يې نوي نوي ډلې د مختلفو عقيدو او نظرونو سره پيدا کړې او ددوي تعاون يې جاري وساتلو هر قسم امکانات، اسباب او وسائل يې ددوي په خدمت کې په کار واچول تر څو خپلو شومو اهدافو او موخو ته ځان ورسوي.

خو الحمد لله مسلمانان خصوصاً علماء کرامو په هر وخت کې د اسلام دښمنه قوتونو او عناصرو د حربو او دسيسو د ناکاره کولو او شنډولو د پاره هر قسم قرباني ورکړې او د خپلو عقائدو مقدساتو او آکابرو دفاع يې حتى الوسع کړې او په هر محاذ يې د تيري کوونکو مخه نيولې او په هر بخش کې د خپل مقدس دين خدمت جاري ساتلې دي.

من جمله له دغو خادمانو څخه يو شيخ صاحب مرحوم وه شيخ صاحب په خپل وخت کې د خپلې عقيدې او مسلک دفاع په ربښتيا سره وکړه او په هر ډګر کې د باطل پرستو او اهلِ زيغو مقابلې وکړي.

د شيخ صاحب د مقابلو او سربښندنو په برکت سره زيات مسلمانان د غلطو عقائدو نه يو اځې وژغورل شول بلکې د اهلِ زيغو او باطل پرستو مقابلو ته چمتو شول.

شيخ صاحب د خپل ژوند په اوږدو کې د تدريس په موده کې د اسلامي تعليمي کال په روستني مياشتو کې د علم مناظره کورس کولو او زياتو طالبانو به د شيخ صاحب مرحوم له دغه کورس مناظره نه استفاده کوله د شيخ صاحب د خدمتونو دا سلسله جاري وه خو چونکې د شيخ صاحب سره ژوند وفاء ونه کړه او د دار فناء نه دار بقاء ته لاړه **الموة جسر يوصل الحبيب الى الحبيب**، روح دې ښاد وي.

نو ددې د پاره چې د شيخ صاحب د خدمتونو دا سلسله جاري وي او ضائع نه شي نو ما مناسبه وګڼله چې د شيخ صاحب د خدمتونو دغه سلسلې ته يو بل رنګ جريان ورکړم هغه دا چې شيخ صاحب د علم مناظره ټول کورسونه په صوتي شکل وه يعنې صوتيات وه او ما د خپل والد ګرامي د امر په اساس او زما د والد ګرامي د خاص شفقت په اساس چې د شيخ صاحب د خدمتو په رابطه يې لرلو ترڅو چې فائده عامه او دائمي شي نو ما دغه خدمت ته ملا وتړله او د خپل

والد گرامي د دعاگانو مالي امکاناتو او وسائلو په برکت سره الله پاک زه د دغه خدمت کولو جوګه کړم او تقریباً په ۹ میاشتو کې د ۲۰۱۲ میلادي کال کورس مناظره ته چې تقریري وه ما تحریري شکل ورکړو او د یو کتاب بڼه مې ورکړه.

البته که څه هم په دغه بخش کې یوه رساله موجوده وه خو په هغې کې صرف عبارات او حوالې ذکر شوې وې د شیخ صاحب د خولې مبارکې هغه تفصیل چې هغه خپله کړې نه وه په کې ذکر شوي نو په دې اراده چې هغه تفصیل د شیخ صاحب د خولې مبارکې د همیشه د پاره باقي پاتې شي نو په دغه خدمت ما لاس پورې کړه سره له دې چې د خپل والد گرامي له هر قسم تعاون نه برخمن وم له ما سره د دغه کتاب په لیکلو کې زما کشر ورور طالب العلم سید احمد شاه باچا صاحب او مولوي راز محمد هاشمي صاحب هم همکاري کړې الله پاک دې زمونږ دغه خدمت په خپل دربار کې قبول او منظور کړي.

چونکې دا کورس مناظره د حضرت شیخ صاحب صوتیات وو نو هُو بهو مو د شیخ صاحب د خولې خبرې را نقل کړې بغیر د څه تغیر او بدلون څخه.

آمین یارب العالمین

أخوکم في الله: سید مکمد ثواب

بسم الله الرحمن الرحيم

د شيخ صاحب ژوند ته لنډه کتنه :

نوم :

شيخ الاسلام سلطان المناظرين زينة الشهداء د طريقت او تصوف وتلي چهره د وخت ستر نابغه شهيد ابن شهيد العلامة ابو العزيز غلام حضرت غلام الحنفي د پير طريقت شيخ المشائخ فخر الشهداء حضرت العلامة و مولانا خواجه محمد حضرت رَحِمَهُ اللهُ ځوي په کال ۱۳۵۵ لمريز د ننګرهار ولايت آګام ولسوالي قريه پچير په يوه ديندار ه علمي او روحاني کورني کې دنيا ته ستر ګې وغړولې .

کله چې روسانو د افغانستان په پاکه خاوره تجاوز وکړو د محترم شيخ صاحب کورني د روسانو د تجاوز نه دوه (۲) کاله مخکې پاکستان ته هجرت کړې وه او د مردان په ښار کې ميشت شوې وه .

ديني زده کړې :

محترم شيخ صاحب لومړني زده کړې د خپل محترم والد صاحب نه کړې وې .

باقي فنون يې د مختلفو علماء کرامو نه په مختلفو ځايونو کې لکه په آضاخيلو ، باړه ، کهجوري ، باجوړ ، باغبانان ، چراټ ، مهاجر بازار ، چارسده ، مردان او داسې نورو ځايونو کې کړې وي .

نوموړي لويه دوره د حديثو د مشهور شيخ الحديث حضرت مولانا محمد ادريس صاحب سره په کال ۱۳۷۶ لمريز چې د ۱۹۹۷ ميلايد کال سره سمون خوري په چارسده ترنګزو کې کړې وه .

د شهيد شيخ صاحب رَحِمَهُ اللهُ مشهور استاذان :

(۱) شيخ الحديث حضرت مولانا محمد ادريس ترنګزي صاحب
(۲) شيخ الحديث حضرت مولانا روح الامين نثار آبادي صاحب
(۳) شيخ الحديث حضرت مولانا ضياء الله باجوړي صاحب
(۴) شيخ الحديث حضرت مولانا قاضي محمد آمين صاحب نور الله مرقده
(۵) شيخ الحديث حضرت مولانا شهاب الدين دلاور صاحب

(٦) شيخ الحديث حضرت مولانا مصباح الله هزاروي صاحب
(۷) شيخ الحديث حضرت مولانا محمد سليم حقاني صاحب
(۸) شيخ الحديث حضرت مولانا غلام فاروق عُرف وزيرستان مولوي صاحب
(۹) شيخ الحديث حضرت مولانا امين الله باجوړي صاحب
(۱۰) شيخ الحديث حضرت مولانا عنايت الله البرهاني صاحب

علمي خدمتونه :

په ۱۹۹۳ ميلادي كال كې په جامع مسجد صديق اكبر رضى الله عنه گنج اخون آباد كې امام شو او له فراغت نه وروسته يې په همدغه مسجد كې يوه ديني اداره په نوم د دار الاحناف جاري كړه او دوي به په يوائې ځان په دې ديني اداره كې د دين خدمت كولو .

تر دې چې تر ۱۹ كالو يې د دين د خدمت دا سلسله جاري وساتله او په دې لږه موده كې د دين ډير خدمت وكړو .

شيخ صاحب د بې ساري نبوغ په بركت سره د مروجه فنونو تر څنگ ترجمة القرآن ۱۰ كاله او كورس مناظره ۷ كاله ۲ ځل وړه دوره او ۷ ځل غټه دوره تدريس كړه .

او دوي ته به د افغانستان او پاكستان مختلفو علاقو نه طالبان راتلل او ديني تنده به يې ماتوله او په درس تدريس به يې څه معاوضه هم نه اخيستله او د مدرسې او د طالبانو اكثر ضروريات به يې له خپل ځان نه ادا كول .

شهيد شيخ صاحب په دې موده كې يې بې شميره شاگردان نه يوائې د عقيدې او مذهب د پاره وروزل بلكې د فضيلت پگړي يې هم ورو تړلي چې دده دا علمي خدمات د ستاينې وړ او د هيچا نه هم پټ نه دي .

علمي آثار :

شهيد شيخ صاحب په خپل وخت كې د خپلو همزولو په مينځ كې د ډير عجيب استعداد او د بې مثاله قابليت خاوند وه .

دده مبارك علم استعداد او قابليت ته به چې چا وكتل نو هر چا به تري نه د تصنيف او كتاب ليكلو مطالبه او غوښتنه كوله سره له دې نه چې ډير مصروف هم وه خو بيا هم د عالي همت او د خپل قوي استعداد نه په استفاده او د خپل استعداد په رابطه د خپل مسئوليت د درك كولو

په اساس یې یو څو قیمتي او علمي آثار تیار کړي وه چې تر څو اهل علم خصوصاً او عام مسلمانان ترې نه عموماً ښه استفاده وکړي.

یوه خبره چې قابل ذکر یې ګڼم هغه دا چې شیخ صاحب د دین د خدمت په سلسله کې له ډېر احتیاط او دقت نه کار اخیستلو شیخ صاحب څه رسائل او کتابونه لیکلي هم وه.

خو دده دا رایه وه چې کله زما عمر له څلویښتو (۴۰) کالو نه زیات شي نو زه به په خپلو تصنیفاتو بیا کتنه وکړم د زیادت او نقصان تصحیح به یې وکړم بیا به یې چاپ ته ورکړم خو هغه د چا خبره چې د الله جل جلاله او بنده اراده یوه نه وي نو شیخ صاحب هم دد غې خبرې یو مصداق شو.

شهادت:

شهید شیخ نابغه صاحب رَحِمَهُ اللّٰهُ په ۱۳۹۵ لمریز کال د زمري د میاشتې په ۲۹ نیټه چې د ۲۰۱۶ میلادي کال د اګست د میاشتې د ۱۹ نیټې سره سمون خوري د جمعې د لمانځه د ادا کولو وروسته د خپل والد ګرامي سره یو ځای د پیښور ښار ګنج اخون آباد کې د خپلې مدرسې تر څنګ د دین او مذهب دښمنانو له خوا په شهادت ورسیدل انا لله وانا الیه راجعون روح دې ښاد وي.

شهید شیخ صاحب او ورسره والد صاحب محترم یې د افغانستان پلازمینې کابل په بت خاک قلعه محسن مومین آباد کې خاورو ته وسپارل شول.

که ژوند وفاء وکړه نو د شیخ صاحب محترم په زندګۍ به ان شاء الله تفصیلاً یو بل کتاب هم ستاسو حضور ته پیش کوم چې دا به یو څه وخت نیسي که الله تعالی ته منظوره وه نو دا نو تنده به مو هم خړوب کړم ان شاء الله.

سید محمد ثواب صاحب

د مُحرر او مُرتب غوښتنه د لوستونکو نه :

محترمو لوستونکو زما احترامانه غوښتنه له تاسو څخه داده چې حتما به دغه کتاب کې غلطي زيادت او نقصان په هر لحاظ سره موجود وي ځکه زه کوم ليکوال او اديب نه يم او د خلق الانسان ضعيفا نه يم نو له تاسو څخه هيله لرم چې نسبت د غلطي زيادت او نقصان محترم شيخ صاحب مرحوم ته ونه کړي او له ما سره د دغه غلطي په اصلاح کولو کې همکاري وکړي د تعاونوا على البر والتقوى په اساس ځکه ستاسو همکاري به سبب او ذريعه د تکميل د دغه کتاب شي .

ما په ليکلو د دغه کتاب کې له ښه دقت نه کار اخيستي څه چې شيخ صاحب رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي ما دلته ليکلي خو ليکل د اوريدونکي او ليکل خپله د ويونکي سره په تقديم او تاخير کې فرق لري نو که چيرته رانه په ليکلو کې غلطي شوې وي نو راسره يې شريکه کړي چې د اصلاح لپاره يې اقدام وکړم او په راتلونکي کې بيا په دغه کتاب کې رانه نورې غلطې تکرار نه شي .

يوه بله د پام وړ خبره د محترمو لوستونکو لپاره : هغه دا چې شيخ صاحب چې کومې حوالې د کتابونو ذکر کړي هغه اکثرې حوالې د بيروتي چاپ کتابونو دي ، نو بايد چې اصلِ کتاب ته د مراجعې په وخت کې بيروتي چاپ کتاب ته مراجعه وشي .

د کيفيت او ترتيب په لحاظ سره ستاسو نيکو مشورو ته سترګې په لار يم .

و من الله التوفيق

أخوكم في الله

سيد محمد ثواب

په اول جلد کې د ذکر شوو مسائلو مختصره خلاصه :

﴿١﴾ اصولِ مناظره

﴿٢﴾ مسئله حياة الأنبياء

﴿٣﴾ مسئله كرامات الأولياء

﴿٤﴾ مسئله علم التصوف

﴿٥﴾ مسئلة التبرک بآثار الصالحين

﴿٦﴾ مسئلة الوسيلة

﴿٧﴾ مسئلة تقبيل اليدين والرجلين

﴿٨﴾ مسئلة تقبيل المصحف

﴿٩﴾ مسئلة السيماء

﴿١٠﴾ مسئلة زيادة الايمان و نقصانه

﴿١١﴾ مسئلة التقليد

﴿١٢﴾ مسئلة ايصال الثواب للأموات

﴿١٣﴾ مسئلة القراءة عند الميت

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وحده و الصلاة و السلام على من لا نبي بعده ولا رسول بعده و هو خاتم النبيين أما بعد! فأعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم : ﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ (سورة التوبة آيت : ٧٣) .

وقال الله تبارك وتعالى ﴿ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ﴾ . (سورة التوبة آيت : ١٢٣) .

و قال الله تبارك و تعالى : ﴿ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ﴾ . (سورة البقرة آيت : ١٣٧).

وعن أبي قلابة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال: لا تجالسوا أهل الأهواء ولا تجادلوهم فإني لا آمن أن يغمسوكم في ضلالتهم أو يلبسوا عليكم ما تعرفون ، و قال أيوب رَحِمَهُ اللَّهُ و قال لي أبو قلابة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ : يا أيوب ! احفظ مني أربعة لا تقل في القرآن برأيك وإياك والقدر وإذا ذكر أصحاب محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فامسك ولا تمكن أصحاب الأهواء من سمعك فينبذ فيه ما شاء أو كما قال .

و قال عبدالله بن مبارك رَحِمَهُ اللَّهُ :

فلعنة ربنا أعداد رمل ❁ على من رد قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ

فلا بالمشرقين له نظير ❁ ولا بالمغربين ولا بكوفة

معززو طالبانو او راغلو قدرمنو عالمانو د علم سره وابسته او تعلق لرونكو ځوانانو !
دا نن اغاز او شروع د درس كورس مناظره مشتمله گرځوم په اربعة مباحثو باندې :

المبحث الاول : في بيان تعريف علم المناظرة وموضوعها وغرضها مع بيان معناها اللغوي ووجه تسميتها بالمناظرة :

المبحث الثاني : في بيان قسمي الدليل ودفعهما مع الذكر بعض اصطلاحات فن المناظرة :

المبحث الثالث : في بيان شرائط المناظرة :

المبحث الرابع : في اثبات علم المناظرة وكونها من أهم العلوم :

المبحث الاول في بيان تعريف علم المناظرة وموضوعها وغرضها مع بيان معناها اللغوي ووجه تسميتها بالمناظرة :

دا زمونږ د ننني درس چې اولين درس دی مشتمل دی په اغاز د کورس مناظره باندې مونږ مشتمل وګرځو په اربعة مباحث باندې :

مناظره لغتاً یا مأخوذ ده د نظير نه او یا مأخوذ ده له نظر نه أخذ د مناظرې د نظير نه دا اخذ حقيقي نه دي ، بلکې في کون مبدأهما واحداً ، مناظره مأخوذه د نظير نه په دې معنی باندې چې نظير د پاره أصل ماده هم نظر دي د مناظرې د پاره اصل ماده هم نظر دي .

نو لغتاً یا مأخوذه ده د نظير نه او یا مأخوذه ده د نظر نه که مأخوذه د نظر نه شي بيا دغه نظر لره مختلف معاني دي يا نظر په معنی د التفات النفس إلى المعقولات سره او يا نظر په معنی د انتظار سره .

او يا نظر په معنی د تأمل في المعقولات سره او يا نظر په معنی د مقابلې سره ، داد اصلي مادې هغه اخذ شو .

ربط د دغې مناظرې مصطلح د هغې معنی لغوي سره شته دي که ماخوذه د نظير نه شي نظير په معنی د هم مثل باندې نو شرط بيا په مناظره کې داده چې :

أن يكون أحد المتخاصمين يا أحد المناظرين نظيراً مع الآخر بالعلم .

چې وي به دواړه متخاصمين برابر په علم کې نو شرط دا شو چې دواړه به په علم کې برابر وي داسې به نه وي چې دا يو صاحب علامة الدهر شيخ الحديث دي او دويم د اولې درجې طالب ده او يا عام جاهل سړي ده ځکه د عالم مناظره له جاهل سره فضول د يو عالم مناظره د يو کم فهم طالب سره فضول ده .

امام شافعي رَحِمَهُ ٱللَّهُ به فرمائل :

كلما ناظرت عالماً أبهته وكلما ناظرني جاهل أبهتني .

ما چې کله هم د عالم سره مناظره کړي ده ما عالم پړ کړې ده او که ما د جاهل سره مناظره کړي ده نو زه يې پړ کړې يم نو د جاهل سره مناظره نه کيږي .

او كه ماخوذ د نظر نه شي نو كه دا په معنى د انتظار سره شي نو ربط د معنى لغوي مصطلح سره شته دي په دې كې چې احد المتخاصمين لره لائق او جديره داده چې :

أن ينتظر أحد المتخاصمين إلى أن يتم كلام الآخر .

يو د متخاصمينو به انتظار كوي تتميم د كلام آخر لره .

نو مناظره كې هم يو بل ته انتظار وي يو غږيږي بل غلي او چې دا بل غږيږي هغه او لني غلې وي او كه دا وركې نه وي هغه بيا منازعي او مجادلي دي مقابلي دي د هغې تعريف را روان دي .

او كه ماخوذ د نظر نه په معنى د تأمل سره شي ربط د لغوي معنى د مصطلح سره داده چې په دې كې اشاره ده :

إلى أولوية التأمل بأن لا يقول أحد المتخاصمين مالم يتأمل فيها .

نو په دې كې اشارت اولويت د تأمل لره ده او يو د متخاصمينو بغير د پوره سوچ او فكر نه قول نه كوي او كه يې وكړ نو ګيريږي .

خلاصه دا چې معنى لغوي د مناظرې كه ماخوذه د نظير نه شو ياد نظر نه :

بمعنى التفات النفس إلى المعقولات أو تأمل في المعقولات او الإنتظار أو المقابلة .

معنى لغوي كه مقابله شي خو هم ربط آسانه ده : أحد المتخاصمين د آخر سره مقابله كې وي دا نه شي كيدې چې دواړه دې په حكم ايجابي قائل وي او يا په حكم سلبي قائل وي بيا دغه وخت كې مناظره نه شي كيدې .

په اصطلاح كې مناظره كوم چې صاحب د رشيديې ذكر كوي :

توجه المتخاصمين في النسبة بين الشيئين اظهاراً للصواب .

د دوه جګړه مارو توجه يې ذهني ده په يو نسبت كې په مينځ د شيئينو كې چې يو قائل ايجاب ته نسبت كوي بل به يې سلب كوي كه بل قائل د سلب وي بل به ايجاب كوي په قصد د اظهار حق باندې .

صاحب د رشيديې چې كوم تعريف ذكر كړې دي دا اربعه عللو سره جامع دي په دې كې علت غايي هم بيان شوې علت مادي هم بيان شوې فاعلي او صوري هم بيان شوې په دې كې

توجه د ذهن د متخاصمينو علت صوري شو او دا خپله متخاصمين علت فاعلي شو او نسبت بين الشيئين علت مادي شو او اظهاراً للصواب يې علت غايي شو مقصد به دغه وي .

چا دې نه اختصار کړي په لنډو الفاظو کې اصطلاحي معنى د مناظرې بيان کړي ده :

هي النظر بالبصيرة من الجانبين في النسبة .

دا هغه نظري منطقي آخلي نظر بالبصيرة دي ددوه جانبينو متخاصمينو نه په نسبت د شيء کې چې ايجابي دي سلبي دي .

دا دويم تعريف صاحب د تعريفات للجرجاني ذکر کړي دي ، جلد ۱ ص ۶۷۸ باندې اول کوم تعريف چې مونږ ذکر که صاحب د رشيدې ذکر کړي ص ۹ باندې .

دارنګې تعريفات د جرجاني جلد اول ص ۲۹۸ هم نقل کړي ، ابو الخير په مفتاح السعادة کې د تعريف د علم مناظرې الفاظ دا ذکر کوي :

هو علم يبحث فيه عن كيفية إرادة الكلام بين المناظرين .

موضوع د علم مناظرې :

الأدلة من حيث انها تثبت المدعیٰ على الغير .

د علم مناظرې د علم اصولو سره معمولي فرق وشو په علم اصولو کې موضوع ادله اربعه دي كونها مثبت المدعى او غير مثبت المدعى هغې نه ساکت دي خپله دا ادله موضوع د علم اصولو ده او علم مناظره چې کوم ده ادله اربعه من حيث أنها تثبت المدعى على الغير دغه څلور دلائل ددې حيثيت نه چې مثبت د مدعى په خصم واخلي دا بيا موضوع د علم مناظرې ده .

همدا وجه ده چې علم مناظره د علم اصولو يو شق ده يعنې علم اصولو کې تاته دلائل زده کيږي او په علم مناظره کې طريقه د استعمال د دلائلو زده کيږي چې دغه دلائل به څنګه مستعملوي کله چې دې چاسره بحث راشي دعوه به څنګه ثابتوي او خصم به څنګه ساکتوي .

نو طريقه د استعمال د دلائلو اربعو علم مناظره ده او خپله دلائل اربعه پيژندل او د هغې انواع پيژندل چې دي دا علم اصول دي نو داد هغې نه شق ده همدا وجه ده که تاسو

مولوي يا حسامي باب القياس کې وګوري نو څه حصه چې راشي الأسولة المتوجه على القياس باب راشي نو هغلته به ناکتين او يا شارحين دا ليکي چې ههنا شروع في بحث المناظرة ، ددې ځای نه شروع په باب د مناظره کې وشوه .

نو داد علم اصولو يو شق ده که څوک يې غير جائز ګڼي هغه دې بيا علم اصول هم او باسي د فنونو مدونه وو نه او بلکې د علم اصولو نه علم مناظره دا ډيره ضروري شوه ځکه هغلته معرفت د ادله محضه وو دي او دلته طريقه د استعمال د ادله وو ده ، اوس چې د ادله وو استعمال باندې نه پوهيږي نو په نفس ادله وو به څه وکړي .

غرض د علم مناظرې :

او غرض د علم مناظرې :

تحصيل ملكة طرق المناظرة لئلا يقع الخبط في البحث فيتضح المطلوب الصواب .

حصول د يو ملکې د لارو د مناظرې دي دې لپاره چې په بحث کې څه خبط واقع نه شي او حق واضح شي .

کله چې سړي دغه غرض نه وي حاصل کړي او دا ملکه دې مناظر ته نه وي کله دې هم ميدان د مناظرې ته نه وړاندې کيږي ځکه دې به اهلسنت وي او مقابل به يې اهل زيغ وي دې به په حق باندې وي مقابل به يې په باطله خو د عدم مهارت نه چې دې به د دغې ملکې خاوند نه وي کيدې شي دغه مناظره کې په ده خبط راشي په بحث کې او هغه حق مسئله دې ښکاره نه کړې شي عوامو ته .

ډير کرته داسې شوې دي يو چا کې قوه د مناظرې نه وی بيا په حقه مسئله کې پاتې راشي نو چې په بحث د مناظرې کې رعب راځي درباندې ترتيب د ادله وو درنه خرابيږي مه وړاندې کيږه د مناظرې ميدان ته ځکه تا کې دا قوه نشته .

دا علم مناظره وه :دوه الفاظ نور دي چې هغه يو لفظ د مجادلې دي بل لفظ د مکابرې دي .

دا دواړه الفاظ د مناظرې سره په مصطلحه معنى کې قربت لري ولې فرق يې شته په بعضې قيد کې :

المجادلة هي المنازعة لا لإظهار الصواب بل لإلزام الخصم.

جګړه ده په مینځ د متخاصمینو کې غرض په کې اظهار حق نه وي بلکې غرض د دواړو د خپل خصم الزام او تسکیت وي چونکې غرض باطل ده غایه باطله ده نو جائزه نه شوه اظهار حق نشته الزام د خصم وي.

دریم مکابره ده:

هي المنازعة لا لإظهار الحق ولا لإلزام الخصم.

دا هغه جګړه ده په مینځ د متخاصمینو کې چې غایه ورکې اظهار حق هم نه وي الزام الخصم هم نه وي.

دا فقط یو جانب بل جانب باندې کبر علوه ثابتول دي یو وایي زه تا نه عالي یم بل وایي نه زه دا ستا نه عالي یم اظهار حق او الزام خصم مقصد نه دي.

دا لفظ د جدال قرآن عظیم الشان کې نهه ویشت (۲۹) ځایه مذکور دي د قرآن عظیم اصطلاح داده چې کوم ځای کې جدال راشي نو دا جدال، جدال مذمومه وي مګر چند مواضع ترې استثناء دي.

دا دغه د اظهار حق لپاره چې کومه منازعه شوې وي چې مناظره ورته وایي هغه نه وي بلکې لا لإظهار الصواب چې کوم تعریف مونږ د مجادلې وکړو نو دغه جدال ته جدال مذموم ویلې شي، نهه ویشت (۲۹) ځایه قرآن کې جدال راغلي خو دا له صفاتو د اهل کتابو او غلطو خلکو نه ګرځولې شوې که د ټولو تفصیل ته ورځم نو زیات وخت به ونیسي.

خو په دې نهه ویشتو (۲۹) ځایونو کې دري (۳) ځایه جدال ممدوحه دي مذمومه نه دي باقي د هغې نه چې څومره الفاظ د جدال په قرآن کې راغلي هغه بد وي مذموم وي قبیح وي ځکه اظهار حق په کې نه وي مثلاً سورة بقره کې راځي:

﴿فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ سورة بقرة آیت:۱۹۷.

او په سورة نساء کې راځي:

﴿وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ﴾. (سورة النساء آیت: ۱۰۷).

په سورة نساء کې بیا راځي:

﴿ هَاأَنتُمْ هَؤُلاء جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَن يُجَادِلُ اللهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً ﴾. (سورة النساء آيت : ۱۰۹).

او په سورة انعام کې راځي :

﴿ حَتَّى إِذَا جَآؤُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُواْ إِنْ هَذَآ إِلاَّ أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ ﴾. (سورة انعام آيت : ۲۵).

او په سورة انعام کې په بل ځای کې راځي :

﴿ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ﴾. (سورة انعام آيت : ۱۲۱).

او په سورة اعراف کې راځي :

﴿ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاء سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ ﴾. (سورة اعراف آيت : ۷۱).

او په سورة انفال کې راځي :

﴿ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴾ (سورة انفال آيت :٦).

او په سورة هود کې راځي :

﴿ قَالُواْ يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾. (سورة هود آيت : ۳۲).

همدا شان نهه ویشت (۲۹) ځایونه جوړیږي چې په هغې کې جدال راغلي دی مراد ترې نه اکثر جدال مذمومه دي خو دري ځایونه دي چې لفظ د جدال راغلي دي خو دا جدال جدال ممدوح دي مذموم نه دي مراد .

یو د هغې نه په سورة نمل کې راځي :

﴿ ادْعُ إِلِى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ﴾. (سورة نمل آيت : ۱۲۵).

دا خطاب رحمت عالم ته دي دلته مراد د جدال نه هغه مصطلح نه دي مذموم چې : هي المنازعة لا لإظهار الصواب بلکې اظهار د صواب د نبي عَلَيْهِ السَّلَام مقصد دي دغه جدال مستثنی دی دغه جدال نه مراد مناظره ده جدال مقبوحه مذمومه نه ده مراد .

يا سورة عنکبوت کې راځي :

﴿ وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ﴾ . (سورة عنكبوت آيت : ٤٦).

د الا بالتي استثنی نهي نه ايجاب راولي دلته چې کوم جدال له اهل کتابو سره په طريقې احسن ثابت شو دا مناظره ده جدال مقبوح مراد نه ده .

يا سورة مجادله کې راځي :

﴿ قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴾ . (سورة مجادلة آيت : ١).

نو هغلته مراد د جدال د هغه بي بي نه چې کوم خولة بنت ثعلبة الانصاري رحمها الله وه شان نزول به يې تاسو ته معلوم وي .

د خپل خاوند اوس بن صامت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سره کومه نزاع چې راغلې وه نو دغه جدال چې په حقه باندې دغه بي بي وه دا جدال مذموم نه وه بلکې تجادلك في زوجها دا دې مقصد اظهار حق وه .

دا نهه ويشت (۲۹) ځايه قرآن کريم کې لفظ د جدال راغلي ، ۳ ځايه ممدوح مناظره مراد ده اظهار حق مراد دي باقي اکثر مواضع هغه جدال مصطلح ده چې هغه لا لاظهار الصواب او جائز نه دي .

بيا قرآن عظيم الشان کې کله کله د دغې مناظرې مجادلې منازعې مکابرې نه تعبيرونه په لفظ د حجت سره کيږي نو ۲۷ ځايه قرآن عظيم کې محاجات ذکر دي لکه سورة بقره کې :

﴿ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾ (سورة البقرة آيت : ٧٦).

محاجات ذکر دي .

يا په سورة بقرة کې راځي :

﴿قُلْ أَتُحَآجُّونَنَا فِي اللهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾ . (سورة البقرة آيت : ۱۳۹).

نو دا محاجات محاجات عامه وي قرآن عظيم کې کله محاجات دليل بازي وي د هغه مناظرې لاظهار الحق مراد وي او کله کله مجادله محضه مذمومه لا لاظهار الحق مراد وي.

په سورة بقره کې راځي :

﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ . (سورة بقرة آيت آيت : ۱۵۰).

دليل پاتې نه شي .

نو جدال نهه ويشت (۲۹) ځايه راغې دري ځايه ممدوح باقي مذموم محاجات چې دي دا اوه ويشت (۲۷) ځايه مذکور دي اکثر دلته هم محاجات محاجات بالباطل وي .

او کله کله دا مناظره منازعه قرآن عظيم کې په لفظ د سلطان سره هم راځي نو هغه چې لفظ د سلطان سره مذکوره ده ، اوه ديرش (۳۷) ځايه قرآن عظيم کې راغلي ده بعضې وايي دري ديرش (۳۳) ځايه ذکر ده :

﴿ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُواْ الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُواْ بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾ . (سورة آل عمران آيت : ۱۵۱).

او يا :

﴿ و اتينا منه سلطان مبين ﴾ .

نو خلاصه د مبحث اول دا ده چې تعريف د علم مناظرې او بيان موضوع ، غرض د علم مناظرې سره د بيان معنى لغوي او څه مناسبت د معنى لغوي معنى مصطلحې سره .

المبحث الثاني في بيان قسمي الدليل ودفعهما مع الذكر بعض اصطلاحات فن المناظرة:

د دليل د پاره اقسام سره د بيان د بعضې اصطلاحاتو د فن مناظرې طرز او طريقه به دا وي دغه متخاصمين چې يو مسئله شرعي کې دوي اختلاف لري يو جانب به ځان مدعی کې بل به سائل شي اهل ددې فن مدعی چاته وايي سائل چاته وايي نو مدعی **من نصب نفسه لاثبات الحکم بالدليل او بالتنبيه** ، هغه انسان په متخاصمينو کې چې خپل مينځ کې زيد عمر سره نختي دي دغه متخاصمينو کې چې کوم انسان ځان ودروه **لاثبات الحکم** ، د يو حکم د ثبوت د پاره **بالدليل في النظري وبالتنبه في البدهي** دغه ته مدعي ويلې شي او س سائل به چا ته وايي هغه دويم جانب خود بخود سائل جوړ شو هغه څوک شو **من نصب نفسه لنفي الحکم** ، هغه انسان ده چې دغه مدعي کوم حکم ثابتول غواړي دي يې نفي غواړي.

چا چې ځان ودروه د نفي د حکم لپاره نن صبا د اهل حديث دهو که ورکوي خلکو ته نه يې رشيديه کتلي نه تعريفات د جرجاني د ځان نه دهو که ورکوي خلکو ته څو مره مسائل چې نن صبا زمونږ او ددوي مينځ کې نزاعې دي مونږ اکثرا مثبتين يو دوي منفيين.

اکثر داسې دي مونږ دعا بعد السنة ثابتوو دوي يې نفي کوي مونږ دعا بعد الجنازة ثابت وه دوي يې نفي کوي مونږ توسل ثابتوو دوي يې نفي کوي ، مونږ تبرک ثابتوو دوي يې نفي کوي ، مونږ کرامت ثابتوو دوي يې نفي کوي دغسې ټول مسائل متنازعة فيها دوي نافيين دي مونږ مثبتين يو دوي لنډ تاته راتاؤ شي.

الدليل على المثبت لا على النافي ، دليل په مثبت وي په نافي نه وي ته دلائل وايه زما د دلائلو کار نشته دي دهو که درکوي تاته او دې غريب ناخبره دي نا ځان پوه کړي مدعي چا ته وايي **من نصب نفسه لاثبات الحکم لا للحکم الاثباتية الموجبي** ، دا نشته مدعي چا ته وايي چې هغه ځان نسب که حکم د اثبات لپاره او حکم تا منطقو کې ويلې څو قسمه دي:

سلبي، ايجابي دي كه تا د حكم سلبي د پاره ځان ودروه ته حكم سلبي ثابتوي هم ته مدعي او كه ته حكم ايجابي ثابتوي هم ته مدعي نو نافي مدعي جوړي دي شي دي ځای کې مې مقصد ده چې نافي هم مدعي دي ځکه نافي څه کار کوي هغه ثابتوي حكم سلبي.

دعا بعد سنت جائز نه ده نو د عدم جواز حكم يې وكو نو دې مثبت د حكم سلبي شو نو مدعي شو او دليل په مدعی باندې ده نه په سائل باندې که دا څوک وايي چې دليل په مثبت ده نه په نافي دا غلطه خبره ده دا په اصولو کې نشته او نه په فن د مناظرې کې شته اهل د مناظرې دا ذکر کوي چې دليل په مدعي ده نه په سائل مدعي په حکم ایجابي وي که په حکم سلبي دواړه به دلائل وايي.

دا يوه پخواني نزاع ده د داؤد الظاهري او د ابن حزم الظاهري د امام الباجل مالكي سره يوه عظيمه مناظره پخوا تيره شوې هغه وخت کې اربعه ائمه او اصولين ټول په دې متفق وو چې څنګه مثبت دليل پيش کوي نافي به هم دليل پيش کوي داد څلورو مذهبونو د اصولو متفقه فيصله ده چې دليل په نافي هم ده دليل په مثبت هم ده خو فقط په فن د مناظرې کې چې يو مدعي شو نو په سائل بيا دغه وخت کې دليل نشته، مدعي به اثبات کوي سائل به يا جواب کوي يا به تسليمي کوي.

د دعوي جواب يې که وکړو فَبِها او که وي نکړو تسليمېږي به بيا چې کله مدعي دعوی ثابت نه کړي شوه اوس به خبره اولټه شي سائل به مدعي شي ولي مدعي به ايجاب کوه ده به سلب کوه هغه مدعي وه اوس به سائل مدعي شي هغه مدعي به سائل شي اوس به دې دلائل شروع کړي هغه به يا جواب کوي يا به تسليمېږي.

نو اهل فن د مناظرې دا وايي نو په دغه يو پیچیده ځای باندې مو دهو که نه کړي خدشه در وانه چوي چې دليل په مثبت ده نه په نافي دا په اربعة ائمه د اصولو کې د چا قول هم نه دي اربعة ائمه دا وايي دليل په نافي هم ده دليل په مثبت هم ده دواړه به دلائل وايي دعا بعد السنة جائز نه ده دا به هم دليل وايي چې چا ويلي چې جائز نه ده په قرآن کې به نفي بنايي په آحاديثو کې به نفي بنايي يعنې اربعة ادله وو کې به يې بنايي که ته وايي، چې ثابت ده جائز ده ته به هم دليل بنايي نو دلائل په دواړو دي هم په نافي هم په مثبت باندې.

البته په فن د مناظرې کې چې يو مدعي شو بل سائل شو دغه وخت کې په مدعي دليل

شته په سائل نشته چې مدعي دعوى ثابته نه کړې شوه او سائل مدعي وګرځيده اوس به هغه دليل وايي بيا په هغه دلائل دي .

نو تاسو دې تعريف ته ګوري دې کې پيچيده ګي ده .

من نصب نفسه لاثبات الحکم ، چا چې حکم ثابتولو ته ځان ودروه حکم موجب ته يې ځان ودروه دا نه حکم ته يې ځان ودروه چې حکم ثابتوي کوم حکم يا سلبي ثابتوي يا ايجابي ثابتوي که هريو ثابتوي نو دا مدعي شو او دليل په ده باندې ده چې تا وويل دعا بعد السنة جائز ده تا ځان ددې د ثبوت لپاره قائم کړو چې زه دا ثابتوم پس ته مدعي شوې مقابل دې سائل شو ته به دليل وايي هغه به يې نه وايي .

او که هغه وويل چې دعا بعد السنة جائز نه ده هغه مدعي شو ته سائل شوې ډير کوشش به کوي هره مناظره کې به ځان سائل پريږدي بل به مدعي جوړوي نو وروسته به په شرائطو کې راشي چې خصم به په دليل کې مخکې کوي .

کوم ځای کې دي چې خصم په دليل کې مخکې کړو نو پړ به وي که ته يې مخکې کړې په دليل کې نو ته به پړ يې نو طريقه د مناظرې دا چې ځان به اولين مدعي نه جوړوي بلکې ځان سائل جوړ که هغه به مدعي جوړ کړي هغه چې مدعي شو نو دليل په هغه شو نو ته يې اعتراضونو ته کيناستې نو **مدعي من نصب نفسه لاثبات الحکم بالدليل او بالتنبيه او سائل من نصب نفسه لنفي الحکم** .

که مدعي حکم ايجابي ثابتوه او ته نفي د حکم ايجابي کوي نو نفي د نفي اثبات شو او که هغه حکم سلبي ثابتوه او ته اوس حکم سلبي نفي کوي نو ايجاب شو او که هغه حکم ايجابي ثابتوه او ته حکم ايجابي نفي کوي نو سلب شو نو دغه دواړو ته سائل ويلې شي .

هر چې دليل ده چې : دليل دوي چاته وايي :

مرکب من القضيتين ليتأدى به إلى مجهول نظري .

همغه تعريف چې مناطقه يې کوي هغه چې مرکب د دوه جملونه وي خو دا مؤدي وګرځيږي تا ته په سبب ددې قضيتينو ته ترتيب ورکړي او دا مؤدي شي په دې طريقې سره مجهول نظري لره دغه دليل په دوه قسمه دي : (۱) دليل شرعي ، (۲) دليل عقلي :

دليل شرعي ته دليل سمعي ويلې شي تعلق تر مسموعاتو نيسي ، دليل عقلي په دوه قسمه دي : مطرده ، منعكسه :

دليل مطرد دوي دې ته وايي : **مايوجد الحكم بوجوده** ، داسې دليل قائم کړي چې د هغې د وجود سره حکم خود بخود ثابت شي .

او هر چې منعكسه دي : **ماينتفي الحكم بانتفائه** . ددغه دليل مطرد منعكسه چې عبارت ده د عقليه نه که چا پيش کړو درته نو د فعه به يې کولې شي بسبعة طرق په اوه طريقو سره اصولو کې تاسې ويلي الأسولة المتوجه على القياس المطرد سبعة ، اعتراضات چې متوجه دي په قياس مطرد باندې اوه دي .

اول د هغې نه ممانعه ده ، دوهم د هغې نه القول بموجب العلة ، دريم قلب ، څلورم عكس ، پنځم فساد الوضع ، شپږم نقض ، اوم معارضه .

دليل عقليه مطرّد يا منعكسه دفع کولې شي په سبع طرق باندې يا په ممانعه باندې .

ممانعه په دوه قسمه ده : (۱) منع العلة ، (۲) منع الحکم ، مقيس او مقيس عليه علت مشترک حکم دا ارکان دي لپاره د قياس اصولي ، صغرى کبرى حد اوسط او نتيجه .

په اقتراني کې ارکان شول لپاره د قياس منطقي نو اوله دفعه د دليل عقلي منعكس مطرد په ممانعت سره يا ممانعه د حکم يا ممانعه د علت ممانعه د حکم څه معنى علت مشترکه و حکم مقيس او مقيس عليه علتي مشترکه او حکم دا علت مشترکه په کې نفي کړه هغې لپاره لار وګوره چې علت مشترک يې باطل شي نو حکم خپله ختم شو قياس د مقيس عليه په مقيس باطل شو .

دوهم منع الحکم علت تسليم کړه خو حکم مه منه د دواړو لپاره اصولين يو مسئله زمونږ او د شوافعو مينځ کې اختلاف مثال کې پيش کوي .

ليلة الفطر کې يو سړي مړ شو ده باندې صدقه فطر لازمه شوه او که نه د آخري روژې ماښام لمر پرې پريوت مړ شو دده سرسايه شته او کنه شوافع وايي سرسايه يې لازمه ده احناف وايي سرسايه نشته دي شوافع فيصله او حکم جوړوي **صدقة الفطر توجب على موته ليلة الفطر** شپه دواړه اختر کې په مرګ سره واجبه شوه سرسايه ځکه لان العلة وجوبها الفطر ،

علت د وجوب د صدقه فطر فطر د آخري ورځې ده چې روژه ماته شوه غروب پرې راغې بس صدقه لازمه شوه علت موجود شو .

ته ممانعه وکړه ددوي دغه دليل نه په منعه د وصف او علت سره نه منمه دا چې علت د وجوب د صدقه فطر لپاره فطر دي بلکه علت د وجوب د صدقې فطر د اتمه وو نه دي وجود د هغه ذات دي چې د هغه مشقت په ځان باندې برداشت کوي په دې خو اتفاق دي چې وخت د اداء د صدقې فطر بعد طلوع الفجر دي د اختر په ورځ د سحر نه وروسته ده وخت يې هغه دي او علت د وجوب لپاره هغه رأس او ذات دي چې د هغه مشقات ځان باندې برداشت کوي هغه وخت کې وګوره چې هغه ذات شته او کنه نو ذات نشته سړي مړ دي نو صدقه څنګه لازمه شوه دليل ورباندې دا حديث مبارک دي :

أدوا عمن تموّنون .(المبسوط ج ٤ ص ١٣٤)

ادا کړي صدقه فطر د هر هغه چا نه چې د هغه مشقت په ځان باره وي لکه واړه ماشومان د چا مشقت د نفقې خرچې جامې سکنى په تا باندې وي د هغوي نه يې ادا کړي.

نو دا ممانعه شوه په منع الوصف باندې هغوي علت د وجوب د صدقه فطر وګرځوه تا وويل چې نه منم چې علت يې فطر ده بلکې علت يې رأس هغه دي چې مشقت يې په ځان باندې برداشت کوي په وخت د وجوب د اداء کې دغه رأس نشته نو صدقه هم نشته دوهمه ممانعه ممانعه د حکم ده علت تسليم شي حکم ونه منلې شي زمونږ او د شوافعو مينځ کې يو بل اختلاف دي جمهور ائمه وايي په مسح کې تثليث نشته شوافع وايي چې په مسحه کې تثليث دي دې کې شوافع ځان ته دي او داسه کې لاس خپي وينځل د تثليثاتو نه دي خو د سر مسح يو ځل ده شوافع وايي نامسحه به هم دري ځل کوي هغوي دليل پيش کوي :

المسح ركن في باب الوضوء فليسن تثليثه كالغسل .

غسل د اندامونو ثلاثو مقيس عليه شوه مسح د سر دا مقيس شو علت مشترکه په وسط کې کونه فرضا فرضا شو حکم په مغسولاتو اندامونو ثلاثو کې تثليث مسنو نيت : هغوي شو دا حکم نقل شو مسح لره دلته هم دا حکم د تثليث شو هغوي يو قياس وکړو : ته دغه حکم **فليسن تثليثه كالغسل** په مقيس عليه کې حکم د مسنو نيت د تثليث نفې کړه داسې

وو ايـه اصـلا تثليثُ د مـسنونـاتو نـه ، نـه مـنـم بلكې اطالـت پـه قـدرې مفروض بانـدې پـه مفروضاتو کې د مسنوناتو نه وي هر يو شى چې فرض وي په هغه فرض کې زيادت په هغه فرض کې اطالت دا د مسنوناتو نه وې لکه قيام نفس قيام فرض ده اطالت په کې مسنون ده رکوع فرض ده اطالت يې مسنون نو اصل کې تکرير د مسنوناتو نه نه دي بلکې زيادت او اطالت د مسنوناتو نه دي په قدرې مفروض کې اوس دغه اطالت او زيادت په مغسولاتو دا نداموتو کې متصور نه وه بغير د تکرير نه نو مونږ حکم وکوه چې تکرير د مسنوناتو نه اصل کې زيادت د مسنوناتو نه وه حکم زيادت د مسنوناتو نه دي اطالت دي په قدر مفروض باندې خو دا اطالت او زيادت په مغسولاتو کې متصور نه وه بدون د تکرير نه نو مونږ قول وکوه چې تکرير د مسنوناتو نه دي حکم منعه شو چې تکرير ته مسنون مه وايه زيادت اطالت په قدرِ مفروض باندې مسنون وګنه هر چې مسئله د سر ده هلته اطالت او زيادت پوره کيږې په استيعاب باندې نو ضرورت نشته تثليث لره نو استيعاب د مسنوناتو نه شو تکرير ته څه ضرورت پاتې شو دا اوله دفعه د قياس عقليه منعکسه مطرد ممانعې سره په منعه د علت يا منعه د حکم د ويمه دفعه د دليل عقلې مطرد يا منعکسه قول دي بموجب العلة قول بموجب العلة دوي چاته وايې تسليم كون الوصف علة وبيان أن معلولها غير ما ادعاه المعلل علت مشترکه په مينځ مقيس او مقيس عليه کې تسليم کړي شې تسليم كون الوصف علة ومنلې شې چې علت همد غه دي وبيان أن معلولها غير ما ادعاه المعلل خو بيرته واضحه شې دا خبره چې علت دغه دي خو معلول هغه نه دي چې تاسې راويسته دي هغه حکم نه ده چې تا راويستې دې مثال د احنافو او موالکو مينځ کې اختلاف دي په غسل د مرفق کې جمهور أئمه په دې قائل دي درې واړه امامان دا څنګله دا خله ده په مغسول کې امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دا مرفق داخل نه دي په مغسول کې لازمه نه ده يعنې قدرې مفروض کې، نه ده نو درې واړه امامان وايې چې مرفق داخل په قدرِ مفروض د مغسول کې او امام مالک صاحب وايې نا دا داخل نه ده په قدرې مفروض کې لازم نه ده سنت او مستحب به وې خو فرض نه ده دي وايې هغه دليل وايې إن المرفق حد فلا يدخل تحت المحدود ولان الحد لا يدخل في المحدود وايديكم إلى المرافق دا حد شو دا غايه شوه دا مرفق چې ذکر شوې دا حد دي نو دا په محدود

کې نه داخليږي ځکه حد محدود کې داخل نه وي نو چې مرفق حد وګرځيده نو محدود چې مغسول ده په هغې کې داخل نه شو په دليل د لان الحد لايدخل في المحدود سره ته اوس تسليم ددې علت او دليل وکه منم چې الحد لايدخل في المحدود دا علت مسلم دي خو حکم داسې راوباسه چې هغه غيرو خيژي د هغه چا نه ادعاه المعلل اوس ته وو ايه دا لاس که د پنجې خوا نه حد يې ځنګل شي نو د اوږې خوا نه راشه نو ځنګل حد وګرځوه د متروک نه د مغسول نو هغوي اوس د پنجې خوا نه شروع کوي ځنګل حد ګڼې نو حد چې په محدود کې نه وي داخل نو مرفق په مغسول کې نه دي داخل .

ته ورته د بره خوا نه راشه نو دا مرفق حد د مغسول هم دي حد د متروک هم دي نو او وايا دا ځنګل حد المتروك فلا يدخل فى المتروك لان الحد لا يدخل في المحدود دا مرفق حد د متروک دي او حد په محدود کې داخل نه وي نو مرفق په متروک کې داخل نه ده مغسول کې خپله داخل شوه ديته ممانعه ويلى شي ديته قول بموجب العلة ويلې شي تسليم كون الوصف علة و بيان أن معلولها غير ما ادعاه المعلل علت ومنلې شي خو هغه حکم بل ثابت شي خلاف د هغې نه چې معلل ثابت کړې وي .

دريم دفع د قياس عقلي مطرد يا منعکسه هغه قلب ده قلب لره هم اصوليين دوه اسمين ذکر کوي قلب الحکم او قلب العلة ، د هغې طريقه داسې ده جعل علة الخصم معلولا ومعلوله علة ، د خصم علت معلول کړه او معلول يې علت کړه يا دوهمه طريقه دا جعل سائل ما جعله المعلل علة لما ادعاه من الحکم علةً لضد ذلك الحکم ، سائل چې مدعي شي نو معلل ورته ويلې شي د کوم حکم لپاره علت جوړ کړي همدا علت را واخلي د هغې حکم ضد پرې ثابت کړي نو جعل سائل ما جعله المدعي يا معلل علةً لما ادعاه من الحکم علتاً لضد ذلك الحکم ، علت هغه را واخلي حکم پرې غير ثابت کړي ، فيصير حجةً للسائل دون المعلل والمدعي ، مثال د هغې لپاره زمونږ او د شوافعو مينځ کې په يوه جزيه کې اختلاف ده د رمضان روژه چې کله رمضان راشي د شوافعو راي داده د روژه نيونکي لپاره تعين قصد قلبي په رمضان کې روژه

نيونکي لپاره د فرائضو نه ده د نيت تعين به کوي که د نيت تعين يې و نه کړو د غه روژه يې نه صحيح کيږي .

احناف وايي نيت ضروري دي بنه خبره ده خو که عبد تعين کوي او که نه يې کوي شارع تعين کړي ده د قضا روژه د کفارې روژه په کې نه صحيح کيږي نور هيڅ هم نه صحيح کيږي ، ځکه د شارع تعين موجود ده که دده تعين وي که نه وي شارع تعين کړې دي تعين عقد قلبي ددې له عابد سره تعلق لري او قصد د عابد په مقابله د قصد الله تعالى و ارادته کې چې تعين هغه کړي د اله العالمين تعين مقدم ده په تعين د عبد باندې .

هغوي يو قياسي مثال پيش کوي : ان صوم رمضان فرض فشرط فيه التعين كالقضاء ، قضاء مقيس عليه که رمضان مقيس که علت مشترکه کونهما فرض دا فرض ده حکم هلته په قضاء کې تعين دصائم نه نو حکم دلته هم تعين د صائم نه .

مونږ جواب له دې نه کوو : لا يشترط التعين فيه بعد ما تعين اليوم كالقضاء ، د عبد له خوا تعين ته هيڅ ضرورت نشته وروسته له دې نه چې تعين د يوم له شارع نه راغلي لکه قضاء تا چې د قضاء لپاره يوه ورځ متعينه کړه له مخکې نه هغه ورځ چې راشي دوهم تعين ته هيڅ ضرورت نشته نو د عبد نه چې تعين راغې دوهم تعين ته ضرورت نشته نو چې شارع نه تعين راغلې د عبد تعين ته څه ضرورت ده علت ومنلې شو خو حکم ضد د هغې باندې ثابت شو .

څلورمه دفعه د قياس عقليه مطرد يا منعکسه په عکس سره کيږي عکس تمسك السائل بأصل المعلل على وجهٍ يكون المعلل محتاجاً إلى وجه المفارقة بين الاصل والفرع ، دا دوه خصمين چې يو مدعي ده چې معلل هم ورته وايي ځکه علت او تعليل دې بيانوي دا دوهم تعليل دي راپاڅي سائل باصل المعلل معلل په علت استدلال وکړي داسې يو عجيب استدلال وکړي چې مدعي مجبوره شي مفارقې ته په مينځ ددې علت او حکم کې چې اصل او فرع دي دده د علت نه داسې يوه جزيه راوباسي چې مدعي خپله هم مجبوره شي چې زما د علت او زما د حکم يعنې د اصل او فرع په مينځ کې مفارقه جدائي په کار ده نو دې ته عکس ويلې شي مثال زمونږ او د شوافعو په مينځ کې جزيه اختلافي ده زنانه چې کوم زيورات لري نصاب ته چې ورسيږي ، احناف وايي په دې باندې زکات شته دي .

شوافع وايي زنانوو باندې په زيوراتو کې زکات نشته ځو مره زيورات چې ولري زکات په کې نشته، په آحاديثو کې د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د مذهب په تائيد ډير زيات روايات دي، هغوي عقلي قياس داپيش کوي: الحلي اعدت للابتذال فلا تجب فيه الزكوة كثياب البذلة، جامې د استعمال مقيس عليه ګاڼه د زيوراتو د استعمال مقيس علت مشترکه کونها للبذلة للبذلة حکم په جامو د استعمال کې عدم زکوة دلته هم حکم عدم زکوة دا قياس شو ته اوس عکس په شکل د دفعه دې قياس وکړه ورته ووايه تا قياس دې د پاره مقيس عليه ثياب البذلة راويستي ستا د قياس په شان به زه هم قياس وکړم : هغه زيورات سپين زر وغيره چې سړو استعمال کې راوستې دي لا تجب فيه الزكات ځکه چې دا اعدت للابتذال دا استعمال لپاره دي فلا تجب فيه الزكوة كثياب البذلة .

نو اوس شوافعو ته وايو چې سړو کله چاندي د ځان د استعمال لپاره جوړه کړه زکوة په کې شته نو دوي وايي هاو شته په کې نو ستا علت خو هلته هم موجود ده کنه هغه هم د ابتذال لپاره دي او دا هم د ابتذال لپاره، دده علت او قياس دي راواخيست اوس دې مجبوره دي چې دې به دا خبره هم کوي چې نارينه د استعمال د پاره سونا ساتي نو هم زکات په کې نشته يا به دا خبره کوي که دا خبره نه کوي نو د خپل اصل او فرعې مينځ کې به د مفارقت قول کوي نو دې ته عکس ويلې شي .

پنځمه دفع د قياس عقلي مطرد منعکسه فساد الوضع ده ددې آسانه معنی داده معلل او مدعی د غه علت وضع کړي د اثبات ددغه حکم د پاره ته راپورته شي سائل جعل السائل العلة وصفاً بحيث لا يليق بهذا الحكم ، سائل دا علت داسې يو وصف جوړ کړي چې دغه حکم دې سره ملائم مناسب نه وي نو فساد د وضعي تا چې تعين او وضع ددې علت دې حکم ته کړي ملائمه او مناسبه نه ده.

زمونږ او د شوافعو مينځ کې يوه جزيه اختلافي ده دا خبره اتفاقي ده چې ارتداد د احد الزوجين سبب د زوال د نکاح جوړيږي .

سبب د مفارقت : ښځه او خاوند کې يو مرتد شي نو ارتداد د احد الزوجين سبب د زوال د نکاح جوړيږي دا خبره اتفاقي ده نو اوس اسلام د احد الزوجين دا سبب لپاره د زوال د نکاح سابقې جوړيږي او که نه دا خبره اختلافي ده : احناف وايي ارتداد د احد الزوجين سبب د زوال د نکاح جوړيږي خو اسلام د احد الزوجين سبب د زوال د نکاح سابقې نه جوړيږي ښځه او خاوند کې يو ه اسلام قبول کړه بيا هم په زړه نکاح پاتې کيدې شي هغوي دليل وايي : **الإسلام أحد الزوجين اختلاف في الدين فيفسد النكاح كارتداد أحد الزوجين** ، نو ارتداد د احد الزوجين مقيس عليه اسلام د احد الزوجين مقيس علت مشترکه په دواړو کې اختلاف د دين حکم په صورت د ارتداد کې زوال د نکاح حکم په اسلام کې د ارتداد احد الزوجين هم زوال د نکاح دا قياس شو ددوي ته پرې فساد د وضعې وکړه دا کوم علت چې اختلاف د دين ده وضعه يې کړو د زوال د نکاح لپاره او قياس يې کړو اسلام د احد الزوجين په ارتداد باندې نو ګويا کې قياس د اسلام په ارتداد راغې او په ارتداد کې زوال حکم وه نو په اسلام کې يې هم زوال حکم وګرځوه .

اوس راشه چې دا اسلام سبب د اتفاق يوځای والې دي او که د تفرقې دي ارتداد خو هسې هم تفرقه ده اسلام سبب د تفرقې کيدې شي او کنه نو جواب ورته دا وکړه چې **الإسلام عاصم غير مزل** ، اسلام خو د حقوقو محافظ دي ملکيت نور هم تامو ي زائله کوي يې نه تا خو اسلام مزل ثابت کړو نو **كون العلة وصفاً بحيث لا يليق بهذا الحكم** .

علت نه داسې وصف جوړ کړي چې کوم حکم معلل ثابتوي هغه دې سره ملائم نه وي نو ارتداد خو معلومه خبره ده سبب د تفرقې ده او هر چې اسلام ده دا خو سبب د اتفاق او اتحاد ده نو دا ته څنګه سبب د تفرقې جوړ وي .

شپږمه دفع د دليل عقلي مطرد يا منعکسه نقض دي ، نقض چا ته وايي : **وجود العلة بدون الحكم** ، هغه چې کوم علت راويستلې هغه علت پيدا کړه او حکم نه وي خپله هغه مجبوريږي فساد ته په کې لکه د حنابلو رايه داده ظواهر هم پرې قائل دي چې نيت په اوداسه کې د فرضو نه دي دليل وايي : **الوضوء طهارة فالنية شرط فيه** ، او دس طهارت دي نيت په کې

شرط دي ، مونږ وايو منقوض بغسل الثوب ، ستا دليل منقوض دي په غسل د ثوب سره .
تا دليل کې ويلي چې هر طهارت کې نيت شرط دي نو په دې کې هم شرط دي نو دا خبره چې هر طهارت کې نيت شرط باطله ده منقوضه ده په غسل د ثوب سره يو سړي جامې وينځلې خو په نيت د طهارت يې ونه وينځلې نو نيت په کې نشته طهارت راغې نو دا نقض دي وجود د علت بدون الحکم .
او مه دفع د قياس عقلي مطرد يا منعکسه هغه معارضه ده لکه د شوافعو سره همغه جزيه اختلافي ده چې تثليث په مسحه کې هغوي د مسنوناتو نه گرځوي جمهور يې نه گرځوي قياس د هغوي دادې چې : **المسح رکن في الوضوء فليسن تثليثه کالغسل** ، مغسولات مقيس عليه کړه ممسوحات مقيس شو علت مشترکه رکنيت رکنيت شو ، حکم هلته تثليث دلته هم تثليث شو ته ورته معارضه د قياس وکړه ورته ووايه : **المسح رکن فلا يسن تثليثه کالمسح على الخفين والتيمم** دا مسحه رکن ده خو تثليث يې سنت نه ده لکه مسحه په خفينو او تيمم باندې هلته تثليثات سنت نه دي نو دلته هم تثليث سنت نه شو نو ده قياس وکړو د مسح په غسل باندې مونږ قياس وکړه د مسحې په مسحې باندې معارضه هم ده د معارضې په صورت کې بيا ترجيح قوي دليل ته ورکولې شي نو معلومه خبره ده چې قياس د ممسوح په مغسول باندې او قياس د ممسوح په ممسوح باندې نو دا قياس اولی شو د هغه قياس نه چې دوي په مغسولاتو کړې ده دا معارضه ده .

دوهم دليل :

دوهم دليل سمعي دي ددې نه اصولين تعبير کوي په دليل مؤثره سره دليل مؤثره دوي چاته وايي **ما لا ينتفي الحکم بانتفائه** د دليل په نفي سره حکم نه نفي کيږي ځکه چې کيدې شي دليل مؤثره سمعيه کې يو حکم ثابت شي **بعشرة دلائل** سره يو نفي کړه په يو اعتراض وکړه په بل به ثابتيږي نچوړ يې داسې ده مطرد لکه ته چې قياساتو باندې دليل پيش که ي او سمعيه د قرآن سنت اجماع نه دليل پيش کوي نو دا مؤثره دي دا سمعيه دي او قياسات چې دي هغه عقليه مطرد منعکسه دي د هغې د فعه بسبعة طرق ده ددې د فع په يو څيز ده چې

معارضه ده هسې نه چې چا دليل کتاب الله نه پيش کړې وي ته پرې ممانعې پيش کوي فساد الوضع پيش کوي قول بموجب العلة پيش کوي يا قلب يا عکس يا معارضه نقض يو هم نه شي کولې په غير د معارضې نه په دليل سمعيه کې دفع صرف په معارضه وي چې آيات چا پيش کړه معارضه کې آيات درنه غواړي او که حديث يې پيش کړو نو په معارضه کې به حديث پيش کوي نو بيا ته هلته د نص په لحاظ د متن په لحاظ اخذ بالعمل او تعامل په لحاظ وجوه د ترجيح شته کنه چې په کومه طريقه ترجيح وي هغې ته به ترجيح ورکوي نو دا دويم دليل مؤثره شو چې دې ته دليل سمعي ويلې شي نو دفع يې کيږي په معارضه باندې بل شي باندې يې دفع نه شي کيدې .

دا دليل سمعيه بيا په دري قسمه دي : اول د هغې نه کتاب الله دي ، دويم د دې نه سنت رسول دي ، دريم د دې نه اجماع ده ، زه اجمالي په اصولو تيريږم دا تاسو ته تير شوې هم دي خو چې مستحضر شي درته او دا فن د مناظرې له فن اصولو سره ولږي باقي دا تاسو ته بار بار تير شوي دي ، اول : د أدّلوو سمعيو نه کتاب الله دي د هغې لپاره شل (۲۰) قسمونه دي قسم اول د هغې خاص دي چې دا راجح دي په نورو باندې قسم ثاني د هغې نه عام دي بيا مشترک دي بيا مؤول ، ټول د اصول الشاشي نه واخله تر آخره ټول دا ذکر کوي کتاب الله خاص عام بيا چې کله دلائل راشي په هره مسئله کې مثال دعا بعد السنة کې چې ته دليل پيش کړې إِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ چې فارغيږې له عباداتو نه فاتعب بالدعاء نو وايي چې دا خو عام دي نو عام هم د قرآن کريم نه قسم دي قرآن کريم استدلال کې پيش کول جائز دي که نه دي جائز نو اصولين څنګه وايي چې خاص دي عام دي هره مسئله کې خو خاص نه وي کنه نو که هر مسئله کې خاص زه له تاسو نه وغواړم نو يقين وکړې چې د مانځه فرائض به هم پيدا نه کړې دا ټول استدلالات د عام نه دي مثلاً د ماسپخين مانځه کې قيام څنګه دي نو ته به وايي چې فرض ده څه دليل ده پرې : قوموا لله قانتين نو کوم ده چې ماسپخين په کې ذکر ده نو دا خو عام دي نو د خاص لپاره خو ترې نه استدلال کولې شي نو د عام نه استدلال خو څه ناروا نه دی او په هغه وخت کې عند انتفاء الخاص يستدل بالعام دا خو د اصولو قاعده ده خاص چې منتفي شي نو استدلال خود بخود عام نه کيږي د احنافو اصول خو عام قطعي ګڼي په شان د

خاص نو چې هغه هم قطعي دا هم قطعي معارضه هم کيدې شي البته عام مخصوص البعض چې استثناء ترې وشي هغه بيا ظني ده د خاص مقابله بيا نه شي کولې نو خاص عام مشترک مؤول.

بل ظاهر دي او نص دي مفسر او محکم خفي مشکل مجمل متشابه حقيقت او مجاز صريح او کنايه نو شپاړس شول استدلالات څلور شول استدلال بعبارة النص، باشارة النص، بدلالة النص، باقتضاء النص دا شل قسمونه شول.

دويم دليل د سمعيه مؤثره نه سنت رسول دي د هغې نه تعبير په آحاديثو سره کيږي او علم الحديث په دوه قسمه ده د علم روايت الحديث علم درايت الحديث.

درايت الحديث اصول الحديث ته ويل کيږي اصول حديث د اصولو کوم اقسام چې تاته بنايي مصطلح الحديث او روايت الحديث **هو علم يعرف فيه أقوال النبي ﷺ أو الصحابة أو التابعي وأفعاله وتقريراته وأوصافه.**

هغه علم دي چې هغې کې د نبي اکرم ﷺ اقوال افعال تقريرات او صاف ذکر کيږي دغه شان په هغې کې اقوال الصحابة او تابعين ذکر کيږي خو دا په نزد د علماء اصول حديث باندې، هر چې په نزد د علماء اصوليين باندې علم روايت الحديث عبارت دي: **عما اضيف إلى النبي ﷺ من قول او فعل**، د اصولينو په نزد حديث هغه ده د کوم قول فعل نسبت چې نبي عليه السلام ته وشي د صحابي او تابعي قول فعل ته دوي حديث نه وايي او په نزد د محدثينو باندې صحابو ته منسوب هم حديث دي خو حديث موقوف ورته وايي چې تابعي ته منسوب شي هغه هم حديث دي حديث مقطوع ورته وايي.

نو اصطلاح د محدثينو له اصولينو نه عامه ده نو اصولين **ما أضيف إلى النبي ﷺ من قول او فعل**، او په نزد د محدثينو باندې: **هو علم يعرف فيه أقوال النبي ﷺ و أفعاله و تقريراته و أوصافه وأقوال الصحابي والتابعي**، دې ټولو ته حديث ويلې شي.

موضوع د دغه روايت **علم الحديث ذات النبي ﷺ من حيث انه رسول**، او چا

ويلي : الرواة والمروياة، د راويانو او مرويانو بحث دا موضوع ددې فن ده.

او هر چې علم درايت الحديث دي چې اصول حديث ورته وايي امام سيوطي رَحِمَهُ اللهُ راغوند کړي په دغه شعرونو کې :

علم الحديث ذو قوانين يحد يدرىٰ بها أحوال المتن والسند

فذاك الموضوع والمقصود أن يعرف المقبول والمردود

علم حديث خاوند د قوانينو ده تعريف يې کولې شي په دې سره چې ددې په وجه احوال د متن او سند معلومېږي نو دا درايت الحديث شو همدغه يې موضوع هم ده چې متن او سند.

غرض او غايه يې داده چې مقبول روايت د مردود نه بيل او جدا شي.

نو دويم د دليل سمعيه نه حديث مبارک شول : دا حديث بيا په دوه قسمه ده متواتر او خبر واحد حديث متواتره عبارت دي : عن الخبر الذي يكون الروات كثيرين بأن يكون جمعهم بالكذب محال.

روات د سند يې ډير زيات وي محال وي چې دوي دې راغوند شي پ، دروغو باندې.

ويكون تعداد كثرتهم باقٍ إلى آخر السند.

تعداد د کثرت آخر د سند پورې باقي وي.

د سند په باب کې به نيتجه تابع د اخس ارذل خامخا ګرځوي مثلاً مشهور هغه چې دري يا فوق د دريو نه سند بيان کې حد د تواتر ته نه وي رسيدلي.

عزيز هغه چې دوه دوه راويان ولري.

خبر واحد هغه چې يو يو راوي ولري.

اوس دې وخت کې د مصنف د کتاب اود نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مينځ کې خمسة وسائط راغلي يا ستة وسائط راغلي كله ثلاثي يا رباعي راغلې.

نو که په زمانه د صحابوو کې لس راويانو روايت وکړو بيا د هريو نه لس لس تابعينو روايت وکړ دې هريوه نه بيا لسو لسو نورو وکړ دا دري طبقې په تواتر کې وچليدي.

په څلورمه طبقه کې يو سړي روايت وکړ پنځمه طبقه کې بيا لسو روايت وکړ مصنف ته په لسو سندو راغي نتيجه تابع د اخس ارذل دوي ورته خبر واحد وايي ددې يوې طبقې د لاسه اګر که بره هم لس دي بنکته هم لس دي خو دا مينځ کې خبر واحد راغي نو دا خبر واحد شو دغه شان مشهور يا متواتر سنداً شته خو په يوه رتبه کې عزيز شو دوه دوه راغلل بس دغه حديث عزيز دي نو متواتر عبارت د هغه خبر نه ده چې رواة يې کثيرين وي او توافق يې په کذب محال وي او تعداد د کثرت يې باقي وي آخر د سند پورې دغه شان ته حديث متواتر په احاديثو کې ډير قليل دي چا ويلي يو ده چا ويلي دوه دي او چا ويلي دري دي نو حديث متواتر سنداً ډير قليل دي

تواتر بيا په څلور قسمه دي : (۱) تواتر الاسناد ،(۲) تواتر الطبقات ، (۳) تعامل ، بعضې څيز داسې وي چې په سند سره تواتر نه لري خو په تعامل سره تواتر لري. مسواک چې په کومو احاديثو ثابت ده هغه اخبار احاد دي هر يو سند يې چې راواخلی خبر واحد دي يا حد اقل عزيز به وي خو که تعامل ته راشو كون السواك من الدين په تواتر يې تعامل ثابت که هر چا ته پته ده چې دا من الدين دي که چا انکار وکوه چې مسواک ددين نه نه دي نو کافر کيږي ځکه تواتر نه انکار راځي تواتر مفيد د علم قطعي وي منکر يې کافر ده شاه انور شاه کشمير رَحِمَهُ اللهُ په إكفار الملحدين عن ضروريات الدين کې په عوامو کې دا مشهوره ده چې منکر د فرضو کافر ده او د واجبو او سنت منکر کافر نه دي په دي مسئله کشميري صاحب تحقيق کړي او بيا يې ويلي چې دا هغه مسنونات دي چې كونها من الدين ثبوت يې په دين کې په تواتر وي که چرته مسنون وي مستحب يا مباح وي خو ثبوت يې په دين کې به تواتر سره وي تواتر يا سندي وي يا په تعامل وي نو بيا يې په انکار کفر لازميږي بيا يې مثال کې مسواک پيش کړې چې دا په اخبار احاد سندا ثابت ده خو كونها من الدين دا په تواتر تعامل ثابته ده دغه شان عمامه هم ده روايات په دي باره کې چې څومره هم زيات دي اخبار احاد دي يا قوي يا ضعيف خو كونها من الدين دا ثابت په تواتر سره يا په تعامل سره ده که چا وويل چې عمامه من الدين نه ده نو کافر کيږي ورباندې ځکه د تواتر نه انکار راځي يو څيز به مباح وي خو كونها من الدين په تواتر ثابت شي نو منکر يې کافر کيږي لکه اباحت د لحم د بقرې

اکل من مباح دي خو کونها من الدین دا په تواتر ثابته ده هر بچي ته دا پته ده چې هندويې
ناروا ګڼي مسلمانيې روا ګڼي نو که چا وويل چې دا من الدين نه ده يا جائز نه ده نو کافر
کيږي نو دريم په تواتر تواتر تعامل دي .

(۴) څلورم تواتر على قدر المشترك دي تواتر على قدر المشترك هغه دا وي چې د سند په
لحاظ سره خبر واحد وي خو مجموع من حيث المجموع چې راواخستلې شي حد د تواتر ته
رسيږي لکه معجزات د سيدنا نبي المختار ﷺ د نبي اکرم ﷺ معجزات هر
يو که راواخلي نو سنداً په تواتر نه ده ثابته سنداً خو د ټولو معجزاتو سند و نه راغونډ کړه
آحاديث راواخله نو قدر مشترک دا خبره ثابتوي چې أن النبي ﷺ كان ذو المعجزة ،
چې نبي کريم ﷺ خاوند د معجزې وه که چا وويل چې نبي عليه السلام معجزې نه لرلې
کافر کيږي پر باندې ځکه دا د تواتر على قدر المشترك نه انکار راځي که د يو معجزې خاصې
نه انکار وکړ ضلال او ګمراهي به راشي خو کافر کيږي نه ځکه په خبر واحد ثابته وي د
شجرې د معجزې نه د ګوتو نه کومې اوبه چې رابهر شوې وې دا ټولې معجزې چې راواخلي
بغير د هغه انشقاق د قمر نه هغه په نص قطعي ثابت ده چې نور ټو مره معجزات دي په
نصوص قطعيو نه وي ثابت که انکار ترې وکړي ضلال دي خو کفر نه دي خو که چا وويل
چې نبي عليه السلام معجزې نه لرلې کافر کيږي ځکه معجزه د نبي عليه السلام ټول آحاديث چې
راغونډ کړي نو على قدر مشترك دا ثابتوي چې انه كان ذوالمعجزة ، دا تواتر على قدر مشترك
شو ، اول حديث حديث متواتر وه .

دويم : حديث نه خبر واحد د خبر واحد متعدد اقسام دي خو په اعتباراتو مختلفوو
باندې اعتبارات به ځکه ورکوي چې دا تقسيم او تعريف کې څه فرق دي ؟تعريف دې د پاره
کيږي چې د هغه څيز ماهيت ذهني وپيژندل شي او تقسيم دې لپاره کيږي چې د هغه څيز
وجودي خارجي وپيژندل شي نو دا تقسيم په خپله مفيد د تعريف دي په خارج کې يې تاته در
بنايي لکه تعريف چې مفيد د تعريف ده نو هر کله چې ته د يو څيز تعريف وکړي او ثانياً يې
بل تعريف کوي نو تعريف د معرف تحصيل د حاصل دي نو دغه شان ته تقسيم د هغه څيز چې
يو ځل تقسيم شوې ده دا هم تحصيل د حاصل دي چې يو ځل يو څيز تقسيم شي بيا بل تقسيم

نه شي ورکولې، اول تقسيم دي د تعريف لپاره خارجي کړي دي نو تعريفاتو کې معرفت ذهني وي او په تقسيماتو کې معرفت خارجي وي نو دواړه مفيد د تعريف شول نو تعريف د معرف چې تحصيل د حاصل دي نو تقسيم د هغه څيز چې تقسيم شده وي ثانياً هم تحصيل د حاصل دي نو هر کله چې يو څيز ته ثانياً تقسيم ورکوي نو اعتبار به يې بدلوي جهت به بدلوي نو خبر واحد ته مونږ اوس ډير تقسيمات ورکوو خو په اعتباراتو مختلفوو په جهاتو مختلفوو چې تحصيل د حاصل رانه شي نو خبر واحد باعتبار الانتهاء على الثلاثة اقسام.

امام بخاري رَحِمَهُ ٱللَّهُ او نور کتب د حديثو دې جانب ته ابتداء د سند وايي صحابي چې کوم اړخ کې واقع ده انتهاء د سند د حديث مرفوع که يا حديث موقوف وه تابعي چې کوم ځای کې واقع دي انتهاء د سند هغې ته وايي که حديث مقطوع وه تبع تابعي چې کوم ځای کې واقع دي انتهاء د سند هغه ته کيږي نو ابتداء د سند او انتهاء د سند نو خبر واحد انتهاء د سند په اعتبار سره په دري قسمه دي: (۱) مرفوع، (۲) موقوف، (۳) مقطوع.

مرفوع هغه مسند ته ويلې شي چې اتصال تر ذات د نبي کريم صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وي او موقوف هغه حديث دي چې انتهاء تر صحابي وشي د صحابي فرموداتو ته حديث موقوف وايي او مقطوع هغه حديث دي چې انتهاء تر تابعي وشي نو د وهابيانو کتب مه مطالعه کوي که وي گورئ نو ځای پر ځای ليکلي وي هذا حديث موقوف لا حجة في الموقوفات هذا موقوف ددې حديث انتها تر صحابي ده لاحجة في الموقوفات د صحابو خبره دليل نه ده.

داخبره يې تريو ځايه صحيح ده خو بيخي غلطي کوي اهل ددې نه دې دا خو د مجتهدينو باره کې داخبره ده چې موقوف حجة على المجتهد نه دي امام صاحب رَحِمَهُ ٱللَّهُ يو قول کړي ده ته ورته مقابل کې د ابن عباس صاحب قول پيدا کړي او ته يې راپورته کړي الزاماً يې حجت کړي په امام صاحب چې ابن عباس صاحب داسې ويلې او ته داسې وايي دا نه منمه ولې د ابن عباس صاحب خلاف کوي په مجتهدينو باندې په موقوفاتو استدلالات لازم نه دي هغوي اخذ من کتاب الله او سنة الرسول کولې شي دغه صحابو وهم اجتهاد کړي او دغه مجتهد هم اجتهاد کړي نو په دغه وخت کې قول د يو صحابي الزامي حجت په يو مجتهد نه جوړيږي خبره في الجملة جوړه ده چې موقوف لاحجة في الموقوفات خو للمجتهد او

هر چې مقلد دي هغه خو د فقيه قول پيش کولې شي نو د صحابي قول به څنګه نه منې نو ډيره زياته غلطي کوي ځکه مجتهدين نه دي خو خبرې د مجتهدينو کوي.

نو په اعتبار د انتهاء سره په درې قسمه شو: (۱) مرفوع، (۲) موقوف، (۳) مقطوع.

دويم تقسيم د خبر واحد باعتبار الرواة، خبر واحد په اعتبار د روات سره هم په درې قسمه دي: (۱) مشهور، (۲) عزيز، (۳) غريب.

مشهور هغه حديث دي چې ثلاثه يا زائد على الثلاثة روايت وکړي په کل طبقاتو کې إلى اخر السند خو حد د تواتر ته نه وي رسيدلې. او عزيز هغه دي چې د هغې روايت وکړي اثنين من اثنين په کل طبقاتو کې إلى اخر السند.

دريم غريب: او غريب ما تفرد بروايته شخص واحد چې د هغې په روايت باندې شخص واحد تفرد کړې وي سواء في کل طبقات او که په طبقه واحده کې هر ځای کې چې وي اول کې دې متواتر وي بيا دې مشهور وي بيا دې عزيز وي چې په يو ځای کې تفرد راغې حديث غريب شو نو ګوري حديث غريب حديث ضعيف ته نه وايي حديث غريب خبر واحد ته وايي هغه خبر واحد چې سند کې رواة يو راغلې وي او دا ډيره احاديث چې ګوري اکثر غريب دي نو که ترمذي شريف وګوري هذا حديث حسن صحيح غريب غريب څه معنى چې تفرد راغلې وي په روايت کې.

دريم تقسيم: خبر واحد باعتبار الصفة الرواة على ستة عشر قسما:

خبر واحد په اعتبار د صفت د راويانو سره په شپاړس قسمه دي: (۱) صحيح لذاته، (۲) صحيح لغيره، (۳) حسن لذاته، (۴) حسن لغيره، (۵) ضعيف، (۶) موضوع، (۷) متروک، (۸) شاذ (۹) محفوظ، (۱۰) منکر، (۱۱) معروف، (۱۲) معلل، (۱۳) مضطرب، (۱۴) مقلوب، (۱۵) مصحف، (۱۶) مدرج.

حديث صحيح لذاته دوي چاته وايي هغه حديث ته وايي چې روات يې عدل تام الضبط متصل السند غير معلل غير شاذ دي خمسه ته صفات د کمال الرواوي ويلې شي اسلام به وي عقل به وي عدل به وي تام الضبط وي غير معلل او غير شاذ به وي که راوي کې اسلام نه وي دا عظيمه جرحه ده، عقل به وي جنون به پرې نه وي راغلې آخر ايامو کې خلط به پرې نه وي راغلې

که کوم ثقه باندې آخر د عمر کې اختلاط راغلې وه نو ته به بیا د اسند ګوري چې د اروایت له ده نه قبل الاختلاط شوې که بعد الاختلاط ترې شوې که بعد الاختلاط وي ضعیف دي اګر که راوي ثقه دي ډیر کرته داسې شوي چې آخر د عمر کې په ثقه راوي اختلاط راغلې وي.

اوس عدل چا ته وایي عدل دوي دیته وایي چې راوي به صاحب د تقوی وي ذوقاً تقوا به د ده معمول ذوقي وي او د دروند خوي څښتن به وي او په عامو معمولاتو شرعیه وو کې به د عدل نه کار اخلي په هغه وخت کې به چې په کوم راوي معمولي د غلطي الزم ولږیده نو د هغه روایت به نه قبلیده وایي کیدې شي دا په روایت کې هم عدل نه وي کړي.

تقوی به په کې وي متقي من الشرك به وي متقي من البدعة به وي متقي به د اهل زیغ نه وي د دوه اویا (۷۲) جماعاتو نه به نه وي دغه د دوه اویا (۷۲) جرحه بعض محدثین جرحه ګڼي بعضې یې نه ګڼي.

خو په کار داده چې وګڼلې شي شرح نخبه کې دې ته ابن حجر صاحب زور ورکړي دې ته چې د اهل زیغ جرحه دې جرحه شي اګر که په اسلافو کې دا جرحه نه وه ډیر راویان د بخاري شته چې شیعه ګان دي دوي وایي چې دا جرحه نه ده نو کذب جرحه شوه او شیعیت جرحه نه شوه کذب جرحه ده او خارجیت قدریت جرحي نه دي بس د بعضو سلفو رایه ده خو هغوي یو علت وایي چې دغه ډلو ته څوک تللې دا د ډیر کمال تدین نه تللي مطلب د ډیرې شیخي نه تللي اهلسنت یې پریخي دا نورو ډلو ته تللې نو دروغ نه وایي او بعضې منصفانه قول کوي یعنې څه علماء اهل زیغ باندې جرحه کوي بعضې یې تائید وي بعضې منصفانه قول کوي وایي: روایت ته یې وګوري چې مروج د دوي د مذهب دي او که نه دي که روایت مروج مذهب د دوي وه بیا یې مه قبلوي لکه د شیعه روایت راغې او دې شیعه د اهل بیت تعریف کې حدیث وویلو نو اوس دې صورت کې دا خو د دې مذهب دي نو داسې رویات د اهل تشیع بیا نه شي قبلولې یا د خوارجو په سند کې خارجي راغې متهم دي په جرحه باندې او هغه د اطاعة الامیر خلاف یو قول پیش کړ دا دې هغه رایه ده د خوارجو اهلسنت سره فرق دادې چې اطاعت د امراء اهلسنت لازم ګڼي او خوارج یې لازم نه ګڼي هغوي وایي که امیر د وخت بادشاه د وخت نه ظلم وشو نو اطاعت یې لازم نه دي.

او اهلسنت وايي چې امير يا بادشاه د وخت عادل وي كه ظالم وي اطاعت يې لازم ده خو كه كافر شو بيا به يې اطاعت نه كوي نو داد اهلسنت له خوارجو سره فرق دي له همدې وجې نه خوارج هر چيرته د بادشاه وخت په خلاف رااوچتيږي او اهلسنت يې مخالفت كوي نو عدل به وي نو په قيد دعدل سره خارج شو هغه راوي چې كاذب وي يا متهم بالكذب وي يا فاسق وي يا مبتدع وي يا مجهول غير معروف وي .

تام الضبط به وي دا ضبط يو ضبط الصدر دي بل ضبط الكتاب دي محدثين ضبط الكتاب ته ضبط نه وايي دوي چې ضبط تام يادوي ضبط الصدر ته وايي چې څنګه يې واوريدل كما حقه يې نورو ته ورسول څو څو ځل به دوي يو انسان باندې تجربه كوله هغې نه وروسته به يې بيا قبول كړو چې دې تام الضبط دي د صحيح لذاته په تعريف كې چې تام الضبط راغې نو خارج شو په دې سره واهم فحش غلط ډيرې غلطيانې ترې كيږي او كثير الغفلة يا كثرت مخالفت د ثقه ګانو يا داوثق يا چې حافظه يې كمزورې وي .

متصل السند به وي په دې سره احتراز راغې د معلق نه چې صاحب د كتاب تعليق كوي امام بخاري رَحِمَهُ ٱللَّهُ د صحابي يو قول پيش كړو او سند نه وي د نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ حديث پيش كړي او سند نه وي دې ته تعليق وايي اګر كه امت كې تعليقات د امام بخاري رَحِمَهُ ٱللَّهُ د مقبولاتو نه دي له وجهې د اعتماد نه په ذات دده باندې كه سند راوانخلي هم كافي ده خو په بخاري كې .

دارنګې مرسل ترې اووت مرسل هغه وي چې په هغې كې قطعه راغلې وي د يو راوي په انتهاء د سند كې مثلاً تابعي او وايي قال رسول الله دا مرسل د تابعي دي او صحابي وايي قال رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا مرسل د صحابي دي يا منقطع منقطع هغه وي چې سقوط د راوي په وسط د سند كې وشي هغه مخكې چې كوم تعريف مونږ وكړو چې انتهاء تابعي ته شوې هغه مقطوع وه دا منقطع ده .

بل **معضل** دي معضل هغه دي چې سقوط د راويينو متواليينو وشي په وسط سند كې يا ابتداء كې يا انتهاء كې ، بل **مدلس** دي دا هغه دي چې په هغې كې وهم د سقوط د راوي وي تيقن نه وي د اكثر ثقه سړي كوي هر سړي يې نه كوي ، دې كې وهم د سقوط د راوي وي يقيني نه وي څوك چې مدلس وي نو بيا وګوري دا الفاظ د اتصال السند دي كه د غير اتصال

السند دي الفاظ د اتصال السند حدثني حدثنا اخبرني اخبرنا او د غير اتصال السند چې دې عن عني دي نو عنعنه د مدلس بيا قبوله نه ده او که عنعنه نه وي په حدثني حدثنا سره وي يا اخبرني اخبرنا سره وي بيا د مقبولاتو نه ده نو حديث صحيح لذاته دا شو چې راوي يې عادل تام الضبط وي او متصل السند وي غير معلل غير شاذ وي.

دوهم قسم صحيح لغيره :صحيح لغيره دوي دې ته وايي چې عدالت باندې هم پوره وي اتصال السند کې هم پوره وي غير معلل غير شاذ هم وي مسلم هم وي صرف دا يو صفت چې تام الضبط دي دا ضبط يې ضبط تام نه وي سئ الحفظ ورته مه وايه يو سئ الحفظ دي يو ضابط دي يو ضابط تام دي صحيح لذاته کې ضبط تام شرط دي هغې نه محدثين په اسماء رجال کې په متقن سره تعريف کوي چې کله وايي هو متقن دي صاحب د ضبط تام دي نو چې کله دا يو صفت چې ضبط تام دي دا نفي شي اوس چې دا نفي شو نو سئ الحفظ راغې که نفس حفظ راغې که سئ الحفظ راغې حديث بيا ضعيف شو که نفس حفظ راغې حافظ دې ضابط دي نو تام الضبط بيا نشته نو دلته به اوس ته گوري چې دغه غير تتميم د ضبط دده منجبر ده په کومه جبيره او که نه ده جبيره لري او که نه يې لري که دا منجبر په يوې جبيرې باندې وه چې هغه عبارت د تعدد روايت نه دي نو دا صحيح لغيره شو راوي کې کل صفات شته تام الضبط نه دي خو ضابط دي دغه نقصان د تام الضبط په کې راغې خو دا نقصان يې جبيره شوه په تعدد د سند سره رواة ډير شول نو تعدد د روايت جبيره وگرځيده په دې يو راوي کې د تام الضبط د نقصان نو دا صحيح لغيره شو له وجهې د تعدد د رواتو نه.

بل حسن لذاته : حسن لذاته هغه دي چې دا کل رواة د صفات د کمال د راوي په کې شته خو تا م الضبط نشته نو سيء الحفظ دي خو ضابط سره بيرته تعدد د رواتو دد ي سند نشته جبيره نه لري چې نه يې لري نو دې حديث ته دوي حسن لذاته وايي.

بل حديث حسن لغيره: حديث حسن لغيره دا دي چې راوي تا م الضبط هم نه دي ضابط هم نه دي بلکې سيء الحفظ دي خو دومره خبره ده چې دا سيء الحفظ يو نقصان لازم شو په دي

سند کې دا منجبر شو په یو جبیري باندې چې جبیره د تعدد د سند ده نو چې تعدد د موجود شو د طرقو د دغه سيء الحفظ کوم نقصان چې راغلی وه نو دده جبیره په تعدد د سند سره وشوه نو حسن لغیره شو دا څلور واړه صحیح لذاته صحیح لغیره حسن لذاته حسن لغیره دي څلورواړو ته حدیث مقبوله وایي دینه اخوا چې اوس کوم اقسام راځي دا احادیث مردوده دي حدیث مردود نه وي خو په اعتبار د سند سره دي کې اوله رتبه د صحیح لذاته شوه بیا د لغیره شوه بیا حسن لذاته بیا لغیره بیا دا چې حسن لذاته کې رتبې شته او که نه ؟دلته فقهاء او محدثین اختلاف لري په محدثینو کې ابن حجر عسقلاني غوندې انسان هغه وایې دا حسن لذاته کې چې کوم حدیث بخاري او مسلم رااخستې دي دا فوقیت لري په هغه باندې چې نورو را اخستې دي دا رایه د محدثینو شوه وهابیان اهل ظواهر ټول دې طرف ته ذهاب کوي لیکن فقهاء لکه ابن همام چې محدث هم دې فقهیه هم دې هغه وایې چې هر کله راوي د بل کتاب تام الضبط شو عادل شو عاقل شو مسلم شو غیر معلل غیر شاذ شو اوپه هغه مصابت شو چې په کوم مصابت رجال د بخاري دې صحیح لذاته شو نو بیا دغه حدیث چې متفق علیه دې په هغه حدیث باندې چې په بل کتاب د حدیث کې موجود دې هیڅ فوقیت نه لري دا دفقهاو رایه ده.

پنځم قسم حدیث ضعیف دي :حدیث ضعیف هغه دې چې په رواتو کې صفات د کمال راوي کې ضبط تام څه چې ضبط هم نه وي بلکې سيء الحفظ وي او دغسې د سيء الحفظ د نقصان جبیره په تعدد د روایاتو سره نه وې راغلې که راغلې وي خو حسن لغیره شو دا حدیث ضعیف شو دغه حدیث ضعیفه بیا یو په مسائلو کیده په صورة د معارض کې او بل په ترغیبا تو ترهیباتو کیده په ترغیباتو ترهیباتو کې حدیث ضعیف مقبول د اتفاقاً او هر چې مسائل دي بیا به کتلي شې چې آیا مسائل دده په مقابل کې معارضه کې بل حدیث شته او که نه که وه هغې ته ترجیح ورکړه دا متروک که بیا بل حدیث مقابله کې نه وي نو د تائید لپاره یې پیش کوي نو استدلال تري کیدي شې.

بل حدیث موضوعه دي :موضوع چاته وایې چې راوي عادل څه چې کاذب دي یکون الراوي مقطوع بألکذب راوي یې کاذب وي.

بل متروک حدیث دي :چې راوي یې متهم بالکذب وي مقطوع به بالکذب نه وي خو متهم بالکذب وي او یا متروک دیته وایي : یکون روایته مخالفا لقواعد الشرع چې داسې روایت وکړي چې د شریعت د عامو اصولو مخالف راشي .

بل حدیث شاذ دي : حدیث شاذ مخالفت د ثقه له او ثق نه لکه په صحیح لذاته کې تام الضبط او ضابط تام الضبط او ثق ضابط ثقه روایت د ثقه مخالف دا وثق راشي نو دده روایت ته به شاذ وایي او هغه اوثق روایت ته به محفوظ ویلې شي .

بل منکر : حدیث منکر د منکر او د معروف د شاذ او د محفوظ په مینځ کې بعض محدثین د ترادف قائل دي او بعضی محدثین فرق کوي نو فرق داده چې منکر چا ته وایي چې روایة الضعیف في مقابل للقوي سيء الحفظ چې د ضابط مقابله وکړي نو دیته دوي منکر وایي او ضابط چې د اوثق مقابله وکړي د تام الضبط دې ته دوي شاذ وایي نو بیا چې ثقه د اوثق مخالفت وکړي نو دا شاذ وثق روایت ته محفوظ وایي او چې ضعیف مقابله د ضابط وکړي نو دیته دوي منکر وایي نو هغه ضابط روایت ته به معروف ویلې شي .

بل معلل حدیث : حدیث معلل دا چې په هغې کې اسباب خفیه غامضه یې قادحه وي یعلم به مهرة هذا الفن چې د دي فن ماهرین پرې پوهیږي مثلا داسې سند بیان کې چې دده شیخ له هغه روایت وکړي په اخبرنا اخبرني سره هلته ماهرین د فن چې وګوري چې هغه کوم کال کې وفات شوې وي هغه مکې وي دا بل سړې عراقې دي د دوي د تاریخونو پته وه او دا هم ورته معلومه وي چې دي حج ته په دي کال تللي ده دي د هغه نه را نقل کوي اوس دي چې هلته مکې معظمې ته چې ورغلي وه په تاریخ کې هغه دده له ورتګ نه په تاریخ کې پینځه کاله وړاندي وفات شویده نو دا لقاء څنګه وشوه دا اوس اسباب خفیه غامضه قادحه چې ماهرین د دي فن پرې پوهیږي او یا د نورو خارجي عللو نه کذب لازم شي نو دي حدیث ته حدیث معلل وایي ، لکه نزهة المجالس کتاب قصص په کې بنه دی خو حدیث باندې یې اعتبار نشته .

بل حدیث مضطرب :او دا په دوه قسمه ده : مضطرب المتن ، مضطرب السند :

بل حدیث مقلوب : حدیث مقلوب هغې ته وایي چې مخالفت په تقدیم او تاخیر کې راشي .

بل حديث مصحف دوي چاته وايي چې په هغې کې مخالفت بنقطة مخالفت په يوه نقطه کې راغلي وي.

بل حديث مدرج دي : حديث مدرج دوي چاته وايي مدرج ديته وايي ما ادرج فيه كلام الراوي چې د راوي كلام په كې دننه شوې وې لكه احناف قائلينو د رفع اليدين باندې اعتراض كوي چې داسې روايت مونږ ته بښودې شي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ آخر د عمره پورې رفع اليدين كړي وي نو دوي سره نشته چې دائمي استمراري عمل چې حتى وفات د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پورې شوي وي دا نشته نو دوي تلاش شروع كړ او دبيهقي يو روايت يې پيش كړ بيهقي شريف كې دا حديث مذكور دي د عبدالله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روايت سره د بخاري روايت سره روايت او متن دواړه موافق دي خو مزيد په كې دا الفاظ دي كان هذا صلاته حتى قضى الله عزوجل نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به چې مؤنځ كوه نو مانځه كې به يې رفع اليدين كوه او دغه يې مونځ وه تر وفاته پورې دا دوي ځكه استدلال كې نه شي پيش كولې چې امام بيهقي خپله وايي چې دا تكړه ادراج د راوي ده نو حديث مدرج دې ته وايي چې ما ادرج فيه كلام الروي چې راوي د كلام شرحه كړې وي او وروسته بيا چا د راوي دغه شرحه په متن د حديث كې دننه كړيده.

څلور تقسيم : خبرواحد لره بإعتبار السقوط الراوي وعدمه : خبرواحد په اعتبار د سقوط الرواة وعدم السقوط سره په اوه (۷) قسمه دي اول حديث متصل متصل معنې متصل السند دا اوس په مرفوع كې هم لږې په موقوف مقطوع كې هم لږې مثال متصل مرفوع متصل موقوف متصل مقطوع.

دويم مسند د مسند او متصل مينځ كې معمولي فرق ده فقط دغه مسند يو خاص ده چې اطلاق يې په مرفوعاتو كيږي صحابه ؤ ته چې كله اتصال وشي موقوفاتو كې هغوي ته دوي مسندات نه وايي او چې كله په مرفوع كې وشي نو مسندات ورته وايي.

بل منقطع دي : چې سقوط د راوي راشي په وسط كې بل مرسل دي چې سقوط د راوي راشي په انتهاء د سند كې تابعي صحابي ترک كړي قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و وايي په مرسلاتو كې لږ اختلاف فقهاء شته امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې مرسلات مقبول دي اتفاقا او شوافع وايي هر چې مراسيل دي د تابيعنو مقبول نه گڼي سوا د دري اشخاصو نه ابن

الشهاب زهري حسن بصري سعيد ابن المسيب د اعتماد دذات ددوي باندي مراسل يي قبلوي ددي نه سوا د بل چا مراسل نه قبلوي .
پنځم معضل دي : معضل چاته وايي چې سقوط دراو يينو متواليينو راغلي وي دوه راويان په مينځ کې ساقط شي .
شپږم مدلس دي وهم د سقوط دراوي يي خفي سقوط راغلې وي .
پنځم تقسيم د خبرواحد باعتبار صيغ دا هم په دوه قسمه دي يو معنعن دي بل مسلسل لکه عن فلان بيا کله بأخذ اليد وي کله بالضحك وي کله دا چې رواتهم کلهم قرشيين کله رواتهم کلهم مهاجرين دا مسلسل شو ته قوت ورکوي حديث ته نو دويم ددلائلو سميعه ؤو نه احاديث وه او دهغې لپاره دغه اقسام شول .
دريم ددليل سميعه اجماع ده او ددي لپاره مرکب او غير مرکب اصولو کې څه اقسام ذکر شوي دا دويم مبحث وه زموږ دنن ورځې ددرس چې مشتمل وه په بيان قسمي الدليل وبيان دفعها سره د بيان دبعضې اصطلاحاتو داهل ددي فن لکه مثلا دوي تقريب چاته وايي سوق الدليل على وجه يستلزم المطلوب چلول ددليل په داسي طريقه باندي چې مطلوب مدعا ثابته کړي مستلزم شې هغې لره يا تعليل دوي چا ته وايي تبيين علت الشیء ته ويلې شې يا علت چاته وايي ما يحتاج إليه الشيء في ماهيته ووجوده او سبب کله په معني دعلت باندي راځی او کله مفضي إلى الشيء ته ويلي شي دغه شې چې وجود ولري او دعلت په مينځ کې چې کوم شې واقع شو دا سبب ګرځی په کنده کې چې کله ذي جسم ځيز وغورزيږي نو علت دده دغورزيدو لپاره څه شی ده او سبب يي څه شې ده نو علت د غورزيدو لپاره ثقل دده او سبب ورته دغه کنده جوړه شوه ايجاد د سقوط چې دلته راغې او کوم درد حاصل شوده ته موجود ثقل دده ده که ده کې هواوي سپک وي نو الوتي به وه دلته به نه غورزيده او احکام په عللو مرتب دي که په اسبابو باندي نو دا په اصولو کې تاسو چيره لي دي کوم وخت کې چې اثبات دحکم په علت ممکن وي نو په سبب به يي نه جاري کوي که داسي ځاي راغي چې نسبت د حکم صاحب العلة ته نشو کېدي ظلم لازميده بيا به صاحب د سبب مواخذه کيږي .

المبحث الثالث : في بيان شرائط المناظرة :

اول شرط د آدابو د مناظرې نه دا ده چې احتراز عن التطويل ډير اوږدوالى نه به ځان ساتي دويم شرط داده الاحتراز عن الاختصار ډير كوتاهي نه به هم ځان ساتي چې بيا څوک فهم نشي كولي دريم عدم استعمال الفاظ الغريبة داسې الفاظ دي نه استعمالوي چې د هغې معني بيا ځانته مناظره غواړي څلور عدم استعمال الجمل المحتملة للمعنيين داسي جملي او لغات مه وايه چې احتمال د معنيينو لري ته به خكلي معني اخذ كوي او خصم به دي غلطه معني راواخلي او د خلقو په وړاندي په ستا تبكيت وكړي .

پنځم عدم الخروج من البحث الابنية ارخاء العنان متخاصمينو مناظيرينو ته اجازت وركړل شوي ده دبحث واړي خوشي كول په طرف دد شمن نو دلته به ته مقدمات د مقابل جانب ومني تسليم به يي كړي خو په منتهاء كې به تا څه نظر كې نيولي وي هغه شې به په ده مني ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ چې كوم دده قوم كې عابدين دنجومو او عابدين د قمر لمر شمس وه اودي هغوي ته ورغي فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي د ستورو متعلق يي ويلي وه هذا ربي كله چې يي لمر شمس وليد نو وويل هذا ربي هذا اكبر نو دي كې راجح تاويل داد ي چې دا ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ شركيات نه دي كړي العياذ بالله لكه د بعضې جماعاتو پاكستان كې عقيده ده جماعت اسلامي وغيره مو دودي حضرات چې څومره دي دوي د عصمت د انبياء منكر دي انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ معصوم نه ګڼي او اجماع د تمامو علماو د مذاهبو په دې دي چې انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ معصوم دي د كبائرو او صغائرو نه پاك دي مصون دي نو بيا څنګه شرک هغوي وكړ نو راجح تاويل دادې چې دلته ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ ارخاء العنان كړې ده .

بل د آدابو د مناظرې نه عدم الضحك خندا به نه كوي بل د آدابو نه عدم رفع الصوت آواز به نه اوچتوي او بل د آدابو نه داده أن لا يتكلم بكلام السفهاء د كم عقلو خبرې به مناظره كې نه كوي بل الاتيان بالكنيات في موضع الادب چې مقابل جانب خرابه لهجه استعمال كړه ته يې مه استعمالوه انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ته قوم هر قسمه لهجه استعمال كړې كم عقل ليوني وغيره نو

مقابل کې ورته داسې الفاظ نه دې استعمال کړي .نو جواب کې ورته ویل شوي : **یاقومي لیس بي سفاهة** ، کم عقل نه یمه په ما څه جنون نشته نو ګوره د هغوي اعتراض دفعه کوي رب **انصرني** یا الله زما مدد وکړه چې دوي کوم نسبت کوي ماته نو هغوي جانب مقابل به هر قسم لهجه د شرک بدعت وغیره استعمالوي زمونږ الفاظ به خکلي وي .

بل د آدابو د مناظرې نه **الاحتراز عن المهيب** ، کوم څوک چې نوم لري رعب لري هغه نه ځان ساته ځکه ته به په حق مسئله ولاړ یې او هغه به د اهل زیغو نه وي خو رجل ذي علم او ذي هیبت به وي د هغه د علم او شهرت نه به په تا تاثیر وي نو ته به بیا دا خپله حقه مسئله هم نه شي ثابتولې خلک به بیا وایي د اهلسنت دلائل نشته نو د رجل ذي هیبت د مناظرې نه ځان ساته مه ورسره مخامخ کیږه .

او که تاسو دا اعتراض پر ما وکړي چې ته ولې دا غټو غټو ددوي ته چیلنجونه د مناظرې ورکوي نو پر ما ددوي هیڅ هیبت نشته ځکه چیلنجونه ورکوم .

او بل ادب د مناظرې **أن لایظن الحقارة على الخصم** ، په خپل خصم به سپک ګمان نه کوي هوښیاران وایي که دشمن دې ګیدړ وي تا بیا به د زمري ورته کوي دا به نه وایي چې دا ما ته نه شي راتلې اکثر مشران علماء داسې وي هیڅ تیارې یې نه وي کړې مقابل ورته سپک ښکاري نه داسې مه کوه که دښمن هر څنګه وي ته به ځان ښه ورته مضبوط کړي ځکه ته ددې پاک مسلک مدافع یې هسې نه چې ستا د معمولي بې پرواهي نه دا پاک او مقدس مسلک ته نقصان ونه رسیږي .

بل د آدابو او شرائطو د مناظرې نه **عدم ارادة اسكاة خصمه في زمن قليل** خصم را ګیرول په لږ وخت کې کوشش مه کوه بیا نه ګیریږي په ډیر طولاني طریقه پرې راتاویږه

بل د آدابو شرائطو نه **عدم الجلوس متكئاً** سم کینه تکیه مه کوه .

بل د آدابو نه **ان لا يكون جائعاً ولا عطشاناً** اوږې تږې مه راځه ښه برابر سیټ ورته راشه ځکه **لانهما يفيدان الغضب** چې سړې وږې شي یا تږې شي نو غصه ورځي نو تا ته به د لوږې تندې نه غصه درغلې وي او د هغه دلائلو تقریب او ترتیب کې به فرق راشي .

بل د آدابو نه ان لا يكون ممتلأ كل الامتلاء لانه يوجب جمود الطبيعة ، مناظرې نه ډير ډک تلل هم نه دي په کار ځکه دا واي طبيعت سخته وي هسې نه چې په وسط د مناظرې کې څه مشکل ورته پيدا نه شي .

بل د آدابو نه تساوي د علم بين الخصمين نو تساوي په علم خو په ټولو جزئياتو کې راتلې نه شي ضرور به يو په بل په څه جزئياتو کې فوقيت لري خو بس عرفا چې مساوي وي مثلاً يو جانب فارغ د علم حديث د دورې ده بل طالب ده نو دا طالب دې هغه سره مناظره نه کوي او نه دې هغه په ده باندې ځان سپکوي يو شيخ الحديث دي بل شيخ الحديث نه دي نو دا دواړه هم تساوي د علم نه لري سره باقي په ټولو جزئياتو د علم کې کله تساوي راتلې شي .

بل د آدابو نه انتظار ده لاستماع دليل الخصم د خصم دليل ته به انتظار کوي هغه به اوري ، بل تفکر تأمل دي في دليل الخصم د هغه په دليل کې به ښه سوچ کوي ، بل د آدابو نه نيت اظهار الصواب مقصد به دې د حق اظهار وي .

بل د لازم شرائطو نه داده چې ان يقدم الخصم في الدليل خپل خصم به په دليل کې مخکې کوي او چا چې مناظره کې خپل خصم په دليل کې مخکې کړې ده هغه يې پړ کړي موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ چې کله فرعونيانو سره بحث راغې نو هغه ورته وايي : يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ، يا ته القاء د عصاء وکړه يا يې مونږ کوو ، نو موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وويل بل انتم ، تاسو مخکې القاء وکړي نو چې هغوي مخکې شول نو پړه شول فأذا هي تلقف ما كانوا يأفكون ،او دا دليل د اعتماد هم وي چې هغه بل جانب مخکې کوي .

حکايت : امام کسائي او امام يوسف رَحِمَهُمَا اللَّهُ دواړه د هارون الرشيد بادشاه قاضيان وه خو دا کسائي ورته ډير ګران وه نو په ښي طرف کې به يې ناست وه امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ چپ اړخ کې ناست وه يو ورځ امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ راغې امام کسائي رَحِمَهُ اللَّهُ نه وه راغلې نو امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ د هغه په ځای کيناسته نو امام کسائي ورته په غصه ده چې د بادشاه ښي اړخ دې ولې نيولې ده بادشاه چې کله پاڅيده نو واي دا زما ځای دې ولې نيولې ده؟

امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللهُ ورته وويل چې ته نه وي زه کيناستلم ، واي نه داسې نه شي کيدلې ما سره به مناظره کوي که مناظره کې مې پر کړي دلته به بيا نه کيني او که زه دې پر کړم زه به نه کينم واي څه کې مناظره کوي راسره واي ته د فقه امام يې زه د نحوې امام يم ته به ما باندې د فقه اعتراض کوي خو زه به دليل په نحوه درکوم او زه به په تا باندې د نحوې اعتراض کوم ته به جواب راته په فقه راکوي وايي صحيح ده واي ها او امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللهُ يې مخکې کړ په دليل کې واي وايه اعتراض دې کوه : واي چې مانځه کې ترك الواجب راشي څه لازميږي وايي سجده سهوه وايي دا سجده سهوه چې کوي بيا په کې ترك الواجب راشي بيا څه لازميږي واي بله سجده سهوه نشته مونځ به له سره کوي وايي دا فقه جزيه مسلمه ده خو دليل وايه د نحوې نه واي دليل داده چې المصغر لا يصغر ثانياً کوم شي کې چې تصغير وشي د هغې تصغير په دوهم ځل بيا نه کيږي .

امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللهُ مسلمه کړه واي صحيح ده ، واي ته اعتراض کوه وايي زما اعتراض داده چې ته قاضي د وخت يې د يو سړي جامي ورکې دي په دوه نفرو دعوه ده دواړه يې راوستي دي قضاء ته او دا دواړه اقرار کوي خو دا يو وايي أنا سارقٌ ثوب فلان سارق بالاضافة وايي او دا دويم وايي انا سارقٌ ثوب فلان منون يې وايي با ته په ثوب کې عمل ورکوي لاس به د چا کټ کيږي امام ابي يوسف صاحب دلته سوچ ونه کوه وايي د دواړو کټ کيږي ځکه دواړه مقر دي .

امام کسائي رَحِمَهُ اللهُ ورته وايي خطاء شوې دواړه مقر نه دي دا يو وايي انا سارق ثوب فلان سارق اسم فاعل ده شرط د عمل د اسم فاعل لپاره اعتمادات سته دي دلته اعتماد په مبتداء شته دي او بل به دا په زمانه د حال يا استقبال مستعمل وي چې مشابهت کې زيادت راشي د فعل سره چې مضارع ده تقوی د عمل لپاره کفايت کوي او کوم ځای کې چې اسم فاعل په معنی د ماضي باندې وي يا حال استمرار سره وي عمل به نه شي کولې نو شرط د عمل د اسم فاعل لپاره اعتمادات سته دي او کونها حالياً واستقباليا نو انا سارق ثوب فلان دلته دې عمل ورکړې دي او عمل هله کولې شي چې يا حال وي يا استقبال وي نه په معنی د ماضي سره نو ددې يو معنی دا شوه چې زه اوس ددې سړي جامي پټوم لامې پټې کړې نه دي

او يا يې صبا ته پټوم نو لاس يې ځله قطعه کوي هغه خو غلا نه ده کړي او دا بل وايي انا سارق الثوب فلان په اضافت سره يې وايي عمل نه ورکوي اضافت دې زه د فلاني د جامو غل يم ده اقرار کړي دده نه لاس کټ کړه .

امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللهُ يې پړ کړ امام کسائي رَحِمَهُ اللهُ مناظره وګټله ځکه يې وګټله چې تقديم د امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللهُ راغلې وه خصم به مخکې کوي او څوک چې مخکې شو هغه پړ کيږي .

بل شرط او ادب د مناظرې داده چې بدء به په دليل هغه کوي چې ذي کلام وي او دليل قطعي غير ذي کلام به مؤخر راوړي اول به هغه روايات راوړي چې چون چرا په کې کيدې شي دده علم به معلوموي دې به چون چرا کوي او ستا په نزد چې دليل قطعي دي چې دې په کې لا جواب پاتې کيږي او تاته بنه معلوم دي هغه به وروسته ذکر کوي ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ دنمرود سره په جګړه کې ربي الذي يحي ويميت دليل پيش کړ هغه څه جواب کوي انا احي واميت دليل خو يې تام نه وه جاهل وه خو بيا يې هم چون چرا وکړه ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ ددې چون چرا مقابله په ځای پريښوده .

دليل يې هم دلته پريښود چې هغه اماتت او دا اماتت کې خو فرق ده چون چرا يې ونه کړه وايي نه رب مې هغه يأت بالشمس من المشرق ته هم ځان ته رب وايي نو يو ځل خو يې د مغرب نه راوخيژوه فبهت الذي کفر نو هغه لا جواب پاتې شو .

بل شرط داده چې يکون الدليل متفق بين الخصم هغه شي به دليل وي چې متفق وي که د اهل حديث سره دې مناظره راځي فقه مني نه نو پيش کوي يې ځله څه مني در سره قرآن کريم پيش کړه حديث پيش کړه هغوي سره مناظره په دغه څيزونو کوه .

بل شرط داده چې ان يکون الثالث شخصاً عادلاً ، ثالث به عادل وي که عادل نه وي نو حق به ناحق شي او ناحق به حق شي .

حکايت : امام کسائي رَحِمَهُ اللهُ د سيبويه سره هم يوه مناظره کړې وه او هغه هم دواړه د هارون الرشيد بادشاه په دربار کې ناست وه دې کې يو وزير راغې دا وزير دې سري غټې

مچې چیچلي وه ډمبر چې ورته وایي نو چې راغې دا مجلس کې وایي کنت اظن ان العقرب اشد لدغا من الزنبور فاذا هو هي ، ما به گمان کوه چې لړم د زمبور نه په نیش کې تیز دي فاذا هو هي ناڅاپه هغه تیز نیش والا وخته دا زنبور کسائي وزیر ته وویل عبارت دې غلط وویل فاذا هو هي مه وایه فاذ وجدت ایاه ووایه ما مونده کړ دا زمبور چې اشد وه لدغتا لړم نه ، سیبویه امام کسائي ته وایي ته غلط شوې فاذا هو هي صحیح دي اختلاف جوړ شو خو دا خلاف بنا وه په مذهبینو ددوي باندې .

تاسې به نحوه کې اذا مفاجاتي کتلې وي اذا مفاجاتي نه بعد په نزد د سیبوه او جمهورو جمله اسمیه په کار ده کوم اسم چې په میزان د شریطې د تفسیر کې وي نو په هغې کې تاسو ویلې چې کوم ځای واجب الرفع ده کوم ځای مختار الرفع ده امور د مختار رفع کې وقوع ددغه اسم مزان وروسته د اذا مفاجاتي نه دي ځکه د جمهورو مذهب دا دی چې دلته جمله اسمیه وي نو مرفوع ووایه چې ورته مبتداء راوباسو او یا ورته خبر راوباسي نو اذا مفاجاتي نه بعد امام سیبویه او جمهور وایي جمله اسمیه په کار ده او کسائي وایي فعلیه په کار ده دا یو اختلاف د مذاهبو ددوي ده نو وایي چې فاذا هو هي مه وایه دا خو تا اسمیه راوړه فاذا وجدت ایاه ووایه جمله فعلیه راوړه سیبویه ورته وایي نه دواړه په لانجه شول .

هارون الرشید بادشاه ورته وویل تاسو به لانجه نه کوي زه باندې ته څوک لیږم سپین ږیري عربان قح راغواړم تاسو به چون چرا نه کوي دواړه به هغوي ته عبارت واوروي چې د هر چا د عبارت تصدیق یې وکړو هغه به صحیح وي سپین ږیري عربان چې کله راغلل نو دربانچي ته وایي څه مسئله ده هغه ورته خبره بیان کړه وجدت ایاه صحیح ده که اذا هو هي صحیح ده ، عربانو دربانچي ته وویل چې دا راته ووایه چې بادشاه باندې امام کسائي گران ده که امام سیبویه هغه ورته وویل کسائي ورته گران دي که د سیبویه باره کې مو فیصله وکړه یوه روپي هم نه درکوي اضافه به مو نور هم دباؤ کړي که د کسائي باره کې مو فیصله وکړه کیدې شي روپي درکړي .

نو عربانو خپل مینځ کې سره وویل چې خبره خو د امام سیبویه رَحِمَهُ اللهُ صحیح ده زمونږ

عربو کې خو فاذا هو هي ویل کیږي خو اوس دلته خبره د روپو ده وایي راځي هلته به کسائي ته ترجیح ورکړو چې کله دواړو عبارتونه بیان کړل کنت اظن ان العقرب اشد لدغا من الزنبور فاذا هو هي ، بل کنت اظن ان العقرب اشد لدغا من الزنبور فاذا وجدت ایاه ، نو هغوي وویل : چې زمونږ عربان فاذا وجدت ایاه وایي ، پس مناظره کسائي وګټله سیبویه پړ شو سیبویه چې بهر راغې دربانچي ترې پو بښتنه وکړه واي څه فیصله وشوه هغه ورته وویل چې د کسائي قول یې قبول کړ واي چې دا صحیح ده دربانچي ورته وویل چې دوي خو دلته وویل چې عرب قح اذا هو هي وایي دا خو یې د روپو لپاره اذا وجدت ایاه ویلي دي .

بس امام سیبویه خفه شو دې ځای نه لاړ چې لاړ د بصرې او د عراق په مینځ کې یوه دشته وه دیر الجماجم یې ورته ویل هلته لاړ او زمونږ د پاکستان په اصطلاح بهوک هړتال یې وکړو او وي ویل چې تر هغه وخته به نه روټي خورم نه به او به څکم او نه به بل چیر ته ځم تر څو هغه عرب راغلي نه وي او د کسائي په وړاندې یې دا خبره کړې نه وي چې ته خطاء شوې یې د هارون الرشید بادشاه هغه وزیر ورغې ډیر یې امام کسائي ته وویل چې راځه بس کړه هغه ورته وویل چې داسې نه شي کیدې هارون الرشید بادشاه به خپله راځي عربان قح به راولي او امام کسائي به خپله غلطي مني وزیر ورته وویل مرې دلته له ګرمي، له ولږې تندې نه دي دشته کې نو یو روایت کې راځي چې امام سیبویه د غلته له ولږې مړ شوي تر مرګه پورې واي روټي ونه خوړه وایي حق خبره زما وه او فیصله د کسائي په حق کې وشوه . نو یو شرط داده چې ثالث به عادل وي .

دا چند شرائط د مناظرې وه .

المبحث الرابع :في اثبات علم المناظرة وكونها من أهم العلوم :

د ننې درس في اثبات مناظره چې کله نیت د اظهار حق وي بیا دا علم جائز ده د ضرورت پر بناء ځکه دا نور خلک زمونږ دې احنافو نه ، نه قلاریږي نو د ضرورت پر بناء مونږ هم دا کورس جوړ کړې لیکن حقیقت داده چې د اهل زیغ اهل هواء سره مجالست مشافهت مکالمه ونشي بالکل مباحثه ونشي بهترینه طریقه داده چې د ځان نجات غواړي او د قوم نجات

غواړي ترغیب دې ورکړې شي چې دوی سره مه نږدې کیږئ ، ګوره زمونږ دا اسلاف د شیعه ګانو سره مناظرې نه کوي دا ځکه هر درس کې دا وایي چې شیعه ګان ګمراه دي کافر دي ددې نه ځان وساتي خو بحث نه کوي ورسره ځکه د غه طریقه چې د اهل هواء اهل زیغ نه خلک بچ کړې شي د غه طریقه د نجات ده هم د ځان هم د قوم او که ته اختیار د مناظرې ورکړې نو ملا آن باشد که چپ نباشد ملا کله چپ کیږي ملا خو داسې نه وایي چې زما توبه دا خبره ما نه غلطه شوې حتماً یو څه به وایي بیا نو که ښه عالم او ذکي طالب دا مناظره واوریده چې ښه دلیل چا سره دی د چا دلیل قوي ده نو علماء او ذکي طالبان پرې پوهیږي خو که عام خلک دا بیا اوري نو هغوي وایي چې دا خو دواړه قرآن وایي نو اوس مونږ د چا و منو هغه خوران په دې څه پوهیږي چې د چا دلیل تام ده د چا نه ده د دلیل دعوی مینځ کې د خصوص عموم مینځ کې موافقت شته نشته نو ښه خبره داده چې خپله هم ددوي د مشافهت مکالمو نه ځان وساتي او قوم هم ددوي د مجالست نه بچ کړي ، نو ښه طریقه داده چې دا علم مناظره زده کړي خو ډیر شغل په کې مه کوي ځکه دا بحث مباحثې مفید نه دي .

یو څو روایات : د حافظ ابن بطه حنبلي یو کتاب لیکلي په نوم د الابانة باندې په جلد اول صفحه ۳۷۷ نه بعد ډیرو صفحاتو کې د اهل زیغ اهل هوی سره د مناظراتو مکالماتو په تردید کې ابواب لړولي دي چې دوي سره مناظره کول هم جائز نه دي په دې کې باقاعده بابونه لړولي په هغې کې بیا احادیث ذکر کوي ابو قلابه رضي الله عنه فرمایي : **لاتجالسوا اهل الاهواء** ، کوم ځای چې په احادیث کې فقه کې **اهل الزیغ** راشي **اهل البدعة** راشي **اهل الاهواء** راشي نو ددې نه مراد دا دوه اویا (۷۲) ډلې وي که شرحه د حدیثو و ګوري قدریه مرجئه خوارج روافض مشبه د اجماعات یادیږي په کې ابو قلابه رضي الله عنه فرمایي :**لا تجالسوا اهل الاهواء** د غه دوه اویا(۷۲)ډلو سره مجالست مه کوي **ولاتجادلوهم** ددوي سره جګړې د دلیل مه کوي مناظره هم ورسره مه کوي **فاني لا آمن ان یغمسوکم في ضلالتهم** ،زه په تاسو امان نه لرم چې دوي به تاسو غوپه کړي په خپله ګمراهي کې .

خپلو شاګردانو ته وایي چې دا ګمان مې درباندې نشته چې بحث کې به تاسو دوي سم

کې بلکې یریږم چې تاسې به پخپله ګمراهۍ کې ډوب کړي او یلبسوا علیکم ما تعرفون که ګمراهۍ کې موغوپه نکړي نو هغه خپله عقیده کې خو به یو څه خلل درته پیدا کړي عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مرفوع حدیث پیش کوي رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمائي لا تجالسوا اهل القدر ولا تفاتحوهم قدریه فرقې سره ناسته مه کوي ولا تفاتحوهم اي بالکلام د وي سره د خبرو خوله مه خلاصه وي ګوري د قدریه فرقې له بحث نه رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونږ منعه کړي یو عمر بن قیس رح فرمایي لاتجالس صاحب زیغ فیزغ قلبك ، د چا زړه چې کوږ شوې وي اهل هواء وي ناسته مه کوه ګنې ستا زړه به ورسره کوږ شي .

ابو قلابه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت کوي د ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حدیث دي موقوف لاتجالس اهل الهواء فان مجالستهم ممرضة للقلوب د اهل زیغ سره مه کینه د دوي سره ناسته زړه ته مرض دننه کوي زړه خرابوي ، العلم دین فانظروا عمن تأخذون دینکم ، علم دین دي سوچ کوي دین چا نه زده کوي .

ابو عبد الله معلی فرمایي :

لاتجالسوا اهل الهواء فانهم یمرضون القلوب .

دارنګې حسن بصري رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمایي :

لا تجالسوا اهل الهواء فانهم یمرضون القلوب ، مه کیني اهل بدعت سره ځکه دا زړه بیماروي .

ابراهیم نخعي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمایي :

لا تجالسوا أهل الاهواء فاني أخاف أن ترتد قلوبکم ، یریږم چې زړونه به مو مرتد شي .

ابراهیم نخعي رَحِمَهُ اللّٰهُ بل ځای کې فرمایي :

لاتجالسوا أهل الهواء فان مجالستهم تذهب بنور الإیمان من القلوب .

د اهل زیغ سره ناسته نور د ایمان ختموي له زړه نه انشراح الصدر نور قلبي فراست دا هر څه به درنه لاړ شي ، وتسلب محاسن الوجوه او د مخ ښائست ختموي و تورث البغضة في قلوب

المؤمنين د مؤمنانو په زړونو کې بغض پيدا کوي دشمني تفرقه اچوي .

ابو قتاده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي ترجمه کوي يا أهل الكتاب لا تغلو في دينكم ددې ترجمه کوي اي لا تبتدعوا ولا تجالسوا المبتدع بدعات کوي مه او د مبتدع سره کيني مه مبتدع په اصطلاح د محدثينو او فقهاو دوه اويا (۷۲) ډلې دي .

أبي جعفر محمد بن علي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي :

لا تجالسوا اصحاب الخصومات فانهم الذين يخضون في ايات الله .

مه کيني د جګړه مارو خلکو سره دا هغه خلک دي يخضون في ايات الله چې خوض في ايات الله کوي رب کريم فرمايي چې کوم خلک خوض في ايات الله کوي مه ورسره کيني که ورسره کيناستې انکم اذا مثلهم .

دلته د بعضې مفسرينو راي داده چې دا په حق د خوارجو کې نازل شوې .

ابي قلابه رَحِمَهُ اللهُ نصيحت کوي خپل شاګرد ايوب رَحِمَهُ اللهُ ته : احفظ مني اربعة ، څلور خبرې ما نه يادې کړه او عملي يې کړه لا تقل في القرآن برأيك ، په قرآن کريم کې د ځان نه څه مه وايه ، اياك والقدر ، تقدير کې خبرې مه کوه ، اذا ذکر اصحاب محمد فامسك صحابه کرام چې ياد شول ژبه بنده کړه مخکې مه ځه معاويه صاحب دا کړې دې جنګ کې دا وشو بس غلې شه ولا تمکن اصحاب الاهواء من سمعك فينبذ فيه ما شاء دا اهل اهواء چې دوه اويا (۷۲) ډلې دي وخت مه ورکوه من سمعك له درس ستا نه درس کې مه پرېږده چې کله د حديث درس ورکوي نو خپل درس کې يې مه پرېږده فينبذ فيه ما شاء ګنې وا به چوي ستا په درس کې څه چې يې خوښه وي .

الابانة د ابن بطة حنبلي کې د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ يوه واقعه نقل کوي : امام مالک رَحِمَهُ اللهُ مدينه منوره کې درس حديث ته ناست وه جاء رجل من اهل اعتزال يو سړې راغې معتزلې وو ودريده وايې اجازه ده چې درس کې کينم امام مالک صاحب وپيژنده وايې نه، اجازت نشته هغه ورته وويل سبق درنه وايم ، امام مالک صاحب ورته وويل اجازت نشته

تاته زه سبق نه وایم خوا کې یې یو محدث ناست وه امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ته یې وویل پرېږده که بنه شي درس سره ، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ورته وویل نه : **انهم ممرضون القلوب** ، دا زړه ته مرض داخلوي دا چې مې درس کې پرېښود زما زړه ورسره خرابیږي .

ګوره څومره لوي محدث ده په درس کې د یو معتزلي په ناسته یرېږي چې زه ورسره خراب نه شم نو په دې کې هغه بې ادبه وویل چې زه مناظرې ته راغلی یم درس ته نه یم راغلی ، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ورته وایي ته خپله عقیده کې شکي یې ځان غوندې شکي پیدا کړه هغه سره مناظره وکړه او زه **الحمد لله** خپله عقیده کې په یقین باندې یمه نو زما مناظرې ته څه ضرورت دي زما په دې یقین ده چې زه په کوم مسلک یم دا حق دي او ته په باطله یې ، نو امام مالک رَحِمَهُ اللهُ پوه شو چې دا جاهل ده له ده سره مناظره بې ځایه ده نو وي شړه هغه محدث ورته وویل پرېښې به دې وه درس کې به ناست وه امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ورته وایي که دې په درس کې ناست واي قسم په الله ! ما به مدینه کې درس حدیث پرېښې واي ، درس حدیث به مې بند کړې واي .

باقي دا علم !!! علم مناظره چې ده دا جائز علم دي ناروا ویل ورته نه دي په کار خو شرط په کې اظهارِ حق دي چونکې نن صبا مجادلې مقابلې دي بعضې محققین مشائخ اوس هم شته دي چې هغه وایي چې بالکل دې دا ونه کړې شي خاموش دې شي او د هغوي خبره هم تر یو ځایه په حقه ده خو چونکې اوس دوي چیلنجونه ورکوي زمونږ عوامو ته که مونږ دا چیلنج قبول نه کړو خو باقاعده زمونږ عوام وایي دوي سره دلائل نشته خرابیږي نو د مجبورۍ په لحاظ به دا مونږ قبلوو باقي څه خیر په کې نشته دي څومره مناظره شوې دي په منتهاء کې ثمره د خیر نه راځي او لا ترې نه شر جوړیږي خو چونکې دوي شرپسند دي دوي چیلنجونه ورکوي او دا خصم تفرقه دوي جوړ کړي نو په دې بناء مونږ عوامو خواصو ته دا ښایو چې زمونږ مذهب زمونږ عقیده دا حق مذهب دي دا حقه عقیده ده په دې مونږ سره دلائل شته د قرآن کریم احادیثو فقه نه هر قسم دلائل مونږ لرو او شته نو خپله نفس مناظره جائزه ده .

تفسیر قرطبي دویم جلد صفحه ۱۸۶ باندې د **قل هاتوا برهانکم ان کنتم صادقین** په ذیل کې اوږد تفصیل کوي او د مناظرې حلت ثابتوي چې دا امرِ جائز دي راتله وکوي په

دليل باندې نو طلب د دليل د سائل کار دي او سائل جوړې دې نه شي بدون د مدعي نه نو چې مدعي او سائل پيدا شول هم دغه خصمين دي دا مناظره ده.

دارنګې تفسير قرطبي جلد ۷ صفحه ۷۵ باندې ليکي : **ومن الابل اثنين ومن البقر الاثنين**، ددې نه وروسته دا ذکر کوي : **فدلت الايات على اثبات المناظرة في العلم**. آيات دليل په دې ده چې مناظره په علم کې جائزه ده، **لان الله تعالى امره النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان يناظرهم**، ځکه رب کريم نبي عَلَيْهِ السَّلَام مامور کړ په دې باندې چې مناظره وکړه له دوي سره، **وفيها اثبات القياس** او په دې کې د قياس د اثبات دليل هم دي.

دارنګې تمهيد د ابن عبد البر جلد ۸ صفحه ۳۶۸ باندې ليکلي څو روايات ذکر کوي او د هغې نه وروسته ليکي : **فيه دليل على اثبات المناظرة**.

دارنګې تفسير ابن کثير جلد ۱ صفحه ۳۲۸ کې ليکي : **قل تعالوا ندع ابناءنا وابنائكم** ددې په تفسير کې ليکلي : **هذا كما دعا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفد نجران من النصارى بعد قيام الحجة عليهم في المناظرة وعتوهم وعنادهم إلى المباهلة**، وروسته له دې نه چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفد نجران قيام د دلائلو په هغوي په مناظره کې وکړ هم دا نجران سره نبي عَلَيْهِ السَّلَام مناظره وکړه.

عيسى عَلَيْهِ السَّلَام باره کې چې د الله رسول دي عبد الله دې روح الله دي ثالث ثلاثة يا هو الله نه دي نو چې کله هغوي عناد وکړ بيا چې را اخکل مباهلې ته.

دارنګې فتح الباري جلد ۱ ص ۲۶۲ باندې ليکلي ددې حديث لاندې : **ان النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لم يكن يضجر من المراجعة في العلم**، نبي عَلَيْهِ السَّلَام د مراجعې علمي نه، نه تنګيده چا به چې استفتاء کوله مراجعه علمي نو دې به نه تنګيده.

دې ځای لاندې ابن حجر عسقلاني رَحِمَهُ اللهُ ليکلي دي :

فيه جواز المناظرة ومقابلة السنة بالكتاب.

دارنګې کشف الظنون جلد ۱ صفحه ۱۶ کې ذکر کوي : **ومن فروع اصول الفقه علم**

النظر علم المناظرة .

دارنګې درمختار جلد٦ ص ۴۲۱ کې ليکلي دي : **المناظرة في العلم لنصرة الحق عبادة ،** مناظره علمي د حق د مدد لپاره عبادت دي **ولاحد ثلاثة حرام** که نصرت د حق نه وي اظهار حق نه وي بيا حرامه ده **لقهر مسلم** يو عام مسلم مغلوبوي هسې علم ښايي يا دوينا جاه او جلال حاصلوي بيا حرامه ده .

دارنګې شرح الزرقاني جلد ۳ ص ۷۵ کې ليکلي دي : **فسؤال احدهما الآخر على وجه المذاكرة والمناظرة جائز ،** يو چې بل نه سوال کوي د مذاکرې مناظرې په نيت باندې دا جائز دي ، **اذا التزم شروط المناظرة من الانصاف ،** چې کله دوارو ځان باندې شرائط د مناظرې لازم ګڼلې وي چې هغه انصاف ده او قصد اظهار حق ده **وتعاونوا إلى الوصول إلى الحق .**

دارنګې شرح الزرقاني جلد ۳ ص۲۸٦ کې ذکر کوي : **ان المناظرة وطلب الدليل وموقع الحجة كان قديما من زمن الصحابة ولا ينكره الا جاهل .**

مناظره علمي استدلالات دا له زماني د صحابه کرامو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُم نه شروع دي جائز دي او انکار د مناظرې نه ، نه کوي مګر جاهل .

مستصفى د امام غزالي رَحِمَهُ اللَّهُ جلد ۱ صفحه۳۵۸ کې ذکر کوي مفهوم ترې دا جوړيږي **المناظرة قد تكون الواجب ،** مناظره کله کله واجبه وي چې اهل زيغ چيلنج درکوي لازم ده چې ته به يې قبلوي ، وقد تكون مندوبة کله کله مندوبه وي .

دا خبره چې ثوک وايي دغه شان کورس چې تاسو د مناظرې جوړ کړي دا په اسلافو کې هم وه او که بدعت ده ؟ مونږ ورته جواب ورکوو چې هاؤ دا په اسلافو کې موجود وه داسې کورس په اسلافو کې هم شوې ده :

ابي محمد عبد الله بن علي بن سعيد القيصراني يو محدث تير شوې دي هغه باره کې معجم البلدان جلد ۴ ص ۳۵۷ کې ذکر کړي دي :

كان فقيها فاضلا حسن الكلام في المسائل ثم ارتحل إلى دمشق وعمل بها حلقة المناظرة.

په دمشق کې د مناظرې يوه حلقه د درس جوړه کړه په جامعه د دمشق کې : ثم انتقل إلى حلب فبنى له ابن الجمحي مدرسةً ، هلته بيا ورته د وخت والي يا ګورنر ورته مدرسه جوړه کړه نو د دغه صاحب په رابطه محدثينو ليکلي چې ده به خپله مدرسه کې يوه حلقه د مناظرې لرله او په هغه کې به يې د مناظرې درس کوه داد بعضې فقهاو هغه عبارات وو چې خپله مناظره په نيت اظهار الصواب لا لالزام الخصم دا جائز ده .

درس اول چې په بيان د درس مناظره کې وو ختم شو او دا مشتمله وه په اربعه مباحثو باندې.

مسئله حياة الانبياء :

نن چې كومه مسئله زير بحث گرځوو مسئله حيات الانبياء ده عليهم الصلاة والسلام .
مخکې په دې مسئله کې ډيره نزاع چا نه وه کړې دا ددې زمانې د اشاعتيانو ايجاد دي او مخکې هم چې کوم خوارج د عذاب قبر منكر وه هغوي د حيات برزخ هم منکر وه د حيات برزخ متعلق دغه تفصيل يادول په کار دي چې يو روح د ميت ده بل ذات جسد او نفس د ميت دي اجساد داموا تو بغير ددرې جماعاتو نه چې هغه درې جماعات منصوصې دي او يو بل جماعت ورباندې علماء دلالة النص نه ثابتوي چې هغه هم داخل دي ددغه څلورو جماعاتو نه علاوه چې نور څومره د خلکو اجساد دي هغه خاورې کيږي او ختميږي .

څلور جسدونه ، نه ختميږي چې يو جسد د انبياء عليهم الصلاة والسلام دي :

ان الله حرم على الارض ان تاكل اجساد الانبياء . (سنن ابن ماجه ص ۳۸٦)

دويم شهداء دي د شهداو متعلق نص قرآني دي چې : ولا تقولوا لمن يقتل في سبيل الله اموات بل احياء .

دريم قراء حضرات دي قاريان چې سينه کې يې قرآن عظيم الشان وي د هغوي متعلق هم نص د حديث دي او حديث قدسي ده چې حافظ قبر کې کيخودلې شي ربِّ كائنات ځمکې ته خطاب کوي : اى زما ځمکې ! زما د کلام حافظ درغې ضائع يې نه کړې ځمکه په لسان د حال سره جواب ورکوي يارب هغه څوک چې ستا کلام سينه کې لري زه يې نه شم ضائع کولې دغه نص قاضي ثناء الله پاني پتي رَحِمَهُ اللهُ د : ولا تقولوا لمن يقتل في سبيل الله اموات ، ذيل کې ذکر کړې دي او دا جزيه يې ترې ثابته کړې ده چې جسدونه د حافظانو قبرونو کې نه خرابيږي دا درې منصوصې دي .

څلورم جسد د صديقينو اولياو ده هغه د دلالة النص نه ثابتوي هر کله چې مقام د شهيد په مقابل د مقام د صديق کې ادنى وي او مقام د صديقينو ترې اعلى دي چې ددوي لپاره حياة جسدي برزخي يعني جسد يې روغ پاتې کيږي نو قاضي ثناء الله پاني پتي رَحِمَهُ اللهُ دغه (عبارت مخکې ذکر شوې) ځاى کې فرمايي مخکې چې کوم تير شو صديقين اولياء هم په

قبرونو کې نه ضائع کيږي اصلاً شهداء ته چې احياء ويلې شوې دي نو دغه ځاى کې دا ذکر نشته چې ددوي جسم دننه خرابيږي نه خو ډير ځل داسې شوې چې يو شهيد ډير وخت وروسته رابهر شوې هغه روغ جوړ وي او په دې ډير شواهد موجود دي په زمانه د صحابو کې هم دا واقعات ثابت دي د احد شهيدان د حضرت معاويه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په زمانه کې چې کله د احد سره قريب هغه يو ديوال جوړ کړ د اوبو ډيم يې جوړ کړ او هغه لختي يې مسجد نبوي ته راورسوه نو دغه وخت کې د احد د ميدان په غاړه لختي کنستل کيده او د عمرو بن جموح رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ځوي په دې کې کار کوي او هغه وايي چې کله يوه پوندي ولږيده هغې نه وينه روانه شوه لحد چې رابنکاره شو نو ما په کې خپل پلار وپيژنده عمرو بن جموح رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. مؤرخين ليکي چې ددې واقعې مينځ کې او د لختي د کنستلو کې اوه ديرش (۳۷) کاله شوې وه.

او يا دغه شان هغه واقعه د حضرت عبدالله بن تامر د شهادت تاسو ته ما بيان کړي وه په مسئله د کرامت الاولياء کې دغه عبدالله بن تامر تفسير قرطبي هم واقعه راخيستي ده، مظهري هم راخيستي ده چې دغه عبدالله بن تامر د حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په دورِ خلافت کې يو زنانه خاوره د يو کمر نه کنسته او په هغې کې لحد رابنکاره شو او يوه ګوته رابنکاره شوه او يوه ورقه بيا دا عمر فاروق صاحب ته يوړل شوه هغه چې وکتل نو دا ګوتهٔ او دغه خط د عبدالله بن تامر وه نو اويا (۷۰) کاله د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه.

يوسف ذونواز بن شرحبيل مخکې تير شوې وه نو تقريباً دا بيا د عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د خلافت په وخت کې تقريباً سلو کالو نه زيات وخت پرې تير شوې دي راوبنکل شو نو روغ وه جسد دده او داسې نور ډير واقعات شته دي.

د افغانستان په تاريخ کې هم شوې دي قندهار استاذ د ننګرهار په مشهورو قومندانانو کې وه او د ناصر باغ په کيمپ کې دفن کړې شو تقريبا دوه ويشت (۲۲) کاله وروسته چې کله د ناصر باغ کيمپ ختم شو زه هلته پروګرام ته لاړم او عيني ګواهانو زما مخکې وويل چې دلته آوازه وه چې قندهار استاد راسپړي او خپلې علاقې ته يې جسد وړي ځان سره افغانستان ته وايي مونږ ورغلو او په خپلو سترګو مو قندهار استاد وليد چې روغ جوړ وه فقط بريت او نوکان يې غټ شوي وه نو دا هم دليل د حيات د هغوي ده او عقلي دليل

ده چې دوي کې څه حيات شته چې نوکان او ويښتان يې غځيږي .

همداسې ګواهان چې ددوي باره کې موجود دي دغسې ګواهان د صديقينو اوليـاو باره کې هم موجود دي چې هغوي وروسته له وفات نه روغ رمټ را ويستلې شوي په دې ارمړو کې زه پروګرام ته تللې وم هغه د چا چې پروګرام وه د مسجد سره خوا کې قبروه او د چا چې پروګرام وه هغوي ددغه شخص لمسي جوړيږي هغوي وويل چې زمونږ يو صاحب ته خوب کې راغې ډير وخت وتلې وه او وي ويل چې دا تاسې اودس کوي نو ماباندې تيريږي وايي بيا هغه ځای مونږ وسپړه چې وم کتونو روغ رمټ وه فقط بريت او نوکان يې غټ شوې وه دا شهيد نه وه بلکې عام سړي وه د مانکي شريف د شيخانو نه وه مونږ له دغه ځای اوچت کړ او خوا کې مو دفن کړ قبر يې اوس هم هلته شته دي .

مسئله د حيات برزخ دغسې شوه چې دا څلور تنې خرابيږي نه او ددوي روحونه چې محبوس دغلته نه وي روحونه يې ګرځي عليين ته ځي جنت ته ځي او دوي سره يې رابطه وي تنې يې په قبرونو کې وي خو دغه قبر دده روضة من رياض الجنة ورته ګرځيدلې وي دې کې وسعت راشي الی مد بصره کولاو شي او د جنت باغيچه شي ددې لپاره انبياء عَلَيۡهِمُ ٱلسَّلَامُ کې د جمهورو امت مسلمه رايه داده چې ددوي دا تنې په قبرونو کې وي چيرته ځي نه خو فقط په تابعينو کې سعيد ابن مسيب رَحِمَهُ ٱللَّهُ رای داده چې د انبياء عَلَيۡهِمُ ٱلسَّلَامُ تنې تر څلويښتو ورځو په قبرونو کې وي بعد له څلويښتو ورځو ځي چيرته ځي دلته سعيد ابن مسيب نور قول نه دي کړي چې چيرته ځي کوم بريلوي حضرات چې د حضور جسدي قائل دي هغوي دليل کې دغه قول پيش کوي او دغه قول پسې ذهاب کوي چې دانبياء عَلَيۡهِمُ ٱلسَّلَامُ يا رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ جسداً يو ځای ته حضور کوي دا قول د سعيد ابن مسيب امام بيهقي راخيستې دي .

په حيات الانبياء کې امام بيهقي رَحِمَهُ ٱللَّهُ په دې موضوع کې مستقل کتاب ليکلې او دا قول د سعيد ابن مسيب يې هم راخستې ده يو مرفوع حديث يې هم دا باره کې پيش کړې ده هغه حديث داده چې نبي اکرم صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ فرمايي چې مونږ انبياء چې يو اکرم علی الله يو دې نه چې مونږ اربعين يوماً نه زيات په قبرونو کې مونږ پريږدي .

امام بيهقي رَحِمَهُ ٱللَّهُ دې روايت نه جواب کوي چې معنی داده چې څلويښت ورځو نه مونږ زيات قبرونو کې نه پريږدي ، مطلب دا چې څلويښتو ورځو پورې دوي عبادات نه کوي

او څلويښت ورځې بعد دوي په قبرونو کې مونځونه شروع کړي تلاوتونه شروع کړي دعاوات شروع کړي او ددې نه بيا يو خوند اخلي داسې نه چې قبرونو نه يې باسي بلکې دوي د عامو انسانانو غوندې قبرونو کې پراته نه وي بلکې بيا آزاده زندگي وي.

تفسير روح المعاني پاره ۲۲ سورة احزاب آيت: ۴۰: ﴿مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ﴾، دې ځاى باندې دا مسئله ډير ښه چيړلې ده، او دا يې د جمهورو مذهب نه دې راخيستې چې څوک وايي چې انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ بعد له څلويښتو ورځو له قبرونو ووځي دا فقط د سعيد ابن مسيب رايه ده نو جمهور امت مسلمه قول داده چې د انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ذوات په قبرونو کې موجود دي چيرته ځي نه او دا قبور ورته د جنت د باغيچو نه باغيچه گرځيدلي خرابيږي نه او عام مسلمانان او کفار ددوي تنې بيا خرابيږي په دې کې عالم هم ځان نه شي قياس کولې عالم به هم خاوري کيږي او دا چې انبياء نه خاوري کيږي شهداء نه خاوري کيږي حفاظ نه خاوري کيږي، او د بعضو په قول صديقين اولياء نه خاوري کيږي دا محض كرامات لهم بعد الموة دا بعد الموة ددوي کرامت دي کرامت نه بغير څه نه شي جوړيدې ولې د خالق عادت په دې جاري ده چې د کوم چا نه روح لاړ هغه به پړسيږي هغه به خاوري کيږي بوي به کوي که هغه گنهگار وي که نه وي مثلاً پيشو چې مړه شي پړسيږي خاوري کيږي او بوي کوي نو دا خو نه چې هغې گناه کړي نا عادت د خالق په دې جاري ده چې کوم شي مړ شي هغه به پړسيږي کله چې خالق دا خپل عادت پريښود د عادت په خلاف يې ونه پړسوه بوي يې ونه کړ نو دا محض كرامتاً لهم ځکه کرامت دي دا چې امر خارق للعادة، دا کوم خلک چې د حيات برزخي منکر دي هغوي وايي چې که تنه د انبياء ده که د اولياء وي که د شهداء ده دې ته څه حيات نه وي بلکې دوي وايي چې دده روح علين ته لاړ شي هغه تنعم حاصلوي او دا تنه چې ده که خرابيږي که نه خرابيږي وايي دا نبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نه خرابيږئ واي مړه پرته وي دې کې څه حيات نه وي حيات ورته نه مني پنچپيريان داددوي عقيده ده دوه دليله د قرآن کريم نه دوي په خپله دعوى پيش کوي اول کې ماد هغوي جوابونه ذکر کړي وروسته بيا زه خپلو ادلوو ته راځم.

الایرادات مع الجوابات :

اول دلیل : سورة نحل (۲۱) أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاء وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ، پیش کوي اموات خبر د مبتداء مقدرې شو هم اموات دوي مړه دي غیر احیاء ژوندي نه دي دا تاکید د اموات شو دوي پوهیږي نه ایان یبعثون کله به دوي پورته کولې شي دا اموات چې خبر د هم شو ضمیر غائبه مرجع مقدره ده دوي وایي دا معبودینو مطلقوو ته راجع ده نو دې کې عیسی عَلَيْهِ السَّلَامُ راغې دې کې عزیر عَلَيْهِ السَّلَامُ راغې هغه انبیاء وه بس هغوي هم اموات غیر احیاء هغوي هم مړه دي ژوندي نه دي . دوي دا تاویل کوي .

جواب دادی چې مراد دلته اموات خبر د مبتداء مقدرې دي چې هم دي مرجع د ضمیر د هم اصنام دي بتان یا دوي د انبیاء شهداء ذکر دلته نشته .

جامع البیان ، تفسیر الطبري جلد ۱۷ صفحه ۱۸۸ کې لیکي :

حدثنا بشر قال حدثنا یزید قال حدثنا سعید عن قتادة . ترجمه کوي : أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاء وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ وهي هذه الاوثان وایي مراد په دې سره بتان دي التي تعبد من دون الله اموات لا أرواح فيها ولا تملك لاهلها ضرا ولا نفعا ، تصریح وشوه چې دا بتان یادوي ، ټول تفسیرونه ما وکتل اکثر مفسرین همدغه الفاظ نقلوي نو بس په دې مې اکتفاء وکړه چې داد بتانو متعلق ده مراد په دې سره شهداء انبیاء نه دي .

دویم دلیل ددوي : دویم دلیل ددوي دادی : ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ (سورة زمر آیت : ۳۰) معنی یې داسې کوي ته مړي یې او دا خلک مړي دي نو علم بنه شي ده دوي دومره جهلاء دي چې د مَيْت او مَيِّت فرق نه شي کولې مَيْت بسکون الیاء مړي ته وایي او مَيِّت هغه چې وروستو مړ کیږي په اعتبار د مستقبل سره .

روائع البیان في تفسیر آیات الأحکام للصابوني جلد ۱ ص ۶۴ :

والمشهور عند أهل اللغة : المیْت بالتخفیف من مات فعلاً وبالتشدید میّت من سیموت.

د آیت مقصد دادي انك میّت انك ستموت تاسو به وفات کیږي دا خو د چا عقیده هم نه

ده چې وفات شوي نه ده یا جنازه پرې نه ده شوې مونږ خو ټول په دې متفق یو چې ده باندې دا حالات طاري شوي دي دا چې دا حالات طاري شول لحد ته ورسیده دغه وخت کې حال څه ده.

اوس میّت دي که نه دي ددې بحث راسره وکړه ددې بحث دنیا کې راسره مه کوي چې ګنې موت پرې طاري شوې نه دي موت خو پرې طاري شو دا خو متفقه مسئله ده چې کله مبارک لحد کې کیښودل شو اوس میت دي که نه حالات برزخي راسره وچیړه نو : وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاء وَلَكِن لَّا تَشْعُرُونَ ، البقرة آيت : ۱۵۴، اموات جمع د میّت نه ده جمع د میْت ده نو معنی میت ورته مه وایي د وفات نه وروسته.

انك ميّت وانهم ميّتون، انك لستموت وانهم لسيمتون (التفسير المنير للزحيلي جلد ۲۳ ص ۲۸۳) دا الفاظ نقل کوي.

تفسیر القرآن العظیم منسوب للامام طبراني جلد ۳۰ ص ۴۶۱ : معناه انك ستموت وانهم سيمتون، نو دا حالات برزخي داسې حالات دي چې دې کې اجتهاد نه شي کیدې ځکه مسئله پټه ده عقل کار نه کوي کیمره یا داسې نور اسباب کار نه کوي خلکو ډیرې تجربې کړي خو هیڅ یې هم نه دي تر لاسه کړي الله په خپل قدرت سره محجوب کړي نو چې عقل کار نه کوي اسباب کار نه کوي اجتهادي مسئله نه ده نو دغه ځای کې مثبت به هم نص قرآني او حدیث نبوي وي او منکر به هم محض کتاب الله او حدیث رسول الله پیش کوي نو چې اوس دا مسئله مونږ په اجتهاد ثابتوو نو اجتهاد عقل خو هلته کار نه کوي نو مونږ به نص پیش کوو او څوک چې منکر دي هغه به هم نص پیش کوي چې په دا روضه کې پروت ده میت ده داسې نص ترې مطالبه کړي قیامت به راشي خو دوي سره به د برزخي حال د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ او د انبیاو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ د میت لفظ پیدا نه کړي..

دلیل د مثبتینو د حیات الأنبیاء:

د شهداو لپاره د انبیاء لپاره خصوصاً هغه انبیاء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ چې شهداء دي او اخص الخواص ځان ته محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې هغه دلته زیر بحث ده چې دوي د هغه حیات نه منکر دي نو نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په اجماع د مسلمینو من الشهداء ده شرح

الصدور کې امام سیوطي رَحِمَهُ اللّٰهُ په دې باندې اجماع را نقل کړي ځکه دا هغه اثر د زهرو د خیبر ده نو د شهادت مقام ده مبارک ته ثابت ده لمن یقتل في سبیل الله کې داخل دي .

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ مه وایي په حق د هغه چا کې چې شهید شي في سبیل الله دا مقوله د لا تقولوا شوه او مقوله د قول نه وي مګر جمله وي کله چې لفظ د مقولې مراد نه وي لا تقل لهما اف چې لفظ د مقولې مراد نه وي نو مقوله جمله وي مقوله د قول څه معنی مفعول د لفظ د قول خو مقوله ورته ځکه وایي چې مفعول د فعل مفرد هم راځي جمله هم راځي او مقوله د قول یو اځې جمله وي نو ځکه نحاة د هغه مفعول نه تعبیر دلته په مقوله سره وکړو ځان ته نوم یې ورته ورکړ ځان ته نوم یې ورته وضعه کړ نو مقوله د قول څه معنی مفعول د لفظ د قول نو مقوله د قول جمله وي دلته امواتاً مفرد دي نو جمله جوړه کړه خبر د مبتداء مقدرې یې کړه لا تقولوا هم اموات مه وایي چې دوي مړه دي نو اموات جمع د مَيْت شوه په سکون سره چې مړي ته وایي د میّت نه ده انك میت خو ویلې شي حالت برزخي ته یې مه راجع کوه حیات د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته خطاب وکړ انك میت تاسو باندې موت طاري شي .

نو مه وایي هم اموات چې دوي مړه دي بل احیاء تاکید شو بلکې ژوندي دي ولکن لا تشعرون لیکن تاسې په حقیقت او تفصیل دهغې پوهیږي نه .سورة بقرة آیت : ۱٥٤.

دارنګې سورة آل عمران :

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴾

دلته منعه د قول نه راغله چې په ژبان ورته مړي مه وایه اوس که څوک وایي چې مړي خو دي خو د سوء ادب نه به مونږ مړي نه ورته وایو نو دلته اوس تا ګمان نه منعه کوي ولا تحسبن الذین قتلوا ګمان مه کوي په حق د هغه چا کې چې شهیدان شوې دي في سبیل الله اموات د مړو ګمان هم پرې مه کوي بل احیاء بلکې دوي ژوندي دي عند ربهم یرزقون د رب کریم په نزد دوي ته رزق ورکولې شي ، قرآن عظیم الشان د لفظي تغیر نه محفوظ ده خو معنوي تحریفات په کې پنچپیریانو وهابیانو دومره وکړل هغه غټ غټ ملایان یې لګیا دي

په کې دې صریح نص نه چې اموات مه وایه دا څومره واضح دلیل دي خو دوي په کې تاویل څه کوي بل احیاء عند ربهم دا احیاء ظرف دي اوس طالبانو ته چل ښایي د قران کریم د مقابلې بل احیاء عند ربهم بلکې ژوندي دي د رب کریم په نزد باندې لا عندنا نو دا اوس چا ویلي دي اوس د آیت نچوړ دا جوړیږي چې عند ربهم ژوندي دي زمونږ په نزد خو نه دي ژوندي د خدای په نزد ژوندي دي تاسو نو څنګه وایي چې دا ژوندي دي د قرآن کریم دا غلط تعبیر کولو باندې احیاء ظرف وګرځوه تاسو ته ما د تفسیر ابي سعود حواله ذکر کړي ده جلد ۱ صفحه ۴۸۹ او ظرف للفعل بعده دا بل احیاء عند ربهم د یرزقون لپاره ظرف کړه یرزقون عند ربهم.

دوهم جواب دا که دا وسط کې راغې دا داسې مثال شو لکه بالآخرة هم یوقنون نو دا بالآخرة تعلق تر یوقنون نیسي یوقنون بالآخره نو دا شان عند ربهم یرزقون معنی یرزقون عند ربهم بل احیاء باندې خبره خلاصه شوه مړي مه وایه بلکې ژوندي دي.

که دا وسط کې راشي ظرف د احیاء هم شي ظرف د یرزقون هم شي د دواړو امکان شته په کې مفسرینو را اخیستي دي مراد د عندیت نه عندیت مکاني نه دي چې دا په قبر کې حیات نه لري او د خدای تعالی العیاذ بالله کوم مکان دوي ګني ځي هلته او هلته ورته یو حیات روحي دي دغه معنی نه ده مراد د عندیت نه یا قربت دي او یا مراد د عندیت نه رایه ده لکه څوک وایي دا مسئله عند ابي حنیفه رَحِمَهُ اللهُ داسې ده عند الشافعي رَحِمَهُ اللهُ داسې ده عند بخاري داسې ده نو عندیت مکاني خو مراد نه وي په معنی د رایه سره وي دا مسئله عند ابي حنیفة د هغه په فیصله داسې ده بل احیاء عند ربهم یا خو د عندنا نه مراد د عندیت تقرب زلفي ده معنی دا چې داد هغه مقربینو نه دي نو حیات یې هم ورکړي روزي هم ورکوي او یا عندیت په معنی د رایه سره دوي ژوندي دي عند ربهم په فیصله د باري تعالی باندې اولا تقدموا بین یدي الله چې فیصله د باري تعالی دوي باره کې د حیات ده مونږ هم مشروتهان نه یو زمونږ هم هغه فیصله ده چې کوم مه خالق کړې ده چې په فیصله د خالق حیات دي نو زمونږ

په فيصله هم حيات دي .

حکايت : مولوي نادر شاه صاحب دولس (۱۲) کاله اشاعتي وه هغه چې د اشاعت نه توبه وکړه او د هغوي مقابله يې شروع کړه نو دهغې ډيرې وجهې دي يوه دا چې په بلوچستان کې وايي مناظره وه د حيات انبياء په مسئله مونږ هلته لاړو د طاهر سره وايي زه لاړم دا خاص د طاهر ملا شاګرد وه نو مناظره وشوه هغه علماء وايي ډير چالاکه وه زمونږ دا شيخ يې کلک راګير کړ په مسئله د حيات انبياء کې نو چې کله واپس وايي مونږ راتللو په لاره شيخ طاهر وايي وويل چې ياره دا دوه آياتونه دوي سره نه واي کنه نو دا مناظره يې رانه ګټلې نه شوه بس وايي ما په زړه کې وويل چې ته خو ډير بې دينه انسان يې ځکه چې ته اوس داسې نه کوي چې ته خپله فيصله د قرآن کريم تابع کړې چې آياتونه راغلي خو زه به د خپلې راي نه تير شم اوس ته د رايه نه نه تيريږي وايي چې کاشکې دا آيتونه ، نه واي چې ما دا مناظره ګټلې واي نو ما وايي هلته فيصله وکړه چې زه ورسيږم نو ستا به مضبوطه مقابله کوم وايي چې کله راورسيدو زه هلته پنجپير کې وم چې يو لنډ ږيري وه د چاپ خانو والا وايي دا راغې مونږ کمره کې ناست وو ستړي مشي يې وکړل شيخ ته يې وويل چې هغه کار ځنګه کړم وي کړم نو شيخ ورته وويل هاو وي کړه ګورم چې څه وخت وروسته پوستړي راورسيدې چې شيخ په بلوچستان کې مناظره ګټلې په مسئله د حيات انبياء کې نو وايي ما په زړه کې وويل چې وا دروغجنه ستا شرم خو ما هلته وليد ته خو هغه علماو ډير سپک کړي او دلته اوس پوستړې پسې خوروي نو بيا هغه بنه کلکه مقابله وکړه همدا وجه وه چې په خپل کور کې يې شهيد کړو . نو داد حيات د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ لپاره دليل پيش کيدې شي ځکه هغه شهيد دي په اتفاق د امت .

دريم دليل : سورة زخرف آيت ۴۵:

﴿ وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمَٰنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴾ .

تپوس وکړه د هغه رسل نه چې ليږلي مونږ وړاندې د تا نه آيا مونږ ګرځولي من دون الرحمن معبودان چې عبادت يې کيږي .

دا دليل د حياة الانبياء دي او دليل د لقاء د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دي د انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ سره چې

نبي عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ د نورو انبیاو سره ملاقاتونه کړي دي که هغوي ته حیات نه وایي نو دا ملاقات څنګه کیده تکلیف بما لا یطاق خو جائز نه دي من ارسلنا من قبلك خو مخکې تیر شوي او ورته امر ده چې تپوس ترې وکړه نو چې ورسره ملاقي نه شي تپوس ترې څنګه کوي خو ددوي له انبیاء سره ملاقات وه په لیلة المعراج کې په مختلفو مواضعو دغه ملاقات کې ده ته خطاب کیږي چې تپوس ترې وکړه.

زاد المسیر في علم التفسیر جلد ۵ صفحه ۳۳۸ باندې لیکلي یو تاویل دادی:

أنه لما أُسری به جُمِعَ له الانبیاء فصلی بهم.

مونځ یې ورکړو ثم قال له جبرائیل سل من أُرسلنا من قبلك داد انبیاء حیات دلیل دي چې هغوي مبارکانو دغلته روحا یا په مثل د روح حاضري کړي وه تنې یې په مرقدونو کې وي نبي اکرم صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ وفرمایل: لا أُسأل قد اکتفیت زه ترې پوښتنه نه کوم تفصیل یې بل روایت کې شته دي چې تپوس شکي کوي زما په کې شک نشته دي. هغه روایت دادی:

و رواه عطاء عن ابن عباس و هذا قول سعید بن جبیر والزهري وابن زید قالوا جمع له الرسل لیلة أسری به فلقیهم و أَمر أن یسألهم فما شك ولا سأل.

شک یې نه وه نو سوال یې ونه کړو.

څلورم دلیل: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ﴾.

ورکړي مونږ موسی عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ ته کتاب ته مه ګرځه في مریة په شک کې من لقائه د لقاء موسی عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ، لقاء مصدر دی اضافت یی شوی ده ضمیر د مفعول ته هغه ضمیر ده مفعول راجع ده موسی عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ ته به دغه تاویل چی مونږ تری اخذ کوو مه کیږه شکی من لقائه د ملاقات ستانه د موسی عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ سره تا چی د موسی عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ څومره لقاء ګانی کړی دې کې شک مه کوه دا یقیني لقاء وه وجعلنا هدی لبنی اسرائیل سورة سجده ایات ۲۳ تفسیر ابن کثیر دار طیبه جلد ۶ صفحه ۳۷۱.

فلا تکن فی مریة من لقائه قال قتادة یعنی به لیلة الاسراء.

ثم روي عن ابي العالية الرياحي قال حدثني ابن عم نبيكم يعني ابن عباس رضی الله قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أريت ليلة اسري بي موسى بن عمران ما ته وبنودلي شو موسى بن عمران ورأيت مالكا خازن النار والرجال في ايات أراهن الله اياه بیایی و لوستل دا ایات فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ.

انه قد رأى موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ ليلة أسري بـه دا ملاقـات ځو ځايه وه يـو ځای هغه قبر کې مونځ کوه لقاء وشوه بیا په آسمان کې په پنځم آسمان بيا په شپږم اسمان اختلاف د روایاتو دي راجح شپږم آسمان دي هغلته ځو لقاء ګانې شوي دا بار بار چې دې ځي راځي دا مونځ کميږي بيا لقاء وه بيت المقدس کې چې هغلته دې امام جوړيږي خبرې خپلو کې کيږي نو ددغه لقاء ګانو باره کې وایي شک مه کوه .

قرآن کریم کې خطابات نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته په دري طريقو باندې وي کله خطاب ده ته کيږي امت هم مراد وي دې هم مراد وي لکه اقيموا الصلاة لدلوك الشمس دې هم مراد ده امت هم مراد ده کله خطاب ده ته کيږي امت نه يې مراد فتهجد به نافلةً لك دا ده پورې خاص ده امت نه دي مراد ده باندې فريضه ده نورو باندې مسنونه پاتې ده ، کله خطاب ده ته کيږي امت مراد وي دې نه يې مراد مثال لکه واخفض لهما جناح الذل من الرحمة سورة اسراء .

دا دليل ددې دې چې ده ته يې وايي امت ته يې اوروي دې نه دې مراد نو دا خو يقيني خبره ده چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دغه وخت کې نه مور وه نه يې پلار وه نو دا دليل ددې ده چې ده ته يې وايي امت ته يې اوروي نو دا هم ددې قبيلې نه ده دې نه دې مراد ځکه دا عمل ده په سترګو ليدلې ده يو سړي چې په سترګو يو شي وګوري نو کله هم شک نه کوي رب کريم ته دا علم وه چې امت کې به بيا پنچپيريان پيدا شي هغوي به بيا شک کوي نو ده ته يې خطاب وکړ فلا تكن في مرية من لقائه ، شک مه کوه د لقاء د موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ نه ده خو شک نه کولو امت ته وايي چې تاسو شک مه کوي دا لقاء شوې ده .

دې دري آيتونو نه تاسو استدلال کولې شي د حيات انبياء لپاره مفسرين په دغه ځای کې دا موضوع چيړي .

سنن نسائي بيروت چاپ جلد ۳ ص ۲۱٦ ، أخبرني أحمد بن سعيد قال حدثنا حبان قال حدثنا حماد بن سلمة قال أنبأنا ثابت و سليمان التيمي وعن انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال : مررت على قبر موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ وهو يصلي في قبره تير شوم د موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ په قبر باندې ده مونځ کوه په قبر کې دې کې خو هيڅ چون چرا نشته ځکه يصلي في قبره په خپل قبر کې مونځ کولو اقوای د ادلوو د مثبتينو نه د حياة الانبياء چې کوم سيوطي رَحِمَهُ اللهُ په دې ليکلي او يا امام بيهقي رَحِمَهُ اللهُ په دې باندې ليکل کړي دې مستقل رسائل د حيات انبياء يې ليکلي دي :

تنزيه الانبياء عما نسب إليهم حثالة الأغبياء داد ابن خمير ده دا په عصمت او حيات دواړو ليکلې شوې ده .

او تنزيه الانبياء عن تسفيه الاغبياء د امام سيوطي رَحِمَهُ اللهُ په عصمت او حيات ليکلي ده او لفظ حيات الانبياء باندې له اقوای ادلوو دا پيش کړي دا حديث مسند احمد بن حنبل جلد ۳ ص ۱۲۰ صحيح مسلم بيروتي چاپ جلد ۷ صفحه ۱۰۲ ، صحيح ابن حبان جلد ۱ ص ۲۴۲ ، مسند البزاز مسند البزاز جلد ۱۸ – ۱۰ صفحه ۱۳ – ٦۲ ، مسند أبي يعلى جلد ٦ ص ۷۱ ، التوحيد لابن خزيمة جلد ۱ ص ٥٦۷ ، المعجم الأوسط جلد ۸ ص ۱۳ ، دا ټولو دغه حديث په دغه مذکورو حوالو کې را اخيستي دي .

دا چې دا مونځ او تلاوت دا خاص نه دي تر انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ دا نورو شهدا او صلحاء وته هم دلته حيات دي هغوي يې کولې شي دا لاندې حوالې دي :

التهجد و قيام الليل جلد ۱ ص ۲۳۵ ، روايت پيش کوي :

قال كنا اذا مررنا بجنبات قبر الثابت البناني مونږ به چې په څنګ د الثابت البناني په قبر تيريدو سمعنا قرأة القرآن د قرآن عظيم الشان تلاوت به مو اوريده .

د بخاري هغه روايت هم پرې دال ده چې يو جماعت روان وو هغه ډله وايي چې مونږ په يوه دشته کې خيمه ولږوله چې مونږ واي د لاندې سورة ملک واوريده هغه روايت پرې دال ده د قرآن عظيم الشان په تلاوت دا خو انبياء نه وه عام صلحاء يا شهدا وه .

التهجد و قيام الليل جلد ۱ صفحه ۴۴۴:

حدثنا هارون بن عبدالله حدثنا سيار عن جعفر سمعت ثابت البناني (ډير كرتې دا دعاء به يې كوله) مالا أحصى يقول في دعائه : اللهم ان كنت اذنت لاحد ان يصلي في قبره فأذن لي أن اصلي في قبري .

خدايه ! كه يو كس ته دا اجازت كوې چې په قبر كې مونځ كوي نو ما ته هم وكړه دلته اختصار دي بل روايت كې راځي كه ته اجازت وركوې چې مونځ وكړي بعد الانبياء يعنې انبياء ته خود ي كړې ده كه هغې نه سواء بل چا ته د مونځ اجازت په قبر كې كوې نو دا مونځ زما خوښ دي ما ته هم اجازت وكړه دغه دعاء يې قبوله شوه ده به بيا قبر كې مونځ كوه اسناد يې حسن ده پاس روايت پرې دال دي .

دارنګې القبور جلد ١ صفحه ٢٨ :

حدثني محمد بن الحسين حدثني خالد بن يزيد القسام حدثنا الربيع بن صبيح قال لما مات ثابت البناني دخلت أنا وحميد الطويل و جسر أبو جعفر قبره فلما وضعناه في لحده و جعلنا نسوي عليه اللبن وكان حميد مما يلي رأسه فنظر فلم يره في قبره فأومأ إلينا ، أومأ إليه لا تفتن الناس وسوينا عليه التراب و رجعنا فأتى حميد سليمان بن علي فأخبره الخبر فلما كان في الليل جا في الخيل فنبش عنه فلم يجده في قبره فسوى عليه ثم انصرف فلما أصبح أتينا ابنته فسألناها عن صنيعه فقالت ما أراكم إلا وقد نفرتموه من قبره قلنا أجل وكيف ذلك قالت أحدثكم إنه مكث خمسين سنة يدعو الله في صلاته إذا كان السحر قال يا رب ان كنت اعطيت احدا الصلوة في قبره فاعطينيها فلم يكن الله ان شاء الله ليرد ذلك الدعاء قال الربيع قال جسر أنا والله الذي لا اله الا هو رأيته الليلة في منامي وعليه ثياب خضر فإنما يصلي في قبره.

حديث ده چې كله ثابت بناني مړ شو نو مونږ برابرولو خښتي او حميد يې سر خوا ته نيږدي وه چې ګوري څنګه چې قبر كې كيخودې شو نو قبر كې نه وه يعنې په نظر نه راتلو مونږ ته يې اشاره وكړه او وې ويل چې په خوله لاس كيدي چا ته څه مه وايي خاوري مو پرې برابرې كړي كله چې شپه شوه څه آسونه پرې راغلل قبر دده يې را لوڅ كړ دې په كې نه وه بيا

يې قبر پرې برابر کړ خلک ترې لاړل سحر چې شو مونږ يې لور ته راغلو پو ښتنه مو ترې وکړه چې ده څه کار کولو هغې راته وويل ده به پنځوس کالو راهيسې دا دعا کوله :

قال يا رب ان كنت اعطيت احدا الصلوة في قبره فاعطينيها فلم يكن الله ان شاء الله ليرد ذلك الدعاء قال الربيع قال جسر أنا والله الذي لا اله هو رأيته الليلة في منامي وعليه ثياب خضر فإنما يصلي في قبره .

شني جامې يې په تن وې قبر کې يې مونځ کولو .

او روايت د حلية الاولياء جلد ۲ صفحه ۳۱۹ دا دی چې :

فلما سوينا عليه اللبن سقطت لبنة فإذا أنا به يصلي في قبره .

چې کله مو پرې دا خښتې برابرې کړې نو يوه خښته ماته شوه چې کتل مو په قبر کې په لمونځ ولاړ وو .

دريم روايت د حياة الانبياء للبيهقي جلد ۱ صفحه ۷۰ انس بن مالک يې راوي دي :

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : الأنبياء أحياء في قبورهم يصلون .

انبياء ژوندي دي په خپلو قبرونو کې مونځونه کوي .

اوس که في قبورهم د احياء لپاره ظرف گرځوي نو هم د پنچپيري خوله پرې ماتيږي او که د يصلون لپاره يې ظرف گرځوي نو هم يې پرې خوله ماتيږي او که د دواړو لپاره يې گرځوي نو خبره واضحه ده الانبياء احياء في قبورهم په دوي رد ده دوي وايي په عليين کې حيات دي په قبر کې حيات نه دي.

څلورم دليل : حيات الانبياء للبيهقي جلد ۱ صفحه ۷۴ هغه مخکې او دا يو روايت ده خو هغه مرفوع ده او دا موقوف د انس صاحب ده :

الانبياء في قبورهم احياء يصلون .

انبياء په قبرونو کې ژوندي دي مونځونه کوي .

روايت چې کله د حديث مرفوع صحابي نه وشي مخالفت ثابت نه شي دا يې رايه وي چې راى نه وي کله هم حديث نه بيانوي .

پنځم دليل : سنن ابي داؤد جلد ۲ صفحه ۱۶۹ :

حدثنا محمد بن عوف حدثنا المقري حدثنا حيوة عن ابي صخر حميد بن زياد عن يزيد بن عبدالله بن قسيط عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال : ما من أحد يسلم عليّ الا رد الله عليّ روحي حتى ارد عليه السلام .

نشته يو كس چې سلام واچوي په ما الا قد رد الله علي روحي مگر واپس كړي په ما خداى تعالى روح زما زه واپس كوم په ده باندې سلام .

دا حديث حيات الانبياء د بيهقي جلد ۱ صفحه ۹۷، ۴۵۸، هغه معنى كوي :

وقال و انما أراد والله أعلم ، معنى يې داده **إلا وقد رد الله الى روحي حتى ارد عليه السلام** ،

دا قد ځكه راوباسو چې في الجملة استدلال دوي ترې كوي دوي وايي چې گورئ نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سره هميشه روح نه وي كله چې ته سلام واچوي نو روح دغه وخت كې ورته راشي الا رد الله خداى تعالى دا روح په ما واپس كړي نو دا دليل ددې ده چې مخكې روح نه وه چې سلام دې واچوه روح واپس راغې نو دا خو وايي د موت دليل دي د حيات نه دي نو ځكه امام بيهقي رَحِمَهُ اللهُ ترې جواب كوي .

وروسته به عبارت د امام سيوطي رَحِمَهُ اللهُ راشي هغه تفصيلي جواب كړي هغه دا چې : **الا رد الله عليّ روحي** ، دا **رد الله عليّ روحي** جمله حاليه ده او جمله حاليه چې كله مثبت وي او مصدره بالماضي وي **لا بد من قد ظاهراً او مقدراً** ، **حصرت صدورهم** په معنى د **قد حصرت صدورهم** دا جمله حاليه ده مثبته ده بيا مصدره په ماضي ده نو **لا بد من قد** نو **ما من احد يسلم الا قد رد الله عليّ روحي** ، څوك چې په ما سلام نه اچوي مگر خداى تعالى ما باندې زما روح واپس كړې وي زه ورته رد كومه نو داسې نه ده چې ستا د سلام نه بعد روح ورته واپس شي نو د امام بيهقي رَحِمَهُ اللهُ دغه ځاى ته اشاره ده .

دا حديث سنن صغرى جلد ۲ صفحه ۲۱۰ ، شعب الإيمان د بيهقي جلد ۳ صفحه ۱۳۹، المعجم الكبير د طبراني جلد ۱۹ صفحه ۲۴۶، المعجم الاوسط جلد ۳ صفحه ۲۶۲، معجم الشيوخ ابن عساكر جلد ۲ صفحه ۴۰ ، الدرة الثمينة في أخبار المدينة جلد ۱ صفحه ۱۵۷ ،

دي تولو دا حديث په مذكورو حوالو كې ذكر كړي .
په دې كې بيا دا روايت ورسره ذكر كوي :

وروي ان عمر بن عبدالعزيز كان يبرد البريد من الشام يقول سلم لي على رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دا الفاظ يې زيات كړي چې : عمر بن عبدالعزيز رَحِمَهُ اللهُ به قاصد ليږولو مديني منورې ته ورته به يې وويل چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته زما سلام وايه .

گوره دا اهل حديث بدعت گڼي او عدالت د عمر بن عبدالعزيز رَحِمَهُ اللهُ مسلم ده عند **الامة** ټولو كتابونو د علم فقه ټولو كتابونو دا ليكلي چې ته به خپل سلام پيش كړي بيا چې نيابتاً چا سلام دركړې وي هغه به پيش كړي .

دا بحر الرائق ليكلي ، شرح مراقي الفلاح ليكلي ټول كتب د علم فقه په كتاب الحج كې طريقه د زيارت مصطفى كې ليكلي .

فتح الباري د ابن حجر جلد ٦ صفحه ۴۸۸ :

عن ابي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رفعه ما من احد يسلم عليّ الا رد الله عليّ روحي حتى ارد عليه السلام و رواته ثقات . راويان يې ثقه دي دې وايي :

وجه الاشكال فيه ان ظاهره چې ظاهر نه فهميږي **ان عود الروح إلى الجسد يقتضي انفصالها عنه و هو الموت .**

دا خو د موت اطلاق پرې وشو او دا خو د اسلافو عقيده نه ده .

وقد اجاب العلماء عن ذلك بأجوبة احدها ان المراد بقوله رد الله عليّ روحي ان رد روحه كانت سابقة عقب دفنه .

رد د روح مخكې شوې ده دفن پسې هغه ته روح واپس شوې ده حيات ورته ثابت ده نو معنى يې دا شوه چې دا كلام ما ته را رسي ځكه ما ته خداى پاک روح واپس كړې دي .

لا أنها تعاد ثم تنزع ثم تعاد .

دغه معنى نه ده چې روح ځي بيا معاد كيږي دا خو ټوله دنيا كې هر وخت خلک سلامونه

وايي دا خو عقل هم نه مني چې روح دې ترې ځي بيا دې راځي او دا سلسله هم داسې جاري وي نو دا تاويل عقلا ممنوع دي .

يا دويم جواب دا کوي چې مراد د روح نه هغه ملک مؤکل بذلك دي لکه وايي :

وان المراد بالروح الملك المؤكل بذلك .

يعنې خدای پاک هغه فرشته ما ته راوليږي چې کوم د سلام په راوړلو مقرره ده .

او يا دا چې نبي اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته حيات شته خو دې مستغرق دي په امورو د الملأ الاعلى کې په تفکراتو او امورو د آخرت کې ذهن دې خوا متوجه نه وي چې ته کله کلام د سلام شروع کې نو هغه خپل التفات تا ته راواړوي لکه وايي :

فأذا سلم عليه رجع إليه فهمه ليجيب من سلم عليه وقد استشكل ذلك من جهة أخرى.

د يو بل اړخ نه اشکال شته :

وهو انه يستلزم استغراق الزمان كله في ذلك الاتصال الصلوة والسلام عليه في أقطار الارض ممن لا يحصى كثرة .

وايي که دا معنى ته کوي چې دده ذهن مستغرق وي بل خوا ديخوا را تاو شي نو دا خو وايي هر وخت سلامونه شروع وي نو څو مره به خپل ذهن ديخوا را اړوي نو دې جواب ورکوي او وايي :

و اجيب بأن امور الاخرة لا تدرك بالعقل واحوال البرزخ اشبه بأحوال الآخرة .

هغلته عقل کار نه کوي د قيامت په ورځ عقل کله کار کوي او کارونه د قبر مشابهت ري د قيامت سره .

عون المعبود شرح سنن ابي داؤد جلد ٦ صفحه ٢٧:

اى ما من احد يسلم علي الا ارد عليه السلام لأني حي اقدر على رد السلام .

زه ژوندې يم د جواب په ورکولو د سلام قدرت لرم .

وقوله حتى ارد عليه اى فسبب ذلك حتى ارد عليه .

دا حتى يې سببي کړه .

فحتى هنا حرف ابتداء تفيد السببية مثل مرض فلان حتى لا يرجونه .
په سبب د هغې به امید ساتي .
لا بمعني كي و بهذا اتضح معنى الحديث ولا يخالف ما ثبت حياة الانبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ .
وقال السيوطي وقع السوال عن الجمع بين هذا الحديث وبين حديث الانبياء احياء وفي قبورهم يصلون و سائر الاحاديث الدالة في حياة الانبياء فان ظاهر الاول مفارقه الروح في بعض الاوقات و اَلَّفْتُ في الجواب عن ذلك تأليفا سميته انتباه الاذكياء بحيات الانبياء .
و ايي كتاب مې پرې ليكلي .
و حاصل ما ذكرته فيه خمسة عشر وجهاً اقواها ان قوله رد الله روحي جملة حالية و قاعدة العربية .جمله حاليه ده او قاعده عربيه داده :
ان جملة الحال اذا صدرت بفعل ماضٍ قدرت فيه كقوله تعالى او جاءوكم حصرت صدورهم اى قد حصرت وكذا ههنا يقدر قد والجملة ماضية سابقة على السلام الواقع من كل احد وحتى ليست للتعليل بل لمجرد العطف بمعنى الواو فصار تقدير الحديث ما من احد.
څوک به په ما سلام نه اچوي :
الا قدر رد الله عليَّ روحي قبل ذلك وارد عليه .
مګر ما باندې خداى تعالى روح مخکې واپس کړې وي زه ورته رد کومه .
تيسر شرح جامع صغير دمناوي جلد ۲ صفحه ۴۹۰ کې بل جواب کوي هغه وايي :
و ما من احد يسلم عليَّ الا رد الله عليَّ روحي اى رد عليَّ نطقي و هو حي دائما وروحه لا تفارقه لان الانبياء احياء في قبورهم .
روحونه ترې نه ځي ځکه د هغوي روحونه هغوي نه ، نه جدا کيږي .
الدرة الثمينة في اخبار المدينة جلد ۱ صفحه ۱۵۷ :ابي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يې راوي دي:
ان رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال ان عيسى بن مريم مار بالمدينة حاجا او معتمرا و لئن سلم عليَّ لاردن عليه .

عیسی عَلَيْهِ السَّلَامُ به د مدینې په لار تیریږي یا به حج کوي یا به عمره کوي که په ما یې سلام واچوه نو وعلیکم السلام به ورته وایم.

حیات الانبیاء د امام بیقهي جلد ۱ صفحه ۴۵۸، صفحه ۱۰۶:

حدثنا ابوبکر بن ابي الدنیا حدثني سوید ابن سعید حدثني ابن ابي الرجال عن سلیمان بن سحیم قال رأیت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في النوم فقلت یا رسول الله هؤلاء الذین یأتونك فیسلمون علیك. دا خلک راځي په تا سلام اچوي.

اتفقه سلامهم قال نعم وارد علیهم. پوهیږم پرې او جواب هم ورکوم.

دارنګې حیات الانبیاء جلد ۱ صفحه ۱۰۴:

عن ابي هریرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من صلی علي عند قبري سمعته و من صلی علي نائیاً منه ابلغته.

څوک چې زما قبر سره نږدې په ما سلام وایي زه ې اورمه، او څوک چې د لرې نه په ما سلام وایي چې کومه فرشته مقرره ده په دې ماته رارسولې شي.

دا دلیل د حیات انبیاء او سماع الموتی ده.

دارنګې سنن نسائي جلد ۳ صفحه ۹۱:

عن اوس بن اوس عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال ان من أفضل أیامکم یوم الجمعة فیه خلق آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ و فیه قبض و فیه النفخة و فیه الصعقة فاکثروا عليّ من الصلاة فأن صلاتکم معروضة عليّ قالوا یا رسول الله! و کیف تعرض صلاتنا علیك و قد ارمت ای یقولون قد بلیت قال ان الله عز و جل قد حرم علی الارض ان تاکل اجساد الانبیاء.

الله حرام کړي چې وخوري ځمکه اجساد د انبیاو.

دا روایت په سنن ابن ماجه جلد ۲ صفحه ۵۵۶ دده الفاظ دادی:

قال قلت و بعد الموت قال نعم و بعد الموت ان الله حرم علی الارض ان تاکل اجساد الانبیاء فنبيُّ الله حي یرزق.

د خداي نبي بهژوندې وي روزي به ورکولې شي دې سند کې څه انقطاع شته باقي سند صحيح دي مسند احمد بن حنبل جلد ۴ صفحه ۸ دا حديث ذکر کړي دي .

صحيح ابن خزيمة جلد ۳ صفحه ۱۱۸، مسند البزار جلد ۸ صفحه ۴۱۱، المستدرك على الصحيحين للحاكم مع تعليقات الذهبي جلد ۱ صفحه ۴۱۳، المعجم الاوسط جلد ۵ صفحه ۹۷، مسند الدارمي جلد ۲ صفحه ۹۸۱، مصنف ابن ابي شيبة جلد ۲ صفحه ۵۱۶، شرح سنن ابي داود جلد ٦ صفحه ۲۴۲.

فهذا الحديث دليل على ان الارض لا تأكل اجساد الانبياء وانهم احياء في قبورهم حيات برزخية تختلف عن حيات الدنيا و تختلف عن الحياة الاخرة بعد البعث والنشور فلا يقال ان حياتهم في قبورهم كحياتهم في الدنيا بل حياتهم في البرزخ تختلف عن حياتهم في الدنيا وتختلف عن حياتهم بعد البعث والنشور والمؤمن يصدق بكل ما جاء عن الله وعن رسول الله ويؤمن بكل ما اخبر به الله ورسوله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

موطأ د امام محمد جلد ۳ صفحه ۴۸۹، انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یې راوي ده :

قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كأني انظر إلى موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ يهبط من ثنية هرشیٰ ماشيا عليه ثوب اسود . نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي ما کتل چې موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ راکوزيده ثنية هرشی د غونډې نوم ده را روان وه پيدل او تورې جامې یې وې .

ددې شرحه التعليق الممجد على موطاء امام محمد د عبد الحي لکنوي ليکلي ددې په حاشيه کې ليکلي دي :

فيه اثبات حياة الانبياء وانهم يحجون ويصلون .

تفسير حقي جلد ۱۳ صفحه ۲۸۱ :

أن حياة الانبياء والاولياء حياة دائمة في الحقيقة ولا يقطعها الموت الصوري .

د انبياء اولياء ژوند دائمي حقيقي ژوند ده نه قطع کيږي په مرګ صوري سره صوري مرګ پرې راشي خو حيات یې نه ختموي هغه حيات برزخي .

فانه انما يطرأ على الاجساد بمفارقة الارواح .

د روح جدائي ورنه راځي .

مع ان اجسادهم لا تاكلها الارض فهم بمنزلة الاحياء من حيث الاجساد ايضاً .

داسې ژوندي دي لکه جسد يې چې ژوندی وي .

دارنګې معاني الاخبار للکالاباذي جلد ١ صفحه ٢٢٢ :

فاذا جاء حياة الشهداء بالكتاب والسنة جاز حياة الانبياء والرسل عَلَيْهِمُ السَّلَامُ والحي يذكر الله و يثني عليه ويدعوه .

نو دا ثابته شوه چې دوي ثناء هم وايي دعا هم کوي مونځ هم کوي .

دارنګې عون المعبود شرح سنن ابي داود جلد ٣ صفحه ٣٧١ :

حرم على الارض اجساد الانبياء ، دې ځای کې وايي :

اى من ان تاكلها فان الانبياء في قبورهم احياء قال ابن حجر مكي وما افاده من ثبوت حياة الانبياء حياتاً بها يتعبدون ويصلون في قبورهم مع استغنائهم عن الطعام والشراب كالملائكة امر لا مِرْية فيه ، دا داسې فيصله ده چې شک په کې نشته .

و قد صنف البيهقي جزا في ذلك .

دارنګې تفسير مظهري موافق للمطبوع جلد ١ صفحه ١٥٢ :

فذهب جماعة من العلماء إلى ان هذه الحياة مختص بالشهداء والحق عندي عدم اختصاصها بهم بل حياة الانبياء اقوى منهم و اشد ظهورا اثارها في الخارج حتى لا يجوز النكاح بازواج النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد وفاته .

دا يې دليل دي :

بخلاف الشهيد والصديقون اولياء ايضا اعلى درجة من الشهداء والصالحون يعني الاولياء ملحقون بهم كما يدل عليه الترتيب في قوله تعالى : من النبيين والصديقين و الشهداء والصالحين .

مسئله : كرامات الاولياء :

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده ، لا نبي بعده ولا رسوله بعده وهو خاتم النبيين . أما بعد !

فاعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم قال الله تبارك وتعالى :

﴿وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا﴾ (سورة مريم آيت : ۲۵)

بله مسئله نزاعي بيننا و بين المنكرين مسئله د كرامات الاولياء ده قبل الوفات او بعد الوفات مشتمله يې ګرځوو په چند مباحثو باندې :

مبحث اول : فهم د معنى د كرامت لغتاً واصطلاحاً .

مبحث ثاني : په دغه مسئله دلائل د كتاب الله نه .

مبحث ثالث : استدلالات د احاديث نبويو نه سره د ذكر د واقعاتو د صحابوو .

مبحث رابع : اقوال د فقهاء محدثينو مفسرينو په كرامت باندې .

مبحث خامس ذكر د كرامت بعد الوفات او مسئله دا چې كرامت د دوي په اختيار كې ده او كه نه ده په مينځ مينځ كې نصوص د فقهاء راشي چې بعضې اوقاتو كې دا اختياري وي.

كرامت لغتاً په معنى د عزت سره :

او كرامت معروفه مصطلحه هم مسمى شو په كرامت باندې ځكه سبب د عزت د ذلك الولي ګرځي ورنه مؤثر حقيقي په كراماتو معجزاتو كې اله العالمين ده نسبت د دې دغه ولي لره مجازوي محضاً لاظهار كرامته في اعين الناس .

د الله تعالى دا مقصد وي چې د خلكو په ستركو كې دغه ولي قدر من شي نو د هغه په لاس يو امر خارق العادة ښكاره شي .

تعريف اصطلاحي د كرامت :

اصطلاحاً كرامت :

امر خارق للعادة يظهر على يد رجل يدعي الولاية .

یو امر ده چې د عادت الله د معمول خلاف عقل یې درک نه شي کولی اسباب ظاهریه په کې نه وي او صادر شي په لاس د داسې یو شخص باندې چې هغه ولي وي موافق د شریعت وي په کراماتو کې تحدي شرط نه وي لکه په معجزه کې چې وي دا ضرور نه ده چې د بل جانب لخوا څه چیلنج ورکړل شوې وي او د منکر د اسکات مقصد به وي کله کله بدون د دغه مقصد نه کرامت ظاهریږي.

معجزات چې دي اکثر منکرین انکار کوي په لاس د یو نبي علیه السلام ښکاره شي په هغې کې مقصد اسکات د قوم وي سره د عزتمند ګرځیدلو د دغه نبي علیه السلام په سترګو د خلکو کې دا چې علماء متکلمین په تعریف د کرامت کې امر خارق للعادة ذکر کوي ددې معنی څه شي ده او معنی د عادت څه شي ده مراد د عادت نه عادت الله تعالی د الله تعالی د عادت خرق وشي او د هغې خلاف وشي امور صادره من الله تعالی څه موافقاً للعادة وي څه مخالفاً للعادة وي هغه امور چې موافق للعادة دی هغه کثیر دي د هغې نه تعبیر کیږي په خلق باندې اله العالمین د اولاد پیدا کولو والا ذات دی عادت یې داده چې د مور پلار مجامعت نه بعد اولاد ورکوي ولې قادر محض ده په دې باندې چې سړي ته بدون د ښځې نه بچي ورکړي یا ښځې ته بدون د مجامعت او زوج نه بچي ورکړي په دې قادر دي خو عادت یې نه دي کله خالق د خپلو عاداتو خلاف کوي ولې اظهاراً لقدرته تعالی الله تعالی د خپل قدرت مظاهره کوي او خلکو ته یې ښايي چې ټول عمر ما د عادت موافق دغه خلک پیدا کړل هسې نه چې د چا ذهن ته دا رشي چې دلته درمیان کې مؤثر حقیقي ګڼې بل نشته په اسبابو اتکاء ونه کړي.

نو دې د عادت خلاف وکړي مثلاً عیسی علیه السلام یې مریم بي بي ته بدون زوج ورکړ محضاً اظهاراً لقدرته تعالی حواء بي بي آدم علیه السلام نه بدون د امرء ورکړ اظهارا لقدرته تعالی او ادم علیه السلام یې بدون د پلار مور نه پیدا کړ اظهارا لقدرته تعالی نو عادت داده چې له مجامعت د سړي او ښځې نه بعد ولد ورکوي خو دا په کې اسباب شول او عام معمول په دې جاري شو هسې نه چې د خلکو په ذهن کې دا اسباب چې پلار او مور دي داسې رتبه ونیسي چې دا مؤثر حقیقي په ولد کې ونه ګرځوي نا ذهن به ځې دې ته چې مؤثر حقیقي الله ده هغه یې پیدا کوي دا ورته اسباب دي.

او کله ددې اسباب خلاف کوي لکه مخکې دري ځایه ذکر شول نو خپل قدرت یې خلکو ته وښود یا لکه الله پاک اور کې تاثیر د سوزولو پیدا کړې ده موافقاً لعادته تعالی دا یې عادت ده چې هر څوک لاس وروړي نو هغه به یې سوزوي نیک سړي وي که بد وي سوزیږي به کله نا کله ددې عادت خلاف کوي ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ اور ته وغورځول شو خو هغه یې ونه سوزولو نو دا یې د هغه عادت خلاف وکړ او رکې چا بیچ کړ الله جَلَّ جَلَالُهُ مؤثر حقیقي په کې الله ده خو ښکاره شو دا امر خلاف د عادت په لاس د یو شخص چې یو نبي وو ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ نو دا معجزه دده شوه.

روایاتو کې به راشي عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تمیم داري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دوي دواړو هم له تنور نه اور په لاسونو رابهر کړي دي او دوي یې سوزولې نه دي نو هغه کرامت د هغوي شو څو مره امور چې په معجزه کې له انبیاءؤ نه صادر شوي وه هره نوعه چې ولري نو رایه د جمهورو داده چې همغه امور په لاس د ولي کرامتاً ظاهریدې شي ډیر لږ علماءدې ته ذهاب کړې دي چې نه ولي لره کرامت فقط په لفظ د استجابة الدعاء کې شته دا رایه د معتزلو ده او د ابن حزم ظاهري ده.

ددې زمانې اهلِ حدیثو معتزلو ابن حزم ظاهري پسې ذهاب کړې دي هغوي کرامت د اولیاء نه حیاتاً مني نه یې وفاتاً مني هغه حیاتاً یې هم چې مني هم دومره یې مني چې فقط استجابت د دعاء وشي یوه دعاء وکړي او قبوله شي او بس ددې نه بغیر نور کله احیاء اموات طیران په هوا کې تلل مشي على الماء زمانه بعیده په لږ وخت کې راغونډول طي مكان په لږ زمن کې ډیر امور کول طي زمان وغیره چې کوم د معجزاتو انواع ښکاره کړې شوې دي هغه دوي په کرامت د اولیاء کې نه مني نو کرامت امر خارق للعادة عادت نه مراد عادت الله تعالي عادت د باري تعالی جاري ده چې بوټي شین کوي پسرلي کې نو قادر ده په دې هم چې له پسرلي نه بغیر بل وخت کې یې هم شین کړي کله یې چې د بل چا په لاس شین که بدون د پسرلي نه نو دا کرمت وګرځیږي ځکه دې کې د خالق د عادت خلاف راغې.

کرامت ځکه ګرځي چې ده ته یې عزت ورکړ عام معمول یې ورته ختم کړ معمول قانون یې دا جوړ کړې وي چې زه به پسرلي کې بوټي شنه کومه ده ته یې په خزان کې شین دا خپل

عام معمول عادت يې ورته مات کړ نو دا يې لوي کرامت او عزت يې دده وکړ چې هغه خپل قانون او طريقه يې ورته ختمه کړه ددې لپاره يې يو بل څيز شين کړ خو بيا هم مؤثر حقيقي الله دي دا خزان کې هم الله شين کړې وي او پسرلي کې هم الله شين کړې، خو هاغه موافق د عادت اسباب شته دي او دا مخالف د عادت دي .

ددې وجې نه چې مؤثر حقيقي په معجزاتو کراماتو کې الله وي او اظهار د معجزاتو کراماتو په يد النبي يا ولي باندې کوي مقصد په کې اظهار قدرته تعالى وي نو نسبت د کذب معجزې او کرامت لره دا لوي تکذيب دي بآيات الله تعالى ځکه مراد د آيات الله نه د قرآن کريم نصوص هم دي او مراد د آيات الله نه په قران کريم کې دلائل قدرته تعالى هم دي او عظيم دلائل د قدرت د باري تعالى هغه خلقت او تاثيرات دي چې کوم بدون د سبب وشي او مخالف د عادت وشي هغه نه دي مگر معجزات او کرامات دي او هغه څيزونه چې موافق د عادت شوې هغه هم په قدرت د باري تعالى باندې دال دي او دلائل دي ليکن هغه بدون د سبب نه شوې هغه لوي دلائل دي په قدرت د باري تعالى باندې دي .

ددې وجې نه تفسير صاوي په دغه مواضعو کې چې والذين کذبوا بآياتنا داخل کړي دي منکرين په کراماتو معجزاتو هغه خلک چې زما د آياتونو تکذيب کوي نو علامه صاوي ليکي چې مراد د آياتنا کې دلائل د قدرت خپل دي دا دې مراد شي او دلائل د قدرت کې لوي دلائل کرامت او معجزه ده په دې کې د خالق د قدرت مظاهره وي .

نو ټول معجزات انواع د هغې افراد د هغې چې معجزه کې ثابت وي کيدې شي چې شي دې کرامت د ولي که ودې ويل چې د يو ولي په لاس باندې قم باذن الله الفاظو سره چرگ ژوندي شو مړ ژوندي شو نو دوي وايي دا دې څه د شرکياتو عقيده وساتله بيا نه گوري د عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ دعوو لره چې وايي :

احي الموتى باذن الله نو هغلته احياء د موتى وو خالق کوله ده نه کوله دې په کې مؤثرې حقيقي نه دي مجازي دي خالق هغه احياء کړي ده خو په يد دده يې کړې ده معجزه گڼلې شوې عام عادت يې دادې چې څوک مړ کړي بيا يې نه ژوندې کوي کله کله دا خپل عادت ختموي بيا يې ژوندې کوي ځکه :

اظهاراً لقدرته تعالى و كراماً لذلك الشخص.

که هغه نبي وي معجزه شوه که ولي وي كرامت شو نو دا ټول د دوي عقيدې كمزورې دي احياء د هيڅ شي نه چې معدوم وي د مور او پلار د اسبابو په ذريعه بنه ورته قانع دي ليكن احياء محض چې بدون د سبب نه وي مور پلار نه وي سړي مړوي بيا يې ژوندي كړي بيا دلته يې عقيده كار نه كوي په خپل خالق يې بيا عقيده كمزوري وي چې دا به چيرته كيدې شي نو دا صرف د كرامت په تعريف كې د امر خارق العادة چې د عادت نه څه مراد ده نو مراد د عادت نه عادت الله تعالى هغه امر چې د اله د عادت خرق يې كړې وي د خداى د عادت خلاف راغلې وي نو عادت عام معمولات د هغه شول.

المبحث الأول : استدلالات من القرآن العظيم :

سورة مريم آيت : ۲۵. د عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ د پيدائش موقع وه راوسته بي بي مريم عَلَيْهَا السَّلَامُ درد د لنكتون إلى جزع النخلة دې د كهجورې ته .ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ترجمه كوي:

نخلة يابسة.

وچه كهجوره وه پانه يې هم نه لرله معمول دا وي چې د ماشوم د پيدا كيدو په وخت ښځې باندې درد راځي يو څيز ته لاس اچوي نو دې درد د دغه ماشوم د پيدائش راوسته بي بي دې د دغه كهجوري ته چې دا ونيسي.

دلته ډير افسوس ورځي :

﴿ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا ﴾.

چې مخكې نه مړه واي، جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَامُ آواز كوي ورته :

﴿ وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴾.

لقاء د فرشتو مع الاولياء څه بعيده نه ده خو ددې نه تعبير په وحي نه كيږي په الهام كيږي او چا چې قول كړي چې مريمه بي بي پيغمبره وه قول ضعيف دي د جمهورو خلاف ده.

وهزي اليك وخوزوه بجزع النخلة دغه دې د كهجوري چې ابن عباس صاحب فرمايي وچه كلكه وه دې ته لاس وروړه ځان خو اته لږ زور وركړه ستا د لاس وروړلو سره به دغه دې

تک شين شي بيا به د ميوو نه ډک شي دا ميوي به بيا پخي وي متصل تساقط راتوې به کړي عليك رطباً جنياً په تاباندې کهجوري تازه بي بي چې څنګه لاس وروړو د سترګو رپ سره بيا تک شين شو او د شين کيدو سره متصل بيا د کهجورو نه ډک کهجورې بيا پخي وي د بره نه پرې راتلې شوي نو اوس د چا عقيده چې کمزورې وي چې ددې آيت پته ورته نه وي چې دا واقعه په آيات کې راغلې ده او دا قصه دې ورته بيان کړه چې مريم بي بي وچ ډډ ته لاس وروړو بيا شين شو بيا يې کهجورو نه ډک شو بيا پخي شوي بيا پرې راتلې شوي نو همدغه عمل خالق په پسرلي کې کوي شنه کوي چې په مرور د وخت يې غټوي بيا يې په اوړي کې د ميوو نه ډکوي ميوې بيا پخيږي دا عمل ثابت دي خو هلته تاثير پکې د زمانې شته دي اسباب شته دي انکار څوک هم نه کوي .

او که دې وويلي چې نه د سترګو رپ کې دا کار شوې دي نو وايي چې يا ره دا به چيرته شوې وي دا وجه داده چې دده عقيده کمزورې ده په خپل خالق دده په خپل خالق دا عقيده ده چې هغه دا بوټي په څو کالو کې غټولې شي د ميوو نه يې ډکولې شي په مرور د وخت يې پخولې شي خو د سترګو رپ کې دا کار نه شي کولې کَه دده په خالق عقيده مضبوطه وي چې په کن فيکن هغه هر څه کولې شي معنی اظهار د قدرت يې ښکاره کيږي نو بيا به ده کله هم دا شکوک نه وه کړي اوس دلته مؤثرې حقيقي الله دي خو دا کار ظاهر شو په لاس د مريم بي بي زنانو کې پيغمبر نه راځي نو دا کرمت د هغې شو .

تفسير الطبري ج ۱۸ صفحه ۱۷۸ او بعضې چاپونو کې جلد ۹ صفحه ۷۱ ده نو په هغې کې د ابن عباس صاحب ترجمه داده چې **كان جذعاً يابساً** ، دا وچ کلک ډډ وه دا ددې لپاره ما ذکر کړل چې څوک دا تاويل ونه کړي او چې څوک ونه وايي چې دا خو د کهجورو نه ډک بوټي وه هسې دې لاس وروړ او راوغورزيدې نه دا وچ کلک بوټي وه پاڼه يې هم نه لرله نو دا شين هم شو ميوو نه ډک هم شو ميوې پخې هم شوي او تساقط هم راغې دا **محضاً اظهاراً لقدرته تعالى** د دهريانو خوله يې بنده کړه چې بيا ونه وايي چې دا ګردش د زمانې نه دا څيزونه غټيږي شنه کيږي او پخيږي نا دلته مؤثر حقيقي الله دي .

دويم نمبر آيت :

د خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ دا دري واړه حالات او واقعات کرامات دده جوړيږي په قول د هغه چا چې وايي هو ولي ، دې ولي دي سورة کهف : فانطلقا ، موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ دواړه روان شول تر دې چې راغله ، اهل قرية استطعما اهلها چې انطاکيه قريه وه طلب د طعام يې وکړ هغوي نه : فابوا ان يضيفوهما هغوي انکار وکړو د ميلمستا د دواړو نه فوجد فيها جدار دوي پيدا کړ دغه قريه کې يو ديوال يريد ان ينقض اراده يې وه چې پريوځي يعني قريب وو غورځيدو ته فاقامه پس نيغ کړ خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ دې ديوال لره دلته فاقامه کې د جمهورو مفسرينو رايه داده چې دا اقامة الجدار په ختو کولو نه وه شوې چې ګنې ده ورته ختې وکړې ديوال يې نيغ کړ نه بلکې اشارة إلى الجدار باليد بان يستقم فاقامها ، خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته ګوته ونيوله وايي نيغ شه بس ديوال نيغ ودريده نو دا کرامت دده دلته ښکاره شو .

﴿ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴾ .

موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته فرمايي چې تنخواه به دې پرې اخستې وه .

تفسير القرطبي جلد ۱۱ صفحه ۲۸ :

ففي هذا دليل على كرامات الاولياء . دې کې د اولياء د کراماتو اثبات دي .

وكذلك ما وصف من احوال الخضر عَلَيْهِ السَّلَامُ في هذا الباب كلها امور خارقة للعادة .

خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ نه څو مره امور چې دلته ظاهر دي خارق العادة دي په هغه صورت کې کرامت جوړيږي چې :

اذا تنزلنا على انه ولي لا نبي . چې مونږ را کوز شو دې بحث ته چې ګوري دا ولي دي نبي نه دي . چې دا قول د بعض المفسرين دي .

همدغه مضمون مذكور دي په روح المعاني جلد ۸ صفحه ۳۴۴ .

دارنګې فتاوى الحديثية لابن حجر الهيتمي جلد ۱ صفحه ۷۲۶ فرمايي :

لا يرد على ذلك ما وقع لموسى عَلَيْهِ السَّلَامُ مع الخضر عَلَيْهِ السَّلَامُ بناءً على ما عليه الجمهور من

الصوفية من ان الخضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ولي.

جمهور د صوفيوو په دې دي چې خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ولي وه مسئله اختلافي ده څوک چې ولي ګڼي څوک يې نبي ګڼي که نبي شي معجزات دي که ولي شي کرامات دي.

منهاج د امام نووي رَحِمَهُ اللَّهُ جلد ۱۵ صفحه ۱۳۷ کې هم دغه الفاظ ذکر دي:

فيه اثبات كرامات الاولياء على قول من يقول الخضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ولي.

دريم نمبر آيت:

د سليمان عَلَيْهِ السَّلَامُ د بلقيس تخت راوړو ته ضرورت وه عفريت من الجن ويلي وه:

﴿أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ﴾.

ده وويل زما جلت په کار دي:

﴿قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾.

قول د جمهور داده چې:

الذي عنده علم من الكتاب هو اصف بن برخياء عَلَيْهِ السَّلَامُ كان صديقاً.

داد صديقينو اوليا و نه وه.

انا آتيك زه يې راوړم تاته:

﴿قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾. مخکې د واپسي د نظر ستا نه.

فلما رآه، هر کله چې وليده سليمان عَلَيْهِ السَّلَامُ دغه تخت مستقراً عنده چې پروت وه ثابت مخکې دده:

﴿قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ﴾. سورة نمل آيت: ۴۰.

اوس دا يوه شبهه چې هغه پيغمبر وه دې ولي خپله يې ولې نه راوړو ددې خو ډيرې وجهې کيدې شي ظاهري وجه د اهل العلم يې دا کيدې شي د سليمان عَلَيْهِ السَّلَامُ نبوت شان او معجزه مسلمه وه بادشاه وه کنه عظمت جلال يې هر څه خلکو منل سليمان عَلَيْهِ السَّلَامُ دې مقام

کې خلکو ته د امت د اولیاء حال هم ښایي چې زه په امت کې زما په رعیت کې هم داسې ځوانان شته چې دد وي په لاس داسې کارونه ښکاره کیږي .

صوفیه کرام تاویل دا کوي چې یو نزول دي بل عروج دي په حالت د نزول کې استجابات قلیل وي او د عروج کې کثیر وي هلته مستي وي .

د سلیمان عَلَيْهِ السَّلَامُ عروج تام شوې وه دې نه بعد یې نزول هم تام شوې وه خدمت د خلکو کې لګیا وه او اصف بن برخیا په حالت د عروج کې وه په حالت د مستي او وجد کې وه دا حالات د استجاباتو وي نو ځکه دده استجابات زیات وشو .

صوفیه په دې قائل دي چې په حالت د عروجاتو کې خوارق زیات وي ، په حالت د نزول کې ارشادات او خدمت د خلکو وي خوارق بیا قلیل وي .

تفسیر قرطبي جلد ۱۳ صفحه ۲۰۶ صفحه ۱۳۷ کې ذکر کوي چې :

اکثر المفسرين على ان الذي عنده علم من الكتاب اصف بن برخياء وهو من بني اسرائيل وكان صديقاً .

د صدیقینو اولیاء نه وه بیا په همدغه صفحه کې ذکر کوي :

روي انه صلى ركعتين . ده دوه رکعته مونځ وکړو .

والذي عليه الجمهور من الناس انه رجل صالح من بني اسرائيل اسمه اصف بن برخيا روي انه صلى ركعتين ثم قال لسليمان : يا نبي الله امدد بصرك فمد بصره نحو اليمن فاذا بالعرش فمارد سليمان بصره الا وهو عنده .

بیا لږ لاندې لیکي :

لانه ان كان الفعل من سليمان فهو معجزة وان كان من آصف او من غيره من اولياء الله فهي كرامة وكرامة الولي معجزة النبي .

دا ددغه پیغمبر معجزه جوړیږي د هر ولي نه چې کرامت ظاهر شي نو دا ددغه پیغمبر معجزه ګڼلې کیږي ځکه ده اتباع د شریعت ددغه پیغمبر کړې ده نو کمال د هغې شو ځکه دې پرې ذي کرامت ګرځیدلي زمونږ دې امت کې چې څومره کرامات ظاهر دي دا بعد الوفات

معجزې د حضرت محمد عربي صَلَّىٰ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دي داد هغه په لاس برکت ښکاره کیږي.

قال القشيري : وقد أنكر كرامات الاولياء من قال ان الذي عنده علم من الكتاب هو سليمان .

ځوک چې وايي دا سليمان عَلَيْهِ السَّلَامُ خپله راوړي وه يو ضعيف قول دا سې شته وايي ددې خبرې قائل په حقیقت کې د اولیاو د کرامت منکر وي .

څلورم نمبر آيت :

د مريم بي بي كفالت په وړوکوالي کې زکريا عَلَيْهِ السَّلَامُ كوي يوه كوټه ده په هغې کې يې دا اچولې ده .

﴿فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ﴾ په ځای د ولد يې قبوله كړه .

﴿وَأَنبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا﴾ ډير زر زر به غټيدله .

﴿وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا﴾ او كفالت به يې كولو ددې زكريا عَلَيْهِ السَّلَامُ .

﴿كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ﴾

كله به چې داخل شو زكريا عبادتګاه ددې ته كلما تعميم د وقت دي دا كرامت يوه ورځ نه ده ښکاره شوې بلكې دائمي كله به چې دننه كيده :

﴿وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا﴾ مونده به كړو زكريا عَلَيْهِ السَّلَامُ .

دلته د ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ترجمه داده چې :

كان عنبا في مكتل في غير حينه . انګور به وه بغير د وخت نه يعنې د انګورو وخت به نه وه او زكريا عَلَيْهِ السَّلَامُ به دې سره انګور پيدا كول .

﴿قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا﴾ كوم ځای نه دا تاته راغلل .

﴿قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ سورة آل عمران آيت:۳۷.

اوس دا يقيني خبره ده چې الله پاک مونږ ټولو ته روزي راكوي رازق ده خو مع السبب دلته اوس ددې خلكو عقيده جوړه ده او كه په كوټه كې دننه چا ته چې دروازه پسې بنده وي

روزي ورکوي بيا په کې شک کوي ځکه عقيده کمزوري ده د خالق په قدرت باندې په اسباب يې اتکاء شته خو د خالق په قدرت يې عقيده نه ورځي نو په کراماتو او معجزاتو کې چې هر څومره ضعيف قول چا پيش کړ نو چون چرا په کې کول نه دي په کار ځکه د خالق په قدرت کې خبرې راځي.

ددې وجې نه امام سيوطي رَحِمَهُ اللهُ په خصائص الكبرى کې ليکي چې روايات په باب د معجزاتو کې که ضعيفه هم راشي درجه د حسن لري ځکه وايي معجزات او کرامات له قبيلې د ترغيباتو نه دي او په ترغيباتو کې ضعيفه مقبول دي دا فضائل دي د يو شخص صفتونه ته بيانوي نو په دې باب کې خو ضعيف په اتفاق د محدثينو مقبول وي.

تفسير ابن کثير جلد ۲ صفحه ۳۶ کې ليکلي دي او بعضې چاپونو کې جلد ۱ صفحه ۳۲۱ جوړيږي دا آيت کريمه ذکر کوي بيا وايي:

وفيه دلالة على كرامات الأولياء. دا آيت دليل دي په کراماتو د اولياء.

وفي السنة لهذا نظائر كثيرة. په آحاديثو کې ددې لپاره څه ډير مثالونه شته دي.

همدا مضمون تفسير مظهري هم ذکر کړي دي جلد ۲ صفحه ۴۳، روح البيان هم ذکر کړي جلد ۲ صفحه ۲۹، روح المعاني ج ۳ صفحه ۲۲۵، او الفاظ د روح المعاني دلته دادي چې منکرين د کراماتو د اولياء معتزله دي ځکه څوک چې معتزلي شي هغه خپل اصول لري د خپلو اصولو مخالف که هغوي ته څومره نصوص په کراماتو ملاو شي هغوي يې بيا نه مني ځکه د هغوي دا اصل دي چې شريعت مطهره مونږ ته راشي موافق د عقل دي که مخالف د عقل دي روايات چې په احاديثو کې راشي موافق د عقل دوي يې هم قبلوي مونږ يې هم قبلوو او کوم روايات چې مخالف د عقل راشي،

بنيادي فرق د اهلسنت دادی له معتزلو سره چې روايات مخالفة مع العقل کې هغوي ترجيح عقل ته ورکوي نقل متروک ګرځوي او اهلسنت والجماعة ترجيح نقل ته ورکوي عقل متروک ګرځوي دا بنيادي اختلاف دي په دې اختلاف باندې مونږ او دوي په خپل مينځ کې بيا ډير تفريعات جزي اختلافي لرو يو د هغې نه رؤيته تعالى يوم القيامة ده دوي وايي دا عقل نه مني عقل ددې درک نه شي کولې.

من جمله د هغې نه تلل د اعمالو دي دا وايي عقل نه مني اعمال وايي څنګه تلل کيږي هغه خو ښکاري نه ذي جسم نه دي .

من جمله د هغې نه پل صراط دي وايي دا عقل نه مني چې څومره نري ده دومره تيره ده نو مزل پرې څنګه کيږي .

من جمله د هغې نه عذاب قبر دي وايي دلته فرشتې له کوم ځايه راځي دا عقل نه مني .

من جمله د هغې نه کرامت دي کرامت ځکه نه مني چې دا خلاف د عقل دي که ته وايي احاديث پرې راغلي ايتونه پرې راغلي واي زمونږ شريعت چې زمونږ د عقل خلاف راشي نه يې شو منلې دا رنګې اشاعتيان ډيرو مسائلو کې معتزلوو پسې تللي دي .

کرامات الاولياء د لاليکائي جلد ۱ صفحه ۷۵ :

ذکر عبدالرحمن ابن ابي حاتم حدثنا ابي حدثنا مالك بن اسماعيل حدثنا شريك عن عطاء بن السائب عن سعيد بن جبير عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وجد عندها رزقا قال عنبا في مكتل في غير حينه .

مکتل زنبيل ته وايي .

پنځم آيت : څه خلک وايي چې ژوند کې کرامت منم خو بعد الوفات يې نه منم ځوک چې دا خبره کوي د الله په قدرت کې لوي شک لري ځوک چې دا خبره کوي .

عبد الغني نابلسي رَحِمَهُ اللَّهُ د شامي د مصنف استاذ دي دده يو کتاب دي الحديقة الندية شرح طريقة المحمدية د هغې په اخري ضميمه کې يوه رساله ليکلي کشف النور عن اصحاب القبور په ۴۰ صفحاتو مشتمله رساله ده د دغې رسالې په ۲۳ صفحه باندې ليکي چې کوم خلک دا وايي چې زه په حيات کې کرامت منم او بعد الوفات کرامت نه منم دوي نه تپوس وکړي چې په دې حيات کې اظهار د کرامت په لاس د يو ولي وشو مؤثرِ حقيقي خالق ګڼي که دا ولې ګڼي که مؤثرِ حقيقي حيات کې دا ولي وګڼه وايي دا سړي مشرک دي ځکه مؤثرِ حقيقي په کرامت د ولي کې چې حيات وي خالق ده او که وايي چې مؤثرې حقيقي په کرامت کې خالق ګڼم نو ولي خو وفات شو دنيا نه لاړ نو خالق خو يې دنيا نه ، نه دي تللې نو وروسته د وفات دده نه لکه دنيا کې چې دې په حيات کې خالق دده قدر او عزت د خلکو په

سترګو کې اچوه یو څه یې ښکاره کړل نو بعد الوفات یې هم هغه خالق قادر دي چې یو څ
ښکاره کړي.

له دغه مزار نه د خلکو په سترګو کې دې قدرمند شي او که څوک وایي چې معمول د
باري تعالی په دې نه ده جاري چې هغه دې بعد الوفات څوک د چا په سترګو کې قدرمن کړي
ولي نه ده الله پاک د اعمال حسنو و د محسنینو عظیمه بدله دا ښایي چې د خلکو سترګو کې
یې قدرمن کړي دلیل وربانديې داده د حضرت نوح عَلَيْهِ السَّلَام، حضرت هارون عَلَيْهِ السَّلَام،
حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَام، حضرت الیاس عَلَيْهِ السَّلَام حالات ۲۳ سپاره کې مذکور دي هغه هر
یو سره خالق څه فرمایي:

﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ﴾.

دا الفاظ ددې معنی څه ده:

ای ترکنا ثناءً حسناً في الباقین.

وروسته چې کوم خلک وه د هغوي په خولو ژبو کې مونږ ددوي صفتونه واچول نو دا
دومره صفتونه چې دا خلک د اولیاء کوي دا چا اچولي دي ګنې د بل چا صفت ولې نه کیږي.
بیا څه فرمایي:

﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾.

دغه نیکه بدله چې انبیاو ته مونږ ورکړي وه همدغه بدله مونږ صوفیو ته ورکوو،
محسنین صوفیه دي صوفیه چې هم دنیا نه لاړ شي نو مونږ د خلکو په ژبو ددوي ثنا واچوو
چې صفت یې کوي.

نو اشتهار تعریفات تکریمات خالق د خلقو په ژبو اچوي دغه آیت وربانديې دال دي بیا
هم که یو ضد ي وایي چې کرامت بعد الوفات نه منم د قرآن کریم د نص نه بعد الوفات کرامت
چې ثابتوي.

سورة کهف آیت نمبر ۱۷: ﴿وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَت تَّزَاوَرُ عَن كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا
غَرَبَت تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ﴾.

د اصحاب کهفو نه دا لمر ذات الیمین او ذات الشمال تاویدل راتاویدل دلته علماء اهل

ظاهر په تاويلاتو ډير ستړي شوې دي کله دغار خوله يو خوا کړي کله بل خوا چې يو خوا يې کړي نو دا يو جانب يې نه صحيح کيږي که دا بل خوا يې کړي نو دا بل جانب يې نه صحيح کيږي دا به څنګه صورت وي چې دوي په څنګه حال کې پراته وو چې دا لمر په هر اړخ کې پسې تاويده راتاويده لږ څرک به يې ورکړ خو ددوي وجود به يې نه خرابوه نو دا څنګه حال وه نو دې ځای باندې تفسير روح المعاني جلد ٩ صفحه ٣٢٢ دا تاويلات کثيره يې ذکر کړي دي وايي :

وقال الزجاج ليس ذلك لما ذكر . نه ده داسې چې دا څه اقوال ذکر شول .

بل لمحض صرف الله تعالى الشمس بيد قدرته .

بلکې محض خدای تعالی به دا لمر اړوه را اړوه په قدرت خپل سره .

عن ان تصيبهم . له دې نه چې دوي ته اصابت وکړي .

على منهاج خرق العادة كرامتاً لهم .

په طريقه د خرق العادة باندې معمول خداوندي دا وه چې نيغ دا لمر ځي دغه وخت کې چې دوي ته به راغې دا لمر به يې ترې تاو کړ دا محض کرامت ددوي وه نو دا کرامت بعد الوفات ده چې لمر ترې اخوا بل خوا تاويږي .

دا استدلالات د نصوصو وه د قرآن عظيم الشان نه .

المبحث الثاني : استدلالات من الاحاديث النبوية :

البداية والنهاية نقل د بخاري نه کوي :

قال البخاري حدثنا محمد بن المثنى حدثنا معاذ حدثني أبي عن قتادة قال حدثنا أنس بن مالك ان رجلين من أصحاب النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خرجا من عند النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في ليلة مظلمة و معهما مثل المصباحين يضيئان بين أيديهما .

نيمه شپه ده د محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دوه اصحابان کورونو ته روان شول تياره ده مخې ته ورته دوه ډيوې ولږيدې رڼا شوه يوه ډيوه يوه ته رڼا کوي بله ډيوه بل ته رڼا کوي .

فلما افترقا صار مع كل واحد منهما واحد حتى اتى اهله .

كله چې سره جدا شول بيا هريو ددوي سره دغه مصباح رڼا شوه تر دې چې كورته ورسيدل .

دا امر خارق العادة عقل كار نه كوي چې دا رڼا كوم ځاى نه راغله دارنګې د مصنف عبدالرزاق روايت پيش كوي :

قال عبدالرزاق اخبرنا معمر عن ثابت عن انس ان اسيد بن حضير الانصاري و رجلاً اخر من الانصار تحدثا عند رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في حاجة لهما حتى ذهب من الليل ساعة .

څه شپه تيره شوه .

في ليلة شديدة الظلمة ، سخته تياره وه ، ثم خرجا من عند رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ينقلبان ، رابهر شول رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه واپس تلل ، وبيد كل واحد منهما عصية ، هر يوه سره لاس كې همسا وه ، فاضاءت عصى احدهما لهما ، ددې دواړو همسا ګانو كې يوې همسا رڼا شروع كړه .

وچ لرګي نه رڼا تلل دا كرامت دي ، حتى مشيا في ضوئها ، تر دې چې لاړل په رڼا ددې دواړه .

حتى اذا افترق بهما الطريق اضاءت للاخر عصاه حتى مشي في ضوئها حتى اتى كل منهما في ضوء عصاه بلغ اهله .

چې كله لاړي دوه شوي ددويم همسا هم رڼا شروع كړه هغه پورې رڼا وه چې څو پورې دوي كورته ورسيدل .

دارنګې بل روايت ده صفحه ۱۵۹ بيهقي كې :

اخبرنا ابوعبدالله الحافظ حدثنا ابوعبدالله محمد بن عبدالوهاب الاصبهاني حدثنا احمد بن مهران حدثنا عبيدالله بن موسى اخبرنا كامل بن العلاء عن ابي صالح عن ابي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

قال كنا نصلي مع رسول الله ﷺ العشاء فكان يصلي فأذا سجد وثب الحسن والحسين رضي الله عنهما على ظهره.

هغه به دواړه راغلل لوبې به يې كولې.

فاذا رفع رأسه اخذهما فوضعهما وضعا رفيقا فاذا عاد عادا فلما صلى جعل واحد ههنا وواحدا ههنا.

غيبر كې يې كينول. ابو هريرة رضي الله عنه فرمائي فجئته، زه ورته راغلم فقلت يا رسول الله ﷺ: الا اذهب بهما إلى امهما، اجازت نه ده چې مور ته يې بوځم.

فبرقت برقة، يو پړق شو رڼا شوه.

فقال الحقا بأمكما ځي مور ته لاړ شي.

فما زالا يمشيان في ضوئها حتى دخلا.

څو پورې چې دوي كور ته دننه شوي نه وه رڼا وه كله چې كور ته دوي ورسيدل رڼا ختمه شوه كرامت ددوي ده معجزه د رسول الله ﷺ ده.

دارنګې البداية والنهاية جلد ٦ صفحه ١٦٨ د امام بخاري رحمه الله يو بل روايت پيش كوي:

قال البخاري في تاريخه: حدثني احمد بن الحجاج حدثنا سفيان بن حمزة عن كثير بن زيد عن محمد بن حمزة بن عمرو الاسلمي عن ابيه قال كنا مع رسول الله ﷺ فتفرقنا في ليلة ظلماء دحمسة.

مونږ وو د رسول الله ﷺ سره نو جدا شو په سخته تياره كې.

فاضاءت اصابعي زما ګوتو رڼا شروع كړه، حتى جمعوا عليها ظهرهم، تول پرې راغونډ شو وما هلك منهم، يو هم ترې هلاک نه شو، وان اصابعي لتنير، او يقيناً زما دا ګوتې چې وي رڼا يې كوله، د ګوتو نه بتري جوړيدل ددوي كرامت ده.

دارنګې البداية والنهاية جلد ٦ صفحه ١٦٩كې د امام بيهقي روايت پيش كوي راوي

اباعبس دي :

كان يصلي مع رسول الله ﷺ الصلوات ثم يرجع إلى بني حارثة فخرج في ليلة مظلمة مطيرة .

راووته يوه سخته تياره شپه باران هم په كې وه .

فنور له في عصاه حتى دخل دار بني حارثة ، همسا كې ورته رڼا جوړه شوه بني حارثه ته ورسيدل .

دارنګې البداية والنهاية جلد ٦ صفحه ١٦٩ كې ذكر دي :

وروينا عن يزيد بن الاسود وهو من التابعين أنه كان يشهد الصلاة بجامع دمشق من جسرين فربما اضاءت له ابهام قدمه في الليلة المظلمة .

په سخته تياره شپه كې به دده كله د خپې غټې ګوتې رڼا شروع كړه په هغه رڼا به كورته اسود بن يزيد تلل .

دارنګې طفيل بن عمرو الدوسي دې خپل حكايت كوي وايي چې ما كله واوريدل چې نبي اكرم ﷺ داعي دى خپل دين لره خو ما ته چا وويل : عياذاً بالله ساحر دي چې خبرې دې ورته واوريدې بيا دې اړوي نو وايي چې كوم مجلس كې به دې وو زه به هلته نه تلم اتفاقاً يو ځل زه يو ځاى ناستوم چې دې راباندې را دننه شو ماوي چې اوس څه چل وكړمه نو وايي د يو بالخت نه مې مالوچ رابهر كړ يوه غوږ كې مې هم كيخود بل غوږ كې مې هم كيخود غوږونه مې سم له مالوچو نه ډك كړل .

ما وويل چې زه پرې خبرې وانه ورم دې مبارك اوس خبرې كوي زه يې نه اورم ، شونډې يې خوزيږي وايي ځان سره مې سوچ وكړو چې دا څه ليوني دې ځان نه جوړ كړې ده ته دا يو غوږ نه دا مالوچ لږ رابهر كړه دا خبرې واوره كه ښې وي وي منه او كه ښې نه وي مه يې منه . وايي چې څنګه مې دا مالوچ لږ تري راويسته او د نبي اكرم ﷺ دا آواز را ورسيده وايي داسې رانكلم چې سم دازړه يې رانه ويسته سم دلاسه د نبي كريم ﷺ مخ كې كيناستم ما وويل بيعت راكړه ايمان يې قبول كړه بيا به چې كوم بَدوِي راغې نوي به يې ايمان راوړو نو كيبه يې نوه د خپل ايمان قصه به يې ورته وكړه .

دا قصه به يې ډيره زياته كوله تعجباً نو چې څنګه يې ايمان قبول كړ نو بيا دومره صادقه وه چې :

انه سأل رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آية يدعو قومه بها .

ما ته خو يو كرامت راكه ګوره دلته ايت په معنى د كرامت سره دي تپوس يې وكړو بآية په يو دليل سره يدعوا بها چې د هغه دليل په وجه قوم ته دعوت وركوم .

فلما ذهب اليهم ، چې قوم ته لاړ ، وانهبط من الثنية ، د غونډې د وداع نه ورواوښت ، اضاء له نور بين عينيه ، له تندې نه يې رڼا روانه شوه نو ده وويل : اللهم لا يقول هو مثله ، اى خدايه دا خلك ونه وايي چې دا خو بده نمونه شوه . فحوله الله إلى طرف سوطه ، وګرځوله دغه رڼا خداى تعالى دده د دوري يو طرف ته ، حتى جعلوا يرونه مثل القنديل ، د هغې نه به د قنديل په شكل رڼا ختله دده په دعا باندې نو دده مبارك تندي كې تورتاكي خو څه كوي چې سپينه رڼا يې هم خو ښه نه وه چې څوك مثله ورته ونه وايي .

مونږ مخكې ذكر كړي چې جميع انواع د معجزاتو چې دي هغه كرامت كيدې شي كه هغه احياء د موتى وي كه هغه عدم سوزيدل په اور كې وي او كه هغه طي د مكان وي يا طي د زمان وي دا چې اور دوي نه دي سوزولي كراماً لهم په مثل د ابرهيم خليل الله عَلَيْهِ السَّلَامُ .

البداية والنهاية جلد ٦ صفحه ١٦٩ :

روى الحافظ البيهقي من حديث عفان بن مسلم عن حماد بن سلمة عن الجريري عن ابي العلاء عن معاوية بن حرمل قال خرجت نار بالحرة .

حرا مدينه منوره كې يو ځاى وه هغې نه اور را بهر شو .

فجاء عمر إلى تميم الداري فقال قم إلى هذه النار . راپاڅه دې اوره پورې .

قال يا أمير المؤمنين ومن أنا وما أنا ، زه څوك يم زه څه شي يم عاجزي كوي زه خو څه ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ نه يم چې اور ته به ورځم .

راوي وايي : فلم يزل به حتى قام معه ، عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وريسې وه چې نه راپاڅي

به مجبوره یې کړو راپایڅوه یې ، راوي وایي : وتبعتهما زه هم ورپسې شومه ، فانطلقا إلى النار ، دواړه اور ته لاړل ، فجعل تميم يحوشها بيديه حتى دخلت الشعب ودخل تميم خلفها ، شروع شو تميم يحوشها بيديه دا اور یې په لاسونو راغونډولو هغه خور شوې وه په کورونو کې راغونډوه یې تر دې چې دخلت الشعب د غه اور هغه ناو ته دننه شو تميم وروسته ورپسې داخل شو ، قال فجعل عمر يقول ليس من رأى كمن لم ير قالها ثلاثاً ، نه وي یقین د هغه چا چې په سترګو یې کتلې وي په شان د یقین د هغه چا چې لیدلې یې نه وي صرف یې اوریدلې وي یعنې یقین د دې چې ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ اور نه وو سوزولې په دې خو زمونږ یقین دي د ټولو نص نه ثابت دي خو چې څوک په سترګو داسې کار وګوري د هغه یقین ته د هغه چا یقین کله رسي چې هغه اوریدلې وي .

نو زمونږ یقین اوس مضبوط شو ځکه دا درجه د عین الیقین شوه عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته او حضرت تمیم داري ته دا درجه د حق الیقین شوه او مونږ او تاسو ته درجه د علم الیقین شوه او چې علم یقین نفي شو ایمان نفي کیږي که چا شک وکړو په دې کې چې ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ الله پاک دلته نه دي بچ کړي یا یې نه شي بچ کولې نو کافر کیږي او یا دا معجزه نه وه او دا دري درجې داسې مثال لري اور سوزول کوي درجه د علم اليقين ، د چا مخکې یو سړي وسوزیده دا درجه د عين اليقين شوه او که د ستا کوم ځای وسوزیده دردمن شوې دا درجه د حق اليقين شوه .

د عامو او د خاصو د ایمان دغه فرق ده ته هم وایي چې آمنت بالله انبیاء هم وایي چې آمنت بالله زمونږ درجه د ایمان د علم اليقين ده او د انبیاو درجه د حق اليقين ده او کومو اولیاء چې شواهد او کرامات دلائل د قدرت نظاره کړې وي نور یې کتلي فیض یې کتلې رحمت کتلې د هغوي درجه بیا د عين اليقين وي او د چا حق اليقين ته هم ورسیږي .

اوس مونږ وایو چې قیامت شته جنت جهنم شته چې جنت ته دننه شو بیا به هم وایو چې جنت شته نو سوچ وکړي چې هغه یقین او دا یقین به فرق لري او که نه ډیر فرق لري .

نو دا د اور نه سوزیدل د صحابه کرامو نه ثابت شول .

دارنګې احیاء ذ موتی وو په معجزاتو د انبیاو کې معروف دي د عیسی عَلَیْہِ السَّلَامُ نه نو دا په کراماتو د اولیاء کې هم امکان لري چې د هغوي په لاسونو دې مړي ژوندي شي د شیخ عبدالقادر جیلاني په حالاتو کې کتاب لیکلي پلیټ کې هډوکي د چرګ واچول قم باذن الله یې وویل پاڅیده نو کمزورې عقیدې والا دلته اعتراض کوي چې دا چیرته کیدې شي دا شرکي عقیده ده شرکي نه ده باذن الله احی الموتی، عیسی عَلَیْہِ السَّلَامُ دعوی کړې ده خالق ژوندي کړې خو په لاس دده معجزه وه او که په لاس د ولي وشي نو کرامت مؤثرِ حقیقي الله دي.

حدیث في کرامة لولي من هذه الامة هي معدودة من المعجزات لان کل ما یثبت لولي فهو معجزة لنبیه. د ولي کرامت د پیغمبر معجزه وي.

قال الحسن بن عروة حدثنا ادریس عن اسماعیل بن ابي خالد عن ابي سبرة النخعي قال اقبل رجل من الیمن. د یمن نه یو شخص راغې مجاهد وو.

فلما کان ببعض الطریق نفق حماره.

خریې مړ شو، فقام فتوضأ، پاڅیده اودس یې وکړو، ثم صلی رکعتین، بیا یې دوه رکعته لمونځ وکړو، ثم قال اللهم اني جئت من الدفینة، ای الله د خپل کلي نه راغلم، مجاهدا في سبیلك وابتغاء مرضاتك، مجاهد یمه، وانا اشهد انك تحیي الموتی وتبعث من في القبور لا تجعل لاحد علی الیوم منة، ما باندې د چا احسان بار مه کړي، اطلب الیك الیوم ان تبعث حماري، دا درنه غوارم چې زما خر ژوندي کړه، فقام الحمار ینفض اذنیه، دا خر پاڅیده غوږونه یې ښندل، قال البیهقي هذا اسناد صحیح.
البدایة والنهایة جلد ٦ صفحه ١٧٠.

قال ابوبکر بن أبي الدنیا في کتاب من عاش بعد الموت حدثنا اسحق بن اسماعیل واحمد بن بجیر وغیرهما قالوا حدثنا محمد بن عبید عن اسماعیل بن ابي خالد عن الشعبي ان قوما اقبلوا من الیمن متطوعین في سبیل الله فنفق حمار رجل منهم فارادوه ان ینطلق معهم فأبی فقام فتوضا وصلی ثم قال اللهم اني جئت من الدفینة، مجاهدا في سبیلك وابتغاء مرضاتك وإني اشهد

انك تحي الموتى و تبعث من في القبور لا تجعل لاحد على اليوم منة . فإني اطلب اليك اليوم ان تبعث لي حماري . ثم قام إلى الحمار فضربه فقام الحمار ينفض اذنيه . فأسرجه وألجمه ثم ركبه واجراه فلحق بأصحابه فقالوا له ما شأنك قال شأني ان الله بعث حماري قال الشعبي فأنا رأيت الحمار بيع او يباع في الكناسة يعني بالكوفة .

كناسة ، د مال منډي ته ويلې شي .

وايي دغه خرمې وليده چې په منډي کې خرڅيده ، يو بل روايت کې راځي چې ما ورته وويل چې دا ولې خرڅوي دا خو تا ته خداى تعالى ژوندې کړي دوباره ، ملګري يې بيا وايي مونږ کې داسې خلک هم شته شعر وايي :

ومنا الذي أحيا الاله حمارة	وقد مات منه كل عضو ومفصل

دا رنګې البداية والنهاية جلد ٦ صفحه ١٧١ .

قال أبو بكر بن ابي الدنيا حدثني خالد بن خداش بن عجلان المهلبي واسماعيل بن بشار قالا حدثنا صالح المري عن ثابت البناني عن انس بن مالك قال عدنا شابا من الأنصار .

د انصارو نه يو ځوان وو مونږ بيمارپرسي ته ورغلو .

فما كان بأسرع من ان مات . ډير زر مړ شو . فأغمضناه مونږ سترګې ورته پټې کړې ، و مددنا عليه الثوب ، او جامه مو پرې واچوله .

وقال بعضنا لامه احتسبيه ، مور ته يې چا وويل : خداى دې اجر درکړي دا تعزيه ده احتسبيه اجر وغواړه د خالق نه خداى دې اجر درکړي . قالت وقد مات ، ولې زوى مې مړ شو قلنا نعم فمدت يديها إلى السماء ، لاسونه يې اوږده کړل طرف د آسمان ته دعا کوي وايي :

اللهم اني آمنت بك وهاجرت إلى رسولك فاذا نزلت بي شدة دعوتك ففرجتها .

کله چې ته ما باندې تکليف راولې دعا کوم ته يې ختموې ، فاسألك اللهم لا تحمل على

هذه المصیبة قال فکشف الثوب عن وجهه فما برحنا حتی اکلنا واکل معنا ، جامه یې له مخ نه لرې کړه څه ډیر کرتې هغه مونږ سره روټې خوړلې مونږ هغه سره روټې خوړلې نو دا مړي د مور په دعا راژوندې شو د کرامت ددې صحابي وه .

دارنګې د علاء بن عمرو المحضرمي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دده مختلف واقعات دي دې چې د ایران او ددوبي د خلیج ته راغلې وه دا ډیر غټ خلیج ده تقریبا دري ګنټې په کې کشتي مزل کوي دې خلیج ته چې دوي راورسیدل نو څه آسونه دې او داد سترګو په نظر یو بحر دي نو ملګرو ته یې وویل ، **اجیزوا بسم الله** ، بس بسم الله ووایې آسونه پرې ور واچوي **فاجزنا ما یبل الماء حوافر دوابنا** ، مونږ پرې تیر شو او دې اوبو زمونږ د آسونو خپې هم نه وي لمدې کړي .

دا څنګه وشو بس پرې ورغله هلته فوجیان د فارس ولاړو چغې کړې **دیوان دیوان** ، دا خو پیریان دي د اوبو د پاسه را روان دي خو هلته شکست وخوړو وتښتیدل دغه علاء بن الحضرمي صاحب بیا په یو ځای کې وفات شوې هم دي وایې چې کله دې وفات شو :

فلم نلبث الا یسیرا حتی رمی في جنازته قال فحفرنا له وغسلناه ودفناه فاتی رجل بعد فراغنا من دفنه فقال من هذا فقلنا هذا خیر البشر هذا ابن الحضرمي فقال ان هذه الارض تلفظ الموتی. هغه راته وویل دا ځمکه مړي ولې یو خوا بل خوا دلته مړي مه خښوي .

فلو نقلتموه إلی میل او میلین إلی ارض تقبل الموتی کاشکې مو یو یا دوه میله لرې وړې واي، **فقلنا ما جزاء صاحبنا ان نعرضه للسباع تأکله** ، مونږ ولې خپل ملګرې په درنده ګانو وخورو .

قال فاجتمعنا علی نبشه فلما وصلنا إلی اللحد ، مونږ راغونډ شو دې مو لوڅ کړ هر کله چې ورسیدو لحد ته ، **اذا صاحبنا لیس فیه** ، چې وه مو کتل علاء بن حضرمي په کې نشته، **واذا اللحد مد البصر نور یتلألأ** ، د سترګو په نظر چې لحد ته ګورو رڼا په کې پرقیږي ،

قال فاعدنا التراب إلی اللحد ثم ارتحلنا ، بیا دې ځای نه مونږ لاړو .

نو دا کرامت بعد الوفاة د اعلی صاحب شو تفسیر روح المعاني دا لیکلي کیدیشي

تاسو د يو ولي مزار خلاص کړي هغه په کې نه وي دا نه چې هغه نه وي په کې هغه به وي خدای تعالى حالات برزخي د عبادو پټوي نه يې ښايي ورته پټ يې کړي کيدې شي يو نيم ورته وښايي خو اکثراً د غه حالات پټ ساتي.

دا رنګې نور روايات د بيهقي نه پيش کوي د ابو مسلم خولاني رضي الله عنه:

ان أبا مسلم الخولاني جاء إلى دجلة وهي ترمي بالخشب من مدها، د جلي ته راغې دا سې د که راغلې وه چې لرګي يې ويشتل، فمشى على الماء والتفت إلى اصحابي وقال هل تفقدون من متاعكم شيئاً، څه خو به درنه ورک نه وي فندعو الله عزوجل، چې دعا وکړو.

يو بل روايت کې راځي وايي د يو کس نه د آس قمچينه غورزيدلې وه راغې وايي مانه اوبو قمچينه وړې ده واپس وګرځيده اوبو ته په اوبړه يو کې نښتې وه راواي خيسته وريې کړه وايي دې اوبو ته نن دا اختيار نه وه چې زمونږ څيزونه يوسي خدای تعالى دا مونږ ته مسخر کړي وه.

دا پاس ټول روايات د البداية وه.

دا رنګې کتاب الدعاء د طبراني جلد ۱ صفحه ۳۰۵، ابو هريرة رضي الله عنه يې راوي دي:

عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: بينما رجل يسمع رعداً أو صوتاً في السحاب.

يو سړي دې په وريځ کې اواز اوري اواز کيږي ان اسق حديقة فلان، د فلاني سړي باغ اوبه کړه دې وريځ ته اواز کيږي: قال فغدوت إلى تلك الحديقة، باغ ته مې ځان راورسوه وختي، فاذا رجل قائم فيها، يو سړي ولاړ دي فقلت له ما اسمك قال فلان بن فلان بن فلان قلت فما تصنع بحديقتك هذه اذا صرمتها، دا ميوه چې کله وشلوي نو څه پرې کوي هغه ورته وايي ولې دا تپوس رانه کوي: قلت لاني سمعت صوتاً في السحاب ان اسق حديقة فلان، اواز په وريځې کې کيده چې د فلاني باغ اوبه کړه: قال اما اذا قلت، چې دا خبره دې وکړه نو اوس به درته ووايم:

فاني اجعلها أثلاثاً، دري حصه کومه يې، اجعل لنفسي واهلي ثلثا واجعل للمساكين وابن السبيل ثلثا وانفق عليها ثلثاً، يوه حصه په دې واپس خرچه کومه يوه مسکينانو ته

ورکوم يوه حصه زه اخلم دا رجل رجل صالح وه د بني اسرائلو نه.
خداى تعالى وريځ ده ته مسخر کړه مامور يې کړه په اوبو کولو د باغ دده.

حکايت : حاجي محمد آمين رَحِمَهُ اللّٰهُ چې وه له انقلاب نه مخکې چې د انګريزانو حکومت وه پاکستان نه حاجي صاحب هجرت وکړو افغانستان ننګرهار ته هلته د پچير حاجي صاحب چې د ننګرهار له مشهورو مشائخو نه وه هغه سره يې زيات وخت تيروه دې به نور هم په ننګرهار کې ګرځيده مريدان يې وه.

نو زمونږ د پير صاحب والد ګرامي قاري سرفراز صاحب چې د حاجي صاحب مريد وه په کوټ کې اوسيده او د کوټ اوبه هم په بعضې ايامو کې قليلې لږې وي نو دده د اوبو نمبر وه هلته ورته حاجي صاحب راغې او وده ميلمه شو او پټي هم ډير وچ وه فصل تږي وه اوبو ته يې ضرورت وه سوچ يې وکړو که ځمه پټي اوبه کومه نو دلته حاجي صاحب ميلمه ده دده ميلمستيا پاتي کيږي او که پاتې کيږم نو د اوبو نمبر بيا وروسته راځي خو بس اوبه يې پريښودې د خپل پير صاحب خدمت ته پاتې شو چې پاتې شو حاجي صاحب وروسته چا خبر کړ چې دې خو ستا خدمت ته پاتې شو پټي يې هلته وسوزيدو او چې بيا د اوبو نمبر ده ته راځي نو پټي به يې ختم وي.

حاجي صاحب وايي عمامه کيخوده او سر تور سر روان شو او زمونږ د پير صاحب د والد په پټي کې ودريده او لاسونه يې اوږده کړل او وي ويل اى الله! د زما د خدمت لپاره د اوبو نمبر پريښود نو چې هغه اوبه پټو ته ورکولې شي نو د وريځې نه هم په دې باران کولې شي زه درنه دا غواړم تر هغې دې پټي نه ځم نه چې دا پټې دې اوبه کړې نه وي.

نو دې ولاړ وه په کې چې باران شروع شو حاجي صاحب لوند خيشت شو په کې او مريدان ورته وايي چې راځه بس باران وشو وايي نه چې پټي ترپولو ډک نه شي نه ځم تړې چې دا ډک شي بيا به تړې ځم هغه پټي اوبه شو بيا تړې دې لاړ.

کرامات د مشائخو چې دي د اولياء دا شته دې کې شک چون چرا مه کوي خالق چې بدون د چا د دعاء نه يو ځاى ته اوبه ليږي او وريځ ته وايي چې لاړ شه نو د يو ولي په خولې يې هم ليږلې شي دا ټول د تقدير خلاف نه وي خو همغه فيصله تقدير کې د اسې وي چې فلاني وخت کې به يو شخص دعا کوي بيا به هغه ځاى ته وريځ لاړه شي دا عمل به وشي

زمونږ عقائد ګردش د زماني او اسبابو ظاهرو ته متوجې دي او د خالق محض قدرت ته توجه نه کوو.

دا رنګې مفاتیح الغیب تفسیر رازي جلد ۲۱ صفحه ۴۳۲ د حضرت خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ واقعاتو کې تفسیر کبیر د خلفاء راشدینو کرامات ذکر کوي.

أما الآثار هر چې آثار د صحابو دي په دې موضوع باندې:

فلنبدأ بما نقل انه ظهر عن الخلفاء الراشدين من الكرامات ثم بما ظهر عن سائر الصحابة.

اول وايي د خلفاء راشدينو ذكر كوم بدء په دې كوم بيا د باقي صحابو.

أما أبو بكر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فمن كراماته انه لما حملت جنازته إلى باب قبر النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، دده جنازه چې اوچته کړې شوه دروازې د روضې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته و نودي السلام عليك يا رسول الله هذا ابوبكر بالباب فاذا الباب قد انفتح، دروازه په خپله خلاصه شوه دده مبارک اول عائشې بي بي نه اجازت اخیستې وه چې اجازت ده چې زه دلته دفن شم هغې اجازه ورکړه وايي دوه ځايونه دي يو ستا شو او په يو کې به زه بيا دفن کړې شم چې هغې نه يې اجازه واخسته بيا يې ادباً وصيت کړې وه چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به دلته زه خوښ يم او که نه تا سو بيا ما اوچت کړي زما د وفات نه بعد ور مې وړي دروازه ځنځير کړي آواز وکوي يا رسول الله هذا ابوبكر بالباب که دا دروازه په خپله خلاصه شوه بيا مې دفن کړي ګنې مه مې دفن کوي.

فاذا الباب قد انفتح واذا بهاتف يهتف من القبر. دروازې نه يو آواز راغې، ادخلوا الحبيب إلى الحبيب، حبيب حبيب ته را دننه کړي دا کرامت بعد الوفات دده شو.

د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اول کرامت:

وأما عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فقد ظهرت انواع كثيرة من كراماته واحدها ما روي انه بعث جيشاً. حدیث د مشکوة تاسو اوریدلي ده یو لښکر یې ولیږه چې امیر د هغې ساریه بن

حصين وه عمر صاحب د جمعې خطبه لولي :

جعل يصيح في خطبته وهو على المنبر .

شروع شو چغې وهې په حال د خطبه کې په ممبر باندې .

يا سارية الجبل الجبل قال علي بن ابي طالب كرم الله وجهه فكتبت تاريخ تلك الكلمة .

وايې دا تاريخ ما وليکله :

فقدم رسول مقدم الجيش فقال يا امير المؤمنين غزونا يوم الجمعة في وقت الخطبة فهزمونا. شکست يې راکړو .

فاذا بإنسان يصيح ياسارية الجبل الجبل فاسندنا ظهورنا إلى الجبل .

يو سړي آواز کولو چې ياسارية الجبل الجبل نو مونږ شاه ګانې کړې غره ته .

فهزم الله الكفار وظفرنا بالغنائم العظيمة ببركة ذلك الصوت قلت سمعت بعض المذكرين قال كان ذلك معجزة لمحمد صلى الله عليه وسلم لانه قال لابي بكر وعمر انتما مني بمنزلة السمع والبصر فلما كان عمر بمنزلة البصر لمحمد صلى الله عليه وسلم لاجرم قدر على ان يرى من ذلك البعد العظيم .

نو وايې چې دا د نبي عليه السلام سترګې شوې نو ضرور به يې دومره لرې نظر بيا لګې.

دوهم کرامت د حضرت عمر رضي الله عنه :

د مصر نهر به کال کې يو ځل راختهاو خلکو به بيا يوه جينۍ ورغورځوله داسې يو غلط رواج وه کله چې مسلمانانو دا فتحه کړو نو خط حضرت عمر رضي الله عنه ته را غې د مصر د والي د طرفه عمرو بن العاص رضي الله عنه چې دا خلک وايې چې يو ډولي به ورغورځوي دا به آراميږي که يې غورځومه ته مې مواخذه نه کړې که يې نه غورځومه هسې نه چې دا سيند راپورته شي خلک خراب نه کړي بيا به وايي چې ولې د يوې جينۍ نه ، نه تيريدې نو خط يې راوليږه حضرت عمر رضي الله عنه ته :

فكتب عمر رضي الله عنه على خزفة ، په يوه ټوټه د کدړې يې وليکل :

ايها النيل ان كنت تجري بأمر الله فاجر وان كنت تجري بأمرك فلا حاجة بنا اليك .

که د خالق په امر جريان لري روان و وسيږه آرام او که خپله چليږي نو سه راځه زمونږ درته حاجت نشته.

فالقيت تلك الخزفة في النيل فجرى ولم يقف بعد ذلك، دغه خط چې ورو غورځیده نهر ته نو جاري شو وروسته له دې نه بيا ونه دريده او نه را اوچت شو.

بعضې خلک چې هغوي باندې د غلطو خلکو تاثیرات وي انکار دوه قسمه کوي: يو قسم انکار داسې کوي چې حيات کې منم خو بعد الوفات يې نه منم دا هم د خداي په قدرت کې د دوي شکونه وي او يا بعد الوفات د ولي ذ ولايت سلب کوي چې ګني دده نه مقام لاړ مقام خو ترې نه ځي.

دوهم قسم د غلطو خلکو تاثير چې پرې شوي وي زمونږ بعضې احنافو علماو کې هم دا مرض دي دوي دا خبره بيا کوي چې کرامت خو منم خو دا د دوي په اختيار کې نه دي نو د هغې نه تاسو جواب وکړي په واقعه د سورة نمل باندې:

﴿أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾.

زه يې راوړم که د أصف بن برخياء اختيار نه وه نو مخکې يې دعوه څنګه کوله.

دغه شان دا ليکل د عمر صاحب دا خط لره نهر ته دليل د اختيار دي مخکې نه يې ورليږي.

دريم کرامت د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

وقعت الزلزلة في المدينة فضرب عمر الدرة على الارض وقال اسكني بإذن الله فسكنت وماحدثت الزلزلة بالمدينة بعد ذلك.

مدينه منوره کې زلزله راغلې وه دُره يې پرې کيخوده آرام شه د خداي په اذن مه خوزيږه ځمکې ته يې وويل هغې نه بعد په مدينه منوره زلزله نه ده راغلې.

څلورم کرامت د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

وقعت النار في بعض دور المدينة فكتب عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ على خزفة يا نار اسكني بإذن الله فالقوها في النار فانطفأت في الحال.

نو حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وليکل په کدړي اي اوره چپ شه په اذن د الله نو دا ليکل يې واچول اور ته نو اور دستي مړ شو . مفاتيح الغيب جلد ۲۱ صفحه ۴۳۴.

هر چې کرامات د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صاحب دي انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي :

سرت في الطريق فرفعت عيني إلى امرأة ثم دخلت على عثمان فقال مالي أراكم تدخلون علي وآثار الزنا ظاهرة عليكم .

ده نه دا عمل بهر شوي زنانه ته ترې کتل شوې چې عثمان صاحب ته ورننوته نو څه ورته وايي څه چل دې چې را دننه کيږي مونږ او د زنا اثر مو سترګو کې دي .

فقلت أجاء الوحي بعد رسول الله .

دې وويريده ولې وحي راغله د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وفات نه وروسته .

فقال لا ولكن فراسة صادقة . دا فراست يې صادقه دي .

اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله .

د ترمذي شريف حديث دي .

دا رنګې مفاتيح الغيب جلد ۲۱ صفحه ۴۳۴ کې کرامات د حضرت علي کرم الله وجهه ذکر دي :

فيروي ان واحدا من محبيه سرق وكان عبدا اسود .

دا يو تور غلام وه ده سره يې ډيره مينه وه غلا ترې وشوه .

فأتي به إلى علي فقال له أسرقت قال نعم فقطع يده فانصرف من عند علي فلقيه سلمان الفارسي وابن الكرا فقال ابن الكرا من قطع يدك فقال أمير المؤمنين ويعسوب المسلمين وختن الرسول وزوج البتول فقال قطع يدك وتمدحه فقال ولم لا امدحه وقد قطع يدي بحق وخلصني من النار فسمع سلمان ذلك فأخبر به عليا فدعا الاسود ووضع يده على ساعده وغطاه بمنديل ودعا بدعوات فسمعنا صوتا من السماء ارفع الرداء عن اليد فرفعناه فاذا اليد قد برأت باذن الله تعالى وجميل صنعه .

همدا شان روايت وفاء الوفاء دعلامه سمهودي هم راخيستي هغه کې دا روايت ده چې مدينه منوره باندې شيعه ګانو قبضه کړې وه دا حرمين چې دي دا کله اهلسنت سره وي کله شيعه ګانو سره وي کله خوارجو وهابيانو سره وي دا اوري را اوري او د عوامو خلکو دا فکر او نظر ده چې د حرم امام به وي هغه به څنګه غلط سړي وي دا کمزوري نظر ده ځکه په حرمينو ډيره زمانه تسلط د شيعه ګانو وه په مدينه منوره باندې ګورنري د مروان بن حکم الفاسق فاجر راغلي ده دا ښکاره د آحاديثو نه ثابته ده.

ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غوندې اشخاص به موجود وه مروان به مخکې کيده جمعې ته نو داد تابعينو په زمانه کې چې هغه څو مره نزدې زمانه وه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته مسجدِ نبوي باندې مروان راغلي.

په مکه معظمه باندې ګورنري د حجاج بن يوسف راغلي نو اوس به څه وايو چې د حرم شريف امام شو يا د حرم شريف ګورنر شو نو دا بزرګ شو داد عوامو نظر ده چې د حرم امام ګني لوي ولي به وي دا غلطه خبره ده. داسې وخت وه چې د حرم ګورنر ابوجهل وه همدغه حرم د بيت الله وه.

نو حرم کې او سيدل دا دليل ددې نه شو چې دا به قوي الإيمان وي نن نه اتيا کاله وړاندې په حرام شريف کې امام شيخ زيني د حلان شافعي وه او په تاريخ مکه کې هغه د وهابيان او د محمد بن عبد الوهاب نجدي په رد باندې دا ټول کتاب ليکلي دي.

او په هغې کې يې دا ويلي چې دا خوارج دي نن نه اتيا کاله وړاندې د حرم شريف په ممبر باندې د وهابيانو په خلاف به بيانونه کيدل. او د شاه عبد العزيز نه بعد د وهابيانو چړچه پرې راغلې ده.

نو دا د عوامو نظر ده چې د حرمينو امامان به ډير نيک خلق وي نه نن صبا هلته ټول وهابيان دي، په دوي کې ښه سړي ما ته سديس ښکاريده ځه چې کله حج ته تلي وم نو ما د سحر مونځ پسې وکړو ده هم مانځه کې ډير وژړل او مونږ يې هم وژړولو د جمعې ورځ وه کله چې ماسپخين د جمعې خطبه شروع شوه نو سديس وړاندې شو خطبه ده شروع کړه ما ته مسجد کې ځای ملاو نه شو بهر په سړک کې ودريدم حج ته درې ورځې پاتې وي نو دده خطبې الفاظ داوه چې د حج ارکان يې مختصر بيان کړه چې کله تاسو د منی نه واپس شوې

حج خلاص شو مدينې منورې ته تلل هيڅ اهميت او ضرورت نه لري او ددې ځايونو نه واپس خپلو ځايونو ته لاړ شي.

او که بالفرض څوک مدينې منورې ته ځي نيت د مسجد دې وکړي يا د بازار د چکر دې وکړي د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د روضې په نيت مدينې منورې ته تلل حرامٌ حرامٌ حرامٌ درې ځله يې تکرار کړه.

داد سديس خطبه وه په حرم کې او د حج نه مخکې ما دا په خپلو غوږونو واوريده.

په دې باندې ۱۷ احاديث دي چې مدينې منورې ته زما د زيارت په نيت څوک راشي نو زه يې شفاعت کريم د بازار او مسجد په نيت نه د مسجد نبوي په نيت چې څوک د مکې معظمې نه ځي دا خو ناپوهي ده چې هلته يو مونځ يو په زره ده بقولٍ او يا يو مونځ په پنځوس زره ده بقولٍ او په خانه کعبه کې يو مونځ په يو لاکه ده نو ته اوس د يو لاکه والا مونځ پرېږدې او د زرو والا مونځ پسې ځې دا خو هيڅ سوچ نه ده.

ترڅو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د زيارت نيت په کې ونه شي ځکه حديث کې زيارت راغلي دا اولين د ابن تيميه بيکاره خبره وه چې ده خوره کړه چې سفر إلى زيارة المصطفى حرام دي نو دا چې څوک دا نظر لري چې د حرم امام شو يا حاکم شو نو دا به ولي الله وي.

داد خلکو بې تحقيقي ده او د هغوي د اقوالو نه لري پاتې کيدل دي او نه د هغوي عقائد ورته معلوم دي.

نو يو وخت داسې وه چې په مدينه منوره د شيعه ګانو قبضه وه په دغه وخت کې يو خادم د مسجد نبوي وه د شيعه ګانو سره سخت وران وه مسجد نبوي کې به ورته روټي ميلاويده درې ورځې امتحاناً روټي ورته ميلاو نه شوه سوچ کوي که بهر ته ځم بازار کې هوټلونه هم د شيعه ګانو دي نو دغه خادم وايي چې هسې نه چې چيرته د شيعه ګانو روټي ونه خورم او ده قسم کړې وه چې زه به د شيعه ګانو روټي ونه خورم.

دغه خادم په سترګو ړوند هم ده نو سوچ کوي چې زه به د شيعه او سني فرق څنګه وکړم نو دا سوچ يې وکړو چې زه به چيغه وهم چې ما ته د صديق صاحب او عمر صاحب په مينه روټي راکړي نو هر چا چې ددوي په مينه روټي راکړه نو دا به شيعه نه وي په سترګو ړوند ده د مدينې منورې کوڅو کې ګرځي او غږ کوي چې ما ته د ابوبکر صديق او حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

په مینه روټي راکړي بس یو کس د لاس نه ونیوه او کور ته یې بوتلو ده ګمان وکړو چې دا سني ده او هغه غټ شیعه وه کمره یې پسې بنده کړه او کلک یې په نفرو وتړه په چاړه یې ژبه ترې پرې کړه او په لاس کې یې ورکړه چې واخله داد صدیق صاحب او عمر صاحب مینه ستا روټي شوه. دا کس قیصه کوي.

علامه سمهودي رَحِمَهُ اللَّهُ په وفاء الوفاء دا قصه نقلوي وایي چې دا ټوټه د ژبې یې په لاس کې ده چغي وهي را روان ده حرم شریف ته ډیر درد د لاسه وایي په مسجد نبوي کې زما سترګې پټې شوي ګورم چې محمد مصطفی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ریاض الجنة کې ولاړ ده او صدیق اکبر صاحب عمر صاحب هم ورسره ولاړ دي او زما د ژبې دا ټوټه د نبي اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په لاسونو کې ده او دا یې حضرت صدیق صاحب ته ورکړه وایي ستا په مینه ددې شخص نه ژبه کټ شوې ته نه شي کولې چې دم ورباندې واچوي وایي هغه ټوټه یې راوا خیسته زما ژبې سره یې ټچ کړه حضرت صدیق صاحب ترې خپلې لاړې تاو کړي او څه یې ولوستل وایي چې راپاڅیدم ژبه مې روغه جوړه وه.

یو کال وایي تیر شو بیا راباندې قحطي راغله روټي راته نه میلاویده دري ورځې وای تیرې شوې روټي نه وه بهر وایي لاړم بیا چغي وهغي د صدیق اکبر صاحب او د عمر فاروق صاحب په مینه به څوک روټي راکړي دا وایي اوس هم د شیعه ګانو دوره ده وایي چې ګرځیدم بیا یو کس ونیولم یریږم چې بیا مې هغه ځای ته بو نه ځي روان یې کړم همغه ځای ته یې بوتلم همغه کوټې ته یې دننه کړم او ډیره ښه روټي یې راته راکړه.

وایي بیا مې ورته وویل دې ځای کې تیر کال ما نه چا ژبه کټ کړې وه بیا هغه کس راته وژړل چې زه تا پسې دا یو کال ګرځیدمه ما وویل زه به دې چیرته پیدا کوم زما پلار چې په کومه ورځ تا سره دا عمل کړي د هغې په صبا زما پلار نه شادو جوړه شوې ده پرده یې اوچته کړه په ځنځیر تړل شوې ده.

د شیعه نه شادو جوړه وه او ما وویل زه به تا پیدا کوم تا نه به معافي غواړم چې زما پلار ته دعا وکړه هغه هم اوس ژاړي خوشه وکړي کار ترې شوې ده.

نودا شان کرامات لکه د حضرت علي صاحب چې امام رازي رَحِمَهُ اللَّهُ ذکر کړي دي داد نورو اولیاو په حالاتو کې بعد الوفات د صدیق اکبر صاحب د کراماتو نه ښکاره شوې دي.

دارنګي صحيح مسلم معروف بيروت چاپ جلد ۸ صفحه ۳ کې د حضرت جريج واقعه بيان کړي مشهوره واقعه ده حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يې راوي دي:

قال انه كان جريج يتعبد في صومعةٍ فجاءت امه قال حميد فوصف لنا ابو رافع صفة أبي هريرة لصفة رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امه حين دعته كيف جعلت كفها فوق حاجبها ثم رفعت رأسها إليه تدعوه فقالت يا جريج انا أمك كلمني فصادفته يصلي فقال اللهم امي و صلاتي.

په مونځ ولاړ ده ای خدايه مور مې هم اواز کوي د مانځه تيم هم دي په مونځ ولاړ دي:

فاختار صلاته فرجعت ثم عادت في الثانية فقالت يا جريج انا أمك فكلمني قال اللهم امي و صلاتي فاختار صلاته.

بس مونځ يې مختاره کړ مور يې غصه شوه.

فقالت اللهم ان هذا جريج وهو ابني واني كلمته فأبى ان يكلمني اللهم فلا تمته حتى تريه المومسات. تر هغې يې مه مړ کوه چې تر څو زناکاري وګوري.

قال ولو دعت عليه ان يفتن لفتن قال وكان راعي ضأنٍ يأوي إلى ديره.

دلته د ګډانو يو شپون وه دده عبادتګاه ته به راته.

فخرجت امرأة من القرية فوقع عليها الراعي. شپون دې زنانه سره زنا وکړه.

فحملت فولدت غلاما فقيل لها ما هذا قالت من صاحب هذا الدير.

دې زنانه ته چا وويل چې دا دې له کومه کړ نو هغې وويل چې ددغه عبادتګاه والا نه.

قال فجاءوا بفئوسهم ومساحيهم. راغلل تبرونه او بيلچې يې له ځان سره راواخستل.

فنادوه فصادفوه يصلي فلم يكلمهم.

چغې کړې يو بل ته چې راووځي چې راغلل ده مونځ کولو خبرې يې ورسره ونه کړې.

قال فاخذوا يهدمون ديره فلما رأى ذلك نزل اليهم فقالوا له سل هذه.

دلته واقعه اوږده ده هغه ورته وويل تاسې دې ماشوم نه لږ تپوس وکړې چې پلار دې څوک دي.

قال فتبسم ثم مسح رأس الصبي فقال من أبوك قال ابي راعي الضأن .

ماشوم په خبرو شو ګوري دا معجزه د عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ ده چې ماشوم توب کې يې خبرې کړې دي همدغه کرامت د ولي جريج ښکاره شو له دې ځايه استدلال ده دا کرامت د جريج شو .

فلما سمعوا ذلك منه قالوا نبني ماهدمنا من ديرك بالذهب والفضة قال لا ولكن اعيدوه ترابا كما كان ثم علاه .

ابن حجر صاحب په فتح الباري جلد ٦ صفحه ۴۸۳ کې ذکر کوي :

وفيه اثبات كرامات الاولياء ووقوع الكرامة لهم باختيارهم وطلبهم .

دې کې ددې ثبوت دي چې وقوع د کرامت په اختيار ددوي سره وي خو په کل اوقات دا نه دي کله وي يعني کيدې شي چې په اختيار يې شي .

دارنګې عمدة القاري شرح صحيح البخاري جلد ۲۳ صفحه ۴۲۱ :

وفيه اثبات الكرامة للأولياء ووقوع الكرامة لهم باختيارهم وطلبهم .

دارنګې امام نووي على مسلم منهاج کې جلد ۸ صفحه ۳۳۷ :

منها اثبات كرامات الاولياء وهو مذهب اهل السنة خلافا للمعتزلة وفيه أن كرامات الاولياء قد تقع باختيارهم وطلبهم .

او دا ثابتيږي چې کرامت د اولياء کله واقع کيږي په اختيار ددوي سره .

وهذا هو الصحيح عند اصحابنا المتكلمين. بعضې متكلمين دا وايي .

ومنهم من قال لا تقع باختيارهم وطلبهم وفيه ان الكرامات قد تكون بخوارق العادات على جميع انواعها .

او په دې کې ثبوت ده چې ټولو انواعو خارق العادة ته شامل دي .

ومنعه بعضهم وادعى انها تختص بمثل اجابة دعاء .

او بعضې وايي فقط اجابت دعاء ده نورو انواعو ته نه شامليږي .

وهذا غلط من قائله وانكار للحس بل الصواب جريانها بقلب الاعيان واحضار الشيئ من العدم ونحوه.

بلکې حقه داده چې کرامت جاري کيږي په قلب د اعيان باندې کولې شي چې کاڼړي نه بوټي جوړ کړي د بوټي نه کاڼړي جوړ شي دا عين د يو عين بل عين ته اوړي او شئ د عدم نه وجود ته راشي هيڅ هم نه وي را پيدا شي ځکه مؤثرِ حقيقي خالق دي.

دارنګې دليل الفالحين لطرق رياض الصالحين جلد ٢ صفحه ٣٥٠:

وفيه اثبات كرامات الاولياء ووقوع الكرامة لهم باختيارهم وطلبهم.

دارنګې صحيح مسلم جلد ٨ صفحه ٢٢٩، په دې کې د عبدالله بن تامر قصه ده.

د يوسف ذو نواز بن شرحبيل واقعه تيره شوې ده.

بادشاه د خدای دعوه کړې وه ساحر يې ساتلې وه هوښيار ماشوم به يې شاګردي ته ورليږه بيا هغه ماشوم په لاره کې د يو راهب سره ملاو شو حديث کې راهب راغلې د عيسويانو پير دا ماشوم ده سره ملاو شو دا واقعه د نبي عليه السلام د پيدائش نه اويا (٧٠) کاله مخکې تيره شوې يوسف ذو نواز ابن شرحبيل د بادشاه نوم وه عبدالله بن تامر د دې ماشوم نوم وه پلار به يې کهجورې خرڅولې نو دا ماشوم له دغه ولي سره په بيعت کې راغي او ناسته يې ورسره وکړه په برکت د صحبت د دغه ولي په مقام د ولايت فائز شو او ذي کرامت شو.

بله ورځ چې کلي ته راغي په دې کلي کې بازار يا چوک کې دابه ده مار يا غټه اژدها څه دي لاره يې بنده کړې ده خلک ورته وايي چې ته خو ساحر ته ځې د دې دابې علاج وکړه، دا په دې ځای کې سوچ کوي:

فبينما هو كذلك إذا أتى على دابة عظيمة قد حبست النّاس فقال اليوم اعلم الساحر افضل ام الراهب افضل.

نن ورځ زه پوهيږم پته به لږيږي چې کار د ساحر افضل ده که د راهب کار افضل دي.

راهب د ده شيخ دي چې دې يې ځان سره کينولې وه.

فاخذ حجراً فقال اللهم ان كان امر الراهب احب اليك من امر الساحر.

مراد د امر نه دین ده.

فاقتل هذه الدابة حتى يمضي الناس فرماها فقتلها و مضى الناس.

وړوکي کاڼي باندې یې دابه وویشته مړه شوه دا کرامت د هغه وه مشهور شو دې په دمونو باندې.

وكان الغلام يبرئ الاكمه. مور زادي ړانده به دده په دم جوړیدل.

والابرص. او برګي مرض والا.

ويداوي الناس من سائر الادواء فسمع جليس للملك كان قد عمي فأتاه بهدايا كثيرة فقال ما ههنا لك اجمع ان انت شفيتني فقال اني لا اشفي احدا انما يشفي الله فان انت آمنت بالله دعوت الله فشفاك فآمن بالله فشفاه الله فأتى الملك فجلس إليه كما كان يجلس.

بادشاه چې وکتل ستر ګه یې جوړه ده.

فقال له الملك من رد عليك بصرك قال ربي قال ولك رب غيري قال ربي وربك الله.

مجبور یې کړ وایې دا عقیده درته چا ښودلې وایې ماشوم، ماشوم ته یې وویل تا ته دا عقیده چا ښودلې وایې هغه راهب ښودلې ټول یې راوستل.

اول یې دا وزیر حلال کړ په سر یې ورته آره کیښنوده تر آخره پورې یې دوه ټوټې کړ هغه د آمنت بالله یا د لا اله الا الله عيسى روح الله کلمه ویلې. بیا یې دا راهب هم شهید کړ.

دا ماشوم چې راغې نو آرې په کې کار نه کولو وزیرانو ته یې ورکړ وایې دا بوځئ د غټ کمر نه ګوزار کړئ وي غورځوئ.

قلل الجبال. ذروې ته یې پورته کړئ.

فأخذه فلم يزل يعذبه حتى دل على الغلام ثم جيء بالغلام فقيل له ارجع عن دينك فأبى فدفعه إلى نفر من اصحابه فقال اذهبوا به إلى جبل كذا وكذا فاصعدوا به الجبل فاذا بلغتم ذروته فان رجع عن دينه والا فاطرحوه فذهبوا به فصعدوا به الجبل فقال اللهم اكفنيهم بما شئت. څه دي چې خوښه وي دوي نه ما ته کفایت وکړه.

فرجف بهم الجبل فسقطوا .غر وخوزيده دا خلک چې دي يې بيولي وه ټول ترې خطا شول.

وجاء يمشي إلى الملك . دې راغې بادشاه ته .

فقال له الملك ما فعل اصحابك قال كفانيهم الله فدفعه إلى نفر من اصحابه فقال اذهبوا به فاحملوه في قرقور فتوسطوا به البحر فان رجع عن دينه والا فاقذفوه فذهبوا به .

چې کله يې په کشتۍ کې سپور کړ بيا دعا کوي :

اللهم اكفنيهم بما شئت فانكفأت بهم السفينة فغرقوا .

کشتۍ پرې نسکوره شوه دوي يې غرق کړل .

وجاء يمشي إلى الملك . او دې راغې بادشاه ته .

نو دلته دا حديث د اوږدوالي له وجې لږ پاتې شوي نو بادشاه دې بيا راوغوښت فساد دې راته جوړ کړې ده زه هم په دې پوهېږم چې رب بل څوک دی خو بس دې ځای نه لاړ شه ما ته دې علاقه کې فساد مه جوړوه او يا دې د مرګ چل راوښايه .

هغه ورته وويل د مرګ چل مې آسانه ده لينده يې ورکړه غشي وايي دا واخله زما په غشي په ما ګوزار وکړه خو هغه وخت به ګوزار کوي چې ستا د رعيت نر او ښځې موجود وي دواړه .

دويم دا چې کله ته غشي وولې نو دا به وايې :

آمنا برب هذا الغلام .

بادشاه خلک ښځې او سړي را غونډ کړل چې دې يې بره جي ته وتړه .

آمنا برب هذا الغلام ارمي .

يې وويل چې غشې لاړ دې په صُدغه ولږېده لاس يې پرې کيښود وفات شو .

نو دا رعيت کې چې څومره خلک وو ټولو وويل :

آمنا برب هذا الغلام . ټول خلک په ايمان مشرف شول نو بادشاه نه نور لاره ورکه شوه.

د کوڅو په سر کې يې خندقونه جوړ کړه وايي که څوک زما خدايي منې خوشې کوي او

کەنەیې مني دې او رتەیې اچوي دغەعمل جاري وه .

دې کې نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ د زنانەدا واقعەهم بیانوي چې هغەدې اورتەارادەلرلەخو ویریدەبچي باندې بچي یې د یو څو ورځو وەخبري یې ورتەوکړې د هغەبچي الفاظ:

یا امه اصبري فإنك علی الحق .

بیا یې سرەد بچي اورتەودانګل .

اویا زره (۷۰۰۰۰) کسان دەسو زولي پەاور باندې نو بیا د اور لمبەراغلەبادشاەیې سرەد وزیرانو وسوزولو .

﴿ قُتِلَ أَصۡحَابُ الۡأُخۡدُودِ ﴾ کې دې تەاشارەدەنو دې کې څو ځایەکرامت د دغەماشوم ښکارەشوې دەاو د هغې زنانەچې ماشوم غږیدلي دي دا هم کرامت دي .

دارنګې صحیح البخاري جلد ۴ صفحه ۸۳ د بیروتي چاپ دې کې د حضرت خبیب واقعەدەچې بندي وەددې کور هغەزنانەقصەکوي ، حدیث طویل دي مونږ اختصار کړي :

ان بنت الحارث اخبرته ما رأیت اسیراً قط خیراً من خبیب والله لقد وجدته یوما یأکل قطفاً من عنب في یده .

ما ولید یوەورځ پەکوټەکې د انګور د یوې غنچې نەیې خوراک کوه چې پەلاس ددەکې وه .

وانه لموثق بالحدید . دې پەزولنو تړل شوې وه .

وما بمکة من ثمرة . مکەمعظمەکې دغەشپو کې میوې هم نەوې .

وکانت تقول انه لرزق من الله رَزَقَهُ خبیباً .

بي بي بەوویل چې دا نور څەنەوەد خدای تعالی روزي وەچې خبیب تەیې ورکړې وه نو داد حضرت خبیب کرامت د بخاري نەثابت دي .

دارنګې صحیح البخاري جلد ۷ صفحه ۱۱۶ هغەروایت د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنۡهُ ذکر کوي :

یقول غزونا جیش الخبط وامر ابوعبیدة فجعنا جوعاً شدیداً فالقی البحر حوتاً میتاً لم نر

مثله .په غټ والي کې .

يقال له العنبر فاكلنا منه نصف شهر فاخذ ابو عبيدة عظماً من عظامه .د پوښتي لشکه راواخسته .

فمر الراكب تحته . لاندې به ترې راکب شخص تيريدو .

اثبات الكرامة بعد الوفات :

امام ابي داود جلد ۲ صفحه ۱۹ کې باب لږوي باب النور يرای عند قبر الشهيد ، او د حضرت عائشی رضي الله عنها حديث په کې را اخلي :

قالت لما مات النجاشي كنا نتحدث انه لا يزال يرى على قبره نور .

نجاشي چې مړ شو مونږ ته خلکو قصې بيانولې چې هميشه يې په قبر رڼا ليدلې کيده .
دا کرمت د ده بعد الوفات د قبر نه رڼا تلل .

دا رنګې صحيح البخاري بيروتي چاپ جلد ۵ صفحه ۱۳۶ د بئر معونه فاجعه ده چې اويا (۷۰) کسان عامر بن طفيل په دوکه بيولې وه بيا يې نهه شپيته (۶۹) شهيدان کړل عمرو بن امية الضمري دي له خپو تيز وه تښتيدلي وه غره ته چيرته بوتو کې پټ شوې وه دري ورځې وايي هلته پټ وم نور وږې شوم بيرته راکوز شوم بيا يې ونيولم .

دا عامر بن طفيل ماشومتوب کې بيمار شوې وه موريې نذر منلي وه که دې خدای جوړ کړيو غلام به آزادوم موريې راغله عامر بن طفيل ته وايي چې هغه نذر اوس پوره کيږي دا غلام آزاد کړه هغه نذر به پوره شي نو هغه يې خوشي کړ رايې وسته په دې شهيدانو يې ګرځوه .

دا بادشاه دا صحابي په شهيدانو وګرځوه دا ساعی رسول الله چې ورته وايي هغه ده :

قال له عامر بن طفيل من هذا فأشار إلى قتيل فقال له عمرو بن امية هذا عامر بن فهيرة

فقال لقد رأيته بعد ما قتل رفع إلى السماء .

دې چې ما شهيد کړ وه مې ليده چې آسمان ته وخته .

حتى اني لأنظر إلى السماء بينه وبين الارض .

ما ورته کتل چې آسمان دده او د ځمکې تر منځه شو يعنې آسمان کې ما نه پټ شو .

ثم وضع . بيا دلته کيخودې شو .

او دې روايت کې تفصيل دادې چې بادشاه ورته وايي ما ډير مړي کړي خو چا نه وم يره ولې خو ده ويرولم.

نو يو شهيد د شهادت نه وروسته اسمان ته ختل نو دا کرامت ددې شهيد دي لکه څنګه چې نبي اکرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسمان ته ختلي دا معجزه د هغه ده او داد عامر بن فهيرة کرامت ده ثابت ده په روايت د بخاري کتاب المغازي کې .

دارنګې بخاري جلد ۴ صفحه ۸۳ د عاصم بن کليب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ واقعه ده هغه هم قسم خوړلې وه چې مشرک ته به لاس نه ورکوم او ده لوي عظماء د قريشو مړه کړې وه د يو ملک مور قسم خوړلې وه که ما ته چا د عاصم سر راوړو نو کوپړې کې به يې شراب څکم چا ورته وويل چې حضرت عاصم شهيد دي هلته پروت دي په خوړ کې پيسې خلکو ته ورکړي او لوي لښکريې برابر کړ چې لاړ شي عاصم راوړي چې زه نذر پوره کړم سريې پرې کړم کوپړې کې يې شراب وڅکم.

دده مبارک تنه پرته وه کله چې د قريشو لښکرپسې راغې نبي اکرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي:

فبعث على عاصم مثل الظلة من الدبر .

راوليږلي شو **من عند الله** په حضرت عاصم باندې سورې جوړ کړي وه **من الدبر** د غټو مچيو نه د غټو مچو سيل پرې راغې دومره ډيرې وې چې سيورې يې پرې جوړ کړې وه .

فحمته من رسولهم فلم يقدروا . استاذي د قريشو چې راغلي وه د هغې نه يې دې وساته قادر نه شو چې څه ترې پرې کړي .

على ان يقطع من لحمه شيئاً .

نو دغه استاذي د قريشو قدرت پيدا نه کړ چې جسد د حضرت عاصم رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ته څه ضرر ورسوي نو بيا خوړ ورباندې راغې او د هغه ځای نه يې اوچت کړ او د مشرکينو د قبضې نه يې بهر کړ په دغه ځای کې د حضرت خبيب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ واقعه هم مذکوره ده .

نبي اکرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آواز کوي چې ما ته به خبيب څوک راوړي چا ورته وويل شهيد

شوې ده زوړند کړې دي څلويښت ورځې يې زوړند کړې وه عمر بن اميه الضمري راپاڅيده زه يې راوړم خو يو سړي ما ته راکړي چې ما سره ملګرې وي ما په اهل مکه کې ډير مړي کړي هغوي ما سره سخته دشمني لري.

نو زه د ورځې تلې نشم چې دې معلوم کړم چې چيرته دي يو شخص راکړه چې هغه ما ته جاسوسي راوړي زه به چيرته پټ شم چې داد چا کور سره دي کوم ځای کې ده چې پوره معلومات يې وشي بيا زه د شپې پسې ورځم را اوچتوم يې نو دوه ملګري لاړل دې په يو غار کې پټ شو.

ملګري يې وليږه باران شروع شو يو شپون راغې دې غار ته رابرابر شو د باران د لاسه دې ورته وايي دلته يو سړي وه محمد ﷺ نوميده دعوی د نبوت يې لرله دا څنګه سړي وه داسې الفاظ يې استعمال کړه چې شپون ته مسلمان ښکاره نه شو بس د هغه چې څه زړه وه هسې يې وويل توره يې راواخسته شپون يې حلال کړ ګډې بيزې چې کلې ته لاړې شپونکي نشته ده د ټول کلي به يو شپون وه.

آواز وشو چې شپون ورک ده خواره شي پسې دا غارونه ورته معلوم وه دا صحابي دا غار بدل کړ بل غار ته لاړ چې خلک راغله غار ته څه ګوري چې شپون چا حلال کړي چې پټ مړي به وشو نو دوي به وويل چې عمرو بن اميه الضمري راغلي دا مړي بل څوک نه شي کولې اعلانونه وشول چې خواره شي اودا ژوندې ونيسي وايي زما ملګرې ما پسې راغې زه يې پيدا کړم ما ته يې وويل دا دې څه کړي ما ورته وويل چې څه دې ولي وايي ټوله مکه کې ستا د راتلو آوازه خوره ده او دا څه چل دې کړي.

وايي يو شپونکې مې وژلې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پسې خبرې کولې نو ملګرې ورته وويل چې اوس خو ته نه کاميابيږي ځکه هغوي اوس ټول خبر دي چې دې راغلې بيدار دي تا پسې ګرځي ته څنګه خبيب صاحب اوچتوي.

وايي ته ما ته معلومات راکړه کوم ځای کې ده کور يې وروښوده چې د هغه فلاني کور مخکې ميدان دي هلته د لرګي يو ستن ده هغې کې زوړند ده ګير چاپيره ترې نه څوارلس يا پنځلس نفره د شپې او ورځې پهره وي وايي بس ته ځه نبي اکرم ﷺ ته زما سلام وايه ورته ووايه چې عمرو بن اميه وويل چې زه به خبيب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اوچتوم يا به ځان شهيدوم.

بس چې شپه شوه را روان شو د سورة يسين څه الفاظ يې ولوستل خداى تعالى هغوي باندې خوب راوست ور او چت شوم راخلاص مې كړ چې كله مې په آس ځان سره او چت كړ آس ته مې منډه وركړه نو دوي راباندې راويخ شول او راپسې شول زه مخكې يم او حضرت خبيب وايي دروند هم وه نو دې ما نه خطا شو پريوته زما آس مخكې منډه وو هله دې وخت كې دوي هم رانيزدې شوي دي زه بيا راتاو شوم نو چې څنگه دې ما او چتوه نو ځمكه وشليده دې په كې ننوته ځمكه بيرته پرې راپټه شوه ، ددې وجې نه حضرت خبيب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سره د فين الارض ليكلې شي :

دا كرامت د حضرت خبيب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دي بعد الوفات او امام بخاري رَحِمَهُ اللَّهُ ذكر كړې .

دا لاندې څو حوالې دي چې كتابونو انكار د كرامت الاولياء منسوب كړې معتزلو لره .

الجدول في اعراب القرآن جلد ۲۹ صفحه ۱۱٦، زمحشري چې وه په فروعو كې حنفي وه په عقائدو كې معتزلي وه .

فاما الزمخشري فقد انكر كرامات الاولياء جريا على قاعدة مذهبه في الاعتزال.

ده د كرامات الاولياء نه انكار كړې وه ولې دې په خپله قاعده د مذهب پسې تلې وه چې اعتزال وه .

معتزله كرامت نه مني دا چې كرامات نه مني دا جزيه فرعي ده په يو بل اصل چې كله تعارض د عقل له نقل سره راشي معتزله وايي ترجيح عقل ته ده او كرامات ټول د عقل خلاف وي نه يې مني .

دارنگې تفسير بيضاوي جلد ۲ صفحه ۳۸ :

﴿ وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴾ .

اذ قالت الملائكة يا مريم دا خطاب څنگه وه **كلموها شفاها** خبرې وكړې فرشتو له مريمې بي بي سره **مشافهتاً** دا مخامخ خبرې وي .

كرامةً لها داد بي بي مريمې بل كرامت وه .

ومن انكر الكرامة زعم ان ذلك كانت معجزة لزكريا عَلَيْهِ السَّلَامُ .

څوک چې د كرامت منكر وي هغوي وايي داد زكريا عَلَيْهِ السَّلَامُ معجزه وه .

او ارهاصاً لنبوة عيسى عَلَيۡهِ ٱلسَّلَامُ.

دارنګې شرح العقيدة الواسطية جلد ۳۰ صفحه ۱۲ په دې کې عبارات ذکر کوي بيا وايي:

ذكره المؤلف ليبين بطلان ما ذهب إليه بعض اهل البدع من المعتزلة وبعض الاشاعرة الذين. مؤلف دا دلائل ددې لپاره راوړي چې د بعضې بدعتيانو معتزلو مذهب باطل شي او بعضې اشاعره:

الذين ينكرون كرامات الاولياء.

په اشاعرو کې يو کس ده چې هغه انکار کړي د کرامت نه او په معتزلو کې يو کس اثبات د کرامت کړي لکه الخلاصة في شرح حديث الولي جلد ۱ صفحه ۵۴:

وممن وافق المعتزلة في نفي الكرامة ابواسحاق الحليمي من الشافعية.

دي داشاعرو نه وه دې د معتزلو ملګري وه په نفي د کرامت کې.

واثبتها ابوالحسن من المعتزلة. معتزلو کې ابو الحسن يې قائل و.

وكان اهل رحبة وهي مدينة ينكرون كرامات الاولياء.

دارنګې تفسير رازي جلد ۸ صفحه ۲۰۹:

المعتزلة الذين ينكرون كرامات الاولياء.

دارنګې الاعتقاد د امام بيهقي جلد ۱ صفحه ۳۱۵ کې دا حديث:

انه كان في الامم قبلكم محدثون فان يكن في هذه الامة فهو عمر.

مخکې امتونو کې د فراساتو والا خلک وه زمونږ امت کې که دي نو عمر صاحب دي.

امام بيهقي رَحِمَهُ ٱللَّهُ فرمايي:

هذا الحديث اصل في جواز كرامة الاولياء.

د اولياء د کرامت لپاره دا يو اصل عظيم دي.

دارنګې تفسير قرطبي جلد ۲۰ صفحه ۱۷۳، دې کې دا ذکر کوي چې:

من كرامة وهو ان هذا هو مذهب أهل السنة .

دارنګې كتب ابن تيميه في الفقة جلد ۲۷ صفحه ۴۹۷.

چا تپوس کړې ده چې د بعضې اولیاء حالات چې ځمکه ورته راغونډېږي او يا په لږ ساعت کې لرې سفر کوي :

منهم قوم يطيرون ويتحدثون عن المغيبات .

نو دې د هغې نه جواب ورکوي :

هذه احوال منها ما هو حال رحماني وهو كرامة الاولياء.

دا حالات چې تا بیان کړي دې کې څه حالات رحماني دي دغه کرامات د اولیاء دي .

او څه دخل شيطاني هم شته دي چې سحر کيدې شي ، او دا خبره سمه ده د سحر د کرامت سره فرق په مصداق کې نه وي چې ګنې ولي آلوتي شي ساحر نه شي آلوتي یا یو ولي خارق العادة کار ښکاره کولې شي او ساحر يې نه شي ښکاره کولې نه فرق د ساحر او د ولي په اتباع الشريعة کې وي په ذات د دغه صاحب کې وي چې چا نه دا آثر ښکاره دي که دې په شريعت برابر وه کرامت دي که د شريعت مخالف وه دا سحر دي .

دارنګې د دمياطي اعانة الطالبين جلد ۱ صفحه ۱۹ کې ليکلي :

ان شجرة عنب أضاءت له لفقد ما يسرجه وقت تضيف .

د امام رافعي صفت کوي امام رافعي به چې کله تصنيف کوه دانګورو يو بوټي و هغې به رڼا ورته کوله د تصنيف په وخت کې نو دا کرامت د هغه شو .

دارنګې بحر الرائق جلد ۴ صفحه ۱۶۹ کې د کراماتو ذکر کوي .

حاشيه ابن عابدين جلد ۱ صفحه ۴۳۲ مطلب في كرامات الاولياء ثابتة .

دارنګې حاشيه ابن عابدين جلد ۳ صفحه ۲۷ کې فرمايي د جملې د کراماتو د اولياء نه اطلاع ده :

على بعض المغيبات .

او بيا يې رد کړي په معتزلو چې منکرين دد دي .

دارنګې قواعد الفقه جلد ۱ صفحه ۵۲۸ کې ليکي :

كرامات الأولياء حق .

دارنګې فتاوی ابن صلاح جلد ١ صفحه ٢١٠ :

ان كرامات الاولياء من امته وايجابة المتوسلين به في حوائجهم وحربهم ومعوناتهم عقب توسلهم به في شدائدهم براهين له قواطع ومعجزات له سواطع .

متوسلين چې په رحمت عالم وسيله نيسي بعضې او قاتو کې دوي سره د هغوي په خاطر مدد کولې شي وروسته د توسل په شدائدو کې دلائل قاطعه دي په معجزاتو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ .

همدا عبارت سبل الهدی والرشاد هم ذکر کړې دي په جلد ٩ صفحه ٤٠٩.

دارنګې منهاج جلد ١٥ صفحه ١٥٦ امام نووي صاحب تکلم د بقري او د ذئب بمحضر النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او خلکو تعجب وکوه دې کې ليکي :

فيه جواز كرامات الاولياء وهو مذهب اهل الحق .

دارنګې نبراس صفحه ٤٨٠ کې ليکي :

كرامات الاولياء حق .

بيا نبراس صفحه ٤٧٥ کې ليکي : منکرين د کرامت معتزله دي .

روح المعاني جلد ٣ صفحه ٢٢٥ کې ليکي : منکرين د کرامت معتزله دي .

الفرق بين الفرق صفحه ٣٠٣ باندې ١٤ ارکان ذکر کوي د اهل سنت يعنې ١٤ کارونه په دوي کې وي که په دې ١٤ کې يو رکن کم شو اهل سنت به نه وي اهل سنت دې ته نه وايي چې سنت باندې عمل کوي دلته اهل سنت سنت عند المتکلمين مراد ده په نزد د متکلمينو سنت رتبه فوق المستحب تحت الواجب ته نه شي ويلې.

متکلمين سنت څه شي ته وايي :

طريقة مسلوكة في الدين من العقائد عند السلف .

سلفو دا عقيده لرله دوي دې ته سنت وايي د سلفو عقيدې والا اهل سنت دا نه چې سنت عملي به يې په ځای کړې وي او که يو سنت ترې پاتې شو اهل سنت به نه وي .

اهل سنت کې سنتي عقيده واې مراد وي سنت کې اصطلاحات دي سنت په نزد د محدثينو مترادف د حديث دي کتاب الله سنت رسول نو مراد د سنت نه حديث دي او سنت په نزد د فقهاو باندې درجه رتبه د مشروعاتو ده چې تحت الواجب فوق المستحبات ده .

او سنت په نزد د متکلمينو باندې عقائد د سلفو ته ويلې شي نو اهل سنت نه مراد د سلفو عقيدې والا خلک او د هغې ۱۴ ارکان دي .

رکن ثامن معرفة معجزات الانبياء و كرامات الاولياء .

د انبياء معجزات او د اولياء کرامات پيژندل او په دې يقين لرل ، دا رکن ثامن د اهل سنت دي .

بيا وروسته دې وايي :

وانكرت القدرية كرامات الاولياء . قدريو د کراماتو د اولياء نه انکار کړې دي .

لانهم لم يجدو من فرقهم ذا كرامة .

ځکه دوي په خپلو ډلو کې د کرامت والا نه دي مونده کړي نو ځکه يې انکار کړي چې کرامت نشته .

لکه د نن سبا پنچپيرانو کې چا د کرامت والا نه دي ليدلې ، نو دوي خوران هم په کې غلي دي د خپل شيخ هر څه بيانوي خو کرامت يې نه بيانوي دا ځکه چې شته نه په کې نو څه شي بيان کړي .

نو معلومه شوه د متکلمينو د عقائدو د کتابونو نه چې انکار د کراماتو نه قول د معتزلو دي او قول د قدريوو دي که ځو مره نوم ځان ته بدل کړي ، مشن پارټي بدل کړي ، اصول بدل کړي خو د مخکينو بدو عقيدو يو مرض به په کې وي ځکه دا د دوي اصول دي او چې د غه اصل په کې رانغې بيا خو قدري نه شو .

نو څو مره خلق چې د کرامات الاولياء نه منکر دي که په هر نوم يادېږي کراماتو پسې استهزاء ، مسخرې کوي نو دا په حقيقت کې د خالق د قدرت منکرين دي چې په يد د ولي د قدرت اظهار نه شي کولې يا يې نه کوي نو دوي د اهل سنت د رکن ثامن اصل منکرين دي په اهل قدر او اهل اعتزال کې داخل دي .

مسئله : علم التصوف :

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده ولا رسول بعد وهو خاتم النبيين أما بعد ! فأعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم : ﴿وَأَحْسِنُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ﴾ .

نن چې زير بحث ګرځو و مسئله متنازعه بيننا و بين الخصم هغه مسئله د علم الباطن او د علم تصوف ده د اهل السنة والجماعة دا عظيم اسم چې جامع دي اربعة مذاهب لره او اربعة طرق لره ددې چې څومره مخالفين دي که په هر نوم باندې يادېږي هغوي خاصتاً اهل حديث او غير مقلدين عرب عجم کې ددې پرچار کوي چې جماعت د صوفيوو د اهل السنة والجماعة نه ، نه دي او دا ددوي بې تحقيقي ده .

ډير کرتې دوي د تعصب نه کار اخلي د يو جماعت جمله عقائد مطالعه نه کړي او غلطې فتوې صادرې کړي لکه تعصب د احنافو سره غير مقلدينو کړې دي چې احناف او خاصتاً امام ابو حنيفه رَحِمَهُ ٱللَّهُ دوي مرجئه ګڼلي د الإيمان يزيد و ينقص په مسئله باندې ما د مرجئو او د احنافو په مينځ کې فرق وکړ چې هغوي قول بلا عمل قائل دي .

خو هغوي عمل مقوِّي د ايمان نه ګڼي او احناف عمل مقوِّي د ايمان ګڼي نو دا لوي فرق دي په مابين د مرجئو او احنافو کې نو احنافو ته مرجئه ويل تعصب محض دي د دغه شان يو خطرناکه فرقه چې په نوم د باطنيه باندې يادېده مخکې تيره شوې ده ګمراه فرقه وه د هغوي ډيرې غلطې غلطې عقيدې وې .

چې من جمله د هغې نه عقيده د حلول وه خو دا عقيده د حلول د ذات د باري تعالى په نفوسو د عبادو کې دا دوي غير اختياري قول نه وه کړي په مرتبه د سکر مقام کې بلکې قصداً عمداً يې کړې وه د دغه فرقه باطنيه د شيعه ګانو نه وي هغوي دا وايي چې خداى تعالى اله چې کوم دي په نفوسو کاملوو ذواتو د هغوي کې حلول کوي .

نو دغه د حلول بعضې الفاظ د وحدت الوجود صوفيوو نه هم صادر دي خو صوفيوو عقيده د حلول نه ده ساتلې د وحدت الوجود کوم قول چې هغوي کړي دي د باري تعالى په محبت کې فنا ته تللي دي او داسې حال پرې طاري شوې دي چې هغوي د خالق د نور نه سوا

هيڅ نه ليدل نو دغه وخت کې هغوي نه غير اختياري لفظ د انا الله يا هو الله آواز وتلې دي يا د ابن عربي نه يا د منصور حلاج نه نو رأي د صوفيه کرامو د دوي باره کې داده چې تقليد د منصور او د صاحبانو د وحدت الوجود حرام دي بل څوک دا نه شي ويلې.

ليکن هغوي په دغه قول کې معذور ګڼې چې دا الفاظ دوي نه په مرتبه د سکر کې وتلې دي داسې وه چې صاحبان د وحدت الوجود د صوفيو نه هغوي وجودي حقيقي غير الله لره نه مني د لا اله الا الله ورد يې کړې وي ډير زيات په دې کې تصور د معنی د لا موجود الا الله کړې وه لا موجود الا الله په دې سر وي حتی چې د ورځې ديو لک ځل نه هم زيات دا ورد کوي.

دوي دې ته يو وخت د فناء کې ورسيږي چې دا ټومره مخلوق او اشياء په خارج کې موجود دي په لاموجوده کې ټول نفي کړي چې دا نشته حقيقي وجود ذات الله تعالى دی نو ګوري صاحبان د وحدت الوجود خو د حلول قائل نه شول هغوي خو داسې نه وايي چې خالق په ذات د دې انسان کې ذکر دي حلول يې کړې دي.

صاحبان د وحدت الوجود خالق لره وجودي حقيقي ثابتوي او دا نور اشياو لره يې وجودي ظلي ثابت کړ دا يې ظلال د باري تعالى خلک د هغه صفت وګرځول او د لا اله الا الله لا موجود الا الله په تفسير سره دوي د مخلوق نه داسې حد ته ورسيدل چې دوي ته څه نه ښکاريدل فناء ته لاړل نو دا قول يې وکړ نو دا قول غير اختياري دوي نه وتلې ده خپله دوي معذور دي خو تقليد يې حرام دي صوفيه هم په دې قول کوي او علماء هم په دې قول کوي.

هر چې باطنيه فرقه ده هغوي قائل د حلول د ذات باري تعالى وه په نفوسو د عبادو او اشياو کې نو هغوي خو سوچه بت پرست وه هغوي خو يو بُت کې هم د ذات د خدای تعالی د حلول قائل وه ځکه دا عقيده د مشرکينو محض وه او دا رنګې رجُل صالح کې او په نفس يا شخص کامل په نفوسو د عبادو کې يې هم د حولول د باري تعالى عقيده وه نو دا باطنيه يوه غلطه فرقه تيره شوې ده.

د عدم تحقيق نه په اقوالو د باطنيو کې ډيرو خلکو تعصب وکړو او د اقوالو د باطنيوو نه يې قياس په اقوالو د صوفيوو وکړو او صوفيه يې په دوي قياس کړل باطنيه خو ګمراه دي

نو دوي وويل چې صوفيه هم ګمراه دي نو دا مسئله مونږ زير بحث کړه چې دا ډير زيات تعصب شوې ده د صوفيوو سره .

او مونږ دې حنفي علماو نه هم د ګيلې په شکل دا وايو چې دا کوم حنفيان دي اهل سنت دي دا مدرسين علماء د تصوف نه لرې پاتې شوي په حلقه د بيعت د يو شيخ کې نه دي راغلې هغوي بيا صوفيه ګمراه نه ګڼي او ګمراه کن يې هم نه ګڼي حد اقل دومره نظر ورلره ساتي چې دا شيخان محض په درجه د استحباب کې لګيا دي دوي صاحبان د علم خاص نه ګڼي علم باطن ته علم نه وايي او يوائې علم ظاهر علم ګڼي او خپله علماء د علم ظاهر چې : **لا حصة لهم من علم الباطن .**

خپله وارثان د محمد عربي ګرځوي او پيرانو ته د وارثانو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په نظر نه ګوري .

نو مونږ دا مسئله زير بحث کړه چې يو تعصب د غير مقلدينو منکرينو چې دا يې ضال مضل ګڼلي ، من الباطنيه يې ګڼلي چې فرق وشي د صوفيوو او د باطينيو کې فرق دې باطينيه يوه ګمراه فرقه ده او صوفيه اهل د تحقيق دي ، اهل د معرفت او اهل د سِر دي ، اهل د علم باطن او د طريقت دي ، صاحبان د حقيقت دي .

او دويم هغه علماء دي !!! چې هغوي د تصوف نه لرې پاتې شو اګر که په عقيده او عمل جوړ دي يا هغه طالبان چې د هغوي د اقوالو نه زير اثر دي هغوي ته دا واضحه کوو چې دا علم يو نه دي چې دا کوم خلکو کې معروفه ده چې راوځه مدرسې ته او دا علم ظاهر ده او علم شريعت ده دا کوه بل علم نشته ، نه خبره داسې نه ده .

نصوص به په دې مونږ پيش کړو چې :

العلم علمان . علمونه دوه دي يو علم اللسان دي ، بل علم القلبي دي .

علم اللساني : **حجة الله عزوجل على العباد .**

او علم قلبي : **فذاك علم نافع .**

دغه ځای کې مونږ اقوال د محدثينو مفسرينو فقهاو ولټوو چې هغوي علم نافع چا ته وايي او علم لساني چا ته وايي نو تاسو ته ما ډير تکليف کړې دي ځکه دا مسئله ډيره اوږده

ده دا مسئله د علم تصوف چند مباحثو لره مونږ مشتمله کړځولې ده چې مبحث اول په تعریف د علم تصوف کې ده.

د علم تصوف تعریف :

څه علماء دې ته قائل دي چې دې لره الفاظ جامعه کلیه مانعه نشته دا سې تعریف د علم تصوف نه شي کیدې لکه د نورو علومو چې خلکو کړي.

تعریف جامع مانع د هغې وجه داده چې د علم تصوف لره علماء ددې په معنون او مقصد کې ډیرې زیاتې خبرې کړي چې دا عبارت د څه شي نه دي نو څو مره تعریفونه چې ما اوس دلته تاسو ته ذکر کړي دا رسومات دي.

جامع العلوم في اصطلاحات الفنون کې اول جلد صفحه ۲۰۳ د تصوف تعریف کوي فرمایي :

التصوف تجرید القلب لله تعالی واحتقار ما سوی الله تعالی.

دا زړه به ته خالص مجرد کړي الله لره که چشتیان قادریان سهروردین حضرات دي نو د لا اله الا الله اسباق دې لپاره ورکوي چې مخلوق پریږده خالق سره رابطه ونیسه خالق ته متوجه شه.

که نقشبندي حضرات دي نو اول سبق په قلب کې ورکوي د الله اسم ذات ددې لپاره چې کله دې زړه ته اسم د الله دننه شي نو تجرد د ماسوی الله نه راشي.

واحتقار ماسوی الله. او د ماسوی الله به سپک ګڼي.

وقد نقل قدوة العارفين مولانا نور الدين شيخ عبد الرحمن الجامي قدس سره السامي في نفحات الانس من حضرات القدس في احوال شيخ ابي اسحاق ابراهيم بن شهريار رَحِمَهُ اللهُ انه رأى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في المنام وسأل ما التصوف يا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟

تصوف څه شي ده یا رسول الله ؟

فقال : التصوف ترك الدعاوي وكتمان المعاني.

دعوی پریښودل دي او کوم معاني رازونه چې زړه ته القاء شي هغه پټ ساتل دي.

التعريفات جلد اول صفحه ۸۳ کې ذکر دي تعريف د تصوف کوي وايي :
التصوف الوقوف مع الادب الشرعية ظاهراً فيرى حكمها من الظاهر في الباطن و باطنا فيرى حكمها من الباطن في الظاهر .
ترجمه : علم حاصلول دي په امورو ظاهرو باندې سره د ادب شرعيو و نه چې هغه امورو او نصوصو ظاهرو ته وګوري .
فيراى حكمها من الظاهر في الباطن .
و باطنا عطف که په ظاهراً باندې وقوف مع الادب الشرعية باطنا فيرى حكمها من الباطن في الظاهر .
ابن القيم رَحِمَهُ ٱللَّهُ په مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين ، اول جلد صفحه ۴۶۵کې د تصوف معنی کوي :
قال ابو بكر الكتاني : التصوف خُلقٌ .
تصوف اتصاف د ځان دي په اخلاقو حميدو باندې .
فمن زاد عليك في الخُلُقِ زاد عليك في التصوف .
ترجمه : ته بل سړي ته ګوره چې اخلاق ستا ښه دي که د هغه بل سړي که د هغه اخلاق له تا ښه وه نو هغه تصوف کې له تا ښه دي .
تصوف عبارت له حسن خلق نه دي د چا چې اخلاق ښه وي د چا چې اخلاق ښه نه دي هغه تصوف کې کمزوري دي .
فان حسن الخلق وتزكية النفس بمكارم الأخلاق .
دارنګې ابن قيم په مدارج السالكين بين منازل اياک نعبد و اياک نستعين ، اول جلد صفحه ۳۰۷ کې د تصوف معنی کوي دغه معنی ډيرو علماو کړې ده الفاظ يې مختصر دي تقريباً جامع مانع دي .
التخلي من الرذائل والتحلي بألفضائل .
د رذائلو نه ځان خالي کول او په فضائلو ځان ښائسته کول په فضائلو ځان متصف

کول او د رذائلو نه ځان خالي کول.

دارنګې په مدارج السالکين بين منازل اياک نعبد و اياک نستعين، دوهم جلد صفحه ۴٦۴ کې د تصوف معنى کوي:

قال سر السقطي: التصوف اسم لثلثة معان لا يطفئ نور معرفته نور ورعه.

دې عارف وي هغه نور د معرفت دده چې مړ نه کړي له دده نه نور د تقوى دده هسې نه چې عارف شو څه کشوف يې وليدل د هغې نه وروسته سر شي بيا هر څه کوي نه هغه نور د ورع ختم نه کړي.

ولا يتكلم بباطن في علم ينقضه عليه ظاهر الكتاب او السنة.

په باطن اړخ کې به داسې اقوال نه کوي چې ظاهر نصوص د هغې مخالف وي نو علم باطن دا نه شو چې د شريعت نه به مخالف وي.

رد شو په بعضې قلندريانو چشتيانو باندې چې هغوي نظر دا جوړ کړي چې علم باطن او ظاهر سره فرق لري يعني متغايرين دي نا داسې نه ده.

كظهر لبطنٍ وبطنٍ لظهرٍ، اسلام للإيمان ايمان للإسلام.

دغه رنګې يو بل سره تړچ دي.

ولا تحمله الكرامات على هتك أستار محارم الله.

او بل دريم دا چې کرامات دې باعث نه کړي ده لره په استارو د محارم الله باندې هسې نه چې هغې کې وردننه شي هغه پردې اوچتې نه کړي.

چند کرامات وګوري بيا ځان د تکليف نه اوباسي وايي چې ګنې زه مکلف په شريعت نه يمه.

همدارنګې ابن قيم په مدارج السالکين بين منازل اياک نعبد و اياک نستعين، دريم جلد صفحه ۱۸۱ کې فرمايي:

سئل محمد بن علي القصاب استاذ الجنيد البغدادي عن التصوف فقال.

هغه جواب ورکړ:

اخلاق كريمة ظهرت في زمان كريم مع قوم كرام.

تصوف اخلاق كريمه ته وايي چې په ښه وخت کې ښکاره شي له ښه قوم سره اخلاق کريمه له قوم کرام سره په هر وخت کول دا تصوف ده.

قوم کرام هغه سالکين حضرات دي چې نيتونه يې ښکلي وي.

حلية الاولياء ذا کتاب د امام ابونعيم الحافظ الاصبهاني چې دي خپل سند لري ١٠ جلد يې په تصوف ليکلي دي اول نه تر آخره پورې دا ثابتوي چې دا څومره صحابه تير شوي دا ټول صوفيه وو.

خو دا جدا خبره ده چې طرز او طريقه به د چا رياضات په دښتو کې اوسيدل وه د چا به څه وه خو صوفيه ټول وه تصوف چې د څه نه عبارت دي نو يو صحابي هم د هغې نه بهر نه وه.

امام غزالي رَحِمَهُ اَللَّهُ د خپل کتاب احياء علوم مقدمه هم په دې لګولي دا څومره محدثين او فقهاء دي دا ټول صوفيه تير شوي دا ذکر کوي:

سمعت ابا الفضل نصر بن ابي نصر الطوسي يقول سمعت ابابكر بن المثاقف يقول سألت الجنيد بن محمد عن التصوف.

هغه جواب راکړ:

فقال الخروج عن كل خلق دني والدخول في كل خلق سني.

د هر رذيل خوي نه وتل او په هر ښائسته او بيش قيمته خوي کې ننوتل.

سمعت ابي الفضل الطوسي يقول سمعت ابا الحسن الفرغاني يقول سألت أبابكر الشبلي ما علامة العارف؟ څه علامه ده د عارف. هغه وويل:

صدره مشروح وقلبه مجروح. شرح صدر به لري زړه به يې زخمي زخمي وي.

ما ورته وويل چې دا خو علامه د عارف شوه عارف چا ته وايي. شبلي رَحِمَهُ اَللَّهُ وويل:

العارف الذي عرف الله عزوجل وعرف مراد الله عزوجل وعمل بما امر الله واعرض عما نهى الله عزوجل ودعا عباد الله إلى الله عزوجل.

ما ورته وويل چې دا خو تعريف د عارف شو.

فمن الصوفي فقال من صفا قلبه. د چا چې زړه صفا وي.

تسمیه د صوفي په صوفي باندې قول راجح دادی چې دا په زمانه د تابعینو دا تسمیه خوره شوه دا په زمانه د صحابوو کې .

دا علم مسمی وه په علم الاخلاص وعلم الاحسان باندې ددې نه تعبیر په احسان او اخلاص سره کیده .

زمانه د تابعینو کې دا مسمی شو په علم تصوف وجه د تسمیې داوه ځکه دغلته چې کوم صوفیه وو هغوي استعمال د جامو د صوف کولو نو د صوفي معنی متلبس په لباس د صوف باندې دوروي هغه دور سره صوفیه به سم داسې وه چې یوه زړه جامه پیوندي د خلکو نه لرې په دشتو کې استوګنه دا به ددوي زندګي وه .

اوس هم داسې فقراء شته دي چې هغوي په سبیلې د ریاضاتو باندې تزکیه د نفوسو کوي نو دې یې معنی دا کوي :

الصوفي من صفا قلبه . چې زړه یې صفا وي .

وسلك طريق المصطفى ﷺ و رمى الدنيا خلف القفا .

دنیا یې شاته ویشتلې وي .

دا اعتراضات اوس مخې ته راځي چې صوفیان خو اوس په دغه صفاتو ټول نه دي برابر نو هغه اعتراض یواځې په دوي اوس مه کوي همدا دیګ همدا شلغم او دا اعتراض باید د علم ظاهر علماء ته هم راجع ده دا کوم ده چې ټول د شریعت پابند دي او په هر جزیه د شریعت یې عمل کړې نو دا نقصان هر چا کې وي .

نو شبلي رحمه الله ورته وویل :

و رمى الدنيا خلف القفا و أذاق الهوى طعم الجفا .

خپلې هوا ته یې د جفاء طعم ورڅکلې وي .

ما ورته وویل چې دا خو صوفي شو .

ما التصوف؟ تصوف څه ته وایي ؟

قال : التألف والتطرف والاعراض عن التكلف .

یو خو تألف ده چې خلک ځان ته نیزدې کول دي هغوي سره الفت کول دي .

بل تطرف ده ځانته والې ده د اهل دنيا او شاهانو نه .

بل اعراض ده له تکلف نه تکلفات به نه کوي ، ما ورته وويل د تصوف دا معنى کې لږ نور زيات والي هم راته وکړه چې ښه وضاحت وشي .

ما التصوف ؟ قال تسليم تصفية القلوب لعلام الغيوب .

صفايي زړه علام الغيوب ته سپارل دي ما ورته وويل :

احسن من هذا ما التصوف فقال تعظيم امر الله والشفقة على عباد الله .

ما ورته وويل :

أحسن من هذا من الصوفي فقال من صفا من الكدر . چې له کدوراتو پاک وي .

و امتلا من الفكر تفكرات بأسماء الله . کوي .

وتساوى عنده الذهب والمدر . دده په نظر لوټه او سره زر يو شان وي .

فسمعت أبا الفضل نصر بن ابي نصر يقول سمعت علي بن محمد المصري يقول سُئل السر السقطي عن التصوف فقال التصوف خلق كريم يخرجه الكريم إلى قوم كرام .

سمعت اباهمام عبدالرحمن بن مجيب الصوفي وسُئل عن الصوفي فقال لنفسه ذابح ولهواه فاضح ولعدوه جارح وللخلق ناصح .

صوفي چې ده ځان لره حلالونکي ده د خواهشاتو شرموونکي ده د دشمنو لره جرحه کوونکي ده خلکو لره نصيحت کوونکې ده .

دائم الوجل يحكم العمل و يبعد الامل و يسد الخلل و يغض على الزلل عذره بضاعة و حزنه صناعة وعيشه قناعة بالحق عارف وعلى الباب عاكف .

خپل کور کې معتکف وي سيار نه وي د خلکو سره ډير خلط نه وي .

معجم الوسيط جلد اول صفحه ۵۲۹ کې د صوفي تعريف کوي :

من الصوفي يتبع طريقة التصوف والعارف بالتعوف وأشهر الأراء في تسميته انه سمي بذلك لانه يفضل لبس الصوف .

دوي به دا بهتره ګڼله.

دا رنګې شرح نهجة البلاغة لعبد الحمید بن هبة الله بن محمد بن الحسین بن ابي الجحد چې داد ابو حامد عز الدین عبد الحمید بن هبة الله المتوفی سنه ٦٥٦ د هغه تصنیف دي اول جلد صفحه ۱۹ کې علم تقسیموي:

ومن العلوم علم الطريقة و الحقيقة واحوال التصوف و قد عرفت ان أرباب هذا الفن في جميع بلاد الإسلام إليه ينتهون وعنده يقفون و قد صرح بذلك الشبلي والجنيد البغدادي والسرسقطي و ابويزيد البسطامي و ابو محفوظ معروف الكرخي وغيرهم. ويكفيك دلالتاً على ذلك الخرقة التي هي شعارهم إلى اليوم وكونهم يسندونها بأسناد متصل إليه عَلَيْهِ السَّلَامُ.

دلیل د اثبات یې داده چې هر یو ته ورشي سند متصل لري.

المبحث الأول:

الاستدلالات من القرآن الكريم في مسئلة علم التصوف:

بعضې اصطلاحات علومو لره د اصحابو د زمانې نه اوس بدل شوي من جمله د هغې نه زمانه د صحابه کرامو کې علم فقه چې وه مسمی په اسلامیاتو باندې علم کلام یا علم عقائد چې وه دا مسمی وه په ایمانیاتو باندې او علم طریقت دا مسمی وه په احسانیاتو باندې.

همدا وجه وه چې حضرت جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ حدیث طویل کې د:

أخبرني عن الإسلام، اخبرني عن الإيمان، اخبرني عن الاحسان.

سوالونه کړي وه نو دې کې اشاره وه شرف د دې علومو ته نو دا علم التصوف د صحابوو زمانه کې په علم الاحسان مسمی وه همدا وجه ده قرآن عظیم الشان کې زیات ترد دریو اهل دینونو ذکر کیږي چې یهودیان، عیسویان او امت د حضرت محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ده دا دري واړه دینونو والا دا دواړه جماعت لرل جماعت د مشائخو د طریقت او جماعت د علماء د شریعت.

د قرآن دا اصطلاح ده چې یهودیانو کې کوم خلک اهل طریقت او د تصوف وه د تزکیه باطن کار به یې کوه نو ربانیون به یې ورته وویل.

ربانيون منسوب إلى الرب.

د پاکستان په اصطلاح الله والا نو دا منسوب إلى الرب دا پیران وه د یهودو.

او د یهودیانو چې کوم علماء وه مسمی د قرآن په اصطلاح باندې احبار هغوي ته یې احبار ویل چې دا جمع د حبر ده په معنی د تزین باندې او هغوي به هم بنائسته لباسونه اغوستل او یا به مقلوب د بحر شي چې ژور بحرونه د علم وه جامع دوي لره د شپږمې سیپارې سورة مائدة دا آیت ده:

﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾. سورة مائدة آيت :٦٣.

او هرچې عیسویان هغوي علماء ته قسسین ویل او پیرانو ته یې رهبان ویل جمع د راهب گوشه نشین د خلکو نه چیلي به یې کولې جامع دی دوي لره د اومې سپارې دا آیت کریمه ده:

﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴾ سورة المائدة آيت : ۸۲.

د عیسویانو عداوة مع المسلمین په نسبت سره یهودو ته او مشرکانو ته څه نا څه کم بنکاریده هغوي اشد وه او وجه یې داده:

ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ.

دوي کې علماء و رهبانا او پیران دي.

انهم لایستکبرون.

په مقابل د یهودو او مشرکینو هغو مره کبرجن نه دي نفس عداوت کوي خو په مقابل د یهودو کې ددوي عداوت کم ده ورنه نفس عداوت شته.

زمونږ د دین قرآني اصطلاح داده چې کله علماء د شریعت ذکر کوي نو تعبیر ترې نه په علماء سره کوي په یعلمون سره کوي لکه دا آیت کریمه:

﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

بل آیت: ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾.

او کله چې زمونږ دین د مشائخو د طریقت په قرآن کې ذکر کیږي نو د هغې نه تعبیر

کیږي په محسن سره یا محسنون سره دې نه صوفیاء کرام مراد وي دا خبره چې د محسن نه او محسنون نه مراد صوفیاء کرام دي.

تبلیغي جماعت والا یوه افواه خوره کړې په عوامو کې چې مونږ ته امیرانو ویلي چې په قرآن کریم کې په لسمه سیپاره کې په پیرانو رد شوي ده اشاره یې دې آیت کریمه ته وه:

﴿إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ﴾ سورة التوبة آیت: ٣٤.

د یهودو پیران ښه وه خو علماء ډیر خراب وو او د عیسویانو علماء ښه وه او پیران یې ډیر خراب وه، نو دغه آیت کریمه کې یې د یهودو علماو راواخستل او د عیسویانو یې پیران راواخستل چې ان کثیر من الاحبار الخ.

نن صبا که څوک دغه آیت کریمه د صوفیانو او پیرانو په خلاف د دلیل په شکل پیش کوي نو د قرآن له اصطلاحاتو خبر نه دي یا خبر دي خو له تعصب نه کار اخلي له صوفیانو پیرانو سره تعصب کوي.

دلیل په دې باندې چې مراد له احسان علم تصوف ده:

امام مسلم جلد اول صفحه ۲۸ حدیث طویل د جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ را اخیستې:

قال فأخبرني عن الاحسان إلى آخره. د احسان تعریف کړي:

ان تعبدالله كأنك تراه.

لکه جبرائیل امین سوال د احسان په رابطه وکړو نو رسول پاک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته جواب ورکړ چې احسان:

ان تعبدالله كأنك تراه. د الله تعالی عبادت په داسې شان سره کوې لکه ته چې الله وینې او که چیرته هغه ته نه وینې نو هغه خو تا وینې.

او دا مرتبه د شهود ده شهود د ذات باري تعالي نه کیږي بلکه د ذات او صفاتو تجلیاتو هغه نور ګوري او مشاهده یې کړي نو که دا مقام نه وي نو حد اقل:

فان لم تكن تراه فانه يراك. که ته چیرته هغه نه ګوري نو حد اقل دومره حضور خو باید وي چې هغه ما له ګوري دا احسان شو.

معالم السنن للخطابي په څلورم جلد صفحه ۳۲۱ کې د احسان معنی کوي:

فان معنى الإحسان ههنا الإخلاص. اخلاص كول په اعمالو کې.

ابن حجر په فتح الباري جلد ۱۲ صفحه ۲٦٦ کې د احسان معنى کوي: الإخلاص.

شرح السنن د امام بغوي اول جلد صفحه ۱۱ د احسان معنى کوي په هغې کې وايي مراد ددې نه:

الإخلاص وهو شرط في صحة الإيمان والإسلام معاً.

نضرة النعيم في مكارم اخلاق الرسول الكريم جلد دويم صفحه ٦٧ کې د احسان معنى کوي، اختلاف شوې په معنى د احسان کې اصطلاحاً:

فإذا اقترن الإيمان والإسلام. چې سره معي راشي.

بيا مراد د احسان څخه:

الاشارة إلى المراقبة و حسن الطاعة.

اشاره په کې مراقبې لره وي، تفکر لره وي او حسن طاعت لره وي.

فيض الباري شرح د بخاري جلد اول صفحه ۲۱٦ کې شاه صاحب څه اخلي دينه:

واعلم ان لفظ الاحسان شامل لجميع انواع البر من الاذكار والاشغال وغيرهما.

لفظ د احسان دلته شامل دي ټولو افعالو د صوفيو لره نه اذکار و نه. او نه شغل نه په اورادو باندې.

والاذكار تقال للاوراد المسنونة.

وما ذكره المشائخ من الضربات والكيفيات والاشغال.

هغه اشغالنا هغه چې ذکر کړي دي مشائخو له ضرباتو نه او له کيفياتو نه دا اشغال دي او دلته احسان اذکارو اشغالو دواړو ته شامل دي.

بيا شاه صاحب وايي:

والطرق المشهورة في التصوف اربعة: النقشبندية والجشتية والسهروردية والقادرية،

والسلسلة السهروردية قد تسلسلة في اجدادنا من عشرة متصلة.

شاه صاحب فرمايي طريقه سهرورديه زما په نيکونو کې تر لسو پورې راغلې مسلسله.

ثم ما نقل الينا من الاوامر والنواهي والوعد والوعيد.
دا مسمی ده په شریعت سره.
والتخلق بها يسمى الطريقة وحينئذ تنصبغ الاعمال بصبغ الإيمان.
په رنګ د ایمان حقیقي دا اعمال رنګ واخلي.
كما كان في السلف اما اليوم فعلم بلا عمل وايمان بلا تصديق من الجوارح ورب تال القرآن والقرآن يلعنه ثم الفوز بالمقصد الاسنى والنيل بالمآرب الاعلى يسمى حقيقتاً.
هغه بیا حقیقت ده نو شاه صاحب تصریح وکړه په دې باندې په اربعة طرق او اشغال د مریدینو او ضربات کیفیات د مشائخو د اسباقو او اذکارو اوراد مسنونه دا ټول یې داخل کړل په احسان کې.
نو بیا وایي چې ښکاره شوه دا خبره چې:
الطريقة والشريعة لا تتغايران كما زعمه العوام.
طریقت او شریعت یو بل نه جدا او بدل نه دي.
ابن القیم رَحِمَهُ اللهُ په مدارج السالکین جلد دویم صفحه ۵۷ باندې لیکلي:
ولو كان فوق مقام الاحسان مقام آخر لذكره النبي عَلَيْهِ السَّلَامُ لجبرائيل.
نو احسان اعلی مقام شو نو وایي:
ولسأله جبرائيل عنه فانه جمع مقامات الدين كلها في الإسلام والإيمان والاحسان نعم الفناء المحمود.
فنآت به راځي چې هغه تحقیق د مقام د احسان دي نو هغه دا دې چې سړي فاني شي:
بحب الله وخوف الله ورجاء الله والتوكل عليه وعبادته والتبتل إليه عن غيره.
دا رنګې مدارج السالکین جلد دویم صفحه ٦۵ کې لیکلي دي:
وفي حديث جبرائيل انه سأل النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عن الاحسان. د غه الفاظ ذکر کوي:
بیا وایي: مراد له دې نه: المراقبة تفكر في صفات الله دي.

دوام علم العبد و تيقنه باطلاع الحق سبحانه وتعالى على ظاهره و باطنه فاستدامة لهذا العلم واليقين هي المراقبة وهي ثمرة علمه بأن الله سبحانه رقيب عليه ناظر إليه .

وروسته وايي :

سامع لقوله وهو مطلع على عمله كل وقت وكل لحظة و كل نفس و كل طرفة عين و الغافل عن هذا . كوم سړي چې دې مراقبو او تفكر بصفات الله نه غافل شي .

بمعزل حال أهل البداية فكيف بحال المريدين فكيف بحال العارفين .

دا خو حال د مبتديانو تـه هم نه دي رسيدلې نو څنگه به دې په حال د مريدانو او عارفانو مشرف شي .

دارنگې مدارج السالكين ابن قيم جلد دويم صفحه ۳۹۹ کې ليکلي :

اليقين هو المكاشفة وهو على ثلاثة وجوه مكاشفة في الاخبار مكاشفة باظهار القدرة مكاشفة القلوب بحقيقة الإيمان .

و مراد القوم بالمكاشفة ظهور الشيء للقلب بحيث يسير نسبة إليه كنسبة المرئ إلى العين. زړه ته متوجه شي داسې ليدل کوي لکه په سترگو سره .

فلا يبقى معه الشك ولا ريب اصلاً . وهذا نهاية الإيمان وهو مقام الاحسان .

چې شرح صدر وشي بيا قلب صفا شي سترگې فؤاد کولاو شي چې په هغې کې بيا ټـه اشياء وگوري نو لکه په رأس العين چې ليدلې وي دغه مقام د احسان ده مراد د احسان نه علم تصوف ده او د محسنين نه صوفياء مراد دي.

تفسير مظهري اول جلد صفحه ۴۳۱ هغه د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث ذكر کوي :

يدخل الجنة من امتي سبعون الفاً بغير حساب .

قاضي صاحب فرمايي :

قلت والذي يظهر من سياق الكتاب والسنة ان هؤلاء الذين لا يحاسبون هم الصوفية العلية المتعشقة .

په دغه صفحه تفسير مظهري وګوري ډير تفصيل يې کړی .
او مقصد د تصوف نه دوه څيزونه دي :
تصفية القلب وتزكية النفس. نو تصفيه د قلب او تزکيه د نفس دا نچوړ د تصوف ده.
شرح السنن ابن ماجه جلد اول صفحه ۲۸۳ دلته تا ته دا ښايي چې سواد اعظم کې کومې کومې ډلې داخلې دي :
فعليكم بالسواد الأعظم . دا جمعه غفيره مراد ده .
فهذا الحديث معيار عظيم لأهل السنة والجماعة شكر الله سعيهم فانهم هم السواد الأعظم وذلك لا يحتاج إلى برهان فانك لو نظرت إلى اهل الاهواء بأجمعهم مع انهم اثنان وسبعون فرقة لا يبلغ عددهم عُشر اهل السنة .
واما اختلاف المجتهدين (اى اربعة مذاهب) فيما بينهم كذا الاختلاف لصوفية الكرام (اى اربعة طرق) والمحدثين العظام (اى سبع قراءة) ولقرء الاعلام .
دغه تفريقې ته ضلالت ونه وايي او ګمراهي ورته ونه وايي لکه جماعة المسلمين غوندې عقيده ونه ساتي .
فهو اختلاف لا يضلل احدهم الآخر .
او زمونږ له دوي سره اختلاف د عقيدې دي ځکه دوي له خپل ځان نه بغير بل هر چا ته احنافو ته مشرکين وايي .
بل قيل الصوفية بخير ماتنافروا ، وقال شيخ الإسلام الانصاري : اى ما لم يأمر أحدهم الآخر بالعرف والمرشد واجتناب المنهيات لم يكن فيهم خيراً .
ترڅو پورې يو بل ته په نيکي او نيکي ښودونکي چې مرشد ورته وايي امر ونه کوي خير به په کې رانه شي .
قال شيخ المحدثين امام السيوطي في اتمام الدراية .
مونږ دا عقيده ساتو چې :

نعتقد ان امامنا الشافعي ومالكاً وأباحنيفة وأحمد رضى الله تعالى عنهم و سائر الائمة على الهدى من ربهم في العقائد وغيرهما .ونعتقد ان الامام ابا الحسن الاشعري امام في السنة اى الطريقة المعتقدة و قدموه فيها على غيره .ونعتقد ان طريقة ابي القاسم الجنيد سيد الطائفة الصوفية علماً وعملاً طريقة مقدم فهو خال عن البدعة دائر على التدبير والتسليم والتبرى عن النفس يبنى على الكتاب و السنة .

تر دې ځايه چې کومې حوالې ما تاسو ته د احسان په رابطه ذکر کړې نو دا علم تصوف ده علم مراقبه علم سر ده علم اخلاص ده علم يقين ده او علم مکاشفه ده د قلوبو دغه مراد دي.

اوس هغه آيتونه چې د علم تصوف بيان په کې شوې وي :

قرآن کريم کې چې چيرته محسن او محسنون ګوري نو د پيرانو ترجمه يې کوي :

سورة بقرة آيت : ۱۹۵ : ﴿إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ﴾.

معنى دا چې خداى د صوفياء کرامو سره محبت کوي يا لري .

سورة بقرة آيت : ۱۱۲ : ﴿بَلٰى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ﴾ . چا چې وسپاره ځان خپل خاص الله لره نو دې محسن دي .

محسن يې و ويل مسلم يې و نه ويل ځکه مسلم به وي خو محسن به نه وي عمل کې به يې رياء وي د نفس اصلاح به يې نه وې شوې .

بلى من اسلم ذاته لله .

په خپله د انچه د شريعت ټول احکام را وستل که پنج بناء ده که مستحبات ټول يې په ځاى کړل ليکن زړه کې رياء ده نو محسن کې علم اخلاص ته اشاره ده معنى دا چې دده قلب به هم د رياء نه خالي وي ظاهر او باطن ذات الله ته وسپاري .

فله اجره عند ربه ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون .

نو دې ولي شو ځکه صفت د ولي ورته راغې .

بيا فرمايي په سورة نساء آيت نمبر ۱۲۵ کې :

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لله وَهُوَ مُحْسِنٌ واتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً﴾

استفهام انكاري ده څوک به وي بنه له جهته د دين چې وي سپاره ځان خاص الله لره نو دې محسن ده اتباع د ملت ابراهيمي عقيده به يې جوړه وي .

اسلم وجهه لله . علم فقه په کې وي په شريعت برابر وي .

وهو محسن .علم احسان او علم طريقت به په کې وي نو دا درې واړه کارونه چې په کې وي .

همدارنګې سورة لقمان آيت ۲۲ :﴿وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى وَإِلَى اللهِ عَاقِبَةُ الأُمُورِ﴾ . څوک چې ګردن نهاد کړي ځان خپل ذات إلى الله شريعت په ځان ومني خو محسن وي صوفي وي ورسره اخلاص ولري نو :

فقد استمسك بالعروة الوثقى .

اوس که يو سړي محسن دي د علم باطن دعوى کوي او استلام د ذات لله تعالى نه دې کړي دده ډانچه د شريعت نه مخالف ده نو دا غټ فاسق ده داد ولايت او طريقت خاوند هيڅ کله نه شي جوړيدې .

لکه دا بعضې خلک چرسيانو ګير خريلو ته هم پيران مشائخ وايي نو هغوي خو من اسلم لله رانغلل چې دا خپل ذات تسليم کړ لپاره د شريعت قواعد و د شريعت ته يې ځان ګردن نهادن که خو ددې سره به محسن وي يعنې زړه به يې خالي وي د ماسوى الله نه او د شرک خفي او جلي نه نو هله به دې مستمسک شي .

بالعروة الوثقى او که اسلم وجهه لله وه خو محسن نه وه دې مستمسك بالعروة الوثقى په تمامه معنى نه دي او که محسن يې ځان ګڼلو خو تسليم نه وه نو دا خو له سره کيدې نه شي چې دې دې تسليم للشريعة نه وي او د احسان درجه دې ورته را شي دا خو بعيده ده همدا وجه ده الاية .

﴿وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا

الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾. چا چې تابعداري د صحابو په احسان کې کړې ده.

والذين اتبعوهم بالإيمان يا بالإسلام يې ونه ويل ځکه که ايمان يې ويلې واي نو منافقين به هم عملاً داخل شوي وو په کې عقيده کې به يې اشتباه کړې واى اهل السنة به وي عمل کې به يې فسق وي.

نو دا حکم د الله بيا کله پرې صادقيده چې الاية رضي الله عنهم ورضوا عنه، نو که مسلم وي اعمال يې برابر وي خو مؤمن نه وي عقيده يې خرابه وي.

او که بالإسلام يې ويلې وي نو فساق منافقين به په کې داخل شوي وي نو په هغوي باندې اعد لهم جنت الاية حکم کله چسپانيږي نو چې وي وويل: والذين اتبعوهم باحسان، نو اوس احسان بدون د ايمان نه کله راځي او بيا بدون د اسلام نه کله راځي.

اول به يې عقيده صحيح وي، د ولايت علم يقين او مکاشفې مقام ته چې رسيږي نو دا دوه اويا (۷۲) ډلو کې تر اوسه څوک نه دي رسيدلې او نه به ورسيږي دوي کې خو دې څوک ولې پيدا کړي اول به يې ايمان وي او ايمان په عقيده د اهل السنة کې ده. ثانياً به علم شريعت باندې تلبس وشي. نو ثالثاً به دې درجې د احسان ته رسيږي.

نو چې هر کله ايمان راغې او د ايمان تقويه يې په بالإسلام وشوه او د هغې نه بعد يې زړه اخلاص بيا موند رياء نه پاک شو نو خود بخود دا حکم پرې چسپان شو چې: رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ورضوا عنه.

دارنګې سورة نحل کې رب کريم فرمايلي:

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ﴾ سورة نحل آيت: ۱۲۸.

يقيناً خداى تعالى د متقيانو سره دي په معيت د نصرت سره او د توفيق او د هغو کسانو سره بالخصوص هم محسنون چې صوفيه دي مع الذين اتقوا کې عام علماء هم راغلل چې کوم متقيان دي او عوام متقيان دي خو بالخصوص والذين هم محسنون نو دا عطف د خاص راغې په عام باندې او عطف د خاص په عام دې کې اشاره وي شرف د خاص لره.

دارنګې سورة بقرة:

﴿وَأَحْسِنُوَاْ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ الآية خدای تعالی د محسنينو سره محبت کوي.
نو عمل کې اخلاص راولي رياء لرې کړي علم قلبي حاصل کړي تصفيه د قلب و کوي خدای تعالی د صوفيو سره محبت کوي.
او دارنګې سورة آل عمران :
﴿أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاء وَالضَّرَّاء وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ سورة آل عمران آيت : ١٣٣-١٣٤.
دې ځای کې قاضي ثناء الله صاحب وايي :
هم الصوفية الكرام.
دارنګې سورة آل عمران کې فرمايي :
﴿وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾.
دا صوفيه دي دوي سره خدای تعالی محبت کوي.
دارنګې سورة مائده کې فرمايي :
﴿فَأَثَابَهُمُ اللهُ بِمَا قَالُواْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاء الْمُحْسِنِينَ﴾ سورة مائدة آيت : ٨٤.
دارنګې سورة اعراف آيت : ٥٦:
﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾.
همغه ترجمه.
دې سره هغه شبهه د بعضې جهالو دفع شوه چې د خدای نه يريږي نو هر څه چې کوي کور کې و کړه نو شيخ ته تللو کې څه حاجت دي، دوي داسې وايي چې تحليه بالشريعت د تصوف مقصد دي پير ته مه ځه تحليه راوله نو چې راوستې يې شي نو مه ځه نو راتلې نه شي بدون د شيخ نه لکه :
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللهَ وَكُونُواْ مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ سورة التوبة آيت : ١١٨.
دا مجلس او معيت د صادقينو چې امر راغلې ددې لپاره چې تقوی لازمي شيئ دی.

دارنګې :

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾.

صوفيوو ته اشاره ده.

دارنګې سورة يوسف آيت : ٢٢:

﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾.

وروسته به عبارتو کې راشي دا اخذ يوائې ما نه دي کړې ډير نصوص ما تاسو ته پيش کړې هغه به وګوري هم ددې آيتونو نه علماء تصوف اخيستې دي.

دارنګې سورة عنكبوت :

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ سورة عنكبوت آيت: ٦٩.

دې ځاى باندې تفسير راجح دادې چې دا آيت مکي دي نازل دي مخکې له فرضيت د جهاد نه.

بعضو مفسرينو دا عام کړې دي جهاد سيفي مع الکفار ته يې هم شامل کړي او جهاد مع النفس ته يې هم شامل کړي.

خپله حضرت عبد الله ابن عباس صاحب وايي چې دغه آيت د فرضيت د جهاد نه مخکې نازل شوې نو دا جهاد د والذين جاهدوا فينا يعنې في معرفتنا کوشش وکړي په معرفت زمونږ کې يا :

جاهدوا باتباعنا مع نفسه لنهدينهم سُبل معرفتنا.

د خپل معرفت لارې مونږ ورته ښايو.

وان الله لمع المحسنين.

دارنګې سورة الصافات ايت : ٧٨: ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾. سورة الصافات آيت : ٧٨-٨١.

دغه بدله مونږ صوفيو ته ورکوو چې دوي لاړ شي نو د خلکو په ژبو ددوي صفتونه جاري کوو لکه د صوفيه په مزارونو او نورو محفلونو عُرسونو کې خلک د هغوي اوصاف

بيانوي.

دارنګې سورة الصافات: ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾. سورة الصافات آيت: ۱۰۷-۱۱۱.

يعنې وتركنا دا صفت خاص په انبياء پورې نه دي دا مونږ صوفيانو ته هم وركوو.

دارنګې همدغه سورة كې فرمايي:

﴿سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ سورة الصافات آيت: ۱۳۱-۱۳۲.

دا هغه آيتونه وو چې په مضمون د محسن او محسنون سره اخذ د طريقت كيده او علماو كړې وو.

هغه آيتونه چې اخذ د علم باطن او علم طريقت ترې نه كيږي:

ددې علم ډير نومونه دي: علم اسرار ځكه اكثر رموز اشارات په كې دي، علم مكنون هم ورته وايي، علم اخلاص علم طريقت هم ورته وايي ځكه د حصول لپاره يې طرق اربعه لري، علم باطن ورته هم وايي ځكه لطائف لري، علم احسان، علم مكاشفه هم ورته وايي، علم لدني هم ورته وايي ځكه واسطه په كې نه وي دغه ټولو نومونو باندې دغه علم مسمى دي.

بل استدلال كوو دې آيت نه:

﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ سورة الكهف آيت: ٦٥.

وعلمناه وركړې وه خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ته مونږ د خپل جانب نه علم.

تفسير قرطبي جلد ۱۱ صفحه ۱٦ ددې ځاى دوه ترجمې كوي: وركړې وه مونږ خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ته علم غيب، أي علم الغيب.

او ابن عطيه يې بله معنى كوي:

كان علم الخضر عَلَيْهِ السَّلَامُ علم معرفة بواطن قد أوحيت إليه لا تعطى ظواهر الاحكام افعاله بحسبها.

وكان علم موسى علم الاحكام والفتيا بظاهر أقوال الناس وأفعالهم.

نو علم د موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ علم ظاهر وه علم د خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ علم باطن وه خو دلته به یوه خبره یاد ساتي چې بعضې جهال پیران وایي چې موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته د علم باطن نه حصه نه وه ناخبره داسې نه ده.

علم باطن دوه شقه لري یو شق د علم باطن چې کله سیر وشي مرتب، د اخلاص حاصله شي ریاء ختمه شي جلي خفي شرکونو نه زړه پاک شي تزکیه د نفس وشي د رذائلو خبیثو نه خو بیا کله چې دده سیر تام شي او دې د عروج نه بعد نزول ته راشي نو دده کار بیا په ارشاد کې وي.

څه نور صوفیه داسې دي په همدغه سیر وکړي چې اتصاف په همدغه اوصافو حمیده وو راشي نو چې کله د عروج نه نزول ته راشي نو دده کار په تکوین او تصرفاتو کې وي.

د موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ حق کې داسې ویل نه دي په کار چې د علم باطن نه لرلو د علم باطن هغه شق چې جانب د ارشاداتو دي او تحلیه بالشریعة دي علم اخلاص ده، تزکیه د نفس ده، تصفیه د قلب ده هغه څنګه ورته نه وو حاصل چې ورته نه وه حاصل نو پیغمبر څنګه شو دغه شیان خو چې چا کې نه وي فاسق ورته ویل کیږي نو داد علم باطن مفادات هغه کې وو نو چې کله دده عروج نه بعد نزول تام وشو دې په ارشاداتو مکلف شو چې ته خلکو ته دعوت د شریعت ورکوه.

او خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ په تصرفاتو او تکویناتو کې وظیفه لرله نو د علم باطن یو جهت د ارشاداتو ده بل جهت یې د تکویناتو ده دغه د تصرفاتو تکویناتو حصه د علم باطن موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ سره نه وه.

که څوک د دې نه استدلال کوي چې موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ حصه د علم باطن نه، نه لرله غلطه خبره ده ځکه علم باطن خو عبارت ده د علم اخلاص او احسان وغیره نه، دا څنګه موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته حاصل نه وه دا ورته حاصل وه صرف په امورو د تکوین کې شغل نه وه مکلف نه وه په دې باندې هغه کومه دعوی یې چې کړې وه خدای نه وه خوښه کړې چې اعلم په دې زمانه کې زما نه، نشته.

نفسي دا خبره ښه خبره وه صحیح وه اعلم بالشریعة له دې نه بغیر څوک نه وه دې باني د شریعت د یهودیت وه خو دا خبره دغه ځای کې د خدای تعالی نه وه خوښه شوې ځکه دې د

خواصو نه وه او خواصو عبادو ته په معمولي خبره هم دنيا کې يو څه تکليف ورکوي نو بيا يې مامور کړ چې لاړ شه خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ته مشهوره واقعه ده .

نو دغه واقعه که څوک په غور سره قرآن کريم کې وګوري نو د علم باطن شواهدو ته هيڅ ضرورت نشته خپله سړي پوهيږي چې څه علم مکنون هم شته چې څه عباد هغې کې لګيا دي نو دا خو يې يو شق ده چې تکوين ده هغه جانب د ارشاد ته چې راشي په هغې کې ډير مخلوق لګيا دي .

تفسير البغوي جلد ۵ صفحه ۱۸۸ باندې ليکلي :

من عندنا و علمناه من لدنا علما .

ددې ترجمه کوي :

اى علم الباطن الهاما . دا علم باطن وه القاء ده ته کيده .

ولم يكن الخضر نبيا عند اكثر اهل العلم .

تفسير اللباب لابن عادل جلد اول صفحه ۳۴۴۶ باندې هم دغه مضمون ذکر کړي .

تفسير الماوردي ، النكت والعيون جلد ۳ ص ۳۲۵ تفسير جلد ۳ صفحه ۱۷۱ ، تفسير العز بن عبد السلام جلد اول صفحه ٦٢٧ ، دا ټولو دا ذکر کړي چې دا علم باطن وه .

تفسير البيضاوي جلد ۳ صفحه ۵۰۸ باندې ليکلي :

فان موسى كان بحر علم الظاهر والخضر كان بحر علم الباطن .

تفسير اللباب لابن عادل جلد اول صفحه ۲۷٦۰ کې ليکلي :

واما عبارة عن علم الباطن ورياضة القلوب ففي القران من مباحث هذا العلم ما لا يكاد يوجد في غيره .

او د علم باطن نصوص په قرآن کې دومره ډير دي چې په بل کتاب کې نشته لکه دا آيت کريمه :

﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴾ سورة اعراف آيت : ۱۹۹.

يا دا آيت : ﴿ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ ﴾ (سورة نحل آيت : ۹۰).

د احسان نه اخذ کوي چې دا طریقت ته اشاره ده إلى غير ذلك .
تفسير روح المعاني جلد ۳ صفحه ٦١.
أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ كعلماء السوء من اهل الظاهر .
هغه علماء د ظواهرو باندې رد کوي چې کوم د تصوف نه لرې پاتي دي ليکي :
أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ كعلماء السوء من اهل الظاهر الذين لم يحصلوا من علومهم سوى العجب والكبر والحسد والحقد وسائر الصفات الرذيلة بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاء كالعارفين به الذين لا يرون لأنفسهم فعلاً .

دا يې هغه معنى کړې چې کوم امام رباني صاحب کړې ده وايي صحيح صوفي هغه دي چې شل کاله يې د چپې اوږې فرشته قلم پورته نه کړي ، او شل کاله بعد ورته په خپل ذوق او خپل زړه کې ځان ورته د کافر نه ښکته ښکاره شي ځکه وايي کيدای شي کافر به ايمان راوړي او زما به خاتمه خرابه شي نو دې وايي :
لا يرون لأنفسهم فعلاً .
ځان لپاره بالكليه ښه عمل نه ګوري چې ما به ښه عمل کړې وي .
دا حال په تصوف کې شته او دا دومره سړي باندې غالب شي له اندازې نه زيات هغه ځا ته يې معلومات کيږي چې څوک صوفي وي هر څوک خپل ځان باندې علم لري دا سې حال ورته رسيږي چې تمام بازار کې څومره فساق فجار ګوري خپل ضمير کې ځان ترې ښکته ګڼي . په زړه کې زه خو همدا سې يم تاسو نه خبر نه يم او دا حال به د صوفي خپل ذوقي وي ځان به ورته انتهائي کمزورې ښکارې له جهته د اعمالو نه او دعوو نه به ځان ډير لرې ساتي .
تفسير روح المعاني جلد ۸ صفحه ۳۴۳ باندې ليکي :
ما قاله الإمام الغزالي في الاحياء وهو ان علم الآخرة قسمان علم مكاشفة وعلم معاملة اما علم المكاشفة فهو علم الباطن وهو غاية العلوم وهو علم الصديقين والمقربين وهو عبارة عن نور يظهر في القلب عند تطهيره وتزكيته من الصفات المذمومة .
علم معامله علم د شريعت ده علم مكاشفه علم د طريقت دي .

بیان المعاني جلد ۴ صفحه ۱۹٦ کې لیکي :

آتیناه رحمة الخ أنه علم الباطن و علی هذا اکثر العارفین و أهل العلم .

تفسیر الثعالبي جلد ۲ صفحه ۴۳۰ باندې لیکي ، خضر علیه السلام موسی علیه السلام ته فرمایي :

یا موسی إني علی علم من علم الله علمنیه لا تعلمه یرید علم الباطن .

مراد يې په دې سره علم باطن ده .

و أنت علی علم من علم الله علمکه الله لا اعلمه یرید علم الظاهر .

مراد يې علم ظاهر ده .

تفسیر حقي جلد ۵ صفحه ۱۷٦ باندې دفعه د شبهاتو د بعضې خلکو يې کړې لکه بعضې خلک وايي چې داد خانقاګانو او د مزارونو جوړولو ته څه ضرورت دي چې دومره زیات مصرفونه کول او آبادیانې جوړول ، دې وايي که دا اعتراض د پیرانو په دربار کوي نو بیا يې په مدارسو هم وکړي :

یقول الفقیر : البناء اما لدرس العلم الظاهر و اما لتعلیم علم الباطن فاذا کان بناء المدارس من البدعة الحسنة فلیکن بناء الخانقاه منها ایضا .

نو چې جوړول د مدارسو له بدعاتو حسنو نه شوه نو جوړول د خانقاګانو دې هم دغه شان شي لکه بعضې جهال دا وايي چې دا دومره دربار ته څه ضرورت وه دا غر او پش ته څه ضرورت دي نو دا اعتراض دې کله په حقانیه کړې چې دا دومره بلډنګونو ته څه ضرورت دي نو چې داد بدعاتو حسنوو نه ده چې اداره د علم ظاهر ده نو هغه هم اداره د علم باطن ده هغه هم د بدعاتو حسنوو نه ده ولې :

بل بناء اشرف لشرف معلومة فمن قال انه لیس في مکة والمدینه خانقاه .

بلکې د علم باطن خانقا اشرفه ده ولې څکه له شرافت د معلوم دده نه په علم ظاهر کې ، ستا معلومات حلال او حرام دي او په علم باطن کې معلومات ستا معرفت د ذات د باري تعالی ده .

امام رباني رحمه الله همدغه دلیل نیولي دي چې شرافت د علم له وجهې د شرافت د

موضوع نه وي او په علم باطن کې چې علم اخلاص علم مکاشفه دي علم معرفت الله دي هغه له موضوع د علم ظاهر نه بهتر دي بهر حال علماء ظواهر دې ته ترجیح ورکوي او صوفیه هغې ته ترجیح ورکوي دواړه به شواهد لري .

فمن قال انه ليس في مكة والمدينة خانقاه .

که څوک وايي چې په مکه مکرمه کې يا مدينه منوره کې ولې خانقاه نشته نو دا هم بې ځایه اعتراض دي دا سړې ګرځیدلې نه دي اوس هم بعضې جهال وايي دا پیران هلته ولې نشته .

په مکه معظمه سید العلوي المالکي القادري د شیخ عبد القادر جیلاني صاحب سلسله چلوي دوهابیانو اهل حدیثو سخت مخالف ده په فروعو کې شافعي مذهبي دي او په طریقت کې قادریه سلسله چلوي ډیرزیات نفوس لري په عربو کې باقاعده هرمابنام نه وروسته پاؤ کم یو ساعت بیانونه په ټیپ وي ریډیو باندې کوي او دا ما خپله لیدلي اوریدلي دي .

او په درس کې دا برګ رومال نه پریږدي دا ډیر عجیب کار ده دلیل دا وایي چې دا علامه د غلطو خلکو ده دا سره رومالونه به نه راوړي یو ځل ما خپله ولید چې سور دسمالي يې له خپل درس نه وشړه او ده یو کتاب هم ده چې نوم يې :

محمد الانسان الكامل .

دا دده تصنيف دي نور هم ډيرزيات تصانيف لري او په مدينه منوره کې هم پيران شته د طرق اربعوو خو تقريباً اتيا (۸۰) کاله زيات او کم به کيږي چې د نجديانو حکومت پرې راغلي او په ابتداء د حکومت ددوي په طائف کې پنځه زره (۵۰۰۰) پيران او علماء د همدغو خوارجو له خوا حلال شول نو پيران به څنګه پاتې شي .

نو دې دا اعتراض ذکر کوي اسماعيل حقي صاحب که څوک وايي چې مکه مدينه کې خانقاوې نشته :

فما هذه الخوانق في البلاد الرومية وغيرها . ولهى عن الخانقاه والتردد اليه لجمعية الذكر واصلاح الحال .

او بيا نهي کوي د خانقاهاتو نه شک او تردد کول په دې کې د جمعيت د ذکر لپاره او د

اصلاح الحال لپاره .

بالخلوة و الرياضة فانما قاله من جهله وحماقته ونهي عن ضلالته وشقاوته فهو ليس بأمر بالمعروف ولا ناه عن المنكر بل بالعكس كما لا يخفى و لقد كثر أمثال هذا المنكر الطاعن في هذا الزمان مع انهم لا حجة لهم ولا برهان والله المستعان .

دې نه اخوا ما تاسو ته ډيرې حوالې د کتابونو او عبارات د طريقه متعلق ذکر کړي دي:

غرائب القران و رغائب الفرقان جلد ۲ صفحه ۱۳۵ ليکي :

وهذه حال اكثر من اوتي نصيبا من علم الظاهر ولم يؤت حظاً من علم الباطن فهم أهل الغرة بالله .

دا حال د هغه چا دي دا نکار چې کوي چې هغه د علم ظاهر نه حصه لري او د علم باطن نه يې نه لري ، او دوي په الله جل جلاله ډير مغروره دي .

فكيف حال المغرورين اذا جمعهم الله.

څه به وي حال د مغرورينو چې الله جل جلاله يې راجمع کړي .

حاشيه السندي على ابن ماجه جلد ۱ صفحه ۲۰۸ باندې له دې حديث سره ليکلي :

طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة .

دې ځای کې علماء د علم ظاهر له دې حديث نه علم ظاهر اخلي او حال دادی علم مطلق راغلې او مطلق چې کله وصف وي په خپل اطلاق به جاري کيږي کل انواعو ته به شامل وي د طلب د علم فرض دي العلم علمان نو لکه څنګه چې علم ظاهر فرض دي د غسې علم باطن هم فرض دي په علم ظاهر کې .

فنون مدون علم ظاهر نه دي دا قنطرة د علم ظاهر ده وسيله مقصود ته مقصود وي وسيله واجب ته واجب وي نو هر کله چې منتهى د علم ظاهر فرض وه هغه بدون دد غه فنونو نه حاصليده نو دا هم فروض کفايه للغير شول داد هغه غير له وجهې فرض شول .

د غه شان علم باطن علم احسان علم اخلاص هم فرض دي په کل احد فرض عين دي البته

ددې د حصول دا طريقې چې کومې دي دا قنطرې ددې علم دي دا څلور سلسلې دا قنطرې ددې علم دي که بغير له دې نه يې څوک کوي او حاصلولې يې شي نو بيا در باندې لازمه نه ده او که نه يې شي حاصلولې بيا درباندې لازمي دي دا به يې مثال شي .

که يو سړي وايي علم ظاهر فرض ده خو مدرسې ته تلل خو فرض نه دي بلکې مستحب دي که دې علم ظاهر د ممبر نه يادوي د تقرير نه يادوي د کيسټ نه يادوي د مدرسې نه يادوي خو علم ظاهر فرض ده .دا طريقه د حصول يې بيا ندب مستحب ده .

دغه شان علم باطن فرض ده هغه علم اخلاص دا طريقه د حصول چې دې يې په څه کوي په جهاد يې کوي په جهاد هم کيدې شي هغلته هم تزکيه د نفس راځي په رياضاتو کوي روژې نيسي او که په اربعة طرق باندې کوي که بيا نه شي حاصليدې بيا دا لازم ګرځي .

علامه سندي ليکي :

اختلف في العلم الذي هو فريضة . اختلاف شوې چې دا فرضي علم کوم يو دي .

فقيل هو علم الاخلاص . دا علم اخلاص دي .

مأمور به كما أن العلم مأمور به و شهوات النفس تخرب مباني الاخلاص من المأمور به فصار علم ذلك فرضاً وقيل معرفة الخواطر و تفصيلها فريضة لان الخواطر في نشأة العقل و بذلك يعلم الفرق بين لمة الملك و لمة الشيطان و قيل هو طلب علم الحلال حيث كان أكل الحلال فريضة و قيل هو علم البيع والشراء والنكاح والطلاق إذا أراد الدخول في شيء من ذلك يجب عليه طلب علمه و قيل هو علم الفرائض الخمس التي بنى عليها الإسلام و قيل هو طلب علم التوحيد بالنظر والاستدلال والنقل و قيل هو طلب علم الباطن وهو ما يزداد به العبد يقيناً و هو الذي يكتسب بصحبة الصالحين و الزهاد والمقربين فهم ورثة علم النبيين صلوات الله وسلامه عليهم أجمعين .

فيض القدير د علامه مناوي شرح الجامع الصغير جلد ۴ صفحه ۳۵۳.

طلب العلم فريضة على كل مسلم دلته يې هم هغه عبارت د سهروردي صاحب رانقل کړي مناوي صاحب .

اختلف في العلم الذي هو فريضة قيل هو علم الاخلاص و معرفة آفات النفس وما يفسد

العمل لأن الإخلاص مأمور به كما أن العمل مأمور به وخدع النفس وغرورها وشهواتها يخرب مباني الاخلاص فصير علمه فرضاً وقيل معرفة الخواطر وتفصيل عللها منشأ الفعل وذلك يفرق بين لمة الملك ولمة الشيطان وقيل هو علم نحو البيع والشراء وقيل علم التوحيد بالنظر والاستدلال والنقل علم الباطن وهو ما يزداد به العبد يقيناً وهو الذي يكتسب لصحبة الأولياء فهم ورثة المصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

قال الغزالي في المنهاج العلم المفروض في الجملة ثلاثة .

فرض علمونه دري دي: علم التوحيد دا علم كلام دي ، وعلم السر دا علم باطن دي :
وهو ما يتعلق بالقلب ومساعيه وعلم الشريعة .

او علم ظاهر دي دا دري علوم د فرضو نه دي گورې دا عبارت رد كوي د هغو مدرسينو په قول باندې چې اول يې مني نه او كه يې مني نو مستحب ورته وايي ډير علماء زمونږ اهل السنة وايي دا مستحب ده بلكه مستحب بيعت ته وايي خانقاه مدرسي تگ ته مستحب ووايه خو دا علم ته خو مستحب مه وايه دا علم خو فرض دي دا طريقه د حصول يې مستحب ده .

دارنگې فيض القدير شرح الجامع الصغير جلد ۴ صفحه ۴۳۰ باندې ليكي :
علم الباطن سر من أسرار الله عزوجل وحكم من حكم الله يقذفه في القلوب من يشاء من عباده .

د علم ظاهر مركز ذهن دي او د علم باطن مركز قلب دي او قلب كې چې انشراح راشي نو دا علم بيا ډيره فراخه لمن لري په مقابله د هغه علم كې هغه علم لره څه حدود دي څه خاصه اندازه ده ورلره وروسته به راشي چې د علم باطن نه منكروي دې به په خطره كې له وجهې د سوء خاتمې نه آخره خاتمه به يې خرابه شي .

او كمه درجه د علم باطن دا ده چې د علم باطن د اولياء حال تسليم كړي او دا خپله د علم باطن نه يوه برخه ده .

د فيض القدير عبارت شروع ده :

قال الغزالي رَحِمَهُ اللَّهُ: علم الآخرة قسمان علم مكاشفة و علم معاملة و علم المكاشفة هو علم الباطن وذلك غاية العلوم و قد قال بعض العارفين من لم يكن له نصيب منه.

چا ته چې د علم باطن نه برخه نه وي.

يخاف عليه سوء الخاتمة. په ده باندې ويره د سوء خاتمې وي.

وادنى النصيب منه التصديق وتسليمه لأهله.

چې ومني علم باطن او اهل د علم باطن چې علم باطن هم شته او څه اهل يې هم شته چې انکار ونه کړي.

دارنګې فيض القدير شرح الجامع الصغير جلد ۴ صفحه ۵۱۰:

وقال الامام مالك: علم الباطن لا يعرفه الا من عرف علم الظاهر.

نه پيژني علم باطن لره مګر هغه څوک چې پيژني علم ظاهر لره.

فمتى علم الظاهر وعمل به فتح الله عليه علم الباطن.

چې علم ظاهر وکړي او بيا عمل هم پرې وکړي وروسته بيا ورته د علم باطن دروازه خلاصه شي.

ولا يكون ذلك الا مع فتح قلبه وتنويره.

او علم باطن د انشراح صدر سره ده چې فتحه د قلب ده او دا منور شي په نور سره.

بيا فرمايي:

ليس العلم بكثرة الرواية انما العلم نور يقذفه الله في القلب يشير إلى علم الباطن.

دا فقهاء ټول صوفيه دي ځکه اجتهاد بدون د تصوف نه کيدې نه شي ځکه استنباط څه ته وايي: طلب النبط، نبط څه ته وايي نبط هغه اوبه اول مستخرج من الماء کوهي وکنه چې کله کوهي کې اوبه راشي دغه اول اوبه خيرنې چې راښکاره شي دغې ته نبط وايي نو استنباط معنى راويستل د اوبو له کوهي نه.

نو مجتهد يو نص پيدا کړي په هغې ډير تفريعات کوي بعيد بعيد دغو تفريعاتو ته ذهن نه وي رسيدلې قلب رسيدلې وي دده د قلب انشراح شوې وي په قلب کې ګوري دغو

دغو شیانو ته اشاره ده داسې هیڅ کله هم نه شي کیدای چې دا امامان دې صوفیه نه وي.
علم الروایة چې علم باطن و نه لري هغه به خامخا متضاد اقوال لري هغه به خامخا داسې خبرې کوي چې بیرته به یې خپله رد کوي د هغې مثال ابن تیمیه دي که په علم الروایة او علم الشریعت شي نو تر اوسه پورې داسې عالم چې دې په روایاتو جامع د اقوال دفقهاو وه ډیر کم به پیدا شي علم یې بالکل مسلم دي امت لره دې ډیر ژور ملا و ډیر آحادیث ورته یاد وه خو اقوالو کې یې تضاد وه ډیر زیات رد کوي په هغه خلکو چې دعوی یې د اسلام ده او مرتد دي لکه دده یو تصنیف دي الفرقان بین اولیاء الرحمن و اولیاء الشیطن جلد اول صفحه ۲۱۴ کې لیکي:

واذا قال انا محتاج إلى محمدٍ في علم الظاهر دون علم الباطن او في علم الشريعة دون علم الحقيقة فهو شر من اليهود والنصارى.

گوره دلته دې علم باطن مني چې شته دي که څوک دا علم باطن د شریعت محمدي مخالف گڼي نو دا شر ده.

الذين قالوا ان محمداً رسول إلى الاميين دون اهل الكتاب فان اولئك امنوا ببعض وكفروا ببعض فكانوا كفارا بذلك وكذلك هذا الذي يقولُ ان محمداً بُعث بعلم الظاهر دون علم الباطن آمن ببعض ما جاء به وكفر ببعض فهو كافر.

وهابیان تول وایي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په علم باطن نه دې راغلې نو دده په قول وهابیان کافر شو او قائل ددې خبرې چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مبعوث په علم باطن نه وه:

وهو أكفر من اولئك لان علم الباطن الذي هو علم ايمان القلوب ومعارفها واحوالها هو علم بحقائق الإيمان الباطنية وهذا أشرف من العلم بمجرد الاعمال الإسلام الظاهرة.

علم باطن یې ومنه او منکر د علم باطن ته یې کافر وویل او علم باطن ته یې اشرف علم وویل دا اوس د ابن تیمیه د کتاب عبارت وو خو لیکن چې کوم سړي خپله د تصوف نه لرې پاتې شوې وي نو د هغه په اقوالو کې حتماً تعارض وي او دا به اوس تاسو ته ښکاره شي:

اقامة الدليل على ابطال التحليل ابن تيمية جلد ۳ صفحه ۱۹۸:

وان علم الباطن الذي كانوا يدعون حقيقته هو ابطال الرسالة التي بعث الله بها محمداً.

علم باطن چې دا خلک یې دعوی د حقیقت کوي دا وایي د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ رسالت لره مبطل دي د علم باطن دعوی چې څوک کوي د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د رسالت نه منکر دي.

بنه اوس دا عبارت له هغه مخکې عبارت سره څنګه لږوي هلته وایي که څوک یې منکر شو کافر دي دلته وایي چې څوک علم باطن علم حقیقت ثابتوي د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د رسالت نه منکر ده نو اوس تاسو څه فتوی ورکوي دا ځکه چې ابن تیمیه علم باطن نه لرلو او حافظ د روایاتو وو نو دامتضاد اقوال یې په کتابونو کې پیدا کیږي کله یو څه وایي او کله بل څه وایي، یو کتاب یې یوه خبره کوي بل کتاب یې بله خبره کوي.

نو مجتهدین چونکې ټول صاحبان د علم باطن وو هغوي چې به یو قول وکړو نو بل قول به د هغې متضاد نه وو او که داسې یو څه پیدا شوي نو رجوع کړي لکه حدیث وروسته ورته رسیدلې یا داسې شته خو داسې متضاد اقوال د هغوي په کتابونو کې نه پیدا کیږي.

بیرته اوس خپل ځای ته لاړ شئ !!! دارنګې فیض القدیر شرح الجامع الصغیر جلد ۴ صفحه ۵۱۳ باندې لیکي:

العلم علمان فعلم بالقلب فذلك هو العلم النافع.

دې حدیث باندې شرح کوي دا علم نافع ده نافع په دې معنی چې خپل صاحب ته نفع ورکوي هم په دې دنیا هم په هغې دنیا.

وعلم على اللسان فذلك حجة الله على ابن آدم فإن صاحب العلم اللساني الذي لم يتأثر منه. صاحب د علم لسان وي خو ده تأثر ترې نه وي اخیستې.

فانه محجوج عليه. دا علم پرې دلیل دي ویلې شي ده ته:

لما تقولون مالا تفعلون.

ممکن ده حمل د دې حدیث على علم الظاهر والباطن چې دا دې حمل شي په ظاهر او علم باطن علم نافع دا علم باطن شو علم اللسان دا علم ظاهر شو.

قال ابوطالب المكي علم الباطن و علم الظاهر اصلان لا يستغني احدهما عن صاحبه بمنزلة

الإسلام والإيمان.

دا دوه اصله دي چې استغناء يو نه بل باندې نه شي کيدې لکه ايمان او اسلام.

مرتبط كل منهما بالآخر كالجسم والقلب. نه جدا کيږي يو د بل نه.

او چا دا فرق کړې:

علم الباطن يخرج من القلب وعلم الظاهر يخرج من اللسان فلا يجاوز الآذان.

د غوږ نه اخوا نه دي.

وهذا لا ينصرف إليه اسم العلماء الذين هم ورثة الانبياء اذ هم العلماء العاملون.

دا علم ظاهري محض چې علم باطن ونه لري نه راجع کيږي ده ته نوم د هغه عالم چې وارث د نبي دي وايي دا هغه عالم نه ده چې وارث الانبياء دي ځکه وارثان د انبياء:

اذ هم العلماء العاملون الابرار المتقون الذين آل اليهم العلم الموروث بصفة التي كان عليها عند المورّث.

نو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ علم خو په ده حجت نه وه نو وارث به هم هغه وي چې علم پرې حجت نه وي نو دا به علم نافع وي ښه استدلال پې کړي.

دارنګې حواشي الشرواني والعبادي جلد ۷ صفحه ۱۵۲ د علم باطن معنی کوي:

اى عن الخصال الرديئة والحميدة للنفس وهو التصوف.

علم باطن ته علم التصوف ويلې شي.

دارنګې مغني المحتاج إلى معرفة الفاظ المنهاج جلد ۱۱ صفحه ۱۶۸:

وعد الغزالي في مقدمة المستصفى من العلم الديني علم الباطن يعني علم القلب وتطهيره عن الأخلاق الذميمة واختلف في الراسخ في العلم فقيل هو من برت يمينه وصدق لسانه واستقام قلبه.

مطالب اولى النهي جلد ۱۸ صفحه ۳۶۶.

وقال الشيخ تقي الدين، دلته د ابن تيميه د الفرقان هغه عبارت رانقلوي تقي الدين

ابن تیمیه ده :

او اعتقد ان لأحد طريقاً إلى الله من غير متابعة محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او لا يجب عليه أتباعه او قال انا محتاج إلى محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في علم الظاهر دون علم الباطن او هو محتاج إليه في علم الشريعة دون الحقيقة فهو كافر .

دا يې د ابن تيميه هغه عبارت را نقل کړ.

دارنګې عوارف المعارف للسهروردي جلد ۱ صفحه ۲۳ طلب العلم فريضة کې خبره کوي :

و قيل هو طلب علم الباطن وهو ما يزداد به العبد يقيناً وهذا العلم هو الذي يكتسب بالصحبة ومجالسة الصالحين من العلماء المؤقنين والزهاد المقربين .

دا عبارتونه د علمناه من لدنا علما د علم باطن او د علم باطن سره قريب معاني چې چا کړې وه هغې کې ذکر شول .

بل استدلال د قرآن عظيم الشان نه :

﴿رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ﴾.

داد قراءو مجودينو وظيفه ده .

ويعلمهم الكتاب والحكمة د علماء د علم الظاهر او علم الشريعة وظيفه ده .

ويزكيهم چې پاکوي دوي لره له دنس د شرک جلي او خفي نه شرک خفي رياء ده په قرآن عظيم الشان کې څلور ځايه دا صفات نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته راغلي دي .

يو ځای کې تعليم الکتاب مقدم دي په يزکيهم باندې دري ځايه تزکيه مقدمه ده په علم باندې .

سورة آل عمران آيت : ۱۶۴ کې فرمايي :

﴿لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ﴾

تزکيه مقدمه ده .

﴿ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴾ .

دارنګې سورة جمعه آیت : ۲ کې فرمايي :

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴾ .

دارنګې تفسير السعدي جلد صفحه ۷۴ کې :

ويزكيهم اى يطهر اخلاقكم و نفوسكم بتربيتها على الأخلاق الجميلة وتنزيهها عن الأخلاق الرذيلة و ذلك كتزكيتكم من الشرك إلى التوحيد ومن الرياء إلى الاخلاص ومن الكذب إلى الصدق ومن الخيانة إلى الأمانة ومن الكبر إلى التواضع ومن سوء الخلق إلى حسن الخلق ومن التباغض والتهاجر والتقاطع إلى التحاب والتواصل والتوادد وغير ذلك من أنواع التزكية .

دارنګې تفسير روح المعاني جلد ۱ صفحه ۳۸۵ :

ويزكيهم اى يطهرهم من ارجاس الشرك وانجاس الشك وقاذورات المعاصي .

په دې کې اشاره ده الى التخلية لکه په تعليم الکتاب والسنة کې اشاره ده الى التحلية.

ولعل تقديم الثاني على الاول لشرافته .

دا دده استدلال ده خو تام نه ده ځکه تقديم د تعليم تزکيه باندې يو ځای راغلې او تقديم د تزکيې درې ځايه راغلې بيا به هغه خلک هغه استدلال وکړي .

اوس دلته بعضې مفسرين دا اخلي چې مراد اخذ د زکوة د اموالو دي چې مال يې صفا شي نو دې وايي :

والقول بأن المراد يأخذ منهم الزكاة التي هي سبب لطهرتهم او يشهد لهم بالتزكية والعدالة بعيد .

دارنګې تفسير الدر المنثور في التفسير بالمأثور للسيوطي جلد ۱ صفحه ۷۱۷ :

وأخرج ابن جرير عن ابن جريج في قوله ويزكيهم قال يطهرهم من الشرك .

جلي او خفي نه .

ويخلصهم منه . اخلاص ورکوي .
دارنګې تفسير القرطبي جلد ۱۸ صفحه ۹۲ :
ويزكيهم أي يجعلهم أزكياء القلوب بالإيمان . قاله ابن عباس : ويزكيهم أي يطهرهم من رذائل الأخلاق و دنس النفوس . تفسير ابن كثير جلد صفحه .
نو دا ټولو مفسرينو د تزکیه نه تزکیه د نفوسو او قلوبو واخیسته هغه مراد ده .
تردې ځایه دا مبحث چې وه استدلالات من القرآن الکریم وه او تائیدات د مفسرینو ، محدثینو او څه عبارات د علم فقهې په کې وه .

المبحث الثاني : الاستدلالات من الاحاديث :

دې کې به ذهن خلاص کړو چې علم یو نه دي علمونه دوه دي دویم علم هم حاصلول په کار دي . الترغيب والترهيب لقوام السنة جلد ۳ صفحه ۹۴ :
أخبرنا علي بن محمد الأنباري قال أخبرنا أبو عمر بن مهدي قال أخبرنا اسماعيل الصفار قال حدثنا عمر بن مدرك قال حدثنا عبد السلام بن صالح قال حدثنا يوسف بن عطية قال حدثنا قتادة عن الحسن عن انس .
دا حدیث به وروسته راشي دا په حسن باندې مرسل دي خو دلته دې سند کې عن الحسن عن انس رضي الله عنه ارسال ختم شو انس صاحب په کې معلوم شو چې ده د انس صاحب نه رانقل کړي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ......
العلم علمان ، علمونه دوه دي علم في القلب یو علم د زړه دي .
فذاك العلم النافع وعلم على اللسان فذاك حجة الله على بني آدم .(سنن الدارمي جلد ۱ صفحه ۱۱٤).
هلته دا حدیث د حسن بصري ده موقوف دده دي خپله وايي مقطوع دي :
اخبرنا مكي بن ابراهيم قال حدثنا هشام عن الحسن قال قال صلى الله عليه وسلم : العلم علمان فعلم في القلب فذلك العلم النافع وعلم على اللسان فذلك حجة الله على بن آدم .

ددې له هغې سره تعارض نشته چې يو سړي وايي چې دلته تعارض راغې دا مقطوع ده هغه مرفوع وه ډير کرته يو سړي مجلس کې خبره کوي خپله يې کوي .

هغه خبره يې حديث کې کتلې وي کله يې مرفوع کوي بيا يو مسئله وي وايي رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داسې فرمائلې دي ، بله ورځ همغه خبره د عوامو مجلس کې ته کوي خو حديث نه پيش کوي او مسئله ذکر کوي .

حضرت حسن خپله خبر ذکر کړي خو خبر دده له حديث د رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اخذ شوې وه .

شعب الايمان جلد ٣ صفحه ٢٩٣ :

أخبرنا أبو عبدالله الحافظ قال سمعت اسماعيل بن محمد يقول سمعت جدي يقول سمعت علي بن حكيم الاودي يقول قال الفضيل بن عياض : العلم علمان علم باللسان و علم بالقلب فذاك العلم النافع واما العلم باللسان فذلك حجة الله على خلقه .

مسند الربيع بن حبيب جلد ١ صفحه ٣۶۵ :

عن جابر بن زيد أن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال : العلم علمان علم باللسان فذلك حجة الله على ابن آدم وعلم بالقلب فذلك العلم النافع .

مصنف ابن ابي شيبة جلد ١٣ صفحه ٢٣۵ دلته حسن بصري مرسل ذکر کوي :

حدثنا ابن نمير قال حدثنا هشام عن الحسن قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العلم علمان علم في القلب فذاك العلم النافع و علم على اللسان فتلك حجة الله على عباده .

مراسل د حسن بصري په اتفاق د امت سره مقبول دي بيا هم سره ددې ترغيب الترهيب د قوام السنة هغه پرې دال ده چې دلته راوي انس صاحب دي .

الزهد لابن المبارک جلد ٧ صفحه ۴٠٧ هم دا حديث ذکر کوي .

جامع العلوم والحكم محقق جلد ٣٨ صفحه ٢٠ :

العلم الذي على اللسان وهو حجة الله كما في الحديث : القرآن حجة لك او عليك . فأول ما يرفع من العلم العلم النافع .

اول چې عبادو ته او چتیږي او ختمیږي هغه علم نافع ده دا علم النافع بیا څه شي ده :

هو العلم الباطن الذي يخالط القلوب ويصلحها .

زړه ته راشي زړه صالحه کړي اول به مخ د ځمکې نه دا علم ختم شي ګورئ نن صبا څو مره کم شوي په ختمیدو دي .

ويبقى علم اللسان حجة فيتهاون الناس به .

او دا سپکاوې اوس په مختلفو طريقو شروع ده ، علماء قتلولې شي دهشت ګرد ورته ویلې شي دا تهاون دې کنه .

ولا يعلمون بمقتضاه لا حملته ولا غيرهم .

خپله علماء به هم عمل نه کوي چې حاملین د علم دي او غیر به یې هم نه کوي سپک به شي چې سپک شو .

ثم يذهب هذا العلم بذهاب حملته .

دا علم به هم لاړ شي ځکه حمله به یې لاړ شي هغه مشائخ عاملین او علماء مشران به هم ختم شي .

فلا يبقى إلا القرآن في المصاحف وليس ثَمَّ من يعلم معانيه ولا حدوده ولا احكامه .

او هیڅ به هم پاتې نه شي په مصحف د قرآن نه به وي دغلته څوک چې پوه شي په صحیح معنی ددې باندې نه به یې حدود څوک مني او نه احکام .

ثم يسرى في آخر الزمان .

شپه به وي د شپې آخري زمانه کې به لاړ شي دا الفاظ د قرآن .

فلا يبقى في المصاحف ولا في القلوب منه شيء بالكلية وبعد ذلك تقوم الساعة .

الأربعين في التصوف للنيسابوري .

څلویښت آحادیث د علم تصوف متعلق ذکر کوي جلد ۱ صفحه ۱۵ **باب اباحة الكلام في باطن العلم وحقيقتها .**

خپل سند سره حدیث ذکر کوي له حضرت ابي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه :

ان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال : ان من العلم كهيئة المكنون .

څه علم دي چې پټ دي ، لا يعرفه عالم نه دي په دې باندې .

إلا العلماء بالله عزوجل . عالماً بالله نه مراد عارفين بالله دي .

فاذا نطقوا به لا ينكره الا اهل الغرة .

تفسير روح المعاني جلد ٨ صفحه ٣٤٣ :

وكان في قوله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان من العلم كهيئة المكنون لا يعرفه الا العلماء بالله تعالى فاذا قالوه لا ينكره الا اهل الغرة بالله تعالى اشارة الى ذلك والمراد باهل الغرة علماء الظاهر الذين لم يؤتوا ذلك .

الفردوس بمأثور الخطاب جلد ٣ صفحه ٤٢ : علي بن ابي طالب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يې راوي دي :

علم الباطن سر من سر الله عزوجل وحكم من حكم الله يقذفه في قلوب من يشاء من اوليائه .

دارنګې فيض القدير شرح الجامع الصغير جلد ٤ صفحه ٤٣٠ .

علم الباطن کې خبره کوي دا حديث ذکر کوي :

سر من اسرار الله عزوجل وحكم من حكم الله يقذفه في قلوب من يشاء من عباده قال الغزالي علم الآخرة قسمان علم مكاشفة و علم معاملة و علم المكاشفة هو علم الباطن و ذلك غاية العلوم و قد قال بعض العارفين من لم يكن له نصيب منه يخاف عليه سوء الخاتمة وادنى النصيب منه التصديق وتسليمه لاهله .

دارنګې تفسير مظهري جلد ١ صفحه ٧٤٨ :

ولا يتصور التنزه عن المعاصي .

متصور نه ده کمال تنزه له معاصيوو نه الا بدوام الحضور مګر چې زړه ذاکر شي .

وصفاء القلوب والنفوس وذا لا يتصور الا بجذب الله بتوسط المشائخ .

صفائي د قلوبو او نفوسو متصور نه ده مګر په رابښکلو سره چې د خالق لخوا وشي په واسطه د مشائخو .

فعليك التشبث بأذيالهم . لازم دي په تا چې لمن د دغه مشائخو ونيسي .

فهم قوم لا يشقى جليسهم ولا يخاف انيسهم .

دارنګې تفسير المظهري جلد ۱ صفحه ۹۳۸:

فلا بد لقطع مادة الغفلة . لابدي ده چې دغه ماده د غفلت درنه ختمه شي په :

في التشبث بأذيال الصوفية حتى يسقط عن البصائر كل ما عدالله تعالى .

دارنګې تفسير مظهري جلد ۱ دا صفحه مرقم ده د ټولو جلدونو :

ومن لم يفهم كلام الصوفية . څوک چې نه پوهيږي په خبرو د صوفيو .

فعليه التشبث بأذيالهم . ددوي لمن دې ټينګه کړي .

حتى يتبين لهم انه الحق .

دارنګې تفسير مظهري جلد ۱ صفحه ۷۱۱ :

واما العلم اللدني الذي يسمون اهلها بالصوفية الكرام هر چې علم لدني ده چې صاحبانو ددې علم ته صوفيه وايي :

فهو فرض عين . دا فرض عين دي .

لان ثمراتها تصفية القلب . ځکه ددې ثمره تصفيه د قلب ده .

عن الاشغال بغير الله تعالى واتصافه بدوام الحضور وتزكية النفس عن رذائل الأخلاق من العجب والكبر والحسد وحب الدنيا والكسل في الطاعات وايثار الشهوات والرياء والسمعة وغير ذلك .

تفسير نسفي جلد ۲ صفحه ۲۴۷ : ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ کې ذکر کوي :

يعني الاخبار بالغيوب وقيل العلم اللدني ماحصل للعبد بطريق الالهام .

دارنګې روح المعاني جلد ۷ صفحه ۷۴ :

وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ اشارة الى العلم اللدني وهو على نوعين ظاهر الغيب وهو علم دقائق المعاملات والمقامات والحالات والكرامات والفراسات وباطن الغيب وهو علم بطون الأفعال.

ويسمى حكمة المعرفة وعلم الصفات ويسمى المعرفة الخاصة وعلم الذات ويسمى التوحيد والتفريد والتجريد وعلم الأسرار القدم ويسمى علم الفناء والبقاء.

داد صوفيه کرامو خپل اصطلاحات دي.

تفسير روح المعاني جلد ۸ صفحه ۳۴۱ :

وفي رسالة القشيري طرف منه والذي ينبغي ان يعلم ان كلام العارفين المحققين وان دل على انه لا مخالفة بين الشريعة والطريقة والحقيقة لكنه يدل ايضاً على ان في الحقيقة كشوفاً وعلوما غيبية.

ولذا تراهم يقولون علم الحقيقة هو العلم اللدني وعلم المكاشفة وعلم الموهبة وعلم الاسرار والعلم المكنون وعلم الوراثة.

دا اصطلاحات ددوي دي.

علامه صابوني زياته ترجيح علم تصوف ته وركوي دا معصر ده دې زمانه کې.

دارنګې صفوة التفاسير للصابوني جلد ۱ صفحه ۱۱۲ :

فائدة العلم نوعان كسبي و وهبي اما الاول فيكون تحصيله بالاجتهاد والمذاكرة.

هر چې ثاني ده وهبي ده :

فطريقة تقوى الله والعمل الصالح كما قال تعالى واتقوا الله ويعلمكم الله وهذا العلم يسمى العلم اللدني اى الوهبي وآتيناه من لدنا علما هو العلم النافع الذي يهبه الله لمن يشاء من عباده المتقين.

وإليه أشار الإمام الشافعي بقوله شكوت الى وكيع سوء حفظي فارشدني الى ترك المعاصي اخبرني بأن العلم نور و نور الله لا يعطي لعاصي.

وايي دغه اشاره چې علم ته يې نور ويلي دا علم قلب ده .

غرائب القرآن و رغائب الفرقان للنيسابوري جلد ۲ صفحه ۴۳۰ :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ.

ددې تاويل کوي مراد د اوتوا الکتاب نه علماء الظاهر اخيستې .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ظاهراً ولم يؤتوا علم باطن الكتاب .

چې علم ظاهر لري علم باطن نه لري .

آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا على الاولياء من علم باطن القرآن .

وايي :اى علماء د علم الظاهر تصديق وکړي د هغه حالاتو چې مونږ اولياء ته ورکړي چې هغه علم د باطن دي .

مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم. من العلم الظاهر لأن أهل العلم اللدني يصدقون اهل العلم الظاهر .

مشائخ د علم باطن وايي تصديق او عزت کوي د علماء د اهل الظاهر .

ولكن أهل العلم الظاهر يصعب عليهم تصديق علوم الاولياء لانه لا يناسب عقولهم .

واي علماء په مشائخو باندې رد کوي مشائخ په علماء رد نه کوي هغه ددوي علوم تسليموي خو دوي د هغوي علوم نه تسليموي ځکه ددې عقل يې واي درک نه کوي .

روح المعاني هم يوه داسې عجيبه معنى کړې ده :

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا﴾ .

ددې معنى روح المعاني په باب الاشارات کې دا کړې ده :

ان الذين آمنوا بحقيقة الإيمان .

وايي هغه چې په بيعت د يو شيخ کامل کې راشي دا حقيقة الايمان ده .

ثم كفروا . لږ وخت تيريدو سره تردد ورته راشي نو دا شيخ پريږدي ترې نه لاړ شي دا هغه کفران ددې نعمت دي .

ثم آمنوا .بيا چې دا نور مريدان او حالات د هغوي وګوري نو بيرته يې شوق پيدا شي بيا راشي او دې سلسله کې داخل شي .

ثم ازدادوا کفرا . لږ وخت بعد بیا لاړ شي کله چې بیا لاړ شي نو ازدیاد د کفر و کړي ازدیاد د کفر دادی چې خلکو ته وایي دې شیخ ته مه ورځي زه ورغلې وم څه ورسره نه وو څه کمال نه لري ..... دغه زما وس کې وه خبر مې کړي بیا بنه غرق شي .

بعضې علماء لکه ملا علي قاري صاحب د حضرت ابي هریرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د هغه حدیث نه اخذ کړي چې وايي :

حفظت من رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وعائين فاما احدهما فبثثته فيكم واما الآخر فلو بثثته قطع هذا البلعوم يعني مجرى الطعام .

د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه دوه لوخي ما یاد کړي دي یو مې وشینده چې علم الروایة وه .

و اما الآخر نو دې ځای کې بعضې علماء وایي چې دا اسامي د اهل فتنوو وه .

او ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ مرقات کې د غه ځای باندې تحقیق کوي او دې کې علم باطن داخلوي چې د نه شو وویلې دا علم السر وه علم د مکاشفې وه چې د هغې نه خبرې نه کیږي دا څومره چې مونږ کوو ددې اجازه صوفیه نه ورکوي .

ځکه داد زړه خبرې دې هغه څوک پرې پوهیږي چې حیات قلبي ولري په زړه کې څه حرکت کیفیت او انشراح راشي او په زړه کې څه القاءت الهامات راغلل همغه پوهیږي نو کوشش وکړي چې تعصب ونه کړي او دغه علم چې په مختلفو نومونو یادیږي دا یو مفروض علم دي .

دا قول فقهاء دې ته ذهاب کوي چې علم یو نه دي بلکې العلم علمین علمو نه دوه دي نو کوشش وکړي اولاً د یو خکلي شیخ سره بیعت وکړي او عوامو ته یې هم تلقین وکړي .

بنائسته طریقه دې کې استخاره ده استخاره ددې لپاره ده چې تاته تعین د طبیعت د شیخ وشي تعین د طبیعت د شیخ ځکه ضرور وي چې طبیعتونه په جلال او جمال کې قسمین لري .

غټ تقسیم د طبعیاتو انسانیو جلال او جمال ته شوې ده لکه چې ستا طبیعت جمالي وي او ستا د شیخ طبیعت جلالي وي نو ستا او د هغه مینځ کې د باطن لاره نه خلاصیږي .

ددې وجه داوي چې ته بیا معترض جوړیږي شیخ جلالي طبیعته په یو معمولي امر کې

ډیر تشدد کوي هغه به اتباع د شریعت وي خو هغه خبره ډیر په سختي کوي او دا به ستا په طبیعت نه لږیږي چې بده ولږیده نو ته معترض جوړیږي او په دې سره سد الباب راځي.

او که شیخ ستا جلالي نه وه جمالي وه ته جلالي نو بیا ډیر کرته هغه یو څه سره نرمي کوي بیا ته معترض جوړیږي، نو دا استخاره د تعیین د طبیعت لپاره وي.

او امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ چې کوم قول دے:

من تفقه ولم يتصوف فقد تفسق.

نو اشاره همدې خبرې ته ده علم تفقه یې وکړ او تصوف یې ونه کړ نو علم مفروض ترې پاتې شو علم اخلاص نه لري تزکیه د قلب یې نه ده شوي.

مرقات جلد ۱ صفحه ۵۲۶ دا عبارت نقل کړي.

قصيدة شافعي:

امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ نصیحت کوي خپل کتاب کې په اشعارو کې:

فقيهاً وصوفياً فكن ليس واحداً. فقیه او صوفي یو مه جوړیږه.

فاني وحق الله اياك انصح.

په ذات د خدای مې دې قسم وي زه تاسو ته نصیحت کومه.

فذاك قاص لم يذق قلبه تقى.

دا یو اځې فقیه دلیل باز دې د زړه تقوی یې نه ده څکلې.

وذاك جهول، او دا یو اځې صوفي چې ده عالم نه ده نو جاهل دے.

كيف ذوالجهل يصلح، نو جاهل به د بل اصلاح څنګه وکړي.

دا شعر په قصیده د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ جلد اول صفحه ۳۶ کې دے.

د علماء دیوبند چې کوم اکابر علماء دي دا ټول صوفیان وه په یو نه یوه طریقه کې دوي داخل وه.

د نن زمانې چې کوم مشران علماء د اهل السنة دي او شیوخ دي دا ټول صوفیان دي خامخا دیو څه مریدان دي نیکان او صالحان د درس او تدریس سره د تصوف کار هم کوي

تربيت د مريدانو كوي .

دغه شان حديث كې راځي : چې يو سړي نيک او صالح شي نو خداى تعالى دې په دوستۍ ونيسي يو ولايت عام دي الله ولي المؤمنين .

يو : لا يزال العبد يتقرب الي بالنوافل حتى احببت .

داد بخاري شريف حديث ده نوافلو باندې اتيان كوي زه يې محبوب گرزوم دغه ولايت خاص ده نو چې كله دې په ولايت خاص كې قدم كيږدي خداى تعالى جبرائيل امين ته حكم كوي چې دغه سړي ما په دوستۍ ونيوه ته يې هم په دوستۍ ونيسه .

بيا جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَامُ د اوم آسمان فرشتو ته اعلان كوي چې الله تعالى فلانكي عبد په دوستۍ نيولى تاسې يې هم په دوستۍ ونيسي .

دا سلسله همداسې شروع وي د يو اسمان فرشتې بل اسمان ته اعلان كوي دا خبره ځمكې ته راورسيږي اعلانونه وشي چې الله تعالى فلاني عبد په دوستۍ نيولى تاسو يې هم په دوستۍ ونيسي دا خبره عامه شي په خلكو كې .

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي د هغې نه بعد دغه بنده ته د عبادو په زړونو كې ځاى وركړي .

نو اصل كمال صالحيت مصلحيت او د هلاكت نه بچ كيدل دي خپله به هم صالح وي او د بل اصلاح به هم كوي .

زما يو استاذ وه د شپې ناوخته يو لس (۱۱) بجې راغي زما دې كافيه سره ډيره مينه وه دا مې كتله او دا شرحې مې پرې كتلې هغه رانه لاړو دولس (۱۲) بجې بيا راغي زه بيا كتاب ته ناست ومه صوفي وه زما شيخ هم وه د طريقت محترم ضياء الله صاحب مبارک رَحِمَهُ اللهُ يو ه (۱) بجه بيا راغي زه هماغسې ناست ومه كتاب مې كتلو راغې كيناستلو دا كتاب او شرحې يې رانه ټولې كړې راته وې ويل پشاور ملا زه باجوړ كې ومه ما ته يې وويل چې دا كافيه سره د شرحو به ياده كړې ډيره غټه مكتبه يې وه اشاره يې ورته وكړه په لاس سره وايي دا به څوک ګوري دا به څوک يادوي ما ورته وويل چې څه شي وكمه وايي دا دعاء مه غواړه چې بس ګوره ګوره دا ټول كتابونه بلكې دا دعا وغواړه چې خدايا اشرح صدر راكړې وايي په ما يو كال داسې تير شوې دي چې ما به كتاب را واخيسته پاڼې به مې وشمارلې كتاب كې به چې څه پراته وه هغه به زما حافظه كې بيا پراته وه .

وايي دا کتابونه گوره دا ټول ما د اول نه آخره پورې پاڼې شمارلي دي خو چې څه په کې وه زما ذهن کې دي اوس وايي د انشراح صدر دعاء وغواړه په مطالعه دا نه پوره کيږي چې استاذ نه يې وايه يا مطالعه کوه په دې شيانو نه پوره کيږي که مکتبو ته لاړي دومره کُتب ليکلې شوې دي چې دا عمر صرف کړي نظر نه به يې هم ونه باسي حتی چې نومونه به يې هم ياد نه کړي پاتې خو لا د هغې دننه مسائل شول نو هر مانځه نه وروسته دا دعاء کوي چې :

﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾.

بل خاصو خاصو صوفياء کرامو ته چې ستاسو ورباندې د ذهد او صلاح يقين وي هغلته ورځي ورسره کيني حديث شريف کې راځي چې کوم سړي مو وليده چې چپ ناست وه ځانته وه له خلکو نه کيني ورسره :

فانه يلقي الحكمة . دا خلکو ته حکمت القاء کوي .

﴿وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ .

الدين النصيحة .

دين د خيرخواهي نوم وي او زما ورونه يې ټول مسلمانان يې دغه د خير مشوره درکوم درته چې څو ارلس کاله مو علم ظاهر کې تير کړل خير دي يو پنځه شپږ کاله دې علم تصوف کې هم تير کړي وګوري بيا تاسې چې ددې ثمره بيا څومره ده او دې کې څومره خير وي خو چې صالح وي د بيکاره سړي په لاس ورنه شي او هغه شيخ هم داسې وي چې لکه څنګه علم ظاهر کې دا څلور مذهبه دي او څلور مذهبه اصول لري جزئيات لري ائمه اري .

دغه شان علم باطن کې امامان دي امام د طريقې نقشبندي شاه بها والدين نقشبند رَحِمَهُ اللهُ د اولينو نه دي او ثانياً امام رباني مجدد الف ثاني رَحِمَهُ اللهُ تفصيل د جزئياتو ددې طريقې کړې دي شيخ عبد القادر جيلاني رَحِمَهُ اللهُ د قادرې شريفې امام دي او شيخ شهاب الدين سهروردي عوارف المعارف لوي کتاب يې دا غټ عالم وه د سهروردي طريقې امام دي او معين الدين چشتي اجميري داد چشتي طريقې امام دي .

دا سلسلې خو مخکې نه راچليدلې وي خو دوي دې ته جزئيات فروعات او دې ته تفصيل ورکړل دې ته څه اصول وضع کول دا دوي کړې دي په دې نسبت چشتي قادري

نقشبندي سهروردي دا نسبتونه کیږي دوي ته لکه په علم ظاهر کې حنفي حنبلي مالکي شافعي دا نسبتونه مونږ کوو چونکې امامان په دې کې راغلل هغوي ته منسوب شول دغه شان په طریقو کې هغوي ته منسوب شول نو دغه آئمه لري او چې هر شیخ ته لاړي او هغه نقشبندي وه نو مخکې نه د نقشبندي څه کُتب وګوره چې نقشبندیه د لسان ذکر ورکوي که نه جهري ذکر سره موافق دي که مخالف دي نقشبندي حضرات د ذکر جهر سر سخت مخالف دي او بل لساني اسباب په دې کې نه وي چې ته ورشي د نقشبندي شیخ ته او هغه تا ته ووايي چې مثال په طور تا ته ووايي چې یا لطيف وايه یا ودود وايه لکه دا خو اسماء الحسنی دي دا په څلورو طريقو کې د يوې طريقې سبق هم نه دي نو دا هسې اوراد ورکول دي او دا سلسله نقشبنديه بيا نه ده يا چا ته وايي استغفار وايه نو استغفار نه ته چا منع کړي يې هغه خو حديثونه ثابت دي وايه يې کنه سل ځل مسنون دي هغه وايه نو هر سلسله کې مو چې خوښه وي استخاره وکړي .

تفسير قرطبي ليکلي چې استخاره بايد اوه (۷) شپې مسلسل وشي اوه (۷) شپو کې دي چې څه وليدل هغې پسې بايد ذهاب وشي .

حکایت :

ما ته څه طالبان راغلې وه د دارالعلوم سرحد نه په هماغه کال فارغيدل د دوري طالبان وه چې راغلل نو په صوفيانو يې اعتراضونه لرل او ښه احناف وه نو دري واړه ما سره ناست وه ښه قدر مې ورکړو ما ته يې وويل چې د مسلم په مقدمه کې په صوفيوو رد راغلې .

ما ورته وويل څه دې په کې وايي : **ما رأيت من الصالحين اکذب في الحديث منهم** ، په حديثو کې لوي دروغجن د صالحينو نه مانور نه دي کتلې وايي دا صالحين پيران دي کنه ما ورته وويل چې دا خو ته ترجمه کوي چې مراد له صالحانو دلته پيران دي پيران خو صاحبان د علم باطن دي او لاندې په منهاج کې امام نووي صاحب بيا دا تفصيل هم کړي دې چې اصلاً صالحين چې وي دا صادقان وي دوي ته چې څوک حديث ووايي نو هغه وايي چې زه هم داسې دروغ نه وايمه نو په نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دروغ به لا څنګه وايمه نو هغه په بل مؤمن هم د خير ګمان کوي وايي څه دروغ به نه وايي دا به حديث وي زر عمل شروع کړي نو وايي دا ددوي عيب نه دي دا يې صفت دي ځکه چې دوي صادقين دي .

خو دوي ضد کولو وايي نه دا صوفيه مراد دي دا ددوي عيب دي ما وويل ګوره امام نووي صاحب منهاج کې وايي دا يې صفت دي عيب نه دي وايي چې دلته يې وويل چې دا دروغجن دي دروغ نو څه صفت وي ما ورته وويل چې دا امام مسلم ويلي وايي هاو ما ورته وويل چې ګوره هغه نشته چې زه ترې پوښتنه وکړم ته يې د قول مستدل يې تا نه تپوس کوم چې دا امام مسلم خپله صالح وه که طالح وه که ويلي چې طالح وه نو هم نه شو ويلي که ويلي چې صالح وه نو څنګه دې دروغجن دي که نه دي ده خو صالحين ياد کړي صوفيه خو يې نه دي ويلي .

بيا شروع شو وايي د باړي حضرت صاحب مريدان تپوس نه ولې وهي ما ورته وويل هغوي خو تپوس نه نه وهي وايي نه په مانځه کې چغې وهي ما وويل چغې هم نه وهي وايي ما کتلي دي کنه ما ورته وويل چې ما هم کتلي دي کنه ته به يوه شپې ته تللې يې ما هغلته يو کال په دربار کې تير کړي نو ته به رشتيا وايي که زه چغې نه وهي نو دري واړه شروع شو وايي مونږ خو تاته دروغ نه وايو مونږ تللي يو چې مانځه کې چغې وهي ما ورته وويل چغې وهي نه سوال دې غلط دي چغې ترې وهل کيږي وايي يا وهل کيږي يا يې وهي خو دغسې ده کنه ما وويل دې کې ډير فرق دي ته داسې مه وايه چې چغې ولې وهي ته داسې ووايه چې چغې ترې ولې وهل کيږي نو زه به جواب درکړم .

وايي ښه ولې ترې وهل کيږي ما وويل د خدای تعالی نور فيض او خشيت زيات دي پرې د خدای تعالی ډير ويريږي بس چغې کړي نو په خندا شو ما وويل سوال غلط کوي هغوي چغې په اختيار نه وهي بې اختياره يې وهي او په مانځه کې ژړا چغې آه او ه هدايه دي هم نه ده کتلې :

فان أنّ فيه تأوه او بكى فارتفع بكاؤه فان كان من ذكر الجنة او النار لم يقطعها لانه يدل على زيادة الخشوع .

او ابن همام په فتح القدير کې ليکي وايي دغه عبارت چې هدايه کې مذکور دي دا الفاظ د بي بي عائشې صديقې رضي الله عنها دي دا فتوی د هغې ده هغه دا خبره کوي چې څوک

أنّ اواز كوي انين نه دي تأوه اوه اوه كوي بلكې ژاړي دا ژړا اوازېې اوچت شي كه من ذكر الجنة او النار وي مونځ يې نه فاسديږي دليل د زيادت خشوع دي.

بيا يې وويل چې دا سندونه ډير زيات وركوي هر چاته يې سند وركړې وي نو ما ورته وويل چې دا اعتراض د باړي په حضرت صاحب كوي چې سندونه ولې ډير وركوي ما ورته وويل زه دربار كې ورسره يو كال كاتب د سندونو پاتې شوې يمه ما به سندونه ليكل كله لس (۱۰) كله پنځلس (۱۵) كله شل (۲۰) د شلو نه زيات ما نه وه ليدلي چې په يوه جمعه كې دې دا وركړې وي.

ما ورته وويل چې دا اعتراض دې كله د حقاني په مدرسه كړې دي چې دولس سوه (۱۲۰۰) سندونه په يوه ورځ وركوي ولې اعتراض پرې نه كوي وايي نه هغوي خو فنون ويلې وي همداسې خو يې نه وركوي ټول سبقونه يې خلاص كړې وي بيا يې وركړي ما وويل چې ته به ماته وښايي چې د نقشبندي اته (۸) سبقه دي چې باړي حضرت صاحب سبقونه نه وه وركړي او سند يې وركړو دلته هم سبقونه خلاص شي سند وركړي هلته هم سبقونه خلاص شي سند وركړي او كه ته وايي چې نه دا ټول اولياء نه دي نو هلته هم زه اعتراض كوم چې ټول علماء نه دي دغه وخت سره او نه د ټولو مطالعې جاري وي ها كه تدريس يې وكړو په منتها كې بيا كيدې شي ښه شي نو دا تعصب دي چې صوفيه كرامو سره روان دي په علماء د علم ظاهر به اعتراض نه كوي او په علم باطن به يې كوي دا قلب كې چې ګوته كيدې الله الله دا كوم ځاى كې راغلي ولې دا لوي آيت نه ګوري :

﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾.

او د خداى تعالى په ذكر كې اسم ذات څه شي دي الله دي دې نه بهترين اسم په اسماء الله كې كوم يو دي نور خو ټول صفات دي دا اسم ذات دي :

﴿وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا﴾

د چا زړه چې زمونږ د ذكر نه غافل وي د هغې اتباع مه كوه خو زړه ذكر كوي كنه.

﴿أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ﴾.

كيدې شي چې وه هغه سړي مړ بيا مونږ ژوندې كړو او ده ته مو يو نور وركړو چې نور

يې خلکو کې خور وه چې دادي د هغه چا په شان شي چې هغه په تيارو کې دي .

دا مثال د چا دي د عمر فاروق او د ابو جهل او من کان ميتاً فاحييناه که حيات قلبي نه شي نو دا مړ وه بيا ژوندي شو نو مړ کله وه هغه مخکې نه هم ژوندې وه دا د عمر فاروق رضی الله عنه مثال دي .

او من کان ميتا قلبه فاحييناه بذکر الهي ، زړه ته مو ورته حيات قلبي ورکړو جعلناله نوراً دا قلبي علم دي غلم قلب مو ورکړو يمشي به في الناس ، چې دا فيض يې غير کې متعدي که دادې شي په شان د هغه چا چې في الظلمات چې ابو جهل دي اوس هم په تيارو کې پروت دي کله کيدې شي .

اثبات د لطائفو :

که ته اعتراض د روح په لطيفه کوي :

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾.

علماء ظواهر به يې خپلې ترجمې کوي علماء د باطن من امر ربي ترجمه دا کوي من عالم امر ربي لله الخلق و الامر ، دغه امر نه عالم امر اخلي داد عالم امر نه لطيفه ده .

که ته اعتراض کوي په لطيفه سريه يا لطيفه اخفى باندي نو والله يعلم السر واخفى ، مخکې تاسو ته عبارت تير شو چې مراد له سر او د اخفى نه تفسير مظهري ليکي دا هغه لطائف مجرد دي چې لطائف د عالم امر دي .

او که ته اعتراض کوي په خفي باندې نو دا اعتراض هم مه کوه ځکه خير الذکر الخفي صوفيه وايي د خفي لطيفې ذکر بهتر دي او ته وايي پټ .

او که ته اعتراض نفسي باندې کوي : واذکر ربك في نفسك ، ته وايي پټ يې کوه هغه وايي : واذکر ربك في نفسك ، نفس ذاکر که خپل نفس کې ذکر وکه د الطائف يا د لا اله الا الله ذکر د لا اله الاالله سبق خو هغه حديث نه ثابت دي نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يو کوټه کې صحابه راغونډ کړل هل فيکم غيرکم ، تاسو کې ستاسو نه بغير بل سړي شته وايي نه وايي دروازه

بنده کړي چې بنده يې کړه وايي لاسونه اوچت کړي تولو لاسونه اوچت کړل وايي : قولوا لا اله الا الله ، د مسند فردوس حديث دي تولو دا کلمه وويلې نو دا خو مؤمنان وه دا يې ولې پرې بيا وويلې دا کوتې ته يې ولې راغونډول دا دروازه ولې بندوي دا اغيار ولې د مجلس نه باسي دا هماغه سبق دي د باطن د علم چې دغه وخت سره يې صحابوو ته نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تلقين ورکړو او عوام دلته نه وه ناست خواصو ته يې ورکړو.

او که هغه صوفي ستا په اسباقو اعتراض وکړي نو نه به بيا ورته صرف ثابت کړي نه نحوه نه منطق نه معاني نه بيان نه بديع دا يو به هم ورته ثابت نه کړي نه دا طرز او نه دا طريق.

او که وايي چې په دې زړه کې دا کوتي ورته ولې ګدي يو لس (۱۱) احاديثو کې صحابه حکايت کوي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ضربني في صدري زه يې په سينه کې ووهلم دا څه شي وه دا په سينه کې ولې وهل دغه شان صحابه کرام چې رعب پرې راتلو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په سينه کې وهلي په يو مسئله باندې نه دي پوه شوي په سينه کې وهلي انشراح د صدر راغلي.

او زما خو خپله دا رايه ده چې مه دې څوک په پير نازيګي نه دې څوک په پلار نازيګي او نه دې څوک په مشر او ليډر نازيګي هغه ناوي چې په خپله ښائسته نه وي څوک به يې څه کاندي ښائست د مور او نيا ، هغه سړي ځان نه جوړ کړي چې پير په تاسې ونازيږي هغه سړي ځان نه جوړ کړي چې پلار په تاسو ونازيږي چې پلار دې څوک نه پيژني او خلک وايي چې دا د فلاني پلار دي ستا په وجه يې خلک وپيژني او چې حتی کې امام د مذهب درباندې فخر وکړي حتی کي محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباندې فخر وکړي چې دا هغه سړي وه چې زما دين ته يې خدمت کړې وه.

څه مو خيال دي چې ورځ د قيامت کې هره ډله د امام روانه وي امام قرطبي وايي يا حنفي يا مالکي او از به هم په کې کيږي امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ په لکونو کروړونو خلک چې دا فقه يې ورته آسانه کړې ده او په شريعت عاملين د فقه حنفي دي او دا ټول د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ په لښکر کې د حشر ميدان ته راشي او انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ د عرش سورې لاندې په ستيجونو باندې ناست وي او دا عظيمه جنډه او لښکر ښکاره شي يا د امام شافعي يا د امام مالک يا د امام احمد رحمهم الله د نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خو به الحمد لله سترګې جيګې وي خو دغلته به دې مبارک څو مره خوشحاله شي.

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي يو پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ به د حشر ميدان ته راشي يو امتي به ورسره وي يو به راشي دوه امتيان به ورسره وي.
څه مو خيال دي چې د هغه په امت کې څه علماء راشي او هغه په کروړونو خلک ځان سره د حشر ميدان ته راولي په خپله اصلاح باندې نبي اکرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به، څومره فخر کوي په دغه شخص باندې دده مقام به هغلته څه وي او دا خلک به ده ته څومره په تعجب وي دغه شان شيخ د طريقت.

ختمه شوه مسئله د تصوف

بعون الملك الوهاب

مسئلة التبرک بآثار الصالحين :

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده ولا رسول بعده وهو خاتم النبيين أما بعد ! فأعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم : ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾ سورة آل عمران آيت : .

نن عظيمه مسئله مختلف و متنازعه بيننا و بين الخصم هغه مسئله د تبرک ده بآثار الصالحين که انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ دي او که اولياء کرام دي هر هغه شي چې د هغوي سره وابستګي او تعلق لري که هغه ما بقي د ذات د هغه نه وي ، ويښتان زلفې د هغوي يا ريق او لاړې د هغوي او که هغه يو شي زائد چې څه نا څه تعلق يې تر دغه ذاته وي لکه لباس ، عمامه او نعلين .

يا هر هغه موضع چې کوم موضع کې د هغوي جلوس شوې وي دا ټول د برکاتو نه ډک وي ، دا هغه عظيمه مسئله ده چې خصم ټول په کې متفق دي که اشاعتيان دي که جماعة المسلمين دي که اهل حديث دي غير مقلدين حتى چې تبليغي جماعت والا امراء ددوي هم تبرک بآثار الصالحين ته د شرک عقيده ساتي نو دا بنيادي مسئله ده بيننا و بين الخصم .

دې ته نسبت د شرک کول عظيم جرم ځکه دي چې انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ صحابه کرام اسلاف د امت هغوي ټولو تبرک بآثار الصالحين نيولي او ټول په دې عقيده تير شوې .

من لدن الصحابة إلى اليوم ټول سنيان تبرک بآثار صالحين نيسي که دا عقيده د مشرکينو شي نو په اسلافو د امت کې به يو محدث او فقيه داسې پاتې نه شي چې هغه تبرک نيولې نه وي دوي تبرک ته شرک وايي لهذا ددوي فتوى ده دوي په فتوى نسبت د شرک به ټول امت ته راشي .

دغه عظيمه مسئله مونږ مشتمله ګرځوو په چند مباحثو باندې :

هر چې مبحث اول دي هغه په معنى لغوي د برکت کې او تحقيق لغوي او دا چې د برکت ماده په کومو مادو کې راځي ، په کومو ابوابو کې راځي او هر باب کې ددې يوه خپله معنى وي او هغه څه ده .

دوهم باب يا مبحث مشتمل دي په دې باندې چې نسبت د مبارک غير الله ته دا جائز ده

سړي مخلوق ته مبارک وويلې شي استدلال دذې د کتاب الله نه سره د ذکر د اقوالو د مفسرينو نه تائيدا.

دريم ثبوت د تبرک بآثار الصالحين په آحاديثو مبارکو باندې ، کښې تعداد روايات د بخاري شريف او د مسلم شريف به راشي چې صحابه کرامو د رحمة للعالمين په آثارو تبرکات نيولي دي.

او څلورم ثبوت د تبرک د عامة الفقهاء والمحدثين او عامو مصنفينو نه د هغوي اقوال به ددې متعلق ذکر شي.

المبحث الأول: تحقيق البركة:

اصل کښې برکت لغتاً دوه معانيو کښې مستعمل ده يو راځي په معنى د دوام او ثبات باندې ماخوذ ددې قول د عربانو نه چې:

برك البعير و برك الماء اى داوم و ثبت.

معنى باندې دغه معنى تفسير فتح القدير جلد ٥ صفحه ١٤٣ ذکر کړې.

دوهمه لغوي معنى ددغه مادې د برکت په معنى د نماء او زيادت مونږ چې دلته مسئله د برکت زير بحث کرځولې هغه برکت په معنى د دوام او ثبات سره نه دې هغه برکت په معنى ثاني نماء او زيادت سره دې دغه د برکت ماده په معنى د نماء او زيادت سره.

په څو بابونو کښې مستعمليږي: کله دا راځي په باب د تفعيل کښې مراد د هغې نه دعا بالبرکة وي تبريک معنى څه: اى دعا له بالبركة.

او کله دا په باب د مفاعلې کښې راځي بيا يې تعديت دريوو حروفو جارو سره کيدې شي په لام سره په فاء سره په على سره: بارك الله لك. بارك الله عليك. بارك الله فيك.

او که دغه ماده مستعمله شي په باب د تفاعل کښې تبارک کله چې دا په باب د تفاعل کښې مستعمله شي او نسبت يې شوې وي باري تعالى ته په معنى د تقدس وتطهر وتنزه سره: تبارك الله. تبارك الذي بيده الملك، په معنى د تقدس وتنزه و تعاظم وتعالى سره.

او څلورم دغه ماده د برکت مستعملیږي په باب د تفعل کې په معنی د تبرک سره د برکت ماده په باب د تفعل کې په معنی د تیمن سره : تبرك به ای تیمن به ، برکت یې پرې حاصل کړ .

دغه ګل معاني ذکر کړي صحاح د لغتو کتاب جلد ۱ صفحه ۲۰ او لسان العرب جلد ٦ صفحه ۱٦۸.

د قاموس جلد اول صفحه ۱۲۰۴ صفحه په ورقاتو ستاسو کې د برکت دغې معانیو ته اشاره شوې :

البركة ، محركة النماء و الزيادة و السعادة و التبريك الدعاء بها بالبركة .

تبریک مبارک شو تبارك الله باب تفعل ته چې لاړې .

وتبارك تقدس و تنزه صفة خاصة بالله تعالى.

د معجم الوسیط جلد ۱ صفحه ۵۱ :

تبارك تقدس وتطهر ورتفع تبارك الذي بيده الملك .

دغه معنی مراد ده .

د معنی لغوي د برکت او استعمال د دغه برکت په مختلفو بابونو کې په خپلو معانیو سره مونږ او تاسو ته د مخالفینو د خصم کل استدلالات را باطلوي هغوي برکت او تبرک بآثار الصالحین ته چې شرک وایي نو هغوي د پاره معظم په دلائلو د قرآن عظیم الشان نصوصو کې :

تبارك الذي بيده الملك ، يا تبارك الله احسن الخالقين ، يا تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا.

یا په نص د حدیث د امام مسلم کې : تبارك اسمك وتعالى جدك .

نو دغه دري آیتونه د غه دري نصوص قرآني او دا یو نص د حدیث چې روایت د امام مسلم ده نو دغه د استدلالاتو قویوو د خصم چونکې هغوي د علم نحو صرف او علم معاني بدیع بیان نه ډیر بعید پاتې دي .

علماء د مخالفينو څه علماء دي يا قراء محض دي يا يې دري مياشتني كورسونه د ترجمې كړي دي او مسمی په شيخ القرآن دي دوي په فنونو مدونو كې هيڅ مهارت نه لري علم چې څه شي ته وايي هغه دوي نه لري خاصتاً علم فقهې نه بالكل محروم دي .

نو چې هر كله د صحاح لسان العرب معجم الوسيط د لغتو د كتب نه د بركت دا ماده په باب د تفاعل كې منسوبه وه الى الله تعالى ته وه وه په معنى د تقدس تطهره تنزه سره نو بعيده شوه د هغې معنى متنازع فيه نه چې كوم كې مونږ سره جګړه جوړوي .

﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾. ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ ﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا﴾. وتبارك اسمك و تعالى جدك .

دا ددوي استدلالات دي دا ټولو كې آله العالمين ته نسبت د مبارك نه دي بلكې نسبت د متبارك ده .

تبارك يتبارك تبارکاً اسم فاعل يې متبارِك جوړيږي نسبت خالق ته د باب مفاعلې نه كيږي د باب تفاعل كيږي او د باب تفاعل نه صيغه د اسم فاعل متفاعل جوړيږي مفاعل نه جوړيږي مخلوق ته نسبت چې شوې دي هغه په باب د مفاعله كې شوي.

فلان مبارك . فلانی شخص مبارك دي فلانی څيز مبارك دي .

د غلته دا مبارك په صيغې د اسم مفعول سره اخستلې كيږي له باب مفاعلې نه او د بركت نفس ماده دلته په معنى د زيادت او نماء سره ده .

دغه فلاني مبارك دي په معنى د بركت داد شده سره ده ته اله العالمين بركت وركړې ده دده په لاس كې دده په دعا كې الله بركت اچولې دي دغه معنى شوه .

كه څوک اعتراض وكړي چې اله ده ته وركړې نو بيا دده څه صفت شو نو هر څه الله مونږ ته راكړي زمونږ د صفاتو نه دي علم مونږ ته خالق راكړي زمونږ صفت دي .

نو ترجمه دوي د تبارك الذي بيده الملك داسې كوي چې : مبارك ده هغه ذات چې په لاس دده كې بادشاهي ده دا څو مره غلطه ترجمه ده په څو لحاظو سره هم لغوي هم صرفي هم نحوي لحاظ سره .

لغوي غلطي يې دا وكړه د تبارك الذي معنى يې په مبارك وكړه باب د تفاعل دي .

الذي بيده الملك موصول مع صله يې فاعل ده له دغه موصول مع صله چې فاعل د تبارک لنډ تعبير په صيغې د اسم فاعل وکه الضارب په معنی د الذي ضرب سره وي نو د تبارك الذي بيده الملك له ده نه تعبير يې مختصر په متبارک سره کيږي .

صرفي معنی لغوي ددې دا شوه چې الله متبارك دي دوي ترجمه د تبارک کوي په مبارک سره نو دا ترجمه د باب تفاعل نه ده په مفاعلې سره .

دوهمه عظيمه غلطي نحوي يې وکړه هغه دا چې الذي بيده الملك دا فاعل د تبارک ده دوي ترې نه تعبير وکړ په مبارک باندې او مبارک صيغه د اسم مفعول ده نو فاعل نه يې مفعول جوړ کړ .

که بيا ته خامخا باب تفاعل مفاعل ته اړوي او داسې کوي بيا ورته مبارک مه وايه مبارِک په کسرې د راء سره ورته وايه .

تبارك الذي بيده الملك مبارِک هغه ذات دي او د مبارِک نسبت په صيغې د اسم فاعل مخلوق ته نه شي کولې مخلوق ته په صيغې د اسم معفول سره کيږي خالق ته نسبت په صيغې د اسم فاعل سره کيږي مبارک او يا يې خالق ته نسبت کيږي په مصدر ميمي سره مبارک مصدر ميمي هم راځي که مبارک مصدري ميمي شي بيا يې اطلاق په خالق کيدې شي.

خو دومره خبره ده چې الله ذات دي او مبارک مصدر صرف وصف نو حمل د صرف وصف په ذات مطلق باندې اتحاد مصداقي نه لري نو صحيح نه شو .

نو ددغې حمل د صحت لپاره به بيا تاويل کوي هغه تاويل دا چې دا مبارک مصدر ميمي په معنی د ذوبركة سره واخلي يا به يې په معنی د موجد البركة سره واخلي اله موجِد د برکت دي اله ذو برکت دي دا الله چې موجد د برکت دي نو برکات چا کې اچوي دا اچوي په لاړو لاسونو لباسونو د انبياء کرامو اولياء کرامو کې د صلحاء کې چا واچول الله واچول.

الله يې مبارِک شو نو مبارکان څوک شول انبياء اولياء شول دوي د تبارك الذي بيده الملك ترجمه کوي :

مبارک هغه ذات دي چې په لاس کې يې بادشاهي ده .

نو دا څومره غلطه ترجمه ده په لغوي ، صرفي او نحوي لحاظ سره باب تفاعل مفاعلې ته وارووه الذي فاعل وه دوي مفعول ته واړوله.

له دې تحقيق سره ددوي استدلالات ختم شول کوم ځای کې چې خالق ته نسبت دي نصوص وګورئ په باب د تفاعل کې نسبت شوې او باب د تفاعل کې اهل لغت وايي چې داد برکت معنی په تقدس تنزه سره ده هغه بيله معنی ده.

نو د تبارک خپله معنی دا شوه:

تقدس و تطهر وتنزه الذي بيده الملك.

د تبارك اسمك به معنی به دا وي:

تقدس اسمك و تطهر و تنزه اسمك.

المبحث الثاني : استدلالات التبرک بآثار الصالحين من النصوص القرآنية :

څه نصوص زمونږ ددوي دعوه باطلوي دوي وايي نسبت د مبارک غير الله ته شرک ده د قرآن عظيم الشان نصوص ګورو چې مخلوق ته د مبارک نسبت کوي او که نه:

سورة آل عمران آيت: ٩٦:

﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾

اوس دلته نسبت د مبارک شوې مکې معظمې ته او زمين د مکې خالق نه دي مخلوق دي نو دليل په دې شو چې مخلوق ته مبارک ويل شرک نه دي جائز دي نو چې ځمکې ته مبارک ويل جائز شول انبياء اولياء ته به ولې جائز نه وي.

آيا د مکې ځمکه د ذات مصطفی نه غوره کيدې شي نه شي کيدې اتفاق د علما و سره دا خپله کعبه مبارکه دي کې علماء اختلاف کوي چې د مکې معظمې ځمکه بهتره ده که د مدينې منورې ځمکه ثلاثه آئمه په دې متفق دي چې ځمکه د مکې معظمې بهتره ده.

امام مالک رَحِمَهُ اللهُ وايي نه ځمکه د مدينې منورې بهتره ده له ځمکې د مکې معظمې نه دې مدني وه نو مينه يې مدينې سره زياته وه دده دا مذهب ده او د جمهورو هغه بيرته

جمهور علماء استثناء کوي مګر بقعه هغه چې تلي ده جسد محمد مصطفی ﷺ سره د روضې مبارکې ځمکه چې د نبي علیه السلام وجود مبارک سره توته لږیدلي دا ځمکه په کعبه حتی چې په عرش هم بهتره ده .

دا فتوی ابن تیمیه هم په خپله فتاوی کې ورکړي چا ترې تپوس کړی ده چې مدینه منوره بهتره ده که مکه معظمه . سائل بیا سوال کړې چې نه کوم ځای کې نبي علیه السلام ناسته کړې وې هغه ځای بهتره ده که مکه .

هغه جواب ورکوي چې ستا سوال څه تفصیل غواړي یو هغه دا چې ناسته یې کړې وي بیا ترې تلي وي یو هغه توته چې د نبي علیه السلام وجود مبارک ورسره لږیدلې وي کوم ځای کې یې چې ناسته کړې وي بیا ترې تللې وي هغې نه کعبه بهتره ده او هغه توته چې دده وجود مبارک ورسره لږیدلي تصریح کوي . ابن تیمیه وایي کعبه څه کوي چې هغه توته په عرش هم بهتره ده .

نو زه وایم چې د مکې معظمې ځمکې ته قرآن کریم مبارکه وویلې نو ذات د وجود مصطفی ﷺ چې د هغه د وجود سره کومه توته ځمکه په لحد کې لږیدلې وي هغه د عرش نه بهتره شوه د کعبې نه بهتره شوه نو خپله ذات المصطفی ﷺ به څومره بهتر وي .

نو چې مکه مبارکه ده نو ذات مصطفی ځنګ مبارک نه شو اطلاق د مبارک ځنګه شرک شو هغه ته .

دویم دلیل سورة الانعام :

﴿ وَهَـٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴾ .

ګورئ دلته الله پاک قرآن عظیم الشان ته مبارک ویلي .

دریم دلیل سورة الانبیاء آیت : ۵۰ :

﴿ وَهَـٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَاهُ ۚ أَفَأَنتُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴾ .

دارنګې سورة الانعام آیت : ۱۵۵ :

﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ .

دا تول نسبتونه قرآن عظیم الشان ته دي .

دارنګې سورة مریم آیت : ۳۱ عیسی عَلَیْهِالسَّلَامُ قوم کې ماشومتوب کې اعلان کوي زانګو کې پروت ده :

﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ .

چیرته چې زه یم رب کریم مبارک ګرځولې یم عیسی عَلَیْهِالسَّلَامُ ځان ته د مبارک نسبت کوي چیرته چې زه یم رب کریم مبارک ګرځولې یم .

دارنګې سورة المؤمنون آیت : ۲۹ :

﴿وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ﴾ .

بعضې مفسرین وایي چې دا قول ده ته چې قل رب ده ته کله وشو هجرت نه بعد چې کله مدینې منورې ته راغي نو امر وشو چې دا وو ایه نو عبارت له منزل مبارک نه مدینه منوره شوه مدینې منورې ته مبارک وویلې شو او هر مسافر چې یو ځای ته لاړ شي په وخت د نزول کې به دا دعا کوي :

﴿رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلًا مُّبَارَكًا﴾ .

دا نسبت د مبارک شوې ده .

سورة سورة ق آیت : ۹ :

﴿وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا فَأَنبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ﴾

نو دلته اوبو د اسمان ته د مبارک نسبت شوې او به مخلوق دي .

دارنګې سورة النور آیت : ۳۵ :

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ .

دارنګې سورة النور آيت : ٦١ :

﴿ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾.

دارنګې سورة الدخان آيت : ٣ :

﴿ إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ﴾.

شپې ته د مبارک نسبت وشو .

دا چند استدلالات د قرآن کريم نه ددوي هغه دعوى باطلوي چې نسبت د مبارک غير الله ته شرک دي دا جهالت او حماقت ددوي ده شپه ورځ ترجمې د قرآن کريم کوي خو قرآن کريم نه راڼده دي چې قرآن کريم اوبو ته منزل ته قرآن کريم ته مکي معظمې ته وغيره وغيره ته نسبت د مبارک کړې دي .

دارنګې سورة بقرة آيت : ٢٤٨ :

﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَن يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾.

د طالوت عليه السلام قوم راغې شمعون عليه السلام ته وايې مونږ ته يو بادشاه مقرر کړه چې د هغه په معيت کې به مونږ جهاد کوو .

نو هغه ورته ووېل ستاسو بادشاه به طالوت وي هغه مسکين غريب سړي وه دا نه شي کيدې ځکه دې مالدار نه دي مونږ ته يو دليل پيش کړه څه علامه به وي جالوتيانو دوي نه هغه تابوت پټ کړې وه هغه يې ډيران کې اچولې وه او عمالقه وو حکم کړې وو چې دې ته بول کوي بې عزتي يې کوي بې عزتي يې د آثارو د صلحاو کړې وه .

تفسير صاوي دغه ځاى کې ليکلي چا چې هلته بول کړې وه په سلسل بول مبتلا شو ځکه بې ادبي د آثارو د صالحينو يې کړې وه .

دغه صندق کې څه شي وه مختلف اقوال دي :

زاد المسير في علم التفسير جلد ١ صفحه ٢٥٢ :

والمراد من البقية إما عصا موسى وعصا هارون وثيابهما ولوحان من التوراة والمن قاله

ابوصالح عن ابن عباس .د موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ همسا وه د هارون عَلَيْهِ السَّلَامُ همسا وه د دواړو جامې وي لوحان من التوراة والمن تيکړې د من وي دا ور کې پراته وه .

شمعون عَلَيْهِ السَّلَامُ قوم ته دا وايي :

ان اية ملكه رابه شي تاسو ته تابوت دا داسې تابوت ده فيه سكينة دې کې سکنيه اطمينان ده من ربكم جهاد کې به چې کله وړاندې کړې وه اطمنيان کې به وه شکست به يې نه خوړ اضطراب يره به نه وه دا صندوق به مخکې وه او چې دا يې ترې پټ کړ بيا به هغوي پرې غالب کيدل دوي کې به شکست ګډيده او دغه تابوت هغه تابوت ده چې و بقية مما ترک چې دې کې بقيه ما ترک ده له هغه څه نه چې پريښې وو .

الُ موسی نفس موسی و آل هارون نفس هارون .

تاسو به جامې کې ويلې وي هغلته دې چې آل لپاره چند معاني دي يو په کې معنی د نفس ده نو آل موسى معنی نفس موسى ونفس هارون خپله د موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ خپله د هارون عَلَيْهِ السَّلَامُ مابقيه په کې وه قرآن کريم خو وويل چې د موسى او هارون مابيقه وه په کې اوس دا مابقيه څه شي ده . د زاد المسير في علم التفسير حوالہ مذکوره شوه مخکې .

تحمله الملائكة .باره وي به دې لره ملائک هغوي چې د چا کور کې کيخود هغه به بادشاه وي د طالوت عَلَيْهِ السَّلَامُ کور کې کيخودې شو .

استدلال دې نه په دې طريقه باندې چې طرز او طريقه ددوي د جهاد ده او وه دغه تابوت چې کوم کې د موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ همسا وه د هارون عَلَيْهِ السَّلَامُ همسا وه جامې د دواړو په کې وي .

يو عبارت کې عمامه هم راغلې دا به دوي د لښکر مخکې روان کړې وه .

داستنصار من الله ببركة ثيابهم .

د جامو همساګانو دغه تبرک ده بآثار الصالحين بې آدبي د دغه تبرکاتو چا کړې وه جالوتيانو عمالقه وو آدب احترام ددې چا وکوه فرشتو وکړه فرشتو راوچت کړ د طالوت عَلَيْهِ السَّلَامُ کور کې يې کيخود دليل په دې خبره شو چې د آثار الصالحين قدر احترام دا وظيفه د

چا وه د ملائکو مامور من عندالله وي .

او د آثار الصالحینو بي عزتي کول بمونه په کې آلوزول نوره بي حرمتي یې کول داد جالوتیانو عمالقوو عمل دي زما په خیال دغه اوسني بې ادبه هم د هغوي اولاد ده نو دوي هم دغه کار کوي .

دارنګې بل نص سورة یوسف آیت : ۹۳:

﴿اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ .

دوي کله وایي چې دا تبرک به ومنم خو دا تاسو د شفاء لپاره استعمالوي د یو نیک سړي زیارت سره مالګه نمک د شفاء لپاره استعمالوي او یا د هغوي ما بقیه د آثارو د شفاء په طور استعمالوي دا درسره نه شو منلې .

نو ددې جواب داده اذهبوا بقمیصي هذا د یعقوب عَلَيْهِ السَّلَامُ د سترګو نظر چې کله لاړ ورونو د یوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ مینځ کې معرفت وشو حکایت وشو چې د والد صاحب د سترګو نظر دي تللې دي هغه ورته خپل قمیص راوباسي دا قمیص چرته وه داد یوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ په غاړه باندې یو تعویذ وه هغه تعویذ کې یې بند کړي وه . تفسیر در المنثور في التفسیر بالمأثور جلد ۴ صفحه ۵۸۰ جلد ۸ صفحه ۳۲۵.

ان الله کسا ابراهیم ثوباً من الجنة .دا یوه جامه باري تعالی ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ ته جنت نه ورکړې وه .

فکساه ابراهیم اسحاق . واغوستله ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ اسحاق عَلَيْهِ السَّلَامُ ته اسحاق عَلَيْهِ السَّلَامُ یعقوب عَلَيْهِ السَّلَامُ ته ور واغوستله .

فأخذه یعقوب فجعله في قصبة حدید . واخیستله یعقوب عَلَيْهِ السَّلَامُ وایي چوله په یوه بکسه د اوسپنه کې .

وعلقه في عنق یوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ . واي چوله په غاړه د یوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ کې .

دې قمیص کې څه کمال دي چې په غاړه د یوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ کې اچولې شي یو خو د جنت نه راغلې دا هم کمال دي د جنت نه د راتللو مطلب خو ګڼې دا نه شو چې خالق ده خالق خونه دي مخلوق ده جنت هم مخلوق دي خو بیا دا د بهترینو انبیاء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ له وجودونو سره لږیدلي

ددوي د وجود سره چې ولړیده نو د برکت نه ډک شو .

یعقوب عَلَیْهِ السَّلَامُ د غه برکتي قمیص د او سپني قصبه کې بند کړ د هغې زمانې قمیص چې په کې بندیږي نو دا تعویذ به څومره غټ وه .

اوس که یو عالم قرآن کریم لیکي چې نص پرې ګواه ده .

وننزل من القرآن ماهو شفاء .

نو چې شفاءِ دم نه وي شفاء ثابت نه وي شفاء تعویذ نه وي نو قرآن کریم څنګه شفاء ده د امراضو شفاء به پرې څنګه کیږي نو چې دوي یې نه دم مني نه تعویذ ثابت مني .

څلورمه شفاء دي دوي مونږ ته وښائي او مفسرین ټول متفق دي شفاء باطني ظاهري لره نو زمونږ تعویذونه وړوکي وي قرآني آیتونه پرې لیکل شوې وي قران کریم شفاء ده او تعویذ غاړه کې اچول شرک دي دوي وایي نو یعقوب عَلَیْهِ السَّلَامُ آسمان نه نازل شوې کتاب پر ځای د انبیاء عَلَیْهِمُ السَّلَامُ قمیص غاړه کې ورته اچوي .

دا هُو بَهُو داسې شوه چې زیارت نه جنډه را خلاصه کړي یا غلاف یاد یو ولي الله د قمیص یا څادر یو ټوټه د برکت لپاره واخلي او بچي ته یې غاړه کې واچوي که داسې وکړي نو څه فتوای به ولړوي درباندې .

دا نقشه د فتوو د شرک یهودو جوړه کړې دوي ته تر شاه یهود ناست دي او یهود ټول دین زمونږ نه خبر دي هغوي دا نقشې ورته جوړوي دوي طوطیان د بل چا خبرې کوي یوه خبره خپله نه شي کولې او نه دا قوه لري د اسلام په جامه کې دې بې دیني ته اړوي .

حسن جان صاحب به ویل او علامه کوثري هم ذکر کړي :

الامذهبية قنطرة اللادينية .

د مذهب نه وتل د بي دیني پول ده چې د مذهب ووتي نو د بې دیني په پول روان شوې یهودیت ته لاړې او که عیسویت ته لاړې ځي به خامخا .

حکایت : زما یو ملګرې وه د کونړ د پیچ درې هغلته وهابیان ډیر زیات دي هغه ویل چې مونږ پاکستان ته رامهاجر شو ډیر وخت وروسته زه پلار ولیږلم چې لاړ شه د ځمکې حساب له دهقانانو سره وکوه هسې نه چې منکر شي .

وايي زه لاړم هلته هغه خلکو زما ډير عزت وکوه کله چې ما خوستن شو آذان وشو نو دا خلکو ما ته وويل چې لاړ شه مونځ دې وکوه ما ورته وويل چې تاسې ولې نه ځي هغوي وويل ځه ته لاړ شه بيا به د مانځه نه وروسته خبرې کوو .

وروسته چې کله راغلم خبرې مې ورسره وکړي نو دوي وويل مونږ خپل د عبادت ځای لرو عيسويان شوي وه او د عبادت لپاره يې ځان ته ګرجه جوړه کړې وه اول مسلمانان وه حنفيان وه وروسته بيا وهابيان شوي وه آخر کې عيسويت ته اوښتي وه دا ټول اهل حديث عيسويان شول هغوي ته کار کوي .

قلم الدين د افغانستان د تبليغي جماعت مشر وه دې ونيول شو د طالبانو د حکومت لخوا سره د کتابونو دعيسويت ۷ مياشتې جيل کې پروت وه ، او ۳۰۰۰ کتابونه د عيسويت يې په کور کې پيدا شول .

مولانا عبد الحي زعفراني صاحب هغه وخت د افغانستان سترې محکمې په قضاء کې وه هغه دا قصه ما ته خپله کړې هغه وويل چې مونږ ارمان کوه چې د قلم الدين دوسيه مونږ ته زر راشي چې د اعدام فيصله پرې وکړو خو جواسيس هر چيرته د هر چا په جامه کې وي .

مونږ ته راتلو نه مخکې فيصله پرې وشوه چې قلم الدين دې جلا وطن شي نو د طالبانو د حکومت آخري درې کلو کې دې جلا وطن وه د سرکاري قضاء په فيصله باندې خلک سترګې پټوي حق نه وايي ، بيرته بيا جلال آباد کې د تبليغي مرکز لپاره ځمکه ورکړل شوه .

نو دا سوچ نه کوي چې د امير وظيفه يې د عيسويت اشاعت وه نو بيا ولې ځای ورکوي دوي ته وايي نه دا د يو کس کار وه دا نور ښه جماعت ده هيڅ وجه نه وه .

امارت کې مشران علماء شاګردان د ديوبنديانو وه او ديوبند علماء نه خراب اشخاص چې راوتلي د تبليغي جماعت ده چې دلته پاکستان کې يو جماعت کې ننوتي که بيا هغه خلک کفر هم وايي خو ته به د جماعت له لاسه خبره نه شي کولې ځکه ديوبندي دي .

ټول بريليان د تبليغي جماعت سره خلاف دي په څه خلاف دي دا وايي د جبريت عقيده خوروي په څه خلاف دې د دوي په تندو کې وايي تورې ټاپې دې په څه خلاف دي دوي وايي ښځې تبليغ ته بو ځئ په څه خلاف دي دا اميان دي دامي تبليغ حرام دي .

بيا تبليغي جماعت کې دعوت اسلامي پيد اشو تبليغي جماعت والا تندي کې يوه

تاپه لري دعوت اسلامي والا دري تاپي لري : الله نه د کيد و يقين دوي هم وايي هغوي هم وايي ، د ښځو جماعتونه تبليغ ته هغوي هم ځي دوي هم ځي يو ميشن يوه قصه ده يوه ثي روزه چيله چهارماه ده اوس په دنيا کې بريالي ملا ته ورکه قسم چې ګوري دا غلط خلک دي.

وايي نه جي دا درود وايي صلاة سلام مني بس غږ هم نه کوي که څومره هم ګمراه دي همغه عقيده لري خو څه نه وايي ځکه هلته د بريااليت تاثير ده داد يوبند علماء چې غلي پاتې صرف په دې خبره چې دا د ديوبند نه دي ځکه هغه الياس چې وه ديوبند کې څلور کاله منشي پاتې شوې وه د هغه تأثير د لاسه د ديوبنديانو خوله بنده ده .

دغه دوه ډلو کې چې داخل شوې که ديوبندې شوې نو د ديوبند غلطي ته به هم غلطه نه وايي او که بريالي شوې هم د هغوي غلطي ته به غلطه بيا نه وايي .

نو ځکه مونږ سوال کوو طالبانو ته چې دا مسلکونه يا مذهبونه مه ګڼي او په دې مينه مه مستيږي که يو چا دعوى د ديوبنديت کوله نو که سم حنفي وه مني يې که حنفي نه وه مه يې مني .

او که بريالي وه هم دغسې ده خو بيا به موماغوندي موافقين کم وي هر څوک به مو مخالف وي .

د تبليغي جماعت چې کله په کابل کې اجتماع وه نو حامد کرزي ورته دوه جريبه زمکه ورکړه زما يو شاګرد وه ددې اجتماعاتو ډير شوقي وه نو هغه ما ته وويل چې کله زه هلته ورغلم نو بهر تالاشي امريکايانو کوله .

وايي چې کله دننه لاړم نو قلم الدين ژوندي وه دې مينځ کې ناست وه يو خوا زلمي خليل زاد ناست وه بل خوا کې يې حامد کرزي ناست وه دا مشران د تبليغي جماعت دي اوس که دغلته يو شيخ ناست وايي د طريقت نو څومره مخالفتونه د دغه شيخ به شوې وه .

قسم قسم فتواى ګانې به خلکو ورکړې وي څومره مخالفتونه به يې خلکو کړې واي خو چې د تبليغي جماعت مشر ناست وه او دا جماعت له ديوبند نه راوتلي نو خلک چپ ناست دي ښه خبر دي چې د غسې قصه روانه ده .

نو د هغه تعويذ باره کې مفسرين متفق دي چې د يوسف عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ غاړه کې پروت وه.

کذا في تفسير القرطبي جلد ۹ صفحه ۲۵۸، کې هم دا عبارت مذکور ده .

دارنګې فتح القدير للشوكاني جلد ۴ صفحه ٦٩ :

وكان يعقوب ادرج هذا القميص في قضيب وعلقه في عنق يوسف .

ځکه :

لما كان يخاف عليه من العين .

دلته يې وجه هم ثابته شوه چې غاړه كې يې ولې ورواچوه ځكه چې د نظر نه بچ شي نو د آثارو په صلحاء كې نيت د شفاء وساته خالق شفاء وركوي خو اسبابو كې يې دا استعمال كړ.

مفاتيح الغيب جلد ۱۸ صفحه ۴۲۷ كې هم دا عبارت شته تفسير الرازي او تفسير الكبير ورته هم وايي .

دارنګې في الكشف والبيان عن تفسير القرآن جلد ۵ صفحه ۲۵۴:

فدفعه ابراهيم الى اسحاق و اسحاق الى يعقوب فجعله يعقوب في تميمة وعلقها في عنق يوسف .

تميمه تعويذ ته دوي وايي كنه لكه وايي :

التمائم من الشرك .چې وايي نو دا تميمه تعليقاتو ته وايي غاړه كې يو شي اچول .

همدغه عبارت موجود ده په تفسير السمعاني جلد ۳ صفحه ٦٢ كې .

دارنګې په تفسير الكشاف مع الحواشي موافقاً للمطبوع جلد ۲ صفحه ۳۵۰ ، ۴۵۰، او تفسير النسفي جلد ۲ صفحه ۵۸ روح المعاني جلد ٦ صفحه ۳۸۹ .

وفي روح المعاني جلد صفحه :

وكان يعقوب عليه السلام قد علقها في عنق يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ اذا كان صغيراً كما يعلق الناس اليوم في اعناق اطفالهم التمائم .

دارنګې دا عبارت موجود ده په تفسير زاد المسير جلد ۳ صفحه ۴۰٦ دارنګې تفسير المنير للزحيلي جلد ۱۳ صفحه ٦١ تفسير ابي السعود جلد ۳ صفحه ۴۱۰ ، تفسير خازن نسخة محققة جلد ۲ صفحه ۵۱٦، تفسير الرازي جلد ۱۸ صفحه ۸۰، مراح لبيد لكشف معنى القرآن المجيد جلد ۱ صفحه ۵۲۵، غرائب القرآن رغائب الفرقان جلد ۴ صفحه ٦۹ بحر العلوم

جلد ۲ صفحه ۳۹٦ .

نو په دې سره دفع د اعتراض ددوي وشوه چې دوي وويل تبرک به ومنو خو د شفاء لپاره يې استعمال نه منو د هغوي آثار په نيت د شفاء جائز نه دي نو دلته يو پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ اثر د صالحينو چې قميص دي د شفاء په نيت استعمال کړي .

نو بيا يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ دغه قميص راواخيست وروئو ته يې ورکړ چې دا زما د پلار په مخ واچوي نو دوي سره بيا دلته بله خبره نه وي وايي دا خو د مفسرينو خبرې بلاسند دي دا خو مونږ نه شو منلې .

ښه ده دا مه منه دا خو منلې شي چې اذهبوا بقميصي بيا خو خلاصه شوه دا دده قميص ده له سره جنت نه راغلې نه ده چې هغه مخکې قميص د اسلافو نه ده چې دا نه مني صحيح ده مه يې منه چې دا قميص بيخي د جنت نه راغلي نه دي انبياو نه دي استعمال کړي نو دا خو به مني چې دا دده خپل قميص ده ځکه ځان ته يې منسوب کړي دا واخلي :

﴿ فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا ﴾ .

هغوي قميص را روان کړ بله مسئله ثابتيږي يعقوب عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې بوي ولږيده نو کشف ثابت شو اول يې بوي ولږيده :

﴿ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تُفَنِّدُونِ ﴾ .

که نسبت د کم عقلي راته نه کوي د يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ بوي راباندې لږيږي هغوي جواب ورکوي :

﴿ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴾ .ته هغه پخواني بحر د محبت خپل بچي يوسف کې سرګردانه يې .

ضلال دلته په معنی د تحير في بحر العشق سره ده .

نو نص پرې ګواه دي :

﴿ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا ﴾ .

واچوو دغه قميص د يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ بچو د يعقوب عَلَيْهِ السَّلَامُ په مخ د ده باندې وګرځيده وروسته له دې نه بيناء .

ټول اوس په شوق جواب راکړې دې سترګو ته شفاء چاورکړه ؟. الله .

خو شفاء الله په څه شي ورکړه الله قادر مطلق ذات ده بدون د سبب نه هم شفاء ورکولې شي خو اکثرا عادت داده چې په اسبابو یې ورکوي دې ځای کې یې شفاء ورکړه په قمیص د یوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې نسبتددې شفاء قمیص ته مجاز ده نسبت یې الله تعالی ته حقیقت ده :

﴿ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴾ . دا حقیقت ده لیکن :فیه شفاء للناس .

ضمیر په فیه کې (عسل) شهدو ته راجع دې شهدو کې د خلکو لپاره شفاء ده .

اوس قران کریم نسبت د شفاء شاتو ته هم کړې او خپل ځان ته یې هم کړې نو خپل ځان نسبت د شفاء حقیقت او شهدو ته مجاز او سبب دا په کې سبب وي نو دغه شان دغه قمیص هم ده اثار او تبرکات هم دې .

د زیارتونو مالکه : په حدیث کې راځي مالګه د اویا (۷۰) مرضونو شفاء ده زیارت کې یې مه ږده د یو دوکان نه یې راواخله د اویا (۷۰) مرضونو شفاء ده بیا چې مزار د صالح سره کیخودل شوه رحمت پرې وورېده . څه دلیل دې چې رحمت پرې وریږي :

﴿ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴾ .

دا محسن صوفي ده ځکه مزار چې په چا جوریږي دا اولیاء وي نو دغه اولیاء صوفیانو سره رحمت قریب وریږي چې وورېده نو مالګه باندې هم وورېده نو شفاء نوره هم زیاته شوه .

دغسې لکه څرنګه چې یو څوک لاړ شي د ډاکټر میډیکل ته ورته ووایي چې ما ته د سر درد ګولې راکړه نو شفاء خو الله ورکوي خو دا ګولې یو سبب ده نسبت د شفاء ګولیو ته مجاز ده دغه رنګې لکه اوس بعضې زیارتونه خلک وایي داد فلانکي مرض لپاره ده او داد فلانکي مرض لپاره . په دې خلکو کې داسې مشهوره ده خیر ده هیڅ خبره نشته دیکې زه خپله دغسې زیارتونو ته تللې یم .

یو ځل ما باندې دانه وه او ډیر ترې نه په تکلیف وم یو انجکشن به مې سحر ځان ته لږوله یو ماښام د دردونو ، د ربیع الاول میاشت هم وه زما پروګرامونه هم ډیر وو چا راته وویل چې شبقدر کې یو زیارت ده فولاد بابا د دانو زیارت چې څوک ورشي الله پاک ورته شفاء ورکوي .

ما هغه ډېر ورته وويل څه چې لاړ شو تاسې يقين په الله وکړي چې زمونږ ګاډي د زيارت طرف ته ورتاؤ شو ما ته احساس وشو درد مې کم شو زيارت ته چې کله ننوتو نو يو ملنګ په کې ناست وه ما ته يې دري څابنتو نه راکړه.

زه خپله هم ډېر شکي يمه او د دې ابجد و تعويذونو چې په مطلب يې څوک نه پوهيږي مخالف يم لکه ١-٢-٣ يا الف-ها-همزه دغسې نور د تعويذ والا خپله هم د دې په معنی نه پوهيږي چې دا څه دي په کې هندوانو جوړ کړي يا مسلمانانو جوړ کړي دا پته يې هم نه لږيږي له دې نه زيات ځان ساتي چې د معنى پته يې نه لږيږي.

اوس لکه ٦٨٧ دا خو صحيح ده بسم الله شوه خو چې پته د رته نه لږيږي نو ځان ترې ساتي.

نو چې ما ته يې څابنتو نه راکړه ما چې وکتل نو بسم الله په کې ليکل شوې وه نو هيڅ مې هم ونه ويل ځکه دا خو د خدای تعالی کلام دي دوي سره به دې کې اجازه وي، يو ه دا نه مې هغه ځای کې وځکه الله پاک راته شفاء راکړه په واسطه د دغه زيارت نو دا کيږي.

او په تور ډېري کې محمد شعيب تور ډېري رَحِمَهُ اللهُ په دانو کې ډېر معروف ده هغه ځای کې هغه ټانګې والا اوس هم ژوندي ده ما ته د هغه ځای سپين ګيرو حکايت کولو چې د پنچپير ملا طاهر هيه کوناټي باندې دانه راختلې وه ډېر اخوا ديخوا ګرځيدلي وه خو نه وو ښه شوې د شپې ناوخته يې ټانګې والا راويخ کړي چې ما تور ډېري زيارت ته بوځه. ټانګي والا زيارت ته بيولي وه وايي چې واپس مې راوسته ټول سيټونه يې راته لړلې وه.

دومره وينه او زوې ترې تلې وي دانه يې ختمه شوې وه نو ما وايي ورته وويل چې شيخ صاحب تاسو خو دې ته شرک وايي کنه نو ده وايي وويل چې نه دا خلک غلوه او افراط کوي چې په دې پوه شي چې دا اسباب دي نو مونږ بيا څه باک نه کوو دې باندې.

نو هغه ټانګې والا بيا دا خبره خاصو عامو کې نشر کړه چې ګوري شيخ صاحب د ورځې يوه خبره کوي او د شپې بيا خپله زيارتونو پسې منډې وهي.

نو که دوي وايي چې څه تبرک به ومنو خو د شفاء لپاره يې نه منو نو مجازاً نسبت د شفاء دغه آيت نه ثابتيږي.

او کله د يو ولي الله زيارت سره خوا کې يوه چينه وي او خلک ځي جلد مريضان جلدي

تكليف والاهلته هغه ځينه کې لامبي د شفاء په نيت د جلدي مرض لپاره شفاء ګرځي نو دا خو
درسره ييخي نه مني دا خو وايي سوچه شرک ده.

هغې لپاره به تاسو دليل کې دا پيش کوي د درويشتمې سيپارې آيت:

﴿ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾. سورة ص آيت: .

ايوب عَلَيْهِ السَّلَامُ ته جلدي تکليف وه او وهه خپه باندې دغه ځای ځينه به راپيدا شي دا
مغتسل بارد ده او دا اوبه وڅکه او پرې ولامبه صحت به درشي ايوب عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه اوبه
وڅکلي هغه اوبو کې يې ولمبل شفاء ورته ملاو شوه.

خالق په غير ددې اوبو نه هم شفاء ورکولې شوه هغه ځينه اوس هم مسقط عمان کې
شته ده سلاله ورته وايي اوس هم شته دي او ما يې لږې اوبه پاکستان ته هم ځان سره راوړې
وي او هلته روزمره په سلګونو جلدي مريضان د دنيا له ګوټ ګوټ نه ورځي چې په هغه ځينه
کې ولامبي الله پاک صحت ورکوي د قرآن عظيم نص پرې ګواه دي.

ايوب عَلَيْهِ السَّلَامُ پرې لمبلي وه بنه شوې وه هغه ځينه د هغه د خپې له وجې نه راوتلي وه
اوس که يو سړي وايي چې هغه ته خو امر شوې وه او که بل سړي لامبي شرک ده دا خو نه شي
کيدې چې يو شي دې يو شخص ته دې شرک وي او بل ته دې توحيد وي.

او بل دا چې اهل حديث وهابيان لا ړشي حج ته د اوبو د زمزم نه دوي هم بوشکې را
ډکې کړې وي او دلته يې د برکت لپاره څکي.

نو دغه اوبه خو د جنت نه، نه دي راغلې زمزم اوبو کې څه کمال ده که سوچ وشي داد
اسماعيل عَلَيْهِ السَّلَامُ پوندې سره تعلق لري او اسماعيل عَلَيْهِ السَّلَامُ پيدا ئشي پيغمبر نه وو بعثت
يې وروسته شوې تول انبياء د بعثت نه مخکې اولياء وي نو د زمزم اوبو تعلق د يو ولي د
پوندې سره دي هغه د برکت لپاره استعمالوي شرک نه ده او که د يو بل ولي زيارت سره اوبه
د برکت لپاره استعمال شي شرک ده نو دا فرق چا کړې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي:

ماء زمزم لما شرب. اوبه د زمزم شفاء ده د څه لپاره چې وڅکل شي نو اوبه مخلوق دي
بيا مخلوق د يو ولي د قدم سره تعلق لري او هغې نسبت د شفاء او برکاتو کيدې شي خو مؤثر
حقيقي به يې نه ګڼي.

شرک دي ته نه وايي چې اسباب استعمال شي بلکه شرک داده چې ته د غه سبب مؤثرِ حقيقي وګڼي او که دا سبب مؤثر حقيقي نه ګڼي بلکه مؤثرِ حقيقي الله جَلّجَلَالُهُ ګڼي دا اسباب محضه وګڼي نو څه باک نشته .

بل دليل سورة بقرة آيت : ۲۵۱:

﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الأَرْضُ وَلَكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

که نه وای الله تعالی دفع کړې خلکو لره بعضې په بعضې نورو خامخا ځمکه به فاسده شوې وه ليکن الله فضل کوونکي ده په عالم باندې آيات دا ثابت کړل چې بعضې خلک مدفوعين دي او بعضې مدفوع بهم الفساد دي .

د بعضې خلکو په برکت سره فساد بعضې نورو نه دفع کيږي دفع کوي يې خالق خو بعضې يې د بعضو لپاره اسباب کړل . دې کې علماء اختلاف لري :

الناس لمدفوع بهم الفساد .

څوک دي اشاره دې کې چا ته ده چې د هغوي په وجه فساد دفعه کيږي يو قول داده چې دا مجاهدين دي رشتيا که مجاهدين نه وايي فساد راته کفار به راغلي وو ستا به يې هر څه ختم کړې وه لکه مسجد و نه مدرسې نور ديني مقدسات .نو بعضې مفسرين وايي :

الناس المدفوع بهم الفساد .

مجاهدين دي د دوي د جهاد په برکت سره خدای تعالی دا ځمکه د فساد نه بچ کوي نو مجاهد به مفسد نه وي دافع د فساد به وي .

سوات کې هم مجاهدين پيدا شوې وه باړه کې هم وه نو دا خو مجاهدين نه دي دا خوارج دي .

دويم قول د حضرت علي کرم الله وجهه چې :

الناس المدفوع بهم الفساد .

ابدالين اولياء دي .

تفسير القرطبي جلد ۳ صفحه ۲۵۹ :

واختلف العلماء في الناس المدفوع بهم الفساد من هم فقيل هم الابدال وهم اربعون

رجلاً كلما مات واحد بدل الله اخر فاذا كان عند القيامة ماتوا كلهم اثنان وعشرون منهم بالشام وثمانية عشر بالعراق.

په عراق او شام كې يې پيدائش وي نور ګرځي تو له دنيا كې.

وروي عن علي رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: ان الابدال يكونون بالشام وهم اربعون رجلاً كلما مات منهم رجل ابدل الله مكانه رجلاً يسقى بهم الغيث.

باران چې كيږي په خلكو بهم ببركتهم، دا باءد بركت تيمن لپاره ددوي په بركت باران كيږي.

وينصر بهم على الاعداء. مجاهدين چې په دشمنانو كاميږي ددوي په بركت:

ويصرف بهم عن أهل الأرض البلاء. د خلكو نه مصيبتونه ددوي په بركت دفع كيږي.

ذكره الترمذي الحكيم في نوادر الاصول:

وخرج ايضاً عن ابي الدرداء قال ان الانبياء كانوا اوتاد الارض فلما انقطعت النبوة أبدل الله مكانهم قوماً من امة محمد صلى الله عليه وسلم يقال لهم الابدال لم يفضلوا الناس بكثرة صوم ولا صلاة ولكن بحسن الخلق وصدق الورع وحسن النية وسلامة القلوب لجميع المسلمين والنصيحة لهم ابتغاء مرضاة الله بصبر وحلم ولب.

داد ابدالو حالات ما كتلي واي دا يو ځل كشتي كې سواره وه ډير عجيب خلک دي.

دلته يو شيخ هم سور ده د جمعې لمانځه ته روان ده دا عابد شيخ ورته وايي چې ما ديرش كاله كيږي چې روژه مې نه ده ماته كړي ديرش كاله مې مسلسل روژه نيولې د ځان تعريفات يې وكړل.

ابدالينو كې دا شخص غلي ناست وه يوه كهجوره يې راويستله په خوله يې كړه هغه شيخ ته وايي: قسم بالله دا يوه كهجوره ستا ديرش كاله روژې نه بهتره ګڼم چې ما وخوړله.

وايي دا ځنګه وايي ځكه دا كهجوره حلاله ده بدون شک او تا چې پيشمني كړي په مشتبهاتو دې كړي مونږ ابدالين چې يو اكل د حلال پسې ځان وژنو او مشتبه نه ځان ساتو.

دا ابدالان دا سې خلک دي دا کثرة الصیام صوم دي قصو کې ډیر نه وي خپل مفروضات او مسنونات پوره کوي او د حرامو نه ځان ساتي .

نو دلته یو تفسیر دا شو چې مراد هغې نه ابدالین دي چې په برکت د هغو سره خلک د عذاب نه بچ کیږي او د عذاب نه خلاصیږي دا داولیاء صوفیاء خپل خپل اصطلاحات دي.

ابدال اوتاد غوثان نجباء نقباء صلحا او ددوي خپل خپل مقامات دي او په هغه کې تاسو هغه حدیث نه هم استدلال کولې شي :

لولا عباد لله تعالی رکع رکع .

که چیرته نه واي بندګان د خدای رکوع کوونکي مراد ترې نه علماء دي اولیاء دي .

و صبیان رضع و بهائم رتع لصب علیکم العذاب صبًا ثم رص رصًا .

مراد واړه ماشومان شیدوربدونکي نه وایي او څاروي څریدونکي نه وایي او څاروي څریدونکي نه وایي شدید عذاب به راغلې واي نو لولا انتفاء د شيء ثاني له وجې وجود د شيء اول نه دا سخت عذاب چې نه راځي دا ولې واړه ماشومان شته د هغوي د برکت نه ، نه راځي ، ولې څاروي شته ولې عباد رکع شته .

بل دلیل د قرآن کریم نه سورة کهف آیت : ۸۲:

﴿ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا ﴾

دا دیوال چې خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته جوړ کړ علت یې څه دی .

وکان ابوهما صالحاً په برکت د صلاح د نیکه ددوي باندې رب کریم خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ مامور کړ په جوړولو د دیوال باندې .

الدر المنثور في التفسیر بالمأثور جلد ۵ صفحه ۴۲۲ جلد ۹ صفحه ۶۰۴ دې ځای کې :

واخرج ابن ابي حاتم عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال ان الله یصلح بصلاح الرجل ولده وولد ولده ویحفظه في ذریته .

په صلاح د رجل سره خدای پاک ښه کوي بچي او بچي د بچي .

ويحفظه في ذريته والدويرات حوله . ساتي د هغه بنه سړي په برکت اولاد دده او ګرد چاپیره ګاونډ دده .

د ګاونډي باره کې بل حدیث موجود ده چې :

مائة من جیرانه .سل ګاونډیان دده د یو رجل صالح له برکته سل ګاونډیان له عذاب نه محفوظ وي .

د ډاکې شیخ صاحب سره ناست وم چا ترې تپوس وکړو چې نیکان خلک برکت لري نو ګرمي وه دده ته چا پکي وهلو نو تپوس یې ترې وکړو چې هوا درځي که نه ؟ هغه ویل چې هو راځي وایي دا پکي ما ته وهي که تا ته یې وهي وایي نه تا ته یې وهي .

نو شیخ صاحب ورته وویل تا ته څه خوند درغې که نه نو دا شخص صالح هم دغه شان وي نو دا چم ګاونډ ته د هغه برکات وي . نو وایي :

فما یزالون في ستر من الله وعافیة .دا ګاونډیان د نیک شخص في ستر من الله وي او په عافیت کې وي .

بیا حدیث پیش کوي :

واخرج ابن مردویة عن جابر قال قال رسول الله ﷺ ان الله یصلح بصلاح الرجل الصالح ولده وولد ولده وأهل دویرات حوله فما یزالون في حفظ الله مادام فیهم .

ترڅو دا رجل صالح دوي کې وي د الله په حفاظت کې وي دده برکت شو .

واخرج ابن المبارك ابن ابي شیبة عن محمد بن المنکدر موقوفاً واخرج احمد في الزهد عن کعب قال ان الله یخلف العبد المؤمن في ولده ثمانین عاماً .

وایي د نیک سړي نیک بنده اتیا کاله خدای پاک خلیفه وي یعنې ساتنه یې کوي د هغه له برکته اتیاه کاله دا نسل نه خرابوي نو دا په دنیاوي لحاظ سره ظاهري او عملي لحاظ سره خو بعضې زر خراب شي .

خو لیکن که تاسو هغه خرابي وګورې چې پلار یې بنه سړي وي که ځوي هر څومره فاسق وي هم د هغه دنیاوي عزت کوي هغه عزت دده لا برابر وي دا هغه برکت د پلار له وجې .

المبحث الثالث : في اثبات التبرک من الاحادیث :

دې کې به د صحابه کرامو عمل د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سره ظاهره شي دوي مبارکانو تولو په وخت د مصائبو او مرضونو کې تبرکات استعمال کړي په نیت د شفاء باندې په نیت د کثرت او زیادت باندې د تبرک استعمال کړي زیات روایات دلته مونږ پیش کوو :

د بخاري او مسلم نه چې هغه مسلم دي بیننا و بین الخصم د سند په احاط سره :

صحیح البخاري جلد ۷ صفحه ۱٦۰ که پاکستاني چاپ گوري نو جلد ۲ صفحه ۷۵ باندې لیکي :

حدثنا مالك بن اسماعيل حدثنا اسرائيل عن عثمان بن عبدالله بن موهب قال ارسلني اهلي الى ام سلمة زوج النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . دې وايي چې زه خپلې بي بي ولیږلم ام سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ته :

بقدح من ماءٍ . لاس کې راکړه پیاله د اوبو .

وقبض اسرائيل چې راوي ده :

ثلاث اصابع من قصة فيه .

چې په هغه پیاله کې :

شعر من شعر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

زلفي وي له زلفو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نو .

یو پیاله د اوبو ام سلمې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سره وه او په هغه کې اسرائيل راوي دري گوتې ضم کړي چې هغې کې داسې زلفې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به پرتې وي او دا ام سلمې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا څه د پاره ساتلې وي .

وكان إذا أصاب الإنسان عين . مدینه منوره کې چې کوم انسان ته به نظر ورسیده .

او شيء . یا بله څه بیماري یا نظر یا بله څه بیماري .

بعث إليها مخضبه . ځوک به یې ولیږه ام سلمې لره مخضبه معنی یې په اجاني سره کیږئ لوخي ده .

فاطلعت في الجلجل . ما سر ورښکاره کړ .

فرأيت شعرات حمرا. ما وليدلي څه زلفې سوربخني رنګ يې سور وه .

نو چا استدلال کړي چې استعمال د نکريزو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کړې وه .

واضحه دليل دادې چې بالفعل رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نکريزې نه دي استعمال کړي بلکه داد ويښتانو کمال او حسن وي چې سوربخني لړيږي .

دلته دا معلومه شوه چې مدينه منوره کې چا ته بيماري وه نظريا بل څه بيماري هغوي ام سلمې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا کره تللي زلفې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اوبو کې وهلې شوې هغه يې ورکړې .

د شفاء په نيت د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زلفې استعمال شوې .

دارنګې صحيح مسلم جلد ۴ صفحه ۱۸۱۵ پاکستان چاپ جلد ۲ صفحه ۲۵۷ انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يې راوي دي :

كان النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يدخل بيت ام سليم فينام على فراشها وليست فيها فجاء ذات يوم فنام على فراشها فاتيت فقيل لها هذا النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نائم في بيتك على فراشك قال فجاءت.

دا ام سليم راغله مور د انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ .

وقد عرق . په داسې حال چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ خوله وه .

واستنقع عرقه على قطعة اديم على الفراش .

تو ته د څرمن پرته وه په فرش د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ خوله مبارکه څڅيده هغې ته .

ففتحت عتيدتها . بي بي خلاص کړ دَسګوَل خپل .

فجعلت نو شروع شوه تنشف اچوله يې .

ذلك العرق فتعصره . نچوړلوه يې .

في قواريرها . په يو بوتل کې .

ففزع النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . په ويره راويخ شو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ .

فقال ما تصنعين يا ام سليم ؟. څه کوې ؟

فقالت يا رسول الله نرجو بركته لصبياننا.

وويل ام سليم امید ساتو برکت ددې خولې ماشومانو ته.

قال أصبت. رحمة عالم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جواب ورکوي بې بې حق ته رسيدلې يې.

برکت ددې خولې دا وه چې کوم ماشوم به مریض شو نو دغه خولې به یې ورکولې ماشوم به بنه شو .

گورئ رسول پاک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رد پرې نه کوي چې نه داسې مه کوه بلکې ورته وايي:

أصبت. حق ته رسيدلې يې .

دا معروف چاپونه پاکستان کې چې دي د هغې په حاشيه باندې منهاج د امام نووي لريدلي هغه دې ځای کې باب لروي : ﴿باب طيب عرقه النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والتبرك به﴾.

دريم روايت فتوح الشام جلد ۱ صفحه ۲۱۰، دې کې خالد بن وليد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د يو پهلوان مقابلې ته وتلې :

قال الواقدي وخالد يقول حي حي فعلا البطريق على ظهر خالد في عثرته وقد سقطت قلنسوته من رأسه فصاح قلنسوتي رحمكم الله فأخذها رجل من قومه من بني مخزوم وناوله اياها فاخذها خالد ولبسها فقيل له فيما بعد .

وروسته چا ورته وويل د کافر سره د مقابلې په وخت دې ټوپۍ پسې ولې آوازو کړو؟

يا أبا سليمان انت في مثل هذا الحال من القتال وانت تقول قلنسوتي فقال خالد ان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لما حلق رأسه في حجة الوداع أخذت من شعره شعرات .

راوامې خستلې څو زلفي .

فقال لي ما تصنع بهؤلاء يا خالد ؟. ما ته نبي عَلَيْهِ السَّلَام وويل ای خالده په دې څه کوې ؟

فقلت أتبرك بها يا رسول الله واستعين بها على القتال قتال اعدائي .

ما ورته وويل برکت پرې حاصلوم او په وخت د جنګ کې برکت حاصلوم په وسيله ددې

ويښتو نو دا زلفې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د ذات نه جزء وي او جزء د ذات د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دا وسيله بالذات هم ثابته شوه .

فقال لي النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لا تزال منصوراً مادامت معك .

دا زلفې چې څو پورې درسره وي تاسره به امداد کيږي .

فجعلتها في مقدمة قلنسوتي . هغه ما ايښې دي د ټوپي مخکې حصه کې .

دا زلفې يې په ټوپي کې تعويذ کړې وي .

فلم الق جمعاً قط الا انهزموا ببركة رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .يو جنګ کې هم مخامخ شوې نه يم مګر هغوي شکست خوړلې په برکت د زلفو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سره .

دارنګې بخاري جلد ۱ صفحه ۵۴ د پاکستان په چاپ کې صفحه ۲۹ جوړيږي :

عن ابن سيرين عن انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لما حلق رأسه كان ابوطلحة اول من اخذ من شعره .

اول زلفې ابو طلحه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راواخيستې نورو رواياتو کې راځي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ده ته ورکړې نو دا زلفې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د برکت لپاره دوي ساتلې وي .

دا اوس هم چې چيرته زلفې مبارکې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دي نو په دې کې هيڅ شک مه کوي ځکه دا تقسيم شوې وي ټولو صحابوو باندې په حجة الوداع چا ته يوه چا ته دوه په ټولو توضيح شوې او هغوي قدرمن خلک وه دا يې بيا نه ضائع کولې نو همغه دي چې دنيا کې ګوټ ګوټ ته رسيدلې .

همدارنګې صحيح مسلم جلد ٦ ، ۳ صفحه ۱۳۹، ۱٦۴۱ پاکستان چاپ جلد ۲ صفحه ۱۹۰، کتاب اللباس ، روايت کې اختصار کوم مقصد ته راځم :

عن عبدالله مولى أسماء بنت أبي بكر وكان خال ولد عطاء قال أرسلتني أسماء إلى عبدالله بن عمر فقالت هذه جبة رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فاخرجت إلى جبة طيالسة كسروانية .

راويستله يوه جبه طيالسة دا نسبت ده :

لها لبنة ديباج . څه حصه وريښم دې کې استعمال وو .

وفرجيها مكفوفين بالديباج. گريبان او نستوړي يې په وريښمو جوړ شوې وو.

فقالت هذه كانت عند عائشة حتى قبضت فلما قبضت قبضتها وكان النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يلبسها فنحن نغسلها للمرضى يستشفي بها.

مونږ دا وينځو دا جبه بيمارانو ته شفاغواړو د الله په برکت ددې جبې سره.

دلته منهاج ليکي:

في هذا الحديث دليل على استحباب تبرك بآثار الصالحين وثيابهم.

گوره هغوي پوهيږي چې شفاء خالق ورکوي خو د اسبابو استعمال منافي د توحيد سره نه دي.

دارنګې بخاري جلد ۱ صفحه ۲۹ ابن سيرين رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي:

فقال قلت لعبيدة عندنا من شعر النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

مونږ کره د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ويښته دي.

اصبناه من قبل انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. د انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه مونږ ته راپاتې دي.

او من قبل أهل أنس. شک راوي کړي.

فقال لأن تكون عندي شعرة منه أحب إليَّ من الدنيا وما فيها.

عبيده رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جواب ورکوي که ماسره يوه زلفه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وي ما ته د دنيا او آخرت نه غوره وه.

دارنګې الاصابة في تميز الصحابة جلد ۱ صفحه ۴۱۴ شفاء د قاضي عياض جلد ۱ صفحه ۲۱۸، تهذيب الاسماء جلد ۱ صفحه ۱۷۵ صفوة الصلاة جلد ۱ صفحه ۶۵۳ شرح د زاد المسلم فيما اتفق عليه البخاري والمسلم جلد ۵ صفحه ۶ نسيم الرياض شرح د قاضي عياض جلد ۳ صفحه ۱۳۳.

دا ټولو کتابونو د خالد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هغه روايت رانقل کړي په دغه مذکورو حوالو.

دارنګې صحيح البخاري جلد ۱ صفحه ۳۱ دې کې روايت ذکر کوي:

و إذا توضأ النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كادوا يقتتلون على وضوئه .
نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به چې كله اودس كولو قريبه وه چې صحابه يو بل مړه كړي .
على وضوئه . په باقي مانده اوبو داوداسه .
وُضُوء بضم الواو چار اندام ، وضَوء بدر الدين عيني ذكر كوي چې بقيه اوبو د اودس ته هم وايي او اوبو مستعملو ته هم وايي د اندامونو نه چې كومې اوبه څاڅي .
دغه اوبه به صحابوو څمكې ته نه پريخودې لوته كې به يې له هغه نورو اوبو سره ګډې كړي او د بركت لپاره به يې په ځانونو مږلې .
نو دلته راځي كادوا يقتتلون قريبه وه چې دوي به يو بل وژل په بقيه اوبو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د اوداسه باندې ، مطلب رش به جوړوه . دا واقعه د حجة الوداع ده .
همدا روايت بيا په كتاب الشروط جلد ۱ صفحه ۳۷۹ كې ذكر ده خو عبارت د فيتمسحون به ورسره زيات ده تمسح به يې پرې كولو .
دارنګې بخاري جلد ۱ صفحه ۳۷۹ كې ليكي :
قال عروة عن المسور بن مخرمة و مروان خرج النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زمن حديبية فذكر الحديث وما تنخم النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نخامة الا وقعت في كف رجل منهم فدلك بها وجهه وجلده الحديث .
تنخع دا تنخع بالعين التي يأت من الحلق . هغه څه چې د ستوني نه راشي بلغم ورته وايي .
تنخم بالميم : التي يأتي من الأنف . چې كوم د پوزې نه راشي .
دا محبت د صحابووو چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ لاړې او بلغم به يې د تبرك لپاره خپلو ځانونو پورې مږلې دا ددوي مينه وه له نبي پاک عَلَيْهِ السَّلَامُ سره .
دارنګې مسلم جلد ۲ صفحه ۲۰۹ دې كې باب د تحنيک د مولود لريدلي ده :
باب استحباب تحنيك المولود عند ولادته وحمله الى صالح حنك .
وړل د ماشومانو نيک سړي ته چې تحنيک يې وكوي يعنې ګوته تالوته ورښكته كړي .

ځنك تالو ته ويلې شي لپاره ددې چې لاړې يا خوږ شي تالو ته ورسيږي .
نو دلته امام مسلم ډير روايات را اخلي خو مجموعه د هغه رواياتو داده چې د نبي عليه السلام په زمانه كې هغه ته ماشومان راوړل شوې او هغه د بركت لپاره خوله كې لاړې ورته اچولې نو يو روايت د عائشې بي بي چې جامع ده تاولو لره :

ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يؤتى بالصبيان فيبرك عليهم ويحنكهم .

د رسول الله صلى الله عليه وسلم په وخت كې به چې ماشومان پيدا شول راوړل به يې نبي پاك صلى الله عليه وسلم ته هغه په ورته د بركت دعا كوله او په خوله كې به يې لاړې ورته اچولې .
دا جامع شو ټولو لره .
نورو رواياتو كې د ماشومانو نومونه ذكر شوي دي لكه يو د هغې نه د عبدالله بن زبير واقعه ده چې مور بي بي د هغه اسماء قباء ته په هجرت كې راغله نفاسه شوه وايي ما عبدالله بن زبير صاحب راوسته نبي عليه السلام لپاره لاړو اچولو په خوله دده كې .

فاخذه رسول الله صلى الله عليه وسلم منها فوضعه في حجره .

په غيږ كې يې كينوه واچوه :

ثم دعا بتمرة . كهجوره يې راوغوښتله :

قال قالت عائشة فمكثنا الساعة نلتمسها . مونږ كهجوره لټوله .

نلتمسها قبل ان نجدها .

هغه غريبي خپله ثابتوي كور كې يې كهجوره نه وه څه ډير وخت دې كې تير شو چې مونږ كهجوره پيدا كړه .

فمضغها . نبي عليه السلام هغه وچوپله .

ثم بصقها في فيه . بيا يې وركړه سره د لاړو په خوله د زبير كې هغه خوږو الې يې د ماشوم په خوله كې ورتل كړ سره د لاړو .

فان اول شيء دخل بطنه لريق رسول الله صلى الله عليه وسلم . اول شيء چې خيټې د عبدالله بن زبير رضي الله عنه ته داخل شوې لاړې د رسول الله صلى الله عليه وسلم وي .

ثم قالت اسماء ثم مسحه وصلى عليه وسماه عبدالله.

داسې نور قصې هم شته خو جامع ورلره دا حديث د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده.

امام نووي رَحِمَهُ اللَّهُ منهاج کې لاندې شرح کوي چې مستحبه دا شوه چې:

أن يكون المحنك من الصالحين و ممن يتبرك به رجلاً كان او امرأةً فان لم يكن حاضراً عند المولود حمل إليه.

نو بل کلي چيرته بزرګ ته دې ويسي که خپل کلي کې يې بزرګ نه وه نو داد حقوقو لازموو نه شو که حق نه وي دومره تاکيد يې کله کوه چې بل ځای ته يې ويسه د بل کلي بزرګ ته.

همدارنګې په روايت د مسلم کې راځي چې کله فرشتې ځمکې ته راشي لټوي مجالس د ذکر طويل حديث دي څه فرشتې رب کائنات ته وايي چې فلان عبد هم په لار تيريدو هسې کوم کار پسې راغلې وه هغه هم دي مجلس د ذکر کې ناست وه حديث کې راځي:

وله غفرت هم القوم لا يشقى بهم جليسهم. ده ته مې هم په کې بخښنه وکړه ځکه نه بدبخته کيږي، هغه جليس د ذاکرينو سره.

بهم ببركتهم باء د تيمن تبرك سببيت د پاره شوه جليس دد وي اګر چه نيت بل څه وه مسلم شريف جلد ۱۳ صفحه ۱۹۶.

هغه اعتراض دفع شو چې د غير معصوم تبرک نه منو ذاکرين خو معصوم نه دي.

دارنګې امام مسلم جلد ۲ صفحه ۳۵۱ روايت نقل کوي:

وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا سمعتم صياح الديكة.

کله چې د چرګ آذان واوري.

فسئلو الله من فضله. خدا تعالى نه دعا غواړي د فضل د هغه.

فانها رأت ملكا. دې چرګ فرشته ليدلې ده.

اذا سمعتم نهيق الحمار. او چې کله مو واوريد له رامباړه د خره.

فتعوّذوا بالله من الشيطن فإنها رأت شيطاناً.

خر چې کله آواز کوي اعوذبالله وايي چرګ چې کله آذان کوي دعا کوي .

دلته استدلال داسې کوو چې چرګ آذان کوي نو دا دعا غواړي ځکه ده فرشته ليدلې ده او فرشته صالحه ده ، او کوم ځای کې چې صالح موجود وي دعا قبليږي د هغه له برکت نه .

نو معلومه شوه چې د نيک صالح په موجودګي کې دعا قبليږي برابره خبره ده چې صالح دنيا کې وي او که دنيا نه تللې وي .

په دې سره ددوي هغه اعتراض هم دفع شو چې کور کې دعا کوي مزار ته ولې ځي نو هلته ځکه ځو چې د نيک صالح سره خوا کې دعا ښه قبليږي هلته ځکه ځم صالح موجود ده .

دې ځای باندې امام نووي صاحب شرح کې ليکلي :

فيه استحباب الدعاء عند الحضور الصالحين والتبرك بهم .

دې حديث نه پته لګي چې دعا په وخت د حضور د صالحينو کې مستحب ده او تبرک د صالحينو هم ثابت شو .

دارنګې مسلم شريف جلد ۲ صفحه ۲۵۶ باندې ليکلي ، انس ابن مالک رضي الله عنه يې راواي دي :

قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا صلى الغداة جاء خدم المدينة بآنيتهم فيها الماء فما يؤتى باناء الا غمس يده فيها فربما جاءوه في الغداة الباردة فيغمس يده فيها .

داد مدينې د انصارو عقيده وه ، غلامان به يې مامور کړې وه په دې باندې چې جامونه ډک کړي مسجد نبوي نه بهر د نبي عليه السلام په لاره کې او دريږي رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارک به د سحر مونځ وکړو او کور ته به روان وو لار کې به اخوا ديخوا غلامان ولاړ وه ډک جامونه به يې په لاس کې وه رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارک به يو يو جام کې لاس ښکته کولو تيريده به .

دا جامونه به يې کور ته راوړل او نورو اوبو سره به يې ګډې کړې انصارو به خپلو کورونو کې دغه اوبه استعمالولې داد ټولو صحابو د مدينې منورې عقيده د تبرک وه .

دارنګې بخاري جلد ۱ صفحه ۳۱ ابوموسى اشعري رضى الله راوي ده :

قال دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم بقدح فيه ماء فغسل يديه ووجهه فيه ومج فيه .

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پیاله را وغوښته هغې کې اوبه وې لاسونه یې وویڼځل مخ یې هم وویڼځه بیا یې په هغې کې اوبه واچولې.

ثم قال. دلته بلال صاحب او ابو موسی صاحب دواړه ولاړ دي. نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وفرمایل:

اشربا منه. وڅکي دا اوبه.

وافرغا على وجوهكما ونحوركما. بقيه چې پاتې شوې په مخ یې واچوي په سینه یې واچوي د برکت لپاره.

دارنګې بخاري شریف جلد ۱ صفحه ۵۰۳ بلال حبشي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په حجة الوداع کې خادم د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وه:

خرج بلال فنادى بالصلاة ثم دخل. خیمې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ داخل شو.

واخرج فضل وضوء رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د اودس نه باقي اوبه یې راویستلې آوازیې وکړو چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د اودس مابقیه راسره دي.

فوقع الناس عليه يأخذون منه. شروع شول خلک د هغې نه یې اخذ کوه.

بل حدیث کې وایي:

فيتمسحون به. په ځان باندې یې مږلې.

دارنګې مسلم شریف جلد ۱ صفحه ۱۶۰ باندې لیکلي دي: أسید بن حضیر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ یې راوي دي عائشې بي بي ته شکایت کوي:

ماهي باول بركتكم يا آل ابي بكر.

ای د حضرت ابوبکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اولاده دا ستاسو اولین برکت نه دي ستاسو خاندان نه دین اسلام ته ډیر برکات رسیدلي یو برکت داده چې تا نه هار ورک شو په هغې کې تخفیف د تیمم راغې دې کې ورته نسبت کوي.

دارنګې بخاري شریف جلد ۱ صفحه ۴۱۳ باندې لیکلي دي: داد خیبر واقعه ده او هغه روایت ده چې فتحه د خیبر کیږئ زه به صبا یو کس ته جنډه ورکوم د هغه په لاس به فتحه

راځي:

فقاموا يرجون لذلك أيهم يعطى.

صحابه کرام ولاړ دي اميد ساتي چې کوم يو ته به جنډه ور کول کيږي.

فغدوا وكلهم يرجوان يعطى.

سحر کې نبي عَلَيْهِ السَّلَام آواز کوي:

أين علي؟ چيرته ده حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ؟

فقيل يشتكي عينيه. چا ورته وويل سترګې يې بيماري دي.

فأمر فدعى له. امر يې وکړو راوغوښتې شو.

فبصق في عينيه. په سترګو کې يې لاړې ورته واچولې.

فبرأ مكانه. سمدستې جوړ شو.

حتى كأنه لم يكن به شيء. تا به ويل چې بيمار نه وه.

فقال نقاتلهم حتى يكونوا مثلنا.

اجازت ده وژنم به يې تر هغې چې مونږ غوندې ايمان يې راوړې نه وي.

نبي عَلَيْهِ السَّلَام ورته فرمايي:

على رسلك. لږ په دمه شه لږ په دمه ځه.

حتى تنزل بساحتهم. چې د هغوي ساحې ته چې داخل شي.

ثم ادعهم إلى الإسلام. اول دعوت د اسلام ورکړه.

واخبرهم بما يجب عليهم. خبر يې کړه چې څه پرې لازم دي.

فو الله لان يُهْدى بك رجل واحد خيراً لك من حمر النعم.

چې ستا په وجه يو سړي ته هدايت وشي دا تا ته غوره ده له سرو اوښانو نه.

استدلال ده، د فبصق عينيه نه د نبي عَلَيْهِ السَّلَام لاړي مبارکې د شفاء لپاره استعمال شوې.

دارنګې بخاري جلد ۱ صفحه ۴۴۱ باندې ليکلي: **باب بركة الغازي في ماله حياً وميتاً.**

بركت د غازي په مال کې ژوندي وې او که مړ وي د امام بخاري رحمه الله په نزد باندې د شهيد برکات شته دي نو دې مړي ته د برکت عقيده ساتي.

اهل حديث دې عقيدې ته شرک وايي.

امام بخاري پرې ترجمه کې باب لړوي بيا دې کې يو طويل روايت دي د حضرت زبير رضي الله عنه هغه واقعه ده هغه بيانيږي.

دارنګې بخاري جلد ۱ صفحه ۵۰۱:

عن الجعد قال سمعت السائب بن يزيد (ماشوم صحابي ده) يقول ذهبت بي خالتي الى النبي صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان ابن اختي وجع (ليکل داسې شوې او د شيخ صاحب رحمه الله د خولې نه داده: وقع). دا روايت هم شته.

فمسح رأسي ودعا لي بالبركة. دعا د برکت يې راته وکړه.

ثم توضأ. بيا يې اودس وکړو.

فشربت من وضوئه. د هغه د اودسه اوبه مې وڅکلې.

نو دغه وخت کې تبرک په وضوء د نبي عليه السلام باندې معمول عام د صحابوو وو چا ته به چې ملاو شوې صرفه به يې نه کوله.

دارنګې بخاري جلد ۲ صفحه ۸۷۱ اول جلد صفحه ۵۴ کې هم مذکور ده هغه د بلال صاحب روايت دي:

أيت بلالاً أخذ وضوء رسول الله صلى الله عليه وسلم.

نبي عليه السلام بقيه اوبه د اودسه بلال صاحب راواخيستې.

ورأيت الناس يبتدرون ذاك الوضوء. خلک يو بل نه مخکې کيږي دې او بو پسې ځان رسوي.

فمن أصاب منه شيئاً تمسح به. په ځان يې راکاږي.

ومن لم يصب منه شيئاً. چا ته چې دا اوبه ونه رسيږي.

اخذ من بلل يد صاحبه. د ملګري د لاس لوندوالي نه لوندوالي راواخلي په ځان يې

ومړي ځکه اوبه لږې دي او خلک ډير دي .
نو چې چا ته ورسيدي ځان پورې به يې مړلي او که چا ته به ونه رسيدې د بل ملګري لاس سره به يې لاس تيچ کړ د هغه لاس نه به يې لوند والې واخيست ځان پورې به يې مړه .
دارنګې بخاري جلد ۲ صفحه ۸۴۲ ، ابو بزده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فرمايي :
قال لي عبدالله بن السلام . ماته عبد الله بن سلام وويل :
ألا أسقيك في قدح شرب النبي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فيه .
اوبه وڅکم دربانديې په هغه پياله کې چې کومه کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اوبه څکلي دي ګوره دوي دا فخر ګڼي زما کور کې پياله ده هغه کې نبي پاک صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اوبه څکلي زه نن تا ته هغه پياله کې اوبه درکومه ځکه هغوي به دې ته خوشحاليدل چې دا هغه پياله ده کومه باندې چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ شونډې مبارکې لږيدلې دي .
دارنګې بخاري جلد ۲ صفحه ۸۴۲ باندې ليکلي ، سهل ابن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فرمايي روايت دده دي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل سهل ته :
اسقنا يا سهل . مونږ ته اوبه راوړه اى سهله !
فخرجت بهذا القدح . پياله ورسره ده نو وايي :
فخرجت لهم بهذا القدح . دا پياله مې ورته راويسته .
فأسقيتهم فيه . دغه پياله کې مې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته اوبه ورکړي .
فأخرج لنا سهل .
د اخرج فاعل چې ده ابو حازم اخذ هذا الحديث ابو حازم وايي راويسته مونږ ته سهل ذلك القدح .
هغه پيالې کومه کې چې يې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته اوبه ورکړې وې مونږ ته يې راوويسته.
فشربنا منه . مونږ هم د هغې نه اوبه وڅکلي .
ثم استوهبه عمر بن عبدالعزيز بعد ذلك فوهبه له.
عمر بن عبد العزيز تري نه طلب کړه چې ما ته يې راکړه نو هغه ته يې ورکړه بادشاه د

وخت ده هغه ورته سوال کوي چې دا ماته راکړه چې دې کې نبي پاک صلی الله علیه وسلم اوبه څکلي وي.

دا رنګې مسلم جلد ۲ صفحه ۱٦۲ باندې لیکلي دي، حضرت انس رضي الله عنه سره یوه پیاله ده فخر کوي:

لقد سقیت رسول الله صلی الله علیه وسلم في هذا القدح أكثر من كذا وكذا.

نبي علیه السلام ته مې په دې پیاله کې ورکړي زیات له دومره دومره نه یعنې ډیرې زیاتې اوبه ما نبي پاک صلی الله علیه وسلم ته په دې پیاله کې ورکړي.

قال ابن سیرین رحمه الله انه كان في حلق من حديد. دې کې د اوسپنې یوه حلقه وه.

حضرت انس رضي الله عنه اراده لري:

ان یجعل مکانها حلقة من ذهب او فضة. چې د سروزیا سپینو زرو کړی په کې جوړه کړي په ځای ددې.

ابو طلحه رضي الله عنه ورته فرمایي:

لاتغیرن شیئاً صنعه رسول الله صلی الله علیه وسلم فترکه. تغیر مه ورکوه.

دا روایت بخاري هم ذکر کړي: باب الاشربة کې دویم جلد صفحه ۸۴۲ باندې.

قسطلاني شارح د بخاري نقل کوي د مختصر البخاري او قرطبي نه حواله کوي وایي:

او فتح الباري کې ذکر دی صفحه ۱۲۳ جلد ۱٦:

و ذكر القرطبي في مختصر البخاري أنه رأى في بعض النسخ القديمة من صحيح البخاري.

وایي په نسخو قدیمو د امام بخاري دلته دا الفاظ موجود وه.

قال أبوعبدالله البخاري رأيت هذا القدح بالبصرة. دا پیاله مې بصره کې ولیده.

وشربت فيه. ما په کې اوبه وڅکلې.

وكان اشترى من ميراث نضر بن انس بثمان مائة الف.

له دغه شخص نه ما تپوس وکړو دا دې په څو اخیستې ده وایي داد نضر ابن انس چې اولاد حضرت انس رضي الله عنه ده د هغوي نه ما په اته لکه درهمه اخیستې.

كومه پيالي چې حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د بخاري په روايت وايي چې ما نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په کراتو اوبه ورکړې په کې.

دارنګې مسلم شريف جلد ۲ صفحه ۱۷۸ باندې ليکلي : داد خندق واقعه ده طويل روايت ده د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي يو شخص نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته راغې خيټه پوره يې کانړي تړلي وه د ولږي له وجهې نه، نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته يې وويل زه وږي يم دې وخت کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ تکيه کړې وه راپاڅيده د خيټې نه يې لمنه اوچته کړه دوه کانړي ده تړلي وه.

حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا صحنه وليده وايي په منډه کور ته راغلم بي بي ته مې وويل څه شته که نه يو وړوکي چيلي وه تقريباً دوه کليلو وربشې وي ما وويل دا زر اوړه کړه په ميچنې چيلې مې حلال کړه ما ويل دا باندې کړه پټ نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته وايم بس د يو څو نفرو به بس شي.

زر کسان لګيا دي په خندق کې کار کوي وايي چې راغلم نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته ما ورته وويل چې روټې مې کړي مونږ سره لاړ شه هغه وويل يو اځې ما بوځئ که دا ټول خلق؟

زه د حياء نه غلې شوم چې څه دوي به خپله سوچ وکړي چې د جابر صاحب غريبي او دومره خلک، نو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اعلان کوي بلال صاحب ته وايي آواز وکړه د خندق خلکو ته چې جابر صاحب ډوډي کړې ده.

خلک راراوان شول وايي زه ډير زيات خفه شوم وايي چې کله د کور نه راتلم ما ته بي بي وويل :

لاتفضحني برسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ومن معه. لاړ شه پټ ګورئ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته ووايه چې کور کې اوړه کم دي ما ګورئ ونه شرموي پټ خبره وکړه، عام اعلان مه کوه .نو زه راغلم دا خبره مې پټه وکړه :

يارسول الله! انا قد ذبحنا بهيمة لنا وطحنت صاعاً من شعير كان عندنا فتعال في نفر معك

فصاح رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقال يا أهل الخندق ان جابراً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قد صنع لكم سوراً فحي هلا بكم

جابر صاحب وايي زه د حياء نه په منډه راغلم بي بي ته مې وويل ټول راپسې را روان دي. وايي ماته مې بي بي وويل چې تا ورته وويل چې ټول راشي او که هغه ځان نه اعلان

وکړو ، ما ورته وویل چې نه ما نه دي ویلي وایي مه خفه کیږه دا میلمانه د هغه دي ستا نه دي هغه یې عذرولې شي .

جابر رضي الله عنه وایي چې کله ترې راتلم ما ته نبي اکرم صلی الله علیه وسلم آواز وکړو :

لا تنزلن برمتکم ولا تخبزن عجینتکم حتی أجيء .

زما راتللو نه مخکې کټوې کوزه نه کړي او هغه اوړه چې اغږلي مو دي پاخه یې نه کړي .

حتی اجيء . تر دې چې زه راشم .

دې وایي :

فجئت وجاء رسول الله صلی الله علیه وسلم یقدم الناس .

زه راغلم او رسول الله صلی الله علیه وسلم هم راغې مخکې زه له خلکو بي بي ته مې وویل نور خلک را روان دي .

فقالت . ما ته بي بي وویل : **بك بك .** داسې شي داسې شي دا دې څه چل وکړو .

جابر صاحب ورته وویل :

قد فعلت الذي قلت لي . تا چې څه ویلې وو ما هغه کار وکړ ما پټ ورته ویلي وو .

فاخرجت له عجینتنا فبصق فیها و بارك .

کور نه مې هغه اوړه ورته راوویستل نبي علیه السلام ته لاړې یې په کې واچولې او د برکت دعاء یې وکړه .

ثم عمد الی برمتنا فبصق فیها و بارك ثم قال ادعي خابزة فلتخبز معك .

بیا یې ما ته وویل د ګاونډ نورې ډوډۍ پخوونکي راوغواړه چې، تاسره ډوډۍ پخه کړي .

واقدحي من برمتکم ولا تنزلوها . او دا کټوې راکوزوې مه بلکې د قدح په واسطه یې را اچوې .

وهم الف . او دوی زر کسان وو .

فاقسم بالله لاکلوا . قسم په الله ئو لو وخوري .

حتی ترکوه . تر دې چې پرې یې خوده .

وانحرفوا . دوی لاړل .

وان برمتنا لتغط کما هي . زمونږ کټوي خوټیده همغه شان چې وه :

وان عجینتنا او کما قال الضحاك عجینتنا لتخبز کما هو .

او بې بیانې همغه شان په تناره ډوډې پخوي له هغه اوړو نه .

نو دا ښکاره برکت ده کوم برکت چې په معنی د زیادت سره وه .

دارنګې الشفاء بتعریف حقوق المصطفی د قاضي عیاض کې په جلد ۱ صفحه ۲۱۸ کې لیکلي : قاضي ابو علي د خپل شیخ ابي القاسم بن مامون نه روایت کوي :

قال کانت عندنا قصعة من قصاع النبي ﷺ .

د رحمت عالم ﷺ د کاسو نه یوه کاسه مونږ سره وه ،

فکنا نجعل فیها الماء للمرضی فیستشفون بها .

مونږ به هغې کې اوبه واچولې لپاره د مریضانو نو د هغې له برکته به شفاء ورته میلاویده په سبب دد غې اوبو او دغې کاسي سره .

دارنګې مسلم شریف جلد ۱ صفحه ۲۳۳ حواله حدیث د عتبان بن مالک نبي علیه السلام ته د ضعف نظر شکایت کوي ، زما قائد نشته راتلې نشم کور کې مونځ کوم خو د مانځه ځای مې معلوم نه دي کاشکې ته یو ځل مونږ کره راغلې وای دوه رکعته مونځ مو کړې وای د برکت لپاره کوم ځای چې تاسو مونځ کړی وای ما به هغه ځای خپله مصلی مقرر کړې وای .

نبي علیه السلام وعده ورسره کوي وایي در به شم حضرت صدیق اکبر رضي الله عنه ځان سره ملګري کوي او دواړه روان شول :

ان عتبان بن مالك وهو من اصحاب النبي ﷺ ممن شهد بدراً من الانصار انه اتی رسول الله ﷺ فقال یا رسول الله ﷺ اني قد انکرت بصري وانا اصلي لقومي واذا کانت الامطار سال الوادي الذي بیني وبینهم ولم استطع ان آتي مسجدهم فأصلي لهم وددت

إنك يا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تأتي فتصلي في مصلى فاتخذه مصلى .

قال فقال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سأفعل ان شاء الله قال عتبان فغدا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وأبو بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حين ارتفع النهار فاتسأذن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فأذنت له فلم يجلس حتى دخل البيت ثم قال اين تحب ان اصلي من بيتك ؟ قال فأشرت الى ناحية من البيت فقام رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فكبر فقمنا وراءه فصلى ركعتين ثم سلم .

ددې نه پته لږيږي چې کوم ځای صلحاء مونځ وکړي هغه ځای له برکت نه ډک وي .

امام نووي رَحِمَهُ اللهُ منهاج شرح کې ليکي :

منها التبرك بالصالحين وآثارهم والصلاة في المواضع التي يصلو بها وطلب التبرك منهم.

ثابت شو تبرک په اثر د صالحينو د هغوي او طلب د تبرک له هغوي نه .

دارنګې بخاري شريف جلد ۲ صفحه ۸۹۲ روايت د سهل ابن سعد ده دا حديث بخاري جلد ۱ صفحه ۱۷۰ کې هم ذکر ده : يو بي بي راغله نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته نوي جوړه يې راوړه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته هغه جوړه ډيره په مينه استعمال کړه يو سړي راغې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته عرض کوي چې دا جوړه ما ته راکړه رحمت عالم جوړه هغه ته ورکړه ځکه هغه انکار د چا نه ، نه کوه:

فقالت يا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أكسوك هذه فاخذها النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ محتاجا اليها فلبسها فرأها عليه رجل من الصحابة فقال يا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما احسن هذه فاكسنيها فقال نعم فلما قام النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لامه اصحابه قالوا ما احسنت حين رأيت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخذها محتاجا اليها ثم سألته إياها وقد عرفت أنه لا يسأل شيئاً فيمنعه فقال رجوت بركتها حين لبسها النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لعلي أكفن فيها .

هغه شخص دا جوړه واخيسته نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کور کې بدله کړه او دغه شخص ته يې ورکړه خلکو پرې اعتراض وکړو شارحين وايي چې دا شخص عبد الرحمن بن عوف ده يا سعد ابن ابي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دي نو :

طلب عبد الرحمن بن عوف يا سعد بن ابي وقاص عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرداء السوداء

المربع فطعنوه على ذلك .نو صحابو پرې طعن وويل او دا يې بده وګڼله چې هغه څو مره په مينه قبوله کړه دغو دواړو نه يو جواب ورکوي :

فقال رجوت بركتها حين لبسها النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

ما ديکي اميد د برکت کوه په هغه وخت چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام واغوسته .

لعلي اكفن فيها . ښايي چې زه دې کې دفن شمه .

دارنګې بخاري جلد ۲ صفحه ۷۵۰ باندې ليکلي ، بي بي عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دغه حديث روايت کړي نبي عَلَيْهِ السَّلَام بيمار شو عادت يې داوه :

يقرأ على نفسه بالمعوذات و ينفث فلما اشتد وجعه . درد يې سخت شو .

كنت أقرء عليه وامسح بيده رجاء بركتها .ما به دغه سورتونه لوستل د نبي عَلَيْهِ السَّلَام په لاس به مې چوپ کول لاس د نبي عَلَيْهِ السَّلَام به مې د هغه په جود را کشوه ځکه .

رجاء بركتها . اميد مې د برکت وه .

دارنګې بخاري جلد ۱ صفحه ۴۳۸ کې باب لړوي :

باب ما ذكر من درع النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و عصاه و سيفه و قدحه وخاتمه و ما استعمل الخلفاء بعده من ذلك مما لم يذكر قسمته ومن شعره و نعله وانيته مما يتبرك اصحابه وغيرهم بعد وفاته .

دلته نسخې دوه دي : بعضې نسخو کې :مما شرك به اشترك به أصحابه .

بعضو نسخو کې راځي : مما تبرك به اصحابه وغيرهم بعد وفاته .

نو دې باب کې بيا هغه ټول روايات ذکر کوي نو امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ تبرک بآثار الصالحين په کلکه قائل ده ځکه دې کې ترجمه د باب ولړوله .

دارنګې شفاء اول جلد صفحه ۲۱۸ د رحمت عالم چې کومه همسا وه د خلفاء په سلسله حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته رسيدلې وه .

و أخذ جهجاه الغفاري القضيب همسا لرګي .

من يد عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ليكسره على ركبتيه. چې مات يې كړي په زنګنونو باندې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ همسا يې راواخيسته د عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ له لاس نه زنګون ته يې ونيوله چې ماته يې کړي.

فصاح الناس به. خلکو پرې چغې کړې چې دا د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ همسا ده.

فاخذته فيها الاكلة. په دغه زنګون باندې خوړونکي مرض ولګيده.

فقطعها ومات. دا زنګون يې ورته ټوټه کړ او مړ شو ځکه بې آدبي د اثر د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې همسا وه کړې وه.

ومات قبل الحول. د کال نه مخکې مړ شو.

تفسير صاوي جلد ۱ صفحه ۱۰۳ ليکي:

فكان كل من بال عنده ابتلي بالبواسير.

دغه تابوت چې په کې آثار د انبياوو وه عمالقه وو په ډيران کې واچوه بول به يې ورته کول چا چې بول دغه صندق ته کړې وي په مرض د سلسل بول اخته شو ځکه بې ادبي د آثارد انبياء يې کړې وه.

دارنګې الاصابة في تمييز الصحابة جلد ۱ صفحه ۴۰۵:

روي عن سعيد ابن المسيب ان ابا ايوب اخذ من لحية رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شيئاً.

زلفه يې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ږيرې مبارکې نه اخيستې وه.

فقال له. ورته وويل رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

لا يصيبك السوء يا ابا ايوب. تا ته به ونه ورسيږي هيڅ يوه بدي اى ابا ايوبه!

دارنګې جامع الاصول في آحاديث الرسول جلد ۱۲ صفحه ۸۵٦:

وكان عند معاوية ازار رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورداءه وقميصه وشيء من شعره واظفاره.

معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دغه مذکوره شيان ځان سره جمع کړې وو کله چې وفات کيږي وصيت کوي.

فقال كفنوني في قميصه. کفن د قميص د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه راکړي.

وأدرجوني في ردائه .دننه مې کړي د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په څادرکې چې لفافه ورته وايي.

وازروني بأزاره. او لنګ راواچوي د لنګ د هغه نه.

وحشوا منخري وشدقي و مواضع السجود مني بشعره و اظفاره.

وشيندي زما په منخر او ژامو او په ځايونو د سجدو باندې د عطرو پر ځای شعره وأظفاره زلفې مبارکې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ او نوکونه مبارک د هغه.

وخلو بيني وبين ارحم الراحمين .بيا مې پرېږدي زما او د ارحم الراحمين مينځ کې کار مه لري، يعنې تاسو مې د نبي پاک صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په لباس کې پټ کړي نور مې هغه ته وسپاري.

دا وه د صحابوو د تبرک عقيده چې د عذاب نه نجات د نبي پاک صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په لباس کې ګوري.

دا واقعه مختصر تاريخ دمشق هم ذکر کړي جلد ٦ صفحه ٣٢٢، تنقيح الفهوم لاهل اثر ذکر کړي جلد ١ صفحه ٢١٢، الاکمال في اسماء الرجال ذکر کړي صفحه ٦٢٢، دارنګې شفاء جلد ١ صفحه ٢٢٠.

و وضع يده على رأس حنظلة بن حذيم و برك عليه.

د حنظله بن خذيم رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په سر نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ لاس ايښې وه او دعا د برکت يې ورته کړې وه.

فكان حنظلة يؤتي بالرجل قد ورم وجهه .يو سړي به ورته راوستې شو چې مخ به يې خوږيده.

والشاة قد ورم ضرعها. ګډه به ورته راوستې شوه چې د هغې غولانځه، کې به بيماري وه.

فيوضع على موضع كف النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فيذهب الورم .کې به خودې شو په ځای د کف د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نو لاړ به ترې نه مرض مطلب د چا به چې کوم ځای درد کوه نو دده په سر باندې نبي پاک صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لاس د برکت راکش کړي وه نو هغه درد والا ځای به يې دده په سر سره ولړوه الله پاک به شفا ورکړه ځکه په سر يې لاس د برکت د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ راکش شوې وه.

همدغسې د کومې ګډې به چې غولانځه کې څه بيماري وه حنظله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به سر ورتيږه کړو او د هغه ګډې غولانځې سره به يې ولږوه الله پاک به شفاء ورکړه.

دارنګې الشفاء بتعريف حقوق المصطفى جلد ۲ صفحه ۷۰ باندې ليکلي، د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت ده:

واضعاً يده على مقعد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من المنبر ثم وضعها على وجهه.

عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راغې د نبي پاک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په منبر يې لاس کيخود بيا يې په مخ کيښود.

نو اوس هم هغلته راځي خلک کوم چې عقيدتمند دي محراب منبر د نبي پاک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شرک آوازونه پرې کيږي خو خلک زيات وي منع کولې يې نه شي.

نو داد عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه ثابت دي چې هغه مبارک لاس په منبر کش کړې وو بيا يې په مخ ايخي وه.

وروي ابن عمر واضعا يده على مقعد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من المنبر ثم وضعها على وجهه.

ولهذا كان مالك رَحِمَهُ اللهُ لا يركب بالمدينة دآبة وكان يقول أستحي من الله أن أطأ تربة فيها رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بحافر دآبة.

دارنګې وفاء الوفاء باخبار المصطفى جلد ۲ صفحه ۴۴۳ ليکلي د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ فتوى ذکر کوي: عبد الله بن امام احمد رَحِمَهُ اللهُ روايت کوي:

سألت عن أبي. د پلار نه مې تپوس وکړو:

عن الرجل. د يو سړي باره کې.

يمس منبر رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ منبر مسحه کړي.

ويتبرك به. او تبرک پرې حاصل کړي.

ويمسه ويقبله. ښکلوي يې او مسحه کوي يې.

ويفعل بالقبر مثل ذلك. او راشي قبر سره هم دغه شان کوي ښکلوي يې لاس پرې راکاږي.

رجاء ثواب الله تعالى قال لابأس به . وايي ما ته خپل پلار امام احمد صاحب وويل څه پاک نه لري .

دا واقعه عمدة القاري د عيني جلد ۴ صفحه ۶۰۷ کښ هم ذکر کړې فتوی د امام احمد صاحب په کښ مذکوره ده .

دارنګې العلل و معرفة الرجال جلد ۲ صفحه ۴۹۲ کښ هم مذکوره ده.

دارنګې د آحاديث باب .

دارنګې عبد الله ابن الزبير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ :

شرب دم النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . عبد الله ابن زبير ويني د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ څکلي وي .

دا حديث مسند البزار جلد ۶ صفحه ۱۶۹ کښ ذکر کړې هُنيد بن قاسم د عامر بن عبدالله بن زبير نه روايت کوي هغه يې د خپل پلار نه :

قال احتجم رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فأعطاني الدم قال إذهب فغيبه فذهبت فشربته ثم أتيت النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال لي ما صنعت به ؟ قلت غيبته قال لعلك شربته ؟ قلت شربته .

دا روايت ساکت ده له دې نه چې نبي پاک صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څه په کښ وويل بس دومره دي چې ما ورته وويل څکلې مې ده .

الاحاد المثاني لابن ابي عاصم جلد ۲ صفحه ۱۲۱ په هغې کښ دا رائحي :

ولم شربت الدم . وينه دې ولې وڅکلي .

ويل للناس منك وويل لك من الناس .

شدت ده د خلکو لره له تانه او شدت ده ستا لره له خلکو يعنې ته خلک مه ګرفتاروه او خلک دې تا نه ځان ساتي ځکه وجود ته دې طاقت ملاو شو ځکه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وينه وجود او ذات دا يو قوت لري .

حديث کښ رائحي نبي پاک صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کښ د څلويښتو جنتيانو طاقت وه او په يو جنتي کښ د سلو ځوانانو د دنيا طاقت وي نو ځکه نبي پاک صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته فرمايي :

ويل للناس منك وويل لك من الناس .

دا واقعه مستدرک هم ذکر کړې جلد ۳ صفحه ۶۳۸ کښ .

معرفة الصحابة د ابي نعيم ذکر کړي جلد ۱۱ صفحه ۴۶۸ روایت د ابي نعیم په حلیه کې او د ابن عساکر په تاریخ کې او د ابن غطریف په جزء کې د زیادت الفاظ ښایي نبي پاک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته ویلې وي چې ولې دې وڅکلې.

قال اى ابن زبير احببت ان يكون دم رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في جوفي.

دا مې ډیره خوښه وه چې ستا وینه زما وجود ته راشي.

فقال بيده على رأس ابن الزبير. په سر د عبد الله ابن زبیر لاس راښکه.

و قال ويل لك من الناس وويل للناس منك لا تمسك النار إلا قسم اليمين.

اور به دې مسحه نه کړي مګر د هغه قسم یمین د پوره کولو لپاره چې الله پاک کړي.

﴿وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾. یو هم نشته مګر داخلیږي به.

د همدغه قسم د پوره کیدو لپاره به د سترګو رپ اور ته داخل شي خو نور به دې مسحه نه کړي.

حواله د ابن غطریف اول جلد صفحه ۶۶ ده حواله د حلیة الاولیاء جلد ۱ صفحه ۳۳۰ ده، حواله د تاریخ دمشق لابن عساکر جلد ۲۸ صفحه ۱۶۲ ده.

دې ټولو کتابونو دغه د عبدالله ابن زبیر دا حدیث ذکر کړې ده خو الفاظ لږ جدا دي.

سنن دارقطني هم ذکر کړي جلد ۱ صفحه ۲۲۸، مطالب العالیة د ابن حجر صاحب هم دا واقعه ذکر کړي په جلد ۱۱ صفحه ۸۵ باندې، الاصابة في معرفة الصحابة جلد ۲ صفحه ۱۲۷، د علامه قرطبي تفسیر جلد ۲ صفحه ۹۳ ذکر کړي.

ماوردي په اعلام النبوة کې ذکر کړي جلد ۱ صفحه ۱۲۱، علامه سیوطي رَحِمَهُ اللهُ په جامع الاحادیث جلد ۳۵ صفحه ۳۵۴ کې ذکر کړي.

مناوي رَحِمَهُ اللهُ فیض القدیر جلد ۵ صفحه ۲۵۲، سبل الهدی والرشاد في سیرة خیر العباد کې علامه شامي رَحِمَهُ اللهُ جلد ۱۵ صفحه ۴۰، سیوطي رَحِمَهُ اللهُ خصائص الکبری جلد ۱ صفحه ۱۱۸، ابن المنظور په مختصر تاریخ دمشق جلد ۱ صفحه ۱۶۸۴، سیوطي رَحِمَهُ اللهُ تاریخ الخلفاء جلد ۱ صفحه ۸۷، امام ذهبي تاریخ اسلام جلد ۲ صفحه ۱۵۷ کې ذکر کړي، قاضي عیاض په الشفاء جلد ۱ صفحه ۲۴۹ کې.

دې ټولو دا حديث د عبدالله بن زبير رضى الله چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وينې يې څکلې وي ټولو ذکر کړې دي .

شرب دم النبي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دويم : المعجم الكبير للطبراني جلد ۷ صفحه ۸۱ کې ليکي :

عن برية بن عمر بن سفينة مولى رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عن ابيه عن جده قال احتجم فقال خذ هذا الدم فادفنه من الدواب والطير والناس فتغيبت فشربته ثم ذكرت ذلك له فضحك واللفظ لأحمد بن صالح .

سفينه چې وه څکلي وي وينې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا روايت ذکر کړي په بيهقي سنن الكبير جلد ۷ صفحه ٦٧ کې .

دارنګې بيهقي شعب الايمان جلد ۱۴ سفحه ۳ کې أمالي د محلي جلد ۲ صفحه ۳۰ تاريخ كبير د امام بخاري په آحاديثو مرفوعو کې ذکر کړي جلد ۲ صفحه ۲۰۴ کې .

مطالب العاليه د ابن حجر جلد ۱۱ صفحه ۸٦ کې ذکر کړي ، تلخيص الخبير جلد ۱ صفحه ۳۰ مجمع الزوائد جلد ۸ صفحه ۲۱۹ دې ټولو دا حديث ذکر کړي .

دريم روايت : دارنګې معجم الاوسط د طبراني جلد ۱۹ صفحه ۴۳۱ باندې ليکي :

حدثنا مسعدة بن سعد ثنا ابراهيم بن المنذر ثنا عباس بن ابي شملة عن موسى بن يعقوب عن الاسقع عن ربيح بن عبدالرحمن بن ابي سعيد عن ابيه عن جده ان اباه مالك بن سنان لما اصيب رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في وجهه يوم احد مص دم رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وازدرده فقيل له اتشرب الدم قال نعم اشرب دم رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خالط دمي بدمه لا تمسه النار. د ابو سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ والد ګرامي سنان ابن مالک د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وينې يې څکلې وي کله چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ احد کې زخمي شو .

وازدرده څټلې وي ، چا ورته وويل وينې څکې ؟

قال : نعم اشرب دم رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . د هر چا وينې نه څکم بلکې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وينې څکم .

فقال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل :

خالط دمي بدمه لا تمسه النار .دده له وينې سره زما وينه خلط شوه اور د جهنم به يې مسحه نه کړي .

دارنګې معجم الکبير د طبراني جلد ۲۴ صفحه ۲۰۵ - ۵۲۷ :

حدثنا عبدالله بن أحمد بن حنبل ثنا يحيى بن معين ثنا حجاج بن محمد عن ابن جريج عن حكيمة بنت اميمة عن امها اميمة قالت كان للنبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قدح من عيدان يبول فيه و يضعه تحت سريره فقام فطلب فلم يجده فسأل فقال اين القدح ؟ قالوا شربته برة خادم ام سلمة التي قدمت معها من ارض الحبشة فقال النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لقد احتظرت من النار بحظار.

دا بي بي له جهنم نه په حجاباتو کې شوه کومې چې بول د رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څکلي وي .

دا حديث صحابات المثاني د ابي عاصم ذکر کړي جلد ۹ صفحه ۲۳۲کې دا حديث ذکر کړي مجمع الزوائد جلد ۸ صفحه ۲۲۰، امام بيهقي په سنن جلد ۲ صفحه ۱۲۲ کې ، معجم دابن منحری جلد ۱ صفحه ۱۳۰ ، استيعاب جلد ۲ صفحه ۷۹، الاصابة في معرفة الصحابة جلد ۳ صفحه ۴۴۹ تاريخ دمشق ذکر کړي جلد ۶۹ صفحه ۵۱ ، تهذيب الکمال د مذي جلد ۳۵ صفحه ۱۵۶ ، سير اعلام النبلاء جلد ۹ صفحه ۴۵۰ . دا ټولو دا حديث رانقل کړي دي .

دارنګې ينځم روايت ددې متعلق :

المعجم الکبير للطبراني جلد ۲۵ صفحه ۸۹ باندې ليکلي :

حدثنا الحسين بن اسحاق التستري ثنا عثمان بن ابي شيبة ثنا شبابة بن سوار حدثني أبو مالك النخعي عن الاسود بن قيس عن نبيح العنزي عن ام ايمن قالت قام رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من الليل الى فخارة في جانب البيت فبال فيها فقمت من الليل وانا عطشانة فشربت ما فيها وانا لا اشعر .

فلما اصبح النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال يا ام ايمن قومي فاهريقي ما في تلك الفخارة قلت قد والله

شربت ما فيها قالت فضحك النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حتى بدت نواجذه ثم قال اما إنك لا تتجعين بطنك ابدا الحديث .

دا ام ايمن رَضِيَ اللهُ عَنْهَا چې وه هر وخت به يې شكايت كوه د خيټې له درد نه د خيټې درد يې لرلو يو ځل نبي پاک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شپې بول په يو لوښي كې وكړل په يو طرف د كوټه كې كيښودي ام ايمن رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د شپې تږي شوه او دا بول يې وڅكل چې كله صباء شو نبي پاک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ام ايمن رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ته وويل چې دا د كدړي لوښي كې څه دي دا بهر وا ړوه بي بي ورته وويل چې هغه خو ما وڅكلي .

نو نبي پاک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خندا شو تر دې چې نواجذ غاښونه يې ښكاره شول.

ثم قال اما إنك لا تتجعين بطنك أبدا .

ته به هيڅ كله د خيټې له درد نه شكايت ونه كړي .

داد صحابو و عقيده وه .

دا حديث مستدرک ذكر كړي جلد ١٦ صفحه ٢٠٢ ، بيروتي چاپ ، دلائل النبوة د ابونعيم ذكر كړي جلد ١ صفحه ٤٢٧ حليه د ابي نعيم ذكر كړي جلد ٢ صفحه ٦٧ ، مجمع الزوائد جلد ٨ صفحه ٢٢٠.

دا رنګې تذكره د امام قرطبي صفحه ١٠٤ كې باب لړوي :

باب يختار للميت قوم صالحون يكون معهم .

په كار دا وي چې مړې دې دفن شي په مقبره د صالحينو كې .

دې باب كې بيا دغه احاديث ذكر كوي ، حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي :

امرنا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أن ندفن موتانا وسط قوم من الصالحين .

مونږ ته رحمت عالم امر كړي چې دفن كوي مړي په مقبرو د صالحينو كې .

فان الموتى يتأذون بجار السوء .

په تحقيق سره بد ګاونډي بانديې مړو ته تكليف رسيږي .

كما يتأذى به الاحياء . لكه څنګه چې ژوندي ترې په تكليف كيږي .

دارنګي د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت کوي وایي :

قال إذا مات لاحدكم الميت فحسنوا كفنه .

چې کله مړې وشي کفن يې ښائسته کړي ښه کفن ورته واخلي .

نن صبا پاکستان افغانستان کې عام معمول دادی چې مړې وشي نو سان ورته اخلي دا په حدیث کې نه دي راغلي بلکې فقهاء لیکي چې کومه جامه چې دې په ژوند کې استعمالوي هغه دې ورته واخستل شي .

په یو کتاب کې هم نشته چې سان کتان یو رخت ده تاسو هغه واخلي بلکې راغلې سپین واخلي نو دا خو په دا عامو جامو کې هم شته پخوا داسې وه چې یو کتان وه دویم سان وه دا دوه رختونه وه کتان کې دا مشکل وه چې ښه کپړه وه خو سوریې کم وه نو مړي په کې لفافه کیدل نه ، او د سان سور غټ وو خلکو به دا غوره کولو په مقابل د کتان کې .

نن صبا چې غټې غټې کپړي شته نو سان ته څه ضرورت ده حدیث کې راځي :

تاسې خپلو مړو ته ښکلي کفنونه ورواغوندې ځکه دوي هغلته د یو بل سره ملاقاتونه کوي او فخر کوي په کفنونو نو اوس مونږ ښځو ته هم د سان نه کفن جوړوو او سان د نارینو ده .

نو تحسین د کفن په کار ده نارینو ته به د نارینو کپړه اخلي او زنانو ته به د زنانو کپړه اخلي خو سپینه .

وعجلوا بانجاز وصيته وجنبوه جار السوء . د بد ګاونډي نه یې لرې وساتي .

چا عرض وکړو :

يا رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **! هل ينفع الجار الصالح في الآخرة .**

ولې په قبر کې ښه ګاونډي نفعه رسوي .

قال هل ينفع في الدنيا . آیا نفع رسوي په دنیا کې ښه ګاونډي .

قالوا نعم قال كذلك ينفع في الآخرة.

د آخرت نه مقصد قبر ده نو چې ښه ګاونډي د نیا کې نفع رسوي نو آخرت کې یې هم رسوي .

دارنګې روايت د ابي هريرة رضي الله عنه پيش کوي :

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اکفنوا موتاکم وسط قوم من الصالحين .

دفن کړي مړي په مينځ د صالحينو کې .

فان الميت يتأذى بجار السوء . بد ګاونډي باندې مړي په تکليف کيږي .

نو اوس دلته علامه قرطبي په دغه آحاديثو شرحه کوي :

قال علماءنا يستحب لك رحمك الله ان تقصد بميتك قبور الصالحين .

مستحب په تا داشوه الله دې په تا رحم وکړي خپل مړي په مقبره دصالحانو کې دفن کړه .

ومدافن أهل الخير . د اهل خير مدفن ته .

فتدفنه معهم . له هغوي سره يې دفن کړي .

وتسكن بجاورهم . د هغوي ګاونډ کې ووا وسوه .

تبركاً بهم . له وجهې د تبرک نه هغوي باندې .

وتوسلاً إلى الله بقربهم . د هغوي په نزديکت باندې خداى تعالى ته وسيله ونيسه .

دارنګې عالمګيريه فتوى جلد ۱ صفحه ۱٦٦ ذکر کوي وايي :

ويستحب ان يدفنه بجوار الصالحين لحصول التبرك .

د صالحينو مقبرې سره خوا کې مړي دفن کول مستحب دي د حصول د تبرک لپاره .

اوس !!! دا خبره چې زمونږ اهلسنت په يو مزار باندې تمسح کوي تبرک حاصلوي دوي تعجبا مونږ ته مشرکين وايي . نو اوس به راشو صحابو رضوان الله تعالى عليهم اجمعين ته چې تمسح څوک کوي تعجب څوک کوي دوي څوک شول مونږ څوک شو .

البداية والنهاية جلد ۴ صفحه ۳۰۷ د بيروت چاپ د فتح مکې واقعه ذکر کوي :

كانت الصحابة يبتدرون الى وضوء النبي صلى الله عليه وسلم والمشركون يتعجبون من ذلك.

نبي عليه السلام اودس وکړو هغه اوبه پاتې شوي رش جوړ شو صحابه يو بل نه مخکې کيږي هغه برکتي اوبو ته ځان رسوي او هغه اوبه په ځان مړي لري لري مشرکان ولاړ دي تعجب کوي تبرک په اثر د نبي عليه السلام صحابه نيسي او مشرکان ترې تعجب کوي .

دارنګې البداية والنهاية جلد ۲ صفحه ۲۷۳ باندې ليکلي : د هغه برکاتو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ذکر کوي : حليمه بي بي نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځان سره روان کړي دشته کې چې د حليمي بي بي اوښه ځري نو هلته ګياوې او د خلکو اوښان چې چيرته ځري د هغوي اوښانو ته ګياه نه وي بيا به خلکو ددوي اوښانو سره اوښان ځرول. حليمه بي بي خپل خاوند ته وايي :

قد أخذت نسمه مباركة.

اى زما خاونده ډير عجيب مبارک ماشوم مې اوچت کړې ده عجيبه عجيبه حالات مې وليدل نو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ تيه وخت د صغر کې د مبارک نسبت شوې دي.

دارنګې البداية والنهاية جلد ۲ صفحه ۴۰ دانيال عَلَيْهِ السَّلَامُ يو قول ۳۰۰ کاله بل قول ۵۰۰ کاله څه د پاسه ځوک چې دعيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ او د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مينځ کې د بل پيغمبر قائل دي هغه يې وروسته د عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ نه ګڼي او ځوک چې قائل نه دي هغه زمانه د دانيال عَلَيْهِ السَّلَامُ مخکې ګڼي له زمانې د عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ نه.

هغه څه د پاسه ۵۰۰ کاله مخکې وفات شو هغه مبارک چا دفن نه کړو په صندوق کې يې کيخودو څه د پاسه ۵۰۰ کاله دې بادشاهانو ځان سره ساتلې وه څه د پاره.

دغه ځاى کې البداية والنهاية تاريخي واقعه را اخلي د ې لپاره يې ساتلې وه چې کله به باران نه کيده دده تابوت به يې راوويسته او تخته د تابوت به يې اوچته کړه او دده مبارک تنه وجود به يې اسمان ته وخود باران به شروع شو دې لپاره يې ساتلې وه څه د پاسه ۵۰۰ کاله دا مسئله شروع وه.

رحمت عالم عمر فاروق صاحب ته ويلي وه که تاسو دغه ښار ته ورسيدې او چا زيري درکړ چې دانيال عَلَيْهِ السَّلَامُ دغه دې تنه وجود يې دروخوده.

فبشره بالجنة. هغه ځوک چې تاسو ته د دانيال عَلَيْهِ السَّلَامُ زيري درکوي هغه ته تاسو زما لخوا زيرې د جنت ورکړي کله چې صحابه کرام هغلته لاړ ابو موسى اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لوي لوي صحابه په کې دي. دا تنه مبارکه دوي وليده چاورته زيري هم ورکړ چې دادد انيال عَلَيْهِ السَّلَامُ ده.

خط يې راوليږلو امير المؤمنين عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته چې مونږ هغه ځاى ته رسيدلي يو دغسې مسئله ده مونږ دې سره څه وکړو ؟

عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته خط ليږي چې چا تاسو ته زيري درکړې وي تاسو هغه ته زيري

د جنت ورکړي ما د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه داسې اوریدلي وه باقي تنه وجود د دانیال عَلَيْهِ السَّلَامُ دفن کړي د شپې د خلکو نه پټه ځکه چې تاسې ترې راشي خلک به یې بیا را بهر کړي صحابوو همداسې وکړل او د شپې یې دفن کړ د خلکو نه پټ.

دارنګې البداية والنهاية جلد ۳ صفحه ۳۰ دې کې د هغه بي بي واقعه ده چې کومه هجرة کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د هغې خیمې باندې راغلې وه او دې سره وچه چیلي وه بیا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دم کړه او په هغه کې شوده پیدا شول، مشهوره واقعه ده.

بیا یو وخت داسې وو چې دغه بي بي چیرته دشته کې خیمه وهلې ده حضرت صدیق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دغه لار تیریږي ددې چې کوم وړوکي بچي دي هغه مور ته په منډه راځي موري هغه سړي راغې چې زمونږ خیمي ته راغلي وه مع المبارک سره د مبارک نه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه د مبارک تعبیر کوي .موریې رابهر شوه د خیمي نه صدیق اکبر صاحب ته وایي اماکنت ته نه یې هغه سړي چې راغلې وې زمونږ کور ته د مبارک سره صدیق صاحب ورته وویل چې یمه وایي هغه سړي څوک وه بیا ورته صدیق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قصه کوي بیا یې راولې او په نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ایمان راوړي.

نو د صحابوو په زمانه کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته لفظ د مبارک استعمال شوي ده نو مخلوق ته استعمال د مبارک نا روا نه دي.

الدين الخالص د امین الله بشاوري باندې لیکلي دا صفحه ۳۴۴ ازدیاد الایقان بحفظ شعب الایمان رساله لیکي:

سئلني الاخ سميع الله الحافظ عن عدد شعب الايمان كم هي و هل وردت جملتاً في حديث وهل هناك الرساله حاوية لهذا الشعب فاجبته.

ما ترې جواب ورکړي.

فاجبته بهذه الرسالة الطيبة المباركة.

ما په دې خپله رساله مبارکه جواب ورکړي نو د بشاوري رساله مبارکه ده او که د محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لاړو ته دې مبارکې وویلې نو شرک ده نو که مبارک غیر الله ته شرک شي نو دا رساله خو مخلوق ده.

دارنګي فتوح الشام جلد ۱ صفحه ۸۱ باندې ليکي : ضرار بن ازور رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د حضرت خالد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ دست راست وو عبدالرحمن بن ابي بکر يې چپ لاس وه دا دواړه دده په هر يوه حمله او جهاد کې به ورسره وو حضرت ضرار بن ازور به قميص نه اغوسته ده ته به لنډه غر ويل کيده.

دې به چې کوم جهاد کې لاړ نو قيصر روم يې ډير حيران کړې وه هغه به جاسوسان صف د مسلمانانو ته راوليږل چې وګوري هغه بې قميصه شته ورسره او که نه ؟ که چا به وويل چې شته نو بيا به يې پهلوانان نه جنګول وايي ډارک جنګ وکوي دوجود نه کم وه خو چې څومره مضبوط پهلوان به راغې خالد صاحب ته يې وويل چې اجازه زه مقابلې ته ورځم.

چا ورته وويل قميص ولې نه آغوندي وايي بيا کافر وايي چې لاندې يې زغره ده نو ده يوه کارنامه جنګ کې وکړه حضرت خالد صاحب ورته راتاويږي :

فلما انکشف الکرب .هر کله چې جنګ خلاص شو خالد صاحب نه خلک تاو شوې وه او دې يې مينځ کې ګير وه.

ضرار چا خبر کړ چې خالد بن وليد ګرفتار دې په مينځ د جنګ کې نو دې مبارک په اس پسې ورغې داسې جنګ يې وکړو چې دا ټوله محاصره د خالد صاحب يې ماته کړه.

خالد صاحب چې د ضرار صاحب دا مقابلې ته وکتل نو وي ويل :

افلح الله وجهك يا ابن الأزور فما زلت مباركاً في كل افعالك .

خداى تعالى دې فلاح درکړي اى ضرار بن ازوره چې کوم کار ته مخه کړي مبارک يې د برکت نه ډک يې نو نسبت د مبارک ضرار بن ازور رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ته وشو.

دارنګي فتوح الشام صفحه ۱۱٦ جلد اول :

ان خالدا ما يخذل أبدا ومعه ذؤابة المصطفى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

حضرت خالد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ کله هم جنګ کې شکست نه ده خوړلې وجه داوه چې ده سره ټوپۍ کې زلفې مبارکې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وې هغه يې جمع کړې وې :

القلنسوة المباركة وقد نسيها فاخذتها واسرعت اليه كما ترى .

يوه ورځ ترې هيره شوه ما راواخسته ور وه مې رسوله.

دارنګې فتوح الشام جلد اول صفحه ۱٦۹، په دې کې هغه توسل د حضرت علي رضي الله عنه او عباس صاحب مذکور ده چې باب د توسل کې ذکر شوې دي د نبي اکرم صلى الله عليه وسلم روضې سره دعا کول تبرک دي.

دارنګې فتوح الشام جلد ۱ صفحه ۱۷۱ د ابوسعيد رضي الله عنه سعيد ابن عامر هغه غار ته لاړل کوم چې حديث کهف والرقيم کې راځي په غزواتو کې دې ځای ته ورسيدل مجاهدين عرض کوي:

يا سعيد وما الرقيم؟ رقيم څه شي ده؟.

اما تعرفه فحدثتهم بحديث الرقيم قال سعيد فعجبوا من ذلك ثم اقبلت بهم الى الغار فصلوا فيه.

دا ټول مجاهدين مې دې غار ته راوستل هلته يې دوه دوه رکعته لمونځ وکړو.

نو دا عمل د صحابو ده چې د اولياو د مدفن سره اصحاب کهف دلته دفن وه او هغې په خوا کې دوي مونځ وکوه.

﴿قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا﴾.

وويل هغو چې غالب وه په دين د دوي يعنې مؤمنان وه مونږ په دوي مسجد جوړوو نو بيا مسجد جوړ شو خلکو به د برکت لپاره هلته مونځ کوه.

دارنګې فتوح الشام صفحه ۲۱۰ جلد اول کې ليکلي دي: مخکې دده يعنې د خالد صاحب د ټوپي واقعه ذکر شوه چې ترې غور ځيدلې وه.

دارنګې فتوح الشام صفحه ۹ جلد دويم يوه غزوه ده نجده کې يو ناڅاپه حمله وشوه:

ثم اسرع الى خيمته ولبس لامته وقلنسوته المباركة وركب جواده.

حضرت خالد رضي الله عنه په منډه خيمې ته د ننه شو خپله جنګي ټوپي يې په سر کړه او قلنسوه مبارکه يې په سر کړه چې کومه کې زلفې وي.

دارنګې فتوح الشام جلد ۲ صفحه ۲۷ کې ليکلي دي: فتحه د طرابلس د شام دې کې اهل د طرابلس د شام شکريه ذکر کوي چې هغو وويل:

ونحن نسجد للصلبان ونعظم الصور. مونږ د شپيليو او نورو شيانو تعظيمونه کول يا

دصورو او مونږ نصرانيان وو تر دې چې مونږ ته عربان راغلل :

فهدانا والحقنا بهم ببركة نبيهم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په بركت يې مونږ ته هدايت وكوه .

دارنګې فتوح الشام جلد دوهم صفحه ۳۲ کې فتحه د مصر ذكر كوي :

وملك المسلمون أقاصي البلاد ببركة نبينا محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

د عمر صاحب زمانه کې صحابه لرې لرې ښاريو باندې قابض شول دا ټول بركات د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وه .

دارنګې فتوح الشام جلد دويم صفحه ٦٣ کې : هغه بحر د مصر چې كوم راپورته كيږي او عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته خط ليكلي وه هغه واقعه نقل كوي نو وايي چې د مصر خلك اوچت شول د دغه تكليف نه .

ببركة عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ **وانقطعت عن أهل مصر تلك السنة السيئة ببركة عمر** رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

دارنګې چې كله بيت المقدس فتحه شو نو هلته يو كانړي ده په هغې کې نقش د يو قدم ښكاريږي خلک به راتلل دغه كانړي به يې ښكلوه دا قدم به يې هم ښكلوه مسلمانان مجاهدين راغلل دې عالم د عيسويانو نه تپوس وكوه چې دا خلك ولې دا كار كوي وايي دوي دا ګمان كوي چې داد عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ قدم ده ماته پته ده چې داد حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قدم ده چې كله معراج ته تللو دا هغه قدم ده مسلمانان چې كله پوي شول:

لما رأى المسلمون يعظمون الصخرة ويقبلون القدم .

مسلمانان رامات شول دا قدم يې ښكلوه نو عيسويان دې خپل عالم ته راغلل چې مسلمانان خو هم د عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ قدم ښكلوي .

هغه ورته وويل چې دا خو ستاسو ګمان دي چې داد عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ قدم ده ماته معلوم ده چې داد حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قدم ده نو صحابه مجاهدين هغه قدم ښكلوي چې كوم په كانړي کې موجود دي .بيت المقدس کې داشته معروفه دا وه چې داد حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ قدم دي خو حقيقت كې داد حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قدم وه كه داد حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ قدم وې هم تقبيل يې روا ده .

دا جدا خبره ده چې د عیسویانو مخکې د ومره تعظیم چې هغوي پرې خوشحالیږي مه کوه لیکن در حقیقت هم ذي برکت انسان دي .

د حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ قدم مقام ابراهیم چې ورته وایي امر کیږي :

﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ .

نو دا ثابتوي دا خبره چې د یو ولي قدم کوم ځای سره ولږیږي او ناسته یې وشي د هغه ځای سره مونځ شرک نه دي بلکې دا روا دي ځکه امر مونږ ته کیږي .

دارنګې فتوح الشام جلد دویم صفحه ۱۸۲ امام واقدي سند سره ذکر کوي سعد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کوثاریا ته راغې نزل کوز شو :

في المكان الذي سجن فيه ابراهيم الخليل عَلَيْهِ السَّلَامُ . کوم ځای کې چې ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ نمرودیانو جیل ته اچولې وه نو جیل کې دده وخت تیر شوې وه .

چا ورته وویل ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ دلته جیل خوړلې نو دې د آس نه راکوز شو .

فصلی فیه . دوه رکعته مونځ یې هلته وکړو .

ځکه ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ دغه کوټه کې وخت تیر کړې وه .

وحمد الله وصلی علی رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دارنګې فتوح الشام جلد ۲ صفحه ۲۰۴، په فتحه د بهنسا کې د صحابه کرامو روایت ذکر کوي چې مونږ دغه علاقې ته لاړو .

فزرنا الجبانة في ساعة الاسحار ورأينا ما فيها من الانوار و بزيارة قبور السادة والاخيار نرجوا من الله ان يحط عنا الذنوب والاوزار فلما قضينا الزيارة ولاحت لنا تلك الاشارة اخبرنا عن تلك السادة الامجاد وما كان لهم من الصبر على الغزو والجهاد .

دا ښار چې مونږ ونیوه د سحر وخت کې مونږ ووتو روان شو او په دې ښار کې چې څومره زیارتونه وو هغه مو وکړه دې دپاره مو وکړ:

نرجو من الله ان يحط عنا الذنوب والاوزار .

چې مونږ نه ګناهونه پرې ورژیږي کله چې مونږ زیارتونه خلاص کړل وروسته بیا خلک

راغونه شول هغوي ته مې تقرير وکوه او د بهنسا د فتحې واقعه مې ورته ذکر کړه.

دارنګې تاريخ ابن هشام جلد ۲ صفحه ۱۱۲ د ابي ايوب انصاري واقعه ده:

نبي اکرم صَلَّىٰاللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ مدينه منوره کې دده کور کې ديره وه روټي به يې ورته راوړه ابي ايوب تر هغې روټي نه خوړله ترڅو د نبي اکرم صَلَّىٰاللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ پاتې شونې ونه خوري. يوه ورځ روټي واپس راغله هيڅ لاس په کې نه وو وهل شوې ابي ايوب رَضِيَاللَّهُعَنْهُ فرمايي:

كنا نصنع له العشاء. مونږ به د ماخوستن روټي تياروله.

فاذا رد علينا فضله تيممت انا وام ابي يوب.

چې کله به کاسه راغله واپسې د نبي عَلَيْهِالسَّلَامُ نه نو ما او زما بي بي ام ايوب لټول به موضع د لاس د نبي عَلَيْهِالسَّلَامُ.

فأكلنا منه نبتغي بذلك البركة. خوراک مو کوه او طلب د برکت به مو کوه.

دا چند حوالې د ابن هشام ذکر شوې.

دارنګې اعلام النبلاء جلد ۲۰ صفحه ۲۰۹ په شان د احمد بن علي بن جعفر کې ليکي وايي:

هو عالم النسابور. د نسابور جيد عالم وه.

قبره يزار يتبرك به. د قبر يې زيارت کولې شي خلک پرې تبرک حاصلوي.

دارنګې سير اعلام النبلاء جلد ۲۲ صفحه ۱۴۰، په شان د خوارزم شاه بادشاه کې ليکي:

يتبرك باهل الدين. ده به طلب د تبرک کوه په اهل دين باندې.

دارنګې التدوين باخبار القظوين جلد ۱ صفحه ۱۳۰، په شان د محمد بن عدم الغزنوي کې ليکي:

يتبرك به و يستفاد من علمه.

دارنګې التدوين باخبار القظوين جلد ۲ صفحه ۱۳۳ په شان د ابراهيم صاحب کې ليکي:

ربما كانت بها كانت وفاته وقبره يزار و يتبرك به.

مسئلة الوسيلة :

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده ولا رسول بعده وهو خاتم النبيين.

أما بعد ! فأعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم قال الله تبارك وتعالى : يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة . (پاره ٤ سورة مائدة آيت : ٣٥).

يا خير من دُفنت بالقاع أعظمه ❁ طاب من طيبهن القاع والأكم

نفسي الفداء لروض أنت ساكنه ❁ فيه العفاف وفيه الجود والكرم

دا اوس مسئله چې درس كولي شي زموږ د درس مناظره نه مسئله د توسل ده بالذوات الفاضله او دا مشتمله كړځوو په چند مباحثو باندې :

مبحث اول : معنى لغوي د وسيلې سره د بيان د ذكر د انواعو د توسل نه او تعيين د توسل متنازع فيه د غير متنازع فيه نه .

مبحث ثاني : استدلالات په دغه توسل بالذوات الفاضله متنازع فيها كې د قرآن كريم د نصوصو نه سره د بيان د ذكر داقوالو د مفسرينو تائيداً .

مبحث ثالث : استدلالات په توسل باندې په آحاديثو مباركوو متعددو نه سره د ذكر الايرادات على السند مع الجوابات .

مبحث رابع : توسل عند الفقهاء الحنفيين حنفي علماء د توسل په رابطه څه رايه لري.

مبحث خامس : ذكر د اقوالو د فقهاو مالكينو .

مبحث سادس : ذكر د اقوالو د فقهاء شافعينو .

مبحث سابع : ذكر د اقوالو د فقهاء حنابلوو .

مبحث ثامن : ذكر د اقوالو د عامة المفسرين والمحدثين .

مبحث تاسع : د زمن معصر د اهل حديثو او د اهلسنت والجماعة د مخالفينو د سر كردوو فتواى ګانې په متعلق ددغه توسل .

مبحث عاشر : أقوال عامة المحدثين .

نو بیا به تاسو خپله سوچ کوي چې دوي توسل ته شرک وایي حرام بدعت وایي او وسیله من وسائل الشرك ګڼي او مونږ د غه تفصیل د مباحثو کې به تاسو ته په خپله د فقهاء د هر مذهب اقوال معلوم شي د مفسرینو محققینو محدثینو اقوال به هم معلوم شي نصوص د احادیثو او د آیات کریمه نه استدلالات به معلوم شي نو په آخره کې بیا تعصب د اهل حدیثو به ښکاره شي چې دوي په دغه جزیه کې د توسل بالذوات الفاضلة کې چې قائلین د شرک یا وسیله من وسائل الشرك دي څومره د تعصب نه کار اخلي او په آخر کې به د دوي فتوی نقلیږي چې دوي توسل ته څه شي وایي.

المبحث الأول في الوسيلة :

تحقیق لغوي د وسیلې سره د بیان د انواعو د توسل او تعیین د توسل متنازع د غیر متنازع نه :

وسیله لغتاً معنین لري کله راځي وسیله په معنی د قربت باندې نزدیکت ته وسیله وایي نزدیک جستن، نزدیکي لټول یا نفس قربت نزدیکي دا وسیله چې په معنی د قربت سره ده کوم چې په حدیث د صحیح مسلم جلد اول صفحه ۲۸۸ کې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام ارشاد دي :

اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي فانه من صلى علي صلاةً صلى الله عليه بها عشراً ثم سلوا الله لي الوسيلة.

په دغه ځای کې چې کوم لفظ د وسیلې ذکر دي نو دا ربط لري معنی لغوي کې هغه وسیلې سره چې کوم په معنی د قربت سره دي دلته مراد د وسیلې نه المنزلة والدرجة والقربة عند الملك، د بادشاه سره یوه نزدې رتبه نو دغه وسیله یو خاص مقام دي قریب مع الله تعالی نه په قربت حسي مکاني سره بلکې په قربت معنوي سره نو دغه مقام ټولو انسانانو عبادو کې یو شخص ته ملاویږي نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایلي هغه زه یمه تاسو زما د پاره د وسیلې مقام دعاء وغواړي نو اصلاً وسیله لغتاً په معنی د قربت وه او اطلاق یې په دغه وسیلې مقام باندې ځکه شوې دي چې هغه هم یو مقام قریب دي مع الله تعالی نو دا وسیله تجيء بمعنى المنزلة

والدرجة والقربة عند الملك خو لغتاً د قربت په معنی سره شو ، او کله کله وسیله راځي په معنی د توصل الی الشيء بالرغبة ، يو شي ته ځان رسول په رغبت سره .

وهي اخص من الوصيلة لتضمنها معنى الرغبة .

نو يو وصيله په (ص) شوه بله وسيله په (س) سره شوه دغه دويمه معنى چې واخلو چې توصل الى الشيء نو بيا وصيله په (ص) او وسيله په (س) تقريباً قريب المعنى شو خو فرق يې په خصوص او عموم کې شو .

وسیله په (س) توصل الى الشيء بالرغبة ، او وصيله په (ص) چې کوم دي هغه نفس توصل الى الشيء که هغه بالرغبة وي که بغير رغبت وي نو تخصيص نعميم کې يې فرق وشو :

والواسل الراغب الى الله تعالى .

نو واصل په دغه معنى سره چې توصل الى الشيء بالرغبة دی په معنی د راغب الى الله سره شو .

دريمه معنى د وسيلې :

هغه دا چې صرف مصدر وانخيستل شي بلکه دا اسم آله وګرځيږي په معنی د مايتوصل به الى الغير سره ، هغه څيز او آله چې په هغې باندې سړي نزدې کيږي غير ته .

وواضح ان الوسيلة بالمعنيين الاولين غير مرادين في بحثنا هذا .

وسیله په معنی د توسل الى الشيء بالرغبة سره يا د نفس قربت سره د امتنازع فيها نه ده، مونږ دغه وسيله کې نن بحث نه کوو چې په معنی د قربت سره ده او په دغه وسيله کې چې په معنی د توصل الى الشيء بمعنى الرغبة دا زير بحث نه ده .

وسیله په دريمه معنى چې اسم آله واخيستلې شي په معنی د مايتوصل به الى الغير سره هغه څيز چې په هغې سره غير ته سړي نزدې کيږي دغه وسيله کې اختلاف دي چې هغه څيز چې په هغې سړي اله العالمين ته نزدې کيږي هغه يوازې اعمال دي او که اعمال او معيت د

ذواتو د دوارو دي دا مسئله اختلافي ده منكرين د توسل بالذوات الفاضلة چې په هر نوم ياديږي هغوي وايي چې : ما يتوصل به الى الغير ، فقط اعمال دي هغه څيز چې سړي پرې خالق ته نزدې كيږي صرف اعمال دي ، او مثبتين د توسل چې مونږ يو ، نو مونږ وايو چې نزديكت الله ته لكه څنګه چې په اعمالو راتلې شي نو دغه شان په معيت د صلحاء باندې هم او په صحبت د اولياء انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ باندې هم راتلې شي .

او دا يو واضح حقيقت دي ګوره په غير صحابي كې كه جزي عمل د صحابي نه زيات شي خو مقام يې په صحابي نه شي اوچتيدلې داځكه چې كه يو ائې آله د تقرب عمل وګرځيږي نو كيدې شي چې يو شخص په عمل جزي كې فوقيت حاصل كړي ، په يو صحابي باندې مثلاً پنځوس كاله روژه ونيسي دا به ثابت په يو عمل د صحابي كې نه وي خو سره د دومره اعمالو نه دده مقام په صحابي نه شي اوچتيدې ولې ځكه صحابي د هغه عمل قليل سره معيت د يو ذات لري چې محمد مصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دي او دا غير صحابي ته دغه معيت د ذات نه دي حاصل .

نو آله د قرب الى الله كه محض عمل شي او معيت د ذات نه شي نو په كار داده چې هر عمل كوونكي زائد عمل والا هغه فوق والي ولري په درجه كې په هغه چا باندې چا چې د معيت د ذواتو كړې دي نو خبره خو يې باطله ده چې دوي آله د قرب الى الله يو ائې عمل ګرځوي نه آله د قرب اعمال هم دي او آله د قرب الى الله معيت د ذواتو هم دي نو مثبتين ذات آله د قرب الى الله ګرځوي او منكرين ذوات آلات د قرب الى الله نه ګرځوي نور تاسې خپله هم سوچ كولې شي چې د دوي خبره څومره وزن لري او څه اهميت لري چې ذات معيت د نصوصو نه څنګه دي نور تاسو قضاوت وكړي او ما وضاحت په خپله رساله كې كړې دي .

فالوسيلة بمعنى الثالث اى ما يتوصل به الى الغير خاص بالعمل الصالح عند المنكرين وعام عند المثبتين فعندهم كما ان العمل الصالح وسيلة وآلة الى قرب الله تعالى كذا معية الصلحاء ومحبتهم وسائل من وسائل قرب الله تعالى قال الله تعالى : ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾. (پاره ۸ سورة اعراف آيت : ٥٤) . وقال الله تعالى : ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ (پاره ۱۱ سورة توبة آيت : ۱۱۹) .

اكثر شواهد ما په دې پيش کړې چې معيت د صلحاو دا آله د قرب الى الله وي .

فعند المثبتين الوسيلة بالمعنى الثالث ما يتقرب به الى الغير دي .

دلته مسئله نزاعي دا شوه وسيله په معنى د اسم آلې : **ما يتوصل به الى الغير** کې نزاع راغله چې صرف عمل دي او که عمل او ذات دواړه دي نو په نزد د مثبتينو باندې معنى ثالث عامْ لغتاً وشرعاً مونږ چې مثبتين د توسل يو مونږ وايو چې دا وسيله په معنى د **مايتوصل به الى الغير** سره دا ذات او عمل دواړو ته عامه ده هم لغتاً هم شرعاً شريعت کې هم چې مونږ گورو وسيله ذواتو کې مستعمله ده او په لغاتو کې هم وسيله ذات او حرمت کې مستعمله ده دلائل پرې دا دی :

لسان العرب جلد ۱۱ صفحه ۷۲۴ کې د وسيلې معنى کوي ماده وسل په دې ماده باندې خبره کوي :

الوسيلة المنزلة عند الملك والوسيلة الدرجة والوسيلة القربة .

اوس دا وَسَلَ په باب د تفعيل کې مستعمل کړه : **ووسل فلان الى الله وسيلةً** ، وسيله جوړه کړه فلاني خداى تعالى ته وسيله ، **اى اذا عمل عملاً تقرب به اليه** يو عمل يې کړې وي په هغې خداى تعالى ته ځان نزدې کړي .

همدغه وسيله په باب د تفعل کې مستعمل کړه : **وتوسل اليه بوسيلة** ، معنى څه ده **اذا تقرب اليه بعمل وتوسل اليه بكذا تقرب اليه بحرمة آصرة تعطفه عليه .**

ځان يې نزدې کړ خالق ته په يو حرمت سره **بحرمة فلان بوسيلة فلان بجاه فلان** دا ټول الفاظ د **توسل بالذوات الفاضلة** دي نو اهل لغت دا وسيله په باب د تفعل کې عامه يې **توسل اليه بوسيلة تقرب اليه بعمل وتوسل اليه بكذا اى تقرب اليه بحرمة** ، هغه ته يې ځان په يو حرمت سره نزدې کړ **آصرةٍ تعطفه عليه** ، داسې يو حرمت چې هغه مهربان گرځوي متوسل به اليه دي متوسل سره چا باندې متوسل اليه متوسل به خو هغه ذات شو متوسل ته شوې اليه الله پاک شو .

تقرب اليه بحرمة ځان يې نزدې کړ ورته په يو حرمت سره هسې حرمت تعطف چې دغه حرمت مهربان ګرځوي ٔه متوسل اليه لره اله العالمين لره عليه په ده باندې نو داسې حرمت د چا پيش کړي چې د حرمت په وجه باندې د حرمت د ذات په وجه خالق په تا مهربانه شي نو اهل لغتو وسيله عامه کړه هم عمل لره هم حرمت لره.

دارنګې تهذيب اللغة جلد ۴ صفحه ۲۲۰ کې ليکي:

والوسيلة الوصلة والقربى وجمعها الوسائل قال الله تعالى اولئك الذين يدعون يبتغون الى ربهم الوسيلة ايهم اقرب. ويقال توسل فلان إلى فلان بوسيلة أى تسبب بسبب.

يو سبب يې ورته جوړ کړ وتقرب اليه بحرمة آصرة تعطف عليه.

او ځان يې ورته نزدې کړ په يو حرمت باندې چې هغه حرمت مهربان کوي متوسل اليه په دې متوسل باندې.

دارنګې معجم الوسيط جلد ۲ صفحه ۹۸۸ په ماده د وسل کې ذکر کوي: فلان الى الله بالعمل يَسِلُ وسلا رغب وتقرب. وسل فلان الى الله تعالى اى عمل عملاً تقرب به اليه.

انواع د توسل:

څه متنازع فيه دي څه غير متنازع فيه دي کله توسل الى الله تعالى راځي بالعمل الصالح دا جائز دي په اتفاق د مثبتينو او منکرينو باندې نو دلائلو ته ډير ضرورت نشته اشارتاً به دومره ووايمه واستعينوا بالصبر والصلوة استعانة من الله طلب کړي بالصبر بسبب الصبر وبالصلوة بسبب الصلوة نو باء سببيه ده وسيله کې صبر او صلوة ورته پيش کړي او استعانت وغواړي نو دا دليل دجواز د توسل دي په عمل صالح باندې چې صلوة او صبر دي.

اويا د بخاري شريف معروف روايت دي چې کوم دري نفر په غره کې په غار کې بند شوي وه او هر يوه خپل عمل وسيله کې پيش کړې وه او بيا هغوي له غار نه بهر شوي وه دا معروف حديث دي چونکې دا مسئله اتفاقي ده نو په ډيرو شواهدو کې ځان نه ستړې کوو.

دویمه وسیله ده بالذات فعلاً :

وسیله ذات سره چې وسیله فعلي ورته ویلې شي هغه طلب الدعاء من الحي الصالح ، د یو نیک ژوندي سړي نه طلب د دعاء دا مسئله اتفاقي ده بیننا وبین الخصم ، ژوندي سړي نه طلب د دعاء دا مسئله اتفاقي ده بیننا وبین الخصم ، هغوي یې هم جائز ګڼي مونږ یې هم جائز ګڼو شواهدو ته ضرورت نشته دي او عظیم شاهد په دې باندې د قرآن عظیم الشان هغه نصوص دي چې قومیان د موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ راتلل موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته چې یا موسی ادع لنا ، مونږ ته دعاء وغواړه .

او یا د بخاري وغیره د کتب د استسقاء بابونه چې صحابه کرام رحمةٌ للعالمین ته د استسقاء د دعاء لپاره پیشکش کړې وه نو دا وسیله شوه په ذات باندې .

وسیله فعلي چې هغه ژوندي ده صالح ده او طلب د دعاء ترې کوي مشران او اکابر منکرینو د توسل هم په کتبو خپلو کې دې ته جائز ویلې دي او ښکته کشران په پاکستان کې کوم عوام جهال دد وي چې دي هغوي د خپلو مشرانو د قول نه دې کې خبر نه دي هغوي داسې عقیده جوړه کړې چې دا به هم جائز نه وي ځکه چې کله هم د منکر د توسل نه چې تپوس وشي چې راځه د لته د یو شیخ صالح ده دعاء به درته وکړي نو دد ې جاهل جواب دا وي چې الله ماته د مړئ د رګ نه نزدې دي د بل چا دعاء ته څه ضرورت دي .

دریم توسل دې په ذات باندې : توسل قولي :

دا دریم قسم توسل قسمین لري : توسل په ذات باندې توسل قولي د هغه ذات حي ژوندې وي او دویم توسل په ذات باندې توسل قولي چې هغه وفات وي دنیا نه تللې وي نو دا دریم قسم توسل چې توسل قولي بالذات دې دا اختلافي دي دد ې نه انکار منکرین کوي که هغه ذات ژوندي وي هم ترې منکر دي او که هغه ذات وفات وي هم ترې نه منکر دي توسل قولي نه .

توسل قولي چا ته وایي : توسل باسم الصالح ته ویلې شي چې نوم یې واخلي یا الله د فلاني په وسیلې باندې زما دا مشکل پوره کړې نو دا توسل قولي شو .

المبحث الثاني : تحقيق الوسيلة في ضوء القرآن الكريم مع ذكر أقوال المفسرين تائيداً :

﴿أُولَـٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾ (سورة الأسراء آيت : ٥٧) .

نو په اتفاق د مفسرينو عمدوو سره مشار اليه په اولئک کې عابدين نه دي معبودين دي او معبودينو کې هم بتان نه دي مراد په معبودينو کې صلحاء مراد دي ملائکه مؤمن الجن عزير عَلَيْهِ السَّلَامُ عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ دا چې مونږ قول وکړ چې مشار اليه په اولئك کې معبودين دي عابدين نه دي دليل په دې باندې تفسير در المنثور جلد ٦ صفحه ٢٩١ د عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قول په تعيين د مشار اليه کې څه دي او د عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قول څه دي په تعيين د مشار اليه د اولئک کې :

اخرج عبدالرزاق والفريابي وسعيد ابن المنثور وابن ابي شيبه والبخاري والنسائي وابن جرير بن المنذر وابن ابي حاتم والطبراني والحاكم وابن المردوية وابونعيم في دلائل.
دې ټولو دا ذکر کړي .

عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في قوله : ﴿قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا﴾ (پاره ١٥ سورة الأسراء آيت : ٥٦) .

قال : كان نفر من الإنس يعبدون نفراً من الجن . انسانانو کې څه خلکو د پيريانو عبادت کوه .

فأسلم النفر من الجن وتمسك الإنسيون بعبادتهم . پيريانو ايمان راوړو انسانان همغه شان په عبادت کې مصروف پاتې شول . نو آيت نازل شو :

﴿أُولَـٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾ (سورة الأسراء آيت : ٥٧) .

نو دا اولئك کې اشاره هغه مؤمنانو جنتیانو ته ده.

وأخرج ابن جرير وابن أبي حاتم وابن المردوية عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا في الآية قال كان أهل الشرك يعبدون الملائكة والمسيح وعزيراً.

ددوي عبادت یې کوه نو اولئک کې اشاره دوي ته ده.

نچوړ د دوارو قولینو دا چې اولئك کې مشار الیه عابدین نه دي معبودین دي بیا معبودینو کې احجار بتان دا نه دي صلحاء دي ملائک دي مؤمن الجن دي عزیر عَلَيْهِ السَّلَامُ عیسی عَلَيْهِ السَّلَامُ دوي مراد دي.

نو چې هر کله مونږ دا وخودله د عمده تفاسیرو نه چې مشار الیه معبودین دي عابدین نه دي نو اوس ترکیب او ترجمه یې دا شوه چې : اولئك الذين يدعون، دا اولئك موصوف که الذین موصول یدعون صله عائد مقدر کړه موصول مع الصله دا صفت د اولئک موصوف سره د صفت نه دا مبتداء شوه خبر یې څه شي شو اولئك يبتغون : وي چې دې لټوي یبتغون یې خبر شو الی ربهم الوسیلة رب خپل ته لټوي وسیلې څوک یې لټوي عزیر عَلَيْهِ السَّلَامُ وسیله نیسي عیسی عَلَيْهِ السَّلَامُ وسیله نیسي ملائک وسیله نیسي مؤمن الجن وسیله نیسي مشار الیه څوک دي معبودین دي دوي ټول وسیلې نیسي خپل رب ته چا باندې وسیله نیسي.

ایهم اقرب په ایهم اقرب کې تاویلین دي یو تاویل دا چې ایهم اقرب په محل د رفع کې شي یعنې جمله په محل د رفع کې شي دا به بدل شي له ضمیر د یبتغون نه چې فاعل دي په دې تاویل باندې وسیله ثابت شوه خو متوسل به معلوم نه شو.

معنی دا شوه دوي وسیله نیسي څوک وسیله نیسي أيهم اقرب کوم چې اقرب الی الله دي هغه هم وسیله نیسي په چا باندې وسیله نیسي دا پته ونه لږیده متوسل به معلوم نه شو.

دا ثابته شوه چې اقرب الی الله وسیله نیسي دارک سوالونه، نه کوي وسیلې نیسي بدون د وسیلې دعاء نه غواړي دعاء کوي خو وسیلې سره یې کوي وسیله کې څوک پیش کوي متوسل به متعین نه شو په دې تاویل.

دویم تاویل دا چې أيهم أقرب دا منصوب شي دا چې منصوب شي نو دوه تقدیره

جو ړيږي يا منصوب كړه بنزع الخافض دا يې آسانه طريقه ده جار مقدر كړه يبتغون الى ربهم الوسيلة ايهم اقرب ، بأيهم أقرب دوي وسيله نيسي په چا باندې كوم يو پيغمبر كوم يو عبد چې اقرب الى الله دي نو دا نور هغه وسيله كې پيش كوي نو دلته متوسل به معلوم شو چې په ذات وسيلې نيسي بأيهم أقرب كوم چې أقرب الى الله دي په هغه وسيله نيسي .

يا يې منصوب كړه نو عامل مقدر كړه فينظرون دوي سوچ كوي أيهم أقرب چې كوم أقرب إلى الله دي فيتوسلون به نو وسيله پرې نيسي .

نو د أيهم أقرب په محل د نصب كې دوه تاويله شول يا يې منصوب كړه بنزع الخافض بأيهم أقرب په ځاى ددې چې فعل عام ورته راوباسي ينظرون أيهم أقرب فيتوسلون به دا ثومره بعيده ده معنى خو هماغه شوه معنى د بأيهم أقرب او د ينظرون أيهم أقرب فيتوسلون به يوه ده خو هغوي ورته فعل مقدر كړ دا يې ورته مفعول كړ او مونږ منصوب بنزع الخافض په لنډه باندې .

دا دواړه تاويله چې ما ذكر كړل دا تفسير زاد المسير جلد ۴ صفحه ۱۷۲ كې ذكر كړي دي فرمايي :

أيهم أقرب في قوله تعالى قولان .

دا اقوال چا ذكر كړي :

ذكرهما الزجاج أحدهما أن يكون أيهم مرفوعاً بالابتداء وخبره أقرب ويكون المعنى أيهم أقرب إليه فيتوسلون إلى الله به . كوم چې أقرب إلى الله بس دوي وسيله نيسي إلى الله به په دغه أقرب إلى الله باندې .

دويمه دا چې شي :

أيهم أقرب بدل من الواو في يبتغون فيكون المعنى يبتغي أيهم هو أقرب الوسيلة إلى الله .

لتوي كوم چې أقرب وسيله إلى الله ده أي يتقرب إليه بالعمل الصالح ، په عمل صالح وسيله نيسي نو رد په توسل بالذات نه راځي چې عمل باندې نيسي په ذات يې اوس نه شي

نيولې نه په هغې باندې هم راتلې شي ځکه هغه اول تاويل کې چې بدل د واو نه شي متوسل به متعين نه ده چې نه ده نو عمل هم دې ذات هم دې خو دلته پرې دال نه دې چې کوم يو مراد دې دوي وسيله نيسي څوک نيسي أقرب إلى الله وسيله نيسي په چا يې نيسي پته نه لږي نو صاحب د زاد المسير عمل را واخيسته نو رد خو په ذات نه کوي چې په ذات يې نه شي نيولې هغه خو به ته د نصوصو نه لغتو نه ګوري چې وسيله عامه دواړو ته ده او که نه ده نو زاد المسير دغه عبارت د أيهم أقرب دواړه رفعه کړه خو يا يې رفع کړه بالبدلية د ضمير د يبتغون نه، او يا يې رفع کړه بالابتداء او معنى يې دا وکړه أقرب إليهم فيتوسلون إلى الله به.

او دغه کې نور مفسرين بيا دا عبارت را آخلي چې منصوب يې کړه:

فينظرون أيهم أقرب فيتوسلون به.

نو اوس د آيت ترکيب او ترجمه وشوه.

طريقې د استدلال ته يې متوجه شه که وکتلې شي نو وسيله خپله ښکاريږي: اى هغه څوک چې عبادت د ملائکو کوي، اى عيسويانو يهودانو، اى عابدينو د مؤمن الجن دي ملائکو عيسى عليه السلام عزير عليه السلام او مؤمن الجن چې معبودين ستاسې دي دوي ته معبودان مه وايې، ځکه معبود هغه څوک وي چې هغه خپل مشکلات خپله پوره کوي د هغه بل چا ته ضرورت نه وي.

دا تاسو چې چا ته معبود وايې دوي ته چې مشکل پيدا شي نو خپله يې نه شي حل کولې هغه مشکل بيا په الله حل کوي بيا يې په الله داسې خلک حل کوي چې هغه ذات نه يې ډارک نه غواړي.

بل ورته وسيله کې پيش کوي نو هغه څوک چې خپل مشکل په خپله نه شي حل کولې بلکې د بل نه يې غواړي بيا د بل نه يې هم په داسې عاجزې غواړي چې يو بل ذات أقرب ورته پيش کوي نو ولې يې معبودين ګڼې دا د آيت نچوړ دي.

اولئك دغه عيسى عليه السلام، عزير عليه السلام، مؤمن الجن ملائک دا معبودين مه ګڼې.

الذين هغه معبودين ستاسې يدعون چې مشرکين عبادت د هغوي کوي نو دغه معبودين د دوي چې دي يبتغون لټوي رب خپل لره وسيله دوي کې کوم يوه وسيله لټوي

أيهم أقرب كوم چې أقرب الى الله دي هغه هم وسيله نيسي دا هغه اول تاويل شو چې بدل شو.

يا أيهم أقرب بأيهم اقرب كوم چې أقرب إلى الله دي په هغه وسيله نيسي يا فينظرون ګوري أيهم أقرب چې كوم أقرب إلى الله دى فيتوسلون به نو وسيله پرې نيسي.

نو دا وروستنې تاويل چې فينظرون دا دليل شو په توسل بالذوات الفاضله باندې د انبياء ملائک عَلَيۡهِمُ السَّلَامُ دوي ګوري أيهم أقرب چې كوم يو أقرب دي فيتوسلون به نو وسيله پرې نيسي په دې صورت كې أيهم أقرب ضمير د هم چې ده ضمير د عقلاء دي راجع كول يې عمل ته صحيح نه شو عمل ته يې چې راجع كوي اعمال چې اخلي جمع بتأويل الجماعة ايها اقرب په كار دي او په قرآن عظيم كې أيهم أقرب دي نو ضمير عقلاء ته راجع ده ذواتو ته نو كه چيرته اعمالو ته راجع واي ايها أقرب په كار وه يا ايهن اقرب په كار وه ايهم اقرب نه وه په كار اعمالو ته ضمير د هم نه راجع كيږي دا ضمير د عقلاء دي نو ينظرون أيهم كوم دي د ذواتو د انبياء چې اقرب إلى الله دي فيتوسلون به.

نو معلومه شوه د آيت نه چې وسيله په ذات باندې د عيسى عَلَيۡهِ السَّلَامُ كار وه د عزير عَلَيۡهِ السَّلَامُ كار وه د ملائكو كار وه.

نو څوک چې ورته شرک وايي عيسى عَلَيۡهِ السَّلَامُ عزير عَلَيۡهِ السَّلَامُ ملائک شرک نه كوي كه څوک ورته بدعت وايي هغوي بدعتيان نه وه.

نو دا دليل دد دې شو چې وسيله د انبياء عمل دي او وسيله په ذات د ملائكو عمل دي، مه ورته شرک وايه، مه ورته حرام بدعت وايه.

نو مقابل جانب به څه جواب كوي نو جواب نشته مګر له ځان نه يو تفسير كوي، د جمهورو تفسير پريږدي.

اولئك كې مونږ مشار اليه څوک جوړ كړل عيسى عَلَيۡهِ السَّلَامُ عزير عَلَيۡهِ السَّلَامُ ملائک او مؤمن الجن په قول د عبدالله بن مسعود، عبدالله ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنۡهُمَا.

دوي وايي نه اولئك كې اشاره عابدينو ته ده معبودينو ته نه ده دوي وايي نو چې اشارا

يې عابدينو ته کړه ټول کاريې خراب کړ ځکه غلط تاويل يې وکړو په دغه تاويل کې په اسلافو کې د هيڅ قول هم نشته هيڅوک به پيدا نه کړي چې اولئک يې عابدينو ته راجع کړې وي تفسير قرطبي يو قول د قيل راخيستې خو بيرته يې پرې رد کړي خپله پرې رد کوي چې دا باطل تاويل دي .

نو د هغوي معنی دا شوه : اولئك دا عابدين چې يهوديان عيسويان دي مشرکين دي يبتغون الى ربهم الوسيلة ، رب خپل ته وسيلې نيسي چا باندې وسيله نيسي أيهم أقرب چې أقرب إلى الله دي نو تا ته وايي د وسيلې نه ځان ساته ځکه دا د يهودي عمل دي د عيسوي مشرک عمل دي چې اولئك عابد ته راجع شي خو کار وران شو يبتغون خو د اولئك خبر دي نو اولئك دا عابدين چې دي چې مشرکين دي دوي وسيله نيسي .

نو فرق کوم ځای کې راغې جمهورو سلفو په اولئك کې مشار اليه معبودين واخيست او دغه منکرينو مشار اليه د اولئك عابدين واخيست دغه ځای کې فرق راولي نور ښکته تفسير کې څه نه وايي .

راځئ ددوي تفسير مقايسه پرتله کړو د اسلافو له تفسير سره چې فرق دوي کې ده که هغوي کې ده کوم صحيح تفسير دي .

﴿وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾ .

دا يرجون عطف دي په يبتغون باندې .

يبتغون خو خبر وه د پاره د اولئك ددوي معنی اوس دا شوه : اولئك دا عابدين يهوديان ، عيسويان او مشرکين رب کريم ته وسيلې نيسي بأيهم أقرب .

اولئك دا يهوديان ، عيسويان او مشرکين يرجون رحمة الله د الله د رحمت اميد وسه ساتي ، ويخافون عذابه د عذاب نه يې يريږي .

فساد کوم ځای نه پيد اشو اولئك مشار اليه اسلافو معبودين ښودلې وه دوي ترې عابدين جوړ کړل او چې کله قران عظيم کې څوک تفسير بالرأيه کوي د هغوي اولين مشکل

به داوي چې د آیت به نه لږي یا به لانجه داوي چې دغه آیت به له بل آیت سره په ټکر کې وي.
یا به ایت مخالف د حدیثو نه وي یا به ایت مخالف وي د فقهاء نه او دا مخالفتونه نشته داد هغه چا ترجمه کې راځي چې تفسیر بالرأیه کوي د اسلافو قول نه اخلي د خپل ځان نه ترجمه وکړي نو ګوره د اسلافو تفسیر ته :

اولئك دا معبودین عزیر عَلَیْهِ السَّلَامُ، عیسی عَلَیْهِ السَّلَامُ معبود مه ګڼي ځکه د مشکل په وخت کې دوي رب کریم ته وسیلي نیسي چا باندې وسیلي نیسي أیهم أقرب دوي ته معبودین مه وایي ځکه دا معبودین ستاسې یرجون رحمته د الله د رحمت امید و نه ساتي ویخافون عذابه د الله د عذاب نه ویریږي که دا معبودین واي د خالق نه به نه ویریدې که دا معبودین واي د بل د رحمت امید و نه به یې نه ساتلې نو د اسلافو ترجمه چې معبودین یې واخیستل مسئله جوړه شوه او چې معبودین دي واخیستل ترې ثابتیږي چې وسیله نیول د عزیر عَلَیْهِ السَّلَامُ، عیسی عَلَیْهِ السَّلَامُ ملائکو کار دي.

او که عابدین دي واخیستل نو ترې ثابتیږي چې وسیله نیول د یهودي عیسوي او د مشرک کار دي دومره لوي فرق کوي دا ما چې کومه حواله د زاد المسیر تاسو ته درکړه چې دا تاویلین یې ذکر کړي دي چې یو تاویل باندې دا منصوب شي یا مرفوع شي خو معنی یې داشي چې ینظرون أیهم أقرب فیتوسلون بـه دا یوازې زاد المسیر نه، درمنشور نه بلکې متعدد تفاسیر په دې باندې قائل دي تفسیر بغوي جلد ۵ صفحه ۱۰۱۰ ذکر کوي :

أیهم أقرب معناه ینظرون أیهم أقرب إلی الله فیتوسلون به .

تفسیر بحر محیط جلد ۷ صفحه ۳۶۳ ددې عبارت هم دادی :

معناه ینظرون أیهم أقرب إلی الله فیتوسلون به .

دا رنګې تفسیر اللباب د ابن عادل جلد ۱۰ صفحه ۳۲۹ د هغې عبارت هم په دې دویم تاویل کې دادی :

والمعنی ان ینظرون أیهم أقرب إلی الله فیتوسلون به .

تفسیر خازن جلد ۴ صفحه ۲۶۳:

قوله تعالی : أیهم أقرب معناه ینظرون أیهم أقرب الی الله فیتوسلون به .

معالم تنزیل جلد ۴ صفحه ۴۲۷ :

قوله تعالی أیهم أقرب إلی الله معناه ینظرون أیهم أقرب الی الله فیتوسلون به .

ددې تولو دا قول دی نو أیهم أقرب مبتداء او خبر واخلي دا یې محل قریب واخیست اصلاً که محمل بعید ته که لاړ شي نو ینظرون ایهم اقرب بیا به د نصب شي او یا ایهم اقرب مبتداء او خبر که په دې هم مرفوع شو او یا یې محل د رفع بناء بر بدلیت که د ضمیر د یبتغون نه چې فاعل دي .

دویم آیت :

سورة بقرة آیت : ۸۹ اهل کتاب د مدینې منورې یهودیان مخکې له بعثت د نبي اکرم ﷺ نه د مشرکینو غیر اهل کتابو سره به یې جګړه کې وسیله نیوله بذات المصطفی ﷺ کله چې نبي اکرم ﷺ راغی دوي ته بیا یې عناداً انکار وکوه .

قرآن عظیم ددوي د سابقه حال مدحه بیانوي او په دغه حالت وروستنې باندې چې انکار کوي رد کوي ذم یې کوي چې تاسو خو هغه خلک وي چې تاسو دغه نبي علیه السلام به مو ماته وسیله کې پیش کوه د مشکل او جنګ په وخت کې په مقابل د مشرکینو کې .

کله چې اوس دې درغي تاسو ته نو انکار ترې کوي .

﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ .

هر کله چې راغې دې یهودو ته کتاب من عندالله هسې کتاب چې مصدق لما معهم وه په اصولو کې حال دا وه وه دوي من قبل ای من قبل مجيء القرآن او من قبل مجيء محمد ﷺ ، د نبي علیه السلام د بعثت نه وړاندې وه دوي .

یستفتحون طلب د فتحې به یې کوه من الله تعالی علی الذین کفروا ، مقابل د مشرکینو کې په چا باندې به یې طلب د فتحې کولو په نبي علیه السلام باندې شان نزول نه پته لږي .

فلما جاءهم : هر کله چې راغې دوي ته څوک راغې ما هغه پیغمبر علیه السلام ، عرفوا چې

دوي بښه پيژنده كفروا ، نو دوي كفر وكړ به فلعنة الله على الكافرين يه دې حالت يې ذم شو .

ماعرفوا : موصول مع الصله فاعل د جاء شو دا ټول شرط شو كفروا به جزاء شوه .

د اخندانو ترجمه مه كوي فلما جاءهم هر كله چې راغې دوي ته نبي عليه السلام ، ماعرفوا نو ونه پيژنده دوي هغه لره دوي داسې ترجمه كوي ما نافيه كړي نو دا آيت بيا مقابل واقع شي د هغه آيت سره يعرفونه كما يعرفون ابناءهم د بچو په شان يې پيژندي او دوي وايي ما عرفوا ، وي نه پيژنده .

نه ما نافيه نه دي ما دلته موصوله دي دا فاعل د جاء دي جاء هم ما عرفوا راغې دوي ته هغه پيغمبر چې دوي پيژنده نو دوي كفروا به عنادا .

نو چې كوم تفسير كې هم ددې آيت كريمه شان نزول وګوري نو د يهوديانو استفتاحي دعاء به ذكر كوي چې دوي استفتاح من الله على الذين كفروا په كومو الفاظو ؤويلي ، نو الفاظ د دعاء ددوي دا وه :

اللهم انصرنا بالنبي المبعوث في آخر الزمان .

با سببيه به يې پرې داخله كړه لكه څرنګه چې واستعينوا بالصبر والصلاة وسيله بالعمل الصالح د باء نه ثابتوو ، نو بالنبي كې با په ذات باندې داخله شوه وسيله په ذات باندې شوه .

كله به يې وويل :

اللهم انصرنا باسم النبي عليه السلام .

نو چې باسم النبي شو توسل قولي دي توسل قولي توسل باسم الرجل الصالح ته ويلې شي .

كله به يې وويل :

اللهم انصرنا بحق النبي عليه السلام .

دا ټول الفاظ يوه معنى لري دا ددوي د دعاء نچوړ وه ، هغه ددوي د عاء نه تعبير وشو په يستفتحون على الذين كفروا طلب د فتحې من الله به يې بحق النبي بالنبي دا دوي كوه .

تفسير درمنثور جلد ۱ صفحه ۲۱٦ دي دا ټول روايات جمعه كوي :

أخرج ابونعيم في الدلائل من طريق عطاء والضحاك عن ابن عباس قال كانت يهود بني قريظة والنضير من قبل ان يبعث محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يستفتحون الله .

معنى څه يدعون دعاء ګاني به يې كولې .

على الذين كفروا په مقابل د كفارو كې الفاظ د دعاء به يې څه و ديقولون اللهم انا نستنصرك بحق النبي عَلَيْهِ السَّلَامُ الامي الا نصرتنا عليهم ، مونږ مدد غواړو تا نه بحق النبي الامي الا نصرتنا عليهم .

استثناء شته مستثنى منه نشته كوم ځاى كې چې مستثنى مذكوره مستثنى منه متروكه وي اشاره تعيمم ته وي نو داسې وايي نستنصرك بحق النبي الامي اى لانستنصرك بشيء الا بالنبي يا نستنصرك بحق النبي الامي دې وخت كې بل هيڅ دعا درنه ، نه غواړو مګر مدد غواړو زمونږ مدد وكړه .

فينصرون ددوي به امداد وكړې شو د فينصرون حواله به وروسته راشي .

نو دليل دا شو چې ددوي دعاء به قبوله شوه امداد به وشو ګوري په دې كې بحق النبي راغي .

واخرج ابونعيم في الدلائل من طريق الكلبي عن أبي صالح عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال كان يهود اهل المدينة قبل قدوم النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذا قاتلوا من يليهم من مشركي العرب من اسد وغطفان وجهينة وعذرة .

قبيلې دي يستفتحون عليهم معنى يستنصرون څه معنى يدعون دعاء به يې غوښتله عليهم په مقابل د كفارو كې بإسم نبي الله فيقولون اللهم ربنا انصرنا عليهم باسم نبيك وبكتابك .

نو توسل باسم النبي دا توسل قولي ده .

دارنګې بل ذكر كوي :

واخرج الحاكم والبيهقي في الدلائل عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال : كانت يهود خيبر تقاتل غطفان فكل ما التقوا هزمت يهود . يهودو به شکست خوړ .

فعاذت بهذا الدعاء . دوي دا دعاء شروع کړه :

اللهم انا نسئلك بحق محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النبي الامي الذي وعدتنا ان تخرجه لنا في آخر الزمان الا نصرتنا عليهم فكانوا اذا التقوا دعوا بهذا فهزموا غطفان .

چې دا دعاء به یې وکړه نو مشرکينو به شکست خوړ شکست به یې ورکړ مشرکينو ته.

نو څومره شان نزولونه چې وکتل شي دوي په دغه الفاظو دعاء کړې ده .

دا ما چې کوم الفاظ نقل کړه تفسير ابن کثير جلد ۱ صفحه ۳۲۷ د هغې عبارت د ابن عباس صاحب دادی :

فقالوا اللهم انا نسئلك بحق النبي الامي الذي وعدتنا باخراجه في آخر زمان الا نصرتنا عليهم قال فنصروا عليهم .

ددوي امداد به وکړې شو په مقابل د کفارو کې یا فنصروا غالب به شول .

دارنګې تفسير الثعالبي جلد ۱ صفحه ۵۲ د هغې عبارت هم دادې :

فقالوا اللهم انا نسئلك بحق محمد النبي الامي الذي وعدتنا ان تخرجه لنا في آخر الزمان الا نصرتنا عليهم فكانوا اذاالتقوا دعوا بهذا الدعاء فهزموا غطفان .

دارنګې تفسير مقاتل جلد اول صفحه ٦۳ :

كانت اليهود اذا قاتلوهم قالوا : اللهم انا نسئلك باسم النبي الذي نجد في كتابنا فينصرون عليهم .

امداد به ددوي وشو مقابل د کفارو کې .

دارنګې تفسير ابن ابي حاتم جلد ۳ صفحه ۴۹۰ دې کې راځي :

ان اليهود كانوا يستفتحون على الاوس والخزرج برسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

نو بدعاء رسول الله تاويل خو نه شي کیدې ځکه دغه وخت کې رسول الله نه وه دنيا کې

موجود.

دارنګې مستدرک على الصحيحين للحاكم جلد ۷ صفحه ۱۷۰ :

فعاذت اليهود بهذا الدعاء : اللهم انا نسئلك بحق محمد النبي الأمي الذي وعدتنا.

په دې کې هم دا راځي :

فكانوا اذا التقوا دعوا بهذا الدعاء فهزموا غطفان.

دارنګې الشريعة للاجيري جلد ۳ صفحه ۷۸.

تفاسيرو دغه روايات بدون سند را اخيستي دي او دې يې سند ذكر كوي :

فقالوا اللهم انا نسئلك بحق محمد النبي الامي الذي وعدتنا انك تخرج لنا في آخر زمان الا نصرتنا عليهم فكانوا اذا التقوا دعوا بهذا الدعاء فهزموا غطفان.

دارنګې دلائل النبوة د بيهقي جلد ۱ صفحه ۴۶۱ دا يې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په دليل د صدق نبوت کې را اخستې منكر دد دې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د نبوت د دلائلو منكر دي.

امام بيهقي په دلائل النبوة کې را اخلي چې نبي اكرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د نبوت د صداقت يو دليل دادی چې دده د پيدائش نه مخکې خلکو دده په وسيله دعاء غوښتې ده قبوله شوې ده دا دليل د صدق نبوت دده دی. دې يې هم خپل سند سره ذكر كوي :

فعاذت اليهود بهذا الدعاء فقال : اللهم انا نسئلك بحق النبي الامي.

آخر کې الفاظ دادی : **فهزموا غطفان.**

دارنګې دلائل النبوة د ابي نعيم جلد ۱ صفحه ۵۲ کې امام ابو نعيم رَحِمَهُ اللهُ هم دا حديث په دليل د صدق نبوة کې را اخلي تاسې كه ددوي كتب وګورئ چې دوي جرحه په چا كوي.

الشريعة للاجيزي د هغې سند دادی :

انبأنا ابراهيم بن موسى الجوزي قال حدثنا يوسف بن موسى القطان قال حدثنا عبدالملك بن هارون بن عنتره عن ابيه عن جده متروك.

دغه راوي باندې جرحه ده **عن ابن عباس** رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

د دلائل النبوة ابو نعيم سند :

حدثنا حبيب بن الحسن قال حدثنا محمد بن يحيى المروزي قال حدثنا احمد بن ايوب قال حدثنا ابراهيم بن سعد عن محمد ابن اسحاق انه قال بلغني عن عكرمة مولى ابن عباس وعن سعيد ابن جبير عن ابن عباس.

په دې کې عبد الملک بن هارون بن عنتره راغلی.

جرحه چې په کوم سند کوي نورو طروقو د دې حديث ته لاړ شه نورو طروقو د حديث کې دغه راوي نشته په کوم چې تاسو جرحې کوي او معنی يو ده.

په دې کې هم دادي چې:

قد کنتم تستفتحون علينا بمحمد (صَلَّىٰ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وانا على الشرك.

په دې کې براء بن معرور داد مشرکينو نه وه ايمان يې راوړ يهوديانو ته وډريده وې ويل: اى يهوديانو!

اتقوا الله واسلموا. خداى نه وډار شي ايمان راوړي.

قد کنتم تستفتحون علينا بمحمدٍ وانا اهل الشرك.

مونږ چې کله مشرکان ؤو تاسو سره مو جنګ راتللو نو تاسو به د خالق نه دعاء غوښته بمحمدٍ په وسيلې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اوس چې هغه راغې ولې ايمان نه راوړي.

د مشرکينو نه يو کس براء بن معرور ايمان راوړو يهوديانو ته پيغور ورکوي چې هغه وخت را ياد کړي چې تاسې به په ده وسيله نيوله.

نو نچوړ خو يو ده چې وسيله بمحمدٍ ده نو معنوي تائيد د هغه رواياتو کوي.

دا ما د هغه عمده تفاسيرو حوالې ذکر کړي باقي چې څو مره تفاسير دي که هغه په دغه ځاى کې وکتل شي شان نزول کې همدغه الفاظ بيانوي.

خو تفسير روح المعاني دا هم ليکلي دي چې لاسونه به يې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په نوم کينبو دل توراة شريف به يې خلاص کړو او هغه نوم باندې به يې لاسونه کينبودل.

إيرادات:

ددوي زمونږ په دغه دليل څه اعتراضات دي:

اول اعتراض :

هذا دعاء اليهود والله تعالى لم يستجبها .

دا وايي مونږ ته مه پيش کوه دا د يهوديانو دعاء وه بِدعي ناروا دعاء يې کړي الله نه ده قبوله کړې .

دا اعتراض ابن تيميه نه دي کړې الباني نه دي کړي او ماتقريباً څوارلس کتب ددوي يعنې د منکرينو د وسيلې کتلې يو ه هم دا نه دي کړي .

دا په اهل حديثو کې يو ناپوهه پشاوري کړې دا فتوى د هغه ده پشاوري په خپله فتاوى الدين الخالص جلد ۱ صفحه ۱۳۱ :

استدلوا ايضاً بقوله تعالى : وكانوا يستفتحون على الذين كفروا . قالوا كانوا يقول الله اللهم انا نسئلك بحق النبي ان تنصرنا كما في القرطبي والجواب .

اوس جوابونه کوي يو جواب دا کوي :

هذا دعاء اليهود والله لم يستجبه. دا د يهوديانو دعاء وه خداى تعالى نه ده قبوله کړې.

او ما چې څو مره حوالې مخکې ذکر کړي هغلته الفاظ دا وه :

فينصرون . امداد به يې وشو .

يا الفاظ دا وه : **فنصروهم** ، يا الفاظ دا وه : **فهزموا غطفان** ، شکست يې ورکړ .

عبدالله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا د دغه دلائل النبوة د بيهقي دلائل نبوة د ابونعيم شريعه د آجيري وغيرهم نو دا څو مره حواله جات چې دي دليل ددې دي چې :

فنصروا فينصرون فهزموا غطفان .

دعاء قبوله شوې ده .

دا ناپوهه وايي دعاء نه ده قبوله شوې نو اوس ددې نه مونږ څه جواب وکړو .

دومره به ووايو چې دروغ يې ويلې ، دعاء يې قبوله شوې ، کتبو دا ويلې ، او پشاوري وايي چې نه ده قبوله شوې .

دوهم اعتراض :

هذا من شرائع من قبلنا والاستدلال لا لنا فيها .

دا شرائع من قبلنا دي ، مونږ ته څه دليل دې کې نشته .

دا اعتراض ابن تيميه هم کړې ، ابن قيم او البانې هم کړي دي وروستنې چې کوم اهل حديث دي هغوي هم کړې چې دا شرائع من قبلنا دي مونږ لپاره څه دليل نه دي .

دې کې جزيه د جمهورو چې شرائع من قبلنا مونږ د پاره دليل دي او که نه دي د جمهورو رأيه داده چې ماسبق شريعت دا مونږ ته شريعت دي تر څو چې نسخه مصرحه نه وي نسخه چې رانه شي دا مونږ ته دليل دي .

ثبوت يې د سورة انعام دا آيت دي :

﴿فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ﴾ . (سورة انعام آيت : ۹۰)

ددې انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ په هدايت پسې ته اقتداء وکړه .

دغه ځاى کې رايه د جمهورو داده چې هذا عامه ده .

اعتقادياتو ته هم شامله ده شرعياتو ته هم شامله ده ، نو يا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته د هغوي شريعت پسې اقتداء وکړه .

ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي چې هر کله نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مامور شو په اقتداء د انبياء ماسبق او مونږ مامور يو په اقتداء د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نو بالواسطه مونږ هم مامور شه په اقتداء د شرائع من قبلنا باندې تر څو چې نسخه مصرحه نه وي .

نو تفاسيرو کې چې تاسو دا مسئله پيدا کوي چې شرائع من قبلنا مونږ لپاره دليل دی او که نه نو فبهداهم اقتده کې تفاسير وګورئ .

په تفاسيرو کې مسائل وي خو ځاى يې چاته نه وي معلوم .

په تفسير کې ددې مسئلې ځاى فبهداهم اقتده دي .

دويم دليل سورة نساء کې راځي :

﴿وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ﴾ (سورة نساء آيت : ۲۶)

چې وښايي تاسو ته طريقې د من قبلكم باري تعالى تاسو باندې تخفيف راولي .

د من قبلكم د طريقو هدايت درته كوي نو دا دليل ددې شو چې قرآن عظيم ټول په ټوله شرائع من قبلنا منسوخ كړې نه دي .

بلكې څه جزيات يې منسوخ كړي چې كوم ځاى كې نسخه مصرحه راغله بيا دليل نه دي .

نو اوس دې مونږ ته څوك دا وښايي چې توسل بالذوات الفاضله په هغه دينونو كې جائز خو زمونږ دين كې ناروا .

لكه سجده تعظيمي هلته روا مونږ ته حرامه ده حديث پرې شته نو دا شان دې توسل كې مونږ ته څوك پيش كړي چې هلته جائز مونږ ته ناروا .

نو چې نسخه نه شي ښودلې شرائع من قبلنا مونږ ته دليل دي او دليل دې باندې عبارات د فقهاءاو اصولينو دادى :

تفسير قرطبي جلد ١ صفحه ٣١٣:

مسألة : في قصة البقرة هذه دليل على ان الشرع من قبلنا شرع لنا .

د ماقبلنا شريعت زمونږ لپاره شريعت دي .

وقال به طوائف من المتكلمين وقوم من الفقهاء .

په دې د متكلمينو څه ډلې او د فقهاو يو قوم قائل دي .

واختاره الكرخي . د احنافو نه كرخي اختيار وركړې .

ونص عليه ابن بكير القاضي من علماءنا .

چې مالكي دي .

وقال القاضي ابو محمد عبدالوهاب هو الذي تقتضيه اصول مالك .

د امام مالك صاحب اصول هم ددې تقاضا كوي چې شرائع من قبلنا دليل دي .

واليه مال الشافعي .

دې ته امام شافعي صاحب هم میلان کړی .

نو جمهور علماء په دې شول چې شرائع من قبلنا زمونږ لپاره دلیل دي ترڅو چې نسخه نه وي .

دارنګې تفسیر رازي جلد ٦ صفحه ٣٦٥ :

قال آخرون : المراد الاقتداء بهم في شرائعهم الا ما خصه الدليل .

دځه علماو قول دادی چې :

فبهداهم اقتده . اقتداء هغوي پسې په شريعت کې په کار ده .
ترڅو چې تخصيص دليل نه وي په نسخه کې .

وبهذا التقدير كانت هذه الأية دليلاً على ان الشرع من قبلنا يلزمنا .

په دې کې دليل ددې خبرې شو چې شريعت من قبلنا لازم دي په مونږ اتباع د هغې .
دارنګې تفسير اللباب د ابن عادل جلد ٧ صفحه ٤٠ فبهداهم اقتده شرحه کوي :

المراد الاقتداء بهم في شرائعهم الا ما خصه الدليل على هذا . فالأية دليل على ان الشرع من قبلنا يلزمنا .

دارنګې تفسیر نیسابوري جلد ٣ صفحه ١٦٨ :

وقد يستدل بالاية على ان الشرع من قبلنا يلزمنا لان الهدى والنور لا بد ان يكون احدهما يتعلق بالفروع والآخر بالاصول والا كان تكراراً .

امام نیسابوري استدلال کوي : هدا او نور نو لابدي دې نه شوه چې دا یو چې هدادی دا دې فروع شي او دا نور دا دې اصول شي که دا بيل بيل وانه خلو كان تكرار تکرار به لازم شي نو معلومه شوه چې اعتقادیاتو او په شرعیاتو کې عملیات فروعاتو کې ټولو پسې اقتداء کوه ترڅو چې نسخه نه وي .

دارنګې تفسیر خازن جلد ٢ صفحه ٤١٩ همغه آیت کې دلیل وايي :

وفي الأية دليل على ان الشرع من قبلنا شرع لنا .

دارنګې اضواء البيان في التفسير القرآن بالقرآن :

وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً.

څه ډير علماء فقهاء دي ايت کريمه نه فرضيت د حج ثابتوي نو چې دې نه فرضيت د حج ثابتوي دا خو ابراهيم عَلَيهِ السَّلَامُ اعلان کړې وه چې شرائع من قبلنا چې دليل نه دي نو فريضه څنګه ثابتوي نو وايي :

وعلى قول الجمهور فوجوب الحج بها على هذه الامة مبني على ان الشرع من قبلنا شرع لنا.

د جمهورو په نزد باندې چې دې آيت نه د حج فرضيت ثابتيږي نو هله به ثابتيږي چې شرع من قبلنا دي زمونږ شريعت شي .

دارنګې تفسير دفع ايهام الاضطراب عن ايات الکتاب جلد ۱ صفحه ۲۴ هغه دويم آيت چې ما پيش کړې وه :

يُرِيدُ اللهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ .

ددې نه هم پته لږي سنن د من قبل تاسو ته ښايي :

هذه الايات تدل بظاهرها على ان الشرع من قبلنا شرع لنا فجمهور العلماء على ان الشرع من قبلنا ان ثبت بشرعنا فهو شرع لنا مالم يدل دليل من شرعنا على نسخه .

دارنګې عمدة القاري شرح د صحيح البخاري جلد ۵ صفحه ۲۸۴ : دا ذکر کوي د موسى عَلَيهِ السَّلَامُ چې کوم عرياناً اغتسال په دغه باب کې :

لكن هذا مبني على ان الشرع من قبلنا من الانبياء عَلَيهِمُ السَّلَامُ هل يلزمنا ام لا فيه خلاف والاصح انه يلزمنا ان لم يقص الله علينا بالانكار .

دارنګې فتح الباري د ابن حجر جلد ۱۳ صفحه ۳۵۶ :

واستدل بهذا على ان الشرع من قبلنا شرع لنا هي مسئلة مشهورة في الاصول .

دارنګې شرح د مختصر خليل للخرشي جلد ۱ صفحه ۱۶ :

بناء على ان الشرع من قبلنا شرع لنا مالم يرد ناسخ .

دارنګې حاشية العدوي جلد ۸ صفحه ۳۲۱ :

على ان الشرع من قبلنا شرع لنا ما لم يرد ناسخ.

دارنګې الموسوعة الفقهية الكويتية جلد ۲۷ صفحه ۱۴:

ان هذه الايات وغيرها تدل على ان الشرع من قبلنا من الانبياء شرع لنا.

دارنګې مجموع فتاوى ابن تيميه جلد ۱ صفحه ۷۶:

ان الشرع من قبلنا هل هو شرع لنا ام لا والنزاع في ذلك مشهور لكن الذي عليه الائمة واكثر العلماء أنه شرع لنا ما لم يرد شرعنا بخلافه.

دا هغه دويم اعتراض ددوي وه چې ددوي ټولو سر کرده وو منکريسو کړي دي چې دا شرائع من قبلنا دي زمونږ لپاره دليل نه دي نو ما ځکه دا حوالې ذکر کړي چې ستاسو دا خبره بې بنياده د جمهورو خلاف ده د جمهورو رأيه داده چې شرائع من قبلنا زمونږ لپاره دليل دي ترڅو چې نسخه نه وي.

دريم اعتراض: په دغه شان نزول باندې چې کوم اهل کتابو توسل نيولې دي:

وايي په سند ددې روايت کې:

عبدالملك بن هارون بن عنتره عن ابيه عن جده فعبدالملك متروك كما قال به الذهبي.

دهغې جواب به داوي چې روايات د توسل د اهل کتابو بالنبي ﷺ دري دي: بعضو کې باسم النبي دي، بعضو کې بحق النبي دي، بعضو کې بمحمد دي معنی د ټولو يوه ده.

دغه راوي عبدالملک بن هارون روايت د دلائل النبوة د بيهقي الشريعة د آجري په دې کې دا مذکور دي.

او هر چې روايت د ابي نعيم دي په هغې کې دغه راوي چې دوي پرې جرحه کوي نشته او متن د وروستني حديث دې سره موافق نه دي خو معنی يې يوه ده معنی داده چې توسل بمحمد ﷺ شوې دي او توسل بمحمد باسم النبي بحق النبي دا يوه معنی ده.

لهذا دا وروستني روايت متابع شو لپاره د هغه روايتينو كه څه نا څه په دغه راوي باندې جرحه شته او سبب د ضعف جوريږي خو په متابعت كې ورته مونږ هغه دويم روايت د ابي نعيم د دلائل نبوت نه پيش كړ چې په هغې كې دغه راوي نشته هغه تائيد قوت وركوي دغسې سند لره .

ابن ابي حاتم وابي نعيم اعتراض ماددې جواب په خپله رساله كې كړي دي .

في بعض الروايات السؤال بحق النبي كما في رواية الحاكم والبيهقي والشريعة للآجري

وفي بعض الرواية السؤال بالنبي كما في رواية ابن ابي حاتم في تفسيره ودلائل النبوة لابي نعيم

عبدالملك في سند الرواية الاولى دون الثانية ومراد الرواية الثانية والاولى واحد لان السؤال

بالنبي وباسم النبي هذا هو التوسل القولي الذي هو مرادنا ومورد بحثنا . في هذه الرسالة فرواية

ابن ابي حاتم وابي نعيم كثير شاهدا على رأي بعض الأصوليين لرواية الآجري والبيهقي

والحاكم .

او دا ما تاسو ته په اصولو كې ويلې چې كه يو حديث ضعيف هم شي خو چې تعدد د طرقو راشي نو حسن لغيره ترې جوړ شي حسن لغيره د مقبولاتو نه دي استدلال ترې نه كيدې شي تاسو په مقابله كې مونږ ته يو قوي پيش كړي بيا دا رده وي .

څلورم اعتراض : رستمي كړي او ددې علاقې وهابيانو يې تقليد كړې :

په شان نزول ددې آيت كريمه كې احتمالات دي او اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال .

هذه الآية تحتمل تأويلاة ثلاثة ذكر الالوسي في تفسيره روح المعاني فلا استدلال مع

الاحتمال .

دا قاعده شته په اصولو كې خو دوي يې په مقصد نه پوهيږي مقصد ددې چې : اذا جاء

الاحتمال بطل الاستدلال دا دى احتمال احتمالان دوه دي يو احتمال ناشي من دليل دي بل غير

ناشي من دليل دي يعني يو مجرد احتمال دي بل احتمال ناشي من دليل دي بيا چې دا كوم

احتمال ناشي من دليل احتمالين دي ته به گوري چې دا احتمالين په خپلو کې متضاد دي که غير متضاد دي که غير متضاد وه نو بيا توافق شته په کې بيا بطل الاستدلال ولې شو خو هغه احتمالينو کې توافق وکړه کنه که داسې وشو چې احتمالين ناشي من دليلين او په دغه احتمالينو کې تدافع ده دې صورت کې چې دا يو احتمال ناشي من دليل دي دا دفعه کوي هغه بل احتمال چې ناشي من دليل اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال ولې اذا تعارض تساقط ځکه تعارض راغې چې تعارض راغې دواړه د استدلال نه ساقط شول.

خو دا به هغه وخت کې وي چې احتمال د خصمينو به متضاد وي احتمال د روايتينو به متضاد وي نو صاحبانو دلته تضاد چرته دي يو روايت کې راځي توسل يې وکړو بمحمد يا بالنبي بل کې راغې چې توسل يې وکړو باسم النبي، بل کې راغې توسل دي بحق النبي دې کې تدافع کوم ځای کې ده دا خو تول توسل قولي دي يا په لفظ د حق سره مذکور يا په لفظ د اسم النبي سره نو دا باء خو هم سببيه ده نو چې په مينځ کې تدافع نشته دي.

دلته خو احتمالات راغله خو متضاد نه دي کنه چې متضاد نه دي څنګه د استدلال نه دا ساقطه وي او که مجرد احتمال په شان نزول کې چې مختلف راشي هغلته بيا بطل الاستدلال راځي بيا خو قرآن عظيم الشان ټول د استدلال نه ساقط ځکه داسې آيت نشته چې د هغې په شان نزول کې پنځه يا شپږ مختلف روايت نه وي دا مکي دي دا مدني دي دا دې باره کې نازل دي يا ددې لپاره تاسو د شان نزول کتب وګوري هر آيت کې احتمالات ذکر کوي خو هغه احتمالات چې متضاد نه وي بيا چې کله متضاد په شان نزول کې راشي هلته مفسرين دا قاعده نه جاري کوي چې پره شان نزول کې تضاد راغې بطل الاستدلال ولې قرآن کريم دې د استدلال د پاره ته پرې څنګه استدلال باطلوي هغلته بيا دوي دفعه په دې سره کوي چې ايت نازل شده ده مرتين يو ځل به دې کې نازل وي.

بل ځل دي کې بيا داسې جواب ترې نه کوي داسې نه کوي چې استدلال باطل کړي بس دا متضاد راغلل يو يې مکي کړ بل يې مدني کړ دوه ځايه به نازل شوې وي نو دا محض ددوي خبره: اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال هغې کې يوه خبره ده چې کله احتمال ناشي من

دليل وي بيا په خپلو کې متضاد وي توافق يې نه راځي په قاعدې د اذا تعارضا تساقطا سره دواړه درجې د استدلال نه ساقطيږي او دلته تضاد نشته دي .

دريم دليل د قرآن عظيم الشان نه :

سورة مائدة آيت : ۳۵:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾.

اى ايمان والو ! د الله نه ويريږئ ولټوئ الله لره وسيله معنين دي په کې يوه معنى قربت لکه اوله معنى مونږ په قربت سره کړې وه نو وابتغوا اليه تقرب اليه ده ته نزديکت ولټوي بأي شيء آيت ساکت وسيله ثابته شوه خو متوسل به مذکور نه شو .

يا وابتغوا اليه الوسيلة وابتغوا اليه مايتوصل به الى الغير هغه څيز الله ته ولټوي په کوم څيز چې نزديکت الله ته راځي هغه څه شي دي پته نه لږي آيت ساکت دي .

هر کله چې آيت ساکت شو دې ځاى کې تاته اصول شته تفاسير شته ته به اوس څه کوي اصول ستا دا وايي چې کله مطلق راشي دوه قاعدې تاته ذکر کوي يوه قاعده دا مطلق صرف کيږي فرد کامل ته دويمه قاعده دا مطلق يجري على اطلاقه دا قاعدې په خپلو کې تدافع لري که مطلق جاري په خپل اطلاق شي نو شمول د حکم د مطلق کل افرادو د مطلق ته سيان معنى يې دا شوه په اطلاق يې جاري کړه کل افرادو ته حکم شامل دي .

او که مطلق صرف فرد کامل ته وشي نو فرد کامل به مراد وي نور به مراد نه وي نو تضاد راغې کنه که صرف فرد کامل ته که يې يو فرد به مراد وي نور به نه مراد وي که په خپل اطلاق يې جاري کوي نو شمول د حکم کل افرادو د مطلق ته سيان ټولو ته شامل شو اوس يو مراد وي که ټول مراد وي نزاع راغله .

مولوي ددغې قاعدې توافق کوي مطلق ته وګوره دا مطلق ذات دى که وصف که مطلق چيرته ذات وي نو صرف يې فرد کامل ته وکه .

او که مطلق چيرته وصف وي نو په خپل اطلاق يې جاري که .

قوله تعالى : ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾.

يې مثال شو ، بيولي بنده خپل ليلاً د شپې بنده ته هم يې ته يې نه يې بيولې ولې ته نه

يې مراد ځکه عبد ذات دي ذات چې ذکر شي مطلق صرف يې کيږي فرد کامل ته او کامل اکمل په عبادو کې هغه يو ذات دي په ټولو کې کامل دي نو دې ترې مراد ده عبد نه زه او ته ترې مراد نه يو او که ذات چيرته وصف وي په خپل اطلاق يې جاري کړه شمول د حکم کل افرادو ته وکړه .

وابتغوا اليه الوسيلة اوس دلته وصف دي نو چې هر کله وصف دي په خپل اطلاق به يې جاري کوي شمول د حکم به کل افرادو د وسيلې ته سيان وي ټول به مراد وي الله ته نزديکت ولټوه بالعمل الله ته نزديکت ولټوه په توسل فعلي الله ته نزديکت ولټوه په توسل قولي د وسيلې چې څومره انواع دي ټولو ته شامل شو .

دا طريقه د اخذ او استدلال شوه د آيت کريمه نه .

يوه بله طريقه اصولي باندې هم ته بحث جوړولې شي هغه دا چې دلته قيد لړول :

وابتغوا اليه الوسيلة بالعمل دون الذات .

دا نه دي مګر تقيد د مطلق او تقيد د مطلق دا نه دي په اصولو د احنافو کې مګر نسخه د مطلق ده تر بعضې افرادو تقيد د مطلق نسخه د مطلق ده په بعضې افرادو کې حکم بعضې افرادو کې حکم بعضې افرادو ته نه شاملوي چې نه يې شاملوي نسخه دې په هغه افرادو کې راوسته او نسخه د قطعي دا په ظني باندې نه شي کيدې نو په قول د رُستمي او بشاوري به ځنګه وشي د يو مفسر په قول هم نه شي کيدې چې تا په تفسير هم دلته وليدل چې وابتغوا اليه الوسيلة بالعمل نو داسې مه وايه چې بالذات نه بيا خو ته تقيد کوي تقيد مه کوه ځکه دا تقيد د مطلق ده او تقيد د مطلق دا نسخه د مطلق ده د بعضې افرادو نه حکم د مطلق دي بعضې افرادو نه منسوخ کړه او نسخه د مطلق د قطعي په قطعي باندې کيږي اوس به ته په بل متواتر حديث کې يا په بل آيت کې استثناء ثابتوي که دې ثابته نه کړه نو د چا په قول ته تقيدات نه شي کولې .

زيات تشريح اِله ته وسيلې ولټوي عام خالق ذکر کوي بالعمل يې نه ده ويلې بالذات يې نه ده ويلې نو حکم ټولو ته شامل شو اوس ته دلته وايې چې عمل مراد دي او ذات مراد نه دي تقيد دي وکړو نو تقيد د مطلق دي چې وکړ حکم د دې مطلق چې تر ذات عام وه تا منسوخ

کړنو تقید د مطلق دا نسخه د مطلقوي او نسخه د قطعي په قطعي باندې کیږي داد چا په نول نه شي کیدې و لو که تفاسیر هم دلته څوک پیش کړي قبول به نه وي .

ها قبول دي خو ذکر د شي نفي د ماعدا نه کوي تخصيص بالشيء نفي د ماعدا نه کوي .

یو فقیه و ویل چې :

وابتغوا اليه الوسيلة بالعمل ....

نو دا اوس په کې ته داخلوي چې دون الذات دا خو هغه نه دي ویلې هغه غلي ده ددې نه چې هغه ساکت دي نو ته هم ساکت شه لکه تصریح په یوه نوعه د شي باندې دا خو رد په نوعې آخرې باندې نه وي لکه زه توسل بالذات ثابتوم او دا دلیل پیش کړم نو دا خو ما باندې الزام نه شو چې زه د توسل بالعمل منکر یم یا ماتوسل بالذات ثابت کړ توسل بالعمل گنې دې نه ، نه ثابتیږي نه څوک به توسل بالذات اخلي څوک به یې بالعمل اخلي څوک به یې عام اخلي چې هر یو یې و اخیست رد په آخر نه جوړیږي دلته نو تخصيص بالشيء نفي د ماعدا نه کوي او تخصيص بالشيء لسبب نفي د ماعدا گرځول استدلال په وجه مخالفه ده نه په موافقه باندې .

نو هيڅ جواب ددې آیت دوي سره نشته سوا د یو څه نه چې دوي وایي قرآن او سنت چې کله بند شي نو بیا مفسرینو ته مجبور شي نو وایي :

وقد اتفق المفسرون من لدن الصحابة الى يومنا هذا الا المبتدعين المعاصرين على ان التوسل المامور به في هذه الاية انما هو التوسل بالايمان والعمل الصالح واسماء الله وصفاته ولم يقل احد منهم بانما على ان الاية توسل اليه بوسيلة الصالحين .

وايي د صحابوو نه تر اوسه پورې یو مفسر هم وسیله په صالح نه ده اخیستې او س یې مفسر ته ضرورت پیدا شو وایي دا وسیله بالعمل مراد ده صالح نه ده مراد گنې مفسرینو به رااخیستې واي نو مفسرین خو دوي ته ډیر مقبول دي ځکه یې مونږ ته دلیل کې پیش کوي .

مونږ به ددوي د اعتراض صرف دفعه وکړو او د مفسرینو فقهاو اقوال او عبارات به وگورو چې دې ځای کې اخذ کړي او که نه یې دي کړي :

تفسير روح المعاني جلد ۴ صفحه ۱۸۷ د روح المعاني متعلق صرف یوې خبرې ته لږ متوجه شي : خاصکر افغاني طالبان او علماء زمونږ د افغانستان علماء اکثر کتابونه نه لري مکتبې نه لري او د پاکستان علماء مکتبې لري خو علماء د افغانستان محققين دي او د پاکستان علماء ظاهربين دي ولو که مفتيان هم دي سخت زړه وردي ډير زر فتوى ورکوي تحقيق نه کوي بيا چې ورته ووايي چې خطاء شوې يې ضد او عناد هم نه کوي خپله خطائي مني.

خو د افغانستان علماء تر هغه فتوى نه ورکوي چې تحقيق يې نه وي کړي کمزوري دوي کې داده چې مکتبې اسباب نه لري د افغانستان لوي عالم دا وي چې په تفاسيرو کې روح المعاني ورسره وي نو بيا په روح المعاني انتهائي غټ اعتماد لري زما مطلب دا نه دی چې زه تاسو په کتبو بې اعتماده کړم خو چې د يو سړي کتاب کې گوتې وهل شوې وي او کتاب په هغه شکل نه وي پاتې چې کوم مصنف ليکلې وي نو بيا ترې لږ احتياط په کار ده.

علامه زاهد الکوثري اشاره کړي په محق التقول کې دې خبرې ته چې د محمود آلوسي ځوي عثمان آلوسي هغه اهل حديث غير مقلد وه او پلار يې صوفي وه پلار يې دا تفسير ليکه دې وفات شو په دې تفسير کې چې څومره متضاد اقوال د اهل سنت په نظر درته راغلل دا په کې د عثمان آلوسي لخوا گوتې وهل شوې يعنې عثمان آلوسي د محمود الوسي ځوي په کې گوتې وهلې.

ما ته يو عالم چې دا اسلامي او جهادي تنظيمونو سره وابسته وه او پخوا د جهاد دوره کې عربو ته د چندو لپاره تللې وه په مکتبو ډير گرځيدلې وه ډير پوې عالم وه هغه ما ته وويل چې په مکه معظمه کې يوه عظيمه مکتبه کې ما د محمود آلوسي په گوتو ليکلې شوې تفسير پيدا کړ وايي ما د مکتبې والا نه تپوس وکړ چې دا تفسير د چا دي هغه وويل چې دا د محمود آلوسي د خپلو گوتو ليکلې تفسير دي وايي بيا صاحب د مکتبې ما ته وويل چې محمود آلوسي دوه نسخې په خپلو گوتو ليکلې وي دا چاپ خانې هغه وخت کې نه وې يوه يې وليکله بيا يې هغې نه بله وليکله.

بيا د فارس بادشاه ده ته ملاقات ته راغې او دده تفسير هغه ترې نه په ډير قيمت واخيسته وي وړو نو دا نسخه فارس ته لاړه هغه دويمه نسخه يې کور کې پاتې شوه د هغه وخت سره د انډيا بادشاه فارس ته راغې هغه به علماء وه د فارس د بادشاه په مکتبه کې د

محمود آلوسي روح المعاني وليده وايي دا مې خوښه شوله دا ماته راکړه د فارس بادشاه ورته وويل چې ددې مصنف حيات دي زه به دې کور ته ملاقات ته وروړم.

که دويمه نسخه وه دريه يې کړي د فارس بادشاه او د انډيا بادشاه دواړه په شريکه بغداد ته د آلوسي کورته لاړل اتفاقاً آلوسي وفات شوې وه ځوی يې عثمان آلوسي دده په کتاب کې پوره ګوتې وهلې وې هغه دويمه نسخه کې بادشاه ورته وويل چې داد انډيا بادشاه دي دا نسخه ده ته ورکړه.

وايي په دې شرط يې ورکوم چې دوه ځل به يې د سوني سره تلي بيا به يې ورکړم د انډيا بادشاه دوه ځل روح المعاني د سوني سره وتله او دا يې ترې راواخيست وايي دا تاسو چې په عرب عجم کې کوم تفسير ګوري داد عثمان آلوسي تفسير دي چې انډيا ته تلې بيا خور شوې دي او چې کوم د فارس بادشاه سره د محمود آلوسي خپل تفسير دي هغه په مکه معظمه کې اوس هم قلمي پروت دي نو دې کې ګوتې وهل شوې دې کې ډيرزيات نزاعات دي ما راويستلي دي.

دې آيت کريمه نه لاندې دې څه حصه کې په توسل رد کوي روح المعاني په توسل رد کوي بيا او ځايه روح المعاني په خپله وايي چې ان شاء الله دا مسئله بيانومه بحرمة النبي عليه السلام نو که دې په خپله د توسل قائل نه واي نو دې د او ځايه وعدې ولې کولې چې دا مسئله په حرمت د نبي عليه السلام ان شاء الله فلاني صورت کې بيانوم.

ما ته دې خداى توفيق راکړي چې زه دا مسئله په حرمت د نبي عليه السلام بيان کړم په آخره کې چې د مفسرينو حواله جات پيش کوم بيا به د روح المعاني هغه حوالې درکړم درته.

دلته هم دي په صفحه ۱۸۷ د ۴ جلد کې دا کوم بحث يې چې کړي دي دا تاسو ته چې خلک وايي روح المعاني مخالف دي دا په آخره کې خلاصه وايي:

وبعد هذا كله انا لا أرى بأساً في التوسل الى الله تعالى بجاه النبي صلى الله عليه وسلم عند الله تعالى حياً وميتاً.

زه باک نه ګڼم په وسيله نيولو کې خداى تعالى ته په جاه د نبي عليه السلام هغه دنيا کې حيات وي که دنيا نه تللې وي. بيا په صفحه ۱۸۸ کې بله مسئله ذکر کوي:

بقي ههنا أمران : دلته دوه خبرې نورې پاتې شوي يوه :

ان التوسل بجاه غير النبي صَلَّىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لا بأس به ايضاً ان كان المتوسل بجاهه مما علم ان له جاها عند الله تعالى . د يو ولي په جاه باندې وسيله هم روا ده باک نشته خو په دې شرط باندې چې د هغه ولايت د مقبولاتو نه وي .

او روح المعاني مكتبه حقانيه جلد ٣ صفحه ٤٠٦-٤٠٧ د غه حوالو کې دا مسئله ذکر کړي ما سره د غه مکتبې والا روح المعاني ده او شيخ صاحب اکثر حوالې د بيروتې چاپ کتابونو ورکولې .

نو دوي وايي چې من لدن د صحابو و نه تر اوسه پورې کوم مفسر اخذ نه دي کړي .
محمود آلوسي دا اخذ دغه آيت کې کړي دغه آيت باندې دغه خبرې کړي .
دارنګې تفسير صاوي جلد ٢ صفحه ١٨٢ :
﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ﴾ .

دې ددې آيت کريمه شرحه کوي :وابتغاء الوسيلة ما يقربه اليه مطلقاً .
ابتغاء د وسيلې هر هغه شي دي چې دې نزدي کوي خداى تعالى لره مطلق عام دي يعنې هر شي چې دې خداى تعالى ته پرې نيزدي کيږي .

ومن جملة ذلك . د جملې د هغه آلاتو نه چې آله د قرب الى الله دي :

محبة انبياء الله واولياءه والصدقاة وزيارة احباب الله تعالى وكثرة الدعاء وصلة الرحم وكثرة الذكر وغير ذلك فالمعنى كل ما يقربكم الى الله فالزموه .

هر شي چې تاسو خالق ته نزدې کوي هغه کلک ونيسي ، واتركوا ما يبعدكم عنه ، کوم مو چې ترې لرې کوي هغې نه ځان لرې کړي ، اذا علمت ذلك كله چې ته پوه شوې دې باندې چې وسيله دلته عامه ده .

فمن الضلال البين والخسران الظاهر تكفير المسلمين بزيارة اولياء الله تعالى .
د ښکاره ګمراهي نه او د ښکاره تاوان نه دا خبره ده چې يو مسلمان ته د کافر نسبت

وشي په زيارت د اولياء الله باندې زاعمين دوي ګمان کوي ان زيارتهم من عبادة غير الله ، چې زيارت د اولياء عبادت د غير الله دي .

کلا هر ګز داسې نه ده :

بل هي من جملة المحبة في الله التي قال فيها رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الا لا ايمان لمن لا محبة له ، والوسيلة له التي قال الله فيها وابتغوا اليه الوسيلة .

اوداولياء مزارات چې دي دا وسيلې هغه دي چې رب کريم ويلې وابتغوا اليه الوسيلة.
دارنګې فقهاو کې عبدالحي لکهنوي رَحِمَهُ ٱللَّهُ شرح الوقاية :

المتوسل اليه باقوى الذريعة .

دی ځای باندې حاشيه چې عبدالحي لکهنوي رَحِمَهُ ٱللَّهُ ليکلي ده هغه وايي :

المتوسل معنى المتقرب بمعنى نزديکت جستن ووسيله خواستن .

وفيه امتثال لقوله تعالى : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوا إِلَيهِ الْوَسِيلَةَ ، ودلت الاحاديث على جواز التوسل بالاعمال الصالحة والذوات الفاضلة .

دارنګې تفسير روح البيان جلد ۳ صفحه ۲۴۷ د غه آيت کريمه د لاندې ليکي :

واعلم ان الاية الكريمة صرحت بالامر بابتغاء الوسيلة ولا بد منها البتة فان الوصول الى الله تعالى لا يحصل الا بالوسيلة وهي علماء الحقيقة ومشايخ الطريقة .

دارنګې رد المختار جلد ٦ صفحه ۲۹۷ ، د محترم شيخ صاحب کتابونه اکثر بيروتي دي په هغه ځای باندې خبره کوي :

وكره قوله بحق الرسول .

هدايه کې چې راځي دې کې وايي :

وفي التتارخانية وجاء في الآثار ما دل على الجواز .

په احاديثو کې داسې روايات شته دي چې سوال بحق الغير جائز دي قوله لانه لا حق للخلق على الخالق قد يقال انه لا حق لهم وجوبا على لله تعالى .

حق وجوبي نشته دي .

لكن الله سبحانه وتعالى جعل لهم حقاً من فضله .

حق فضلي يې وركړي دي .

كان حقاً علينا نصر المؤمنين . په مونږ باندې حق دي مدد د مؤمنانو .

د مؤمنينو دادی حق يې ثابت كړي ځان لره هغه وجوبي نه دي تفضلي دي .

او يراد بالحق الحرمة والعظمة . يا دې مراد حق نه حرمت شي .

فيكون من باب الوسيلة و قد قال الله تعالى وابتغوا اليه الوسيلة .

نو حرمت ته په دې آيت كريمه كې علامه شامي ياد هغې متن څه ويلي دي حرمت باندې سوال يې داخل كړې ده وسيله كې .

وقد عد من اداب الدعاء يتوسل على ما في الحصن .

صاحب الحصن دا ذكر كړي چې ددعا د آدابو نه توسل دي .

وجاء في الحديث : اللهم اني اسئلك بحق السائلين عليك وبحق ممشاي اليک.

دې نه يې هم استدلال كړې دي .

دارنګې علامه كوثري في محق التقول في مسئلة التوسل صفحه ۲ كې وايي : د وسيلې منكرين چې دي دا په هغه ۷۲ ډلو كې ګمراه كن فرقه حشويه ده .

وهم الحشوية محجوجون بالكتاب والسنة والعمل المتوارث والمعقول .

په باب د وسيلې كې په ذواتو باندې .... حشويه فرقه چې ده محجوج دي يعنې حجت يې مقابل كې پيش كيږي .

بالقرآن وبالسنة وبالعمل المتوارث وبالمعقول اما الكتاب فمنه قوله تعالى وابتغوا اليه الوسيلة والوسيلة بعمومها تشمل التوسل بالاشخاص والتوسل بالاعمال .

چې وسله عامه شوه دواړو ته شامله شوه .

فكل متبادر من التواسل في الشرع هو هذا .

متبادر په شريعت كې د توسل نه هغه توسل بالذات دي .

المبحث الثالث تحقيق الوسيلة في ضوء السنة النبوية :

حديث اول :

ترمذي شريف جلد ۲ صفحه ۱۹۷ رقم الحديث ۳۷۲۱ :

حدثنا محمود بن غيلان قال حدثنا عثمان بن عمر قال حدثنا شعبة عن ابي جعفر عن عمارة بن خزيمة بن ثابت عن عثمان بن حنيف ان رجلاً ضرير البصر أتى النبي صلى الله عليه وسلم .

په سترګو باندې يو کمزورې صحابي رحمت عالم ته راغې :

فقال ادع الله ، وي فرمايل ماته دعاء وکړه چې :

ان يعافيني ، الله تعالى ماته عافيت په نصيب کړي :

قال : ان شئت دعوتُ وان شئتَ صبرتَ فهو خير لك .

که دې خوښه وي دعاء کوم او که دې خوښه وي صبر وکړه دا تاته ډيره غوره ده ، صحابي عرض کوي :

قال فادعه ، دعاء راته وکړه :

قال فأمره ، دې ځای ته ګوري .

دا کوم حديث چې جاري دي ښه سوچ په کې وکړي دوي ابن تيميه پسې ذهاب کړي ټول منکرين دلته چې راشي وايي چې دا خو توسل فعلي دي نه قولي وايي دا راغلې نبي عليه السلام ته چې ما ته دعاء وکړه دا خو جائز دي د يو شخص صالح نه دعاء غوښتل دا خبره مونږ نه منو چې صالح خالق ته پيش کوي او دعاء ته په خپله کوي دا نه منو توسل اسمي قولي نه منو .

نو اوس تاسو د حديث الفاظو ته ګوري نبي عليه السلام ده ته دعاء نه ده کړي بلکې د دعاء د الفاظو طريقه يې ورښودلې ده هغه خو راغې دعاء يې وغوښتله .

په حديثو کې دا نشته چې نبي عليه السلام دعاء ورته وکړه بلکې دعائې وروښوده چې دعاء يې وروښوده نو اوس دعاء هغه په خپله کړې ده او په هغې کې يې نبي اکرم صلى الله عليه وسلم باري تعالى ته پيش کړي دي ، دغه توسل قولي دي کنه .

خو دا اعتراض ددوي بې ځایه ده چې دا خو راغلې دي دعاء یې غوښتې ده او دا خو جائزه ده نه راغلې دعاء یې غوښتې ده خو رحمت عالم دعاء ورته کړې نه ده بلکې د دعاء الفاظ یې ورته ښودلي دي.

فأمره لفظ راغلی چې امر یې ورته وکړ: ان يتوضأ فيحسن وضوءه ويدعوا بهذا الدعاء نو دعاء صحابي وکړه.

دوي ټول رسائلو کې دلته ضد او عناد کوي چونکې دا حدیث صحیح دي دوي پرې جرحه نه شي کولې د توسل په باب کې د جرحې نه پاک روایت هغه دادی نو دوي دلته نورې لارې ورته ګوري بهانې ګوري داسې نه کوي چې دا خپله هوا د حدیث تابع کړي مونږ پورې خندا کوي وایي تاسو حدیث ته بهاني ګوري او حدیث ته خو دوي بهانې ګوري.

مونږ خو د یو فقیه قول راشي هغه په هغې کې څه محمل لټولې وي هغه محمل صحیح وي مونږ یې راواخلو ... د حدیث لپاره خپل محمل ولټوو رد وو خو یې نه چې د حدیث نه جوابونه کوو.

زمونږ حنفي فقه په احادیثو ردونه، نه کوي چې دا حدیث ضعیف دي دا داسې دي او هسې دي دا ټوله فقه زمونږ وګورئ نا هغه روایت ته یو ښکلي محمل مونږ لټوو او خپل ځان لپاره یې دلیل پیش کوو نو دوي ځان ته اهل حدیث وایي په کار داده چې حدیث پیش کیدې او صحیح وي د سند په لحاظ تسلیمي یې هم کولې کنه دا خپله هوا یې پریخودلې او دا خپله هوا یې تابع ګرځولې.

لما جئت به چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پرې راتلل کړي دي نو دوي وایي چې نه شیخ صاحب ویلي چې جائزه نه ده څنګه یې پریږدو دا اوس پریښودې شي د شیخ خبره به پریږدي او حدیث به را اخلي دا خو ډیره ګرانه خبره ده.

نادرشاه مولوي صاحب الله پاک دې قبر ده د جنت د باغیچو نه یوه باغیچه کړي بهترین انسان وه هغه به خندل وایي یو اشاعتي پنجپیري وه غویان یې څرول وایي چې کمر ته دا غوائي ورسیده غور ځیده نو دلکي نه یې ونیو غوائي لاندې خطا شو دې هم ځان سره خطا کړ چا ورته وویل خوشې کړې به دې وه کنه غوائي دې څه کوه ځان دې پرې خوږ کړ.

وایي مونږ ته شیخ صاحب ویلې چې یو شي مو ونیوه ټینګ مو کړ بیا یې مه پریږدي نو

دې پنجپيري د غوائي لکي ټينګه کړې وه نو اوس دوي هم چې يو شي ټينګ کړي بيا يې نه پرېږدي په آيتونو کې هم تاويل د ځان نه کوي بهاني لټوي څو مره اعتراضات چې دوي کړي هغه ما تاسو ته ذکر کړه اخوا دوي نور څه اعتراضات نه لري او کاشکې په معارضه کې دوي نصوص لرلې بيا هم يوه خبره وه يو آيت يې لرلې يو حديث يې لرلې په توسل کې چې څومره دلائل تاسو وګورئ پيدا به يې نه کړي دوي سره نصوص نشته.

﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾.

دا آيت پيش کوي نو د نعبد، نتوسل څومره فرق دي عبادت وسيلې ته وايي هغوي خو عبادت د بتانو کوه دې لپاره چې مونږ په منزلت کې نزدې کړي خالق لره نو دلته دا غلط تاويل به درته کوي چې ګورئ دا دعاء قولي نه ده فعلي ده او دا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه دعاء غوښتل شوې ده هغه کړې ده هغه نه ده کړې هغه الفاظ د دعاء ښودلې ګوره حديث ته:

ويدعو بهذا الدعاء. امر يې ورته وکړ چې دا دا دعاء وکړي دعاء دا ده:

اللهم اني اسئلك، يا الله زه سوال کوم له تا نه.

واتوجه اليك بنبيك، مخامخ کوم تا ته نبي ستا.

محمد نبي الرحمة اني توجهت بك الى ربي.

محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې نبي د رحمت دي يا رسول الله تا خپل رب ته مخامخ کوم.

في حاجتي هذه. زما په حاجت دغه کې.

لتقضى لي، چې ته پوره کړي ما لره حاجت زما.

اللهم فشفعه فيّ، يا الله د ده شفاعت زما باره کې قبول کړې.

هذا حديث حسن صحيح غريب.

إيرادات:

منکرين د توسل په دغه روايت کې په خپلو کې په جګړه دي څه متعصبين پيدا شول چې هغوي دې حديث ته ضعيف ووېل تصحيح د امام ترمذي يې رد کړه قبوله يې نه کړه هغوي دليل دا پيش کوي چې ددې په سند کې ابو جعفر راغلي دي لکه سند مخکې تير شوې

دي نو ابو جعفر جعفران دوه دي يو ابو جعفر الرازي دي دويم ابو جعفر الخطمي المديني، ابو جعفر الخطمي المديني ثقة بالاتفاق، ابو جعفر الرازي ثقة سيء الحفظ ده باندې دا يوه جرحه وه چې دې سيء الحفظ وو كان صدوقاً يسيء الحفظ، نو اوس دې سند كې كوم يو جعفر دي.

دا لانجه راغله نسخې د ترمذي درې (۳) راغلې دنيا كې معروفې يوه نسخه چې هغې ته نسخې د بولاق وايي په هغې كې الفاظ دادي: وابو جعفر هو الخطمي، بس اعتراض دفعه شو چې دا ګڼې ابو جعفر رازي دي صدوقاً يسيء الحفظ نه دا ابو جعفر خطمي دي جرحه ختمه شوه.

دوه نسخې نورې دي په يوه نسخه كې راځي: ابو جعفر غير الخطمي، په بله نسخه كې راځي: ابو جعفر ليس بالخطمي، دلته مونږ سره په پاكستان كې چې ده دې كې دادې من حديث ابو جعفر وهو غير الخطمي، دا نسخه غلطه ده صحيح نه ده، دا ابو جعفر خطمي دي، رازي نه دي چې غير خطمي دې كړو نو رازي دې ترې جوړ كړ كنه الصدوق يسيء الحفظ دي نو بيا امام ترمذي ورته ولې صحيح وويل دې يسيء الحفظ حديث ته خو حسن وويل كيږي په قول د ترمذي خو صحيح خو نه ويل كيږي ورته.

اوس څه دلائل دې پر دې چې نسخه د بولاق صحيح ده نسخې خو درې راغلې دي غير الخطمي ليس بالخطمي هو الخطمي، بولاق نسخه كې هو الخطمي دي هغه راجحه ده، دا علامه كوثري وړوكې سړي نه دي او ډيره مينه ورسره كوي ځكه د حنفيت او د اهل سنت انتهائي زيات خدمت دې سړي كړې دي او دې په ډيره غټه رتبه هم پاتې شوې دي د جامع اظهر شيخ الحديث وه، د جامع اظهر د ماهانه مجلې مدير وه، او بله لويه عهده يې دا وه چې په ۵۲ اسلامي ملكونو كې د هر اسلامي ملك نه ۱۲ علماء چې دا څه د پاسه ۵۰۰ علماء كيږي د تمامې دنيا علماء مشائخ به تركيا كې جمع كيدل مياشت كې يو ځل هغې ته يې مشيخة الاسلام وويلې.

ددې مشيخة الاسلام صدر چې دي علامه كوثري وه په خلافت عثماني كې نو دده په

القابو کې کتابونو کې دا راغي چې دده کتاب راشي محمد زاهد الکوثري وکیل مشیخة الاسلام بدار الخلافة العثمانیة نو چې یو څوک د ټولې دنیا تقریباً څه د پاسه ۵۰۰ علماو صدرپاتې کیږي دا خو به څوک وه کنه نو ډیر لوی سړی وو .

اوس دا خبره چې دا ابو جعفر خطمي مدیني دی ثقة بالاتفاق دی رازي نه دی دې لپاره مونږ د نورو کتب الحدیث نه اخذ کوو دغه حدیث چې تاسو ته مخکې تیر شو :

اول تائید : امام احمد په مسند خپل کې ذکر کړي جلد ۴ صفحه ۱۳۸ باندې دده سند او الفاظو ته ګوري :

حدثنا روح قال حدثنا شعبة عن ابي جعفر المدیني قال سمعت عمارة .

نو امام احمد د ابي جعفر سره المدیني قید لګوي نو رازي نه شو خطمي شو خطمي چې دې مدیني دی او جرحه په رازي دی نه په خطمي باندې .

دویم تائید : مونږ د حاکم مستدرک نه پیش کوو جلد ۳ صفحه ۲۰۲ :

حدثنا ابو العباس محمد بن یعقوب قال حدثنا عباس بن محمد الدوري قال حدثنا عثمان ابن عمر قال حدثنا شعبة عن ابي جعفر المدیني قال سمعت عمارة .

په حدیث نمبر ۱۸۸۵ مستدرک بیا لیکي :

عن ابي جعفر المدني وهو الخطمي .

دریم تائید : دارنګې امام طبراني معجم الصغیر جلد ۱ صفحه ۳۰۶ کې د حدیث سند چې بیانوي خبره یې خلاصه کړې ده څه وایي :

حدثنا طاهر بن عیسی بن قیرس المقري المصري التمیمي قال حدثنا اصبغ بن الفرج حدثنا عبدالله بن وهب عن شبیب بن سعید المکي عن روح بن القاسم عن ابي جعفر الخطمي المدیني.

ګوره ده خطمي هم کړ او مدیني یې هم کړ نو ابو جعفر نه ابو جعفر خطمي مراد دی .

څلورم تائید : دارنګې طبراني معجم الکبیر جلد ۹ صفحه ۳۰ :

حدثنا طاهر بن عيسى بن قيرس المقري المصري التميمي قال حدثنا اصبغ بن الفرج حدثنا ابن وهب عن شبيب بن سعيد المكي عن روح بن القاسم عن ابي جعفر الخطمي المدني عن ابي امامة بن سهل بن حنيف عن عمه عثمان بن حنيف.

نو هلته يې هم خطمي مديني کړ.

پنځم تائيد: دارنګې امام بيهقي په دلائل النبوة جلد ٦ صفحه ٣٥٢ کې سند وايي:

اخبرنا ابو عبدالله الحافظ قال حدثنا ابو العباس محمد بن يعقوب قال حدثنا عباس بن محمد الدوري وانبأنا ابو بكر واحمد بن حسن القاضي قال حدثنا ابو علي حامد بن محمد الهروي قال حدثنا محمد بن يونس قالا حدثنا عثمان بن عمر قال حدثنا شعبة عن ابي جعفر الخطمي نو امام بيهقي هم خطمي کړ امام طبراني په معجم کبير او صغير کې ابو جعفر خطمي کړ او امام احمد په مسند کې او امام حاکم په مستدرک کې ابو جعفر خطمي المديني کړ.

نو دا ټول په دې خبره دلالت کوي چې مراد د ابو جعفر نه جعفر خطمي مدني ده نه رازي.

شپږم تائيد: شرح د ترمذي:

بانه ابو جعفر الخطمي كما في نسخة البولاق.

د ترمذي نسخه د بولاق هم پرې ګواه دي.

مونږ سره نشته خو علامه کوثري محق التقول کې ويلې دي نو هغه سره به ضرور دا نسخه وه چې نسخه د بولاق د ترمذي کې يې هم دا قيد لږولې ده چې:

بانه ابو جعفر الخطمي.

هغه نسخه راجحه شوه چې هغې کې راغلې.

ابو جعفر هو الخطمي غير الخطمي ليس بالخطمي نه.

اوم تائيد: دلته په اکثرو سندونو کې شاګرد د ابو جعفر شعبه دي او د شعبه چې څومره روايات دي محدثينو کتلې د خپل شيخ ابو جعفر نه چې پيش کوي.

عن عمارة د خطمي نه پيش كوي نه د رازي نه .

ان مشائخ الشعبة الرازي والخطمي كلاهما لكن ابو جعفر عن عمارة بين الشيوخ الشعبة هو الخطمي دون الرازي .

شعبه خو د رازي هم شاګرد دي او د خطمي هم شاګرد دي خو شعبه عن ابي جعفر عن عماره راغلي دي نو شيوخ د شعبه په ابو جعفرينو كې عن عماره هغه مديني ځاي نه راځي .

كما يظهر من كتب رجال المعروف ولا يخفى ذلك على من له ممارسة في كتب الرجال والتراجم .

دليل څه دي .

لان اباجعفر الرازي لا لقاءه لعماره . ابو جعفر رازي د عماره سره لقاء نه لري .

او په مسند احمد كې سند داسې ده :

عن ابي جعفر المديني قال سمعت عماره .

نو چې هر كله لقاء نشته نو بيا خو انقطاع راغله نو حديث ته څنګه حسن او صحيح وايي نو چې رازي دي كړ او رازي د عماره سره لقاء نه لري نو چې لقاء را نه غله په عنعنه كې سقوط راغې ځكه چې لقاء نشته روايت څنګه كوي .

او په مسند احمد كې بيا وايي : سمعت عماره ، چې لقاء نشته ، سمعت څنګه وايي نو لقاء د ابو جعفر المديني خطمي له عماره سره شته او د رازي سره نشته دي .

نو دا اوه (٧) دليله د دې خبرې شو چې دا خطمي مديني دي رازي نه دي ځكه وفات د عماره په سنه ١٠٥ كې وفات شوې ده او وفات د ابو جعفر رازي په سنه ١٦٠ كيده او رحلت د ابي جعفر رازي حجاز ته وروسته له وفات د عماره تقريباً نهه (٩) كاله شوې وه .

ابي جعفر رازي چې د عماره علاقې ته ورځي نو د هغه د وفات نهه (٩) كاله شوې دي .

مع ان ابا جعفر صرح بالسماع كما في رواية امام احمد ورواية الحاكم وطبراني وشرط السماع لقاء فعلم من ذلك السهو نسختي الترمذي حيث ذكر فيها غير الخطمي وليس بالخطمي بل النسخة الصحيحة ابو جعفر هو الخطمي .

اتم تائید : امامانو تصریح کړی ده په تصحیح ددې سند سره څو مره امامان چې دا حدیث ذکر کوي تصحیح کوي که دا ابو جعفر رازي وي نو هغه خو سیء الحفظ ده حدیث یې صحیح نه ده نو بیا صحیح ورته څنگه وایي دا مؤید ددې ده چې دا ابو جعفر رازي نه ده بلکې ابو جعفر الخطمي مدني ده . گوره امام ترمذي وایي :

حدیث حسن صحیح غریب .

او حسن صحیح غریب یې څنگه سره یو ځای کړل له وجهې د انفراد د عثمان ابن عمر عن شعبه نه او انفراد د ابي جعفر عن عماره صار الحدیث غریباً ، دوه ځایه تفرد راغې .

وکم من حدیث صحیحة لاجل انفراد الراوي تصیر غریب کحدیث انما الاعمال بالنیات.

صحیح دي په اتفاق لیکن غریب .

ولایخفی ذلك علی من طالع الترمذي اقلاً ولوجه ...

تعدد الطرق بعد ابي جعفر وعثمان ابن عمر صار الحدیث حسناً ولوجه التفات کمال الرواة في هذا السند صار الحدیث صحیحاً .

روات هر یو یې په صفاتو د کمال د راوي چې خمسه دي متصف دي نو صحیح شو .

لذا قال ترمذي هذا حدیث حسن صحیح غریب .

دارنگې امام حاکم چې حدیث ذکر کړي نو وایي :

قال حاکم هذا حدیث صحیح علی شرط البخاري ومسلم ووافقه الذهبي في ذیلیه في تلخیصه .

تلخیص کې ذهبي هم بیرته غلې پاتې شوې چې حاکم ورته صحیح ویلې نو صحیح دي دارنگې صحیح ابن خزیمه دا حدیث ذکر کړي في صحیحه او ده شرط لږولې په مقدمه کې ځان باندې چې زه به ضعیف حدیث نه راوړم .

ابن ماجه دا حدیث ذکر کوي وایي :

قال ابو اسحاق حدیث صحیح .

نو دا محدثین یې چې تصحیح کوي نو دا دلیل ددې دي چې مراد ابو جعفر مدني دي رازي نه دي .

او ددوي کتابونه څه وايي :

واقر الباني في کتاب التوسل صفحه ۷۰ بعد ذکر اعتراض صاحب تطهير الجنان قلت قائل الباني: لکن مدفوع ثم قال والاسناد جيد لا شبهة فيه .

د خپلو وهابي حواله یې پیش کړې ده صاحب د تطهیر الجنان وایي دې سند ته ضعیف ویلې دي الباني وايي لکن مدفوع دا اعتراض یې دفعه دي .

ثم قال والاسناد جيد لا شبهة فيه . کذا اقر البشاوري في فتاوى الدين الخالص جلد ۱ صفحه ۱۲۵: قال الشيخ اسناده صحيح .

مراد یې د شیخ نه الباني دي .

ومن ضعفه من المتأخرين فلم يصب .

نو مخکې ما ویلې وه چې بعضې متعصبینو دې سند ته ضعیف ویلې دي نو دا اول اعتراض وه .

دویم اعتراض :

دې کې ټول منکرین د ابن تیمیه تقلید کوي چې دا توسل فعلي دي قولي نه دي مخکې ما جواب وکړ چې :

فأمره أن يتوضأ فيحسن وضوءه ويَدعُوَ بهذا الدعاء .

نو هغه خپله دلیل ددې ده چې دعاء خپله صحابي کړې ده او فقط رحمت عالم تعلیم د الفاظو د دعاء ورکړ چې دعاء د صحابي نه ثابته شوه .

او روایت د حاکم په دې دال دي چې دا په مجلس د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کې نه ده شوې بلکې دا بهرته وتلې ده څکه عثمان بن حنيف فرمايي :

ما طال بنا الحديث . مونږ لا خبره نه وه اوږده کړې چې هغه سړې را دننه شو .

وقد ابصره . او سترګې یې جوړې وې .

يا ما به ضر قط: په سترګو يې ضررر نه وه.

نو هغه ددې دليل دي چې د نبي عَلَيْهِ‌السَّلَامُ محضر کې يې هم نه ده کړې ځکه مسجد نبوي کې چا اودس نه کولو هغه وخت سره ده ته يې ويلې اودس وکړه هغه تلې بهر ته اودس يې کړي دوه رکعته لمونځ يې کړي بيا يې دعاء کړې ده بيا را دننه شوې نو د نبي عَلَيْهِ‌السَّلَامُ نه په غياب کې شوې ده.

دريم اعتراض:

بعضې کسان دا وايي چې شاه انور شاه کشميري رَحِمَهُ‌اللَّهُ په فيض الباري شرحه د بخاري کې دا ويلي دي چې:

بأن هذا التوسل هو توسل الفعلي لا القولي.

او د ابن تيميه قول فيض الباري کې شته دي نو زه به صرف دومره ووايمه چې آيا دا به څه الزامي حجت پر مونږ جوړيږي چې هغه داسې وويل يا ابن تيميه ؤ ويلي يا فلاني ؤ ويلي دا خو څه الزامي حجت نه دي بس بيا هم شاه انور شاه صاحب نه زه انتهائي زيات متأثر يمه د هغه د علم نه د هغه د اهل زيغ د مقابلو نه چې ډير خدمت يې کړي نو مونږ جرأت درد نه کوو په هغه باندې بلکې دومره وايو چې دده په فيض الباري کې تدافع ده دا کومه خبره يې چې کړې ده چې دا توسل فعلي دي نه قولي دا يې په دويم جلد کې کړې ده.

بيا څلورم جلد صفحه ٦٨ پاکستاني چاپ مطالعه کړي بيرته په دغه ځای خپله رد کوي وايي:

بأن التوسل في حديث ضرير البصر توسل قولي. توسل په حديث د ضرير بصر کې توسل قولي دي.

وعند الترمذي ان النبي صَلَّى‌اللَّهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ علم اعرابيا هذه الكلمات وكان اعمى اللهم اني اسئلك واتوجه اليك بنبيك محمد نبي الرحمة اني توجهت بك الى ربي في حاجتي هذه لتقضي لي اللهم فشفعه في.

اوس شاه انور شاه صاحب وايي:

فثبت منه التوسل القولي ايضاً وحينئذ انكار الحافظ ابن تيمية تطاول .

داد شاه صاحب خبره ده چې هر کله د ضرير البصر د حديث نه توسل قولي ثابت شو اوس د حافظ ابن تيميه د وسيلې انکار زبان درازي ده نو په دغه صفحه د فيض الباري کې په ابن تيميه هم رد شوې دي .

فيض القدير جلد ۲ صفحه ۱۷۰ بيروتي چاپ بعضو کې صفحه ۱۳۴ ده ، همدغه حديث ذکر کوي :

اللهم إني اسئلك واتوجه اليك بنبيك محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دې باندې خبره کوي وروسته وايي :

قال السبكي ويحسن التوسل والاستعانة والتشفع بالنبي الى ربه .

وسيله استعانت تشفع په نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ رب کريم خپل ته جائز دي او ښه کار دي .

ولم ينكر ذلك احدٌ من السلف ولا من الخلف حتى جاء ابن تيمية فأنكر .

په سلفو او خلفو کې چا ددې نه انکار نه دي کړې تر دې چې ابن تيميه راغې ابن تيميه ددې نه .

ذلك وعدل عن الصراط المستقيم وابتدع ما لم يقله هو عالم قبله وصار بين أهل الاسلام مثله .

انکار وکړ او د صراط مستقيم نه يې عدول وکړ بدعتي شو يو نوي قول يې راپيدا کړ چې ابن تيميه نه د خلکو او مسلمانانو په مينځ کې يو بد نمونه جوړه شوه .

همدغه حديث نه علامه مناوي شارح د جامع الصغير په فيض القدير کې توسل ثابتوي او د فقهاو عبارات نقلوي .

دارنګې شرحه د ابن ماجه جلد ۱ صفحه ۹۹ د شيخ عبد الغني فخر الحسن دهلوي رَحِمَهُ اللهُ شرحه ده همدغه حديث ذکر کوي وايي :

والحديث يدل على جواز التوسل والاستشفاع بذاته المكرم .

دارنګې تحفة الاحوذي جلد ۱۰ صفحه ۲۵ :

والحديث يدل على جواز التوسل والاستشفاع بذاته المكرم .

بيا وروسته وايي :

قال الشوكاني في تحفة الذاكرين وفي الحديث دليل على جواز التوسل برسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الى الله عزوجل مع اعتقاد ان الفاعل هو الله سبحانه .

دارنګې علامه دمشقي يو کتاب ليکلي دي داد ابن تيميه هم عصر ده :

دفع شبه من شبّه وتمرد ونسب ذلك الى السيد الجليل الإمام أحمد .

دا کتاب چې ډير سخت اورد نوم يې ده په دې کې يې ليکلي دي چې ابن تيميه به وغيره بعضې چې د تجسيم عقيده خوروله نو دا به يې امام احمد ته منسوبوله چې داد هغه مذهب دي نو ده پرې رد وکوه په دغه کتاب کې مسئله د وسيلې ذکر کوي او بيا حديث راوړي :

فيها الدلالة على ان التوسل بالنبي عَلَيْهِ السَّلَامُ في الحاجات بعد وفاته كالتوسل به في حال حياته وهذا وامثاله يرد على هؤلاء المبتدعة الذين تبغوا في زماننا ومنعوا التوسل برسول الله.

او دده په زمانه کې څوک پيدا شوې وه ابن تيميه او ابن قيم دا خلک وه ځکه دې هم عصر دي ددوي .

دارنګې علامه کوثري محق التقول صفحه ۳ کې وايي :

اما السنة . هر څې حديث په دليل کې پيش کوم .

فمنها حديث عثمان بن حنيف وفيه التوسل بالشخص اى بالذات وصرفه عن ظاهره تحريف الكلم عن مواضعه.

ګرځول ددې دې طرف ته چې ذات نه دي مراد هغه دعاء کړې ده قولي نه ده فعلي ده وايي دا تحريف د کلمو ده د مواضع خپلو نه .

دا اول نمبر حديث وه .

دويم نمبر حديث : معجم الكبير د طبراني جلد ۹ صفحه ۱۷ :

عن ابي امامة بن سهل بن حنيف عن عمه عثمان بن حنيف ان رجلاً كان يختلف الى عثمان

بن عفان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ في حاجة له .

عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته به يو شخص راتللو څه حاجت يې وه .

فكان عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لا يلتفت اليه ولا ينظر في حاجته فلقي ابن حنيف .

د عثمان بن حنيف سره دغه حاجت والا ميلاو شو .

فشكى ذلك اليه . شكايت يې وكړ .

فقال له عثمان بن حنيف ائت الميضأة فتوضأ ثم ائت المسجد فصل فيه ركعتين ثم قل اللهم اني اسئلك واتوجه اليك بنبينا محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نبي الرحمة يا محمد اني اتوجه بك الى ربي عزوجل فتقضي لي حاجتي وتذكر حاجتك ورُحْ حتى اروح معك .

بيا راځه زه په درسره عثمان صاحب ته لاړ شم حاجت به دې پوره کړي .

فانطلق الرجل ، هغه سړي لاړ .

فصنع ما قال له ثم اتى باب عثمان بن عفان فجاء البواب حتى اخذ بيده فادخله على عثمان بن عفان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فاجلسه معه على الطنفسة حنيفاً فقال حاجتك فذكر حاجته وقضاها له ثم قال له ماذكرت حاجتك حتى كان الساعة وقال ما كانت لك من حاجة فأذكرها ثم ان الرجل خرج من عنده فلقي عثمان بن حنيف فقال له جزاك الله خيراً ما كان ينظر في حاجتي ولا يلتفت الي حتى كلمته فيّ.

مخکې له دې نه ، حتى كلمته فيّ ، تر څو چې تا زما سفارش وکړ.
دده دا ګمان دي چې ګنې زما سفارش عثمان بن حنيف کړې ده .

فقال عثمان بن حنيف والله ما كلمته . ما ستا نوم هم ورته نه دي اخيستې ما خبرې نه دي کړي .

ولكني شهدت رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واتاه ضرير فشكا اليه ذهاب بصره فقال له النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فتصبر فقال يا رسول الله انه ليس لي قائد وقد شق علي فقال له النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ائت الميضات فتوضأ ثم صل ركعتين ثم ادع بهذا الدعوات قال عثمان بن حنيف فوالله ماتفرقنا وطال بنا الحديث حتى دخل علينا الرجل كانه لم يكن به قال ابن حنيف ضر قط .

نو ددوي دا اعتراض چې دا خو هغه زمانه کې شوې وه هغه حيات وه دا راوي د حديث د ترمذي عثمان بن حنيف دي دغه الفاظ د دعا چې توسل قولي په کې ده مختص يې نه کړتر زمانې د حيات د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پورې او د هغې زمانې بعد يې هم صحابو ته تعليم ورکړ چې دا الفاظ استعمال کړه مشکل به دې پوره شي او په دې کې د ابن تيميه او الباني هغه اعتراض هم دفعه شو چې هغوي وايي دا توسل فعلي دي .

إيرادات :

دوي څه اعتراضات لري زمونږ په دې سند او سند د مخکني حديث دادی :

حدثنا طاهر بن عيسى بن قيرس المقري المصري التيمي حدثنا اصبغ بن الفرج قال حدثنا عبدالله بن وهب عن شبيب بن سعيد المكي .

اعتراض دا کوي :

ان في سنده شبيب بن سعيد وهو ضعيف .

په ده باندې جرحه کوي جواب دادي که تعصب کوي نو د يو امام متقن ثقه بلکه اوثق په حق کې چې جارحينو کې يو سړي قول وکړي د ضعف نو ما الحمد لله اسماء الرجال کې ډيره مطالعه کړې ده داسې روات نشته چې چا په هغه څه نا څه جرحه نه وي کړې دې کې به تعصب نه کيږي دې کې به د اکثرينو قول ته به کتلې شي چې اکثر جارحين د ده باره کې څه وايي د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په حق کې ۷ جارحينو په حديثو کې د ضعف قول کړي دي او په دې ۷ جارحينو کې اکثر شيعه ګان دي نو دا خو هغه سره وران دي خامخا به پرې جرحه کوي.

بيا ۱۴ جارحين يې توثيق بيانوي نو چې د ۱۴ جارحينو قول پسې نه ځي او د ۷ جارحينو چې اکثر يې شيعه ګان دي قول پسې ځي امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ څو مره عمده دي په احاديثو کې ليکن امام نسائي جارح چې کوم دي هغه ده ته ضعيف ويلي داسې که د يو يو کس جرحې پسې مونږ لاړ شو نو بيا به دا امامان هم خلاص نه شي دا به هم بيا مجروح شي.

دا خپله امام نسائي چې کتاب يې مقبول دي په عرب او عجم کې په ده باندې جرحه د

تشيع شته دي چې دا شيعه وه کتب چې وګوري جرحه د تشيع پرې شته خو افتراء ده چا چې کړې ده بې ځايه ده ځکه فقط ده د حسنينو او د فاطمې بي بي او د حضرت علي صاحب په مدحه کې مستقل کتاب ليکلي دا سبب د جرحې د تشيع شو په ده چې ته څنګه دې خلکو صفت کوي او د معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه کوي.

نو خلکو په ده دا جرحه وکړه نو جرحه بې ځايه ده ته به تحقيق کوي که د يو کس قول پسې څوک لاړ شي نو بيا به امام نسائي هم شيعه شي اوس ائمه د دې فن چې کوم معروف دي ابوزرعة الرازي دي داد ابو حاتم رازي پلار دي ابوزرعه په محدثينو کې هغه انسان دي چې حافظ د جميع الاحاديث دي داد ټولو احاديثو حافظ وه څومره روايات چې دي ابوزرعه يې حافظ وه چې چا به حديث زده کړو او سم به پرې پوه نه وه نو چې حديث به يې صحت ته رسوه رابه غي ابوذرعه ته ده به ورته تکرار کړ دده د نظر نه به يې ويست که ده به يې تائيد وکړ نو حديث به يې مقبول وه ځکه دا د کل احاديثو حافظ وه.

ابوذرعه علي ابن مديني ابن حبان ابو حاتم رازي امام نسائي دا عمده ائمه د شبيب بن سعيد توثيق بيانوي په مختلفو الفاظو باندې.

الجرح والتعديل جلد ۴ صفحه ۳۵۹ دا ذکر کوي:

شبيب بن سعيد ابو سعيد التميمي والد احمد بن شبيب بن سعيد البصري روى عن روح ابن قاسم ويونس بن يزيد ومحمد بن عمرو وروى عنه عبدالله بن وهب وابنه احمد بن شبيب بن سعيد سمعت ابي يقول ذلک.

وايي: وسالته عنه، ماد ابو زرعه نه تپوس وکړ دده باره کې:

فقال کان عنده کتب يونس بن يزيد وهو صالح الحديث لا بأس به.

دارنګې عبدالرحمن صاحب وايي:

سمعت ابازرعه يقول شبيب بن سعيد لا بأس به.

دارنګې ابن حبان کتاب الثقات جلد ۸ صفحه ۳۱۰ کې ليکلي دي دا ټول ثقه ذکر کوي او دده نوم يې هم ذکر کړې دي.

دارنګې امام ذهبي ميزان الاعتدال في نقض الرجال جلد ۲ صفحه ۲۶۲:

شبيب بن سعيد الحبطي البصري صدوق يغرب قال ابن مديني شبيب بن سعيد ثقة .

دارنګې ذهبي په الكاشف جلد ۱ صفحه ۴۷۹ کې ذکر کوي :

شبيب بن سعيد صدوق قال ابن مديني .

دارنګې الكامل في ضعفاء الرجال جلد ۴ صفحه ۳۰ :

قال ابن مديني شبيب ابن سعيد ثقة .

دارنګې تهذيب الكمال دمذي جلد ۱۲ صفحه ۳٦۱ دي ده باره کې ليکي :

قال علي ابن مديني ثقة كان من اصحاب يونس بن يزيد كان يحتلف في تجارة الى مصر وكتابه كتاب صحيح وقد كتبتها عن ابنه احمد وقال ابوزرعة لا بأس به .

وقال ابو حاتم وكان عنده كتب يونس بن يزيد وهو صالح الحديث لا بأس به وقال ابن سعيد ليس به بأس وذكر ابن حبان في كتاب الثقات ورواه البخاري وابوداؤد في الناسخ والمنسوخ والنسائي .

دوي تري اخذ کړې ده دا اولين اعتراض وه شبيب بن سعيد باندې چې دا ضعيف دي مونږ ترې نه جوابونه وکړل چې جرحه يې ځايه ده .

دويم اعتراض الباني کړي په توسل کې : په كتاب التوسل کې يې ويلي :

يمكن ان يكون من خصوصياته عَلَيْهِ السَّلَامُ .

وايي دا ممکنه ده چې دا دې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خصوصيت وي هغه دي دا تعليم ورکړې وي بل چا ته دي دا جائز نه وي .

ويكون مختص بذلك الرجل ضرير البصر فلا يعم لعامة الناس .

ددې نه جواب شوې ده چې دا عامة الناس ته جائز نه وايي نو راوي د حديث عثمان بن حنيف زمانه د عثمان ذي النورين رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کې دي بل صحابي ته ولې تعليم ورکوي دا اعتراض الباني کړې ده او روايت د عثمان بن حنيف پرې رد کوي چې ده ولې بل صحابي ته تعليم ورکوه خو دده په نزد تخصيص نه وه تر زمانې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پورې يا تر دغې ضرير

البصرپورې .

بل د تخصیص دا دعوی ددوي باطله ده ابوبکر بن أبي خیثمه په تاریخ کې هم دا حدیث ذکر کړې ده او آخري یې دا دی :

وان كانت حاجتاً فافعل مثل ذلك .

که څه ضرورت دې وه نو داسې کار بیا کوه هغه الفاظ چې ابوبکر بن خیثمه په تاریخ کې زیات کړې دي دلیل د تعمیم دي چې دا تر ضریر البصرپورې خاص نه وه هر چا ته چې مشکل پیښ شي دا الفاظ دې ووایي .

دریم دلیل :

مصنف ابن ابي شیبه جلد ۷ صفحه ۴۸۲ او بیروتي چاپ جلد ٦ صفحه ۳۵٦ :

حدثنا ابومعاوية عن الاعمش عن ابي صالح عن مالك الدار قال وكان خازن عمر على الطعام قال اصاب الناس قحط في زمن عمر .

داد عمر فاروق رضي الله عنه په دورِ خلافت کې د خزانې وزیر وه په زمانه د حضرت عمر رضي الله عنه قحط خلکو ته ورسیده .

فجاء رجل الى قبر النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله صلى الله عليه وسلم استسق لأمتك فانهم قد هلكوا .

راغې یو سړي قبر د نبي عليه السلام ته وي ویل یا رسول الله باران وغواړه د خپل امت لپاره دوي هلاک شو .

فاتى الرجل في المنام فقيل له ائت عمر فاقرئه السلام .

راغې نبي عليه السلام ده ته په خوب کې ورته وي ویل ورشه عمر رضي الله عنه ته سلام ووایه .

واخبره انكم مستقيمون ، اى مستسقون .

یعنې په تاسو به باران کیږي او دغه باران مؤرخینو لیکلې چې بیا وشو .

اوس دلته د مشکل په وخت کې د نبي اکرم صلى الله عليه وسلم روضې ته تلل او د هغه نه استشفاع د دنیا د مشکل د پاره ثابتیږي چې دا جائز ده .

إيرادات :

ابن تيميه او ابن قيم وغيره ټولو دا اعتراض کړې ده چې په سند ددې روايت کې مالک الدار ده وکان مجهول الحال او داسې نه ده او نه مجهول العدالة ده يو سړي چې دأمير المؤمنين عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په زمانه کې وزير خزانه وي هغه به څنګه عادل نه وي عدالت د عمر فاروق څو مره معروف دي .

او مصنف ابن ابي شيبه دې وايي :

كان خازن الطعام . دا په طعام مقرر وه .

نوم څه شي دي .

اسم مالك عيسى بن عبدالله بن مالك الدار بن عياض العمري مولاهم قيل عبدالله بن عيسى وهو وهم .

د طبقې ثالثې نه دي .

رواله ابوداؤد ونسائي في عمل يوم والليلة وابن ماجة .

رتبه يې په نزد د ابن حجر عسقلاني مقبول ده وعند الذهبي ثقة .

الاصابة في معرفة الصحابة جلد ۳ صفحه ۴۶۱ د مالك الدار حالات ذكر كوي دا حديث هم ورکې ذکر کوي :

وذكر ابن سعد في الطبقة الاولى من التابعين في اهل المدينة روى عن ابي بكر وعمر .

د حضرت ابوبكر او حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت د حديث لري .

وكان معروفاً . او دا معروف انسان وه .

نو ددوي دا اعتراض چې مجهول دي بې ځايه دي .

دارنګې طبقات الكبرى د ابن سعد جلد ۵ صفحه ۱۲ کې ذکر کوي چې :

روى مالك الدار عن ابي بكر صديق وعمر رَحِمَهُمَا اللَّهُ روى عنه ابو صالح السمان وكان معروفاً .مجهول نه وه معروف وه .

دويم اعتراض :

حديث کې مخکې چې مالك الداريې راوي وه تير شو : جاء رجل الى قبر النبي ﷺ ، يو سړي راغې نو دا سړي وايي ځه پته لږي چې دا صحابي وه که تابعي که تابعي وي نو بس وايي بد يې کړي دوي خو بې آدبه دي کنه دې کې خو دا نه معلوميږي چې دا عمل صحابي کړې ده .

ددې اعتراض جواب ابن حجر عسقلاني په فتح الباري جلد ۲ صفحه ۴۹۵ کې کړې دي .

روى ابن ابي شيبة بإسناد صحيح من رواية ابي الصالح السمان عن مالك الدار وكان خازن عمر رضي الله عنه.

هغه حديث ذکر کوي :

وقد روى سيف في الفتوح ان الذي رأى المنام المذكور هو بلال ابن الحارث المزني احد الصحابة .

دارنګې علامه سهمودي په وفاء الوفاء جلد ۴ صفحه ۱۳۷۴ ددې اعتراض په جواب کې ذکر کوي :

وروى سيف في الفتوح ان الذي رأى المنام المذكور هو بلال بن حارث المزني أحد الصحابة.

دريم اعتراض :

وايي دا تاسو چې د سيف نه نقل کوي چې سيف په فتوح کې ؤ ويلي چې دا بلال بن حارث مزني دي وايي السيف ضعيف ، دا خپله سيف ضعيف دي .

جواب : مونږ تپوس دا کوو چې سيف په تاريخ کې ضعيف دي که په حديثو کې ضعيف دي که وايي چې په حديثو کې ضعيف دي نو مونږ حديث د مصنف ابن ابي شيبه نه نقل کړي د سيف نه مو نه ده نقل کړې او د ابن ابي شيبه نه ۳۸ احاديث امام بخاري په بخاري

کې نقل کړي دا شيخ د بخاري دي ، او دا شيخ د امام مسلم هم ده د نسائي ابي داؤد د ټولو شيخ دي مونږ حديث له هغه نه نقل کوو چې ته جرحه پرې کوي.

پاتې شوه يوه تاريخي جزيه چې دا رجل څه نوميږي نو د رجل د نوم باره کې چې دا يو تاريخي مسئله ده مونږ د سيف د فتوح نه اخذ وکړ او د تاريخ په باب کې سيف قوي دی د سند او حديثو په لحاظ کې ضعيف دي .

تقريب التهذيب جلد ۱ صفحه ۲٦۲ دا ذکر کوي :

سيف بن عمر التميمي صاحب كتاب الرداء يقال الضبي يقال غير ذلك الكوفي ضعيف الحديث عمدة في التاريخ .

نو دې په تاريخ کې ثقه ده مونږ ده نه حديث نه نقلوو د يو تاريخي رجل نوم ترې زده کوو چې د دې رجل نوم څه شي دي .

همدغه عبارت صاحب د تحفة الاحوذي جلد ۱۰ صفحه ۲۴۹ کې نقلوي چې سيف بن عمر ضعيف دي په حديثو کې عمدة في التاريخ .

څلورم اعتراض :

د بلال بن حارث مزني دا عمل چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ روضې ته راغې د استسقاء دعاء کوي نو اعتراض دا کوي وايي دا حديث معارض دي د روايات معروفه ؤ د استسقاء نه وايي چې مونږ په استسقاء کې څو مره احاديث کتلې مونځ شوې دي يا دعاء شوې ده قبر ته تلل نه دې شوي نو دا حديث د استسقاء د معروفو طريقو مخالف دي .

جواب : څومره روايات چې په معروفو طريقو د استسقاء کې ذکر دي هغه استسقاء په هيئت اجتماعي سره ده يا انفرادي سره هر چې استسقاء ده په هيئت انفرادي سره هغه چې هر ځای کې شوې ده په دعاء سره شوې ده او توسل هم له باب د دعاء نه دي نو هيڅ مخالفت نشته .

کومو احاديثو کې چې صلاة راغلې هغه هيئت د استسقآتو اجتماعيه وو بيانوي او کوم چې مونږ بيان کړ دا هيئت د استسقاء انفرادي بيانوي نو دعاء د خالق نه وغواړه وسيله په کې څوک پيش کړه معارضه نشته .

ځلورم حدیث :

سنن الدارمي جلد ۱ صفحه ۱۰۹ باب ما اکرم الله تعالی نبیه بعد موته.

خدای تعالی نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته وروسته له وفات څخه څومره عزت ورکړي.

نو په هغې کې دا حدیث ذکر کوي چې دده قبر مبارک کله آسمان ته وښودلې شو نو باران وشو امام دارمي دا ذکر کوي چې بعد الوفات دا خدای تعالی ته څومره ګران دي دده د قبر له وجهې باران کوي. سنن الدارمي جلد ۱ صفحه ۵٦. بیا حدیث ذکر کوي :

حدثنا ابو نعمان قال حدثنا سعید بن زید حدثنا عمرو بن مالك النكري حدثنا ابو الجوزاء اوس بن عبدالله قال قُحِطَ اهل المدينة قحطاً شديداً.

سخت قحط راغې اهل مدینه وو باندې.

فشكوا الى عائشة فقالت. صحابه کرام شکایت کوي عائشې بي بي ته هغه جواب ورکوي :

انظروا قبر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ قبر ته وګورئ.

فاجعلوا منه كِوىً الى السماء. بیا وګرځوي د هغه قبر نه کړکي طرف د اسمان ته.

كِوى هغه روشندان چې طرف د آسمان ته مائله وي.

حتى لا يكون بينه و بين السماء سقف. چې د آسمان او د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په مینځ کې چت پاتې نه شي یعنې دا قبر آسمان ته ښکاره کړي.

قال ففعلوا فمطرنا مطراً. راوي وايي دا کار مونږ وکړو په مونږ باران وشو.

حتى نبت العشب. تر دې چې ګیاګانې شنې شوې.

وسمنت الابل. او ښان چاغ شول.

حتى تفتقت من الشحم. تر دې چې په مرض د فتق ککړ شول د وازدو نه.

فسمي عام الفتق. نامداره شو دغه کال په کال فتق باندې.

نو دا دومره باران څکه وشو قبر مبارک د نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ آسمان ته ښکاره شو دا باب د توسل دي دوي دا شانته په مشکلاتو کې قبر ته تلل شرک ګڼي او بي بي عائشه رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهَا د مشکل په وخت کې صحابه کرام ماموره وي په ذهاب الى قبر النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې.

الإيرادات:

ددې مخکني حديث په سند کې سعيد بن زيد راغلې ده باندې دوي جرحه کوي چې دا ضعيف دي امام نسائي دې ضعيف ګڼلې.

جواب له دې اعتراض به دا وي چې جرحه د امام په حق د يو رجل کې کله جرحه مفسره وي کله غير مفسره وي اصولين دا ذکر کوي چې جرحه غير مفسره مقبوله نه ده بيا په هغه وخت کې چې توثيق د بعضې الائمه وو نه ثابت شي نسائي ابي حاتم رازي دار قطني دري واړو په سعيد بن زيد باندې څه جرحه کړې ده د ضعف خو غير مفسره وجه او علت يې نه دي ښودلي.

ابن حجر رَحِمَهُ ٱللَّهُ په حق کې صدوق ليکلي او يحيى ابن معين ورته ثقه وايي.

نو اوس ته د نورو امامانو اقوال په حق د سعيد بن زيد کې واوره چې څه وايي:

قال الإمام احمد بن حنبل لا بأس به قال يحيى ابن معين ثقة قال الامام البخاري صدوق حافظ قال ابن سعد ثقة قال العجلي ثقة.

قال الامام ابوزرعة ثقة. قال امام ابوجعفر دارمي ثقة قال ابن عدي ليس لسعيد بن زيد حديث منكر تفرد به.

داسې روايت به يې ثوک ونه ښايي چې منکر وي يو اځې ده پرې راتله کړې وي.

قال ابن حبان صدوق حافظ.

داد ائمه وو اقوال وه، تهذيب التهذيب جلد ۴ صفحه ۲۹ کې ذکر کړي دي: د چا چې دومره ائمه توصيف بيانوي بيا د دري جارحينو جرحه چې غير مفسره ده څه اعتماد پرې کيدې شي.

دویم اعتراض :

اعتراض دا کوي چې دا شیخ د دارمي چې ده :

ابونعمان محمد بن فضل عارم السدوسي ابونعمان بصري من رجال البخاري و مسلم ثقة بالاتفاق واختلط في آخري عمره .

مختلط في آخر عمره دي .

يو راوي چې ثقه شو شيخ الکل شو بيا اوثق شو بيا آخر د عمر کې اختلاط پرې راغې محدثين بيا دده روايات ګوري چې **قبل الاختلاط** روايات وي مقبول يې ګڼي او چې **بعد الاختلاط** وي مقبول يې نه ګڼي دده باره کې د دارقطني رايه داده چې :

لم يظهر له بعد اختلاطه شيء منكر .

وروسته له اختلاط نه هم چا ترې حديث منکر نه دي اوريدلې .

او دويم دا چې امام ذهبي رَحِمَهُ اللَّهُ وايي چې کله اختلاط پرې راغې نو ده درس بيا نه دې کړي .

نو په رأي دامام ذهبي **ليس له روايات بعد الاختلاط** .

او په رايه د دار قطني روايات **بعد الاختلاط** شته خو منکر روايت نه لري .

نو اوس ګورو چې امام دارمي دده شاګرد وه **قبل الاختلاط** وه که **بعد الاختلاط** :

الکواکب النيرات جلد ۱ صفحه ۷۴ ابو البرکات الذهبي شافعي يې ذکر کوي وايي چې :

امام الدارمي روا عنه قبل الاختلاط .

امام دارمي ترې روايات مخکې له اختلاط نه کړي هغه شاګرد د ابو نعمان امام محمد بن فضل **قبل الاختلاط** دي بيا نو څه جرحه شوه .

او دغه امام ابو نعمان محمد بن فضل **قبل الاختلاط** استاد د امام بخاري ده څه کم ځلويښت احاديث يې ترې روايت کړي نو ثقه څه چې اوثق ده .

دریم اعتراض :

هذه من اجتهادات عائشه رضي الله عنها فلا يلزم علينا اقتداء عائشة في أراءها الاجتهادية .

دا اعتراض الباني کړې دې په توسل باندې ، ددې نه مونږ دوه جوابونه کوو :

اول جواب دا چې مسئله د توسل اعتقادیاتو نه ګڼې که د اجتهاداتو نه ، اجتهاد خو په عقیده کې نه کیږي په مسئله فرعي کې کیږي داد مسئلي فرعي عملي نه ، نه ګرځوي ؟ که د مسائل اعتقادي نه ګرځوي ؟ که دا چیرته د مسائلو عملي فرعي نه ګرځوي نو آیا په یو عمل کې مسئله فرعي عمل کې هم کفر شرک لازمیږي لکه دوي چې فتوی د کفراو شرک کړې دي.

په مسائلو اجتهادیه فرعیه وو کې بیا شرک څنګه لازم شو او که داد اعتقاداتو نه وي نو اعتراض بیا نه صحیح کیږي چې دا اجتهاد له چا نه دي په عقیده کې خو اجتهاد نه کیږي اجتهاد خو په عمل فرعي کې کیږي .

دویم جواب دا چې صاحبانو تاسو قائلین د څه یې ، دې ته شرک وایي د عائشې بي بي تقلید کوي او که نه یې کوي نو اوس چې تا قول کړي چې شرک دي زه غلام حضرت معلم خلکو ته د توسل د ذواتو فاضله یم مشرک راته وایي او که نه یې وایي بلکې اعلی د مشرکینو را ته وایي ما ته تعلیم ددې امام دارمي راکړي زه چې معلم خلکو ته توسل بذوات فاضله شوم عظیم مشرک شوم ددوي په فتوی نو ماته تعلیم ددې امام دارمي راکړي .

نو زما تپوس دوي نه دادی چې امام دارمي لوي مشرک دي که نه چې هغه ما ته دا تعلیم راکړي .

او دویم تپوس مې ترې داده چې امام دارمي ته او دې صحابه وو ته به د غه مسئله کې معلمه بي بي عائشه رضي الله عنها وه نو تاسو خو دې عمل ته شرک وایي بي بي عائشه رضي الله عنها ستاسو په فتوی څنګه شوه ؟

څلورم اعتراض :

ابن تیمیه کړي او دوي د هغه تقلید کړي وایي دا روایت چې دوي سوري کړي آسمان ته وایي دې کې کذب دي ځکه چې وایي :

في مدة حياة عائشة لم يكن للبيت كيوة .

دې کوټه کې واي سوري نه وه ځکه وايي په روايت د بخاري کې راځي :

لم تزل الحجرة كذلك حتى زاد الوليد بن عبدالملك في المسجد .

حجره همدغسې وه ترڅو پورې وليد بن عبد الملک زيادت په مسجد کې وکړ نو تغير په کې راغې .

جواب دادی چې د بخاري د خبرې دا مقصد نه دي چې د عائشې بي بي په کوټه کې چا کهړکي نه ده جوړه کړې اصلاً دغه وخت عبدالملک د زيادت د مسجد نبوي پورې حجره د عائشي بي بي د مسجد نه بهر وه کله چې زيادت په مسجد کې راغې په زمانه د عبد الملک بن مروان کې حجره داخل المسجد وګرځيده دا تغير يادوي چې دا داخله وه که خارجه وه .

زمانه د خلافت د صحابه کرامو کې دا خارجه وه او په وخت د عبد الملک بن مروان کې داخله في المسجد شوه .

نور حديث د بخاري ساکت ده چې د هغې په دروازه کې چا کار کړي يا نه يا چت کې او کهړکي کې کار شوې او کنه دې نه هغه ساکت دي .

پنځم حديث :

سنن ابن ماجه جلد ۱ صفحه ۵۷ :

حدثنا محمد بن سعيد بن يزيد بن ابراهيم التستري حدثنا الفضل بن الموفق ابوالجهم حدثنا فضيل بن مرزوق عن عطية عن ابي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من خرج من بيته الى الصلوة .

څوک چې کور نه بهر شو لپاره د مانځه .

فقال اللهم اني اسئلك بحق السائلين عليك واسئلك بحق ممشاي هذا .

سوال درنه کومه په حق د دعاء کوونکو باندې او سوال درنه کوم په وسيله زما ددغه بنه مزل باندې چې مانځه ته دي .

ممشاء مصدر ميمي دي نو ګوري په حق د عمل هم وسيله شوه او حق سائلين دا دعاء کوونکي دي دا ذات دي نو هم په حق د ذات سره دعاء ده هم په حق د عمل سره چې ممشاء ده .

فاني لم اخرج اشرا ولا بطراً ولا رياء ولا سمعة وخرجت اتقاء سخطك وابتغاء مرضاتك

فأسألك ان تعيذني من النار وان تغفر لي ذنوبي انه لا يغفر الذنوب الا انت اقبل الله عليه بوجهه واستغفر له سبعون الف ملك .

خدای تعالی دې رانه راضي شي متوجه شي ورته او اویا زره فرشتې دده لپاره د مغفرت دعاء شروع کړي کوم څوک چې کور نه بهر شي د مسجد په خوا او دا دعاء وکړي نو حق د سائلینو ذوات او حق ممشايَ عمل شو .

إيرادات :

سند ته چې وګوري نو دابو سعید خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شاګرد عطیه دده باندې اعتراض کوي چې دې ضعیف دي .

جواب دادی چې یحیی ابن معین دده په حق کې لیکي :

حديث العطية صالح . ميزان الاعتدال جلد ۳ صفحه ۸۰ :

امام عجلي په کتاب الثقات کې لیکي :

عطية العوفي كوفي تابعي ثقة . ثقات د عجلي جلد ۲ صفحه ۱۴۰ .

دویم جواب دادی چې عطیه متفرد نه دي په روایت د ابو الحکم بن ذکوان کې عن ابي الصديق عن ابي سعيد الخدري نو دا ابوصدیق چې شاګرد د ابوسعید خدري دي متابع وګرځیده لپاره د عطية العوفي نو تفرد رانغي دده لپاره متابع پیدا شو توثیق یې وشو درجې د حسن لغیره ته رسي دغه وجه ده چې ائمه دده حدیث ذکر کوي نو حسن یې ګڼي .

حافظ منذري په ترغیب الترهیب جلد ۲ صفحه ۳۰۵ کې ذکر کوي : دغه حدیث او بیا وایي :

وحسنه الشيخنا الحافظ ابوالحسن رَحِمَهُ اللهُ . دا حدیث زمونږ شیخ حسن ګڼلي دي .

دارنګې حافظ عراقي في تخريج احاديث الاحياء جلد ۳ صفحه ۹۰ کې احياء العلوم باندې چې کوم تخریج شوې دي حافظ عراقي کړې دي او ډیر معتمد دي او سني تخریجونه اکثر د تعصب نه ډک وي هغه متعصب نه دي د پخوانو علماو نه دي هغه دا حدیث ذکر کوي بیا وایي :

من حديث ابي سعيد الخدري باسناد حسن .

او حسن د مقبولاتو نه دي .

شپږم حدیث :

ابن السني في العمل اليوم والليلة کې ذکر کړي جلد ۱ صفحه ۱۵۹ ددې فرق له هغه حديث سره په قوليت او فعليت کې دي روايت د ابن ماجه قولي دي نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ قول خلکو ته داسې وايي چې که چا داسې الفاظ وويل نو فرشتې به ورته دعاء غواړي .

دا حديث فعلي دي نبي اكرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ د کور نه راووځي خپله دا دعاء کوي :

حدثنا ابن منيع قال حدثنا حسن ابن عرفة قال حدثنا علي ابن ثابت الجزري عن الوازع بن نافع العقيلي عن ابي سلمة بن عبد الرحمن عن جابر بن عبدالله عن بلال مؤذن رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ قال كان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ : اذا خرج الى الصلوة .

كله به چې نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ راوته مانځه ته ، قال : ويل به يې :

بسم الله آمنت بالله توكلت على الله لا حول ولا قوة الا بالله اللهم بحق السائلين عليك وبحق مخرجي هذا .

باقي مخکې حديث کې چې کوم الفاظ ذکر شو همغه الفاظ دلته هم دي نو دا حديث فعلي دي بلال صاحب وايي چې هلته ابو سعيد خدري راوي ده دا بلال صاحب راوي ده هغه قولي روايت دا فعلي روايت دي داد دليل لپاره بل روايت شو .

اوم حدیث :

معجم الكبير جلد ۸ صفحه ۳۱٦ دا هم همغه الفاظ دي فعلي روايت دي فرق يې دادى چې دلته راوي ابو امامة الباهلي دي هلته راوي بلال مؤذن وه هلته الفاظ دادي چې كله د كوره راوتو هر مانځه سره يې دا دعاء كړي دلته الفاظ دادى چې صباء کې او بیگا کې به يې دا دعاء كوله :

عن ابي امامة الباهلي قال كان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ اذا اصبح وامسى دعا بهذا الدعوات.

صبا او بیگا به يې دا دعاء كوله الفاظ د هغې نه جدا دي :

اسئلك بنور وجهك الذي اشرقت له السموات والارض بكل حق هو لك وبحق السائلين عليك .

الفاظ پوره جدا دي هغې نه :

ان تقبلني في هذه الغداة او في هذه العشية وان تجيرني من النار بقدرتك .

ددې په سند کې عطیه راغلي دي هغه جرحه چې مخکې شوې ده جواب یې مخکې د ابن ماجه په حدیث کې ذکر شو .

تاسو سره چې د ابن ماجه قولي حدیث په دغه مضمون پروت دي چې :

اسئلك بحق السائلين عليك :

دې کې یوه سندي جرحه شوه ، دویم یوه علمي جرحه کړي ده البانی هغه جرحه داده چې دا عطیه چې وه د کلبي مفسر سره ناسته کوله او دا کلبي مکناوه په ابو سعید باندې نو دا عطیه د ابو سعید خدري شاګرد وه چې صحابي وه هغه چې وفات شو د شاګردې د کلبي اختیار کړه نو ده به حدیث بیان کړ عن ابي سعید نو خلکو به ګمان کوه چې ابو سعید خدري یادوي هغه به کلبي وه دده مقصد به د ابو سعید نه کلبي وه خلکو به ترې نه ابو سعید خدري جوړ کړ نو دا وهم وایي دلته باقي ده چې دا حدیث دې د ابو سعید کلبي نه شي نو شو حدیث د مراسیلو نه ابو سعید کلبي خو تابعي دي هغه څنګه مونږ ته د نبي عَلَيْهِ السَّلَام قول او فعل پیش کوي .

نو دغه اعتراض بې ځایه دي تعصب دي هسې یو تش وهم پسې ځي او د ابن ماجه تقید د خدري پسې نه ځي چې داسې او هام ابن ماجه راغونډ ولې نو بیا یې کتاب ولې مقبول شو په امت کې صحاح سته وو نه بیا څنګه وګرځیده نو په تقید د خدري سره کلبي بهر شو .

مسند احمد جلد ۳ صفحه ۲۱ کې همدا حدیث ذکر کیږي یزید شاګرد دي د فضیل بن مرزوق هغه شاګرد د عطیة العوفي دي هغه د ابو سعید خدري دي دا یزید وایي :

قلت لفضیل رفعه . ما دې خپل استاد فضیل ته وویل چې تاته ستا شیخ عطیه حدیث مرفوع پیش کړي؟

قال احسبه قد رفعه .

او گمان کوم مرفوع يې پيش کړي دي نو دا به مرفوع کله جوړيږي چې دا کله ابو سعيد کلبي وي بيا خو مرسل ده کنه نو چې ابو سعيد خدري نه شي او متصل تر نبي عَلَيْهِ‌السَّلَامُ نه شي نو څنګه دې ته مرفوع بيا وايي.

دارنګې مسند ابن الجعد جلد ۴ صفحه ۳۳۷ هغې کې هم دا يزيد سوال کوي:

فقلت لفضيل رفعه.

شيخ عطيه درته دا حديث مرفوع کړ.

قال احسبه قد رفعه.

گمان کوم مرفوع يې ويلي دي.

دغه حديث کتاب الدعاء د طبراني هم را اخيستي جلد ۱ صفحه ۴۳۱ کې.

امالي د ابن بشرام را اخيستې دي جلد ۲ صفحه ۳۰۷ کې.

مسند احمد بن حنبل جلد ۳ صفحه ۲۱ کې را اخيستي دي.

دعاوات کبير د بيهقي را اخيستي جلد ۱ صفحه ۷۲ کې

مسند ابن الجعد را اخيستي جلد ۴ صفحه ۳۳۷ کې

عمل اليوم والليلة د ابن سني را اخيستي جلد ۱ صفحه ۱۶۱ کې

دې ټولو دا حديث ذکر کړي ده.

د ابن ماجه د دغه حديث په سند کې فضيل بن مرزوق راغلې دې شاګرد ده د عطيه د يزيد شيخ دي.

نو بل اعتراض دا کوي چې فضيل بن مرزوق ضعيف.

فضيل بن مرزوق الاغر الرقاشي ابو عبدالرحمن الكوفي مولى بن عنزة من الطبقة السابعة في كبار أتباع التابعين رواه البخاري في جزء رفع اليدين ومسلم وابوداؤد وترمذي ونسائي وابن ماجه.

دا ټول يې شاګردان دي او امام بخاري په بخاري کې ترې روايت نه کوي خو په جزء رفع اليدين کې ترې روايت لري.

اوس دده باره کې علماء څه وايي تهذيب الکمال جلد ۲۳ صفحه ۳۰۷ کې د ائمه وو

اقوال د فضيل بن مرزوق متعلق :

قال سفيان الثوري فضيل بن مرزوق ثقة قال ابن عيينة فضيل بن مرزوق ثقة قال احمد بن حنبل لا اعلم به الا خيراً قال يحيى بن معين ثقة قال ابن عدي لا بأس به قال يحيى بن معين صالح الحديث ذكره ابن حبان في الثقات ذكره العجلي في الثقات .

دې ټولو ده ته ثقه ویلي دي او په کتاب الثقات کې عجلي او ابن حبان ذکر کړي .
حواله د کتاب الثقات د ابن حبان جلد ۷ صفحه ۳۱٦ او حواله د کتاب الثقات د عجلي جلد ۲ صفحه ۲۴۸ .

او باقي روايت دائمه وو چې کوم دي کاشف د ذهبي تهذيب الکمال الجرح والتعديل دي کتب نقل کړي .

د مرګ او د ژوند پته نه لګي ما د اځل اراده د کورس مناظرې ډيره طولاني تفصيلي کړې ده تاسو تنګيږي که خوشحاليږي دا ځل به د ريکاډ د پاره هم زه دا تفصيلي کوم د توسل مسئله نور کله څلور (۴) ګينټې وه دا ځل اته (۸) ګينټې ته رسي .

اتم حديث :

معجم الکبير للطبراني جلد ۲۴ صفحه ۳۵۲ دا حديث معجم الاوسط هم ذکر کړي جلد ۱ صفحه ٦۷ :

حدثنا احمد بن حماد بن زغبة حدثنا روح بن صلاح حدثنا سفيان الثوري عن عاصم الاحول عن انس بن مالك قال لما ماتت فاطمة بنت اسد بن هاشم ام علي بن ابي طالب دخل عليها رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فجلس عند رأسها .

فاطمه بنت اسد چې وفات شوه نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورغې سر ته يې کيناسته .

فقال رحمك الله يا امي كنتِ امي بعد امي وتشبعيني وتعرين وتكسيني وتمنعين نفسك طيباً وتطعميني تريدين بذلك وجه الله والدار الآخرة .

دې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ خدمت کړې وه ماشومتوب کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وويل رحم دې وکړي الله تا باندې ته به وږې وې زه په دې مړو لم ته به جامو نه کمزورې وې زه به دې پټولم تا

به خپل ځان نه ښکلي طعام لري کړ خو زه به دې مور کړم په دې ټولو کارونو کې ستا مقصد د رب کريم رضا والدار الآخرة وه هغه وفات وه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ورسره خبرې کولې.

ثم امر ان تغسل ثلاثاً فلم بلغ الماء الذي فيه الكافور سكبه رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بيده

ثم خلع رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قميصه فالبسها اياه.

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ خپل قميص وويست دې ته يې ورواغوست.

وكفنها ببرد فوقه.

له پاسه يې پرې بل څادر هم د کفن لپاره ورواغواست او هغه خپل قميص مبارک يې لاندې تنې مبارکې د هغې سره ولږوه.

ثم دعا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسامة بن زيد وابا ايوب الانصاري وعمر بن الخطاب وغلاماً اسود يحفرون. چې قبر وکني.

فحفروا قبرها فلما بلغوا اللحد حفره رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بيده واخرج ترابه بيده.

په خپلو لاسونو مبارکو يې خاورې ترې راوويستې.

فلما فرغ دخل رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فاضطجع فيه ثم قال: الله الذي يحيي ويميت وهو حي لا يموت اغفر لامي فاطمة بنت اسد. زما مور ته بخښنه وکړه.

ولقنها حجتها. دليل ورته تلقين کړه.

ووسع عليها مدخلها. قبر ورته فراخه کړه.

بحق نبيك والانبياء الذين من قبلي. په حق زما باندې او د هغو انبياو په حق چې زما نه مخکې تير شوې دي.

داد نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ بالفعل توسل په خپل ذات او په کل انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ په دعاء کې.

وكبر عليها اربعاً وادخلوها اللحد هو والعباس وابوبكر الصديق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ.

هسې چې څوک مؤمن وي سند قوي دي ضعيف دي دا دومره محدثين يې کتبو کې را اخلي نو دې به جرأت وکړي چې دې ته شرک ووايي يا حرام او بدعت ورته ووايي چې هسې

لېږزره د ایمان په کې وي دې به و نه ویریږي چې دا خو په حدیث کې د محمد مصطفی ﷺ نه ثابت ده زه نا روا ولې ورته و وایم.

إیرادات :

اول اعتراض دا کوي چې سند ددې حدیث کې روح بن صلاح راغلې دي نو اعتراض کوي چې روح بن صلاح ضعیف دي ، تضعیف یې چا کړي ابن عدي او دار قطني کړي دي.

جواب به همغه وي چې مخکې ما تاسو ته ویل چې جرحه ددې غیر مفسره ده سره ددې نه ابن حبان په کتاب الثقات جلد ۸ صفحه ۸۴۴ کې دده نوم را اخیستي او دې یې ثقه گانو کې شمار کړي .

دارنگې امام حاکم دده باره کې لیکي :

ثقة مامون .

دویم اعتراض دوي دا کوي چې بحق نبیك وایي دا وسیله نه ده ځکه وایي حق د نبي علیه السلام په خدای تعالی باندې استجابت د دعاء دده ده .

په دوه طریقو به جواب دې اعتراض نه کوو : چې هر کله بحق فلان ته ته توسل نه وایي نو بیا په مورد د توسل باندې خو یوه جزیه پیدا کړه فقه کې خو لا ینبغي نسأل بحق فلان راغلې بوسیلة خو نه دي راغلې او بحق فلان ته ته وسیله نه وایي چې نه یې وایي او جائزیې گڼي نو د هدایه عبارت په رد کې ولې پیش کوي .

دویم دا چې دوي وایي بحق فلان چې دا استجابت د دعاء ده دلته راغلو بحق نبیك والانبیاء الذین من قبلي ځه نبي علیه السلام سره به دا قید ولېږوي چې حق یې استعانت د دعاء دي دا نور انبیاء خو دنیا نه تللي وه کنه ولې په حیات برزخي کې د دعاء قائل یې ته چې گڼې انبیاء علیهم السلام په قبورو کې چا ته دعاء کولې شي دا ستا رأیه ده دا خو د دې ستا رأیه نه ده او بیا دا لازمیږي ورنه چې ته ترې توسل فعلي دعاء ثابتوي استجابت د دعاء نو دا به مني چې دې نور و انبیاء په قبورو کې بي بي فاطمې ته دعاء کړي ده او دا خو ددوي رأیه نه ده.

ددې نه خو لویه پیچیده بله مسئله ثابتیږي نو دوي اصول نه لري جمهور نه دي ځان نه

راپيدا شوي خلک دي او خبرې يې شروع کړي چې د تناب يو سر راټينګ کړي بل طرف ترې خلاص شي.

نهم حديث :

کتاب الدعاء د طبراني جلد ۱ صفحه ۳۹۷ کې ذکر کوي :

حدثنا يحيى بن ايوب العلاف المصري حدثنا ابوطاهر بن السرح حدثنا ابومحمد موسى بن عبدالرحمن الصنعاني المفسر حدثني ابن جريج عن عطاء عن ابن عباس رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ح وحدثنا مقاتل بن حيان عن مجاهد عن ابن عباس رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من سره ان يوعيه الله عزوجل حفظ القرآن.

د چا دا خوښه وي چې خداى تعالى ده ته په ذهن کې واچوي حفظ قرآن.

وحفظ اصناف العلم . او د علم انواع ورته په حافظه کې واچوي .

فليكتب هذا الدعاء .دا دعاء دې وليکي .

في اناء نظيف .په پاک لوښي کې

او في صحفة قوارير : او يا په کاسه د شيشې کې .

بعسل وزعفران . په شهدو او زعفرانو سره .

وماء مطر . په اوبو د باران سره .

ويشربه على الريق . دادې وڅکي بيا .

واليصم ثلاثة ايام . درې ورځې روژې دې ونيسي .

وليكن افطاره عليه .روژه ماتې دې په دغه اوبو کوي .

فانه يحفظها ان شاء الله عزوجل . که حفظ غواړي که اصناف د علم غواړي که د خداى تعالى خوښه وي ده ته به يې ورزده کړي .

ويدعوا به في ادبار صلواته المكتوبة .او د فرض مونځ پسې دې هم دا دعاء کوي .

اللهم اني اسألك بانك مسئول لم يسأل مثلك ولا يسأل اسألك بحق محمد رسولك ونبيك وابراهيم خليلك وصفيك وموسى كليمك ونجيك وعيسى كلمتك وروحك و اسألك بصحف ابراهيم وتوراة موسى وزبور داؤد وانجيل عيسى وفرقان محمد صلى الله عليه وسلم و اسألك بكل وحي اوحيته وبكل حق قضيته وبكل سائل اعطيته و اسألك باسمائك التي دعاك بها انبياؤك فاستجبت لهم و اسألك باسمك المخزون المكنون الطهر الطاهر المطهر المبارك المقدس الحي القيوم ذي الجلال و الاكرام واسألك باسمك الواحد الاحد الصمد الفرد الوتر الذي ملأ الأركان كلها والذي من اركانك كلها واسألك باسمك الذي وضعته على السموات فقامت واسئلك باسمك الذي وضعته على الارضين فاستقرت واسئلك باسمك الذي وضعته على الجبال فرست . واسألك باسمك الذي وضعته على الليل فاظلم واسئلك باسمك الذي وضعته على النهار فاستنار . و اسألك باسمك الذي يحيي به العظام وهي رميم و اسألك بكتابك المنزل بالحق ونورك التام ان ترزقني حفظ القرآن وحفظ اصناف العلم وتثبتها في القلبي وان تستعمل بها بدني في ليلي ونهاري ابدا ما ابقيتني يا ارحم الراحمين .

خو مطلبي تکي په کې دادي چې دعاء ورکې څه ده .أسألك بحق محمد رسولك ونبيك وابراهيم خليلك وصفيك وموسى كليمك ونجيك وعيسى كلمتك وروحك په دې انبياء اولوا العزم باندې اود هغې په حق باندې توسل دي .

لسم حدیث :

مستدرک للحاکم جلد ۲ صفحه ۶۷۲ :

حدثنا ابوسعيد عمرو بن محمد بن منصور العدل حدثنا ابو الحسن محمد بن اسحاق بن ابراهيم الحنظلي حدثنا ابوالحارث عبدالله بن مسلم الفهري حدثنا اسماعيل بن مسلمة انبأ عبدالرحمن بن زيد بن اسلم عن ابيه عن جده عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال قال رسول

الله صلى الله عليه وسلم لما اقترف آدم الخطيئة .
آدم عليه السلام چې کله اقرار وکړ په خپله خطاء .
قال يا رب اسألك بحق محمد لما غفرت لي .
سوال درنه کوم په حق د نبي عليه السلام باندې دا غوارم چې ماته بخښنه وکړه .
فقال الله يا آدم وكيف عرفت محمداً ولم اخلقه ؟ قال يا رب لأنك لما خلقتني بيدك
ونفخت في من روحك .

زه دې خپل يد بلاكيف باندې پيدا کړم او ما کې دې خپل روح معظم يعنې مشرف روح
او ذي عزت روح دې واچوه .

بعضې ځايونو کې تأويلات د ضرورياتو نه وي ګڼې د اسلافو مذهب دادی چې په
داسې مسائلو کې چون چرا ونه شي او بس علم مفوض الى الله تعالى وګرځيږي خلقتني
يدک ، اوس دلته به نور تصورات نه کوي العياذ بالله چې دده تنه په عرفات کې وه خدای
تعالى ګڼې راغې داسې سوچ وکړي يا جسم مجسم وه عياذ بالله ، يد نه تعبير په لاس وکړي
چې ختې راخيستې او دده تنه يې ترې جوړوله .

نا حديث قدسي کې راځئ چې زما کار دادی چې وايم : کن فيکن ، نو دا ځمکې او
اسمانونه داسې نه دي پيدا شوي چې ګڼې الله پاک په کې العياذ بالله ځان ستړي کړي هغه دا
تول په کلمې د کن فيکن سره پيدا کړې دي په اسبابو بناء نه دي .

باقي د اسلافو رأيه داده چې يد ثابت شو بس ترجمه يې هم مه کوه نه بايد دانست که
ترجمه يې شود بدست نور ظلم داسې ليکي ترجمه په لاس مه کوه دلته بس تعبير ترې نه په
دې سره کوه .

خلقتني بيدك .

ده ته يې ولې مضاف کړ دا نور خلک چې پيدا شوي دي مور او پلار په کې توسط لري
دده پيدائش محض بقدرت الله تعالى بدون الاسباب نو مضاف شو الى قدرة الله تعالى ځکه ورته
خلقتك بيدك نسبت کيږي او دا تاويل خو به ځکه کوي چې نفخت في من روحك اوس څه ترې
نه جوړوي وا دې چوه ما کې دا خپل روح نو اوس څه وايي چې خالق روح لري په ده کې واچوه

نو خپله به تاويل کوي تاويل به څه شي وي يا خو علم مفوض الى الله که د متشابهاتو نه يې ک
لکه ايت کې متشابه دي .

په احاديثو کې هم متشابه دي داد اسلافو رايه شوه او يا دا چې اضافت للتشريف
والتعظيم ، ما کې دې واچوه هغه روح چې ډير عزتمند وه .

لکه بيت الله اضافت للتشريف دي يا ناقة الله يا اسد الله روح الله نو دا ټول اضافتو
داسې شوې دي .

ونفخت فی من روحه ....

رفعت رأسي فرأيت على قوائم العرش مكتوبا لا اله الا الله محمد الرسول الله فعلمت انه
لم تضف الى اسمك الا احب الخلق اليك فقال الله صدقت يا ادم انه لاحب الخلق الي ادعني بحقه .

دده په حق رانه دعاء وغواړه .

قد غفرت لك .بخښنه مې درته وکړه .

ولولا محمد ما خلقتك .که چيرته دې نه وايي ما به ته نه واې پيدا کړي .

هذا حديث صحيح الاسناد وهو اول حديث ذكرته لعبد الرحمن بن زيد بن اسلم في هذا
الكتاب .

إيرادات :

ددې په سند کې عبد الرحمن بن زيد بن اسلم راغلې هو ضعيف نو چې امام حاکم وويل
چې صحيح الاسناد اعتماد وکه کنه له ده نه خو ستا علم زيات نه دي ذهبي چې کله نقل دې
نه وکړي اعتماد پرې کوي خپل قول ته يې اعتماد ورنه کړي ځکه دې خاص شاګرد د ابن
تيميه وه نو چې هر کله ابن تيميه توسل ته حرام وويل او دې يې شاګرد وه نو هغه روايات چې
توسل ترې ثابتيږي او دده د رأيه مخالف وي نو دې به ورته موضوعي نه وايي .

تلخيص کې په دغه ځاى باندې ذهبي ورته موضوعي ويلي دي په قول يې اعتماد نه
دي په کار او وهابيانو ټولو دې کې د ذهبي تقليد کړي چې نسبت د موضوع يې ورته کړي

هغه باندې تاثير د خپل استاذ ابن تيميه وه هغه اولين انسان دي چې توسل نه يې انكار كړي دي مثال زه غلام حضرت مثبت د توسل يم.

او بل څوک منکر د توسل دي نو د هغه قول ته په رد د توسل کې چې جرحه کوي اعتبار به ورکوي که نه په ورکوي، اعتبار به نه ورکوي هغه منکر دي دغې مسئلې د خپلې رأى موافق چې كوم روايت مثبت د دې وي خپله به يې مجروحه وي كنه او زه مثبت يمه.

نو چې زه وايمه دا حديث قوي دي نو زما قول ته به هم اعتبار نه وي ځكه چې زما رايه داده چې توسل جائز دي نو زه خو به خامخا زور لګوم خپله دعوى به ثابتوم كيدې شي ضعيف قوي كړمه نو زه به هم نقل كوم د چا نه او دې به هم نقل كوي د چا نه كه عمده قول يې پيش كړه خو صحيح ده كه دده قول وه هيڅ اعتبار ورته نشته زه به هم نقل كوم كه ما په توثيق ديو امام قول پيش كړ نو قبول كړ كه ما خپل قول پيش كړ نو مردودو به وي ځكه زما رأيه د توسل ده.

او دده رأيه د نفي ده نو دغه شان ابن تيميه دا خلک چې وه دا يوه ډله دوي د توسل منكرين دي نو هر كله چې كوم روايت ثبوت د توسل كوي ددوي اقوالو ته اعتبار په كې نشته ځكه هغه ددوي د رأى مخالف دي نو ضرور به دوي هغه روايت ته د جرحې نسبت كوي او څه ضعف به ثابتوي.

نو جواب دا دى چې عبدالرحمن بن زيد بن اسلم چې وه ابو احمد ابن عدى دده باره كې ليكي:

له احاديث حسان. دده احاديث حسان شته چې حسن د مقبولاتو نه دي.

وهو ممن يكتب حديثه. دا هغه څوک دي چې حديث يې ليكلې شي يعني مقبول دي.

تهذيب الكمال د حافظ مزي جلد ۱۷ صفحه ۱۱۹ دده حالات ذكر شوې دي اول جرحه ده باندې امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ كړې ده دا څومره خلک چې ده باندې رد كوي تقليد د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ كوي.

علامه كوثري رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي:

عبدالرحمن وان ضعفه مالك وتابعه آخرون لكن الخبر مما قبله امام مالك بنفسه.

حديث د توسل د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ په نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې امام مالک خپله د مقبولاتو نه

ګرځولې ده په عبد الرحمن جرحه کوي او حديث يې قبلوي ولې يې قبلوي څه علت دي.

د اصول حديث دا طريقه ده چې يو حديث لره مثلاً پنځه راويان پيدا شول ددې مصنف شيخ باندې جرحه نشته خو په شيخ الشيخ باندې جرحه راغله تاسو به دا حديث دې بله رتبه کې ګوري د هغې نه مخکې رتبه د صحابي رتبه به ګوري چې هغه زمانه کې حديث معروف معمول به دي که نه دا چا باندې چې جرحه شوې نه دا نه دده نه مخکې زمانه کې.

که چيرته دا حديث دده نه مخکې زمانه کې معمول به معروف وګرځيده جرحه ده باندې بې ځايه شوه حديث خو د نبي عليه السلام قول ته وايي ده باندې خو جرحه د سند له وجهې ددغه راوي نه راغله چې دده نه مخکې زمانه کې يې صحابه معمول به ګرځوي معروف يې ګڼي تابعينو زمانه کې يې معمول به ګرځيږي معروف يې ګڼي نو بيا جرحه په دې وروستي سړي بې ځايه ده حديث د مقبولاتو نه وګرځيده.

امام مالک صاحب په عبد الرحمن صاحب جرحه کوي او خپله حديث د توسل د آدم عليه السلام قبلوي ولې قبلوي چې دا په زمانه د صحابه وو تابعينو کې معروف ؤ.

نو ګويا دا حديث د سند په اعتبار سره د عبد الرحمن صاحب نه مجروح شو خو د معروفيت په وجه په زمانه د صحابه وو تابعينو کې بيرته قوي وګرځيده.

قاضي عياض رحمه الله په الشفاء جلد ۲ صفحه ۴۱ کې د ابو جعفر المنصور بادشاه امام مالک رحمه الله ته راځي سند ذکر کوي د ابن حميد:

ناظر ابو جعفر امير المؤمنين مالكاً في مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم.

مناظره يې وکړه يا يې وکتل.

فقال له مالك يا امير المؤمنين لا ترفع صوتك في هذا المسجد.

پادشاه په زوره غږيده منصور بادشاه دا هغه بادشاه ده چې امام ابو حنيفه رحمه الله يې په قضاء باندې جيل ته اچولې وه.

فان الله تعالى ادب قوماً فقال لا ترفعوا اصواتكم فوق صوت النبي ومدح قوماً فقال ان الذين يغضون اصواتهم عند رسول الله وذم قوماً فقال ان الذين ينادونك من وراء الحجرات

اكثرهم لايعقلون.
امام مالک صاحب بادشاه ته وويلي:
وان حرمته ميتا كحرمته حيا. دې چې دنيا نه لاړ او په دنيا کې وه احترام يې يو شان لازم
ي.
فاستكان لها ابوجعفر. بادشاه ورته رانرم شو غلې شو.
وقال يا ابا عبدالله. امام مالک صاحب ته وايي:
استقبل القبلة وادعو ام استقبل رسول الله. قبلې ته مخ کړم دعاء وکړم که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته مخ کړم دعاء وکړم. امام مالک صاحب ورته فرمايي:
لم تصرف وجهك عنه. ولې مخ ترې اړوي.
هو وسيلتك ووسيلة ابيك آدم عَلَيْهِ السَّلَام. دا ستا هم وسيله ده او ستا د نيکه د آدم عَلَيْهِ السَّلَام هم وسيله وه.
نو امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ته څنګه پته ولګيده چې دا آدم عَلَيْهِ السَّلَام وسيله کړي وه نو چې امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ته دغه حديث د عمر فاروق د توسل د آدم عَلَيْهِ السَّلَام معروف نه واي څنګه بادشاه ته داخبره کوي نو جرحه په عبدالرحمن امام مالک کړې ده او امام مالک خپله دغه حديث د عبدالرحمن مقبول ګڼي ځکه يې مقبول ګڼي له وجهې د شهرت ماسبق دده کې.
په دغه روايت باندې الباني وغيره څه اعتراض کړې دي چې په سند ددې کې محمد بن حميد رازي په کې راغلي دي د شفاء په روايت کې د امام مالک دې نه اول جواب دا په کار دي چې دائمه وو اقوالو کې د سند په لحاظ جرحې بې ځايه دي.
دا جرحه قبلول في قول النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وافعاله مقبول دي په قول د ائمه وو کې سند يا په سند جرحه بې ځايه ده.
چې تا يو کتاب کې د قال ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ قول پيدا کړ فاقبلوا نو قبول يې کړه، دې کې سند ونه، مه لټوي چې ما ته د قال ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ سند وښايه.
د امامانو د اقوالو سند ونه خو نشته دي پاتې لا دا چې قاضي عياض شفاء کې د امام

مالک رَحِمَهُ‌اللّٰهُ قول سره د سند ذکر کړي بیا هم محمد بن حمید رازي چې دې داد امام ابي داؤد ترمذي ابن ماجه شيخ دي د هغه باره کې عبد الله بن امام احمد صاحب وایي چې ما د خپل پلار امام احمد نه واوریدل ؛

لايزال بالري علم مادام محمد بن حميد حياً . په رئ علاقه کې تر هغې پورې علم حيات وه چې محمد بن حيمد ژوندي وه او چې دې وفات شو نو علم ختم شو .

دارنګې ابو قريش محمد بن جمعه بن خلف الحافظ وايي چې ما محمد بن يحيى ذهلي ته وويل :

ماتقول في محمد بن حميد قال ألا تراني هو ذا احدث عنه . ځه رأيه دده په حق د محمد بن حميد کې هغه وويل نه ګوري زه ترې روايت کومه چې زه ترې حديث نقلوم ته يې څنګه نه قبلوي .

دارنګې ابو قريش وايي زه په مجلس د ابي بکر الصاغاني کې موجود ومه چې محمد بن اسحاق دي حديث يې بيانوه نو وي ويل ؛

حدثنا محمد بن حميد . وايي ما ورته وويل :

تحدث عن ابي حميد . د محمد بن حميد نه حديث نقلوي .

فقال : ما لي لا أحدث عنه وقد حدث عنه احمد بن حنبل ويحيى بن معين .

زه به ترې څنګه روايت نه نقلوم امام احمد ابن حنبل او يحيى ابن معين يې ترې نقلوي. دا ټول دلائل د توثيق دي چې دغه شان ائمه حديث نقلوي ، ابوبکر بن خيثمه وايي :

سئل يحيى ابن معين عن محمد بن حميد الرازي فقال ثقة ليس به بأس رازي كيس.

دارنګې ابو العباس بن سعيد وايي :

سمعت جعفر بن ابي عثمان الطيالسي يقول ابن حميد ثقة .

نو دا جرحه په هغه بې ځايه ده .

نو شيخ صاحب مرحوم فرمايي په خپله رساله کې ؛

بعد ان أقر الامام مالك بصحة الخبر واحتج به زالت تهمة الوهم وقلت الضبط عن

عبدالرحمن الذي انما يقتدي من رماه بذلك بما لله .

چاچې په ده جرحې کړې اقتدای یې په امام مالک صاحب پسې کړې ده هغه خپله قبول کړې ده.

وهذا هو الامام الشافعي يستدل في دين الله ببعض احاديثه في الام وفي مسنده .

امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په کتاب الام کې او په مسند کې د عبد الرحمن روايات ذکر کوي او استدلال د مسائلو ترې نه کوي .

فلا لوم على الحاكم في عده هذا الحديث صحيحاً .

هيڅ ملامتيا په امام حاکم نشته دي چې دده حديث ته يې صحيح ويلي دي .

تلك عشرة كاملة

لس روايات مرفوعه په دې باندې د توسل باب ختم نه دي ، بلکې د مرفوع حديثو د نصوصو آياتونو هغه استدلالات تمام ته ورسيدل .

ددې نه اخوا چې کوم مبحث د صحابوو د اقوالو دي د لسو صحابوو روايات او د متعددو فقهاء عبارات ان شاء الله ذکر کولې شي .

المبحث الرابع : تحقيق الوسيلة في ضوء اقوال الصحابة رضوان الله تعالى عليهم اجمعين :

دې سره به د منکرينو هغه خبره هم دفعه شي چې دوي وايي صحابه کرامو دا توسلات نه دي نيولې دا ددوي افتراء ده او هغه زمانه کې توسل په ذواتو فاضلوو باندې معروف وه .

توسل بالاعمال او توسل باسماء الله وصفاته او توسل بالذوات الفاضلة زمانه د صحابه کرامو کې توسلات معروفه چې وه په ذواتو باندې وه يا باسماء الله تعالى و صفاته باندې وه دا دير معروف وه .

او هر چې توسل توسل بالاعمال وه جائز وه بعضې رواياتو کې ثابت ده استدلالات پرې شته خو زمن د صحابه وو کې معروف نه وه د صحابه کرامو په تاريخ کې چې وکتل شي نو هغوي توسلات بالعمل دير کم نيولي دي اولين د صحابه کرامو چې وه هغه صديق اکبر

رضي الله عنه.

نو توسل د صديق اكبر رضي الله عنه امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم كې جلد ۱ صفحه ۳۲۱ كې ذكر كړي نو په دې كې دعاء د ابو بكر صديق رضي الله عنه باندې يو باب لړوي او بيا ذكر كوي :

علم رسول الله صلى الله عليه وسلم ابابكر الصديق رضي الله عنه ان يقول.

نبي اكرم صلى الله عليه وسلم صديق اكبر رضي الله عنه ته د دې تعليم وركړې وه چې ته به داسې دعاء كوي :

اللهم اني اسألك بمحمد نبيك وابراهيم خليلك وموسى نجيك وعيسى كلمتك وروحك وبتوراة موسى وانجيل عيسى وزبور داود وفرقان محمد صلى الله عليه وسلم وبكل وحي اوحيته او قضاء قضيته او سائل اعطيته او غني افقرته او فقير اغنيته او ضال هديته اسألك باسمك الذي انزلته على موسى عليه السلام واسألك باسمك الذي بسط به ارزاق العباد واسألك باسمك الذي وضعت على الارض فاستقرت.

هغه د كتاب الدعاء د طبراني د حفظ القرآن چې كومه دعاء وه كوم ځاښت چې مخكې تير شوې وه باقي الفاظ چې دي تقريباً همغه الفاظ دي نو رسول اكرم صلى الله عليه وسلم صديق اكبر رضي الله عنه ته د دې تعليم وركړې وه، چې ته داسې دعاء كوه.

نو د دې په ابتداء كې توسلات دي :

اللهم اني اسألك بمحمد نبيك.

دا باء سببيه ده لكه واستعينوا بالصبر والصلوة كې د توسل بالعمل لپاره استدلال ترې كيږي.

وابراهيم خليلك.

نو كه يو بې ځايه تأويل تقدير بلا ضرورته څوک كوي چې :

اسألك بمحمد نبيك بدعاء محمد.

نو دلته خو نوم اخیستل شوې دي او دعاء هم شوې ده نو دا توسل بالاسم دي دعاء د هغه نه یادوي ځکه دې نه بعد ابراهيم خليلك موسى نجيك هغوي دنيا نه دغه وخت کې تللي وه.

نو دا اولین د صدیق اکبر رضي الله عنه توسل وه او یوائې امام غزالي رحمه الله په احیاء العلوم کې نه بلکې د دغه الفاظو تائید د روایت د ابن مسعود رضي الله عنه نه هم کیدې شي چې د هغې روایت خطیب بغدادي کړې دي په الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع جلد ۵ صفحه ٦٦ کې دغه روایت ذکر کړي دي.

او د رنګې ابو الشیخ ابن حبان دغه روایت په کتاب الثواب کې ذکر کړې دي او روایت د عبدالله ابن عباس چې امام طبراني په کتاب الدعاء کې حواله مخکې ذکر شوې ده:

تؤیدوا هذه الروایة معناً.

هغه هم د دې روایت معنوي تائید کوي هغې کې هم د دغې الفاظو تلقین دي.

دویم توسل د حضرت عمر رضي الله عنه:

صحیح البخاري جلد ۱ صفحه ۱۳٦ باب سؤال الناس الامام الاستسقاء اذا قحطوا، په دې کې د انس ابن مالک رضي الله عنه:

حدثنا الحسن بن محمد قال حدثنا محمد بن عبدالله الانصاري قال حدثني ابي عبدالله بن المثنى عن ثمامة بن عبدالله بن انس عن انس بن مالك ان عمر بن الخطاب رضي الله عنه كان اذا قحطوا. عمر فاروق رضي الله عنه وه:

اذا قحطوا (اى اذا أصابهم القحط) استسقى بالعباس بن عبدالمطلب رضي الله عنه فقال اللهم انا كنا نتوسل اليك بنبينا فتسقينا. مونږ به وسیله کوو تا ته نبي خپل تا به مونږ باندې باران کوه.

وانا نتوسل اليك بعم نبينا فاسقنا. مونږ اوس وسیله کوو تا ته تره د نبي زمونږ په مونږ باران وکړه.

قال فيسقون. انس صاحب وایي باران به پرې وشو.

دې ځای ته لږ متوجه شئ هغه دا چې ژور نظر بعضې خلک نه کوي دې ځای کې او ولته دا ځای دليل ګرځوي لپاره د توسل فعلي نه قولي وايي عمر فاروق رضي الله عنه ګوره ترهٔ د نبي علیه السلام را وغوښته دعاء يې ترې وغوښته.

په بخاري کې د حضرت عباس رضي الله عنه دعاء فعلي موجوده نه ده هغه شارحينو او نورو محدثينو په څه رواياتو کې ذکر کړې ده زه يې ذکر کوم خپله په بخاري کې د عمر فاروق رضي الله عنه توسل اسمي او قولي مذکور دي ګوري حضرت عباس صاحب يې راحاضر کړ دغه ځای کې مجمع عامه موجوده وه دلته يو توسل عمر فاروق رضي الله عنه نيولي دي او بله دعاء حضرت عباس رضي الله عنه کړې ده دعاء د حضرت عباس رضي الله عنه دلته مذکوره نه ده.

په حديث د بخاري کې توسل د عمر فاروق رضي الله عنه مذکور دي نو دوه دعاء ګانې شوې دي يوه عمر فاروق رضي الله عنه په خپله کړې ده بله حضرت عباس رضي الله عنه کړې ده الفاظ د دعاء د حضرت عباس رضي الله عنه دا دي:

اللهم لم ينزل بلاء الا بذنب ولم يكشف الا بتوبة وقد توجه بي القوم اليك لمكاني من نبيك.

محشي د بدر الدين عيني عمدة القاري نه دلته نقل کړې دي په دغه ځای باندې يا الله دي قوم زه تاته مخامخ کړې يمه ځکه يې مخامخ کړم لمكاني من نبيك ما ته يو شرف دي چې حاصل دي ما ته ستا د پيغمبر نه چې تره د هغه يمه....

وهذه أيدينا اليك بالذنوب ونواصينا بالتوبة فاسقنا الغيث.

خپله د عباس صاحب دا الفاظ د دعاء دي دا مذکور نه دي په بخاري کې.

دويم الفاظ د عمر فاروق رضي الله عنه دي مذکور دي په بخاري کې هغه دا دي:

اللهم انا كنا نتوسل اليك بنبينا فتسقينا وانا نتوسل اليك بعم نبينا فاسقنا.

يا الله اوس در ته وسيله کې تره د نبي علیه السلام پيش کوم په مونږ باران وکړه.

اللهم ندا شته مقصود بالنداء فاسقنا شته دعاء وشوه د دعاء الفاظ خو دلته هم شته د عمر فاروق رضي الله عنه په الفاظو کې دا تره د نبي علیه السلام پيش کول خپله توسل قولي دي د عمر فاروق رضي الله عنه په الفاظو کې توسل قولي مذکور دي يو شيخ صالح دلته موجود دي او ته

وايي يا الله دده په خاطر په مونږ باران وکړه دا قولي اسمي شو .

دا چې بيا هغه دعاء کوي هغه بيا فعلي دي نو د عباس صاحب دعاء توسل فعلي دي.

او د عمر صاحب قول چې کوم بخاري را اخيستي دا توسل قولي دي او دوي د توسل قولي نه منکر دي.

بدر الدين عيني چې کوم الفاظ د دعاء ذکر کړي د عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تصريح په دې باندې ده چې دوه دعوات شوي ده هم کړي ده او عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هم کړې ده .

دوي داسې وايي چې عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راغې تره د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته يې وويل ته مونږ ته دعاء وکړه .

داسې نه ده يوه دعاء عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کړې ده او يوه دعاء تره د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کړې ده .

مونږ استدلال د عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د الفاظو نه کوو چې هغه توسل قولي دي دلته محض داسې نه دي شوي چې هغه يې د لاس نه رانيولې راوستې ده چې راځه مونږ ته ،ته دعاء وکړه.

نه راوستې دي ودرولي دي بيا عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دعاء کړې ده ، يا الله دا تره د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ درته پيش کوو په مونږ باران وکړه .

دا قولي توسل شو بيا هغه پاڅيدلې بله دعاء يې هم کړې ده هغه بيا توسل فعلي دي.

د عيني په حاشيه کې چې نقل دي عبارت د هغې الفاظو نه خپله پته لږي چې دوه دعاء ګانې شوې دي هغه دا دی :

فلما صعد عمر ومعه العباس المنبر .عمر صاحب او عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دواړه منبر ته پورته شول .

قال عمر : عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دعاء وکړه :

اللهم انا توجهنا اليك بعم نبيك وصنو أبيه فاسقنا الغيث ولا تجعل من القانطين ثم قال

قل يا ابا الفضل قال العباس اللهم لم ينزل بلاء الخ.

بيا يې وويل عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اوس ته هم دعاء وکړه .

نو مونږ استدلال د عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د الفاظو نه ، نه کوو هغه مذکور في البخاري نه دي هغه توسل فعلي دي .

په خپله عمر صاحب چې کوم الفاظ استعمال کړي دا قولي توسل دي دوي دې ځای نه داشې جوړ کړ.

که توسل په نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ او له دنیا نه تللي اشخاصو باندې جائز وای نو عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به دې وخت کې قبر د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې توسل نیولې وای کنه نو مونږیې په ژوندو هم روا ګڼو اسمي توسل، او مونږیې په وفات شده باندې هم روا ګڼو اوس توسل په اشخاصو صالحو باندې چې حیات وي فعل د هغې خو دلیل د حرمت د آخر نه جوړیږي.

فتح الباري عیني قسطلاني څو مره چې تاسو په دې ځای ګوري هغوي به دا خبره کوي چې دې کې اشاره ده دې خبرې ته چې جائز دي توسل د فاضل په مفضول باندې.

دایې خلکو ته ښودله چې فاضل په مفضول هم توسل نیولې شي شان د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خو په عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ باندې بلند دی په اتفاق د امت باندې، نو هغه بیا څنګه ده باندې وسیله نیسي وای دې ته اشاره ده چې فاضل په مفضول توسل نیولې شي.

علامه کوثري رَحِمَهُ اللهُ په محق التقول کې دغه ځای باندې لیکي؛

انا کنا نتوسل الیك بنبینا قول صحابي کنا نفعل کذا ینصب علی ماقبل القول.

فیکون المعنی ان الصحابة رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ کانوا یتوسلون به في حیاته وبعد لحوقه بالرفیق الاعلی الی عام الرماد.

داسخته قحطي چې راغلې دا کال د رمادي ده او دا ۱۲ کال د امیر المؤمنین د خلافت جوړیږي دا ډیر وروسته شوې دي او ده وویل چې:

انا کنا نتوسل الیك نبینا.

علامه کوثري رَحِمَهُ اللهُ وایي چې صحابي وویل:

کنا نفعل کذا.

دا کار به مونږ کوو نو منسوب شو داعلی ماقبل زمن القول ته د دغې خبرې نه مخکې وخت ته شامل شو نو خپله ترې پته ولږییده چې دا دولس کاله صحابه وو هم په قبر د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ توسل نیولې وه دغه وجه ده چې ابن عبد البر په الاستیعاب جلد ۱ صفحه ۲۴۶ کې لیکي ذکر کوي:

وفعل عمر انما يدل على ان التوسل بقرابة الرسول الأحياء جائز كجوازه بالنبي ﷺ.

د عمر صاحب دا فعل دليل دد ې خبرې دي چې د انبياء او د رسولانو په اقرباء باندې توسل روا دي لکه چې په نبي عليه السلام روا دي.

او مستدرک للحاکم په جلد ۱۲ صفحه ۳۶۸ کې چې رقم د حديث: ۵۴۴۷ جوړېږي ذکر کوي الفاظ د دعاء د عمر فاروق رضي الله عنه:

اللهم هذا عم نبيك العباس نتوجه اليك به فاسقنا.

دا تره د نبي عليه السلام دي چې عباس رضي الله عنه دي مونږ تا ته مخامخ کړ چې ته په مونږ باران وکړه.

دا الفاظ د توسل قولي دي.

فما برحوا حتى سقاهم الله قال فخطب عمر الناس فقال ايها الناس ! ان رسول الله ﷺ كان يرى للعباس ما يرى الولد لوالده.

نبي عليه السلام به دغه تره ته داسې نظر باندې کتل لکه ماشوم بچي چې پلار ته ګوري:

يعظمه ويفخمه ويبر قسمه. دده تعظيم به يې کوه او که ده به په غصه کې قسم وخوړ نبي عليه السلام به دې مبرور وه په کې نه به يې حانث کوه په کې.

فاقتدوا ايها الناس برسول الله ﷺ في عمه العباس.

ټول خلک د نبي عليه السلام تابعداري وکړي په حق د تره د هغه کې چې عباس رضي الله عنه دي نو چې هغه يې تعظيم کوه تاسې يې هم تعظيم کوي.

واتخذوه وسيلة الى الله عزوجل. ټول دې وسيله الى الله وګرځوي.

في مانزل بكم. په هر تکليف کې چې نازل شي په تاسو باندې نو تاسو وسيله کې تره د نبي عليه السلام پيش کوي.

دغه روايت چې د عمر رضي الله عنه په تقرير کې دا الفاظ راغلل:

واتخذوه وسيلة الى الله.

ابن عساكر په معجم ابن عساكر جلد ۱ صفحه ۴۳۰ کې هم ذکر کړي او کتاب الدعاء د طبراني جلد ۵ صفحه ۴۲۷ کې هم ذکر کړي.

ابن حجر عسقلاني فتح الباري جلد ۳ صفحه ۴۴۳ ذکر کړي.

دريم توسل په قول د حضرت علي المرتضى رضي الله عنه.

څلورم توسل په قول د حضرت عباس رضي الله عنه.

پنځم توسل په قول د حضرت عائشې رضي الله عنها کې.

دا دري واړه په يو ځاى يوه دعاء کې جمع کيږي په شريکه دعاء کوي توسل نيسي.

تاريخ فتوح الشام جلد ۱ صفحه ۱٦٨ کې ذکر کوي دا هغه واقعه ده چې کله شام دمشق ونيول شول.

قيصر روم هرقل غصه شو يو عظيم لښکر د لس لکه او شپيته زره يې تيار کړ.

يو عام پاڅون د مسلمانانو خلاف وشو نو څو مره ښارونه چې په شام او دمشق کې نيول شوي وه هغه مشورتاً صحابه کرامو پريښودې بيرته سرحداتو د عربو ته راورسيدل ټول ځايونه هغوي بيا ونيول.

نو سرحد د عربو سره نژدې د يرموک يوه عظيمه دشته وه په دغه ځايکې ابو عبيد بن جراح رضي الله عنه او حضرت خالد رضي الله عنه ملګري دي دوي تقريباً يو ديرش زره لښکر کې دلته واړول.

نو دې ځاى نه امير المؤمنين حضرت عمر رضي الله عنه ته قاصد ځي خط ورکوي چې لاړ شه امير المؤمنين نه مونږ دپاره مشوره واخله ورته ووايه چې ټول ښاريې مو خوشې کړې دي ځکه زمونږ تعدا د کم دي او کافران ډير زيات وه.

ددې نه بعد باقي ستاسو مرضي ده که وايي چې مدينې منورې ته راشي نو هلته درځو او که وايي چې وجنګيږي نو جنګيږو.

د قاصد نوم دي عبدالله بن قرط هغه د يو خالي هفتې په ورځ روان شو او د راروانې جمعې په ورځ ورسيده.

د جمعې د لمانځه نه مخکې امير المؤمنين اودس کوي دې راورسيده ودريده ورته هغه داسې رعب وه چې څوک نژدې ورته ودريدې نه شو او چې ورته وبه ودريده نو زر به يې

نرې تپوس کوه څوک يې نوم دي څه ده له کوم ځايه راغلې .

هغه ورته وايي قاصد د ابو عبيده بن جراح يمه خط مې راوړی دي عبد الله بن قرط يم ،
هغه خط يې چې را واخيست چې وي کتلو نو رنګ کې يې تغير راغې په دې خفه شو چې په
دغه علاقو خو ډير شهيدان شوې وه د مشق حلف شام باندې دا ټول مو بدون د جنګ نه
خوشي کړل او اوس نورې مشورې غواړي چې مونږ را شو او که مخکې وجنګيږو .

کله چې د جمعې خطبې ته پاڅيده نو جهادي بليغ بيان يې وکړ او ددې نه بعد يې
متصل چند صحابه کرام کينول مشوره يې وکړه چې مونږ ته آخري حکم دي چې د دوه کافرو
مقابل کې يو مسلمان دي دلته چې ګورو دوي صحابه کرام يو ديرش زره دي او کافران لس
لکه او شپيته زره دي دوي ته خو جائز دي چې وروسته راشي تاسو څه فيصله اوس کوي د
اکثرينو رأيه دا شوه چې قومنده د جهاد او جنګ ورکړل شي او د وروسته راتلو اجازت ورته
مه کوه .

نو خط يې وليکه عبد الله ابن قرط ته يې خط وسپاره چې څه ځان رسوه هغه اته ورځې
مزل کړي ما زديګر يې بيا وليږه هغه واقعه ده په فتوح الشام کې منقوله ده او دا فتوح الشام د
امام واقدي د متقدمينو نه دي ۳۵ کاله د امام بخاري نه مخکې تير شوې دي او امام بخاري
په خپل تاريخ کې له ده نه نقل کوي دې په فن د تاريخ کې ثقه دي بلکې اوثق دي .

چې څو مره مؤرخين دي له ده نه اخذ کوي نو عبد الله بن قرط وايي ما خط را واخيست :

وخرجت من المسجد من باب الحبشة .

دغه وخت کې غټ ديوال چې مسجد نبوي نه تاو وه په هغې کې يوه دروازه باب حبشه
وه زه باب حبشه باندې ووتم چې بهر ته ووتم نو زړه کې مې راغله چې ته خو روان جهاد ته يې
اوهسې نه شهيد شي راځه د نبي عليه السلام روضې ته راشه يو څه تلاوت وکړه دعاء وکړه بيا به
ځې ؛

فقصدت حجرة رسول الله صلى الله عليه وسلم .

بعضې علماء ادباً قبر د نبي عليه السلام ته د قبر نسبت بنه نه ګني د هغې نه تعبير په
حجره شريفه يا په روضه مبارکه باندې کوي نو ګورئ دا الفاظ د ادب دي .

فقصد حجرة رسول الله صلى الله عليه وسلم . د نبي عليه السلام د حجرې اراده مې وکړه .

وعائشة رضي الله عنها جالسة عند قبره. هغه روضې سره ناسته وه.

وعلي بن ابي طالب رضي الله عنه والعباس رضي الله عنه جالسان عند القبر.

او حضرت حسين رضي الله عنه په غیږه د حضرت علي رضي الله عنه کې ناست وه او حضرت حسن رضي الله عنه په غیږه د عباس رضي الله عنه کې وه دوي ټول ناست وه د سورة هود او سورة انعام تلاوت یې کولو :

فسلمت على رسول الله. سلام مې واچولو :

فقال علي رضي الله عنه يا ابن قرط ا عوالت على المسير الى الشام.

ولې راوګرځېدلې له تللو د شام نه، دې ورته وایي چې ما دا اراده وکړه چې یو ځل سلام وکړم او بیا تاسو دعاء راته وکړي او هغه چې کله روانیده امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ورته ډیره دعاء کړې وه.

حضرت علي رضي الله عنه ورته وویل چې عمر فاروق رضي الله عنه غوندې شخصیت تا ته دعاء کړې د نور چا دعاء ته څه ضرورت دي هغه خو هغه انسان دي چې نبي علیه السلام یې باره کې ویلي وه که ما نه وروسته نبي راتلې شوې هغه به عمر فاروق رضي الله عنه وه خو هغه نه راځي د حضرت عمر رضي الله عنه مناقب یې ورته بیان کړه.

عبد الله بن قرط رضي الله عنه ورته مخ راواړوه :

فقال عبد الله قرط ما ذكرت شيئاً الا و انا عارف به من فضل عمر بن الخطاب رضي الله عنه.

تا چې د عمر رضي الله عنه کوم مناقب بیان کړه ما ته پته ده ما ته د هغه شان معلوم دي :

ولكني أردت الزيادة من دعائك ودعاء العباس عم رسول الله صلى الله عليه وسلم.

زما مقصد دا دی چې راته دعاء وکړي او حضرت عباس رضي الله عنه هم راته دعاء وکړي.

ولا سيما عند قبر الرسول المعظم المكرم. بالخصوص دلته په روضه کې یې راته وکړي دې ورته دا وایي هغه هم صحابه دي دې هم صحابي دي.

دلته اوس دا الفاظ نقلوي ۱۲۱۷ کاله مخکې امام واقدي تیر شوې دي :

قال فرفع العباس رضي الله عنه يديه. او چت کړه حضرت عباس رضي الله عنه لاسونه.

وعلي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كذلك. او علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هم دغه شان لاسونه اوچت کړه داد دعاء هيئت شو.

وقالا. دواړه دعاء کوي:

اللهم انا نتوسل بهذا النبي المصطفى والرسول المجتبى.

مونږ وسيله نيسو په دغه نبي مصطفى رسول مجتبى باندې.

الذي. دا خو هغه ذات وه.

توسل به آدم فاجبت دعوته. چې آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ په ده وسيله نيولې وه تا يې دعاء قبوله کړې وه.

وغفرت خطيئته. او خطيه دې ورته معاف کړې وه.

دا مخکې ما تاسو ته وويل چې توسل د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ حديث معروف وه په زمانه د صحابه کرامو کې که معروف نه واي نو حضرت عباس او حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دوي څنګه وايي چې دا هغه دي توسل پرې آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ نيولي وه دا صحابه وو کې معروف روايت وه چې آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ ته خطيه په توسل د محمد مصطفى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ معاف شوې ده نو ځکه دلته ورته اشاره کوي:

الا سهلت على عبدالله طريقه وطويت له البعيد. دا درنه غواړو چې آسان کړي عبد الله بن قرط لره لاره او رالنډ کړي ورته اوږده مسافه.

وأيدت اصحاب نبيك بالنصر انك سميع الدعاء.

او د خپل پيغمبر د صحابه وو په جهاد کې مدد وکړه او تائيد يې وکړه.

ثم قال: سر يا عبدالله بن قرط. ځه روان شه.

فالله تعالى اكرم من ان يرد دعاء عمر وعباس وعلي والحسن والحسين رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وازواج رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

الله تعالى دير کريم ذات دي نه شي کيدې چې هغه دې رد کړي دعاء د عمر فاروق او د عباس او د حضرت علي او د حسنينو او په ازواجو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کې د بي بي عائشې دعاء

دې رد کړي .

وقد توسلوا اليه بأكرم الخلق عليه .

حال دادی وسیله کې ورته هغه څوک پیش کړي چې ټول مخلوق کې اکرم دي .

قال عبدالله بن قرط فخرجت من الحجرة وانا فرح مستبشر واستويت على كور الطية وركبة القلاة وانا فرح بدعاء علي والعباس وعمر رضي الله عنهم اجمعين قال عبدالله خرجت من المدينة بعد العصر من يومي ذلك الذي دخلت فيه المدينة .

چې د جمعې ورځ وه په لاره تلم انتظار مې کولو چې له اخوا نه خو اته شوا روزه کې راغلې وم اوس به هم اته ورځې مزل یې .

ولم ازل سائر أثلاثة ايام فلما كانت صلاة العصر من اليوم الثالث اشرفت على اليرموك .

پنځه ورځې ورته خدای تعالی دا ځمکه رالنډه کړه په دعاء د عمر فاروق او د اهل بیتو باندې عند قبر النبي صلی الله علیه وسلم ، نو دا توسل د صحابه کرامو وه اوس که دوي اعتراض کوي چې امام واقدي ضعيف دي نو د هغې جواب دادی چې امام واقدي خو په فن د تاریخ کې ثقه دي په اتفاق .

او هر چې فن د حدیثو دي دې کې هم د ډیرو رایه دده باره کې د توثیق دي .

امام ذهبي په سير اعلام النبلاء جلد ۹ صفحه ۴۵۵ کې ذکر کوي :

فلا يستغني عنه في المغازي وايام الصحابة واخبارهم .

استغنی دې نه شي کولې امام واقدي نه په مغازي وو کې او په تاریخ د صحابه وو کې او په اخبارو د هغوي کې استغنا ترې مه کوه ځکه هغه جزیات د تاریخ چې ده مفصل کړي دا بیا ډیرو کې نه پیدا کیږي .

ابن سعد په طبقات کې ذکر کوي :

كان عالماً بالمغازي والسير والفتوح واختلاف الناس في الحديث والاحكام واجتماعهم .

په دې ټولو کې عالم وه .

خطیب بغدادي یې په شان کې لیکلي دا هغه څوک وه چې تمامه دنیا دده نوم نیولې و،

هرچا به یادوه .
وكان جوادا كريماً .
ابراهيم حربي ذكر كوي :
كان الواقدي اعلم الناس بأمر الاسلام واما الجاهلية فلم يعلم منها شيئاً .
تاریخو نه دوه دي دوه قسمه مؤرخين دي يو د ادم عَلَيْهِ السَّلَامُ نه د هغه وخت نه مؤرخين دا
نول تاریخ بیانوي بل د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مغازي وو نا دي وايي : اعلم د خلكو وه بأمر الاسلام .
هرچې د جاهليت د زمانې تاريخ وه په هغې نه پوهيده .
موسى بن هارون ليكي :
سمعت مصعب الزبير يقول ما رأيت مثله قط . دده په مثل عالم ما نه وه كتلې .
يعقوب مولى ابي عبد الله ليكي :
سمعت الدراوردي يقول الواقدي امير المؤمنين في الحديث .
دا لقب د امام بخاري دي د ډير توثيق نه كتابونه د جرحې او تعديل د يو محدث باره
كې امير المؤمنين ليكي نو دراوردي وايي چې الواقدي امير المؤمنين في الحديث نو
علماء په آحاديثو كې هم توثيق بيانوي په تاريخ كې خو هسې هم ثقه دي .
يعقوب ابن شيبة يقول حدثني بعض اصحابنا ثقة .
يعقوب ابن شيبه وايي زمونږ بعضې مشائخو مونږ ته دا وويلې چې واقدي ثقه دي بيا
وايي :
سمعت اباعامر العقدي يقول نحن نسأل عن الواقدي وانما يسأل الواقدي عنا .
عجيبه خبره ده خلک راځي مونږ نه تپوس باره د واقدي كې چې څنګه سړي وه قوي وه
كه ضعيف ، په كار داده چې واقدي ته خلک لاړ شي او زمونږ باره كې ترې تپوس وكړي
يعنې هغه ته لاړ شي زمونږ جرحه پرې معلومه كړي .
خلک مونږ ته راځي د واقدي جرحې مونږ نه غواړي دا دده توثيق دي دده صفت كوي
چې مونږ نه دده تپوس مه كوي ده نه زمونږ تپوس وكړي ځكه دي اعلم دي په مونږ كې .
دغسې نور وډيرو علماو د امام واقدي رَحِمَهُ اللَّهُ د ثقه والي باره كې اقوال كړي او ابن

حجر عسقلاني رَحِمَهُ اللهُ تهذيب التهذيب جلد ۹ صفحه ۳۲۴ کې نقل کړي پوره تفصيل بايد هلته وکتل شي.

شپږم توسل د حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

جامع الاحاديث جلد ۱ صفحه ۴۴۴ رقم د حديث ۲۳۰۶ دي دا روايت د حضرت عمر او حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دي چې مسند الفردوس هم ذکر کړي.

بمأثور الخطاب للديلمي جلد ۱ صفحه ۳۲۴ الفاظ دا دی حديث مرفوع دي:

عن عمر وعلي اذا شجاك شيطان او سلطان فقل يا من يكفي من كل احد ولا يكفى منه احد يا احد من لا احد له يا سند من لا سند له انقطع الرجاء الا منك فكني مما انا فيه واعني على ما انا عليه مما قد نزل بي بجاه وجهك الكريم وبحق محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عليك آمين.

دا حديث کنز العمال هم ذکر کړي جلد ۲ صفحه ۱۲۰ کې.

اوم توسل په قول د حضرت معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

تاريخ ابي زرعة الدمشقي ذکر کړي جلد ۱ صفحه ۸۶:

حدثنا الحكم بن نافع عن صفوان بن عمرو عن سليم بن عامر ان الناس قحطوا بدمشق فخرج معاوية يستسقي بيزيد بن الاسود.

را اوو ته معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ استسقاء غوښته په يزيد بن اسود باندې نو ظاهراً توسل قولي دي که تقدير په کې کوي بدعاء يزيد بن الاسود نو بيا فعلي جوړيږي.

دا روايت الاصابة في معرفة الصحابة هم ذکر کړي جلد ۳ صفحه ۶۳۴ او تاريخ دمشق د ابن عساکر هم ذکر کړي جلد ۶۵ صفحه ۱۱۱.

اتم توسل په قول د حضرت عبدالله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

صحيح البخاري جلد ۱ صفحه ۱۳۲:

حدثنا عمرو بن علي قال حدثنا ابو قتيبة قال حدثنا عبدالرحمن بن عبدالله بن دينار عن ابيه قال سمعت ابن عمر يتمثل بشعر ابي طالب. وامې وريدل د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه. يتمثل اى ينشد. چې انشاد يې کوه په شعر د ابي طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره.

يو انشاء ده بل انشاد ، انشاء جوړولو د شعر ته ويلې شي او انشاد د بل چا شعر خپل زنه کې زمزمه کولو ته ويلې شي ، نچوړ د شعر دادي :

وابيض يستسقى الغمام بوجهه * ثمال اليتامى عصمة للارامل

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د سپين مخې والا دي وريځ چې کومه ده باران کوي .

بوجهه بوسيلة وجهه . دده د مخ د خاطره وريځ باران کوي .

ثمال اليتامى أي مطعم . د يتيمانو دی او د کونډو ساتونکي دي .

نو **يستسقى الغمام بوجهه** دا باء سببيه ده وريځ باران کوي بوجهه اى بسبب ذاته .

نهم توسل په قول د ابي عبيده ابن الجراح رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ :

فتوح الشام جلد ۱ صفحه ۱۷۹-۲۲۰ ، دې کې ابي عبيده رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يزيد بن ابي سفيان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته د يو لښکر مشري ورکوي ليږي يې سره د پينځه زره کسانو :

وامره ان يلحق بخالد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **الى بيت المقدس** .

د حضرت خالد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ به ملګري شي بيت المقدس ته به لاړ شي .

وقال له يا ابن ابي سفيان ما علمتك الا ناصحا فاذا اشرفت على بلد ايلياء .

ابي عبيده رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يزيد بن ابي سفيان راغواړي نصيحت ورته کوي ورته وايي کله چې نه د پنځه زره لښکر سره د بيت المقدس ښاريه باندې وربنکاره شوي .

فارفعوا اصواتكم بالتهليل والتكبير . اوچت کړي آوازونه په لا اله الا الله سره او په تکبير سره دا چغې وهي په ښاريه ورشي **واسألوا الله** او د خداى تعالى نه دعاء ګانې وغواړي .

بجاه نبيه . په جاه د محمد مصطفى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې .

ومن سكنها من الانبياء والصالحين .

او په جاه د هغه انبياء کرامو چې بيت المقدس کې اوسيږي دفن دي او څومره اولياء چې دي په دا ټولو اولياء باندې وسيله ونيسي بيا پرې ورشي :

ان يسهل فتحها على ايدى المسلمين .

نو مجاهدینو ورونو ته دا په کار دي چې د صحابه وو دا طریقه خپله کړي خپلو اسبابو او ټریننګونو باندې غَره نه شي چې ګنې ما جدید ټریننګ یاد کړي زه به په ټریننګ د هغوی مقابله کومه.

اعدوا لهم ما استطعتم.

ښه خبره ده یو ټریننګ په کار دي خو غَره کیدل په ټریننګ نه دي په کار هر وخت کې کفار د مسلمانانو نه په آلات ظاهریه او ټریننګونو کې مقدم وي کوم ټریننګ چې هغوی کړې دي زمونږ د مجاهدینو ټریننګ هغې ته نه شي رسیدلې که د خالق امداد ترې نه لرې شي نو په هرو اسبابو مونږ کمزوري یو خو دا محضې د خالق امداد دي چې ددې عظیم کافر مقابله کې غریب مجاهدین په کمزورو اسبابو باندې جنګیږي خو په کار دادی چې د صحابه وو طریقه اختیار کړي هر ولایت ته چې ځي په هغه ولایت کې چې معروف اولیاء وي که حیات وي که وفات وي د هغوی په ذات دې توسل نیسي بیا دې جهاد کوي.

داد صحابه کرامو طریقه ده او پنځه زره لښکر تیاریږي یزید بن ابي سفیان ته یې لاس کې ورکوي په طرف د بیت المقدس او اوه زره (۷۰۰۰) لښکر خالد بن ولید مخکې بیولې دي نو دا دولس زره کسان جوړیږي. بیا تعلیم ورته کوي چې کله ورننوځي نو تاسې لا اله الا الله وایي الله اکبر وایي او: واسألوا الله بجاه نبیه. وسیله په ذات د نبي ونیسي.

لسم وسیله په قول د حضرت عبدالله بن جعفر رضي الله عنه:

دا هم فتوح الشام ذکر کړي جلد ۱ صفحه ۷٦، په دې کې عبدالله بن جعفر دعاء کوي:

فضاق لذلك ذرعه وما نزل به في نفسه مثل ما نزل بالمسلمين فألجأ الى الله تعالى امره فوض الى صاحب السماء شأنه ورفع يديه الى السماء وقال في دعائه يا من خلق خلقه وابلى بعضهم ببعض وجعل ذلك محنة لهم أسألك بجاه محمد النبي صلى الله عليه وسلم الا ما جعلت لنا من امرنا فرجاً ومخرجاً ثم عاد الى القتال واصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يقاتلون معه تحت رايته.

تلك عشرة كاملة

هغه مخکې مرفوع هم لس وه دا هم لس شول.

فهذه اقوال الصحابة رضوان الله تعالى عليهم اجمعين وارائهم الذين قال الله في حقهم والسابقون الاولون من المهاجرين والانصار والذين اتبعوا هم باحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه.

مونږ الحمد لله قوي روايات لرو د اسلافو متقدمينو كتب پيش كوو.

دا فتوح الشام څه د پاسه دولس سوه كاله مخكې تير شوې دي ده سره مخكې هم تعصب شوې دي شاه انور شاه صاحب فيض الباري كې وايي علت د جرحې په واقدي څه دي چې دا دير عمده سړي دي خلك پرې جرحې كوي وايي د هغې وجه دا وه چې دې متمذهب بمذهبٍ نه وه او دا رشتيا يقيني خبره ده چې كله يو پارټي كې نه وي نو هره پارټي به درپسې ښتې وي مخالفت به دې كوي خبرې به درپسې كوي.

هغه وخت سره چې څومره سياسي پارټياني جوړې وي نو واقدي صاحب يوې سره هم نه وه يو خوا عبد الله بن زبير يا دې نه بعد بنوا عباس وه بل خوا ته بنوا اميه وه دې يو سره هم نه وه د يو جانب علماء دي مجروحه وه چې دې ولې زمونږ ملګرې نه دي د بل جانب علماء هم دي مجروحه وه چې دې ولې زمونږ ملګرې كيږي نه.

لكه اوس پاكستان كې دوه لوي پارټي جوړې دي ديوبند او بريل داد مدرسو نومونه وه اوس خلكو ترې نه مذهبونه جوړ كړل مسلكونه يې ترې جوړ كړل يو خوا وايي مسلك ديوبند زنده باد ، نو ديوبند مدرسه ده مسلك ورته مه وايي.

دا نور وايي مسلك بريل زنده باد ، يو بريلوي ما ته يو خط راليږلي وه هغه كې يې ليكلي وه : واي بريل فصل مميز دي په پاكستان كې او دې علاقو كې چې څوك بريلوي وي نو مسلمان دي اهلسنت دي ګنې سره اهلسنت نه دي مونږ اهلسنت نه شو دې اهلسنت شو دې شيعه دي اهلسنت شو او مونږ اهلسنت نه شو عجيبه خبره ده ټول بريلويان نه يادوم خو څه خلك بريلويانو كې شيعه ګانو ته كار كوي نو هغې ته بيدار شي.

دلته هم اوس دا كار دي كه ته په ديوبند كې داخل شوې او چغې دې كړي چې ديوبند زنده باد بس بريليان خو دې هسې هم نه مني چې د بزرګي بنكر دې هم وشي خو داده چې هغه ديوبنديان درباندې رد نه كوي وايي ديوبندي دي.

او كه بريلوي شي هم د غسې ده ديوبنديان به دې نه مني ولو كه څومره بزرګ شي هم خو دومره خبره ده چې خپل بريالويان خو به دې تائيد كوي نو جرحه درباندې كيږي.

د باړي حضرت صاحب باندې د جرحې بنيادي وجه دا وه چې هغه به چغې وهلې چې نه ديوبندي يم نه بريلوي يم ديوبنديان يې هم مخالف شول بريالبان يې هم مخالف شول نو اوس چې هغه دا خبره کړې چې نه ديوبندي يم نه بريلوي يم نو کفر خو يې نه دي کړي.

ديوبند او بريل کې ننوتل څه فرض وه يا دا څه عقيده وه يا څه مذهب وه يا څه د طريقت نومونه وه چې خامخا به سړي ځان ته ديوبندي او بريلوي وايي.

خبره يې ډيره ښه کړې وه خو اوس خبره يې داسې وکړه چې ديوبندي يې هم دشمن جوړ شو چې ولې ديوبندي ځان ته نه وايي او بريلوي يې هم دشمن جوړ شو چې ولې بريلوي ځان ته نه وايي .نو چې ما فيض الباري کې د امام واقدي په باره کې دا وليدل چې دې متمذهب بمذهب نه وه دې به يوه ډله کې ننوتو نه ځان ته به مستقل وه چې ډلې به يې وليدې چې سياسي به وي که هر څه به وي دې به يو طرف ته شو ترې نه.

بس د هغه ټولو مقابل کې به شو نو هر چا به پرې اعتراض کوه نو امام واقدي باندې لويه وجه د جرحې داده چې دده ملګرې به نه وه. او ما باندې هم دا جرحې ډيرې دي وجه يې همدغه ده چې زه نه ديوبندي يم او نه بريلوي يم نو دوي دواړه جرحې کوي چې ته بريلوي يا ديوبندي ولې نه يې چې ديوبند کې څه چل دي نو زه خو نه وايم چې څه چل دي په کې يا ديوبنديان بد خلک دي خو زه نه يمه په کې.

بس زه ديوبند ته مسلک نه وايم نو ديوبندي نه يم او که د نسبت خبره شي چې استاذان دې څوک دي استاذان مې د ديوبند علماء پاتې شوې هغه نسبت جدا خبره ده کله به يې سړي کوي يو شيخ ته نسبت ځان ته به سيفي وايي کله به يې يو استاذ ته کوي ديوبندي به ځان ته وايي کله به يې امام د مذهب ته کوي حنفي به ځان ته وايي دا بيله خبره ده خو دا چې دې زمانه کې ترې خلکو مسلک جوړ کړاو دا يې کړه چې خامخا مسلمان يې ديوبندي به يې که ديوبندي نه يې نو مسلمان به نه يې .بس مونږ اوس دې ته مجبور شو چې چغې کړو چې مونږ ديوبنديان نه يو اخوا بريالبانو دا فصل مميز جوړ کړه چې بريلي نه يې نو مسلمان د سره نه يې هغوي هم دې ته مجبور کړو چې ووايو مونږ بريلويان نه يو نه مې استاذ بريلوي دې نه مې شيخ بريلوي دې نه مې د بريل په مدرسه کې سبق ويلې دې نو زه په کومه معنی ځان ته بريلوي ووايمه.

المبحث الخامس : تحقیق الوسیلة عند عامة المصنفین والمحدثین والفقهاء الحنفین :

د احنافو فقهاء د اقوالو په رڼا کښې د وسیلې ثبوت :

مجمع الانهر في شرح ملتقی الأبحر جلد ۳ صفحه ۴۳۹ دي د بعضې علماء پسې ا
وامو پسې چې هغوي د مسخرو په مجالسو کې غیبتونو وغیره وو کې مصروف وي .
او فرق د خواصو د عوامو سره په مجلس کې نه کیږي په دغه شان ته خواصو رد کوي
فاظ یې دادی :

ثم یشتغلون طول النهار بالسخریة والغیبة والوقوع في الناس وغیرها مما یستحقون به .
یا لا مشتغل وي ټول ورځ په مسخرو غیبتا و د خلکو په حالاتو کې .
اوس آخر کې دې ذعاء ورته کوي :

اصلحهم الله تعالی . خدای دې دغه علماء صالحه کړي .

اصلحهم الله تعالی وایانا بجاه نبیه .

مونږ دې یو ټکي نه اخذ کوو دا چې فقهي حنفي دي بالفعل په خپله په ذات د نبي
علیه السلام وسیله نیسي .
حاشیه رد المختار جلد ۴ صفحه ۲۹۴ :

دام في عز وانعام ومجد واحترام بجاه من هو للأنبیاء ختام واله وصحبه السادات الکرام
صاحب متن یادوي خدای تعالی دی په عزت په انعاماتو په بزرګي او احتراماتو کې
ساتي .

بجاه من هو للانبیاء ختام . په جاه د هغه ذات باندې چې هغه د ټولو انبیاء ختم دي او
په جاه د اهل د هغه باندې او په جاه د تمامو صحابه وو باندې چې هغه سادات الکرام دي.
نو دا توسل دي په نبي علیه السلام او په ال د هغه او په ټولو صحابه کرامو باندې.
دارنګې الدر المختار جلد ۱ صفحه ۸۴ دا هم په دې ابتداء کې دعاء کوي :
فنسأل الله تعالی التوفیق والقبول بجاه الرسول .

دارنګې مراقي الفلاح جلد ۱ صفحه ۲۱۸ دعاء کوي :

نسأل الله تعالى من فضله العفو والعافية بجاه سيدنا محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دارنګې په آخره کې بیا مراقي الفلاح جلد ۱ صفحه ۲۹۶ بله دعاء کوي :

وفقنا الله تعالى بفضله ومَنّ علينا بالعود الى احسن حال اليه بجاه سيدنا محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دارنګې فتح القدير جلد ٦ صفحه ۲۴۹ د حج په باب کې فتح القدير مدينې منورې ته چې لاړ شي تا ته الفاظ د دعاء ښايي ته به هلته څه وايي :

يا رسول الله اسئلك الشفاعة يا رسول الله اسئلك الشفاعة واتوسل بك الى الله في ان اموت على ملتك وسنتك .

وايي دا طريقه به هلته اختيار وي باقي دې که کوم ضروريات وي نو بيا طريقه درښايي.

اسأل الله تعالى حاجته .

خو مره حاجتونه چې دې وي د خالق نه هلته دعاء وغواړه متوسلاً الى الله بحضرة نبيه عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ .

دارنګې بحر الرائق جلد ۱ صفحه ۴ :

واسأله سبحانه وتعالى متوسلاً اليه بمن صلاته عليه تتوالى ان يلهمني الصواب وان يسلك بي سبيل السداد .

سوال کوم د باري تعالى نه په حال کون زما کې چې وسيله نيوونکي يم ده ته.

بمن صلاته عليه تتوالى .

چې هميش پرې درود په کار دي چې ما ته د صواب او حقې لارې القاء وکړي.

همدغه صفحه کې وروسته نوره دعاء کوي وايي :

وكما احسن لي المبدأ يحسن لي الختام بحرمة نبيه عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ .

لکه اوله ابتداء ما ته ښکلي کړه غواړم ورنه دا چې ما ته ختم د کتاب هم حسن کړي د

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به خاطر سره .

دارنګې رد المختار جلد ۱ صفحه ۱۹۶ :

وكذا يقول اسير الذنوب جامع هذه الاوراق راجيا من مولاه الكريم متوسلاً بنبيه العظيم وبكل ذي جاه عنده تعالى ان يمن عليه كرماً .

مصنف په خپله لګیا دي وايي هغه څوک چې ګناهو کې راګیر دي .... څوک دي چې جامع ددې اوراقو دي هغه څوک دي چې امید ساتي مولا کریم لره هغه څوک دي چې وسیله ورته په نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سره نیسي دارنګې وسیله نیسي بکل ذي جاهٍ عنده تعالى .

دارنګې حاشیه ردالمختار جلد ۱ صفحه ۴ :

واني اسأله تعالى متوسلاً اليه بنبيه المكرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وباهل طاعته من كل ذي مقام علي معظم وبقدوتنا الامام الاعظم .

سوال ورته کوم په حال کون زما کې چې وسیله ورته نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پیش کومه وسیله ورته کل د طاعاتو والا تابعدار خلک پیش کومه چې لوي مقام لري .

وبقدوتنا الامام الاعظم متوسلاً اليه بنبيه ومتوسلاً اليه بقدوتنا الامام الاعظم ان يسهل علي ذلك من انعامه .

دايې دعاء ده .

شرح غرر الحکم جلد ۲ صفحه ۲۴۳ :

دارنګې درر الحکام شرح غرر الحکام جلد ۳ صفحه ۲۴۳ :

والله سبحانه وتعالى اسأل وبنبيه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتوسل ان ينفعني والمسلمين به النفع العميم .

سوال د باري تعالى نه کوم وسیله ورته نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پیش کوم چې نفعه راکړي په دې کتاب ما لره او عامه مسلمینو ته .

دارنګې طحطاوي جلد ۲ صفحه ۸ :

روى سعيد بن منصوره وثمرة ابن حبيب وحكيم بن عمير قالوا اذ سوي على الميت قبره .

کله چې مړي باندې د هغه قبر برابر کړي شي.

وانصرف الناس. خلک راوګرځيږي.

كانوا يستحبون. دوي مستحبه ګڼله.

ان يقال للميت عند قبره. چې مړي قبر کې کيخودلې شي او دې مړي ته وويلې شي:

يا فلان قل لا اله الا الله ثلاث مراة.

دا تلقين دي داد بره نه کيږي هغه دفن شوې دي.

يا فلان قل لا اله الا الله ثلاث مراة يا فلان قل ربي الله وديني الاسلام ونبي محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللهم اني اتوسل اليك بحبيبك المصطفى ان ترحم فاقني بالموة الاسلام والايمان وان تشفع فينا نبيك عليه افضل الصلاة والسلام.

دارنګې مراقي الفلاح جلد ۱ صفحه ۲۹۸ دې کې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ او د يارانو د سلام طريقه بنايي يارانو ته به ودريږي وايي به:

السلام عليكما يا ضجيعي رسول الله ورفيقيه ووزيريه ومشيريه والمعاونين له على القيام بالدين والقائمين بعدا بمصالح المسلمين جزا كما الله احسن جزاء جئنا كما نتوسل بكما الى رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ليشفع لنا ويسال الله ربنا ان يتقبل سعينا.

باقي نوره دعا هم شته.

دارنګې فقه العبادات جلد ۱ صفحه ۲۰۷ دې کې هم د زيارت طريقه دربنايي:

يا رسول الله نحن وفدك وزوار قبرك جئناك قاصدين قضا حقك والتيمن بزيارتك والاستشفاع بك الى ربنا.

آخره کې به وايي:

الشفاعة الشفاعة الشفاعة يا رسول الله.

که چا سلام ورکړې وي هغه به پيش کړي.

يبلغه السلام من اوصى فيقول السلام عليك يا رسول الله من فلان بن فلان يستشفع بك

الى ربك فاشفع له و لجميع المسلمين .

دارنګې مجمع الانهر في شرح ملتقى الابحر جلد ۹ صفحه ۴۴۰ :

اللهم اجعله لي ذخراً نافعاً وخيراً باقيا .

يا الله وګرځوي دا کتاب زما د پاره د خير ذريعه نافعه خير باقي .

بحرمة جميع الانبياء والمرسلين . په حرمت د ټولو انبياء او رسولانو باندې .

خصوصاً بحرمة حبيبك محمد ن المصطفى .

خاصتاً په حرمت د حبيب ستا چې محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم دي .

دا ټول چې ما ذکر کړل بالفعل توسلات د فقهاو دي بالفعل يې په کتبو کې نيولې دي د يو چا قول يې نه دي نقل کړي نو دوي بالفعل توسلات نيولې دي .

دارنګې نور الايضاح صفحه ۸۶ د روضې مبارکې د سلام طريقه د رته ښائي :

جزا كما الله احسن الجزاء جئنا كما نتوسل بكما الى سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ليشفع لنا ويسأل الله ربنا ان يتقبل سعينا و يحيينا على ملته ويميتنا عليها ويحشرنا في زمرته ثم يدعو لنفسه ولوالديه ولمن اوصاه بالدعاء و لجميع المسلمين .

دارنګې فتاوى عالمګيري جلد ۶ صفحه ۴۱۱ طريقه د زيارت د روضې د رته ښائي:

جزا كما الله احسن الجزاء جئنا كما نتوسل بكما الى رسول الله صلى الله عليه وسلم ليشفع لنا .

اى يارانو تاسو ته راغلي يم دې د پاره چې تاسو زما سفارش نبي عليه السلام ته وکړي مونږ تاسې وسيله کې پيش کوو چې هغه زمونږ شفاعت وکړي .

دې نه وروسته د فقه حنفي نه د يو اعتراض جواب چې مخکې مونږ ورته اشاره کړې وه چې :

كره ان يسئل بحق فلان .

يا : لا ينبغي ان يسئل بحق فلان .

هدايه کې لفظ د کره راځي او بعضې کتب لفظ د لا ينبغي ذکر کوي نو د هغې تطبيق دادی چې کره محمول کړه په کراهيت تنزيهي باندې نو د جواز ترجمه ترې کيږي دليل

وربانديې لفظ د لاينبغي د فقهاو شو او کومو فقهاو چې جواز ويلې دي او چا مکروه ويلې دي تطبيق به يې داشي چې په حق د عوام الناس کې لفظ د حق استعمالول دي مکروه شي.

توسل پښتو الفاظ لري:

نتوسل اليك (۱) بجاه فلان . (۲) بحق فلان . (۳) بحرمة فلان . (۴) بوسيلة فلان (۵) بفلان .

نو دا لفظ د حق دي په حق د عوامو کې مکروه شي فرق نه شي کولې په مينځ د حق وجوبي او تفضلي کې او کومو فقهاو چې جائز ګڼلي دي په حق سره سوال هغه دي محمول شي په حق د خواصو کې چې علماء او مشائخ دي چې هغوي پوهيږي د تفضلي او حق وجوبي فرق کولې شي اصلاً لکه څنګه چې امام ترمذي ليکي چې فقهاء مجتهدين عالمين دي بمعاني الحديث نو دا شان فقهاء اصحاب الفتياء متاخرين فقهاء دوي اعلم دي په اقوالو د فقهاء سابقينو باندې زمونږ نه سلفو کې د يو فقيه قول پيدا شي خلف کې بيا ګوره چې هغه فقهاء دي باره کې څه وايي.

طحطاوي جلد ۲ صفحه ۳۹۴ د غه اعتراض نقلوي چې هدايه کې دا راغلي دي:

مکروه دي سوال بحق الغير هغه حديث د ضرير البصر پيش کوي:

اني توجهت بك الى ربي .

بيا وايي:

يشكل هذا على ما انه قالوه يكره للرجل ان يقول .

اشکال واقع شو په دې روايت کې په هغه قول د فقهاء باندې چې وايي مکروه دي سړي ته چې ووايي: **اللهم اني اسألك بأنبيائك .**

طحطاوي صاحب وايي:

واجيب . زه جواب ورکوم.

بان السماء خص هذا ، شريعت په حق د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کې دا دعاء خاص کړې ده.

يو جواب يې دا وکړو چې **اسألك بانبيائك** دا نور انبياء يادوي او زمونږ شريعت سوال

بحق النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لکه رو اياتو کې تير شو ثابت کړې دي نو دا جائز دي .

والحق عدم الخصوصية . حق دا چې خاص هم د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پورې نه دي .

لما ورد في استسقاء عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بالعباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

هغه د عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په استسقاء کې په عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ توسل نيولې دي نو توسل تر انبياء خاص نه شو صلحاء هم پيش کيږي .

وما قيل في وجه الكراهية انه لا حق لاحد على الله فيه نظر .

چا چې دا وجه ويلې دي چې مکروه ځکه دي چې د مخلوق په خالق حق نشته . فيه نظر ، په دې کې اعتراض دي .

لان للعباد المخلصين عليه حق . د مخلصو عبادو خالق باندې حق شته .

فضلاً منه وكرم . حق تفضلي خو شته کنه حق وجوبي نشته .

نو دغه عباراتو باندې زمونږ نورو فقهاو هم اعتراضونه کړي دي او ما تطبيق وکړو چې حق وجوبي نشته حق تفضلي خو شته دي .

په بخاري کې دا حديث موجود دي :

من آمن بالله و برسوله واقام الصلاة واقام رمضان كان حقا على الله ان يدخل الجنة.

او دارنګې :

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَانتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ (سورة روم آيت : ٤٧)

نو حق خداى تعالى د مخلوق په ځان ثابت کړې دي خو حق تفضلي وجوبي نشته دغه لفظ کې شبهه چې د وجوب د حق ده او د مخلوق په خالق وجوبي حق نشته دې نه بعضې فقهاء محققين دي لفظ ته مکروه ويلي دي شرک او کفريې ورته نه دي ويلې او مکروه هم تنزيهي ځکه د لفظ د لاينبغي نه پته لږي .

دارنګې رد المختار جلد ۲۷ صفحه ۴ باندې ذکر کوي :

کره قوله بحق رسولك .

دعاء بحق رسولك مکروه دي او دې وايي :

وفي التاتارخانية : جاء في الآثار ما دل على الجواز .

فتاوی تاتارخانیه دا ذکر کړې دي په حدیثو کې هغه روایات چې دلیل د جواز دي او دا مونږ مخکې پیش کړي په حق سره دعاء شوې ده .

لانه لا حق للخلق على الخالق .

چا چې مکروه ویلي دا دلیل یې ویلې وایي د مخلوق په خالق حق نشته .

قد يقال انه لا حق لهم وجوباً على الله .

ویلې شي جواب کې چې وجوبي حق نشته .

لكن الله سبحانه تعالى جعل لهم حقاً من فضله .

فضلي حق یې ځان لپاره ثابت کړې دي یا دې داسې وشي چې چا سؤال بحق الرسول ویلي مراد دي له حق نه الحرمة والعظمة حرمة فلان دي ترې مراد شي .

فيكون من باب الوسيلة .

دا به وسیله شي .

قد عد من آداب الدعاء التوسل .

شمار کړي دي علماء له آدابو د دعاء نه وسیله نیول .

دارنګې رد المختار جلد ۲۷ صفحه ۵ د امام سبکي قول نقلوي دا معصر د ابن تیمیه دي :

قال السبكي يحسن التوسل بالنبي الى ربه .

نبي عليه السلام باندې وسیله رب کریم ته بنه کار دي .

لم ينكره احد من السلف ولا خلف ، الا ابن تيمية فابتدع ما لم يقله عالم قبله .

سلفو او خلفو کې دې نه چا انکار نه دي کړي مګر ابن تیمیه نوي قول یې پیدا کړې دده

نه مخکې چا پرې قول نه وه کړی.

دا رنګې بحر الرائق چې کوم معرب دي جلد ۲۲ صفحه ۲۰۸ هغې کې هم د بحق فلان دعاء چې کوم ورته مکروه ویلې شوې د هغې وجه بیانوي ځکه د مخلوق په خالق حق نشته.

البته انما يخص برحمته من يشاء من غير وجوب عليه.

بعضې عباد مختاره وي حق وجوبي نه ورکوي.

المبحث السادس : تحقيق الوسيلة في ضوء أقوال الفقهاء الشافعين:

اعانة الطالبين جلد ۱ صفحه ۲۹ :

فنسأله سبحانه وتعالى ان يمتعنا واهلنا واحبابنا وسائر المسلمين بالنظر الى وجهه الكريم بجاه نبيه عليه افضل الصلوة واتم التسليم.

سوال د خدای تعالی نه کوو چې مونږ ته راکړي اهل زمونږ احبابو ټولو مسلمانانو ته ورځ د قیامت کې دیدار خپل په خاطر د نبي عليه السلام.

دغه کتاب کې مصنف علامه دمیاطي جلد ۱ صفحه ۱۵۲ کې بله دعاء کوي:

رزقنا الله الاخلاص والنجاة حين لامناص وجعلنا من عباده الصالحين بجاه سيدنا محمد افضل الخلق اجمعين.

همدغه کتاب اعانة الطالبين جلد ۱ صفحه ۳۱۳ کې بله دعاء کوي:

ارجو الله الكريم المنان بجاه سيدنا محمد سيد وُلد عدنان ان يرزقنا رضاه وان يصحح منا ما افسدناه ان يمن علينا بقربه.

د الله نه امید ساتم هغه منان دي په جاه د سردار خپل چې هغه سید وُلد عدنان دي چې راکړي مونږ ته رضا خپله مونږ چې کوم فساد دین کې جوړ کړي هغه خپله صالحه کړي په خپل قربت باندې په مونږ احسان وکړي.

بیا اعانة الطالبین جلد ۲ صفحه ۷۸ کې بله دعاء ذکر کوي:

رزقنا الله التقوى والاستقامة واعاذنا من موجبات الندامة بجاه سيدنا محمد المظلل بالغمامة.

دارنګې اعانة الطالبين جلد ۲ صفحه ۱۰۷ کې ذکر کوي:

واعاذنا من العجز والكسل عن مواظبته بجاه سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم وآله وصحبه.

دارنګې اعانة الطالبين جلد ۲ صفحه ۱۶۴ کې بله دعاء ذکر کوي:

نسأل الله أن يمن علينا بالشهادة ويمنحنا الحسنى وزيادة ويرزقنا التقوى والاستقامة بجاه سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم المظلل بالغمامة.

دارنګې همدغه کتاب جلد ۲ صفحه ۲۸۹ کې بله دعاء ذکر کوي:

فنسأل الله الكريم المنان أن يجعلنا ممن حافظ على حدود صيام رمضان ففاز بالفردوس والجنان والقصور والحور العين والحسان بجاه سيد ولد عدنان.

دادده د دعاء الفاظ دي دا څو ځايه ده په خپل کتاب کې توسل په ذات د نبي عليه السلام نيولې دي.

دارنګې حواشي الشرواني جلد ۶ صفحه ۳۸۱ کې:

وأسأله تعالى الاعانة الاتمام بجاه محمد سيد الانام.

د الله نه مدد غواړم په اتمام د کتاب په جاه د محمد صلى الله عليه وسلم.

دارنګې حواشي الشرواني جلد ۸ صفحه ۴۳۲ کې ذکر کوي:

نسأله حسن الختام بجاه سيدنا محمد عليه وآله وصحبه الصلاة والسلام.

دارنګې نهاية المحتاج الى شرح المنهاج د امام نووي د منهاج شرحه ده جلد ۱ صفحه ۳ کې دعاء ذکر کوي:

ونفعنا والمسلمين ببركته بجاه محمد وآله وعترته.

الله پاک دې نفعه راکړي موږ ته او مسلمانانو ته په برکت دده سره یو عالم ته اشاره کوي په جاه د محمد صلى الله عليه وسلم په وسيله د آل دده په وسيله د عترة د هغه.

دارنګې جلد ۱۷ صفحه ۴۷۱ کې هم دعاء کوي:

حرسها الله تعالى من كل سوء بجاه محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دارنگې جلد ۱۹ صفحه ۱۴ کې هم دعاء کوي :

واسأله الاعانة على الاتمام بجاه محمد سيد الانام ومصباح الظلام .

دارنگې جلد ۲۹ صفحه ۴۷۷ کې هم دعاء کوي :

والله اسأل وبرسوله أتوسل .

دارنگې حاشية الجمل جلد ۳ صفحه ۴۹۳ کې دا ذکر کوي :

آدم فمن بعده من الانبياء كل منهم يتوسل به الى الله سبحانه وتعالى .

آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ او د هغه نه وروسته ټول انبياء چې دي دا ټول توسل نيسي خداى تعالى ته په نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې .

دارنگې حاشية البجيرمي على الخطيب جلد ۵ صفحه ۴۸۸ ددې ځاي شرحه کوي :

انا نتوسل اليك بعم نبيك فاسقنا وحكمة توسله به دون النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د غه ځاى کې وسيله په تره د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه په نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ .

مع انه اعظم وسيلة حياً وميتاً .

سره ددې چې اعظمه وسيله نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دي که دنيا کې وي که برزخ کې دي نو وايي حکمت دې کې :

الاشارة الى رفعة قرابة رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقربهم من الله .

دا يې خلکو ته خوده چې خپلوان او خپلولي د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دا قرابت ددوي شان هم اوچت دي .

دارنگې المجموع شرح المهذب د امام نووي رَحِمَهُ اللهُ جلد ۸ صفحه ۲۷۴ مدينه منوره کې چل درښايي :

ثم يرجع الى موقفه الاول قبالة وجه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مخ مبارک چې کوم طرف ده هغه ځاى ته به راشي وبه دريږي .

ويتوسل به في حق نفسه ويستشفع به الى ربه سبحانه وتعالى .

وسیله به ونیسي په نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دځان باره کې او شفاعت کې به دې پیش کړي.
بیا واقعه ذکر کوي چې دلته به څه وایي :
ومن احسن ما یقول ما حکاه الماوردي والقاضي ابو الطیب وسائر اصحابنا عن العتبي مستحسنین له قال کنت.
احسن هغه دي چې دلته ووایي هغه الفاظ چې ماوردي قاضي ابو طیب او ټولو ائمه وو زمونږ د عتبي نه روایت کړي مستحسنین له سند یې حسن دي.
قال کنت جالساً. عتبي وایي زه ناست وم.
عند قبر رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. روضې سره.
فجاء اعرابي. یو بدوي راغې.
فقال السلام علیك یا رسول الله سمعت الله یقول ولو انهم اذ ظلموا انفسهم جاءوك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله تواباً رحیماً، وقد جئتك مستغفراً من ذنبي مستشفعاً بك الی ربي ثم انشأ یقول:

یا خیر من دُفنت بالقاع أعظمه فطاب من طیبهن القاع والأکم

نفسي الفداء لروضٍ أنت ساکنه فیه العفاف وفیه الجود والکرم

د شعر ترجمه : یا هغه ښوک ښمکې او ډاګونو د هغه وجود د فن کړي دي ای غوره هغه ځا چې د هغه د خوشبوي نه دغه علاقه ټول کورونه ډاګونه او چتې غونډې ګانې ټولې خوشبوي دي.
کوم ځای کې چې تاسو یاستې هغې نه مې دا ځان قربان شه په هغې کې عفاف دي په هغې کې کرم دي په هغې کې جود دي.
ثم انصرف، دا اعرابي لاړ، امام عتبي وایي:
فحملتني عیناي، سترګې مې پټې شوې.
فرأیت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في النوم. په خوب کې مې نبي علیه وسلم ولید،

فقال : وي ویل : یاعتبي الحق الاعرابي ، ای عتبي پاځه لاړ شه اعرابي ته ، فبشره ، زیری ورکړه :
بان الله تعالی قد غفر له .
امام نووي رَحِمَهُ ٱللَّهُ په مجموع شرح مهذب کې دغه ځای کې دا لیکي چې احسن الفاظ روضې سره چې څوک ووایي دا الفاظ دي :

یا خیر من دُفنت بالقاع أعظمه فطاب من طیبهن القاع والأکم

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ﴾. سورة نساء پاره ۵ .
په دغه ځای باندې تفسیر ابن کثیر دا الفاظ او د عتبي دا واقعه یې نقل کړې ده دغه واقعه د عتبي او اعرابي حاشیة الجمل ذکر کړي جلد ۹ صفحه ۳۵۶.
تفسیر ثعلبي را اخیستې جلد ۱ صفحه ۳۲۴
او تفسیر ابن کثیر را اخیستې جلد ۲ صفحه ۳۴۷
معجم ابن عساکر را اخیستې جلد ۱ صفحه ۳۶۳
شرح الکبیر د ابن قدامه را اخیستې جلد ۳ صفحه ۴۹۴
تفسیر الوسیط لسید طنطاوي جلد ۱ صفحه ۹۸۵
مغني د ابن قدامه ذکر کړي جلد ۷ صفحه ۴۲۰
المبدع شرح المقنع ذکر کړي جلد ۴ صفحه ۲۵۱
د امام عتبي رَحِمَهُ ٱللَّهُ دغه واقعه چې زه ناست وم اعرابي راغې دا الفاظ او دا اشعار یې وویل ما ته نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ خوب کې وویل چې ببننه ورته شوې ده زیرې ورکړه .
دارنګې الحاوي الکبیر د ماوردي جلد ۴ صفحه ۵۴۴ دې کې د رحمت عالم د زیارت او سلام ذکر کوي او بیا همغه واقعه ذکر کوي :

فاما زیارة قبر النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فمأمور بها ومندوب الیها .

د نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ د روضې سلام مامور بها دي او د امندوب دي .

روی عبید الله عن نافع عن ابن عمر عن النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انه قال من زار قبري وجبت له شفاعتي . بیا همغه قصه د عتبي ذکر کوي .

المبحث السابع : تحقيق الوسيلة في ضوء أقوال الفقهاء المالكين:

شرح مختصر خليل جلد ١ صفحه ٢٤٣ دعاء كوي :

والحمد لله الكريم الوهاب العطايا ومسبب الاسباب نتوسل اليك بجاه الحبيب ان تبلغ المقاصد عن قريب فانك قريب مجيب .

دا يې دعاء ده او په دې کې الفاظ د توسل دي .

دغه کتاب جلد ٩ صفحه ١٤٠ کې بيا تصريح ذکر کوي :

واما التوسل ببعض مخلوقاته فجائز .

وسيله په بعضې مخلوق جائزه ده .

اما الاقسام على الله تعالى في الدعاء ببعض مخلوقاته كقوله بحق محمد اغفرلنا فخاص به صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

اقسام خاص دي تر نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ خالق ته په مخلوق قسم ورکول وايي دا خاص دي تر نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ په نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ ورکولې شي په بل چا يې نه شي ورکولې .

مسئله د اقسام جدا ده له توسل نه څوک چې وايي روح المعاني کې په توسل رد کړې وايي هغه رد په اقسام باندې دي په توسل نه دي توسل کې خو خپله وايي :

انا لا أرى بأساً في التوسل الى الله تعالى بجاه النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عند الله تعالى حياً وميتاً.

توسل ناجائز نه ګڼي اقسام ناجائز ګڼي يا الله د فلاني پيغمبر په ذات قسم درکوم چې زما دا مشکل پوره کړه .

او دا حق چې کوم ده که دا حق دې وجوبي کړ هم د اقسام الفاظ دي بيانو دې کې بيا اختلاف دي څوک اقسام خالق ته په مخلوق مطلقاً ناجائز ګڼي توسل جائز اِقسام ناجائز.

څه علماء د مواليکو نه او زمونږ د احنافو نه قاضي عبد السلام دوي چې کوم دي اقسام په ذات د نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ فقط جائز ګڼي او په بل چا يې ناجائز ګڼي .

حاشية الصاوي على شرح الصغير جلد ١١ صفحه ٣٦٠ د خپل کتاب د فراغ ذکر کوي :

وكان الفراغ من تبييضه غرة ربيع الاول ونسأل الله ان يفرج كرب آل بيت نبينا والمؤمنين انه لطيف كريم حليم بجاه جدهم سيد المرسلين عليه افضل الصلوة واتم التسليم .

منح الجليل شرح مختصر الخليل جلد ١٦ صفحه ١١ دعاء كوي :

ونسأل الله تعالى التوفيق للصواب وان يسلك بنا الزلفى وحسن مآب بجاه سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم وعلى آله والاصحاب .

مذكور كتاب جلد ٩ صفحه ١۴٠ كې بيا ذكر كوي :

اما التوسل ببعض مخلوقاته فجائز واما الاقسام على الله تعالى فخاص به صلى الله عليه وسلم .

حاشية الصاوي على شرح الصغير جلد ٣ صفحه ۴۴٦ مدينه منوره كې د سلام طريقه درښايي :

ثم يأتي قبالة القبر الشريف ويقول السلام عليك يا سيدي يا رسول الله السلام عليك يا سيدي يا حبيب الله السلام عليك ياسيدي يا اشرف رسل الله السلام عليك يا امام المتقين السلام عليك يا رحمة للعالمين اشهد انك رسول الله بلغت الرسالة واديت الامانة ونصحت الامة وكشفت الغمة وجليت الظلمة ونطقت بالحكمة صلى الله عليك وعلى آلك واصحابك اجمعين ثم يتوسل به في جميع مطلوباته .

ثم ينتقل قبالة قبر أبي بكر رضي الله عنه ويقول السلام عليك يا خليفة رسول الله السلام عليك يا صديق رسول الله أشهد انك جاهدت في الله حق جهاده جزاك الله عن امة محمد خيراً رضي الله عنك وارضاك وجعل الجنة متقلبك ومثواك ورضي الله عن كل الصحابة أجمعين ثم يتوسل به إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم .

بيا به ابوبكر صديق رضي الله عنه وسيله كړي رسول الله صلى الله عليه وسلم لره .

حاشية العدوي على شرح كفاية الطالب الرباني جلد ١ صفحه ١٢ ذكر كوي :

قوله بمحمد وآله . ددې شرحه كوي :

وآله طاهرة ولو عصاة.

په آل د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کې شمارل کيږي اگر که گنهکار وي.

ولامانع من التوسل بآله ولو عصاتاً لانهم بضعةٌ منه لان المرادبهم اقاربه من بني هاشم.

همدغه کتاب جلد ۸ صفحه ۳۲۷ خپله دعاء کوي:

والله سبحانه وتعالى المسؤل ان يوفقنا للاقبال على امتثال مأموراته والاحتجام عن ارتكاب محظوراته ويلهمنا ما يقرب من اجره وثوابه ويباعدنا من سخطه وعقابه بمحمد وآله وصحبه وصلى الله على سيدنا محمد النبي الامي وعلى آله واصحابه وسلم.

دارنگې مواهب الجليل شرح د مختصر شيخ خليل جلد ۹ صفحه ۱۸۰ دې کې دا مسئله ذکر کوي چې:

ان يقسم على الله ببعض مخلوقاته.

نو وايي دا:

فان القسم بها تعظيم لها نحو قولک.

دا قول چې:

بحق محمد يغفر لنا ونحوه.

دا څنگه دي.

نو په اقسام کې بعضې علماو توقف کړي دي او بعضې علماو جواز ورکړې دي.

دارنگې ددغه کتاب جلد ۹ صفحه ۱۸۳ کې استسقاء ذکر کوي:

في أسئلة عز الدين بن عبد السلام هغه مخکې چې ذکر شو دا هغه عبد السلام نه دي.

هل يقسم على الله في دعائه بمعظم من خلقه كالنبي والولي والملك او يكره.

قسم على الله په دعاء کې بمعظم خلقه څنگه دي لکه نبي ولي ملک أويکره او يا مکروه دي.

فاجاب. جواب يې ورکړې.

في بعض الاحاديث انه عَلَيْهِ السَّلَامُ علم الناس الدعاء فقال: اللهم اني اقسم عليك بنبيك محمد نبي الرحمة فان صح هذا فينبغي ان يكون مقصورا عليه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

نو دا اقسام تر هغه پورې خاص شو بل چا باندې نه شي کیدی .

بیا وروسته وایي :

قلت وهذا كله توسل وهو .

عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وغیره چې نیولې دا توسلات دي .

غير القسم والقسم ان يقول اقسمت عليك بنبيك محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او عليك بنبيك او اقسم عليك به كما في الحديث الذي ذكره اما التوسل فظاهر أنه جائز .

المبحث الثامن : تحقيق الوسيلة بأقوال الفقهاء الحنابلة :

الفروع لابن مفلح حنبلي جلد ۳ صفحه ۱۵۲ کې تصریح کوي :

ويجوز التوسل بصالح . جائز دي توسل په نیک سړي باندې .

وقيل يستحب . چا ویلي مستحب دي .

د امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ قول پیش کوي :

قال أحمد في منسكه الذي كتبه للمروذي انه يتوسل بالنبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في دعائه وجزم به في المستوعب وغيره .

دارنګې الانصاف جلد ۴ صفحه ۱۷۸ :

ويجوز التوسل برجل الصالح على الصحيح من المذهب .

خپل مذهب حنبلي یادوي صحیح د مذهب حنبلي نه داده چې توسل په نیک سړي جائز دي .

قيل يستحب قال الامام احمد في منسكه الذي كتبه للمروذي يتوسل بالنبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في دعائه وجزم به في المستوعب وغيره .

وهو من الوسيلة المأمور بها في قوله تعالى اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة .

دارنګې کشاف القناع عن متن الاقناع جلد ۴ صفحه ۲۴۹ :

لا بأس بالتوسل في الاستسقاء بالشيوخ والعلماء المتقين وقال في المذهب.

زمونږ مذهب حنبلي دادی :

يجوز ان يستشفع الى الله برجل صالح قيل يستحب قال احمد في منسكه الذي كتبه للمروذي انه يتوسل بالنبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في دعائه وجزم به في المستوعب وغيره.

دارنګې مطالب اولى النهى في شرح غاية المنتهى جلد ۴ صفحه ۲۴۹ :

وكذا ابيح التوسل بصالحين على الصحيح من المذهب قاله في الانصاف وقيل يسن قال الامام احمد في منسكه الذي كتبه للمروذي انه يتوسل بالنبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في دعائه.

دارنګې المبدع شرح المقنع جلد ۲ صفحه ۴۱۹ :

قال في المذهب ويجوز ان يستشفع الى الله برجل صالح قيل يستحب قال احمد في منسكه الذي كتبه للمروذي يتوسل بالنبي في دعائه.

دارنګې الفروع د ابن مفلح ج ۳ صفحه ۱۵۲ :

قال ابراهيم الحربي : الدعاء عند قبر معروف الترياق المجرب.

اوس دا چې ابراهيم حربي څوک دي.

كان ابراهيم الحربي من معاصريه احمد بن حنبل توفى بعده اربعين سنة.

څلويښت کاله وروسته تري وفات شوي.

كان من جملة المحدثين الثقات بل هو من المجتهدين وذكر في ترجمته انه يشبه بأحمد بن حنبل.

بلکل د احمد بن حنبل نمونه وه په حديثو کې په فقه کې په نورو علومو کې.

المبحث التاسع : تحقيق الوسيلة عند عامة المصنفين من المفسرين والمحدثين والفقهاء :

دا باب مې دې لپاره لرولي چې د هغه مصنف متعلق تيقن د تمذهب بمذهب نه وي د يو محدث يو مفسر باره کې تيقن نه وي چې دا کوم مذهب نه دي بس عام مفسرين محدثين او فقهاء مې ذکر کړه .

تفسير قرطبي جلد ٨ صفحه ٢٤٠ معروفه داده چې دا مالکي مذهبي ده ځکه د موالکو امامانو نه تعبير کوي په اصحابنا سره .

دعاء کوي :

فجعلنا اخوانه ان اتقينا الله واقتفينا اثاره حشرنا الله في زمرته ولا حاد بنا عن طريقته وملته بحق محمد واله .

دعاء يې په حق د نبي عليه السلام سره کړې ده .

تفسير روح المعاني جلد ٤ صفحه ٤٧٥ :

وبعد هذا كله انا لا أرى بأساً في التوسل الى الله تعالى بجاه النبي صلى الله عليه وسلم .

تحقيق نه بعد زه باک نه ګڼم وسيله خداى تعالى ته په جاه د نبي عليه السلام سره عند الله تعالى .

حياً وميتاً . دنيا کې وي که دنيا نه تلې وي .

تفسير روح المعاني جلد ١ صفحه ٥٧ کې خپله دعاء کوي :

اللهم اجعلنا سعداء الدارين بحرمة سيد الثقلين صلى الله عليه وسلم .

ما مخکې درته ويلې وه چې په تفسير روح المعاني کې مو که ردونه په وسيلې پيدا کړه دا به د عثمان آلوسي نه وي خپله محمود آلوسي د وسيلې مخالف نه دي ده په خپله بالفعل وسيله نيولې ده په دعواتو کې .

دارنګې تفسير روح المعاني جلد ١٠ صفحه ١٧ کې خپله توسل نيسي :

نسأل الله تعالى أي يجيرنا منها بحرمة سيد ذوي الالباب صلى الله عليه وسلم .

دارنګې تفسير روح المعاني جلد ۱۴ صفحه ۱۵۷:

نسأل الله تعالى ان يمن علينا برضائه ويمنحنا بسوابغ نعمائه والائه بحرمة سيد انبيائه واحب احبائه صلى الله عليه وسلم وشرف قدره وعظم.

دارنګې تفسير روح المعاني جلد ۱۷ صفحه ۲۸۱ کې دعاء کوي:

نسأل الله تعالى ان يرقينا الى مقام يرضاه ويرزقنا رضاه يوم لقاه وان يجعلنا من جنده الغالبين وعباده المخلصين بحرمة سيد المرسلين صلى الله عليه وسلم.

دارنګې بيا محمود آلوسي په جلد ۱۷ صفحه ۴۱۲ کې دعاء کوي:

نسأل الله تعالى ان يوفقنا لفهم كتابه بحرمة سيد انبيائه واحبابه صلى الله عليه وسلم.

دارنګې جلد ۲۱ صفحه ۳۹۵ کې دعاء کوي:

نسأل الله تعالى عظيم مغفرته ورحمته لنا ولوالدينا ولكافة مؤمني بريته بحرمة سيد خليقته وسند اهل صفوته صلى الله عليه وسلم وصحبه وشيعته.

دا په حرمة سره دعاء ده او دا توسل دي.

دارنګې تفسير روح المعاني جلد ۴ صفحه ۱۱۳ د دې آيت په ذيل کې: ولو انهم اذ ظلموا انفسهم، لاندې ليکي:

جاءوك كه معنى كوي:

أي على إثر ظلمهم بلا ريث متوسلين بك.

تا ته راشي يا رسول الله وسيله نيوونکې وي په تا باندې.

دا حوالې محترم شيخ صاحب اکثره د بيروت د چاپ ذکر کوي.

تفسير حقي روح البيان د اسماعيل حقي رحمه الله جلد ۱ صفحه ۱۷۶ کې دعاء کوي:

اللهم لا تنسنا ذكرك واجعلنا من الذين معك في تقلباتهم وفي كل معاملاتهم آمين آمين آمين بجاه النبي الامين.

دارنګې تفسير البحر المديد في تفسير القرآن المجيد د ابن عجيبه جلد ۷ صفحه ۱۲۷

نسأل الله تعالى سبحانه ان يكسوه جلباب القبول ويبلغ به كل من طالعه او حصله القصد المأمول بجاه سيد الاولين والآخرين سيدنا ومولانا محمد خاتم النبيين وامام المرسلين .

دارنگې تفسير بحر مديد جلد ۲ صفحه ۲۸۱ :

في تفسير قوله تعالى : قالوا يا موسى ادع لنا ربك بما عهد عندك : اى بعهده عندك و هو النبوة او بالذي عهده اليك ان تدعوه به فيجيبك كما اجابك في اياتك والمعنى ادع الله متوسلاً اليه بما عهد عندك من النبوة والجاه او بدعائك اليه ووسائلك .

تفسير سراج المنير د مصنف محمد شربيني الخطيب جلد ۱ صفحه ۵۳۴۹ :

واسأله بخضوع العنق وخشوع البصر ووضع الخد لجلاله الاعظم الاكبر مستشفعاً اليه بنوره الذي هو الشيبة في الاسلام متوسلاً اليه بسيد الانام صلى الله عليه وسلم .

دارنگې تفسير سراج المنير جلد صفحه ۲۶۵۵ :

اللهم بجاه محمد صلى الله عليه وسلم ان تجعلنا ووالدينا واحبابنا من اهله .

وقال الشوكاني في تفسيره فتح القدير جلد ۲ صفحه ۱۶۸ :

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ﴾ . د جاؤک معنى کوي :

متوسلين اليك ، دوئ راشي تاته په تا وسيله نيسي .

وقال ابي السعود في تفسيره تفسير ابي السعود جلد ۲ صفحه ۱۰۷ :

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ ، وعرضوها لعذاب زائد على عذاب النفاق بترك طاعتك والتحاكم الى غيرك . جاءوك من غير تاخير كما يفصح عنه تقديم الظرف متوسلين بك .

قال ابن الجوزي في تفسيره زاد المسير في علم التفسير جلد ۳ صفحه ۴۴۷ :

فلما آتوه موثقهم اى اعطوه العهد وفيه قولان : احدهما انهم حلفوا له بحق محمد صلى الله عليه وسلم ومنزلته من ربه قاله الضحاك عن ابن عباس .

ابن جوزي او ابن تيميه دا دوه دوه کسان وه ، ابن تيميه يو لمسي دي بل يې نيکه دي

کتابونو کې چې کله ابن تیمیه الجد راشي دا هغه نیکه مراد وي هغه حنبلي دي او ابن تیمیه المجد چې راشي نو خپله دې مراد وي کله ورسره حراني راغلې وي یا ورسره کنیه د تقي الدین راغلې وي دا بیا دې مراد وي هغه نیکه یې هم لوي محدث دي ابن تیمیه الجد د هغه لقب زین الدین دي او دده لقب تقي الدین دي دده خپل نوم احمد حراني دي .

او هر چې ابن جوزي دي دا هم دوه کسه وه یو ابن جوزیه دي د هغه نوم ابن قیم دي دا شاګرد د ابن تیمیه دي او بل ابن جوزي دا مکنا دي په ابو الفرج باندې دا ۹۶ کاله د هغه ابن جوزیه نه متقدم دي او داد ابن تیمیه نه هم مخکې تیر شوې دي خو محدث وه حافظ وه جارح وه دا زیات کتابونه چې تاسو ګوري داد ابن قیم نه دي داد هغه ابن جوزي دي دا معروف، موضوعات چې تاسې پیژني دا د ابن جوزي دي د ابن جوزیه نه دي کوم چې شاګرد د ابن تیمیه دي .

هغه ابن جوزیه دي ابن قیم هم ورته وایي نو چې کوم ځای کې ابن جوزي راشي دا به هغه مخکنې وي نو دا خپله حنبلي مذهبي دي جارح دي او ډیر تصانیف لري او خپله ابن قیم هم تصانیف لري خو دا زیات شهرت ورته د ابن جوزي کتابونو ورکړې چې خلک یې فرق نه کوي چې ابن جوزي راشي نو خلک وایي دا به دې وي نه دې نه وي .

نو تفسیر زاد المسیر داد ابن جوزي دي ، دې یو عجیب استدلال کوي په سورة یوسف کې چې راځي :

فلما آتوه موثقهم .یعقوب عَلَيْهِ السَّلَام پسې ځامن راغله چې مونږ ته بُن یامین راکړه یعقوب عَلَيْهِ السَّلَام ورته وویل نه درکوم تاسو به ورسره هغه معامله وکړي کومه مو چې دده ورور سره کړې وه هلته یوسف عَلَيْهِ السَّلَام دوي ته ویلې وه چې هغه ورور مو رانه ولې بیا رانه شي دوي پلار مجبور وي چې دا مونږ سره پریږده پلار یې ورته وویل تر څو قسم ونه کړي او کلک عهد ونه کړي زه یې درسره نه پریږدم . نو رب کریم فرمایي :

فلما آتوه موثقهم . کله چې ورته دوي هغه قسم میثاق او عهد پیش کړ دې ځامنو راوړاندې کړ یعقوب عَلَيْهِ السَّلَام ته میثاق خپل دا میثاق څه شي وه په څه شي باندې یې د یعقوب عَلَيْهِ السَّلَام عقیده جوړه کړه چې دا بچي مونږ درته راولو بیرته او هغه پرې یقین وکړ .

اعطوه العهد . عهد یې ورکړ .

فيه قولان. په دې کې دوه قوله دي : يو قول دادی :

انهم حلفوا له بحق محمد صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ومنزلته من ربه قاله الضحاك عن ابن عباس رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُ.

د ابن عباس رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُ د ضحاک روايت دادی چې دا ميثاق وسيله وه دوي ورته ويلې چې خاطر د محمد مصطفى صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درته پيش کوو چې دا مونږ سره پريږده .

حلفوا له بحق محمد صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

د نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ په حق درته قسم خورو چې دا به درته راولو نو بيا يې ورسره پريخود .

دارنګې تفسير النيسابوري جلد ٦ صفحه ١٣٠ کې دعاء کوي :

اللهم اجعلنا من العارفين واكشف عنا غطائنا بحق محمد صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وآله .

دا توسل بالفعل شو .

دارنګې تفسير الثعالبي چې الکشف والبيان ورته ويلې شي جلد ٧ صفحه ٢٠٤ دي ترجمه کوي :

قال لهم يعقوب لن ارسله معكم حتى تؤتون تعطوني مؤثقاً من الله يعني تحلفوا لي بحق محمد خاتم النبيين وسيد المرسلين ان لا تغدروا بأخيكم .

په حق د محمد صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به قسم کوي راته چې تاسو به خيانت نه کوي .

بيا جلد ٧ صفحه ٢٠٥ د تفسير الثعالبي کې :

فلما آتوه موثقهم .

ددې ترجمه کوي :

اعطوه عهودهم وقال جويبر عن الضحاك عن ابن عباس رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُ حلفوا له بحق محمد صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ومنزلته من ربه .

داد مفسرينو اقوال شول .

المبحث العاشر : أقوال عامة المحدثين :

(۱) قال الحافظ بدر الدين العيني في شرحه عمدة القاري شرح صحيح البخاري جلد ۱ صفحه ۲۷ په ابتداء کې ذکر کوي :

فها نحن نشرع في المقصود بعون الملك المعبود ونسأله الاعانة على الاختتام متوسلاً بالنبي خير الانام صلى الله عليه وسلم وآله وصحبه الكرام .

وايي سوال ترې کوم په اعانت د اختتام باندې په حال کون زما کې زه وسيله نيوونکې يم بالنبي خير الانام وآله وصحبه الكرام .

(۲) قال العلامة المحدث الشيخ عبدالحي اللكهنوي في التعليق الممجد على موطأ محمد جلد ۱ صفحه ۲۵ کې دعاء کوي :

اللهم كما منحت على عبادك بفضله ولطفه فامنن عليه بعلو درجة في الدنيا والآخرة واحفظه بحفاظتك من بليات الدنيا والآخرة بحرمة نبيك سيد الانبياء وآله .

دا توسل بالحرمة .

(۳) دا رنگې سُلْوَةُ الكئيب بوفاة الحبيب جلد ۱ صفحه ۳۷ کې توسل نيسي :

متوسلاً بمن الفت فيه صلوات الله وسلامه عليه الى الله تعالى ان يغفر ذنوبه ويستر في الدارين عيوبه فقير عفو الله تعالى عبدالرحمن بن محمد ابن احمد الغرفور الحنفي تاب الله عليه وعلى سائر عصاة المسلمين بحرمة سيد المرسلين صلواة الله وسلامه عليه وعليهم اجمعين.

(۴) دا رنگې سلک الدرر في اعيان القرن الثاني عشر جلد ۱ صفحه ۶۶ :

والتوفيق بأرائها وحركاتها معقوداً بحرمة سيد المرسلين صلى الله تعالى عليه وعلى آله وصحبه اجمعين .

بیا دغه کتاب جلد ۲ صفحه ۲۳۲ کې دعاء کوي :

بلغه من كل خير مطلوبه هو مراد بحرمة سيد المرسلين وآله الطاهرين وصحبه الاكرمين

صلى الله تعالى وسلم عليه وعليهم اجمعين .

(۵) قال الخفاجي في ريحانة الالبا وزهرة الحياة الدنيا جلد ١ صفحه ۴ کې دعاء کوي :

اللهم بحرمة سيد الانام كما يسرت الابتداء يسر الاختتام صارفاً عنه سوء القضا ناظراً الينا بعين الرضاء .

(٦) دارنګې عجائب الاثار في التراجم والاخبار جلد ١ صفحه ٩ دعاء کوي :

اللهم بحرمة سيد الانام يسر لنا حسن الختام واصرف عنا سوء القضاء وانظر لنا بعين الرضاء وهذا اوان انشقاق كمائم طلع الشماريخ عن زهر مجمل التاريخ .

(٧) دارنګې حلية البشر في تاريخ القرن الثالث عشر جلد ١ صفحه ٣٤٦ کې دعاء کوي :

والاجر الجزيل بحرمة سيد الانام الذي يحسن بذكره البدء والختام .

(٨) دارنګې تخريج احاديث الاحياء حافظ عراقي جلد ٢ صفحه ٣٠٤ دي هم دعاء کوي :

يا خير من دعاه داع و افضل من رجاه راج بحرمة الاسلام وبذمة محمد عليه السلام اتوسل اليك فاغفر لي جميع ذنوبي .

(٩) دارنګې النور السافر عن اخبار القرن العاشر جلد ١ صفحه ١٧ کې شعر وايي :

أسأل الرحمن لي من فضله العفو والغفران والرزق الرغد

رب جنبنا بجاه المصطفى كل كد وبلاء ونكد

نو بجاه المصطفى دعاء ده ورکې .

دارنګې اضوء اللامع د علامه سخاوي جلد ٢ صفحه ٢٨٢ :

بجاه عريض الجاه والعالي الشان محمد المختار من آل عدنان .

دارنګې اضوء اللامع د علامه سخاوي جلد ۴ صفحه ٣٣٨ :

بجاه النبي المصطفى أتوسل الى الله في ما ابتغي وأؤمل

واقصد باب الهاشمي محمد — وفي كل حاجات عليه اعول

اقول حبيبي يا محمد سيدي — ملاذي عياذي من به أتوسل

عسى نفحة يا سيد الخلق اهتدي — بها من ضلالي الذي متعطل.

دارنګې خلاصة الاثر في عيان القرن الحادي عشر جلد ۱ صفحه ۹۴ لیکي :

بجاه رسول الله افضل مرسل — ترى الأسد في الغابات من خوفه صرعى

عليه صلوات الله ثم السلام واصحابه والال اجمعهم جمعاً.

دارنګې طبقات السنية في تراجم الحنفية جلد ۱ صفحه ۲۰۷ :

ويا رب فاحرسه بجاه محمد — وأيده بالمأمون من حادث الدهر.

دارنګې ازهار الرياض في اخبار القاضي عياض جلد ۱ صفحه ۱۸۸ دعاء کوي :

نسأل الله بجاه هذا النبي الشرف القدر العظيم المزية ان يعتقنا من النار ويجيرنا في الدنيا والآخرة.

دارنګې النجوم الظاهرة في ملوک مصر والقاهرة جلد ۴ صفحه ۴۲۲:

فالله بجاه سيد عدنان — عوض لنا منك بإحسان

دارنګې تاريخ الخلفاء د سيوطي رَحِمَهُ اللهُ جلد ۱ صفحه ۲۲۰ :

كانت فتنة تمر لنك التي استصغرت بالنسبة اليها فتنة التتار على عظمها و اسأل الله تعالى ان يقبضنا الى رحمته قبل وقوع فتنة المائة التاسعة بجاه محمد صلى الله عليه وآله وصحبه اجمعين آمين.

دارنګې تاريخ ابن خلدون جلد ۲ صفحه ۱۹۰ دعاء کوي :

اللهم انا نسألك يا اكرم مسئول ونتوسل اليك باعظم نبي واكرم الرسول.

دارنګې فهرس الفهارس للكتاني جلد ۲ صفحه ۱۱۷۲ :

فجزى الله مؤالفه على هذا الصنع الجميل احسن الجزاء وادام النفع به وحفظه من الاسواء

بجاه من هو للأنبياء ختام عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ .

دارنګې ابجد العلوم د قنوجي جلد ٣ صفحه ٢٨٠ :

صاننا الله وإيانا عن كل رزية و بلية بجاه نبيه المصطفى خير البرية .

دارنګې طبقات الشافعي الكبرى جلد ٣ صفحه ٢٤٣ :

وله الشفاعة والوسيلة والفضيلة وللواء وكوثر الزمان فأسئل الهلة بالنبي محمد متوسلاً لظفر بكل آمان .

درانګې عقد الجمان في تاريخ اهل الزمان جلد ١ صفحه ٢٠٨ دعاء كوي :

فنسئل الله العظيم متوسلين بنبيه الكريم ان يحرسنا من شر كل ذي شر وحسد ومن عداوة كل ذي حقد ونكد وان يجعلهم مشغولين بأنفسهم حتى لا يشتغلون بالحط علينا وببلوغ المنكدات الينا انه على ذلك قدير ويدفعهم عنا هو القادر الجدير .

سوال کوم د خالق نه وسیله نیوونکې یو په نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره چې وساتي مونږ د شر د هر ذي شر او حسد نه د عداوت د هر یوه کینه ګرو حسد ګراو وګرځوي باري تعالی دا حسد ګر مشغولین په خپلو ځانونو باندې نه چې مشغول شي په ظلم په مونږ او ددوي تکالیف مونږ ته راورسي دې نه دې الله مونږ وساتي خالق په دې قادر دي ویدفعهم عنا هو القادر الجدير .

دا چند مباحثو باندې مسئله د توسل مشتمله وه نصوص د قرآن کریم بیا احادیث سره د مفسرینو محدثینو صحابه کرامو او فقهاء اربعه مذاهب نه اقوال .

داسې څوک نشته چې مؤرخ وي یا محدث وي یا دې فقیه مفسر وي او هغه دې بالفعل توسل نه وي نیولې بغیر له ابن تیمیه نه او چند تلامیذ د هغه او ددې زمانې د اهلسنت والجماعة مخالفین چې څو مره دي .

دا خو نصوص د شریعت وه دا کومې حوالې چې د کتابونو متعدده تاسې ته ما درکړي باید په دې اکتفاء او اعتماد وشي او د چا قول پسې ذهاب ونه شي او هسې د معقول په لحاظ سره چې سوچ وکړو دا قیاس د خالق په مخلوق صحیح هم نه دی خو قیاس د معقولاتو

په محسوساتو د توضیح د معقولاتو د پاره وي .رب ذو الجلال مونږ په قدرتو پیژندو ذات یې چا مشاهده کړې نه دي مونږ. که وګورو دنیا کې بادشاهان چې مونږ. ګورو یو شخص د بادشاه نه مطالبه د مطلوب کوي په توسل کې ذات پیش کوي ورته .
او دویم سړي مطالبه د مطلوب کوي او په توسل کې عمل پیش کوي تاسو اوس سوچ وکړي چې بادشاه د چا کار بنه پوره کوي یو څوک د وخت بادشاه ته لاړ شي او دې د هغه نوج کې یو فوجي وي یا د هغه په ملک کې د یو دفتر ملازم یا عام سرکاري نوکریې یو عمل والا یې او لاړ شي د بادشاه مخکې ودریږي څه ترې غواړي نو بادشاه به ورته وايي ته څوک یې دې به ورته خپل عمل پیش کوي چې ما ستا دا کار کړي د هغې خاطر وکړه ما ته څه راکړه.
او دا بل کس راځي هغه دې بادشاه ته وزیر پیش کوي خپله یې هیڅ عمل ورته نه دي کړي ذي قرب والا انسان ورته پیش کوي چې زه دده رشته داریم ددې وزیر خاطر وکړه زما دغه مشکل پوره کړه .نو اوس تاسو سوچ وکړي په عرف کې بادشاه به ددې عام مزدور کار ډیر لحاظ ساتي او که د هغه وزیر د اقرباوو به ډیر خیال ساتي ؟ضرور د هغه ذات سره چې د چا قرب دي او ذات یې پیش کړې دي بادشاه د هغه لحاظ ډیر کوي .
دا څومره اعمال چې مونږ. کوو داد خدای تعالی په دین کې مزدوري ده مونږ ته پرې أجرت راکوي ثوابونه راکوي هغه چې عمل کې پیش کوي جائز دي او ذات چې انبیاء عَلَيْهِ السَّلَامُ او صلحاء دي هغه قرب مع الله لري د هغوي ذات پیش کول ناروا نه دي بلکې خدای تعالی ورکړه په توسل د ذات کې د توسل د عمل نه زیاته کوي .
او بله خبره دا چې یو سړي دا خپل عمل پیش کوي توسل پرې ولې جائز دي ځکه جائز دي چې دده دا یقین دي چې زما دا مونځ او عبادت خالق سره وجاهت لري قدر لري نو زه هغه ځیز ورته پیش کوم چې کوم شي چې د خالق په درګاه کې قدرمن وي وجاهت او جاه ولري.
نو دا عمل هلته جاه او شان لري هغه پیش کوي اوس چې ذات نه پیش کوي ستا به دا عقیده وي چې زما دوه رکعته لمونځ وجاهت او قدر لري او ذات د محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خالق په درګاه کې جاه نه لري نعوذ بالله
نو داد کوم چا عقیده شوه چې خپل دوه رکعته لمونځ د خالق درګاه کې اشرف ګڼي د ذات د محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه توسل بالعمل خو دوي هم جائز ګڼي کنه ولې جائز

ګني وايي دا زمونږ عمل هلته جاه لري نو ځکه يې پيش کوو نو ستا کمزوري عمل چې هلته جاه او قدر لري نو ذات د محمد مصطفی ﷺ يې ولې نه لري .

كان وجيها عند الله . كان وجيها في الدنيا والآخرة .

د حضرت عيسی او موسی علیهما السلام حال دي نو وجاهت د دوي هلته شته دي نو هغه جاه د دوي خالق ته پيش کول او ستا د خپل عمل جاه هلته منل چې کوم څوک د ذواتو جاه نه مني او په هغې وسيله نه مني به الفاظ ديګر دې د خپلو اعمالو وجاهت مني خو د انبياء علیهم السلام او د اولياء په درګاه الهي کې وجاهت او شان نه مني که يې منلې نو څنګه هغه نه پيش کوي چې دا پيش کوي .او زما خو دا عقيده ده چې زما دا ټول اعمال راواخلي په مقابله د ذات محمد مصطفی ﷺ کې د درياب د څاڅکې وجاهت هم نه لري ځکه زمونږ خو ټول اعمال چې وجاهت پيدا کړ او درجه د قبول ته ورسيده نو ذات د محمد ﷺ چې نه وي نه به رسيدل نو ټولو اعمالو زمونږ ته ښائست د محمد مصطفی ﷺ له وجهې ورکړل شو که مونځ ده که روژه ده دا او داسې نور اعمال .

اوس که يو څوک فرضي لمونځ کوي او د محمد مصطفی ﷺ سنتونه يې اخوا کړي نو د فرضي مونځ ډانچه جوړول امکان نه لري نه شي جوړيدې بغير له سنتو نه د فرض مونځ ډانچه نه جوړيږي الله اکبر به و وايي سبحانك اللهم سنت دي دا ترې لرې کړه بيا اعوذ بالله بسم الله سنت دي دا ترې لرې کړه ركوع ته ځي الله اكبر سنت دي دا ترې لرې كړه سبحان ربي العظيم تثليث سنت دي دا ترې لرې كړه .

داسې ټول سنت شو نو ډانچه د فرض مونځ بغير د سنتو نه ، نه شي جوړيدې نو دا تزين او ښائست له وجهې د سنتو د محمد مصطفی ﷺ دي ځکه ډانچه د فرضو نه جوړيږي نو ټولو اعمالو ته ښائست له ذات د محمد مصطفی ﷺ نه حاصل دي نو چې په خپلو اعمالو باندې توسل جائز ګڼي وجاهت او جاه يې عند الله ثابتوي نو جاه د ذات محمد ﷺ څنګه نه مني چې هغه جاه نه لري.

دا مسئله د توسل وه چې متفق وه په نزد د سلفو او خلفو ، ديوبند او بريل ټول متفق دي د دې په جواز باندې .

مسئله د توسل ختمه شوه

مسئلة تقبيل اليدين و الرجلين :

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده ولا رسول بعده وهو خاتم النبيين.

أما بعد! فأعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم وَخَرُّواْ لَهُ سُجَّدًا .الاية

دا مسئله نزاعي بيننا وبين الخصم دا هغه عظيمه مسئله ده چې زمن د صحابه کرامو تابعينو کې او تر دې وخته طرز او طريقه د مسلمانانو د خپلو اکابرو علماء مشائخو صلحاء سره تعظيم کول دي په تقبيل د يد باندې يا تقبيل د رجل باندې خصم د اهل السنة والجماعة مخالفين دې عمل ته شرک وايي اکابرين علماء ددوي اهل تصنيف ددوي جرأت د فتوى په شرک د تقبيل د يد او رجل باندې نه شي کولې او ددوي په کتبو کې هم نسبت د شرک ورته نه دي شوې خو عوامو خپلو ته په دې باندې فتوى ورکوي او عوام د اهل خصمو چې دې ټول په دې متفق دي چې ښکلول د لاس او خپو ته شرک وايي ، خاصتاً اشاعة التوحيد والاچې مسمى دي په دې علاقه کې په پنجپيريانو سره هغوي مطلقاً لاس او خپو ښکلولو ته شرک وايي .

نو مونږ د غه مسئله په چند مباحثو باندې مشتمله ګرځوو چې مبحث اول عمل د صحابه کرامو د نبي اکرم ﷺ سره چې طرز او طريقه د صحابه کرامو هغه زمانه کې له رحمت عالم سره څه شي وه آيا هغوي ادب او تعظيم د نبي عليه السلام په تقبيل د يد او رجل سره کړې او که نه .

نو نصوصو نه به واضحه شي چې صحابه کرامو تعظيماً وتکريماً د نبي اکرم ﷺ خپي او لاسونه ښکل کړي دي .

دا رنګې د غه مبحث کې به ضمناً څه داسې روايات هم راشي چې رحمت عالم تقبيل د غير کړې وي هغه به هم ورسره واضحه شي .

دير داسې مسائل دي چې هغې کې نص مرفوعه مونږ ونه لرو نو مخالفين وايي چې دې کې حديث مرفوعه نشته نو انکار ورنه کوي که موقوفات او د تابعينو فتوى او د فقهاء نصوص ولرو راسره يې نه تسليموي په د غه وجه چې دې کې ګنې نص مرفوع نشته او دې کې د نبي عليه السلام نه څه ثبوت نشته بيا چې کومه مسئله مونږ د نصوصو مرفوعه وو نه ثابته

کړو هغلته بیا د مخالفینو دانکار لاره بیا څه شي وي نو بیا وایي نه جي هغه خو پیغمبر وه د
بل چا سره دا عمل ناروا دي چې کوم شي هغه نه ثابت نه وي نو رو نه ثابت وي وایي نه یې
مني هغه نه یې ثابت کړه.

او چې کوم شي د هغه نه ثابت کړو بیا وایي نه هغه خو پیغمبر وه بل چا د پاره دا نه منو
نو اوس به مونږ پیش کوو څه شي نصوص به مرفوع پیش کوو که موقوف که مرفوع پیش
کوو وایي هغه خو پیغمبر دي هغه پورې خاص دي که غیر مرفوع پیش کوو وایي نه، نه یې
منو مرفوع راته وښایه.

داد مخالفینو طرز او طریقه د انکار ده لاس او خپې ښکلولو ته دوي شرک وایي بیا
چې احادیث مرفوع مونږ پیش کړو د صحابه وو عمل د رحمت عالم سره نو جواب دا کوي چې
هغه خو پیغمبر وه نو دا کوم دین دي چې په هغې کې شرکت د انبیاء مع الله جائز دي او د غیر
نبي ناجائز دي دا خو یو دین کې هم نشته.

یو شي چې شرک وي هغه عمل مع الانبیاء بیا هم شرک دي او مع الاولیاء هم شرک دي
په شرکیاتو کې خو څه خصوصیات د انبیاء نشته دي چې انبیاء شریک مع الله گڼل جائز دي
او اولیاء گڼې ناجائز دي چې شرک شو خو د هرچا لپاره شرک شو بیا نو بیا خو هم هغوي دا
تاویل کولې شي په هغه روایاتو کې چې هغه خو پیغمبر وه.

نو دویم مبحث به ددوي ددې اعتراض جواب هم وکړي چې عمل صحابه رضوان الله
تعالی علیهم اجمعین فیما بینهم نو ددوي شبهه به دفع شي چې صحابه کرام رضي الله عنهم خو
انبیاء نه وه په خپل مینځ کې یې د یو بل تعظیم په تقبیل د ید او رجل سره کړي.

دریم مبحث عمل د تابعینو او تبع تابعینو فیما بینهم چې ددوي عمل خپل مینځ کې یا
دصحابه کرامو سره په تعظیم او تکریم کې څه شي وه.

څلورم اقوال د فقهاء او د محدثینو د څلورو مذهبونو معروف وو نه به تائیدا په کې
پیش شي چې هغوي دې باره کې څه قول کړي او دا مسئله زما په شکل د استفتاء ده په نوم د
عبدالولي یو کس چې د مردان او سیدونکي دي ما سره یې رابطه وکړه او ما نه یې استفتاء
وکړه:

ما یقول العلماء في تقبیل الید الصالح ورجله ههنا في مردان پاکستان جماعة للپنجپیریة

مسماة بإشاعة التوحيد والسنة يقولون ان تقبيل يد الصالح ورجله شرك او وسيلة من وسائل الشرك فهل هم يصيبون في قولهم أم لا بينوا توجروا.

جواب: نو هغې ته مونږ جواب کړې:

نعم ان تقبيل يد غيره وكذا رجله اذا كان لزهده وصلاحه او علمه وشرفه وصيانته ونحو ذلك من الامور دينية فهو جائز بل مستحب كما كانت الصحابة رضوان الله عنهم تفعلوه مع النبي صلى الله عليه وسلم وان كان لغناه ودنياه وشوكته ووجاهته عند اهل الدنيا ونحو ذلك فمكروه شديد الكراهية.

نو دا هغه جواب مختصراً شوې دي.

عام فقهاء بيا تقبيل په پنځه قسمه کوي:

(۱) قبلة المودة: د محبت او مودت تقبيل مثال يې لکه تقبيل د والد دي ولد لره على الخد وغير ذلک دا يوه نوعه د تقبيل جائز ده.

(۲) قبلة الرحمة: هغه تقبيل دي د والد ولد لره على الرأس او يا پلار مور بوډاګان شي يا بيمار شي بچي راشي پلار يا مور بنکل کړي سر باندې.

(۳) قبلة الشفقة لأخيه على الجبهة: کشر ورور د شفقت له وجهې په تندي بنکلول.

(۴) قبلة الشهوة لمرأته وأمته على الفم وغيرها: دا هم له جائزو نه دي.

(۵) قبلة التحية: د احترام او تعظيم لپاره للمؤمنين على اليد والرجل.

بعضې فقهاء شپږمه نوعه د تقبيل جائزه ذکر کړي ده چې قبلة الديانة ده للحجر الاسود، حجر اسود چې بنکل يې کړي دا قبله د ديانت ده.

زمونږ دغه مذکور روايات به دغه ټولو باره کې راشي چې مونږ ذکر کړل چې دا جائز دي جانب مقابل چې تقبيل غير جائز ګڼي تقبيل د حجر اسود باره کې څه نه شي ويلې ځکه هغه په نص ثابت دي او تقبيل د بنځې او وينځې لره اويا دا نور تفصيلات چې ذکر شول دوي منکر نه دي بغير د تقبيل تحيه نه دينه دوي منکر دي او دا فرق بايد مونږ دوي نه وپوښتو

چې تاسو څه فرق لري په دې کې چې تقبیل د تحیه شرک دی او تقبیل د شهوة جائز دي او یا دانور تقبیلات جائز دي.

تقبیل د دیانت د حجر اسود چې هغه یو عام کاڼي دي جنت نه راغلي معبود خو نه دي مخلوق دي که څه هم شرافت لري خو شرافت د پیغمبر او ولي ته نه شي رسیدلې د عبدالله ابن عمر رضي الله عنه رأیه داده چې دا کعبه هم د مؤمن شرافت ته نه شي رسیدلې.

بخاري شریف کې دده روایات راځي کعبې مبارکې ته راغې ورته ودریده الله دې شرافت او عزت نور هم زیات کړه خو ما ته په یقین سره معلومه ده چې ستا عزت او شرافت د مؤمن عزت او شرافت ته نه شي رسیدلې نو تقبیل د حجر اسود یا مسحه کول د کعبې لپاره د تبرک او حال دادی چې د عبدالله ابن عمر رضي الله عنهما په فتوی باندې د مؤمن شرافت او عزت په کعبه باندې زائد دي.

او حضرت معاویه رضي الله عنه تمسیس د کعبې لپاره د تبرک جائز ګڼي د بخاري شریف روایت دي چې معاویه رضي الله عنه په کله طواف کوه نو دا څلور ګوټونه د کعبې چې حجر اسود دي یا رکن عراقي دي بیا رکن شامي دي بیا رکن یماني دي نو معاویه رضي الله عنه به یو رکن هم نه پریخوده بدون د تمسیس نه هریوه رکن ته به یې لاس وروړو نو چا پرې آواز وکړو چې معاویه رضي الله عنه دا ته څه کوې نو هغه ورته جواب کې وایي:

لیس شيء من البیت مهجوراً.

د کعبې یو شي هم متروک نه دي دا هریو له برکت نه ډک دي نو د احترام او برکت لپاره تمسیس کولې شي اګر که زمونږ فقهاء په حالت د طواف کې تمسیسات ددې دوه عراقي او د شامي د ګوټونو مکروه ګڼي خو د هغې وجه دا نه ده چې ګڼې تعظیم یې ناروا دي او تمسیس للتبرک یې ناروا دي د هغې وجه داده چې دا داخل د طواف مثل د داخل الصلوة دي او په هغې کې زیادات په قول د یو شخص باندې نه شي کیدې نو چې هر کله حالت د طواف وي نو په مرفوع حدیث کې دلته نه دي ثابت نو نه دي کول په کار کله چې طواف ختم شو دا خو د کعبې ګوټونه دي چې د مکې معظمې خاوره باندې لاس کشول د برکت لپاره هم روا ده ځکه هغه ځای د نزول د رحمت دي هلته انوار وریږي هر ځای برکت نه ډک دي.

اول مبحث: د صحابه كرامو رضي الله عنهم عمل:

مبحث في عمل الصحابة رضوان الله اجمعين مع النبي صلى الله عليه وسلم انهم كانوا يقبلون يد النبي ورجله صلى الله عليه وسلم وكذا عمل النبي صلى الله عليه وسلم مع الصحابة رضوان الله اجمعين.

اول روايت: فتح الباري جلد ۱۱ صفحه ۵۷ حديث ذكر كوي:

ان عمر رضي الله عنه قد قبل يد النبي صلى الله عليه وسلم.

حضرت عمر رضي الله عنه د رحمت عالم صلى الله عليه وسلم لاس بنكل كړې دي.

تحفة الاحوذي شرح د ترمذي جلد ۷ صفحه ۳۹ كې ذكر كوي:

حدثنا عبدالله بن جعفر القصير قال نا احمد بن الحسين سجادة قال نا صالح بن مبارك قال نا عبيدالله بن سعيد قائد الأعمش عن الاعمش عن ابي سفيان عن جابر ان عمر رضي الله عنه قام الى النبي صلى الله عليه وسلم فقبل يده.

حضرت عمر رضي الله عنه نبي اكرم صلى الله عليه وسلم ته ودريده او د هغه لاس مبارك يې بنكل كړ.

دا روايت الرخصة في تقبيل اليد لابن المقري چې شيخ د امام بخاري دي محمد بن ابراهيم المقري يې نوم دي د رجالو د بخاري نه دي.

جلد ۱ صفحه ۱۳ كې چې رقم د حديث ۱۱ جوړيږي هم ذكر كړې دي.

سنن الترمذي جلد ۲ صفحه ۹۷ د پاكستان چاپونو نه دي ذكر كوي او هر چې د بيروت چاپ دي جلد ۵ صفحه ۷۶ ده.

ان زيد بن حارثة رضي الله عنه قد قبل يد النبي صلى الله عليه وسلم چې مرقم دي په رقم د ۲۷۳۳ باندې او باب نمبر دي ۳۲ باب ماجاء في المعانقة والقبلة.

تفسير قرطبي جلد ۱۵ صفحه ۳۶۱:

دويم روايت: حدثنا محمد بن اسماعيل قال حدثني ابي يحيى بن محمد عن محمد بن اسحاق عن محمد بن مسلم الزهري عن عروة بن الزبير عن عائشة قالت قدم زيد بن

حارثة المدينة ورسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في بيتي فأتاه فقرع الباب الخ.

مطلب دا چې قميص به يې نه وه دې مبارک به اکثر چې بهر وتلو نو ډير تجمل کې به وتلو په دغه ورځ د حضرت زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په مينه باندې همداسې ووتلو.

فاعتنقه وقبله، دې کې احتمال د دوارو شته دي که ضمير مرفوعه د فاعتنقه وقبله راجع نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته شي نو ضمير منصوبه ده د هو به راجع حضرت زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته شي چې دا معروف تاويل دي په غيږ کې وه نيوه نبي عَلَيْهِ السَّلَام حضرت زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لره او ښکل کړ نبي عَلَيْهِ السَّلَام حضرت زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لره او يا عکس وکړ.

ضمير مرفوعه په دوارو کې حضرت زيد ته راجع کړه او ضمير منصوبه نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته راجع کړه چې حضرت زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ښکل کړ غيږ کې يې ونيوه. او د قرطبي نه غير دا حديث سيوطي رَحِمَهُ اللهُ ذکر کړي په جامع الاحاديث جلد ۴ صفحه ۱۱۸ دغه شان ابن الاثير في جامع الاصول من احاديث الرسول جلد ۵ صفحه ۳۰۲۷ کې هم ذکر کړي.

او امام بغوي رَحِمَهُ اللهُ په شرح السنة جلد ٦ صفحه ۱۹۸ کې هم ذکر کړي او دغه شان امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ په شرح د معاني الآثار جلد ۴ صفحه ۲۸۱ کې ذکر کړي دغسې امام نووي رَحِمَهُ اللهُ رياض الصالحين جلد ۱ صفحه ۴۵۷ او ابن حجر عسقلاني رَحِمَهُ اللهُ فتح الباري جلد ۱۱ صفحه ۵۷ ذکر کړي او ابن بطال په شرح د بخاري جلد ۱۷ صفحه ۵۳ کې ذکر کړي عون المعبود شرح د ابي داؤد جلد ۱۱ صفحه ۲۵۲ کې هم ذکر کړي.

او تحفة الاحوذي جلد ۷ صفحه ۴۳۴ کې ذکر کړي محمد بن ابراهيم المقري په الرخصة في تقبيل اليد جلد ۱ صفحه ۲۴ کې ذکر کړي چې رقم د حديث ۲۲ دي.

دارنګې فتح الباري جلد ۸ صفحه ۱۲۲ په بعضې چاپونو کې جلد ۱: صفحه ٦٧ ده کې ذکر کوي:

ان كعب ابن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قد قبل يد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وركبته، حضرت کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د نبي عَلَيْهِ السَّلَام لاس او زنګنونه ښکل کړي وه.

دريم روايت: اخبرنا ابوالقاسم اسماعيل بن احمد أنبأنا احمد بن محمد بن احمد انبأنا عيسى بن علي بن عيسى انبأنا عبدالله بن محمد بن عبدالعزيز حدثنا محمد بن الفرج

حدثنا عبدالسلام بن حرب الملائي عن اسحاق بن عبدالله عن عبدالرحمن بن كعب بن مالك عن ابيه قال: لما نزلت توبتي اتيت النبي صلى الله عليه وسلم فقبلت يده وركبته.

دا هغه ثلاثه وو كې داخل دي چې غزوي د تبوک نه پاتې شوي وه او دوي نه تعبير كولې شي په متكاسلينو بالتوبه سره، توبه يې وروسته قبوله شوه.

﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾.

هغه دري كسان مراره ابن ربيع هلال ابن اميه او كعب ابن مالک، دا دري كسان وو او پړده واقعه ده چې نبي عليه السلام دوي سره مكالمات او تسليمات منعه كړې وه څلويښت ورځ باندې رحمت عالم بيبياني هم ترې جدا كړې امتحان وه پنځوسمه ورځ وه چې آيت نازل شو توبه يې قبوله شوه نو دې وايي كله چې نازله شوه توبه زمونږه يعني قبوله شوه آيت نازل شو او د بشارت لپاره څوک دده كورته لاړ او خپلې جوړي يې انعام كې وركړي نو زه چې راغلم:

فقبلت يد النبي صلى الله عليه وسلم. ما د نبي اكرم صلى الله عليه وسلم لاس ښكل كړ.

وعند ابن مردوي من وجه آخر ان كعب ابن مالك لما نزلت توبتي اتيت النبي صلى الله عليه وسلم فقبلت يده وركبتيه.

د مسند ابن مردويه روايت كې دادی چې هر كله آيت نازل شو او زما توبه نازله شوه نو راغلم ما د نبي عليه السلام لاس ښكل كړل او زنګنونه مې ورته ښكل كړه هغه ناست وه.

اوس هم ډير مريدان د خپل شيخ او شاګردان د خپل استاذ لاس ونه او چې ناست وي زنګنونه ښكلوي او د اهلسنت والجماعت مخالفين دې ته شرک وايي خو دا شرک نه دي صحابه كرامو د رحمت عالم سره دا عمل كړې دي.

تاريخ دمشق لابن عساكر جلد ۵۰ صفحه ۲۰۶، دارنګې تفسير درالمنثور جلد ۵ صفحه ۱۸۴ ذكر كوي:

واخرج ابوالشيخ وابن المردوية عن كعب ابن مالك رضي الله عنه قال لما نزلت توبتي اتيت النبي صلى الله عليه وسلم فقبلت يده وركبتيه.

نو ابن مردويه متفرد په لفظ د تقبيل د ركبتيه كې نشو ابو الشيخ هم ورسره دغه روايت كې معي شو .

ونزعت له ثوبي فكسوته اياهما ببشراه. چا چې زيرې راباندې كړې وه هغه ته مې جامې وركړې.

او دا روايت محمد ابن ابراهيم المقري په الرخصة جلد ۱ صفحه ۳ كې ذكر كړې.
سيوطي رَحِمَهُ اللهُ په جامع الاحاديث جلد ۳۷ صفحه ۴۹۷ كې هم ذكر كړې رقم د حديث دي : ۴۰۹۶۰.

ځلورم روايت :

امالي د محاملي جلد ۱ صفحه ۲۵۱ رقم د حديث ۲۰۴۱ ذكر كوي :

حدثنا الحسين حدثنا ابو هشام الرفاعي حدثنا سعيد بن عامر حدثنا شعبة عن زياد بن ابي علاقة عن اسامة ابن شريك قال قمنا الى رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقبلنا يده .

دغه حديث خطيب بغدادي په الجامع لاخلاق الراوي وآداب السامع جلد ۱ صفحه ۳۶۳ رقم د حديث ۳۱۴ كې ذكر كړې .

دارنګې محمد بن ابراهيم المقري الرخصة جلد ۱ صفحه ۴ كې هم ذكر كړې .
دارنګې ابن حجر عسقلاني په فتح الباري جلد ۱۱ صفحه ۵۷ كې ذكر كړې ، بيا وايي : وسنده قوي .

او تحفة الاحوذي جلد ۷ صفحه ۳۹ كې ذكر كړې بيا وايي وسنده قوي ، سند د حديث قوي دی .

پنځم روايت :

مسند احمد جلد ۲ صفحه ۲۴۸ :

حدثنا عبدالله قال حدثنا ابي قال حدثنا محمد بن الفضيل عن يزيد عن عبدالرحمن عن ابن ابي ليلى عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ انه قد قبل يد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

داحديث مسند ابي يعلى جلد ۵ صفحه ۲۶۰ كې ذكر كړي او مجمع الزوائد منبع

الفوائد جلد ۷ صفحه ۳۵۴ هم ذکر کړي .

دارنګې ابن الاعرابي په القبل والمعانقة والمصافحة جلد ۱ صفحه ۳ کې ذکر کړي رقم د حدیث ۲ ده .

دارنګې الورع جلد ۱ صفحه ۱۴۴ کې ذکر کړي .

فتح الباري جلد ۱۱ صفحه ۶۷ کې فرمايي : د باندې نه يو کس راځي د وفد نجران دا راغې د رحمت عالم سر هم ښکلوي او خپې يې هم ورته ښکل کړي :

ان رجلاً اعرابياً قد قبل الرأس النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورجليه .

شپږم روایت :

دارنګې القبل والمعانقة والمصافحة جلد ۱ صفحه ۵۳ تحفة الاحوذي جلد ۷ صفحه ۴۳۷ کې ذکر کوي :

قال حدثنا ابراهيم بن ابي الجحيم حدثنا عبدالعزيز بن الخطاب حدثنا حبان بن علي عن صالح بن حيان عن ابي بريدة عن ابيه قال جاء اعرابي الى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال يا رسول الله ! اني قد اسلمت فأرني شيئاً ازدد به يقيناً قال ما تريد .

وښايه ما ته يو شي چې زما يقين پرې زيات شي معجزه وښايه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وويل څه دې مقصد دی .

قال ادع تلك الشجرة فلتأتك . دغه بوټي ته آواز وکړه تا ته دې راشي .

قال اذهب اليها فادعها .نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دې اعرابي ته وايي ورشه پسې راوي غواړه هغې ورغې ورته وايي:

اجيبي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .دعوت قبول کړه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

فمالت فقطعت عروقها .دغه ونه يو طرف ته راکږه شوه هغه جرړې يې راپرې کړي .

ثم اقبلت . بيا را راوانه شوه .

تجر عروقها وفروعها .هغه جرړې او څانګې يې راښکلې څان پسې را روانه وه .

حتى أتت النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقالت السلام عليك يا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
هغه بوټي آواز وکړ.

فقال حسبي. هغه اعرابي وويل کفايت کوي دا مالره.

فمرها فلترجع فرجعت فدلت عروقها في ذلك المكان ثم استوت كما كانت فقال اءذن لي ان اقبل رأسك ورجليك.

هغه اعرابي راوړاندې شو وايي اجازت وکړه چې سرد ې ښکل کړم خپې د ې ښکل کړم.

فاذن له رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقبل رأسه ورجليه.

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اجازت ورکړ اعرابي ته نو اعرابي د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سر مبارک هم ښکل کړاو پښې مبارکې يې هم ورته ښکل کړي، اعرابي بيا وويل:

ائذن لي ان اسجد لك قال لا يسجد احد لأحد ولو كنت أمرا احدا ان يسجد لاحد لامرت المرأة ان تسجد لزوجها تعظيما لحقه.

نو تقبيل للتكريم جائز دي ستا دا انحنا به لقصد تقبيل وي لا لقصد التعظيم، نو انحنا محضه بدون د تقبيل نه ممنوع ده نو تقبيل للتكريم ثابت ده او انحنا للتعظيم ممنوع ده نو تيېدل د ښکلولو لپاره وکړه او ښکلول د تعظيم لپاره وکړه.

دا مخکې ذکر شوې حديث محمد ابن ابراهيم المقري په الرخصة جلد ١ صفحه ٧ کې هم ذکر کړي.

اوم روايت:

ان زارع وكان في وفد عبد القيس ثلاثة عشر راكباً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ كلهم قد قبلوا يد النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

أبي داؤد شريف کې دا روايت مذکور دي ديارلس کسان راغلي دې خلکو ته رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څه تعليمات په محضر عام کې ورکړې وه هغه تعليمات ډيرې اصولې خبرې

وي تول محدثين يې ذکر کوي هغې نه د دين ډيرې غټې شعبې خورې شوې دي دوي ته چې کوم تعليم ورکول شوې نو دا وفد عبد القيس ديارلس کسان وه ټول و د نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ لاس او خپې بنکل کړي خو څه کتابونو کې يو يو بيل بيل ذکر کړي دي هغه مونږ په عدد کې راوستي دي.

مسند ابي يعلى الموصلي جلد ۱۲ صفحه ۲۴۶ رقم د حديث ۶۸۵۰ :

حدثنا محمد بن صدران ابو جعفر حدثنا طالب بن حجير العبدي حدثنا هود العصري

عن جده قال بينما رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ يحدث اصحابه اذ قال.

رحمت عالم خبرې کولې بيا يې وفرمايل:

يطلع عليكم من هذا الوجه ركب من خير اهل المشرق.

ګوره هغوي نه دي راغلې اخبار عن الغيب ده د صحابه کرامو مينځ کې ناست ده خبرې کوي وايي دې طرف نه به تاسو ته څه سواره مسافر اوس راشي چې داد مشرق په خلکو کې غوره مسافرين دي ځکه د دين زده کړي ته راغلې.

فقام عمر بن الخطاب فتوجه في ذلك الوجه.

په هغه طرف عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنۡهُ بهر ته ووتلو شک نه کوي چې دا خلک راځي او که نه.

فلقي ثلاثة عشر راكباً فرحب وقرب وقال من القوم.

ديارلس کسان راکبين وه هغوي سره ملاقي شو مرحبا يې ورته وويل ورنزدې شو ورته وي ويل څوک ياستې؟

قالوا قوم من عبد القيس قال فما اقدمكم هذه البلاد؟ التجارة.

څه شي راوستي مدينې منورې ته تجارت ته راغلي يې.

قالوا لا. وايي نه.

قال فتبيعون سيوفكم هذه. دا تورې مو لاسونو کې دي دا خو به خرڅوي نه.

قالوا لا. هغوي وويل نه.

قال فلعلكم انما قدمتم في طلب هذا الرجل.

کیدي شي دې شخص باره کې راغلي یاستې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ یې ورته یاد کړ.

اوس هذا النبي هذا الرسول تعریفات یې هم ذکر نه کړل، هذا الرجل یې وویل هغوي ته دا بنایي معلومات ترې اوس کوي د هغوي حال معلوموي چې دوي د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په حق کې حسن عقیدت دي او که غلط خلک دي دا الفاظو ته ګوري:

في طلب هذا الرجل، دې سړي ته ملاقات لپاره راغلي یې هغوي ته یې ذهن کې دا راچوله چې زه هم ګڼې ډیر عظیم د محبینو نه، نه یم خو چې دې تاسو حال څه دي.

دا هغه کشف کوي د هغوي د حالاتو خبره یې روغه وه په نیت د بي ادبي خو یې نه ده کړي تفتیش لپاره یې کړي:

قالوا آجل فمشی معهم. هغوي وویل او دې هم ورسره راغې.

یحدثهم. خبرې یې ورسره کولې.

حتی نظر الی النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال لهم هذا صاحبکم الذي تطلبون.

ورته وي ویل وایي ستاسو صاحب دادی چا پسې چې راغلي یې.

فرمی القوم بأنفسهم عن رحالهم.

دې دیارلس کسانو د خپلو رحلونو نه چې هغه اوښانو باندې سواره وه د هغې نه یې ځانونه راوغورځول.

فمنهم من سعی سعیًا. چا منډې وهلې.

ومنهم من هرول. چا په مزل کې سعیه کوله.

ومنهم من مشی. چا عادي مزل کوه.

حتی اتوا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فأخذوا بیده یقبلونها.

لاس د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ یې ونیوه ښکلوه یې.

وقعدوا الیه. کیناستل.

وبقي الاشج وهو اصغر القوم.

هغه رانغي .

فاناخ الابل وعقلها . هغه هلته اوښ چوکوي ترړي يې .

وجمع متاع القوم ثم اقبل يمشي على تؤدة .د قوم سامان يې جمع کړ بيا راروان شو راته په ډير سکون اطميان سره بڼه په عزت سره راغي .

بل روايت کې راځي چې جامې يې هم بدلې کړي .

حتى اتى رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فاخذ بيده فقبلها .

ده هم د نبي عَلَيْهِ السَّلَام لاس مبارک ښکل کړ ، نبي عَلَيْهِ السَّلَام دده اشج تعريف کوي :

فقال النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فيك خصلتان يحبهما الله ورسوله .

دوه خويونه درکې دي د خدای تعالی او د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ډير خوښ شول .

قال : وماهما يانبي الله؟ هغه څه دي ای د خدای نبي ؟

قال : الاناءة والتؤدة .

دغه حديث ذکر کړي امام طبراني معجم الکبير جلد ۲۰ صفحه ۳۴۵ کې رقم د حديث دي : ۸۱۲. مجمع الزوائد ممبع الفوائد جلد ۹ صفحه ۳۸۰ رقم د حديث دي : ۱۶۰۶.او ابن حجر عسقلاني رَحِمَهُ اللهُ په المطالب العالية جلد ۱۱ صفحه ۴۳۸ کې هم ذکر کړي دا حديث ابي داؤد هم ذکر کړئ خو مخکې حديث کې دا راځي چې لاس يې ورته ښکل کړي خو روايت د ابي داود کې راځي :

فنقبل يد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورجله .مونږ لاس او خپې ورته ښکل کړل هلته بل څوک روايت د وفد عبد القيس نه کوي دلته خپله وفد قيس روايت کوي .

حديث د ابي داؤد داده :

حدثنا محمد بن عيسى بن الطباع حدثنا مطر بن عبد الرحمن الأعنق حدثتني ام ابان بنت الوازع بن زارع عن جدها زارع وكان في وفد عبد القيس قال لما قدمنا المدينة فجعلنا نتبادر من رواحلنا فنقبل يد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورجله قال وانتظر المنذر الاشج حتى اتى عيبته فلبس ثوبيه ثم اتى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال له : ان فيك خَلَّتَيْنِ يحبهما الله: الحلم ، والاناة.

دا حدیث چې کوم حدیث کې د وفد قیس تقبیل د رجل ذکر دي اما بیهقي ذکر کړي په سنن الکبری جلد ۲ صفحه ۳۵۰، دارنګې امام بیهقي دا حدیث ذکر کړي په دلائل النبوة کې جلد ۵ صفحه ۴۱۶، دارنګې شعب الایمان جلد ۱۸ صفحه ۴۷۶ کې هم ذکر کړي.

دارنګې امام طبراني په معجم الاوسط جلد ۱ صفحه ۱۳۳ کې هم ذکر کړي رقم د حدیث: ۴۱۸.

دارنګې جامع الاصول من احادیث الرسول جلد ۱۱ صفحه ۹۳۲۵.

دارنګې القبل والمعانقة والمصافحة کې جلد ۱ صفحه ۵۲ رقم حدیث: ۴۲.

انم روایت:

الادب المفرد د امام بخاري جلد ۱ صفحه ۳۲۷ کې فرمایي:

ان جمعاً غفيراً من الصحابة وفيهم ابن عمر رضي الله عنهما قد قبلوا يد النبي صلى الله عليه وسلم.

نو امام بخاري رحمه الله په ادب المفرد کې باب لړوي باب تقبیل الید په هغه کې دغه حدیث ذکر کوي:

حدثنا موسى قال حدثنا ابوعوانة عن يزيد بن ابي زياد عن عبدالرحمن بن ابي ليلى عن ابن عمر قال كنا في غزوة فحاص الناس حيصة.

شکست ګډ شو په خلکو کې.

قلنا كيف نلقى النبي صلى الله عليه وسلم وقد فررنا.

په کومو سترګو به لقاء کوو مونږ خو تیښته کړې ده.

فنزلت: إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ، سورة الانفال آيت: ١٦. فقلنا لانقدم المدينة فلا يرانا احد فقلنا لو قدمنا فخرج النبي صلى الله عليه وسلم من صلاة الفجر قلنا نحن الفرارون.

دوي خپل مینځ کې مشوره وکړه چې د صبایي په مانځه کې چې کله نبي علیه السلام راشي مونږ به ورته وایو: **نحن الفرارون**، یعني عاجزي به وکړو چې مونږ راتختیدلي یو بس شفقت به یې راباندې راشي غصه به ونه کړي.

قال: نو رحمت عالم صلى الله عليه وسلم جواب ورکوي:

انتم العكارون. تاسې بيا حمله کوونکې ياستئ.
يعني فراريان ځان ته مه وايي تاسې بيا حمله کوونکې يې.
فقبلنا يده. ښکل کړ مونږ لاس د نبي عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ. انا فئتكم.

بيا بل باب لړوي : باب تقبيل الرجل.

دا چې بيا احاديث پرې را آخلي هغه خو وروسته خبره ده نو د باب د ترجمې نه خو دا خبره معلومه شوه چې امام بخاري قائل د تقبيل د رجل ده د نيکانو د خپو د ښکلولو قائل دي چې دا دې ښکل شي دده خپل مذهب دا شو.

که يو څوک وايي چې دې باب کې دا حديث ضعيف دي يا راوي باندې جرحه ده دا په خپل ځای امام بخاري خو پرې باب لړولې هغه خو ددې قائل دي او تاسې مخالفين د اهلسنت والجماعت خو دې عمل ته شرک وايي.

دا حديث ابي داؤد هم ذکر کړي بيروت چاپ جلد ٨ صفحه ١١٢، بيهقي ذکر کړي سنن خپل کې جلد ٢ صفحه ٣٤٦، ابن ابي شيبه ذکر کړي مصنف جلد ٦ صفحه ٥٤١ کې باب لړوي : باب ما جاء في الفرار من الزحف.

دارنګې امام بيهقي ذکر کړي شعب الايمان جلد ١٨ صفحه ٤٧٤، امام طحاوي ذکر کړي په مشکل الآثار جلد ٢ صفحه ٣٨٦، خطيب بغدادي په الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع جلد ١ صفحه ٣٦٣، فتح الباري جلد ١١ صفحه ٦٢ ذکر کړي.
امام بيهقي په الاداب جلد ١ صفحه ١٣٢ کې هم ذکر کړي.

نهم روايت :

سنن الترمذي جلد ٢ صفحه ٩٨ کې ذکر کوي :
ان يهوديين قد قبلا يدي النبي صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ ورجليه وما انكر عليهما.
دوه يهوديان راغلل د نبي عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ لاس او خپې يې ښکل کړي که څوک اعتراض کوي چې هغه خو يهوديان دي جواب دادی :
وما أنكر عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ عليهما.
نبي عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ ترې انکار ونه کوه.

مونږ دې ځای نه استدلال کوو که دا شرک واي نبي عَلَيْهِ السَّلَام به منع کړې واي، امام ترمذي باب لړولې پرې: باب ما جاء في قبلة اليد والرجل، په آدابو کې ښکلولو د لاس او خپو ترې ثابتوي، امام ترمذي د حديث ذکر کولو نه وروسته وايي:

هذا حديث حسن صحيح.

د پشاوري يو شاگرد دلته راغلې وه چرته چا زما لاس ښکل کړې وه هغه يې ليدلې وه مانه يې وويل چې: مونږ شيخ مونږ ته وايي چې دا شرک دې ما ورته دا حديث وليکه چې دا دې شيخ ته ورکه هغه لاړو دا يو لسم کال دې چې جواب به يې راځې خو زه به دنيا کې نه يم.

حدثنا محمود بن غيلان حدثنا ابوداود ويزيد بن هارون وابوالوليد عن شعبة عن عمرو بن مرة عن عبدالله بن سلمة عن صفوان بن عسال ان يهوديين قال احدهما لصاحبه اذهب بنا الى هذا النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نسأله.

د صفوان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دے دوه يهوديان راغلل يو يهودي بل ته وايي راځه چې لاړ شو دغه نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته.

فقال: هغه بل دې ملگرې ته وايي: لا تقل له نبي، نبي ورته مه وايه ده ته.

فانه ان سمعها كان له اربعة اعين.

که يې واوري دا خبره د ستا نه چې ته ورته نبي وايي شي به ده لره څلور سترگې دا کنايه گرځوي سرور نه چې دا به بيا ډير خوشحاله شي بيا.

فاتيا النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. دواړه راغلل نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته.

فسألاه، تپوس کوي.

عن قول الله عزوجل وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ الاسراء آيت: ۱۰۱.

دا څه شي دي چې قرآن کريم کې راځي.

د علم بلاغت دا قاعده ده کله مجيب د سائل د سوال خلاف کوي ځکه چې سوال د سائل بې ځايه وي مفيد د فائدې نه وي هغه مجيب او مفتي د هغه د ذهن موافق څه نور جوابونه ورکړي ذهن يې خلاص کړي نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام ورته نور شيان ښايي:

فقال لهم رسول الله ﷺ : لا تشركوا بالله شيئاً ولا تزنوا .

دا خو تسع آيت بينات کې نه دي خو لکه دويته بنايي چې په شرک ککړيې په زنا ککړ يې په نورو حرامو مبتلا يې او تاسې اوس تپوسونه د موسی علیه السلام د معجزو کوي دا خپل ځانونه خو يو ځل اصلاح کړي نو ورته فرمايي :

لاتشركوا بالله شيئاً ولا تسرقوا ولا تزنوا ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق ولا تمشوا ببريء الى سلطان فيقتله ولا تسحروا ولا تأكلوا الربا ولا تقذفوا محصنة ولا تفروا من الزحف .

دا يې ورته بيان کړه بيا ورته وايي :

وعليكم يا معشر اليهود خاصة الا تعدوا في السبت قال فقبلا يديه ورجليه .

دې دواړو ښکل کړه دواړه لاسونه د نبي علیه السلام او دواړه خپې د نبي علیه السلام .

وقالا نشهد انك نبي .

دې حديث نه يوه بله جزيه اختلافي زمونږ او د براي نام اهل حديثو تر مينځ هم ترې ثابتيږي هغه دا چې دوي وايي چې په دواړو لاسونو سترې مشي کول بدعت ده او په يو لاس سترې مشي کول سنت ده نو دې ځای نه دا مسئله ثابتيږي .

فقبلا يديه . ښکل کړه دې دواړو لاسونه دواړه د نبي علیه السلام .

دوي يعنې براي نام اهل حديث استدلال د څه شي نه کوي دا مخکې څو روايتونه چې تير شول .

فقبل يده ، نو يد مفرد دي لاس يې ورته ښکل کړ دا افراد لفظ د لاس چې مفرد راځي په حديثو کې ، دا دليل دي چې يو لاس دي دوه نه دي نو جواب ترې نه داده چې دلته يد مفرد ذکر کولو نه مطلب دا نه دي .

چې ګنې يو لاس يې ورکړي بلکې دا کنايه ده له سترې مشو نه عرفاً دا اصطلاح دي لکه دلته پاکستان کې چې څوک چا سره ميلاو شي د هغې نه حکايت کوي ، زه ورغلم لاس مې ورسره ميلاو کړيا ما سره فلاني لاس ميلاو کړ حال داده چې سترې مشي يې په غيږه کړي '

کنایه ترې نه په لاس میلاویدلو سره کوي که دوه لاسه یې هم ورکړې وي وای لاس مې ورسره میلاو کړ.

او د عربو هم دا اصطلاح ده : اخذت یده ، ما یې لاس ونیوه ، یعنې ستړي مشي مې ورسره وکړل قطعه لحاظ ددې نه چې یویې راکړدوه یې راکړه مفرد راغې تثنیه نه ده مراد.

یو ځل دلته مدرسې زما ته د رستمي له مدرسې نه څه ملایان راغلې وه څو مسئلو کې یې ما سره بحث وکړیوه په کې دا مسئله وه او ما ته یې وویل چې ید مفرد راغلې بس یو مراد دی دوه نه دي ما ورته وویل دا کنایه د ستړي مشو نه ده په عرف کې د عربو او د پاکستان د خلکو دي ما لاس میلاو کړ نو مقصدي ستړي مشي وي یو دوه دې کې نه وي ، مراد دوي وویل نه ید مفرد دي ما ورته وویل چې ید مفرد وي په هر ځای کې یو به مراد وي دواړه به نه وي مراد د هغوي وویل آو ، ما ورته وویل :

المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده.

دې کې اوس تاسې څه وایې ید خو مفرد دي کنه اوس بنې لاس مراد دي که چپ نو هغوي وویل دا خبره پریږده مونږ هسې ملاقات ته راغلي یو نو په دواړو لاسونو ستړي مشو ته بدعت وایي او چې ورته وایي چې امام بخاري دې کې باب لړولي : **باب الاخذ بالیدین** په کتاب الادب کې مستحب داده چې په دواړه لاسه ستړي مشي وشي نو بیا دوي وایي نه د امام بخاري دیر بعید استدلال دي.

استدلال یې تام نه دي ځکه وایي باب شته خو حدیث نشته ورسره ولې نشته خو هر کجا کله پرې پوهیږي هغه دا حدیث را اخیستې دي عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمایي : ما ته نبي علیه السلام تعلیم د تشهد کوه نو هغې کې روایات دادي چې ما لاسونه د هغه مبارک په لاسونو کې ورکړل نو ماته یې تعلیم راکړ هغه د بیعت او تعلیم طریقه کې لاسونه ورکولو باندې قیاس کوي.

امام بخاري هلته یدین ورکول جائز وه دلته هم یدین جائز دي نو دوي وایي استدلال یې بعید دي تام نه دي دې سره وایي حدیث د مصافحې نشته ځکه یې مونږ نه منو ، نو مونږ ورته وایو چې د امام بخاري په کتاب کې باب وي او حدیث نه وي تاسو یې نه مني نو بیا زه درته چیلنج درکوم.

امام بخاري باب لړولې امين بالجهر باندې: باب التأمين بالجهر ، حديث ورسره نشته، حديث يې ورسره دا را اخيستې :

اذا قال الامام ولا الضالين آمين فقولوا آمين .

امام چې ولا الضالين آمين وويلې نو تاسو هم آمين ووايي که دا آمين په جهر نه واي نو چې امام ولا الضالين آمين نو ته څه پوه شوې چې امام آمين وويلې دا ستا آمين وروسته له آمين د امام نه دې دې نه پته لږي چې امام به آمين په زوره وايي .

ګوره دوي اوس څومره بعيد استدلال وکوه زمونږ د بخاري شريف شيخ صاحب به وويل دغه حديث د آمين په رابطه چې مذکور دي په بخاري شريف کې د سمدغې صفحې په آخره کې يو بل باب لګيدلې دي هغې کې حديث راځي :

اذا قال الامام سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد فقولوا ربنا ولك الحمد .

امام چې ربنا لك الحمد ووايي تاسې هم ربنا ولك الحمد ووايي نو وايي چې ولا الضالين آمين نه چې آمين بالجهر ثابتوي .

نو ربنا ولك الحمد هم امام ته په جهر سره ثابت کړه او دا د هيچا مذهب هم نه دي نو اوس تا ته څه پته لږي چې امام ربنا ولك الحمد وويلې خو دغه ځاى د همدغې شي دي چې سمع الله لمن حمده يې وويلې نو د ربنا ولك الحمد وخت را ورسيده نو ته به يې وايي .

او چې امام ولا الضالين وويلې نو چپ کيږي ولې خو آمين وايي نو ته يې هم ووايه نو جهر خو ترې نه ثابتيږي .

دا کوم چې تير شو نهم روايت وه او دا حديث ذکر کړي مسند احمد جلد ۴ صفحه ۲۳۹ ، امام بيهقي په خپل سنن کې ذکر کړي جلد ۲ صفحه ۴۹ دا رنګې امام بيهقي ذکر کړي په دلائل النبوة جلد ۷ صفحه ۱۴ کې .

ابو عبيد هيروي ذکر کړي په فضائل القرآن جلد ۱ صفحه ۴۹۸ کې

ابن کثير ذکر کړي په خپل تفسير جلد ۵ صفحه ۱۲۵ کې

قرطبي ذکر کړي په خپل تفسير جلد ۱۰ صفحه ۳۳۵ کې

شوکاني ذکر کړي فتح القدير جلد ۴ صفحه ۳۶۲ کې
ثمرقندي ذکر کړي بحر العلوم جلد ۳ صفحه ۲۸ کې
سیوطي رَحِمَهُ اللهُ در المنثور جلد ٦ صفحه ۳۲۷ کې ذکر کړي هغې کې یې تائیدات هم ذکر کړي ددغه روایت.

لسم روایت :

ان مزيدة العبدي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قد قبل يد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وكان في وفد القيس.

معجم الكبير جلد ۲۰ صفحه......

المنتقى من كتاب الطبقات لابي عروبة الحراني جلد ۱ صفحه ۹۲:

حدثنا اسحاق بن ابراهيم الصواف حدثني يحيى بن راشد حدثنا طالب بن حجير العبدي حدثنا هود العصري قال سمعت جدي مزيدة قال وفدنا الى رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

د وفد په شکل کې راغلو مونږ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته په وفد قيس کې.

فنزلتُ فقبلت يده. د اوښانو نه را کوز شو مونږ ښکل کړل لاس د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

دا حديث په طبقات المحدثين کې ابو شيخ اصبهاني جلد ۳ صفحه ۱۰۵ کې ذکر کړي.
محمد بن ابراهيم المقري ذکر کړي په الرخصة في تقبيل اليد جلد ۱ صفحه ۱۱ کې.

يولسم روايت :

ان عامر بن طفيل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قد قبل رجلي النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

الرخصة في تقبيل اليد لابن المقري جلد ۱ صفحه ۱٦:

حدثنا ابو يعلى احمد بن علي قال حدثتنا ام الهيثم بنت عبد الرحمن بن فضالة بن عبدالله بن ابي بكر السعدية من بني سعد بن بكر وجدتها فيما ذكرت حليمة بنت كبشة بنت ابي ذؤيب القطوية مرضع النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قالت حدثني ابي عبد الرحمن بن فضالة بن عبدالله بن ابي بكر بن ربيعة قال حدثني ابي فضالة بن عبدالله قال حدثني ابي عبدالله بن ابي بكر.

وكان عبدالله قد رأى النبي ﷺ أن عامر بن الطفيل إنتهىٰ الى رسول الله ﷺ فقال له رسول الله ﷺ : يا عامر ! اسلم تسلم . قال واللاتِ والعزاى لا اسلم . اسلام نه راوړم.

حتى تعطيني المدر واعنة الخيل والوبر والعمود .

آسونه، اوبنان يعني طلب د مشري ترې کوي رسول الله ﷺ نه.

قال رسول الله ﷺ لاتصيب يا عامر بن الطفيل واحدا منهم حتى تسلم . قال واللات والعزى لأملأن اكنافها عليك خيلاً ورجالاً وذكر كلاماً كثيرا .

په غته ډله لښکر کې به راشم سواره او پيدل علاقې به د آسونو نه ډکې کړم.

ثم لحق برسول الله ﷺ فأرسل خطام ناقته وطرح السلاح وأقبل يتعادى حتى أتى رسول الله ﷺ فقبل قدميه قال اشهد ان لا اله الا الله وانك رسول الله آمنت بك وبما انزل عليك وعقد له رسول الله ﷺ اللواء واسلم على يدي رسول الله ﷺ واعطاه رسول الله ﷺ السيف وقاتل بين يدي رسول الله ﷺ.

دولسم روايت :

ان النبي ﷺ قد قبل جعفر بن ابي طالب رضي الله عنه بين عينيه .

المستدرک على الصحيحين للحاكم جلد ۳ صفحه ۱۲۱۶ کې ذکر دي : حضرت جعفر رضي الله عنه حبشو ته تللې وه اولو مهاجرينو کې وه پس چې کله راغي مدينې منورې ته دا شپږم کال د هجرت وه د خيبر د فتحې ورځ وه دې چې کله راغې د ارک خيبر ته لاړ سره د هغو کسانو چې نوي يې ايمانونه راوړې وه :

عن ابن عمر رضي الله عنه قال وجه رسول الله ﷺ جعفر بن ابي طالب الى بلاد الحبشة فلما قدم اعتنقه وقبل بين عينيه .

هر کله چې حضرت جعفر رضي الله عنه راغې نبي عليه السلام په غيږ کې ونيوه معانقه ثابته شوه خو حالتِ اکثري نه دي اقلي دي، دې مقابله کې حالتِ اکثري د نبي عليه السلام مصافحه ده

جائز ده معانقه او بنکل کړه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ حضرت جعفر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په تندي باندې بيا دلته ورته د صلوة تسبيح تعليم ښودلې دي .

او ړد روايت دي نورو مؤرخينو دا راخيستې چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وفرمايل :

لا ادري انا افرح بقدوم جعفر ام بفتح خيبر .

ډير خوشحاله يمه چې دا خوشحالي په فتحه د خيبر ده که په قدوم د جعفر ده .

همدا حديث امام طحاوي په شرح د معاني الآثار جلد ۴ صفحه ۲۸۱ کې راخيستې .

امام بيهقي رَحِمَهُ اللَّهُ په دلائل النبوة جلد ۴ صفحه ۳۳۹ کې راخيستې دي ، ابن عدي په الکامل جلد ۵ صفحه ۲۴۳ کې ذکر کړي چې راوي په کې حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دي ، ابن قانع راخيستې په جلد ۱ صفحه ۱۵۲ کې ، مسند البزار په جلد ۴ صفحه ۱۵۹ کې ذکر کړي ، مجمع الزوائد جلد ۹ صفحه ۴۱۹ کې ذکر کړي .

ديارلسم روايت :

ان ابابکر صديق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قد قبل النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بين عينيه .

حدثنا موسى بن ابي عائشة عن ابي عن عبيدالله بن عبدالله عن ابن عباس عن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ان أبابکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قبل النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو ميت .

د رحمتِ عالم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې وصال وشو حضرت ابوبکر صديق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راغې هغه يې بنکل کړ .

دا حديث امام نسائي هم راخيستې جلد ۴ صفحه ۳۰۹ په باب تقبيل الميت کې .

امام ترمذي هم ذکر کړي په جلد ۳ صفحه ۱۴ کې بيا وايي :

حديث عائشة حديث حسن صحيح واقر الالباني بصحة الحديث .

ابن ماجه ذکر کړي په سنن خپل جلد ۴ صفحه ۴۶۷ کې ، مسند احمد راخيستې په جلد ۸ صفحه ۶۰ کې ، ابن حبان ذکر کړي په صحيح خپل جلد ۷ صفحه ۲۹۹ کې ، طيالسي ذکر کړي مسند خپل جلد ۱ صفحه ۲۳۷ کې ، ابويعلي ذکر کړي په مسند خپل جلد ۱ صفحه ۳۵ کې .

څوارلسم روايت :

ان النبي ﷺ قد قبل عثمان بن مظعون رضي الله عنه بين عينيه بعد موته .

عثمان بن مظعون رضي الله عنه چې وفات شو نبي عليه السلام راغې دې يې په تندي باندې ښکل کړ .

دا حديث ابي داؤد ذكر كړي جلد ۲ صفحه ۹۵ :

حدثنا محمد بن كثير اخبرنا سفيان عن عاصم بن عبيدالله عن القاسم عن عائشة قالت رأيت رسول الله ﷺ يقبل عثمان بن مظعون رضي الله عنه وهو ميت حتى رأيت الدموع تسيل .

اخرجه الطحاوي في شرح معاني الآثار جلد ۴ صفحه ۲۹۳ په باب تقبيل الميت کې ذكر كړي .

واقر الالباني بصحة الحديث واخرجه الترمذي في سننه جلد ۴ صفحه ۱۹۶ ، وقال حديث عائشة رضي الله عنها حديث حسن صحيح .

او مصنف عبدالرزاق ذكر كړي په جلد ۳ صفحه ۵۹۶ کې ، الفاظ يې د مصنف عبدالرزاق دادی :

ان رسول الله ﷺ دخل على عثمان بن مظعون وهو ميت فاكب عليه فقبله ثم بكى حتى رأيت الدموع يسيل .

پنځلسم روايت :

ان يسار ابوبزه مولى عبدالله بن السائب المخزومي رضي الله عنه قد قبل رأس النبي ﷺ ويده ورجله .

دا حديث ذكر كړي : الرخصة في تقبيل اليد لابن المقري جلد ۱ صفحه ۲۶ کې سند ذكر كوي :

حدثنا عبدالله بن محمد بن حيان حدثنا ابو خبيب العباس بن احمد بن محمد القاضي

البرتي حدثنا احمد بن محمد بن عبدالله بن القاسم بن نافع بن ابي بزة قال حدثني ابي محمد عن ابيه عن جده عن ابي بزة قال دخلت مع مولاي عبدالله بن السائب على رسول الله ﷺ لفت الى رسول الله ﷺ فقبلت رأسه ويده ورجله .

زه وړیا ځيدم د نبي علیه السلام سر مې ښکل کړلاس او خپې مې هم ښکل کړي .

شپاړسم روايت :

ان عائشة رضي الله عنها قد قبلت رأس النبي ﷺ بنية الاكرام رواه ابن ماجه جلد ۱ صفحه ۲۸۲. او بيروتي چاپ جلد ۱۱ صفحه ۴۶۵ رقم د حديث دي : ۳۹۹۲.

حدثنا ابو يوسف الصيدلاني محمد بن احمد الرقي قال حدثنا محمد بن سلمة عن الفزاري عن ابي شيبة عن عبدالله بن عكيم الجهني عن عائشة رضي الله عنها قالت سمعت رسول الله ﷺ يقول : اللهم إني أسألك بأسمك الطاهر الطيب المبارك الاحب اليك الذي اذا دعيت به اجبت واذا سئلت به اعطيت واذا استرحمت به رحمت واذا استفرجت به فرجت قالت وقال ذات يوم يا عائشة رضي الله عنها ! هل علمت ان الله قد دلني على الاسم الذي اذا دُعي به اجاب .

بي بي پوهه يې ما ته الله پاک علم راکړي دي د هغه اسم بنودنه يې راته کړي چې په کوم اسم باندې دعاء غوښتلې شي قبلوي يې يعنې اسم اعظم .

قالت فقلت يا رسول الله ﷺ بأبي انت وامي فعلمنيه قال انه لا ينبغي لك يا عائشة رضي الله عنها.

تا ته مناسبه نه ده .

قالت فتنحيت وجلست ساعة ثم قمت فقبلت رأسه ثم قلت يا رسول الله علمنيه قال انه لا ينبغي لك يا عائشة ان اعلمك انه لا ينبغي لك ان تسألين به شيئاً من الدنيا قالت فقمت فتوضأت ثم صليت ركعتين ثم قلت اللهم اني ادعوك الله وادعوك الرحمن وادعوك البر الرحيم وادعوك بأسمائك الحسنى كلها ما علمت منها وما لم اعلم ان تغفر لي وترحمني قالت فاستضحك رسول الله

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثم قال: انه لفي الاسماء التي دعوت بها.

دا كوم نومونه چې تا واخيستل هغه نوم دي كې ده نو زمونږ استدلال فقبلت رأسه نه دی.

اولسم روايت:

ان ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قد قبل يد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خمس مرات.

دا حديث ذكر كړي: الرخصة في تقبيل اليد لابن المقري جلد ۱ صفحه ۲۷ رقم د حديث:

:۲۵

حدثنا ابن حيان حدثنا ابراهيم بن محمد بن الحسن حدثنا محمد بن معاوية بن صالح

عن عبدالرحمن بن مالك بن مغول عن ليث عن مجاهد عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

قال صنع رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الي معروفاً.

ما سره رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څه ښيګړه وکړه.

فقبلت يد رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خمس مرات.

په يو ځل مې پنځه واره لاس مبارک د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ښكل كړ.

بعضې علماو نه چې پوښتنه وشي چې لاس ښكلول څنګه دي جواب يې داوي چې جائز دي خو سنت مستمره نه دي دا لفظ چې سنت مستمره نه دي دا يې ابن تيميه نه دي ياد كړي بعضې علماو باندې د ابن تيميه تاثير شوې وي.

اتلسم روايت:

ان فاطمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قد قبلت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بنية الاكرام.

دا حديث سنن الكبرى للبيهقي جلد ۷ صفحه ۱۰۱ كې ذكر كړي:

اخبرنا ابوعبدالله الحافظ وابوبكر احمد بن الحسن القاضي قالا حدثنا ابوالعباس محمد بن يعقوب حدثنا محمد بن اسحاق الصغاني حدثنا عثمان بن عمر حدثنا اسرائيل عن ميسرة بن حبيب عن المنهال بن عمرو عن عائشة بنت طلحة عن ام المؤمنين عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا انها

قالت ما رأيت احدا كان أشبه كلاماً وحديثاً من فاطمة برسول الله صلى الله عليه وسلم وكانت اذا دخلت عليه رحب بها وقام اليها فأخذ بيدها فقبلها واجلسها في مجلسه وكان اذا دخل عليها.

کله به چې نبي عليه السلام ددې کور ته ورغې:

رحبت به وقامت فأخذت بيده فقبلته.

فاطمې بي بي به د نبي عليه السلام لاس ښکل کړل.

دا حديث حاکم في المستدرک على الصحيحين جلد ۱۱ صفحه ۴۰ کې ذکر کړي.

وقال هذا الحديث صحيح على شرط الشيخين.

امام طبراني ذکر کړي معجم الاوسط جلد ۴ صفحه ۲۴۲ کې، او محمد بن ابراهيم المقري ذکر کړي په الرخصة في تقبيل اليد جلد ۱ صفحه ۲۸ کې.

نولسم روایت:

ان ابا الهيثم بن التيهان رضي الله عنه قد قبل النبي صلى الله عليه وسلم بنية الاكرام.

دا حديث ذکر کړي معرفة الصحابة لابي نعيم جلد ۱۷ صفحه ۱۸۰:

حدثنا ابوبكر بن خلاد حدثنا محمد بن غالب حدثنا سليمان بن داود المنقري حدثنا عبدالحكيم بن منصور عن عبدالملك بن عمير عن ابي سلمة عن ابي الهيثم بن التيهان ان النبي صلى الله عليه وسلم لقيه فاعتنقه وقبله والتزمه وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم المستشار مؤتمن.

دا حديث محمد بن ابراهيم المقري په الرخصة جلد ۱ صفحه ۳۰ کې هم ذکر کړي.

شلم روایت:

ان سلمان الفارسي رضي الله عنه قد قبل النبي صلى الله عليه وسلم بنية الاكرام.

دا حديث معجم الكبير د طبراني جلد ۶ صفحه ۳۹ کې ذکر کړي، دې کې د خپل ايمان قصه ذکر کوي چې زه راغلم په څه شکل مې ايمان راوړ:

فقلت هذه الامارة دلوني على صاحبكم فجئته فقلت تحملني الى المدينة قال ما تعطيني قلت ما اجد شيئاً اعطيك غير اني لك عبد فحملني فلما قدمت جعلني في نخلة فكنت أسقي كما يسقي

البعير حتى دبر ظهري وصدري من ذلك ولا اجد احدا يفقه كلامي حتى جاءت عجوز فارسية تسقي فكلمتها ففهمت كلامي فقلت لها اين الرجل الذي خرج دلني عليه قالت سيمر عليك بكرة اذا صلى الصبح من اول النهار فخرجت فجمعت تمراً فلما اصبحت جئت فقربت اليه التمر فقال ما هذا صدقة ام هدية فأشرت انه صدقة قال انطلق الى هؤلاء واصحابه عنده فاكلوا ولم يأكل فقلت هذه الامارة فلما كان من الغد جئت بتمر فقال ما هذا فقلت هذه هدية فأكل ودعا اصحابه فأكلوا ثم رآني التعرض لأنظر إلى الخاتم .

ما ته يې كتل چې زه يو خوا بل خوا تاويدم مقصد مې دا وه چې :

لأنظر الى الخاتم . چې وګورم مهرِ نبوت يې .

فعرف . نبي عَلَيْهِ السَّلَام پوه شو په ما .

فالقى رداءه . څادر يې وغورځوه .

فاخذت اقبله والتزمه . زه شروع شوم مهرِ نبوت مې ښکلوه او نبي عَلَيْهِ السَّلَام مې په غيږ کې نيولې وه ځان ته مې راجختوه .

فقال ما هأنك ؟ څه حال دي ستا .

فسألني فاخبرته خبري .

نو له قصه مې ورته بيا نکړه چې زه غلام شوې يمه پر دې راغلې يم تاسو پسې .

فقال اشترطت لهم انك عبد اشتر نفسك منهم فاشتراه النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

نو دې ځای نه استدلال دې :

فاخذت اقبله والتزمه .

- دا حديث ذکر کړي مجمع الزوائد جلد ۹ صفحه ۳۱٦ کې .

يوويشتم روايت :

ان النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قد قبل عمه عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بين عينيه .

دا حديث ذكر كړي معجم الاوسط د طبراني جلد ۲۰ صفحه ۲۱ :

حدثنا النعمان بن احمد حدثنا احمد بن رشد بن خثيم الهلالي حدثني عمي سعيد بن خثيم عن حنظلة بن ابي سليمان عن طاؤس عن عبدالله بن عباس حدثتني ام الفضل بنت الحارث الهلالية قالت مررت بالنبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو جالس بالحجر فقال يا ام الفضل قلت لبيك يا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال انك حامل بغلام .

دا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اخبار عن الغيب كوي ، ته په يو هلک حامله يې .

قلت يا رسول الله وكيف وقد تحالفت قريش ان لا ياتوا النساء .

قسمونه خوړلي قريشو چې بيانو ته نزديکت به نه كوي .

قال هو ما اقول لك . ما چې درته څه وويلې دغسې به كيږي .

فاذا وضعتيه فأتني به . كه ماشوم دې پيدا شو ما ته يې راوله .

قالت فلما وضعته أتيت به النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فأذن في اذنه اليمنى واقام في اذنه اليسرى والبأه من ريقه .

وريې كړي په خوله کې لاړې مبارکې تحنيک شو .

وسماه عبدالله ثم قال اذهبي بأبي الخلفاء .

دا يې مخکې نه پيش گوي وکړه څکه بنو عباس وروسته تول خلفاء ، امراء راغلې وه اشاره يې ورته وکړه .

قالت فأتيت العباس فاعلمته وكان رجلاً لباساً جميلاً موثثد القامة فتلبس ثم أتى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فلما راه النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

كله چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته يې دا تره راغې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته پاڅيده گورئ د تعظيم لپاره قيام هم ثابت شو .

فقبل ما بين عينيه . بنكل يې كړ په تندي باندې .

ثم اقعده عن يمينه ثم قال : هذا عمي فمن شاء فليباه بعمه .

دا حديث ذكر كړي علامه هيثمي په مجمع الزوائد جلد ۹ صفحه ۲۳۳ کې.

دوه ويشتم روايت :

ابن اعرابي په القبل والمعانقة والمصافحه جلد ۱ صفحه ۱۵ کې يو مرفوع حديث پېش كوي :

حدثنا احمد بن موسى السعدي قال حدثنا عمر بن ابراهيم الكردي قال حدثنا مندل عن سعيد بن مرزبان عن مقسم عن الحسين بن علي عليه السلام قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تقبيل المسلم يد اخيه المصافحة.

بنكلول د يو مسلم لاس د ورور خپل لره دا تتمه د مصافحې ده دا من المصافحه ده لكه مصافحه چې د مندوباتو نه ده تتمه د مصافحې په تقبيل د لاس د اخيه کې ده.

دا مرفوع حديث شو خو د تعجب خبره داده چې رحمت عالم دنيا نه ځي او د حضرت حسين رضي الله عنه عمر پنځه كاله وه نو دا څومره ذهين انسان دي چې پنځه كلن دي او د نبي عليه السلام الفاظ يې زده كړي ده ته خو يې خبرې نه دي كړي خبرې يې بل چا ته كړي خو دې هغه مجلس کې ناست دي او ده يادې كړې دي دا كمال ذهانت دده وه. همدا وجه ده محدثين وايي چې عمر د تحمل الحديث پنځه كاله دي دا دده له وجهې وايي او د حضرت حسين رضي الله عنه دوه حديث مروي دي او دواړه صحيح هم دي مقبول دي محدثينو ته.

درويشتم روايت :

ان ازهر بن حرام الاشجعي قد قبل كف النبي صلى الله عليه وسلم.

دا حديث مذكور دي په معجم الكبير جلد ۵ صفحه ۲۷۴ کې :

حدثنا علي بن عبدالعزيز حدثنا شاذ بن الفياض حدثنا رافع بن سلمة قال سمعت ابي يحدث عن سالم عن رجل من اشجع يقال له زاهر بن حرام الاشجعي قال وكان رجلاً بدوياً لا يأتي النبي صلى الله عليه وسلم اذا اتاه إلا بطرفة او هدية يهديها.

بغير د تحفې نه به نه راتلو.

فرآه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بالسوق.
وليد نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ده لره په يو بازار کې.
يبيع سلعة. چې سامان خرڅوي.
ولم يكن أتاه. په دغه ورځ نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته دې نه وه راغلې.
فاحتضنه من ورائه بكفيه. شاه خوا نه يې ونيوه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ.
ورغي او دې ولاړ دي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په سترګو ورته لاسونه کيخودل سترګې يې پرې پټې کړې شاه خوا نه، هغه سوچ کوي چې دا څوک ده چې ما سره دا مزاح کوي يو خوا بل خوا التفات کوي خو پيژني يې نه دلته خو دا راځي:
فالتفت وابصر رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
نور څه روايتونو کې راځي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ يې له لاسونو نه وپيژنده.
فقبل كفيه. لاسونه يې ورته بنکل کړه.
بيا شو چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دې نيولې دي آواز کوي:
من يشتري العبد. څوک غلام اخلي.
قال اذن تجدني يارسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كاسداً.
وويل ده چې مونده به کړې ما يارسول الله کوته زه خو څه د ډيرو رپو والانه يم، دې له رنګ نه ښائسته نه دي يعني غلام خو دې شوم خرڅ مې کړه خو زه ډير ښائسته نه يم څوک به په ما باندې ډيرې روپۍ در نه کړي.
قال ولكنك عند الله ربيح.
رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي ته د خداى تعالى په نزد ډير قيمتي يې.
نو استدلال د فقبل كفيه نه کوو.
دا حديث مذکور دي په معرفة الصحابة جلد ۸ صفحه ۴۱۲ کې، او علامه هيثمي په مجمع الزوائد جلد ۹ صفحه ۳۵۷ کې ذکر کړي، ابن عربي هم ذکر کړي په القبل والمعانقة والمصافحة جلد ۱ صفحه ۱۷ کې.

دوهم مبحث : د صحابه کرامو رضي الله عنهم عمل په خپل مينځ کې:

اول روايت :

كان علي رضي الله عنه يقبل يد العباس رضي الله عنه ورجليه .

حضرت علي رضي الله عنه د خپل تره حضرت عباس رضي الله عنه لاس او خپې بنکلول.

دا حديث ذکر کړي ادب المفرد د امام بخاري جلد ۱ صفحه ۳۲۸، ۳۲۹ کې :

حدثنا عبدالرحمن بن المبارك قال حدثنا سفيان بن حبيب قال حدثنا شعبة قال حدثنا عمرو عن ذكوان عن صهيب قال رأيت علياً يقبل يد العباس ورجليه .

دا حديث په باب د تقبيل الرجل کې را اخلي .

دې حديث باندې الباني څه تحقيقات کړي دي :

قال الباني في ذيله ضعيف الاسناد موقوف .

يو خو دا موقوف دي او ضعيف دي سنداً .

مونږ جواب کوو :

قلنا قوله مردود على عقبيه لان رجال السند كل ثقات .

اول راوي عبدالرحمن بن المبارک ابن عبدالله العيشي التخاوي دي .

يقال السدسي ابوبكر يقال ابو محمد البصري الخلقاني .

طبقه دده لسمه وه د كبار الاخذين عن تبع الاتباع وفات يې په ۲۲۸ کې شوې رواله بخاري ابوداؤد والنسائي دي د رجال البخاري نه دي نو په ده کې خو ضعف نشته رتبه يې په نزد ابن حجر ثقه دي او رتبه يې په نزد د ذهبي قال ابو حاتم ثقة همدا وجه ده ابن حبان يې په کتاب الثقات کې ذکر کوي .

سند کې دويم راوي سفيان بن حبيب رضي الله عنه البصري ابو محمد البزاز طبقه يې نهمه ده له اصغارو د اتباع تابعينو نه دي .

رواله البخاري في ادب المفرد وابوداؤد والترمذي وابن ماجه والنسائي شيخ الكل رتبه يې

په نزد د ابن حجر ثقة رتبه یې په نزد د ذهبي ثبت په سند کې دریم راوي حدثنا شعبة بن حجاج الورد عتکي ثم البصري . طبقه یې او مه ده من کبار اتباع التابعین رواله البخاري مسلم وابوداؤد والترمذي والنسائي وابن ماجة شيخ الكل رتبه یې په نزد د ابن حجر ثقة حافظ متقن سفیان ثوري به وویل هو امیر المؤمنین في الحدیث او رتبه یې په نزد امام ذهبي امیر المؤمنین في الحدیث ثبة حجة یخطئ في الاسماء قلیلاً .

دده او د سفیان ثوري مینځ کې فرق دا وه سفیان ثوري د اسماء الرجال لوي حافظ وه او دې د حدیثو طوالو حافظ وه دې په متن کې د هغه نه مخکې وه هغه په سند کې له ده نه مخکې وه نور دواړه د یو استاذ شاګردان وه څلورم راوي په سند د تیر شوي حدیث کې عمرو بن دینار المکي ابومحمد الاکرم الجمحي مولی موسی بن بازم طبقه یې څلورمه ده دا استاذ تابعینو نه دي روی له البخاري مسلم وابي داؤد والترمذي والنسائي وابن ماجه شيخ الكل دي له رجالو د بخاري او مسلم نه دي رتبه په نزد ابن حجر ثقة عند الذهبي رتبه امام.

په سند کې پنځم راوي ذکوان ابوصالح السمان الزیاد المدني دده طبقه دریمه ده له استاذ تابعینو نه دي روی له البخاري مسلم وابي داؤد والترمذي والنسائي وابن ماجة ، رتبه یې په نزد د ابن حجر ثقة ثبة عند الذهبي من الائمة الثقات .

په سند کې شپږم راوي صهیب دي یقال صهبان مولی العباس بن عبد المطلب طبقه یې دریمه ده استاذ د تابعینو روا له البخاري في الادب المفرد رتبه یې په نزد ابن حجر صدوق وذکر ابن حبان في کتاب الثقات .

اوس دې کې په کوم راوي جرحه ده دا نور راویان خو رجال البخاري دي یو صهیب پاتې دي هم د رجالو د بخاري نه دي خو په ادب المفرد کې او ابن حبان ذکر کړي په ثقاتو کې.

فعلم من ذلك تعصب الالباني .د الباني تعصب معلوم شو .

چې د خپلې رای مخالف حدیث وګوري ضعیف ورته وایي :

مع انه لیس اهل لتصحیح والضعیف . الباني د تصحیح او د تضعیف اهل نه دي .

لان الشرط اهلية التصحيح والتضعيف الحفظ والالباني ليس بحافظ الحديث .

شرط د تصحیح او تضعیف داده چې دا به هغه سړي وي چې حافظ به وي د حدیثو او الباني حافظ نه دي.

كما أقر به في عدة المواضع فافهم ولا تكن من الغافلين .

الباني په خپله اقرار کړي چې زه حافظ د حدیثو نه یمه ، کمپیوټر ته به ناست وه کتابونه به یې کتل غم دا وه چې دا شامله او د کمپیوټر دا مکتبې چې وي دا تقریباً ۲۵ کاله مخکې الباني او دده شاگردانو جوړې کړې د یهودو په مرسته او کوششونو دوي ته یې آسانه کړي او دا یې ورته برابرې کړې او دوي ورته کیناستل او په هر کتاب ولړیدل نو چې اوس عربو ته لاړ شي هلته به ته مکتبو کې وگوري صحیح ابي داؤد ضعیف ابي داؤد چې دلته پاکستان کې کوم ابي داود دي دا غټ هلته دا نشته دي وړو کې ابوداؤد دي هغې ته صحیح ابي داؤد وایي د الباني جوړ شوي کتاب دي .

بیا لټوه صحیح ترمذي ضعیف ترمذي دا کومه ترمذي چې دلته ده دا هلته نشته یو وړوکي کتاب یو څو احادیث یې په کې راغونډ کړي د الباني په رأی موافق احادیث صحیح هغه نور یې رد کړي همداسې صحیح ابن ماجه ضعیف ابن ماجه صحیح نسائي ضعیف نسائي داسې ټول صحیح ترغیب الترهیب صحیح احیاء العلوم داسې دا ټولو کتابونو کې یې کار کړي هغلته به هغه کتابونه پیدا کیږي چې کوم د الباني وي دا نور کتابونه ختم شوي نه پیدا کیږي .

هلته د الباني عظیمه چرچه ده او بیا یې آخر کې جرأت وکړو او کتاب یې ولیکه صحیح مسلم ، ضعیف مسلم ، بس چې دا یې څنگه ولیکه علماء د عربو پسې راپاڅیدل تر دې وخت یې ده ته غټ ملا ویلې خلکو ته پته نه وه چې د ې کمپیوټر ته ناست دي خلکو ویلې گنې دا حافظ دي او دومره ماهر دي چې په هر حدیث او هر راوي جرحې کوي .

او هر څوک چې کمپیوټر ته کیني دا کار کولې شي دا قصه خوانې کې چې کوم کتابونه مونږ اخلو او دا تخریجونه پرې شوي دي د پاسه دا چا چې دا تخریجات کړي دا یو هم ملانه دي ټولو معهدونه ویلې کمپیوټر یې یاد کړي شاملې یې مخې ته وي راوي را اخلي اسماء الرجال کتاب پرې گوري چې بل چا څه ویلې دي بس گړزور کړي بیا خاصتاً چې دده د رأی

مخالف وي هغه حديث خو هسې هم مردود وي .
يو تحقيق د حافظ العراقي دي هغه مخکينې دي په احياء العلوم باندې او بـل دې مصرينو کې چې دې ابو غده تحقيق د ابو غده دا بيا ګذاره کوي او بعضې تحقيقات حافظ الکوثري کړې دي هغه مخکې شوې دي د کمپيوټر زمانه ، نه وه د حفظ نه يې کړي او هغه محقق دي او دا نور چې کله هم کتاب اخلي تخريج والا مه اخلي ځکه دا تخريجات د وهابيانو دي او کالجيانو معهديانو کړې دي محققين نه دي نو البانی کتاب وليکه صحيح مسلم ضعيف مسلم .
دغه وخت کې بيا د مدينې منورې د يونيورستي د ترمذي استاذ هغه کتاب پرې وليکه په نوم د تنبيه المسلم على تعدي الالباني على صحيح المسلم ، چې البانی په امام مسلم تعدي وکړه چې دا په اتفاق د امت سره صحاح سته دي او په دې کې بيا دا دوه صحيحين دي په دې کې ضعيف روايات ډير کم دي او دې ولږيده صحيح مسلم ضعيف مسلم او که خلکو دې پرېښې وې صحيح بخاري ضعيف بخاري يې هم جوړولو دې ته هم ورنږدې شوې وه .
خو چې کله د عربو علماو پسې قلم پورته کړو نو سرې يې پسې واخيسته ما ته په مکه معظمه کې يو عربي شيخ وويل ما ته يې دعوت کړې وه او هغه ډير کلک عالم هم وه ځکه هغه په انګلش پوهيده او د بهر ملکونو نه په چې استفتاءات راتلل حرم ته د هغې جواب کننده دغه شيخ يوسف وه .
او بل په جده کې د کلياتو يو غټه اداره وه د لغاتو هغه کې دې استاذ هم وه هفته کې به يې دوه ورځې درس هلته کوه نو دغه شيخ يوسف راته د البانی ذکر وکړ چې ما ته د مدينې منورې د هغه يونيورستي هغه شيخ الحديث چې کوم په امام مسلم البانی رد کړې وه او دې شيخ الحديث بيا کتاب وليکه هغه واي راته حکايت وکړ چې د مدينې د يونيورستي هغه علماء چې وهابيان وه هغوي تلاش وکړو چې موږ البانی د مدينې منورې يونيورستي ته راولو او بيا يې د مدينې د مسجد خطيب کوو په دې تلاش کې شول او البانی ته يې دعوت ورکړو چې عربو ته راشي .
دا شيخ الحديث وايي وويل چې زه هم په يونيورستي کې وم او له ده سره وايي وران هم وم ځکه ده د البانی په رد کې کتاب ليکلې وه نو حذيفي چې خطيب د مسجد نبوي دي کلک

اهل حديث دي وهابي دي نو حذيفي او دده ملګرو ډير قدريې ورکړو البانی ته او ډير عزت يې وشو په ټوله مدينه منوره کې خبره خوره وه چې الباني راغلې دي د ملاقات لپاره به خلک راتلل په دغه کال زمونږ يو ملګري هم دغه يونيورسټي کې سبق ويلې.

يوه ورځ وايي مانځه کې ورسره خوا کې ودريدم ما رفع اليدين ونه کړو وايي دې دومره متشدد وه چې په مانځه کې ما نه روان شو او مخکې صف يې په لاسونو جدا کړاو ځان يې هلته ځای کړو چې زه له ده سره نه ودريږم ځکه رفع اليدين نه کوي.

ما ته زما دا ملګري دا قصه کوله چې ما رفع اليدين ونه کړو مانځه کې رانه روان شو مخکې صف کې يې ځان داخل کړو نو بيا د حرمينو امامان چې دي د شاهانو د اجازې نه بغير نه مقررېږي او دا دومره غټه رتبه ده په سعودي کې چې دومره رتبه د وزير هم نه وي وزارت اسان ده خو د حرمينو امامت په آسانه. نه حاصلېږي او هغوي پوره تحقيق او تلاش هم دې کې کوي چې د عمل په لحاظ هغه سړي روغ وي.

نو دې مشائخو الباني ته وويل چې کله شافهد مدينې منورې ته راشي مونږ به تاته موقعه د تقرير درکړو او ته به تقرير وکړي دې به خپلو خبرو نه متأثر کړي نو بيا به مونږ پيش کش وکړو چې صيب ده ته اجازت ورکړي چې کليه کې داخل شي دلته په يونيورسټي کې شيخ شي بيا به په مرور د وخت سره تا مسجد نبوي کې مونږ خطيب کړو.

حديث کې راځي نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ فرمايي:

المدينة كالكير تنفي الخبث. مدينه منوره چې ده داد آهنګر بټې ده خبث زنګونه مرداريانې ختموي.

خپله هغه چيرته داسې مردار ځان سره پريښنودل وايي چې څنګه مسجد نبوي کې شوری جوړه شوه په دې کې شاه فهد او نور ارکان ناست دي نو وايي الباني ته موقعه ورکړل شوه چې دا عالم ده ميلمه ده لږ بيان به وکړي دې پاڅيده چې کله يې بيان وکړو شاه فهد ډير ورته متوجه وه په آخره کې دده له خولې نه دا خبره ووتله چې مونږ ملک فهد ته يو پيشکش لرو او هغه دا دي چې دا روضه د نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ مسجد نبوي کې داخله ده ته کوشش وکړه چې نبي اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ دې ځای نه وباسي او جنت البقيع کې يې دفن کړي ځکه دې مسجود د زرګونه خلکو ګرځيدلې دي وروسته خلک ده پسې مونځ کوي او خلک دې قبر ته سجدې

کوي د تولو خلکو مونځونه خراب شول .

چې څنګه یې وایي دا خبره له خولې نه ووتله نو ملک فهد ورته اشاره وکړه چې خاموش شه بیا ده کې څو نور جرأت نه وه غلې شو دعاء ته یې هم پرې نه خود وایي کینه .

حذیفي او دده ملګرو ته یې وویل چې تاسو ددې انسان پیشکش ما ته کوي چې څه د پاسه ۱۴۰۰ کاله دا امت تیر شوې دي یو عالم هم نه پیدا کیدو چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ یې دې ځای نه ایستلې وای دا په زمانه د عبد الملک بن مروان کې دخیل في المسجد ګرځیدلې دي دا دومره امت پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ته سجده کړې ده دا ټول مشرکین تیر شوې .

ډیر زیات غصه شو بیا یې ۲۴ ساعته وخت ورکړو چې سعودي عرب کې الباني ونه ګورم تاسو یې راته صفت کړې کنه دده سر د پریکولو دې او بیا یې سیاسي پابندي پرې ولږوله چې د حج او عمرې لپاره دې هم الباني دې ملک ته نه راځي همغه وه چې وي شړه او الباني یې په سعودي عرب بند کړو .

خو چونکې په عربو کې اشاعت د وهابیانو ډیر دي نو هغه مکتبو کې او هغه خو سیاسي خلک دي شاهان نور دې ته متوجه نه دي چې دا ستاسې زیر تحت تعلیم او تربیه کوم اشاعت کوي هغه اشاعت چې روان دي نو د الباني کوشش او سعیه روانه ده نو ټول سعودي کې د الباني قبضه ده هر څوک الباني پیژني نور یو امام هم نه پیژني چې حدیث ورته پیش کړې وایي الباني دې باره کې څه وایي نو دومره مقرب ده هغه خلکو کې .

نو الباني دا مخکې حدیث ته ضعیف ویلې دي خو ما د هغې تحقیق د رجالو تاسو ته ذکر کړو چې دا تعصب د الباني دي .

دویم روایت :

ان عمر بن الخطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قبل ابا المسلم الخولاني رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بين عينيه .

عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بښکل کړو ابا مسلم خولاني په تندي باندې .

دا حدیث حلیة الاولیاء ذکر کړي جلد ۲ صفحه ۱۲۹ کې ، اسود دي عنسي چې ورته وایي د پیغمبري دعوی یې کړې وه ابي مسلم خولاني پسې څوک ولیږل ورته یې وویل :

أتشهد ان محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رسول الله ؟ قال : نعم : قال فتشهد اني رسول الله

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قال ما اسمع.

گواهي کوي چې زه هم رسول الله يمه ابي مسلم ورته وويل دا ما نه دي اوريدلي.

قال: فامر بنار عظيمة فأججت. يو غټ اور يې بل کړو هغه بنه په لمبو کې شو.

وطرح فيها ابومسلم فلم تضره. ابو مسلم خولاني يې دې اور ته واچوه اور تکليف ورنه کړو ابي مسلم ته دا دده کرامت وه.

فقال له اهل مملكته ان تركت هذا في بلدك افسدها عليك.

دا وشړه جلا وطن يې کړه گنې دا علاقه به درته خرابه کړي.

فأمره به بالرحيل فقدم المدينة و قد قبض رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واستخلف ابوبكر فعقل راحلته على باب المسجد وقام الى سارية من سواري المسجد يصلي اليها فبصره به عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فاتاه.

عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته راغې.

فقال من اين الرجل. دا څوک دي.

قال من اليمن. د يمن نه راغلې.

آوازه راغلې وه چې ابو مسلم خولاني رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو صحابي دي او اسود عنسي اور ته غورځولې خو حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يې نه پيژني چې هغه دا سړي دي نو تپوس ترې کوي:

قال فما فعل عدو الله بصاحبنا الذي حرقه بالنار فلم تضره.

قصه راته وکړه چې عدو الله چې اسود عنسي وه زمونږ ملگري هغه چې اور ته يې غورځولې وه اور تکليف نه وه ورکړې څه يې ورسره کړې وه.

قال ذاك عبدالله بن ثوب. خپل نوم يې واخيست ابامسلم يې کونيه وه.

قال نشتدك بالله انت هو؟. قسم درکوم هغه ته يې.

قال اللهم نعم. قال فقبل ما بين عينيه.

په تندي يې ښکل کړو.

ثم جاء به حتى اجلسه بينه وبين ابي بكر وقال الحمد لله الذي لم يمتني من الدنيا حتى اراني في امة محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من فعل به كما فعل بابراهيم خليل الرحمن عَلَيْهِ السَّلَامُ .

هغه ذات لره ثناء ده چې تر هغې يې مړ نه کړمه چې ما په امت د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کې هغه خلک وليدل چې هغوي سره کفارو هغه ظلم وکړو کوم چې ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ سره نمرود کړې وهغه اور نه وه سوځولې معجزه دي هغه ده دي اورونه سوځوه کرامت دده شو .

دريم روايت :

ان عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قبل رأس ابي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

ابن ابي الدنيا كتاب ليکلي په نوم د الاخوان جلد ۱ صفحه ۱۶۵ :

حدثنا ابوطالب عبدالجبار من عاصم حدثنا عبيدالله بن عمر عن بصيرة عن الحسن عن ابي رجاء العطاردي قال : قدمت المدينة فرأيت عمر يقبل رأس ابي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا .

راغلمه عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مې وليد چې د صديق اكبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سريې ښكلوه .

دا حديث امام سيوطي رَحِمَهُ اللهُ په جامع الاحاديث جلد ۲۵ صفحه ۳۰۷ کې ذکر کړې دي.

څلورم روايت :

ان اباعبيدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قبل يد عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

دا حديث الاخوان لابن ابي الدنيا جلد ۱ صفحه ۱۵۵ کې ذکر کړې فرمايي :

حدثنا علي بن الجعد قال اخبرني عبدالملك بن حسين عن زياد بن فياض عن تميم بن سلمة ان عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لما قدم الشام استقبله ابوعبيدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فنزل فقبل يده.

عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې کله شام ته راغې مخې ته ابو عبيدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته راغې راکوز شو لاس يې ورته ښکل کړو .

همدغه حديث امام بيهقي په سنن کې ذکر کوي جلد ۲ صفحه ۳۴۷ د هغې الفاظ دادي :

لما قدم عمر رضي الله عنه الشام استقبله ابو عبيدة بن جراح رضي الله عنه فقبل يده ثم خلوا يبكيان.

دواړو ژړل د ډیر محبت نه.

قال فكان يقول تميم تقبيل اليد سنة. راوي وايي چې تميم رضي الله عنه به ویل:

تقبيل اليد سنة. د نیکانو لاس ښکلول سنت دي.

همدا حديث امام بيهقي په شعب الايمان جلد ۱۸ صفحه ۴۷۵ کې ذکر کړي. ابن اعرابي په قبل والمعانقة والمصافحة جلد ۱ صفحه ۹ کې ذکر کړي.

پنځم روایت:

ان زيد بن ثابت رضي الله عنه قبل يد عبدالله بن عباس رضي الله عنهما.

دا حديث ذکر کړي په الرخصة في تقبيل اليد لابن المقري جلد ۱ صفحه ۳۲ کې:

حدثنا محمد بن علي نا ابو يشجب يعرف ابن خيران نا علي بن محمد بن شبيب نا احمد بن علي بن زيد نا الحسن بن داؤد الاحمر حدثنا حماد بن سلمة عن عمار بن ابي عمار ان زيد بن ثابت ركب يوما. زید بن ثابت رضي الله عنه یو ورځ سپور شو په آس یا په اوښ باندې.

فاخذ ابن عباس بركابه. ابن عباس رضي الله عنه ورته هغه رکاب ونیوه خدمت کې ولاړ دې دده خپې ته رکاب جوړوي.

فقال تنح يا ابن عم رسول الله صلى الله عليه وسلم.

زید ابن ثابت رضي الله عنه ورته وایي یو طرف ته شه لرې شه دې ځای نه یعنې د آس رکاب ما ته مه نیسه ته د نبي عليه السلام د تره زامنو کې یې.

فقال: هكذا امرنا ان نفعل بعلمائنا وكبرائنا. مونږ ته امر د شریعت دغسې دي چې مونږ آداب د علماو کوو ته عالم یې زید ابن ثابت عالم وه په میراثو کې چې دوي آس نه خیژي علماء او مشران مونږ به رکاب ورته نیسو.

فقال زيد أرني يدك. زید ابن ثابت رضي الله عنه ورته وایي لاس دې راکړه.

فاخرج يده. لاس يې ورته راوويسته.

فقبلها. حضرت زيد رضي الله عنه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه لاس ښکل کړو.

فقال: هكذا امرنا ان نفعل باهل بيت نبينا صلى الله عليه وسلم.

مونږ ته هم امر دي چې مونږ اهل بيت نبوي سره داسې عمل وکړو او ته د اهل بيت نبوي نه يې او ابن عباس رضي الله عنه د حضرت زيد رضي الله عنه نه په عمر کې کشر وه ابن عباس رضي الله عنه د حضرت زيد رضي الله عنه لاس ښکل کړو د شرافت علمي نه او حضرت زيد رضي الله عنه د ابن عباس رضي الله عنه لاس ښکل کړو له شرافتِ نسبي نه.

دا حديث ذکر کړي ابن عساکر په تاريخ خپل جلد ١٩ صفحه ٣٢٥، امام سيوطي رحمه الله ذکر کړي په جامع الاحاديث جلد ٣٥ صفحه ۴٨، ابن بطال ذکر کړي په شرحه د بخاري جلد ٩ صفحه ١٩۴ کې، علامه مناوي ذکر کړي په فيض القدير على جامع الصغير جلد ٢ صفحه ٢٨ کې، بدر الدين عيني ذکر کړي په شرحه د بخاري جلد ٢٢ صفحه ١٢ کې.

شپږم روايت:

ان عمر و جمع من الصحابة رضي الله عنه قبلوا رأس عبدالله بن حذافة رضي الله عنه.

حضرت عمر فاروق رضي الله عنه او د صحابه وو يوه ډله د عبدالله ابن حذافه رضي الله عنه سر ښکلوي.

له څه وجې يې ښکلوي وجه يې دا وه چې عبدالله بن حذافه د يو لوي لښکر سره اميرالمؤمنين رضي الله عنه په طرف د روميانو وليږه.

فاسره الروم فذهبوا به الى ملكهم فقالوا ان هذا من اصحاب محمد فقال له الطاغية.

باچا ورته وويل:

هل لك ان تتنصر و أشركك في ملكي وسلطاني.

بيا به تا شريک کړم په بادشاهي او سلطان کې، نصراني شه.

فقال له: عبدالله لو اعطيتني جميع ما تملك وجميع مملكة العرب على ان ارجع عن دين

محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طرفة عين ما فعلت.

که ته ټوله بادشاهي راکړې او عرب چې څومره دي دا ټول هم راکړې وابه نه وړم له دين د محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د سترګو رپ قدرې به ترې هم اخوا نه شم دا کار به ونه کړم، بادشاه ورته وايي : اذاً أقتلك ، بيا به دې مړ کړم.

قال انت وذاك. ته او دغه کار کوه کنه مړ مې کړه درسره يمه.

قال فامر به فصلب. امر يې وکړو چې دا زوړند کړي.

وقال للرماة. وې ويل غشي ويشتونکو ته :

ارموه قريباً من يديه قريباً من رجليه. وي وولې په لاسو او څپو په سينه يې مه ولې په لاسو او څپو په غشو ويشتل کيږي بادشاه ورته ولاړ دې.

وهو يعرض عليه وهو يأبى. ورته وايي نصراني شه او هغه انکار کوي.

ثم أمر فأنزل. امر يې وکړ وايي راکوزيې کړي.

ثم دعا بقدر وصب فيها ماء حتى احترقت. يوه غټه کټوي راوړه هغې کې اوبه واچولې تر دې چې اوبه ګرمې شوي وه خوټيدې.

ثم دعا باسيرين من المسلمين. ددې مسلمانانو نه دوه بنديان يې راوستل هغوي ته يې نصرانيت پيش کړو هغوي انکار وکړو.

څپلو فوجيانو ته يې وويل دا دې ګرمو اوبو ته واچوي.

فلما ذهب به بكى. کله چې هغه مسلمانان دې ګرمو اوبو ته راولې وي ژړل.

فقيل له إنه قد بكى. چا بادشاه ته وويل هغه سړي چې دې ګرمو اوبو ته غورزوو ژاړي.

فظن انه رجع. کيدې شي نصراني شي.

فقال ردوه فعرض عليه النصرانية فابى. ده ورته نصرانيت پيش کړه هغه انکار وکړو.

قال فما ابكاك؟ نو ژاړې ولې.

قال ابكاني اني قتلت هي نفس واحدة تلقى هذه الساعة في هذا القدر فتذهب فكنت اشتهي

أن يكون بعدد كل شعرة في جسدي نفس تلقى هذا في الله عزوجل .
ژړا مې دي باندې ده چې زما يو نفس دي اوس کړايي ته غورځيږي نو شهيد کيږي کاش زما په وجود چې څومره ويښتان دي د هر ويښته بدل کې زما تنې واي چې دومره ځايه شهيد شوې واي په دې ژاړم .

قال له الطاغية هل لك ان تقبل رأسي واخلي عنك ؟ عبد الله بن حذافه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يې راووست بادشاه ورته وويل که زما سر د تعظيم لپاره ښکلوي نو زه به دې خوشې کړم .

قال عبدالله وعن جميع اسارى المسلمين ؟ سر دې ښکلوم يوائې ما خوشي کوې که دا ټول مسلمانان .

قال عبدالله : فقلت في نفسي عدو من اعداء الله . د خداى غټ دشمن .

فأقبل رأسه . سر ښکلوم .

يخلي عني وعن اسارى المسلمين لا ابالي . خوشي به کړي ما او ټول مسلمانان خير دي باک نه کوي .

قال فدنا منه وقبل رأسه . ورنزدې شو دې بادشاه ته سريې ورته ښکل کړو .

فدفع اليه الاسارى . بنديان يې ورکړل راخوشې شول .

مدينه منوره کې آوازه شوه يو بل ته به يې سترګې وهلې ويل به يې چې عبد الله بن حذافه هغه سړي دي چې د کافر سريې ښکل کړي .

فقدم بهم على عمر فاخبر عمر بخبره . چا عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خبر کړ چې عبد الله بن حذافه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کمال کړي او خلک پسې خبرې کوي .

عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لويه اجتماع جوړه کړه ټول خلک يې د مدينې منورې را غونډ کړه .

فقال حق على كل مسلم ان يقبل رأس عبدالله بن حذافة وانا ابدأ فقام عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فقبل رأسه . په هر مسلمان واجب دي چې هغه به د عبد الله بن حذافه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سر ښکلوي اول شروع زه کوم راپاڅيده د خلکو مخکې ده سر و رلره ښکل کړو وايي راشي تاسې هم سر دده ښکل کړي ده خو څه بد کار نه دي کړې چې د يو کافر سريې ښکل کړو او دومره مسلمانان

يې پرې خوشي کړه او تاسې لا اوس پيغور ونه هم ورکوي .

نو د خلکو خولې يې هم بندي کړي او مونږ ته دا جزيه ثابته شوه چې صحابه وو دده سر ښکل کړې دي .

دا حديث ابو نعيم په معرفة الصحابة جلد ۱۱ صفحه ۳۵۲ کې ذکر کړي ، سبل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد ذکر کړي په جلد ۱۱ صفحه ۳۶۱ کې ، ابن سعد ذکر کړي په طبقات خپل جلد ۱ صفحه ۱۹۹ کې ، ابن عساکر ذکر کړي په تاريخ خپل جلد ۲۷ صفحه ۲۵۸ کې ، امام ذهبي ذکر کړي په تاريخ الاسلام جلد ۱ صفحه ۴۲۵ کې ، ابن کثير ذکر کړي په البداية والنهاية جلد ۷ صفحه ۲۴۷ کې .

اوم روايت :

ان معاوية رضي الله عنه قبل رأس عثمان رضي الله عنه.

دا حديث ذکر کړي تاريخ دمشق جلد ۵ صفحه ۲۱۸ کې .

بعث عثمان بن عفان المسور بن مخرمة الى معاوية رضي الله عنه يعلمه انه محصور ويأمره ان يبعث اليه جيشاً سريعاً يمنعونه .

عثمان رضي الله عنه مسور بن مخرمه يې وليږه په ايامو د محاصرې کې چې دې محصور وه معاويه رضي الله عنه خبر کړه چې يو تيز لښکر راوليږي چې ماته مدافع شي ددې ظالمانو نه مې بچ کړي .

فلما قدم على معاوية رضي الله عنه وابلغه ذلك ركب معاوية رضي الله عنه نجائبه ومعه معاوية بن حديج ومسلم بن عقبة . کله چې مسور بن مخرمة رضي الله عنه شام ته ورسيده معاويه رضي الله عنه خپله هم په آس راسپور شو .

ومعه معاوية بن حديج مسلم بن عقبة فسار من دمشق الى عثمان عشراً فدخل المدينة نصف الليل فدق باب عثمان فدخل فأكب عليه فقبل رأسه .

معاويه رضي الله عنه د شپې راورسيده اوپرې راټيټ شو دده سر يې ښکل کړو .

اتم روایت :

ان ابوبكر صديق رضي الله عنه قبل خد عائشة رضي الله عنها .

دا حديث صحيح البخاري بيروت چاپ جلد ۳ صفحه ۱۴۲۶ کې ذکر ده رقم د حديث ده :

۳۷.۴ دا اوږد روايت دي :

قال البراء فدخلت مع ابي بكر على اهله فاذا عائشة رضي الله عنها ابنته مضطجعة قد اصابتها حمى فرأيت أباها فقبل خدها وقال كيف انت يا بنية .

دا حديث امام بيهقي په سنن خپل جلد ۲ صفحه ۳۴۳ کې هم ذکر کړې .

دارنګې معجم الكبير د طبراني جلد ۱۷ صفحه ۲۲ کې هم ذکر کړي .

نهم روایت :

ان جابر رضي الله عنه قبل اباه بعد موته .

خپل والد صاحب يې شهيد شوې وه حضرت جابر رضي الله عنه راغې ښکل يې کړو .

دا حديث ذكر كړي ابن اعرابي په القبل والمعانقة والمصافحة جلد ۱ صفحه ۳۵ کې فرمايي :

اخبرنا يحيى بن ابي طالب انبأ عبدالوهاب بن مسلم عن ابي الزبير عن جابر رضي الله عنه قال : لما قتل أبي يوم احد أتيته وهو مسجى فجعلت اكشف عن وجهه اقبله والنبي صلى الله عليه وسلم رآني ولم ينهني .

حضرت جابر رضي الله عنه فرمايي چې هر کله چې زما والد شهيد شو په ورځ د احد زه ورته راغلم او دې په څادر کې پټ وه نو شروع شوم زه لوڅ مې کړ مخ ورلره ښکلوه مې او نبي عليه السلام ماته کتل او زه يې نه منع کولم نو د شهيد او مړي ښکلول ترې ثابت شو چې دا جائز دي .

لسم روایت :

ان ابوهريرة رضي الله عنه قبل بطن حسن رضي الله عنه .

دا حديث ذکر کړي مسند احمد جل د ١٦ صفحه ٢٠١ کې فرمايي :

حدثنا محمد بن ابي عدي عن ابن عون عن عمير بن اسحاق قال كنت مع الحسن بن علي فلقينا ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فقال : ارني اقبل منك حيث رأيت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقبل قال فقال بقميصه قال فقبل سرته .

حضرت ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت حسن رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته فرمايي را وښايه ما ته هغه ځای چې ما نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ليدلې وه چې ته به يې پرې ښکلولې راوي وايي چې حضرت حسن رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اشاره قميص ته وکړه .

قال فقال بقميصه .

تعديت د قال چې په باء راشي په معنى د اشارې سره وي نو قميص ته يې اشاره وکړه قميص يې اوچت کړو حضرت ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حضرت حسن رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نوم ښکل کړو ، ځکه دده په ماشومتوب کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په دغه ځای شونډې مبارکې ايخې وي هغه تبرک پرې حاصلوي ، بعضې خلک ورته نو وايي.

شعيب الارنوط په نوم باندې چې کوم تخريج دي او تخريجات يې کړي ده نه هم ډيرې زياتې غلطې شوې دي ده د مسند احمد تخريج کړي او صحيح ابن حبان تخريج يې هم کړي د مسند احمد په تخريج کې د دغه حديث ته يې ضعيف ويلې دي وايي ددې په سند کې عمير بن اسحاق راغلې دي باقي رجال د صحيح بخاري دي سوا د عمير بن اسحاق نه دده د وجې نه يې حديث ضعيف کړي دي ، بيرته بيا په صحيح ابن حبان جلد ۱۵ صفحه ۴۲۰ ابن حبان همدا حديث ذکر کوي او بيا وايي :

قال شعيب الارنوط اسناده صحيح .

نو ددوي حافظې نشته .

دا حديث ذکر کړي امام بيهقي په سنن خپل جلد ۲ صفحه ۱۸ کې امام طحاوي ذکر کړي په مشکل الآثار جلد ۴ صفحه ۲۶۷ کې ، هاجري ذکر کړي په الشريعة جلد ۴ صفحه ۳۳۲ کې ، احمد بن حنبل ذکر کړي په فضائل الصحابة جلد ۳ صفحه ۳۵۴ کې ، خطيب بغدادي ذکر کړي په تاريخ بغداد جلد ۴ صفحه ۱۳۲ کې ابن کثير ذکر کړي په البداية جلد ۸

صفحه ۳٦ کې .

بولسم روايت :

ان يزيد بن الاسود رضي الله عنه قبل كف واثلة ابن الاسقع رضي الله عنه.

حضرت يزيد د حضرت واثله رضي الله عنه كف ښكل كړو .

دا حديث ذكر كړي القبل والمعانقة والمصافحة د ابن اعرابي جلد ۱ صفحه ۴۴ كې

فرمايي :

حدثنا عباس الدوري حدثنا شبابة حدثنا هشام بن الغاز حدثنا حيان ابو النضر قال قال

لي واثلة بن الاسقع قدني الى يزيد بن الاسود .

ابو النضر وايي چې واثله بن أسقع ماته وويل چې ما يزيد بن اسود ته بوځه .

فانه قد بلغني ان الما به . هغه بيمار ده ورځمه .

فقدته فلما دخل عليه قلت انه ثقيل قد وجه وذهب عقله فقال نادوه فقلت هذا اخوك

واثلة قال اظن شبابة قال فلما سمع ان واثلة قد جاءه قال فرأيته يلتمس بيده .

هغه چا پوه كړو چې حضرت واثله رضي الله عنه راغې د هغه د سترګو نظر كمزورې وو لاس

يې تپه وو وايي ما راواخيسته لاس د واثله .

فجعلتها في يده .د حضرت واثله رضي الله عنه لاس مې د حضرت يزيد رضي الله عنه په لاس كې

كيخود .

فجعل يقلب كفه .شروع شو چې لاس د حضرت واثله رضي الله عنه يې اړوه را اړوه .

ويضعها مرة على فؤاده ومرة على وجهه وعلى فيه .كله هغه لاس د واثله بن اسقع رضي الله عنه

په زړه ږدي كله يې په مخ باندې ږدي كله يې په خوله باندې ږدي .

وانما أراد ان يضع يده موضع يد واثلة من رسول الله صلى الله عليه وسلم .

مقصد يې دا وه چې كيږدي لاس خپل په هغه ځاى باندې چې حضرت رسول الله

صلى الله عليه وسلم حضرت واثله رضي الله عنه ته لاس ايخي وو .

دا حديث ذكر كړي ابن قدامه په المتحابين في الله جلد ۱ صفحه ۹۱ كې .

دريم مبحث : د تابعينو رَحِمَهُمُ اللهُ عمل مع الصحابة رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وفيما بينهم :

ادب المفرد د امام بخاري جلد ۱ صفحه ۳۳۸،۳۳۸ عبد الرحمن بن رزين فرمايي مونږ ربذه مقام ته لاړو چا مونږ ته وويل دلته سلمه بن الاكوع صحابي موجود دي مونږ ورغلو .

حدثنا ابن ابي مريم قال ثنا عطاف بن خالد حدثني عبد الرحمن بن رزين قال مررنا بالربذة فقيل لنا ها هنا سلمة بن الأكوع فأتيناه .

فسلمنا عليه فأخرج يديه . لاسونه يې راوويستل د څادر نه وي ويل :

بايعت بهاتين نبي الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . په دغه لاسونو مې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره بيعت کړي دي .

فأخرج كفاً له ضخمة . لاس يې راوويست چاغ .

كانها كف بعير فقمنا اليها فقبلناها . مونږ ورپاڅيدو مونږ ښكل کړو .

تابعي دي د صحابي لاس ښكلوي .

ادب المفرد باندې الباني تخريج کړې لاندې ليكي :

اقر الباني في ذيليه في تحسين الحديث وقال حسن الاسناد .

دا حديث ذكر کړي امام طبراني په معجم الاوسط جلد ۲ صفحه ۱۶۷ کې .

علامه هيثمي ذكر کړي په مجمع الزوائد جلد ۷ صفحه ۳۵۴ کې .

دويم روايت :

ان يحيى بن الحارث الذماري رَحِمَهُ اللهُ قال يدوا ثلة بن الأسقع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ .

دا حديث مذكور دي په معجم الكبير جلد ۵۱ صفحه ۴۶۹ کې فرمايي :

حدثنا محمد بن هارون بن محمد بن بكار الدمشقي حدثنا محمود بن خالد حدثنا مروان بن محمد الطاطري حدثنا ابو عبد الملك الفزاري حدثني يحيى بن الحارث الذماري قال

لقيت واثلة بن الاسقع فقلت بايعت بيدك هذه رسول الله ﷺ فقال نعم فقلت اعطني يدك اقبلها فاعطانيها فقبلتها .

ما ورته وويل په دې لاس دې بيعت کړې رسول الله ﷺ سره ؟ ويلې او ما ويل لاس دې راکه ښکلوم يې لاس يې راکړو ما ښکل کړو .

دا حديث ذکر کړي علامه هيثمي په مجمع الزوائد جلد ۷ صفحه ۳۵۳ کې .

دريم روايت :

ان ثابت رحمه الله قبل يد انس ابن مالك رضي الله عنه .

امام ابي يعلى په مسند خپل جلد ٦ صفحه ۲۱۲ کې دا حديث ذکر کړې :

حدثنا محمد بن مرزوق حدثنا محمد بن عبدالله الانصاري حدثنا ابي عن جميلة ام ولد انس بن مالك قالت كان ثابت اذا اتى أنساً قال انس يا جارية هاتي لي طيبا امسح يدي فان ابن ام ثابت رضي الله عنه اذا جاء لم يرض حتى يقبل يدي .

حضرت ثابت به چې کله حضرت انس رضي الله عنه ته راغې انس رضي الله عنه به خپلې وينځې ته چې جميله نومېږي هغې ته اواز کوي لږ خوشبوي راکړه چې لاس باندې ومږم وجه داده چې حضرت ثابت نه راضي کيږي ترڅو لاس زما ښکل نه کړي ده به له عاجزي نه خپل وس کوه چې لاس ورته پرې نږدي وايي حضرت ثابت چې زما لاس ښکل کړې نه واي راضي کيږي وويل به يې چې دا خو هغه لاس دي چې لږېدلي د نبي عليه السلام د لاس سره .

دا حديث ذکر کړي امام بيهقي په شعب الايمان جلد ۴ صفحه ۱۲۱ کې ، علامه هيثمي په مجمع کې ذکر کړي جلد ۱ صفحه ۱۵۵ کې ، دا حديث حلية الاولياء کې ذکر کړي جلد ۲ صفحه ۳۲۷ دې کې الفاظ بدل دي :

ثابت البناني يقول قلت لانس ابن مالك احب ان اقبل ما رأيت به رسول الله ﷺ .

دا مې راماندي چې زه هغه ځای ښکل کړم په کومو سترګو چې تا رسول الله ﷺ کتلي که اجازت وي دا سترګې دې ښکلوم .

فامكنه من عينيه . نو اجازت يې ورکړو چې سترګې مې ښکل کړه نو هغه دده سترګې

بنکل کړي چې تا په دې سترګو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته کتلې.

څلورم روایت:

ان ابومالك الاشجعي رَحِمَهُ اللّٰهُ قبل يد عبدالله بن اوفى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.

دا حديث مذکور دی په الرخصة في تقبيل اليد د محمد بن ابراهيم المقري شيخ البخاري جلد ۱ صفحه ۲۵ کې:

حدثنا محمد بن عبدالله بن عبدالسلام البيروتي مكحول حدثنا يوسف بن سعيد بن مسلم حدثنا خالد بن يزيد حدثنا ابومالك الاشجعي قال قلت لعبدالله بن ابي اوفى ناولني يدك التي بايعت بها رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فناولنيها فقبلتها.

پنځم روایت:

ان ابو النضرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قبل خد الحسن رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.

دا حديث ابي داؤد ذکر کړي جلد ۲ صفحه ۷۷۷ کې:

حدثنا ابوبكر بن ابي شيبة حدثنا المعتمر عن اياس بن دغفل قال رأيت أبا نضرة قبل خد الحسن بن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا.

دا حديث امام بيهقي سنن خپل کې ذکر کړي جلد ۲ صفحه ۳۴۴، ابن ابي الدنيا ذکر کړي په الاخوان جلد ۱ صفحه ۱۶۶ کې.

شپږم روایت:

ابوالعالية رَحِمَهُ اللّٰهُ قبل تفاح مدفوعه من كف انس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.

د حضرت انس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په لاس کې مڼه وه سیب چې ورته هم وایي اړه یې را اړه یې په لاس کې ابو العالية ته یې چې ورکړه هغه بنکل کړه ځکه چې د حضرت انس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ لاس ورسره لږېدلی وه.

دا حديث ذکر کړي القبلة والمعانقة والمصافحة جلد ۱ صفحه ۴۲ کې فرمايي:

حدثنا محمد بن اسماعيل حدثنا ابوسلمة هو موسى بن اسماعيل التبوذكي حدثنا حماد بن

سلمة حدثنا ثابت ان انسادفع الى ابي العالية تفاحة فجعلها في كفه وجعل يمسحها ويقبلها ويمسحها بوجهه وقال: تفاحة مست كفا مس كف النبي ﷺ.

ثابت صاحب فرمايي حضرت انس رضي الله عنه حضرت ابو العالية ته منه وروا چوله هغه لاس کې ونيوله هغه يې داسې مسحه کوله بيا يې ښکلوله او په مخ يې مږله ځکه دې منې سره لاس لږيدلي کوم لاس چې د نبي عليه السلام د لاس سره لږيدلې وه يعنې دې منې سره د حضرت انس رضي الله عنه لاس لږيدلي او د حضرت انس رضي الله عنه لاس سره د نبي عليه السلام لاس لږيدلي له هغې وجې نه دې منې ته د برکت عقيده ساتي او پر مخ يې مږي او راکاږي.

المبحث الرابع : في ذكر أقوال الفقهاء والمحدثين من المذاهب الأربعة المعروفة وغيرهم :

نقهاء نه در المختار جلد ٥ صفحه ٧٠١ ذکر کوي :

ونقل المصنف عن الجامع انه لا بأس بتقبيل يد الحاكم والمتدين السلطان العادل وقيل السنة. باک نشته دي په ښکلولو د حاکم متدين کې چې عادل بادشاه وي چا ويلې سنت دي.

وتقبيل رأس العالم اجود كما في البزازية ولا رخصة فيه لغيرهما.

د غير عالم او د غير عادل بادشاه تقبيل کې اجازت نشته.

وفي المحيط ان لتعظيم اسلامه واكرامه جاز وان لنيل الدنيا كره.

که د اسلام او اکرام لپاره وي جائز دي عامو خلکو کې هم او که د دنيا د حصول لپاره وي مکروه دي.

او دا مسئله هم دلته راغله که طلب د عالم او زاهد نه وشي :

ان يدفع اليه قدمه ويمكنه من قدمه ليقبله اجابه وقيل لا.

چا ورته وويل دا قدم راته پريږده ښکلوم يې فقهاء مختلف دي بعضې وايي اجابه خبره دې ومني قدم دې ورته پريږدي چې ښکل يې کړي. قيل لا، چا ويلي نه دي پريږدي. بيا وايي :

يكره تقبيل المرأة فم اخرى او خدها عند اللقاء او الوداع.
ښځه چې بله ښځه په خوله ښکلوي او يا يې رخسار ښکلوي د سترې مشو او مخدني په وخت کې مکروه دي خو دا ټول حمليږي په شهوت باندې که يوه زنانه وي او ذي عزت وي او هغې ته خلک ښه عقيده لري شيخه صالحه ده هغه صورة بيا ترې مستثنى ده.
بعضې خلک داسې کوي چې چا ته لاس ورکړي نو خپل لاس ښکل کړي مونږه ير داسې ګورو.

وكذا ما يفعله الجهال من تقبيل يد نفسه فهو مكروه فلا رخصة فيه.
نو دا هم وايي مكروه دي، بعضې خلک داسې وي چې د عالم د وړاندې يو ځل ځمکه ښکلوي بيا ورپاڅيږي.

وكذا ما يفعلونه من تقبيل الارض بين يدي العلماء والعظماء فحرام.
د فقهاء لفظ د حرام نه مكروه تحريمي مراد وي.
والفاعل والراضي به آثمان لانه يشبه عبادة الوثن.
فاعل او راضي په دې کار دواړه ګنهګار دي ځکه دا مشابه دي د عبادت د بُت سره.
وهل يكفران. كافر كيږي په دې عمل سره.
على وجه العبادة والتعظيم كفر وان على وجه التحية لا.
که هسې اکرام او تحيه وي کافر کيږي نه مرتکب د کبيرې جوړيږي او که په نيت د عبادت باندې وي بيا کفر دي.

وفي الوهبانية يجوز بل يندب القيام تعظيماً للقادم.
مستحب دي ودريدل تعظيماً د قادم لپاره څوک چې د بهر نه راشي.
دا رنګې محيط د برهاني جلد ۵ صفحه ۲۷۹ کې فرمايي:
ان قدم يد نفسه لغيره فهو مكروه لانه من فعل الفساق.
که چا دا خپل لاس واخيست په زور يې بل ته مخامخ کړو چې ښکل يې کړه ور جوړه يې کړو نو مكروه دي ځکه دا له عمل د فساقو نه ده.

وان قبل يد غيره او قبل يد عالم او سلطان عادل لعلمه وعدله لا بأس به .
درانګي حاشية الطحطاوي على المراقي جلد ۲ صفحه ۳۱۱ کې فرمايي :
وسنة ان تكون بكلتا يديه بغير حائل .
سنت دادی چې ستړې مشي په دواړو لاسونو وشي بغير د حائل نه .
وعند اللقاء بعد السلام ان يأخذ الابهام .
په وخت د لقاء کې لاس چې دې ورکړل وروسته له سلام نه وبه نيسي ابهامه ګوته .
فان فيه عرق تتشعب منه المحبة .
په دې ځای کې يو رګ دي چې دې رګ ته دې زور ورکړو محبت زياتيږي .
د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ نه څه اقوال منقول شوي دي په کراهيت د تقبيل باندې هغه حمل دي ټول په شهواتو باندې د اکرام لپاره په هغې نه دي حمل .
الاختيار للتعليل المختار جلد ۱ صفحه ۴۸ کې فرمايي :
ولا بأس بالمصافحة ولا بأس بتقبيل يد العالم والسلطان العادل .
تبيين الحقائق شرح د كنز الدقائق جلد ۱۶ صفحه ۴۰۰ کې ليکي په دې کې وايي چې چا معانقې ته مکروه ويلې لکه امام صاحب نه منقوله ده نو دا :
ماكان على وجه الشهوة . مراد ده .
اما على وجه البر والكرامة فجائز ورخص الشيخ الامام شمس الأئمة السرخسي وبعض المتأخرين تقبيل يد العالم او المتورع على سبيل التبرك وقبل ابو بكر بين عيني النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد ما قبض ، وقال سفيان الثوري تقبيل يد العالم او يد السلطان العادل سنة .
دې ته يې سنت وويل په دغه وخت کې عبد الله بن المبارک ورپاڅيده .
فقبل رأسه . سر يې ورته ښکل کړو .
وما يفعله الجهال من تقبيل يد نفسه اذا لقي الغير فهو مكروه فلا رخصة فيه .
لکه مخکې تير شول .

دارنګې العناية شرح هداية جلد ۱۴ صفحه ۲۷۱ کې ليکلي دي :

المکروه من المعانقة ما کان على وجه الشهوة وعبر عنه المصنف رَحِمَهُ اللَّهُ بقوله في ازار واحد فانه سبب يفضي اليها فاما على وجه البر والکرامة اذا کان عليه قميص او جبة فلا بأس به وعن سفيان تقبيل يد العالم سنة .

دارنګې درر الحکام شرح غرر الاحکام جلد ۳ صفحه ۴۹۹ کې ليکلي :

رخص الشيخ الامام شمس الأئمة السرخسي وبعض المتاخرين تقبيل يد العالم المتورع على سبيل التبرک .

دارنګې بحر الرائق شرح کنز الدقائق جلد ۲۲ صفحه ۱۶۶، ۱۴۵، کې ليکلي دي کې هم همغه مضمون ذکر کوي د سفيان صاحب قول را اخلي :

تقبيل اليد العالم او السلطان العادل سنة .

دارنګې مجمع الانهر في شرح ملتقى الابحر جلد ۸ صفحه ۱۷۵ کې ليکلي دد دې عبارت هم د ماسبق په شان دي تحفة الملوک جلد ۱ صفحه ۲۳۴ کې ليکلي :

ويکره تقبيل الرجل فم الرجل ومعانقته ولا بأس بالمصافحة وقيل لا بأس بهما ايضاً اذا قصد المبرة والاکرام ولا بأس بتقبيل يد العالم والسلطان العادل .

تر دې ځاى په تقبيل باندې د احنافو دلائل وه .

دويم فقه د امام مالک صاحب :

شرح مختصر خليل جلد ۵ صفحه ۴۶۱ کې ليکلي :

وبقي عليه تقبيل الميت وهو جائز وقد فعله ابوبکر بالنبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والنبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعثمان بن مظعون .

دا روايت مخکې تير شوې ، دارنګې الفواکه الدواني على رسالة ابن ابي زيد القيرواني جلد ۸ صفحه ۳۰۱ کې ليکي :

وانما کره مالک تقبيل اليد . تقبيل د لاس د غير امام مالک مکروه ګڼلي .

بيا فتح الباري کې د ابن بطال مالکي قول دي هغه وايي چې د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ قول حمل دي په شهواتو باندې هر چې په نيت د تحيه او اکرام باندې وي بيا جائز دي هغه مالکي دي د موالکو مجتهد دي فقيه دي د خپل امام په قول ښه پوهيږي .

دارنګې حاشية العدوي على شرح كفاية الطالب الرباني جلد ۸ صفحه ۳۰۱ کې مذکور دي:

قال ابن بطال انما يكره تقبيل يد الظلمة والجبابرة .

امام مالک چې مکروه ګڼلې د ظالمانو جبابروو لاس ښکلول يې مکروه ګڼلې .

واما يد الاب والرجل الصالح ومن ترجى بركته فجائز . د پلار او د رجل صالح او هر هغه څوک چې هغه نه د برکت اميد کيږي لاس ښکلول يې جائز دي .

دريم فقه د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ :

شرح البهجة الوردية جلد ۱۴ صفحه ۲۰۲ :

مسئلة يسن تقبيل يد العالم او الصالح او الشريف او الزاهد كما فعلته الصحابة مع رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ويكره ذلك لغني ونحوه ويستحب القيام لأهل الفضل اكراما لا رياء واعظاماً اى تفخيماً .

د عالم، شريف، زاهد او صالح لاس ښکلول مسنون دي صحابه وو د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره دا عمل کړې وه مالدار غني بيا مکروه دي ښه خلک چې راشي مجلس ته قيام ورته مستحب دي د رياء لپاره جائز نه دي .

دارنګې روضة الطالبين وعمدة المفتين جلد ۲ صفحه ۴۵۷ کې ليکلي :

قلت المختار ان تقبيل يد غيره ان كان لزهده وصلاحه او علمه او شرفه وصيانته ونحو ذلك من الامور الدينية فهو مستحب وان كان لغناه ودنياه وشوكته ووجاهته عند اهل الدنيا ونحو ذلك فمكروه .

دارنګې اعانة الطالبين جلد ۳ صفحه ۳۰۵ کې مذکور دي :

ويسن تقبيل يد الحي لصلاح او نحوه من الامور الدينية كعلم وزهد ويكره ذلك لغني او

نحوه من الامور الدنيوية كشوكة ووجاهة ويسن القيام لاهل الفضل اكراماً لا رياء وتفخيماً
اهل فضل ته اکراماً قيام مسنون دي.

دارنګې حواشي الشرواني جلد ۷ صفحه ۲۰۸ کې مذکور دي:

ولا بأس بتقبيل وجه الميت الصالح ويسن تقبيل يد الحي الصالح ونحوه من الامور الدينية كعلم وشرف وزهد ويكره ذلك لغناه او نحوه من الامور الدنيوية كشوكته ووجاهته عند اهل الدنيا ويكره حنى الظهر.

دارنګې المجموع شرح د مهذب جلد ۴ صفحه ۴۳۶ کې لیکلي:

يستحب تقبيل يد الرجل الصالح والزاهد والعالم ونحوهم من اهل الاخرة واما تقبيل يده لغناه ودنياه وشوكته ووجاهته عند اهل الدنيا بالدنيا ونحو ذلك فمكروه شديد الكراهة.

دارنګې اسنی المطالب جلد ۱۴ صفحه ۲۹۸ کې لیکلي دي:

قد تقرر انه يسن تقبيل يد الصالح بل ورجله.

ثابته ده چې د صالح لاس ښکلول مسنون دي بلکې ورجله خپې ښکلول يې هم جائزاو مسنون دي.

دارنګې تحفة المحتاج في شرح المنهاج جلد ۲۹ صفحه ۲۹۱ کې لیکلي:

ويسن تقبيل يد الحي الصالح ونحوه من الامور الدينية كعلم وشرف وزهد ويكره ذلك لغناه او نحوه من الامور الدنيوية كشوكته ووجاهته عند اهل الدنيا.

د شوافعو حوالې په دغه مسئله ډیرې زیاتي دي د زیات طوالت له وجې مې په دې اکتفاء وکړه.

څلورم فقه د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ:

الاقناع جلد ۲ صفحه ۷۱:

ويسن تقبيل يد الحي الصالح لصلاحه ونحوه من الامور الدينية كعلم وزهد ويكره ذلك لغني أو نحوه من الامور الدنيوية كشوكة ووجاهة ويسن القيام لاهل الفضل اكراماً لا رياء وتفخيماً

جائز او مسنون دي د ښه سړي لاس ښکلول د امور ديني له وجهي نه لکه علم او زهد او مکروه دي لاس ښکلول د غني او يا په مثل د غني له وجې د امورو دنيويه نه لکه شوکت او جاه او سنت دي قيام لپاره د اهل فضل اکراماً لا رياءً وتفخيماً .

دارنګې د کويت موسوعة الفقهية الکويتية من وزارة الاوقاف والشئون الاسلامية بالکويت جلد ۲ صفحه ۴۶۴۸ کې ليکلي :

يجوز تقبيل يد العالم الورع و السلطان العادل وتقبيل يد الوالدين ايضاً والاستاذ وکل ما يستحق التعظيم والاکرام کما يجوز تقبيل رأس والجبهة وما بين العينين ولکن کل ذلك اذا کان على وجه المبرة والاکرام او الشفقة عند اللقاء والوداع وتديناً واحتراماً مع امن الشهوة.

دارنګې فتاوى شبکة الاسلامية جلد ۱۰۹ صفحه ۱۵۳ رقم د فتوى دي ۴۳۷۶۰ عنوان د فتوى حکم تقبيل يد الوالدين تاريخ د فتوى دى ٦ د ذالحجې ۱۴۲۴ :

سوال : تقبيل يد الاب والام هل هو من السنة .

الفتوى : الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله وعلى آله وصحبه أما بعد !

فقد سبقة الاجابة على حکم تقبيل اليد على العموم في الفتوى رقم : ۳۵۷٦٦، کې وايي مونږ دا فتوى ذکر کړي ده .

اما بخصوص الوالدين فقد صاحب تبيين الحقائق عند قول زيلعي تقبيل يد العالم او السلطان العادل سنة قلت کذلك يجوز تقبيل يد الوالدين .

دارنګې فتح الباري د ابن حجر جلد ۵ صفحه ۲۷۳ کې ليکلي : عجيبه استدلال کوي :

استنبط بعضهم من مشروعية تقبيل الارکان جواز تقبيل کل من يستحق التعظيم من آدمي وغيره .

هر کله چې حجر اسود او رکن يماني ددې تقبيل په احاديثو ثابت شو او جائز شو نو معلومه شوه چې روا ده تقبيل د هر هغه شي چې هغه مستحق د تعظيم وي آدمي وي که غير وي له آدمي نه .

فأما تقبيل يد الآدمي فيأتي في كتاب الادب حواله ورکوي .

اما غيره فنقل عن امام احمد انه سئل عن تقبيل منبر النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وتقبيل قبره صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . چا د امام احمد نه تپوس وکړ چې مدينه منوره کې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام ممبر ښکلول او يا د رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روضه ښکلول څنګه دي .

فلم ير به بأس . امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ ورته وويل دا باک نه کوي .

واستبعد بعض اتباعه صحة ذلك .

دذې بعضې تابعدارانو نسبت ددې قول امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ ته بعيد ګڼلې دي چې په بعضې تابعدارانو کې اشاره ابن تيميه او ابن قيم ته ده چې فروعو کې دده مقلدين دي او داسې رای ته شرک وايي .

ونقل عن ابن ابي الصيف اليماني احد علماء مكة من الشافعية جواز تقبيل المصحف واجزاء الحديث وقبور الصالحين .

هغوي دا فتوی ورکړې ده د شوافعو نه چې قرآن کريم ښکلول د احاديثو کتابونه ښکلول او قبرونه د صالحانو ښکلول باک نه لري .

بهر حال د قبر ښکلولو متعلق د نبي عَلَيْهِ السَّلَام ممبر او روضه مبارکه خصوصيات دي او دې نه غير عام قبرونه بعضې فقهاو مکروه ګڼي بعضې لا بأس ګڼې نو دا به په حق د عوامو کې فتوی نه ورکوي او نه به عوامو ته دا وايي چې قبر ښکلول جائز دي .

که استفتاء وشي نو ورته وايي چې دې شيانو نه ځان ساته ځکه سد باب په کار دي عوام هسې نه چې د کاڼي ښکل کړي او د هغې سره يې بيماري ښه شي دا مؤثرِ حقيقي ګڼي او ذات الله يې له ياده وځي او دا کرامت دده نه ګڼي او دې مؤثرِ حقيقي ګڼي .

او که يو عالم سړي چې هغه قبر او مافي القبر بيلولې شي او هغه تاثير د خالق حقيقتاً مؤثرِ مجازي نه بيلولې شي که هغه بيا تقبيل د قبر کوي نو شرک نه دي .

شيخ حسن جان صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ نه بار بار دا خبره طالبانو اوريدلې او په کيسو کې موجود ده چې زه کله بخارئ کې د امام بخاري قبر ته لاړمه ما يې شناختې ښکل کړي نو داد

تېر ښکلول دي کنه نو چې د امام بخاري شناختې د محبت نه ښکلوي نو د نبي اکرم ﷺ دروضې ښکلول څنګه ناجائز شو یا د صحابي یا بل ولي څنګه ناجائزه شول.

خو شيخ حسن جان صاحب رَحِمَهُ اللهُ عالم وه او عالم مؤثرِ حقيقي د مجازي نه بيلولې شي داپه نيت د محبت او اظهار محبت سره شوې نو بيا دغه فتوی د شوافعو دې باره کې ده چې تبور د صالحينو لابأس به دي تقبيل د هغې نو چا چې د جواز فتوی کړې په حق د خواصو کې او چا چې مکروه ويلې په حق د عوامو کې عوامو ته دې ددې فتوی ورنه کړې شي.

دارنګې تحفة الاحوذي جلد ۷ صفحه ۳۹ کې مذکور دي د امام نووي رَحِمَهُ اللهُ قول نقلوي:

تقبيل يد الرجل لزهده وصلاحه او علمه او شرفه او صيانته او نحو ذلك من الامور الدينية لايكره بل يستحب فان كان لغناه او شوكته او جاهه عند اهل الدنيا فمكروه شديد الكراهية.

دا مسئله د تقبيل وه چې د مختلفو کتابو حوالو سره او نصوصو سره ذکر کړه او مجموعه د ټولو داده چې دا امرِ جائز دي که د چا زړه يې مني ودې کړي که نه وي امرِ لازم نه دي چې خامخا دې تقبيل وشي او يا دا چې چا تقبيل ونه کړو هغه نه سړي خفه شي چې ولې دې ونه کړو دا هم صحيح نه ده.

او بعضې وخت داسې هم وي چې يو کس تقبيل نه کول په نيت د کبر باندې کوي او يا تقبيل نه کول علامه د پنجپيريانو وګرځيږي هغه مجلس ددوي نه وي چې دې راشي نو ته پرې پوهيږي چې دا سړي نور هم ګډوډ ده.

هغه جدا خبره ده چې بعضې کار د غلطو خلکو علامه شي بيا د هغې خلکو خلاف په کار دي زمونږ د بارې د حضرت صاحب شيخ مولانا محمد هاشم سمنګاني صاحب زمونږ شيخ به ويل چې هغه د تقبيل اليد سخت مخالف وه يو مريد به يې هم د لاس ښکلولو ته نه پريښوده چې چا به ښکل کړو وايي ده به وويل چې دومره زور راکوي لکه چې زما لاس کې څوک ستنې منډي وايي بيا په کندوز کې پنجپيريان پيدا شول هغه وخت کې او هغوي دې عمل ته شرک وويل نو بيا به يې مخالفت نه کوه د تقبيل اليد.

مسئله د تقبيل اليدين والرجلين ختمه شوه.

بعون الملك الوهاب

مسئله تقبيل المصحف :

التحقيق في تقبيل المصحف :

بله مسئله متنازعه تقبيل المصحف ده يو وخت داسې وه چې دوي به د قبر ښكلول شرک ګڼل چا ورته څه ونه ويل بيا يې د ځپو ښكلول شرک ګڼل چا ورته څه ونه ويل بيا يې لاسونه د علماء صلحاء ښكلولو ته شرک وويل هغې نه پس هم چې علماء چپ پاتې شول نو اهل حديثو وهابيانو لاس اوږد كه دې خبرې ته چې د قرآن عظيم الشان ښكلول شرک دي بدعت دي ، دې حد ته دوي ورسيدل نو ما په تحقيق ددې مسئلې شروع وكړه او ما په دې مسئله يوه مستقله رساله هم ليكلې ده او ما په هغه مقدماتي كلماتو كې وجه د تصنيف ددې رسالې ليكلې ده :

أما بعد ! يقول العبد الفقير خادم العلماء والدين غلام حضرت غلام الحنفي إني رأيت في فتاوى الدين الخالص بخط الأمين البشاوري ان تقبيل المصحف تركه أولى .

ښكلولو د مصحف نه ، نه ښكلول غوره دي او دا يې هم ليكلي په جلد ۱ صفحه ۱۶۵ فتاوى دين الخالص كې وايي :

لم ينقل ذلك عن النبي رَحِمَهُ اللهُ ولا عن أصحابه رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ .

د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نه او د صحابو نه دا منقول نه دي .

وكذا رأيت في الفتاوى الكبرى لابن تيمية جلد ۱ صفحه ۴۹ كې استفتاء شوې ده :

القيام للمصحف وتقبيله لا نعلم فيه شيئا مأثورا عن السلف .

هغه وخت كې رواج داوه چې كوم ځاى كې به چې قرآن عظيم الشان چا سره وه اكثراً به چې غټه جلسه وه يا به كوم پروګرام وه نو هغه به د فخر لپاره راوړلو چې خلک يې وګوري چې قرآن دادى هغه وخت سره كم وه ځكه چاپ خانې نه وې خلک به ددې سلام او زيارت ته تلل د بادشاهي هال كې به يو دانه ايخې وه نو ملاقات لپاره به خلک لرې نه راتلل او غټ به هم وه او چيتدلې به په آسانه نه شو نو بيا به چې كومه جلسه كې خلكو قرآن عظيم الشان را روان كړې وه د زيارت لپاره چې خلک يې وګوري نو چې دا به را روان وه نو خلكو به ورته

قيام تعظيمي وكړو دا ټوله جلسه به ودريده دا خبره مشهوره وه نو د ابن تيميه نه استفتاء دې کې شوې ده چې قيام مصحف ته څنګه دي مصحف را روان دي خلک يې راوړي او د جلسې خلک ورته د آدب لپاره ودريږي دا څنګه دي نو دې باره کې ابن تيميه وايي :

القيام للمصحف وتقبيله لا نعلم فيه شيئاً مأثوراً عن السلف .

دا رنګې : ورأيت في اللجنة الدائمة للبحوث العلمي والإفتاء حكم تقبيل المصحف السؤال الثاني عشر من الفتوى رقم : ۴۱۷۲ .

رأيت في الناس ما لم أسمع به قط ولا رأيت وهو تقبيل القرآن كما يقبل رجلان أحدهما الآخر جلد ۱۲ . لا نعلم لتقبيل الرجل القرآن اصلاً ؟

د وهابيانو دا فتوى جواب وركوي ما كله هم نه دي اوريدلي خلكو داسې سوال كړې لكه څنګه چې يو سړي بل ښكلوي داسې يو سړي قرآن كريم ښكل كړي يو سړي چې قرآن كريم ښكلوي دې د پاره هيڅ دليل زمونږ په علم كې نشته نو مطلب دا دی چې دا جائز نه دي دليل نه لري .

دا دري عبارتونه د وهابيانو ما پيدا كړل د ابن تيميه د بشاوري او د فتاوى اللجنة :

فتحيرتُ في قولهم ان تقبيل المصحف لم ينقل عن السلف .

زه په حيرت كې شوم د دوي له دې قول نه .

وتفحصت متون الأحاديث وشروحها وأقوال الفقهاء من المذاهب الأربعة المعروفة فرأيت أن عكرمة بن أبي جهل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ من الصحابة كان يأخذ المصحف ويضعه على وجهه .

حضرت عكرمه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به قرآن كريم را اخيسته او په مخ به يې ايښوده .

ويقول . وويل به يې .

كلام ربي ومنشور ربي وصرح كثيراً من الفقهاء بجواز تقبيل المصحف بل باستحبابها وبعضهم توقفوا في ذلك .فها أنا أذكرُ أولاً عمل عكرمة بن أبي جهل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مع ذكر سندها ومسندها وثانياً أريد أقوال الفقهاء من المذاهب الأربعة المعروفة وغيرهم .

المبحث الأول : تقبيل المصحف :

د عكرمه بن أبي جهل سنن الدارمي را اخيستې جلد ۲ صفحه ۵۳۲ باندې چې معرب بيروتي چاپ جلد ۱۰ صفحه ۲۲۹ جوړيږي غير معرب بيروتي چاپ جلد ۲ صفحه ۵۳۲ده چې رقم د حديث دي : ۳۳۵۰:

أخبرنا سليمان بن حرب حدثنا حماد بن زيد عن أيوب عن ابن أبي مليكة أن عكرمة بن أبي جهل كان يضع المصحف على وجهه ويقول كتاب ربي كتاب ربي .

دا حديث حاكم في المستدرك على الصحيحين ذكر كړي جلد ۱۱ صفحه ۴۳۴ کې الفاظ يې دادی :

كان عكرمة بن أبي جهل يأخذ المصحف فيضعه على وجهه ويبكي ويقول كلام ربي وكتاب ربي.

دارنګې ابو نعيم اصبهاني په معرفة الصحابة جلد ۱۵ صفحه ۳۱۳ کې ذکر کړې ده هغې کې دده حالات هم دي څه حالات په کې ذکر دي د مبايعت مسئله په کې ده چې فتح مکه کې دې وتښتيده جدي ته ورسيده اراده يې وه کشتي کې کيني بل خوا لاړ شي دده بي بي ايمان قبول کړو هغې پسې څوک وليږه چې راځه ام الحکيم بنت الحارث بن هشام نوميده ورته يې وويل چې ما ايمان راوړي دي تاته مې هم امان غوښتې ده بيا راغې ايمان يې راوړ ايمان يې قبول شو .

دارنګې بيهقي في شعب الايمان جلد ۵ صفحه ۲۴۳ کې ذکر کړي دي .

دارنګې عبد الله بن أحمد بن حنبل په السنة جلد ۱ صفحه ۱۷ کې هم ذکر کړي .

ابن کثير په البداية والنهاية جلد ۷ صفحه ۴۱ کې هم ذکر کړي دده د ايمان او اسلام ذکر يې هم کړې دي ، ابن کثير دا ذکر کوي :

كان يقبل المصحف ويبكي ويقول كلام ربي كلام ربي .

ده به مصحف ښکلوه او ژړل به يې او ويل به يې :

كلام ربي كلام ربي .

احتج بهذا الامام احمد على جواز تقبيل المصحف ومشروعيته .

ابن کثیر بیا لیکلي دده دغه عمل نه امام احمد رَحِمَهُ اللهُ دلیل نیولې په دې چې ښکلول د مصحف جائز دي.

خطیب بغدادي په تاریخ بغداد جلد ۴ صفحه ۴۵۶ کې دا روایت ذکر کړي.

علامه هیثمي په مجمع الزوائد جلد ۴ صفحه ۳۰۲ کې ذکر کړي.

بیا وایي: رجاله رجال صحیح.

نو دومره کتبو د عکرمة بن ابي جهل دا عمل ذکر کړي چې د قرآن کریم باندې مخ ایښي دي او په روایت د ابن کثیر کې یې ښکل کړي او ژړلي دي ادباً او صحابه چې کوم عمل وکړي هغې ته بدعت ویل حماقت دي ځکه بدعت هغه عمل ته ویلې شي چې په قرونو ثلاثوو کې اصل ونه لري قرنِ ثاني د صحابوو کې چې موجود وي نو بیا بدعت څنګه شو که د استحباب عقیده دې ورځي فبها که نه ورځي دلیل د جواز خو کیدې شي چې صحابه کوم عمل وکړي.

المبحث الثاني: في إيراد أقوال الفقهاء من المذاهب الأربعة المعروفة وغيرهم في تقبيل المصحف:

مجمع الانهر في شرح ملتقي الابحر جلد ۸ صفحه ۲۱۴ کې فرمايي:

وكذا لا بأس بقبلة المصحف. باک نشته په ښکلولو د مصحف کې.

لأن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كان يأخذ المصحف كل غداة ويقبله.

ځکه ابن عمر صاحب به مصحف را اخیسته هر سحر به یې ښکلوه.

ويقول عهد ربي و منشور ربي عزوجل كما في القلية.

نو دلته دې دا ثابتوي چې ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا به دا ښکلوه.

دارنګې:

قال عبدالله بدر الدين محمد بن عبدالله الزركشي الشافعي في البرهان في علوم القرآن جلد ۱ صفحه ۴۷۸ کې فرمايي:

ويستحب تقبيل المصحف. ښکلول د مصحف مستحب دي.

لان عكرمة بن ابي جهل كان يقبلة . عكرمه بن ابي جهل به ښکلوه .

وبالقياس على تقبيل الحجر الاسود .د قياس نه هم لږ كار واخله تقبيل د حجر اسود تعظيماً مسنوناتو نه دي نو دادليل خو كيږي چې هريو شي ذي عظمت ښكلول مستحب دي.

ولانه هدية لعباده . هغه د عبادو لپاره هديه من الجنة ده .

فشرع تقبيله . نو جائز شو تقبيل د مصحف .

كما يستحب تقبيل الولد الصغير وعن امام احمد ثلاث رويات (۱) الجواز (۲) والاستحباب (۳) والتوقف .

مقلدين يې دري ډلې شوې جمهور خو يې جائز ګڼي خو امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ نه توقف راغلې .

ابن حجر عسقلاني په فتح الباري جلد ۵ صفحه ۲۷۳ کې ذکر کوي :

استنبط بعضهم من مشروعية تقبيل الأركان جواز تقبيل كل من يستحق التعظيم من أدمي وغيره فأما تقبيل يد الادمي فيأتي في كتاب الأدب وأما غيره فنقل عن امام أحمد أنه سئل عن تقبيل منبر النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وتقبيل قبره .

د امام احمد نه چا تپوس وكړو چې د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ منبر ښكلول څنګه دي او د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ روضه ښكلول څنګه دي .

فلم ير به بأساً . امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ وايي باک نه لري .

واستبعد بعض اتباعه صحة ذلك . دده بعضې تابعدارانو ددې نسبت امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ ته بعيد ګڼلې اشاره ابن قيم او ابن تيميه ته كوي .

ونقل عن ابن ابي الصيف اليماني احد علماء مكة من الشافعية جواز تقبيل المصحف واجزاء الحديث وقبور الصالحين .

دارنګې حواشي الشرواني د علامه عارف بالله شيخ عبد الحميد شرواني شافعي جلد ۱ صفحه ۱۵۵ کې فرمايي :

وقال البجيرمي واستدل السبكي على جواز تقبيل المصحف بالقياس على تقبيل الحجر الاسود. امام سبكي وايي چې مصحف ښکلول روا دي دليل دادی چې حجر اسود باندې دې قياس شي.

ويد العالم والصالح والوالد اذ من المعلوم انه افضل منهم.

په لاس د عالم او صالح او والد باندې دې قياس شي معلومه خبره ده چې حجر اسود نه عالم نه او صالح نه هر چا نه مصحف او قران کريم بهتر دي چې د هغوي تقبيل جائز او مستحب ده تعظيماً نو د قرآن کريم په طريقه اولى تعظيم په کار دي.

دارنګې صاحب د تحفة المحتاج شرح د منهاج جلد ۲ صفحه ۱۵۷ کې ليکلي دي:

واستدل السبكى على جواز تقبيل المصحف بالقياس على تقبيل الحجر الاسود ويد العالم والصالح والوالد اذ من المعلوم انه افضل منهم.

دارنګې حاشية الجمل جلد ۹ صفحه ۱۸۱:

قال بعضهم يؤخذ من هنا أي من سن تقبيل الحجر الاسود سن تقبيل المصحف والمنبر الشريف والقبر الشريف أيضاً ومثله قبور بقية الأنبياء والصالحين واجزاء الحديث افتى بذلك ابن ابي الصيف من الشافعية.

دارنګې وقال صاحب حاشية البجيرمي على الخطيب جلد ۳ صفحه ۳۱۶:

واستدل السبكي على جواز تقبيل المصحف بالقياس على تقبيل الحجر الاسود ويد العالم والصالح والوالد اذ من المعلوم انه افضل منهم.

دارنګې وقال العلامة شمس الدين ابو عبدالله محمد بن مفلح المقدسي الحنبلي رَحِمَهُ ٱللَّهُ في الآداب الشرعية جلد ۲ صفحه ۳۹۱: ويجوز تقبيل المصحف قدمه في الرعاية وغيرها وعنه يستحب لان عكرمة بن ابي جهل كان يفعل ذلك رواه جماعة منهم الدارمي وابو بكر عبدالعزيز.

او دده نه منقول دي: التوقف: توقف هم ترې منقول دي.

دارنګې ملا علي قاري رَحِمَهُ ٱللَّهُ په مرقات شرح د مشکوة کې فرمايي په جلد ۷ صفحه ۷۲:

وقد اطنب ابن حجر هنا بذكر الفروع الفقهية المتعلقة بالقرآن من تحريم توسد المصحف ومستثنياته .

نو ابن حجر صاحب دلته دا مسئله چیرلې چې حرام دي په قرآن کریم تکیه کول بالښت ترې جوړول عربو کې دا کیږي .

وتحريم مد الرِجْلِ ووضع الشيء فوقه .

حرام دی خپې غزول طرف د قرآن کریم ته دارنګې له پاسه پرې یو شي ایښودل .

دارنګې : واستدباره وتخطيه ورميه . شاه کول قرآن کریم ته او تخطي کول د قرآن پاک نه خپه اړول او ویشتل د قرآن کریم چې یو کس یې بل ته وراچوي .

دا ټول عربان کوي په قرآن پاک خپه هم اړوي او یو بل ته یې ورغورځوي هم چې قرآن کریم یو د بل نه وغواړي نو هغه یې را واخلي ور وایي چوي دلته وهابیان هم دا کوي.

ما ته یو کس راغې داسې دوه دزې غوندې وه دلته به هم راتلو او د رستمي وهابي سره یې هم ترجمه کوله او زما هم شاګرد وه نویوه ورځ راغې ماته یې وویل چې زه خو هلته تللې وم او ماپرون عجیبه کارولید و ماورته وویل هغه څنګه وایي مونږ چې ترجمه کوله نو زر (۱۰۰۰) کسان یو تقریباً څه طالبان دي څه کالجیان دي دې ټولو کې مونږ دوه کسه پټکي (عمامه) لرو وایي مونږ ته بریلویان وایي هرې خوا چې تلل کوو نو آوازونه راپسې کوي چې بریلویان دي وایي دا ټول د ترجمې په وخت کې قرآن پاک په ځمکه ږدي دوي هم ناست وي په ځمکه او قرآن پاک یې هم په ځمکه ایښي وي وایي ما وړوکي بالښت ځان سره وړي او په هغې قرآن پاک له پاسه ږدم نو وایي راپورې خاندي چې دا څه لیمڅي ځان سره ګرځوي .

نو پرون وایي داسې وشول چې په تفریح کې ما قرآن کریم ایخي وه یو کس وهابي راغې خپه یې پرې واړوله نو وایي ما ونیوه چې قرآن کریم نه دې ولې خپه واړوله نو وایي ماته یې وویل چې ددې څه تعظیم خو په مونږ لازم نه دي دا خو په قصه خواني کې چاپ کیږي د قرآن کریم ادب خو داده چې څه یې درته ویلې وي هغه ومنه دا چاویلي چې خپه به ترې نه اړوي نو دې ځای ته خبره راورسیده .

نو دا تخطي ده دا یې حرام ثابت کړي توسد د مصحف تکیه شوه او مستثنیاته یې قات

كول چې قرآن كريم دوه قطه كړي بې ځايه او يا يې يوه پانړه بې ځايه قط كړي او تحريم د مد الرجل خپه وروغزوي يا برسيره څه شي پرې كيدې يا شاه ورواړوي تخطي كول يې يو بل ته بې اچول او يا تصغير د لفظ يې وكوي مصيحف ورته ووايي لكه قرآن ګوتې ياسورة ګوتې .

وجواز تقبيله . دا مسئله يې هم چيړلې .

وكذا ذكر رواية عكرمة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.

وفي الموسوعة الفقهية الكويتية جلد ۴ صفحه ۲۳۵ :تقبيل المصحف ذكر الحنفية وهو المشهور عند الحنابلة جواز تقبيل المصحف تكريماً له وهو المذهب عند الحنابلة وروي عن أحمد استحبابه لما روي عن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أنه كان يأخذ المصحف كل غداة ويقبله ويقول عهد ربي ومنشور ربي عزوجل .

دا مخكې مونږ ذكر كړي داد عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه منقول نه دي بلكې د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه منقول دي دا په دې ځاى كې دوي نه غلطي شوې ده .

وكان عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يقبل المصحف ويمسحه على وجهه .

حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ به مصحف ښكلولو په مخ به يې مسحه كولو .

وقال النووي في التبيان روينا في مسند الدارمي بإسناد صحيح عن ابن ابي مليكة أن عكرمة بن أبي جهل كان يضع المصحف على وجهه ويقول كتاب ربي كتاب ربي ونقل صاحب الدر عن القنية وقيل إن تقبيل المصحف بدعة .

نو فتاوى كويتيه پرې رد كوي وايي :

ورده بما تقدم نقله عن عمر وعثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا . چې رد يې په دې كې ده د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه ثابت دي نو بدعت څنګه شو .

فتاوى الكبرى د ابن تيميه هم دې ته ترجيح وركوي چې سلفو نه ثابت نه دي خو قيام دې مصحف ته وشي د قيام قائل دي جلد ۱ صفحه ۱ كې وايي :

فاما إذا اعتاد الناس قيام بعضهم لبعض . كه كومو علاقو كې دا رواج وي چې په خپلو

کې يو بل ته پاڅيږي لکه دلته دا رواج دي صلحاء او علماء ته خلک قيام کوي .

فقد يقال لو ترکوا القيام للمصحف مع هذه العادة لم يکونوا محسنين في ذلك ولا محمودين بل هم الى الذم اقرب .

چې هر کله عالم او صالح ته قيام کوي او قرآن کريم ته قيام نه کوي تعظيمي نو دوي وايي په دې کار کې محسنين نه دي محمودين نه دي بلکې دوي ذم ته اقرب دي .

حيث يقوم بعضهم لبعض ولا يقومون للمصحف الذي هو احق بالقيام .

چې خپلو کې يو بل ته قيام کوي نو قرآن کريم ته يې څنګه نه کوي دا احق بالقيام دي.

حيث يجب من احترامه وتعظيمه ما لا يجب لغيره .

د قرآن کريم چې څومره احترام لازم دي د بل څيز هغومره لازم نه دي .

حتى ينهى ان يمس القرآن الا طاهراً والناس يمس بعضهم بعضاً مع الحدث لا سيما وفي ذلك من تعظيم حرمات الله وشعائره ما ليس في غير ذلك وقد ذکر من ذکر من الفقهاء الکبار قيام الناس للمصحف ذکر مقرر له غير منکر له .

وايي چې څومره فقهاء مونږ ګورو قيام د قرآن کريم تعظيماً ثابتوي رد پرې نه کوي نو ابن تيميه د قرآن عظيم الشان د قيام تعظيماً قائل دي وهابيان دي مسئله کې خپل مشرپسې هم لانړل او دوي چا دې ته بدعت وويل بيا خلاف اولى ورته وويل چونکې دوي په دې باندې قول کړې وه نو زه مجبوره شومه او دا وړه جزيه مې دلته زير بحث کړه د څو فقهاء په نصوصو کې د قرآن عظيم الشان پوره احترام کوي او وهابيان مو چې ليدل قصداً يې بنکلوي ځکه دوي د خالق د کلام په تعظيم هم خفه کيږي هسې په خولې چغې د قرآن قرآن وهي په حقيقت کې د قرآن کريم لويه بې آدبي دوي وکړه هم يې د معنى تحريف وکړو او هم يې ظاهري بې عزتي بې حرمتي روانه کړې ده دې نه بعد ما د قاريانو طالبانو خواصو او عوامو لپاره د قرآن کريم حرمات ذکر کړي دا زمونږ دې مسئلې سره يو څه تړاو لري نو وي ګوري چې کوم يو په چا کې کم وي نو کوشش وکړي چې هغه په ځای باندې راوړي .

ذکر بعض حرمات القرآن :

(۱) ومن حرمته ان يقرأه على طهارة . (۲) ومن حرمته أن يستاك ويتحلل فيطيب فاه.
بل له حرمت د قرآن کریم نه داده چې مسواک به وو هي خوله به ښه پاکه کړي .
اذ هو طريقه . د قرآن کریم د لوستلو لاره دغه ده .
قال يزيد بن أبي مالك : إن أفواهكم طرق من طرق القرآن فطهروها ونظفوها ما استطعتم .

(۳) ومن حرمته ان يتلبس كما يتلبس للدخول على الامير لانه مناج .
بل د احتراماتو د قرآن عظیم نه داده هغه لباس دې آچوي کوم لباس کې چې بادشاه او حاکم ته ورځي ځکه دا مناجات مع الله دي د عامو بادشاهانو نه خالق ته کم کتل نه دي په کار .

(۴) ومن حرمته ان يستقبل القبلة لقراءته .
بل له احتراماتو د قرآن کریم داده مخامخ دې کیني قبلې ته .
وكان أبو العالية إذا قرأ اعتم ولبس وارتدى واستقبل القبلة .
ابو العالیة حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ به چې کله تلاوت کولو نو پګړي به يې په سر کړه ښائسته جامې به يې واچولې څادر به يې واغوسته او قبلې ته به مخامخ شو نو دا پټکي په سر کول ښکلي جامې اغوستل څادر اغوستل داد آدابو د تلاوت نه شول نو چې پټکې په سر کول له آدابو د تلاوت نه شول د جماعت د آدابو نه خو په طريقه اولی سره ده ځکه جماعة کې خو خامخا تلاوت راځي هغه هم حالات د مناجات دي مع الله تعالی .

(۵) ومن حرمته أن يتمضمض كلما تنخع .
بل د آدابو د تلاوت داده کله چې غاړه تازه کوي نو بیا به مضمضه کوي .
روى شعبة عن أبي حمزة عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا انه كان يكون بين يديه تور .
یو لوښي به وه د کانړي نه جوړ .
إذا تنخع مضمض ثم اخذ في الذكر او التلاوة .

(٦) ومن حرمته اذا تثائب أن يمسك عن القراءة .
بل د آدابو د تلاوت نه داده چې د اسویلي په وخت کې دې بند شي .

لانه اذا قرأ فهو مخاطب ربه ومناج والتثاؤب من الشيطان . وقال مجاهد : اذا تثاءبت وأنت تقرأ القرآن فأمسك عن القرآن تعظيماً حتى يذهب تثاؤبك .

(۷) ومن حرمته ان يستعيذ بالله عند ابتدائه للقراءة من الشيطن الرجيم ويقرأ بسم الله الرحمن الرحيم وان كان ابتدأ قراءته من أول السورة أو من حيث بلغ .

(۸) ومن حرمته إذا أخذ في القرءة لم يقطعها ساعة فساعة بكلام الادميين من غير ضرورة.

يعني د معمولي خبرې لپاره دې تلاوت نه بندوي .

(۹) ومن حرمته أن يخلوا بقراءته .

بل د آدابو د قرآن كريم نه داده ځان ته دې تلاوت كوي .

حتى لا يقطع عليه أحد بكلام فيخلطه بجوابه لأنه اذا فعل ذلك زال عنه سلطان الاستعاذة الذي استعاذ في البدء .

وايي كه خبرې يې وكړي هغه استعاذه چې سركې ويلې ده د هغې قوت ختم شو اوس د بلې استعاذې ضرورت دې چې خبرې وكړي بيا به اعوذبالله وايي چې مدد د خداى تعالى معي شي ورسره .

(۱۰) ومن حرمته أن يقرأه على تؤدة وترسيل وترتيل .

(۱۱) ومن حرمته أن يستعمل فيه ذهنه وفهمه حتى يعقل ما يخاطب به .

استعمال د ذهن او فهم دې كوي تر دې چې ده ته د څه خطابات شوې په هغې پوه شي .

(۱۲) ومن حرمته أن يقف على آية الوعد فيرغب الى الله تعالى ويسأله من فضله وأن يقف على آية الوعيد فيستجير بالله منه .

(۱۳) ومن حرمته أن يقف على أمثاله فيتمثلها .

عبرت دې ترې واخلي .

(۱۴) ومن حرمته ان يلتمس غرائبه .

(۱۵) ومن حرمته اذا انتهت قراءته ان يصدق ربه ويشهد بالبلاغ وكلاهما مروي عن

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقد روي أبو هريرة عنه أنه قال أعربوا القرآن والتمسوا غرائبه.

(١٦) ومن حرمته إذ قرأه أن لا يلتقط الآي من كل سورة فيقرأها فإنه روى لنا عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ألا مَرَّ ببلال وهو يقرأ من كل سورة شيئاً فأمره أن يقرأ السورة كلها أو كما قال عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ .

(١٧) ومن حرمته اذا وضع المصحف ألّا يتركه منشوراً وألّا يضع فوقه شيئاً من الكتب حتى يكون أبدا عالياً لسائر الكتب علماً كان أو غيره .

(١٨) ومن حرمته أن يضعه في حجره إذا قرأه أو على شيء بين يديه ولا يضعه بالارض .

(١٩) ومن حرمته أن لا يمحوه من اللوح بالبصاق ولكن يغلسه بالماء .

(٢٠) ومن حرمته اذا غسل بالماء أن يتوقى النجاسات من المواضع والمواقع التي توطأ فان لتلك الغسالة حرمة وكان من قبلنا من السلف منهم من يستشفي بغسالته .

(٢١) ومن حرمته ألّا يتخذ الصحيفة إذا بليت ودرست وقاية للكتب فان ذلك جفاء عظيم ولكن يمحوها بالماء .

(٢٢) ومن حرمته ألّا يخلي يوماً من أيامه من النظر في المصحف مرةً وكان أبوموسى يقول إني لأستحيي ألّا أنظر كل يوم في عهد ربي مرة .

(٢٣) ومن حرمته ان يعطي عينيه حظهما من العبادة روى زيدا بن اسلم عن عطاء بن يسار عن ابي سعيد الخدري قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اعطوا أعينكم حظها من العبادة قالوا يا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وما حظها من العبادة؟ قال : النظر في المصحف والتفكر فيه والاعتبار عند عجائبه وروي مكحول عن عبادة بن الصامت قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ افضل عبادة امتي قراءة القرآن نظراً .

(٢٤) ومن حرمته أن لا يتأوله عند ما يعرض له شيء من أمر الدنيا .

بل له احتراماتو د قرآن كريم داده چي تاويلات د امورو دونياويو دې په كې نه كوي او دا فساد نن صبا طالبانو كې شته دي او په ملايانو كې هم شته دي لكه دسترخوان ته به ناست

وي نو وايي :

كلوا واشربوا هنيئاً بما اسلفتم في الايام الخالية ، هذا عند حضور الطعام واشباه هذا .

دا تاويل دي بامور الدنيا او يا لكه يو كس ډوډي ته ناست دي او بل كس راشي او دا ناست كس دې راغلي كس ته وايي :

جئت على قدر يا موسى. بنه په تيم راورسيدي وايي داتاويل د امورو د دنيا ده دا مه كوه.

(۲۵) ومن حرمته ألا يتلى منكوسا كفعل معلمي الصبيان يلتمس احدهم بذلك ان يرى الحذق من نفسه والمهارة فان تلك مخالفة .

(۲٦) ومن حرمته ألّا يقعر في قراءته .

بل له آدابو د قرآن كريم داده چې په تلاوت كې به ډير ژور نه ځي چې د خپل حد نه بل خوا لاړ شي .

كفعل هؤلاء الهمزيين المبتدعين المتنطعين في إبراز الكلام من تلك الافواه المنتنة تكلف فان ذلك محدث القاه اليهم الشيطان فقبلوه عنه .

(۲۷) ومن حرمته ألّا يقرأه بالحان الغناء .

او بل له احتراماتو د قرآن كريم نه داده چې قراءت به نه كوي په لحن د سندرو باندې.

كلحون أهل الفسق .

د اهل فسقو لكه كومې مسابقې د قراءت چې كيږي د ايران او مصر نه چې كوم قاريان راځي او په اوږده ساه قراءت كوي دا خو يو كتاب كې هم نه دي راغلې چې ساه دې اوږده كړه ډير ثواب لري ، او دلته نن صبا چې دچا ساه اوږده وي هغه غټ قاري وي .

ولا بترجيع النصارى ولا نوح الرهبانية فان ذلك كله زيغ و قد تقدم .

نوح الرهبانية دا چې يو قاري په ژړا تلاوت كړي وي او بل د هغه پيبنې كوي هسې ځان ژړه غوني كړي نو دا پيبنې په كې ناروا دي .

(۲۸) ومن حرمته أن يجلل تخطيطه اذا خطه وعن أبي حكيمة أنه كان يكتب المصاحف

بالكوفة فمر علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فنظر الى كتابته فقال له اجل قلمك فاخذت القلم فقططته من طرفه قطاً ثم كتبت وعلي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قائم ينظر الى كتابتي فقال هكذا نوره كما نور الله عز وجل .

(۲۹) ومن حرمته ألّا يقرأ في الاسواق ولا في مواطن اللغط واللغو ومجمع السفهاء ألا ترى أن الله تعالى ذكر عباد الرحمن وأثنى عليهم بأنهم إذا مروا باللغو مروا كراماً هذا لمروره بنفسه فكيف اذا مر بالقرآن الكريم تلاوة بين ظهراني اهل اللغو ومجمع السفهاء .

(۳۰) ومن حرمته ألّا يتوسد المصحف ولا يعتمد عليه ولا يرمي به الى صاحبه اذا اراد ان يناله.

(۳۱) ومن حرمته ألّا يصغر المصحف .

بل له آدابو د قرآن كريم نه داده چې قرآن كريم به وړوكي كوي نه دا به غټ وي چې څومره غټ وي ښه ده په دې بې آدبي كې دا ټولو مكتبو والا راغله .

روى الاعمش عن ابراهيم عن علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال لا يصغر المصحف وروي عن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ انه رأى مصحفا في يد رجل فقال من كتبه ؟ قال انا فضربه بالدرة وقال عظموا القرآن .

وروى عن رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه نهى ان يقال مسيجد او مصيحف .

د تصغير لفظ نه يې منع كړي چې څوك وايي قرآن ګوټې يا مسجد ګوټې .

(۳۲) ومن حرمته ألّا يكتب على الأرض ولا على حائط كما يفعل في المساجد المحدثة.

بل له آدابو د قرآن نه داده چې په ځمكه به يې نه ليكي په ديوال به يې نه ليكي په دا مساجدو كې چې آيت كرسي په ديوال ليكلې شوې وي دا بې آدبي ده دغه شان په قبرونو چې ليكلې شوې دي دا بې آدبي ده كه سپي يا بل حيوان راځي ددې له پاسه بول كوي ګنهګار هغه څوك ده چې چا ليكلې وي .

حدثنا محمد بن علي الشقبقي عن ابيه عن عبدالله بن المبارك عن سفيان عن محمد بن الزبير قال : سمعت عمر بن عبدالعزيز يحدث قال مر رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بكتاب في أرض فقال لشاب من اهل هذيل ما هذا قال من كتاب الله كتبه يهودي فقال لعن الله من فعل هذا لا تضعوا كتاب الله الا موضعه .

(۳۳) ومن حرمته انه اذا اغتسل بكتابته مستشفياً من سقم ألا يصبه على كناسة ولا في موضع النجاسة ولا على موضع يوطأ ولكن ناحية من الأرض في بقعة لا يطؤه الناس او يحفر حفيرة في موضع طاهر حتى ينصب من جسده في تلك الحفيرة ثم يكبسها او في نهر كبير يختلط بمائه فيجري.

(۳۴) ومن حرمته أن يفتحه كلما ختمه حتى لا يكون كهيئة المهجور ولذلك كان رسول الله ﷺ اذا ختم يقرأ من أول القرآن قدر خمس آيات لئلا يكون في هيئة المهجور وروى عن ابن عباس رضي الله عنه قال جاء رجل فقال يا رسول الله اي العمل افضل؟ قال عليك بالحال المرتحل قال وما الحال المرتحل؟ قال صاحب القرآن يضرب من أوله حتى يبلغ آخره ثم يضرب في اوله كلما حل ارتحل.

آخره کې بيا علامه قرطبي رحمه الله دا ذکر کوي دا مخکې عبارتونه اکثره د قرطبي دي.

قلت ويستحب له اذا ختم القرآن ان يجمع أهله.

چې ختم کوي نو اهل به راغونډوي.

واخبرنا ادريس حدثنا جرير عن منصور عن الحكم قال كان مجاهد وعبدة بن لبابة وقوم يعرضون المصاحف فاذا ارادوا ان يختموا وجهوا الينا.

چې کله به يې ختم کوه مونږ ته به يې ځوک راوليږل.

احضرونا. چې راځئ را حاضر شئ مونږ سره راجمع شئ.

فان الرحمة تنزل عند ختم القرآن.

ختم القرآن کې رحمت نازليږي نو د قرآن کريم په ختم راغونډيدل اجتماع کول داد مندوباتو نه دي د احترام د کلام شريف نه دي.

دلته پاکستان کې چې کوم ماشوم قرآن کريم خلاص کړي نو خلک را جمع کوي ختم جوړوي نو داد حضرت انس رضي الله عنه نه هم مروي دي او نورو صحابه کرامو نه هم دا مروي دي.

مسئلة السيماء :

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده ولا رسول بعده وهو خاتم النبيين أما بعد! فأعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم : ﴿ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ﴾ الآية . پاره ۲۶ سورة الفتح آیت : ۲۹.

بله مسئله متنازع فيها بيننا وبين الخصم هغه تفسير د سيماء المذكورة في القرآن الكريم ، قرآن عظيم الشان كې د رحمة للعالمين او د هغه د بهترينو صحابه كرامو نشان دابنودلې شوې ده :

﴿ سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ﴾ ، ددوي په مخونو كې به د سجدې د اثر له وجهې نه څه سيماء وي .

مشهور غلط چې خواص او عوام ددې زمانې پرې سر شوې دي او د اسلافو تفاسير يې پرېښي دي او د سيما معنى يې په سجدة سوداء سره كړې ده يوه توره ټاپه حال دا دغه تفسير د سيما په سجدة سوداء سره نه د رحمت للعالمين نه منقول دي او نه د صحابه كرامو نه او نه د ائمه مجتهدينو في التفسير نه بلكې دغه سيماء چې نن صبا خلک هغې ته جنتي محراب وايي او د سعداء شعار او نخښه يې گرځوي در حقيقت دا سيماء د خوارجو ده.

اقوال د مفسرينو په دې باندې شته چې دا اول په خوارجو كې پيدا شوې او دا سيماء د سعداء نه ده بلكې دا سيماء د اشقياء وه د بدبخت خلكو نښه ده دغه ټاپه زما د كمې تجربې او علم موافق په تفريطيانو او افراطيانو دواړو جماعتو كې پيدا كيږي صراط مستقيم نه چې څوک د حد نه زياتي كوي او څوک په درجه د تفريط كې كمې كوي په دواړو كې دا پيدا كيږي .

شيعه گان اولين مفرطين دي د صراط مستقيم نه دير زيات مخكې تللې دي او په هر كار كې افراط كوي نو د شيعه گانو په تنديو كې دا ټاپه ديره زياته ده څو مره شيعه گان چې تاسو گوري د هغوي په تندي كې به توره ټاپه وي او دارنگې دعوت اسلامي داد شنو پټكو

چې کوم تنظیم جوړ دي دلته په پاکستان کې د الیاس عطار قادري په مشرۍ باندې ډیر بریلوي مزاج یې ښکار کړي دي صرف په دې خبره چې الصلاة والسلام علیك یا رسول الله . یې په کُتب لیکلې وي او دا رنګې د یارسول الله نعرې وهلو باندې بریلویان دوکه کړي دي .

او ګمان د بریلي حضراتو پرې داده چې دا به اهلسنت وي حال دا دی چې ددغه دعوت اسلامي شین پټکو والا عقیده د جبریه وو ده ددوي په ډیرو رسائلو کې ما کتلي به ذات خود چې دوي ترجمه د کلمې کړې ده په دې الفاظو باندې چې اللہ سے ہونے کا یقین مخلوق سے نہ ہونے کا یقین نو دغه عقیده چې دالله نه د کیدلو او مخلوق نه د نه کیدلو یقین دا عقیده د جبریه وو ده داد اهلسنت عقیده نه ده .

یو خوا د کلمې طیبې تفسیر غلط کوي له ځان نه دا ترجمه او تفسیر چا نه دي کړي او بل خوا دا مضمون چې دوي را اخیستي :

أن ليس للعبد فعل اصلاً .

چې بنده هیڅ نه شي کولې دغه عقیده د اهلسنت نه ده ، زمونږ د عقائدو کُتب راخیستې داد جبریه وو عقیده ده په دغه عقیده تبلیغي جماعت د دیوبندیانو نه او دعوت اسلامي جماعت د بریلویانو نه قائل دي نو مونږ ټول بریلوي حضراتو ته او دیوبندي حضراتو ته د خپلې رقبې او ګردن د خلاصي لپاره ددې اظهار کوو چې حق باندې سترګې پټول نه دي په کار .

دغه عقیده د الله نه د کیدو او د مخلوق نه د نه کیدو د جبر عقیده ده مونږ ډیر وخت نه په چیلنجونو ستړي شو دعوت اسلامي لره او جماعت تبلیغي لره بار بار مونږ ددې چیلنج ورکړې چې ددې عقیدې پرچار مه کوي او که دا تاسو ته د اهلسنت عقیده ښکاریږي نو علماء به لري مونږ سره په هغې کیني خبرې وکړي نو نه څوک خبرو ته کیني او نه په دې مباحثه مونږ سره کوي او نه د خپلې عقیدې نه اوړي .

بریلوي حضراتو ته خصوصاً مونږ ددې وضاحت کوو چې د دعوت اسلامي شنو پټکو والا تنظیم نه دې لا تعلقي اعلان کړي او ددوي دې سخت مخالفت وکړي او ځانو نه دې وساتي ځکه له دې خلکو سره دوستي کول ددوي د بدنامي ذریعه جوړیږي داد خارجیانو یو

کیږدي دغه تنظيم د دعوت اسلامي فقط جوړ د څو مقاصدو لپاره دي :
دري جماعاتـه دي پـه دې امـت کې چې هغـه ذي قـدر دي لـه اسـلافو نـه او د هغـه دري جماعاتو د لاسه کفار د مسلمانانو په ملکونو نه کاميابيږي :
(۱) جماعـت علمـاء د مدارسـو دي ، (۲) جماعـت مـشائخ د طريقـت او دربـارونو دي ، (۳) جماعت د مجاهدينو في سبيل الله دي .
دا دري جماعتونـه چې کله هـم پـه مسلمانانو کې فعـال وي اداره علمي ګلاو وي د مشائخو دربارونو ته د قدر په نظر کتل کيږي او د مجاهدينو في سبيل الله تحريک موجود وي هيڅ کله هم کفار په مسلمانانو نه شي کاميابيدې .
دا څه د پاسـه څوارلس سـوه (۱۴۰۰) کالـه تير شوي تـاريخ کې کفـارو پـه زبردستي د مسلمانانو پـه ملکونـو حملې کړي او د مـسلمانانو ملکونـو تـه داخـل شـوي خـو مـاتې يې خوړلې او نه دي کامياب شوې او هر قسم جاني او مالي تاوانونه يې کړي .
هغوي نن نه تقريباً څه د پاسه سل (۱۰۰) کاله مخکې دا خپل مشن بدل کړو د هغوي دا مستقيمې حملې او ډارک راتلل لکه برطانيه راغلې وه دا پاکستان او نور زيات اسلامي ملکونه يې قبضه کړې وه او بيا يې شکستونه خوړلې وه نو هغوي خپـل مـشن بـدل کـړو او زړې پاليسې ته يې تغير ورکړو .
برطانيه والا په دې پوه دي چې په مسلمانانو کې ادار علمي ورانه نه شي او دربارونه وران نه شي د مجاهدينو في سبيل الله په مينځونو کې تفرقې رانه شي نو کله هم مونږ نه کاميابيږو .
نو برطانيـه والا د دغـه مـشن لپـاره چې علمـاء بـدنام کـړي ، مـشائخ بـدنام کـړي او د مجاهدينو نـه خلـک واړوي نـو د دې لپـاره دوي تحريـک د جماعـت تبليغـي او تحريـک د دعوت اسلامي پيدا کړو د دې دواړو تنظيمونو مقصد يو اخې او يو اخې د علماء بدنامي ده دغه شان د مشائخو بدنامي ده او د مجاهدينو مخالفت دي څومره فضائل چې د جهاد باره کې دي هغه دوي په خپلو بسترو باندې چسپانوي هم دعوت اسلامي دا کـار کـوي او هـم تبليغي جماعت والا .
نو دعوت اسلامي د الياس عطار قادري چې مُلا نه دي نعت خوان دي نو يو نعت خوان

انسان يې امير جوړ کړې دي او علم د سره لري نه لکه د تبليغي جماعت والا مشر عبدالوهاب مُلا نه دي ماسټر دي نو الياس عطار قادري يو کتاب ليکلي په مسئله د ۴۹ کروړ باندې او دا خپل شين پټکي تنظيم والا او بستره باندې يې حمل کړې دي چې مونږ سره څوک دلته بستره واخلي نو يو مونځ يې په يو کم پنځوس کروړه باندې قبليږي.

او تبليغي جماعت والا هم په دې ليکل کړي او ټول تبليغيان دا خبره کوي نو چې ستاد عوامو ذهن په دې جوړ شي چې ما ته د خپل مسجد نه د يوې بسترې په اخذ باندې بل مسجد ته تللو کې د يو کم پنځوس کروړه اجر ملاويږي نو بيا څوک ليوني دي چې د افغانستان او عراق د مجاهدينو سره په غرونو کې او په سختو مشکلاتو کې بارانونو کې په غرو کې شپې کوي نو هغه فضيلت چې د ۴۹ کروړ کوم علماء ليکلي دي هغه صرف په صف د جهاد کې ميلاويږي.

هلته هم علماء اختلاف لري چې دا ضرب حقيقت لري او که نه يې لري خو که چا ضرب ورکړې هم دي نو په صف د جهاد کې دي علم کې نشته په دربار د مشائخو کې د غه فضيلت نشته داد يو کم پنځوس کروړو که څوک ضرب ورکوي يو اځې او يو اځې مجاهدينو في سبيل الله ته ميلاويږي د هر چا خپل فضائل دي د يو جماعت فضائل په بل جماعت چسپانول حماقت او لا علمي دي.

کله نبي اکرم ﷺ د امر بالمعروف تعريفونه کړي دي کله يې د جهاد تعريفونه کړي دي کله د مجلس ذکر تعريفونه کړي دي بيا د مجلس ذکر والا فضيلت حلقې د ذکر والا ته پريږده هغه په مجلس د علم او نورو مه چسپانوه کله يې د علماء تعريفونه کړي دي.

د امر بالمعروف خصوصي تعريف دادی چې امر بالمعروف او نهي عن المنکر داسې يو څيز دي چې د ناهيينو عن المنکر په وجه رفعه د عذاب د اهل دنيا نه کيږي چې دا څومره خلک مستحق د دنياوي عذاب دي چې ناهيين موجود وي نو ددوي په وجه دا رفعه کيږي او دا ددوي خصوصيت دي.

او د مجلس ذکر خصوصيت دادی چې:

هم جلساء لا يشقى بهم جليسهم.

اهل ذکر داسې جلساء دي چې څوک دوي سره په نيت د ذکر نه وي ناست هغوي نه

بدبخته کیږي ددوي یعنې اهل ذکر له برکته هغوي بخښلي شي ګوري دا صفت په یو کې هم نشته دي علم ته څومره خلک ناست وي که دوي کې د یوه هم نیت د علم نه دي هغه ورکې نه بخښلي کیږي مونځ ته څومره خلک ځي مسجدونو ته که د یوه نیت په کې خراب دي هغه ته ئې فائده نه کوي دغسې جهاد ته څومره خلک روان دي که د یوه نیت په کې خراب شي نو د نورو جهاد ده ته څه فائده نه کوي.

نو د مجلس ذکر د ذاکرینو دا خصوصیت دي چې کوم د مسلم روایت کې تیر شوې او ماتاسو ته ویلې وه چې تپوس کیږي او فرشتې عرض کوي چې یو کس په کې وه چې هغه هسې د یو کار د پاره راغلې وه رسول کریم صلی الله علیه وسلم ورته فرمایي :

هم جلساء لا يشقى بهم جليسهم . نه بدبخته کیږي .

جليس بهم بسببهم وببركتهم .

داد ذاکرینو خصوصیت شو .

دغه شان د اهل علم د طالبانو خصوصیت دادی چې فرشتې ورته خپلې وزرې خوروي دادې او س مجاهد ځان باندې نه چسپانوي چې ما ته یې هم خوروي او تبلیغي دې هم په ځان نه چسپانوي چې ماته یې هم خوروي او ذاکر دې په ځان نه چسپانوي چې ماته یې هم خوروي داد هر چا خپل خپل ځای دي.

نو د ۴۹ کروړ ثواب مسئله ضرب چې چا ورکړې دي هغه صرف په صف د جهاد کې دي چې هغه فضیلت بیا نه په علم کې شته نه په مجلس د ذکر کې دغه اجر بیا شته دي او نه په نورو څیزونو کې شته دي.

نو دیوبندي او بریلوي حضرات دې ټول متوجې شي دې ته مونږ به :

اولاً : د سیما معنی ذکر کوو د روایت مرفوعه نه.

ثانياً : به ددې معنی ذکر کوو د روایت موقوفوو نه.

ثالثاً : به تفسیر د سیما په اقوالو د تابعینو او تبع تابعینو پیش کوو.

رابعاً : به ذکر د هغه ردودو وي چې کوم صحابوو تابعینو په دې باندې کړې دي هغه ردود به پیش کوو.

او خامساً : ددې ذکر کوو چې دا سیما په تاریخ او سیرت د انبیاء صحابه وو کې موجود نه ده بلکې دا په تندو د خوارجو کې پیدا شوې دي .

المبحث الاول : تفسير السيما من الرواية المرفوعة :

معجم الاوسط د طبراني جلد ۱۰ صفحه ۱۷۳ رقم الحديث ۴۶۱۹ ، دا حدیث ذکر کړي دي په خپل سند سره :

حدثنا عبدالله بن محمد بن علي ابن اخي رواد ابن الجراح قال حدثنا محمد بن ابي السري العسقلاني قال حدثنا رواد بن الجراح والمسيب بن شريك قالا حدثنا ابوجعفر الرازي عن الربيع بن انس عن ابي العالية عن ابي بن كعب قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : سيماهم في وجوههم من اثر السجود ، قال النور يوم القيامة .

أبي بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي : رحمت عالم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمایل :

سيماهم في وجوههم من اثر السجود .

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ترجمه د سیما وکړه په : النور يوم القيامة ، سره چې دا په ورځ د قیامت کې یو نور مراد دي د صحابه کرامو د هغوي د متبعینو او د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د ریشتیني امتیانو ورځ د قیامت کې به یې له تندو نه نور خیژي او رڼا به ترې روانه وي د عامو امتیانو فرق به ددوي په مقابله کې په نور يوم القيامة سره وي په دې به یې خلک پیژني .

دا حدیث مرفوعه په ټولو اقوالو مقدم ځکه دي چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ترجمه په یو ایات کې موجوده شي نو بیا د هغې مقابله نه اهل لغت کولې شي او نه اهل فقه او نه د هغې مقابله اهل تفسیر کولې شي نو دې نه معلومه شوه چې نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سیما نه په دې دنیا څه نخښه او ټاپه یا تور ټاکي د تندي نه دي اخیستې .

ددې نه بعد بیا تحقیق سندي د دغه روایت ما کړې دي په متعددو ورقاتو کې چې : د سند په لحاظ سره د دغه حدیث درجه د حسن کې دي او د مقبولاتو نه دي .

دغه حدیث مذکور دي په المعجم الصغير للطبراني جلد ۱ صفحه ۳۷۰-۲۳۶ چې رقم د حدیث دي : ۶۱۹ .

دارنګې علامه هیثمي هم ذکر کړي په معجم الزوائد جلد ۷ صفحه ۱۰ چې رقم د حدیث دي : ۱۱۳۴۷.

دارنګې علامه آلوسي هم په تفسیر روح المعاني جلد ۱۹ صفحه ۴۳۷ کې ذکر کړي دي کم چې بیروتي معرب چاپ دي د دغه ذکر شوي آیت په تفسیر کې الفاظ یې دا دی :

وأخرج الطبراني في الأوسط والصغير وابن مردويه بسند حسن عن ابي بن كعب قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في قوله تعالى سيماهم في وجوههم من اثر السجود . النور يوم القيامة .

دارنګې علامه شوکاني په تفسیر فتح القدیر جلد ۷ صفحه ۷ کې ذکر کړي .

دارنګې تفسیر در المنثور ذکر کړی په جلد ۹ صفحه د ۲۳ کې تائید د دې حدیث کوي چې مراد سیما نه نور یوم القیامة دي روایت د حاکم په المستدرک جلد ۲ صفحه ۵۲۰ کې او د مجمع الزوائد جلد ۱۱ صفحه ۲۷۳ کې :

أنه سمع عن أبا ذر وابي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالا قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنا أول من يؤذن له في السجود يوم القيامة واول من يؤذن له ان يرفع رأسه فأرفع رأسي فأنظر بين يدي فأعرف أمتي من بين الأمم وانظر عن يميني فأعرف أمتي من بين الأمم وانظر عن شمالي فأعرف أمتي من بين الأمم فقال رجل يارسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وكيف تعرف أمتك من بين الأمم مابين نوح إلى أمتك؟ قال غر محجلون من أثر الوضوء ولا يكون لأحد من الأمم غيرهم وأعرفهم أنهم يؤتون كتبهم بأيمانهم وأعرفهم بسيماهم في وجوههم من أثر السجود وأعرفهم بنورهم الذي بين أيديهم وعن أيمانهم وعن شمائلهم هذا حديث صحيح الاسناد .

ترجمه : د حضرت ابوذر غفاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د حضرت ابودرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دي چې حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلي دي زه اول هغه شخصیت یم چې د سجدې نه د خپل سر د اوچتولو حکم به راته کولې شي بس زه به خپل سر اوچت کړم او مخکې به وګورم نو زه به تمام امتونو کې خپل امت پیژنم او زه به ښي طرف ته وګورم نو تمام امتونو کې به خپل امت پیژنم او زه به ګس طرف ته وګورم نو تمام امتونو کې به خپل امت پیژنم .

پس یو صحابي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پو ښتنه وکړه یا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د حضرت نوح عَلَيْهِ السَّلَامُ

نه ستاسو امت پورې خو ډیر امتونه تیر شوې دي تاسو به ددوي درمیان کې خپل امت څنګه پیژني ؟

حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مبارک جواب کې ورته وفرمایل د اودس د اثر د وجې نه ددوي د اودس اندامونه به تک سپین رڼا کوونکې وي او دا اعزاز به د یو امت ته هم نه وي او زه به خپل امتیان په دې پیژنم چې دوي له به عمل نامې په ښي لاسونو ورکولې شي او زه به خپل امتیان په دې پیژنم چې د هغې مخکې او ښي او ګس طرف ته به رڼاګانې وي .

نو دا روایت د هغه مخکې روایت تائید کوي چې دا هغه دنیا کې یوه رڼا ده چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به پرې خپل امتیان پیژني نو نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سیما معنی په توره تاپې سره ونه کړه بلکې معنی یې وکړه په نور یوم القیامة باندې .

المبحث الثاني : تفسير سيما من الرواية الموقوفة :

په روایاتو موقوفه وو کې او په روایاتو د تابعینو کې چا یې معنی په بیاض الوجه غر المحجل اخیستې ده ، چا یې معنی په سمت الحسن سره اخیستې ده ، چا یې معنی په اثر الخشوع سره اخیستې ده چې د عاجزي نښې به وي ، چا یې معنی په صفرت او زیړ والي سره اخیستې ده اثر د سهر چې د بې خوبې نه به دده په تندي کې پته لږي .

نو که مراد ترې نه بیاض د وجهې شي په ورځ د قیامت نو دا معنی قریبه شوه د نوریوم القیامة سره او که دې دنیا کې اثرات مراد کړي مفسرینو نو هغې نه مراد اثر د خشوع چې د بې خوبي له وجې نه تندي کې زیړوالې راشي .

اول تفسیر د عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به موقوف پیش کړو : تاریخ الکبیر د امام بخاري جلد ۳ صفحه ۲۱ رقم د حدیث ۸۳ امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ په خپل سند سره د حضرت عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في قوله تعالى سيماهم في وجوههم من اثر السجود ، معنی د سیما دا کوي :

بياض يغشى وجوههم يوم القيامة . دا به یو سپین والې وي ددوي په مخ به غالب شوې وي په ورځ د قیامت ددوي مخ به سپین والې او رڼا پټ کړې وي نو دا معنی د نور یوم القیامة سره ولږیده .

دغه تفسير د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ محمد بن نصر للمروزي په مختصر قيام الليل جلد ۱ صفحه ۲۵ کې ذکر کړې دي .

دارنګې الدولابي په الکنی والاسماء جلد ۵ صفحه ۴۵٦ او تفسير روح المعاني جلد ۱۹ صفحه ۲۳۷ کې ذکر کړي ، او تفسير فتح القدير د شوکاني جلد ۷ صفحه ۷ ، تفسير الدر المنثور جلد ۹ صفحه ۲۳۵ کې ذکر کړي .

د حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه دويم روايت هم منقول دي او هغه داده :

صلاتهم تبدوا في وجوههم يوم القيامة .

مونځونه به يې رابنکاره شي د قيامت په ورځ په مخونو کې .

نو مونځ څنګه بنکاره کيږي په ورځ د قيامت يعنې اثر د مونځ به بنکاره شي چې رڼا او بياض دي .

تفسير الطبري جلد ۲۲ صفحه ۲٦۲ ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ترجمه کوي :

سيماهم في وجوههم من اثر السجود . قال صلاتهم تبدوا في وجوههم يوم القيامة .

دې هم دې دنيا کې څه نه اخلي دا ورځ د قيامت کې اثرات دي .

بله ترجمه چې ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه منقوله ده هغه دې دنيا کې :

السمت الحسن .

سنن کبری للبيهقي جلد ۲ صفحه ۲۸٦ د علي بن ابي طلحه په روايت د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ترجمه دا کوي :

سيماهم في وجوههم من اثر السجود قال السمت الحسن .

تفسير بغوي جلد ۷ صفحه ۳۲۴ کې هم دا ترجمه کړي :

والسمت الحسن والخشوع والتواضع.

او روايت د الواليبي دي د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه :

قال ليس بالذي ترون .

نه ده داسې چې تاسو يې ګورئ دا ټاپه داسې ټاپه نه ده چې تاسو ته به بنکاري .

لكنه سيما الاسلام وسمته وخشوعه وهو قول مجاهد .

معنى دا شوه :

ان السجود اورثهم الخشوع والسمت الحسن الذي يُعرفون به .

دې زياتو مونځونو او تهجدونو دوي ته يوه عاجزي راپيدا كړې وي او ددوي په دې تندي كې يو خوږوالي پيدا كړې وي رشتيا هم د تهجدو والا انسان په سړي بنه لږي چې سړي ورته ګوري نو خوږ لږي هغه خوږوالې مراد وي .

دا معنى د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې خشوع مراد ده او السمت الحسن مراد دي، تفسير الطبري جلد ۲۲ صفحه ۲۶۴ نقل كړي، او تفسير ابن كثير نقل كړي جلد ۷ صفحه ۱۶۱ كې.

زاد المسير جلد ۵ صفحه ۳۹۴

او فتح القدير جلد ۷ صفحه ۷

او تفسير البحر المحيط جلد ۱۰ صفحه ۹۹

او تفسير اللباب لابن عادل جلد ۱۴ صفحه ۲۹۴

تفسير الدر المنثور جلد ۹ صفحه ۲۳۵

او تفسير الخازن جلد ۵ صفحه ۴۵۴

تفسير الثعالبي جلد ۳ صفحه ۴۶۶

تفسير محرر الوجيز جلد ٦ صفحه ۱۶۲

او تفسير ابن ابي حاتم جلد ۱۲ صفحه ۲۳۳ دې ټولو مفسرينو ددې دنيا اثر واخسته خو اثر الخشوع يې واخيسته نه توره ټاپه .

المبحث الثالث : تفسير سيما من أقوال التابعين وتبع التابعين :

اول تفسير د امام مجاهد رَحِمَهُ اللهُ :

الزهد د احمد بن حنبل جلد ۵ صفحه ۱۵۴ ذكر كړي په سند خپل سره :

عن غالب بن عبدالله عن مجاهد سيماهم في وجوههم من أثر السجود . قال بياض

وجوههم يوم القيامة لكثرة سجودهم كان في الدنيا .

د ډيرو سجدو له وجې نه په ورځ د قيامت په مخونو سپين والي راشي .

گوره د مجاهد رَحِمَهُ اللهُ دا معنی د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ترجمه شوه او هغه معنی د بياض د النور يوم القيامة سره قريبه ده ، دغه روايت ذکر کړي سنن الکبری للبيهقي جلد ۲ صفحه ۲۸۷کې د منصور روايت پيش کوي :

قال قلت لمجاهد . ما امام مجاهد ته وويل :

سيماهم في وجوههم من اثر السجود أهو اثر السجود في وجه الانسان .

دا اثر د سجدې دې په مخ او تندي د انسان کې همدغه مراد دي .

فقال . ما ته مجاهد رَحِمَهُ اللهُ وويل : لا ، دغه نه دي مراد :

إن أحدهم يكون بين عينيه مثل ركبة العنز وهو كما شاء الله من الشر لكنه الخشوع .

يو کس خو دوي کې داسې هم شته چې تندي باندې داسې ټاپه وي لکه زنګون د چيلي .

نو معلومه شوه چې د کم خلکو تندو کې تور ټاکي دي دا قرآن او سنت نه څوک هم نه شي ثابتولې بلکې قران او سنت کې د دغې تورې ټاپې مذمت ذکر دي او صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ او تابعينو رَحِمَهُمُ اللهُ په دغه توره ټاپه ردونه کړي چنانچه امام مجاهد رَحِمَهُ اللهُ جليل القدر تابعي دي او دده مبارک دا دويم روايت پرې دلالت کوي ، او ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم رد په دې کوي :

قال : ليس بالذي ترون . نه ده دا ټاپه داسې چې تاسو يې ګوري .

د مجاهد رَحِمَهُ اللهُ دغه روايت سنن الکبری للبيهقي جلد ۲ صفحه ۲۸۷ کې ذکر شوې دي .

دا رنګې معاني القرآن للنحاس جلد ٦ صفحه ۵۱۴ ، تفسير الثوري جلد ۱ صفحه ۲۷۸ ،تفسير روح المعاني جلد ۲٦ صفحه ۱۲۵ ، او تفسير القرطبي جلد ۱٦ صفحه ۲۴۸ . فتح القدير جلد ۵ صفحه ۷۹ ، دې ټولو کې مذکور دي ، حضرت منصور رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې ما د حضرت مجاهد رَحِمَهُ اللهُ نه پوښتنه وکړه چې :

سيماهم في وجوههم من اثر السجود .

کې ددې نخښې نه مراد په تندي او مخ کې توره تاپه ده نو هغه مبارک رَحِمَهُ اللّٰهُ و فرمايل چې د کوم کس په تندي کې د اوښ د زنګون په شان تاپه لېدلې وي نو هغه کې خو چې د خداى څو مره خوښه وي شر او فساد وي بلکې دغې نخښې نه مراد عاجزي ده .

دويم تفسير د حضرت حسن بصري رَحِمَهُ اللّٰهُ:

تفسير الطبري جلد ۲٦ صفحه ۲٦۳ کې دا لاندې روايت مذکور دي :

قال علي بن المبارك سمعت غير واحد عن الحسن في قوله تعالى سيماهم في وجوههم من اثر السجود قال بياضاً في وجوههم يوم القيامة وفي رواية عنه الصفرة الخ .

ترجمه : حضرت علي المبارک فرمايي چې ما د ډيرو ارباب علم نه اوريدلي دي چې د حضرت حسن رَحِمَهُ اللّٰهُ نه يې ددې ايت کريمه :

سيماهم في وجوههم من اثر السجود .

تفسير داسې نقل کولو چې داد قيامت په ورځ د مخ سپينوالې دي او بل روايت کې ذکر دي چې زيړوالې ترې مراد دي توره تاپه مراد نه ده .

دارنګې تفسير زاد المسير جلد ۵ صفحه ۳۹۴ کې هم دا روايت ذکر شوې .

دريم د حضرت مقاتل رَحِمَهُ اللّٰهُ تفسير :

عن المقاتل بن حيان قال : سيماهم في وجوههم من اثر السجود قال : النور يوم القيامة، في رواية : بياض في وجوههم يوم القيامة .تفسير الطبري جلد ۲۲ صفحه ۲٦۲ ، الزهد لابي حاتم الرازي جلد ۱ صفحه ۷۵.

ترجمه : د حضرت مقاتل بن حيان نه روايت دي چې د سيماهم في وجوههم من اثر السجود نه مراد د قيامت د ورځې نور دي او بل روايت کې فرمايي چې د قيامت د ورځې د مخونو سپين والې دي .

ځلورم د حضرت عطية العوفي رَحِمَهُ اللَّهُ تفسير :

عن عطية في قوله : سيماهم في وجوههم ، قال مواضع السجود من وجوههم يوم القيامة اشد وجوههم بياضاً . تفسير الطبري جلد ۲۲ صفحه ۲۶۲ .

ترجمه : د حضرت عطية رَحِمَهُ اللَّهُ د سيماهم في وجوههم الاية په تفسير کې فرمايلي دي چې د سجدې ځايونه اندامونه ددوي به او خصوصاً مخونه ددوي به د هر چا د مخونو نه به زيات سپين وي .

پنځم د حضرت عطاء بن ابي رباح رَحِمَهُ اللَّهُ تفسير :

قال عطاءُ بن ابي رباح استنارت وجوههم من كثرة ما صلوا . تفسير البغوي جلد ۷ صفحه ۳۲۴، تفسير النسفي جلد ۳ صفحه ۳۳۸ ، تفسير النيسابوري جلد ۷ صفحه ۳۵، الكشاف جلد ٦ صفحه ۳٦۱ ، تفسير الخطيب الشربيني رَحِمَهُ اللَّهُ جلد ۱ صفحه ۴۲۰۲ .

ترجمه : حضرت عطاء بن ابي رباح رَحِمَهُ اللَّهُ د مذکوره آيت کريمه په تفسير کې فرمايي چې رڼړا به کوي مخونه ددوي د وجې د ډير مونځونو نه نن د خلکو مخونو کې تياره وي او يا ددې آيت کريمه نه استدلال کول چې دې نه مراد د تندو تورتاکې دي لاحول ولاقوة الا بالله .

شپږم د حضرت ربيع بن انس رَحِمَهُ اللَّهُ تفسير :

وقال عطاء بن ابي رباح والربيع بن انس رَحِمَهُ اللَّهُ استنارت وجوههم من كثرة ما صلوا . الكشف والبيان لثعلبي جلد ۱۲ صفحه ۲۴۲ .

ترجمه : حضرت عطاء بن ابي رباح او حضرت ربيع بن انس رَحِمَهُ اللَّهُ د مذکوره نخښې په تفسير کې فرمايي چې رڼړا به کوي مخونه ددوي د ډير مونځونو د وجې نه .

اوم د حضرت سفيان ثوري رَحِمَهُ اللَّهُ تفسير :

وقال سفيان وعطاء استنارت وجوههم من طول ما وصلوا بالليل لقوله عَلَيْهِ السَّلَام: من كثرت صلاته بالليل حسن وجهه بالنهار . البحر المديد جلد ٦ صفحه ۹۸ .

ترجمه : حضرت سفيان ثوري او عطاء رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي چې رڼړا به کوي مخونه ددوي

د وجې د شپې د اوږدو مونځونو نه ځکه چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ مبارک فرمايلي دي څوک چې دشپې مونځونه ډير کوي (يعني تهجد کوي) نو د ورځې به يې مخ ښائسته وي.

اتم د حضرت سعيد بن جبير رَحِمَهُ اللهُ تفسير:

وقال ابن جبير في وجوههم يوم القيامة يعرفون به الهم سجدوا في الدنيا لله تعالى وفي رواية ثرى الارض اوندى الطهور. البحر المديد جلد ٦ صفحه ٩٨، سنن البيهقي جلد ٢ صفحه ٤١١، تفسير الطبري جلد ٢٢ صفحه ٢٦٤، الدر المنثور جلد ٩ صفحه ٢٣٦.

ترجمه: حضرت سعيد بن جبير رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې د مذكوره ايت كريمه مطلب دادی چې د قيامت په ورځ به دوي په سپين مخونو پيژندلې شي چې دوي په دنيا كې الله تعالى ته سجدې كړې وي.

او بل روايت كې فرمايي چې دې نه مراد د خاورې اثر دي او يا د اودس د اوبو لوندوالې دي چې كوم مونځ كوونكي په لوند مخ سجده لگوي نو په مخ يې خاوره انخلي بس هم دغه خاوره مراد ده توروالې د تندي مراد نه دي.

نهم د حضرت شهر بن حوشب رَحِمَهُ اللهُ تفسير:

وقال شهر بن حوشب رَحِمَهُ اللهُ: تكون مواضع السجود من وجوههم كالقمر ليلة البدر. تفسير البغوي جلد ٧ صفحه ٣٢٤.

ترجمه: حضرت شهر بن حوشب رَحِمَهُ اللهُ د مذكوره آيت كريمه په تفسير كې فرمايي چې د سجدې اندامونه به يې د قيامت په ورځ د څوارلسمې د سپوږمې په شان ځليږي.

معلومه شوه د تندي توره ټاپه مراد نه ده.

لسم د حضرت الضحاك رَحِمَهُ اللهُ تفسير:

واخرج ابن نصر وابن المنذر عن الضحاك في الآية قال هو السهر اذا سهر الرجل من الليل اصبح مصفراً. الدر المنثور جلد ٩ صفحه ٢٣٦.

ترجمه: د حضرت ضحاک رَحِمَهُ اللهُ د مذكوره آيت مباركه په تفسير كې فرمايي چې دې نه مراد د مخ زيړوالې دي ځكه چې كله يو سړي شپه رونړه كړي نو د ورځې يې مخ زيړ وي.

يولسم د حضرت عكرمه رَحِمَهُ ٱللَّهُ تفسير :

واخرج ابن ابي شيبة و ابن نصر عن عكرمة رَحِمَهُ ٱللَّهُ سيماهم في وجوههم قال السهر وفي روایة عنه هو اثر التراب. الدرالمنثور جلد ۹ صفحه ۲۳۶، تفسير الطبري جلد ۲۲ صفحه ۲٦٤.

ترجمه : حضرت عكرمه رَحِمَهُ ٱللَّهُ د مذكوره آيت په تفسير كې فرمايي چې دې نه مراد د شپې د رونړولو آثار دي او بل روايت كې فرمايي چې د خاورې اثر ترې مراد دي چې په لوند تندي څوک سجده لګوي نو په تندي خاوره انخلي فلهذا هغه مراد ده د تندي توره ټاپه مراد نه ده.

دولسم د حضرت سعيد بن المسيب رَحِمَهُ ٱللَّهُ قول :

وعن سعيد ابن المسيب رَحِمَهُ ٱللَّهُ هي ندى الطهور وتراب الارض . تفسير النيسابوري جلد ۷ صفحه ۳۵، الكشاف جلد ٦ صفحه ۳٦۱.

ترجمه : حضرت سعيد بن المسيب رَحِمَهُ ٱللَّهُ فرمايي چې ددې نه مراد د اودس د اوبو لوندوالې او اثر د خاورې دي .

د حضرت سعيد بن المسيب د تاويل تائيد د مرفوع روايت نه :

عن واثلة بن الاسقع قال قال رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لا يمسح الرجل جبهته حتى يفرغ من صلاته ولا بأس ان يمسح العرق عن صدغيه فان الملائكة تصلي عليه مادام اثر السجود بين عينيه .

ترجمه: حضرت واثلة بن الاسقع رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ نه روايت دي چې رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مبارك فرمايلي دي چې مونځ كوونكې سړي به د مانځه د فراغت نه مخكې خپل تندي د خاورې نه ، نه پاكوي او كه په لستونړې خوله پاكوي نو په هغې كې څه باک نشته ځكه چې تر څو مونځ كوونكي د دوو ستركو مينځ كې د سجدې اثر پروت وي يعنې تندي كې خاوره وي ملائک كرام ورته استغفار غواړي .

آمدم بر سر مطلب ! پس د مجموعه اقوالو نه معلومه شوه چې د مذكوره سيما نخښې نه مراد يا خو په آخرت كې نور دي او يا د اودس د اندامونو سپين والې او روښنايي

ده او يا په دنيا کې د سجدې د وجې آثار د عاجزي او زېروالې د مخ دي يا اثر د خاورې دي.
او سواد زمحشري نه يو شخص هم د مفسرينو رَحِمَهُ اللهُ نه نشته چې هغه د دغه سيما تفسير په ټاپې سره کړې وي بلکې په دې خبره اول زبان چې خلاصه کړې ده نو هغه زمحشري معتزلي دي او بيا بعضې متاخرينو مفسرينو چې غير مجتهدين دي زمحشري په دې خبره کې خپل امام ګرځولې.

المبحث الرابع : رد الصحابة والتابعين والمفسرين على هذه السيماء السوداء يوجد تكلفاً :

اول : د حضرت سيدنا عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رد په توره ټاپه :

عن ابي الشعثاء قال قال عبدالله حبيب يرى انه ابن عمر قال قال عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لرجل قد اثر السجود بأنفه لا تعلب صورتك. تهذيب الآثار للطبري جلد ۵ صفحه ۳۳۹.

ترجمه : د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دي چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه سړي ته وفرمايل د کوم سړي پوزه کې چې توره ټاپه پيدا شوې وه مه عيبجن کوه خپل صورت (لوبې او نخرې ورسره مه کوه).

معلومه شوه چې نن کوم رياکاران په ځمکو باندې خپل تندي د دغې ټاپې د پاره سوله وي نو دا خپل مخونه عيبجنه کوي.

دويم : د حضرت عبدالله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په تورې ټاپې رد :

عن مجاهد عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في قوله : سيماهم في وجوههم من اثر السجود قال أما إنه ليس بالذي ترون ولكنه سيما الاسلام وسمنته وسمته. تفسير الطبري جلد ۲۲ صفحه ۲٦۴، تفسير البغوي جلد ۷ صفحه ۳۲۴، زادالمسير جلد ۵ صفحه ۳۹۴، تفسير الخازن جلد ۵ صفحه ۴۵۴، الكشف والبيان للثعلبي جلد ۱۲ صفحه ۲۴۳.

ترجمه : حضرت عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مذکوره آيت کريمه په تفسير کې فرمايلي

چې ددې نه مراد هغه توره ټاپه نه ده کومه چې تاسو يې د خوارجو په تندو کې ګوري بلکې ددې نه مراد اسلامي نخښې او د څرمنې نرموالې او عاجزي ده .
حضرت عبدالله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مبارک ته رئيس المفسرين او ترجمان القرآن لقب ورکړل شوې دي هغه مبارک هم د تندي په تورې ټاپې رد کوي ليکن افسوس چې نن پرې خوارج فخر کوي .

دریم رد : د ابو الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ على هذه السيماء السوداء:

حدثنا وكيع عن ثور عن ابي عون الاعور عن ابي الدرداء انه رأى امرأة بين عينيها مثل ثفنة الشاة فقال إما أن هذا لو لم يكن بين عينيك كان خيراً لك . سنن البيهقي الكبرى جلد ٢ صفحه ٢٨٦، مصنف ابن ابي شيبة جلد ١ صفحه ٢٧٣.

ترجمه : ابودرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وليدله يوه زنانه د هغې په تندي کې په شان د زنګون د ګډ ټاکې وه ابودرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته فرمايي : اى بي بي ! که دا ټاپه دې په تندي کې نه واى ډيره به تاته ښه وه کاشکې دا ټاپه دې تندې کې نه واى .
بل روايت پيش کوي الفائق في غريب الحديث والاثر جلد ١ صفحه ۵۴، ابودرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو سړي وليده :

بين عينيه مثل ثفنة البعير .

په تندي کې يې په شان د زنګون د اوښ ټاکې وه .

فقال لو لم يكن هذا كان خيرا .

شبه السجادة بين عينيه باحدى ثفنات البعير وهي ما يلي الارض من اعضائه عند البروك فيغلظ .

ورته وويل ابودرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ که نه واى دا نو ډيره به ښه وه ، د لغت معنى ما کړې ده په **شبه السجادة الخ** سره کله چې دا څملي د ملاستې په وخت کې ددې هغه زنګون لړې د بروک په وخت کې **فيغلظ** نو سخت شي زنګون د اوښ يا ګډ او چيلې سخت شي تور ټاکې شي او د هغې نه ويښتان هم لړې شي نو واى دغه مراد دى .

سجاد، تندو کې دغه څیزونه را پیدا کړي د هغې تشبیه یې دې سره ورکړې ده.

د ابو الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دغه رد ود غريب الحديث د ابي عبيده جلد ۴ صفحه ۱۵۲ کې ذکر دي.

او غريب الحديث د ابن سلام جلد ۴ صفحه ۱۵۲ کې هم ذکر دي، نظم الدرر للبقاعي جلد ۸ صفحه ۱۴۳، او تفسير سراج المنير جلد ۱ صفحه ۴۲۰۲.

حضرت ابو درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تندي توره ټاپه د اوښ د هغه زنګون سره مشابه کړه چې اوښ يې د ناستې په وخت کې په ځمکه لږوي او بيا هغه سخته شي او توروالي پرې حاوي شي نن هم مونږ ډير رياکاران او خوارج ګورو چې د اوښ د زنګون په شان ټاپې يې تندي کې جوړې کړې وي او خلکو ته وايي چې دا جنتي محراب دي، عياذا بالله سبحانه وتعالى.

څلورم رد د حضرت عبدالله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ على هذه السيماء السوداء:

اخبرنا ابو محمد جناح بن نذير بن جناح المحاربي بالكوفة انبأ ابو جعفر بن دحيم حدثنا احمد بن حازم أنبأ ابو نعيم حدثنا العمري عن سالم ابي النضر قال جاء رجل الى ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فسلم عليه قال من انت؟ قال: انا حاضنك فلان ورأى بين عينيه سجدةً سوداء فقال ما هذا الاثر بين عينيك فقد صحبت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وابابكر وعمر وعثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ فهل ترى هاهنا من شيء. سنن الكبرى للبيهقي جلد ۲ صفحه ۲۸۶.

ترجمه: يو شخص راغې حضرت عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ باندې يې سلام واچولو حضرت عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ترې پوښتنه وکړه چې ته څوک يې؟ هغه سړي ووېل زه ستا خادم ومه تاسو واړه وي ما به ستا خدمت کوه فلان مې نوم دي وليد ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د دغه سړي په تندي کې توره ټاپه وليده نو تپوس يې وکړو چې ستا د ستر ګو مينځ کې دا نخښه (توره ټاپه) د څه وجې نه ده که ته وايي چې زه مونځونه ډير کوم نو يقيناً ما د حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مبارک سره صحبت کړې دي د حضرت ابوبکر صديق او حضرت عمر فاروق او عثمان غني رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ سره مې صحبتونه کړي دي ته وګوره زما په تندي کې څه توروالېويني تعجب دي او بيا انکار دي ستا په حالت چې تندې دي ځان له خراب کړي دې.

نو دا دليل دد ې شو چې د صحابه کرامو په تندو کې دا نه وه يو شخص يې وليد تندي کې تور تاکې ده بد يې وګڼلو :

ما هذا الاثر بين عينيك . دا څه شي دي مونږ صحبتونه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ او د صحابه وو کړي دي زما تندي کې څه ښکاري دا عجيب رد کوي .

مسند ابن الجعد جلد ۱ صفحه ۹۵ کې د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دويم رد مذکور دي:

عن حبيب بن ابي ثابت قال سمعت ابا الشعثاء قال قال فلان اراه بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لرجل لا تعلب صورتك .

حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د يو سړي تندي کې توره تاپه وليده نو هغه ته يې وفرمايل مه عيبجن کوه خپل مخ ځکه چې تندي کې تورې تاپې سره مخ عيبجن کيږي.

امام بيهقي په سنن الکبرى جلد ۲ صفحه ۲۸٦ ، او مصنف ابن ابي شيبه جلد ۱ صفحه ۲۷۳ کې بل روايت ذکر کوي :

عن اشعث بن ابي الشعثاء عن ابيه عن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ انه رأى أثراً فقال يا عبد الله إن صورة الرجل وجهه فلا تنشن صورتك .

ترجمه : چا کې څه تاپه وليده هغه سړي ته وايي اى د خداى بنده ! صورت او ښائست د سړي خو همدغه مخ دي مه عيبجن کوه مخ دې په دې تورې تاپې سره .

او روايت د ابن ابي شيبه هم په دغه رابطه په مذکوره حواله کې ذکر دي خو معمولي فرق د عبارت په لحاظ سره په کې موجود ده :

عن اشعث بن ابي الشعثاء عن ابيه قال كنت قاعدا عند ابن عمر فرأى رجلاً قد اثر السجود في وجهه فقال ان صورة الرجل وجهه فلا يشين احدكم صورته .

پنځم رد : د حضرت سائب بن يزيد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په دغه تورې تاپې :

حدثنا محمد بن زريق بن جامع البصري حدثنا عبدة بن عبد الرحيم المروزي حدثنا الفضل بن موسى السناني عن الجعيد بن عبد الرحمن قال كنت عند السائب بن يزيد اذ جاءه

الزبير بن سهيل بن عبدالرحمن بن عوف وفي وجهه اثر السجود فلما راه قال من هذا : قيل الزبير قال لقد افسد هذا وجهه اما والله ما هي السيما التي سماها الله ولقد صليتُ على وجهي ثمانين سنةً ما اثر السجود بين عينيّ .المعجم الكبير جلد ۷ صفحه ۱۷۸، مجمع الزوائد جلد ۷ صفحه ۱۱ ، الآحاد والمثاني لابن ابي عاصم جلد ۷ صفحه ۱۲ .

بيا وايي : هذه الروايات رواه طبراني ورجاله ثقات .

الدر المنثور جلد ۷ صفحه ۵۴۲، تفسير روح المعاني جلد ۱۹ صفحه ۲۳۶، اتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة جلد ۱ صفحه ٦٦ .

وقال هذا اسناد صحيح موقوف .

ترجمه : حضرت جعيد بن عبدالرحمن فرمايي چې زه د حضرت سائب بن يزيد سره ناست وم راغې ورته زبير بن سهيل بن عبدالرحمن بن عوف داد عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه لمسي دي زبير نوميږي د سهيل زوي دي دا راغې او د هغه په مخ او تندي کې د سجدې څه نخښنه وه هر کله چې وليد سائب بن يزيد رضي الله عنه ده لره وي ويل دا څوک دي چې تندي کې ځان ته ټاپه جوړه کړې ده ، چا ورته وويل چې زبير ابن سهيل دي حضرت سائب بن يزيد رضي الله عنه و فرمايل چې ده خو دا خپل مخ فاسد کړې دي دې ټاپې سره ، خبردار قسم په الله ! دا هغه سيما نه ده کومه چې الله تعالى د صحابه کرامو رضي الله عنه صفت کې ذکر کړې ده .

گوره صحابي دي قسم سره دا وايي چې دا هغه سيما نه ده چې سيماهم في وجوههم کې مذکوره ده .

ما خو په دغه تندي او مخ اتيا (۸۰) کاله سجدې لګولې دي نشته اثر د سجدې چې دا ټاپه ده په تندي زما باندې يعنې دغو سجدو زما په تندي دا توره ټاپه نه ده پيدا کړې .

کورئ ﴿ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ ﴾ . هغه چې د نبي عليه السلام په معيت کې دي چې صحابه دي ﴿ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ ﴾ نو ضمير د سيماهم راجع شو صحابه کرامو ته او نبي اکرم صلى الله عليه وسلم ته محمد رسول الله او صحابه چې دي ﴿ سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ﴾ . هغه صحابي قسم کوي

چي دا هغه سيما نه ده چي دا تاسو کو مه يادوي او رد کوي په دې شخص چي اتيا کاله ما سجدې لګولي دي :

ما اثر السجود بين عيني .

مراد د اثر نه هغه نور يوم القيامة دي لکه مخکې تير شوې .

او امام بيهقي په خپل سنن جلد ۲ صفحه ۲۸۷کې هم دغه مذکور روايت ذکر کوي او په هغې کې هم دادی :

قد أفسد وجهه والله ماهي السيما والله لقد صليت على وجهي منذ كذا وكذا ما اثر السجود في وجهي شيئاً .

شپږم رد د حضرت انس بن مالك رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ په دغې تورې تاپې باندې :

عن انس بن مالك رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ انه قال إني لابغض الرجل واكرهه اذا رأيت بين عينيه اثر السجود ليتجافى احدكم في سجوده . مسند الفردوس بمأثور الخطاب جلد ۱ صفحه ٦١ .

ترجمه : حضرت انس رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ فرمايي يقيناً زه بغض کوم له هغې سړي سره او بد يې ګڼم هغه سړي چې وګورم هغه څوک د چا په تندي کې چې د سجدې دنياوي څه اثر وګورمه کله چې ستاسې يو کس سجده لګوي نو تندې له ډير زور په ځمکه دې نه ورکوي ځکه داد ډير زور نه پيدا کيږي بلکې لرې والې دې کوي د ډير زور نه .

د صحابوو په وخت کې دا نه وه تابعينو او د هغې نه بعد چې خوارج او روافض را پيدا شول نو دغه وخت کې دا څيزونه راپيدا شول نو صحابوو دا بد وګڼل نو انس ابن مالک رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ ورسره بغض کوي او چې مونږ ورسره بغض کوو دې تاپو والا سره وايي ولې کوي .

او علامه بقاعي په نظم الدرر جلد ۸ صفحه ۱۴۳ کې علامه بقاعي هم زما غوندې سم پيژندلې دي فرمايي :

ولا يظن ، ګمان دې ونه شي :

ان من السيماء ما يصنعه بعض المرائين من هيئة اثر السجود في جبهته .

دا گمان دې و نه شي چې مراد د سیما نه هغه کار دي چې ریاکارو تندو کې پیدا کړې دي چې د سجدې څه ټاپه ده.

فان ذلك من سيما الخوارج. دا خو د خوارجو نخښه ده.

وفي نهاية ابن الاثير في تفسير الثفن، ددې ترجمه کوي:

منه حديث ابي الدرداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رأى رجلاً بين عينيه مثل ثفنة العنز فقال لو لم يكن هذا لكان خيراً يعني كان على جبهته اثر السجود وانما كرهها خوفاً من الرياء بها وقد روي صاحب الفردوس عن انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انه قال اني لابغض الرجل واكرهه اذا رأيت بين عينيه اثر السجود.

دلته یوې باریکۍ ته متوجه شئ هر کله چې مفسرینو او فقهاء حدیث ذکر کړو نو لږ به یې ګوري تحقیق کوي ځکه دا ددې فن خلک نه دي اوس دې وایي:

قد روى صاحب الفردوس عن انس عن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انه قال.

چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ویلې او دا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه دي ویلې دا انس ابن مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ویلې نو هر ځای کې چې تفسیر حدیث را واخلي او یا د فقه کتاب کې حدیث راشي نو بدونډ تحقیق نه به یې نه قبلوي بلکې یو ځل به یې غور څوي محدثینو ته چې د هغوي په زبان دا حدیث څنګه دي نو ګوره ده اوس موقوف نه مرفوع جوړ که ځکه دا د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ قول نه دي داد حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قول دي.

همدغه عبارت د علامه بقاعي علامه شربیني رَحِمَهُ اللَّهُ په تفسیر السراج المنیر مکتبه حقانیه جلد ۴ صفحه ۴۳ کې هم نقل کړي او بیا وروستو فرمایي:

وعن بعض المتقدمين كنا نصلي فلا يُرى بين اعيننا شيء ونرى احدنا الان يصلي فترى بين عينيه ركبة البعير فلا ندري اثقلت الرؤوس ام خشنت الارض وانما اراد بذلك من تعمد ذلك للنفاق.

ترجمه: د بعضې متقدمینو نه نقل دي چې مونږ خو هم دوام سره مونځونه کوو خو زمونږ تندو کې څه ټاپې نه ښکاري مونږ ګورو اوس یو کس نن وخت مونځ شروع کړي ګوري

تندي کې زنګون د اوښ او چاپ پيدا شي پوهيږو نه چې درانده کړې شو سرونه او که سخته ځوله ځمکه هغه وايي چې مونږ به مونځونه کول مونږ کې نه پيدا کيدل اوس چې دې لږ وخت مونځ شروع کړي بيا په کې پيدا شي چې دا ځمکه زيږه شوه خشونة په ځمکه کې راغې او که سرونه درانده شو سرونه خو هم د پخوانيو درانده وه او ځمکه هم پخواني زيږه وه داسې هوار کانړي چيرته وه نو چې هغوي کې نه پيدا کيدل او دلته اوس په قالينه پيدا کيږي نو دا د زړه ځه تورو والې دي چې تندي ته رابهر شوي دي .

وانما أراد بذلك من تعمد ذلك للنفاق .

صاحب د تفسير وايي مراد د متقدمينو رد په هغه چا دي چې قصدا دا ټاپه پيدا کوي او دوي ټول قصدا پيدا کوي ټول کوشش کوي چې دا پيدا شي دا جنتي محراب ورکې راشي او چاکې چې ډيره غټه وي هغه دوي کې غټ امير وي او که همزې نه دي حا (حا) جوړه کړه نو سم ورسره لږي ، يعني لوي او غټ حمير صيب وي .

روح المعاني تفسير دا ليکلي چې کوم څوک تعمد په دې کوي چې دا پيدا شي .

وذلك محض رياء ونفاق يستعاذ بالله تعالى منه .

چې قصدا وايي دا پيدا کړي او کوشش په دې کوي دا خو وايي خالصه ريا او منافقت دي د خداى په ذات استعاذه له دغه حال نه غوښتل په کار دي .

اوم رد په دغه توره ټاپه د حضرت ام المؤمنين ميمونه رضي الله عنها:

ابن ابي شيبه څومره لوي انسان دي په دې ټاپه باب لږوي : باب من کره أن يؤثر السجود في وجهه ، چا چې بد ګڼلي دا چې تندي کې توره ټاپه وشي جلد ۱ صفحه ۲۷۳ کې د ميمونې رضي الله عنها قول پيش کوي :

حدثنا عمر بن ايوب عن جعفر بن برقان عن يزيد بن الاصم قال قيل لميمونة رضي الله عنها ألم ترى الى فلان ينقر جبهته بالارض يريد ان يؤثر السجود فقالت دعه لعنه ملح .

ترجمه : حضرت يزيد بن اصم فرمايي چې حضرت ميمونه رضي الله عنها ته وويلې شو چې فلاني ته دې خيال نه دي چې هغه تندي ټکوي په ځمکه دې لپاره چې تندي کې توره ټاپه

پيدا شي حضرت ميمونه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ورته وفرمايل پرېږده هغه به ريا كار وي.
يعنې تندو كې تور داغونه خو د رياكارانو خلكو پيدا كيږي.

اثر د حضرت مجاهد رَحِمَهُ اللَّهُ رد په دغه توري تاپې :

سنن البيهقي الكبرى جلد ۲ صفحه ۲۸۷ دلته اوس گوري امام مجاهد رَحِمَهُ اللَّهُ څنګه رد كوي :

أخبرنا ابو نصر بن قتادة انبأ ابو منصور العباس بن فضل الضبي الهروي ثنا احمد بن نجدة ثنا سعيد بن منصور حدثنا جرير عن منصور قال قلت لمجاهد سيماهم في وجوههم من اثر السجود أهو اثر السجود في وجه الانسان.

دا دغه اثر دي چې مخ د انسان كې راځي :

فقال لا . امام مجاهد رَحِمَهُ اللَّهُ وايي دا نه دي.

ان احدهم يكون بين عينيه مثل ركبة العنز.

يو كس مونږ گورو چې د هغه په تندي كې د چيلي د زنگون په شان چاپه وي.

وهو كما شاء الله يعني من الشر . هغه هغه شان خداى ته پته ده چې څومره شري وي.

لكنه الخشوع . ليكن د دغې نخښې نه مراد عاجزي ده ، انظر تفسير طبري.

دا مذكوره روايت تفسير الطبري جلد ۲۲ صفحه ۲۶۴ كې هم نقل كړي دي.

دارنګې همدغه تفسير جلد ۱۱ صفحه ۳۶۹ كې م ذكر شوې ده.

او بل روايت د مجاهد رَحِمَهُ اللَّهُ دا الفاظ راغلې دي :

لا ان احدهم يكون بين عينيه مثل ركبة العنز وهو اقسى قلباً من الحجارة ولكنه نور في وجوههم من الخشوع.

د كوم سړي تندي كې چې توره تاپه وي د هغه زړه د كاڼې نه هم سخت وي.
الكشف والبيان للثعالبي جلد ۱۲ صفحه ۲۴۳ :

قال منصور سألت مجاهد عن قوله سبحانه وتعالى سيماهم في وجوههم اهو الاثر يكون بين

عيني الرجل قال لا ربما يكون بين عين الرجل مثل ركبة العنز وهو اقسى قلباً من الحمارة لكنه نور في وجوههم من الخشوع.

دغه حواله چې زړه يې د کاڼړي نه هم سخت وي او ټاپه ورکې وي تفسير قرطبي جلد ۱٦ صفحه ۲۴۸ کې ذکر کړې دي.

دارنګې آلوسي رَحِمَهُ اللَّهُ په تفسير روح المعاني جلد ۱۹ صفحه ۲۳۷ او تفسير البحر المحيط جلد ۱۰ صفحه ۹۹، او البحر المديد جلد ٦ صفحه ۱۹۸ او المحرر الوجيز جلد ٦ صفحه ۱٦۲ دي ټولو دا حواله ذکر کړې ده.

دريم رد امام مجاهد کوي:

ربما كان بين عيني من هو اقسى قلباً من فرعون. ډير کرته دا توره ټاپه د هغه سړي په تندي کې راپيدا کيږي چې د هغه زړه د فرعون د زړه نه هم سخت وي.

فتح الباري دابن حجر عسقلاني جلد ۱۳ صفحه ۳۹۹:

قال منصور عن مجاهد هو الخشوع. تواضع مراد ده.

بيا منصور وايي چې ما ورته وويل:

ماكنت أراه إلا هذا الاثر الذي في الوجه. منصور امام مجاهد ته وايي چې ما داسې ګمان کوو چې دا به دغه ټاپه وي په تندي کې.

فقال. ماته امام مجاهد وويل.

ربما كان بين عيني من هو اقسى قلباً من فرعون.

ډير کرته وي دا ټاپه په تندي د هغه چا کې چې زړه يې د فرعون نه هم سخت وي دا خبره چې زړه يې د فرعون نه هم سخت وي ذکر کړې بحر العلوم د سمرقند جلد ۴ صفحه ۱۷۳ کې او تفسير ابن کثير جلد ۴ صفحه ۲٦۰ کې هم ذکر کړې.

څلورم رد دا چې امام مجاهد دا ويلي:

ليس الاثر في الوجه ولكنه الخشوع.

چې دا په مخ کې څه اثر نه دي بلکې دې نه مراد عاجزي ده هغه هم رد د امام مجاهد

رَحِمَهُ اللهُ جو يرېږي چې دغه معنى نه ده مراد چې خلكو اخيستې ده .
دا مذكور روايت د امام مجاهد الدر المنثور جلد ۹ صفحه ۲۳۶ تفسير روح المعاني جلد ۱۹ صفحه ۲۳۷ کې ذکر کړې دي .

بل روایت د حضرت مجاهد رَحِمَهُ اللهُ:

دارنګې ابن ابي شيبه په خپل مصنف جلد ۱ صفحه ۲۷۳ کې د حبيب بن أبي ثابت روايت پيش کوي :

عن حبيب بن ابي ثابت قال شكوت الى مجاهد الا ثر بين عيني .

دده به بد راتلل شاګردان به چې ورته ناست وه چا کې به چې ټاپه وه هغه سري به يې دباوه وه مونږ ته هم دغه ده څو مره شاګردان ناست دي يوه کې هم توره ټاپه نه ښکاري يو کال راته يو ناست وه تندي کې ټاپه وه چې دا مسئله شروع شوه دا پټکي يې ورو ورو راکوزه وه هغه ټاپه چيرته پټيده او دا طالبان چې يو يو روايت تيرېږي هغه طالب ته به يې کتل او هغه سره د تيبنتي لاره نه وه هغه هم حيران وه چې په دې ورځ ولې راتلم چې بيخي راغلي نه واي نو اوس ګورم يوه کې هم نشته ده او چې کوم اهلسنت احناف وي هغوي کې دا شي نه وي .
د اهلسنت مشائخ وګوري هغوي کې دا شې نه وي ډير ډير مونځونه کوي دا لوي لوي پيران او علماء او که په پنجاب کې چا کې پيدا کيږي او پيدا شوې وي هغه به د دعوت اسلامي په جال کې ګير شوې وي او که دلته کوم پير صاحب يا شيخ کې پيدا شوې وي هغه به د تبليغي جماعت په جال کې ګير وي دوي سره به تيج وي دې دوه جماعتونو کې چې را ګير شي دا څيزونه په کې پيدا کيږي .
دا دعوت اسلامي والا يو ځل دلته راغله ديارلس (۱۳) څوارلس (۱۴) کاله مخکې خبره ده تقريباً نو دلته راغله زه ناست وم ما درس کوه دوي سې روزي ته راغلې وه تقريباً څوارلس پنځلس کسان وه ما نه يې تپوس وکړو چې داد صديق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مسجد دي ما ورته وويل ها و خدمت څه دي وايي مونږ د کراچي نه راغلي يو هلته مرکز کې مونږ ته ددې مسجد نوم راکړل شوې دي .
ګوري ددوي تحريک ته د کراچي مرکز نه هم دوي ته پته لږي چې دلته يو ملا صاحب دي تبليغي جماعت سره وران دي نو تاسې به پريږدي ورشي ورته .

نو ما ورته وويل چې دلته يو بل مسجد هم په دغه نوم شته دي هغه يې درته ليکلي دي هلته ورشي نو روان شول چې هلته لاړل لږ وروسته بيا راغلل وايي نه هغه نه دي دا مسجد مونږ ته بنودل شوې له جيب نه يې کاغذ رابهر کړو وايي ګوره ستا نوم پرې ليکل شوې دي ، ما ورته وويل چې دلته خو زه تبليغ کوم ستاسو ضرورت نشته دي نو هغه يوه آواز راکړو چې مونږ درود والا يو ما ورته وويل چې زه دې هم پيژنم خو دلته ځای نشته لاړ شي ومې شړل .

دلته مونږ سره خوا کې د تبليغي جماعت والا مرکز دي نو هلته ورغله هغوي ورته ځای ورکړو او د هغه مرکز امير تر دري شپو ورته دعوتونه کول او د مرکز کشران تبليغيان ډير په غصه وه وايي دا بريلويان يې دلته ډيره کړي او هغه مشرانو به ورته وويل چې دا د دين کار کوي کار ورسره مه لري دا دواړه خپلو کې تيج دي دا اميران يې ښه پوه دي چې يو مشن دي يو مقصد دي روپې برطانيه نه مونږ ته راروانې دي مقصد دا چې عالم بدنام ،شيخ بدنام، مجاهد بدنام دا دري مقاصد و ته دوي راغلي دي او کفار ښه پوره په دغه مشن کې کامياب شول مثلاً ته به د پنځوسو کالو د بخاري شيخ الحديث يې او چې کله ګادي ته پورته شي نو په تا به آواز کيږي امير صاحب دلته کينه دا به ستا لقب وي.

او چې کوم سړي دري ورځې تيرې کړې وي هغه به هم امير وي او چې څوک ډيره لري او هسې غل وي هغه هم امير صاحب دي او شيخ الحديث هم امير صاحب دي نو د علم او د علماو خو يې بنياد وويسته .

او مشائخ خو پريږده هغه خو اول قدم کې دا تربيه ورکوي چې داد شرک اډې دي .

او مجاهدين نو په دعوت وای کار کيږي دې ته څه ضرورت دي د طالبانو د حکومت په آخري کال کله چې طالبانو شکست وخوړ نو هلته رائيوند اجتماع وه نو د مشر ملا صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ نه يو وفد راغې يو خط ورسره د ملا عبد السلام ضعيف په لاس ليکل شوې وه ما ته هغه طالب حکايت وکوه چې ملا عبد السلام ضعيف خپله ماته دا قصه وکړه چې مونږ ته ملا صاحب وويل او زه دلته سفير وومه چې تاسو يو خط وليکي او يو وفد وليږي خط هم ورکړي او دوي نه مطالبه د دعاء هم وکړي او د چندې مطالبه ترې نه وکړي چې دا ډيره غټه اجتماع ده کله لږ روپې هم واچوي نو ډير شي جوړيږي .

نو وايي ما خط وليکه د عبد الوهاب په نوم کوم چې د تبليغي جماعت مشر وه او وفد

مې وليږه او د وفد سره د جماعت اسلامي څه کسان وه هغوي ته يې دا خط ورکړې وه هغه کسان چې هلته تللې وه عبدالوهاب ته چا نه پرېښو دل بيا په هغه وخت کې اوصاف اخبار يا هغه مضمون را اخيستې وه نو چې انتظاميه والا دا وفد عبدالوهاب ته نه ورپرېښوده نو شور جوړ شو بيا جماعت اسلامي والا ځان يو ځاي ته ورسولې وه.

نو عبدالوهاب وويل چې دا څه مسئله ده دا شور څنګه دي چا ورنه وويل چې دا څه کسان دي وفد ده خط تاسو ته راوړي هغه وايي ورته وويل چې وفد مه راپرېږدي خط ترې راوړي کله چې يې وايي خط راوړ نو چې خط يې کتلې او د جهاد خبرې په کې وې نو خط يې شلولې او غورځولې ده او بيا وايي خپله پاځيده چې دا دور اوس ددې خبرو نه دي چې کافر په دعوت او نرمه مسلمانيږي نو توري ته څه ضرورت دي نو دا مضمون يا اوصاف اخبار د هغې اجتماع را اخيستې وه خور کړې وه.

نو اوس هم چې څوک لاړ شي کابل ته او د مولوي عبدالسلام ضعيف نه پوښتنه وکړي چې تبليغي جماعت والا څنګه خلک دي نو هغه ورته دا مذکوره قصه کوي چې دا ډير بې دينه قوم دي او مونږ د جهاد د چندې لپاره ورغلې وو او مونږ يې خفه کړې وو.

اوس تول پرې پوه شوې دي زما يو کيسټ چا وړې وه شاه منصور شيخ ته هغه شيخين چې دي کوم چې وړه دوره تدريس کوي دوې ته او دغه کس ورسره وړه دوره کوله هغه کس ما ته قصه کوله چې کيسټ مې ورکړه د شپې کور کې اوريدلې وه سحر وايي راغې ما ته يې وويل طالب جانه ديخوا راشه وايي کمره کې يې کينولم ما ته يې وويل چې څه خبرې دې مولوي صاحب کړي زما هم دغه عقيده ده د تبليغي جماعت په رابطه خو زه دې ته حيران يم چې دې دور کې څومره دوي ډير دي دا مقابله دې کوي څنګه خلک اوس دا نه شي کولې ځکه ډير شوې دي ترې نه.

يو ځل يو پروګرام کې زه د ډاګي مولانا صاحب سره ناست وم مه يو څه کسان نور هم وو يو طالب ده ته وويل صوابي نه راغلې وه چې هلته مونږ ترجمه کوله يو تبليغي امير وويل چې دا قرآن کريم اجتماعي کتاب نه دي تبليغي نصاب اجتماعي کتاب دي او قرآن کريم بند کړي دد په ځاي به دا فضائل اعمال درس کولې شي.

شيخ صاحب ته يې دا خبره وکړه نو شيخ صاحب سر اوچت کړو يو خوا بل خوا يې وکتل

چې څوک تبليغي خو ناست نه دي وايي دا خبره چې تا ماته وکړه دا يې کړې ده يقيناً کافر دي په دې باندې چې دې فضائل اعمال د قرآن کريم په مقابله کې مفيد ګڼي وايي دا خو يقيني کافر دي.

بيا يې سر تيټ کړو غلي وه بيا يې راپورته کړو يو خوا بل خوا يې وکتل چې څوک خو نشته وايي ما په حديثو کې ليدلې وه چې:

فتنة عمياء. يوه ړنده کنه فتنه به قيامت نه مخکې پيدا شي.

وايي د ړندې کنې مقصد دادی چې علماء او عوام به راندوي په کې به روان وي وايي زما يقين دي چې هغه فتنه د تبليغي جماعت دي.

دا خبره د ډاکټر شيخ صاحب نه ما په خپلو غوږونو واوريدله او ماته يې دې خبرې دومره خوند راکړو چې جيب کې مې څه وه راوا مې خيستل او ده ته مې په تحفه کې ورکړه ما ويل چې دا خو دې سمه خبره وکړه خو ما ويل کاشکې دې دا خبرې په منبر هم کولې نو اوس به دا مشکل دومره نه وه جوړ.

د طالبانو د امارت په وخت کې ډاکټر شيرعلي شاه صاحب چې د حقانيې مدرسې له نامتو مشائخو نه دي په صوابي کې يوه جهادي جلسه وه په هغې کې شيخ صاحب شيرعلي شاه هم بيان وکړو او په خپل بيان کې يې وويل چې امر بالمعروف او نهي عن المنكر تبليغي جماعت چې کوم کوي دې ته نه شي ويلې او طالبانو ته يې وويل د امر تعريف څه شي دي:

قول القائل للغير على سبيل الاستعلاء افعل.

طالبانو ته يې وويل شرط په کې استعلاء ده کنه وايي چې هاو نو وايي دوي خو سوال کوي استعلاء کومه ده وايي امر بالمعروف هغه ده کومه چې د امارت اسلامي طالبانو اعلان کړي چې که مونځ کوي بنه ده ګنې کوتک درپسې را اخلي استعلاء وايي هلته ده.

او نهي عن المنكر هو قول القائل للغير على سبيل الاستعلاء لا تفعل.

نو وايي امر بالمعروف او نهي عن المنكر چې څوک په تبليغي جماعت چسپانوي نو غلطه کوي ځکه وايي دا نه دي دې کې وايي استعلاء نشته ده.

دوي خو وايي ټول سوال کوي يو بل ته نو ده هم بنه علمي تاويل کړي يو علمي رد يې پرې کړي هغه هم خپل انداز کې په تبليغي جماعت ردود کوي.

شيخ حسن جان صاحب د هغه كيستې هم موجودې دي هغه وړاندې په دې ضمن كې رد كوي وايي چې دوي د اسلام دانچه چې كومه ده په تبليغ او شپږ نمبرو منحصره كړې ده او دا فكر قاصر دي دا هم بنائسته رد دي او رشتيا دوي داسې كوي چې دوي شپږ نمبرو نه اخوا اسلام او دين نه گڼي او دين همدا گڼي او هم دا كشتي نوح گڼي كه دغه كار

چا كوه مسلم يې گڼي كه دا نه كوي نه يې گڼي .

شيخ حسن جان صاحب بيا وايي چې زه چارسده كې چا سره ميلمه وم وايي د سحر مانځه ته لاړمه يو امير د تبليغي جماعت والا وايي بيان كوه وروسته يې بيا وايي خپلو كې يو بل ته ويلې چې دعاء وكړي خداى تعالى دې دا مشائخ هم د دين كار ته قبول كړي وايي ما وويل چې څه خو څوك به ياد وي بله ورځ بيا لاړمه بيا ناست ومه امير صاحب لگيا دي چې دا مشائخ وگوره په بخاري او دې شيانو وخت تيروي دعاء وكړي چې خداى تعالى يې دا خپل دين كې قبول كړي وايي زه ورپاڅيدم ما ورته وويل چې ځناوره د هغه دا الفاظ وه داد بخاري درس څه د دين كار نه دي وايي راته يې وويل چې نه د دين كار دا چې تاسو مونږ سره لاړ شي او دې كار كې مونږ سره كار وكړي .

نو بيا طالبانو هغه چيتونه ورته راليږي چې صيب تاسو ددې په مطلب پوه شوي نه يې بيا دې غصه شوې دي په خندا خندا كې ويلي دي د كتاب المغازي درس دې چې طالبانو نبي عليه السلام غزوې د بدر ته مجاهدين ليږلې وه كه سي روزي ته يې ليږلي وه نو هغه ناست طالبان ټول په خندا شي .

بيا وايي چې صحابه غزوه بني مصطلق ته روان شوي كه چيلي ته يې ليږلي وه داسې او په دې شكل بيا پرې راليږدلي خپل انداز كې هغه هم خپله خواري كړې ده چې دا خلك پوه كړي چې ددې جماعت دا مفكوره قاصره ده دا دين يې راخيستې او منحصر كړې يې دي دې شپږو نمبرو كې نه داسې نه ده خو دا څه نا څه چې ټول غلي پاتي كيږي خبره په ديوبند كې ده ځكه دا شق راوتلې د هغه ځاى نه او دوي ټول د ديوبند په مينه كې ننوتې دي بس دې ځاى كې ددوي خوله بنده ده .

او بريلوي علماء چې د دعوت اسلامي والا نه غلي پاتي كيږي خبره په بريل كيده هلته هغوي ځان ته بريلويان وايي هغې سره دوي څه چل وكړي او خبر نه دي چې دعوت اسلامي

والا د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په درود کې څو مره بې ادبي و کړه شنو پټکو والا چې کله تشناب ته لاړ شي نو چې دويم ورشي هلته ورته ولاړ وي دروازه ټکوي آواز کوي مدينه مدينه چغي وهي ناسو تجربه وکړي او تپوس ونه وکړي ددوي دا کار دي .

ددوي رسالې ما سره دي او د رسالو په غاړه چې کومې کرخې وي د ډول لپاره نو د دوي رسالو کې د هغه کرخو پر ځای جدول دي او په هغه کې مدينه مدينه مدينه يې کرخه او جدول جوړ کړي نو په دغه څيزونو او صلاة سلام نعرو باندې بريلويان دوکه کړل.

او بريلوي حضرات خو څه بنه دي خو څه داسې هم دي چې الصلاة والسلام عليك يا رسول الله دي ورته وويلې نور چې کوناټو ته يې کوتک ونيسي هم وايي نه دا بزرگ ده صلاة او سلام وايي نو دومره احمقان په کې دي چې صلوات او سلام باندې تله دوکه کيږي نو عقيده خو يې وګوره چې عقيده يې څنګه ده بس الصلاة والسلام دا خبره کوه نور چې څه کوي کوه يې نور دوي خواران ړانده دي څه نه وايي ورته .

ماسره اوس دوي په څه وران دي دوي ماته وايي چې ته تقرير ته پاڅيږي الصلاة والسلام عليك يا رسول الله ولې نه وايي نو دا اوس تقرير کې وويل فرض دې ټول بريلي حضرات رانه خفه دي وايي چې غلام حضرت مولانا بيان ته پاڅيږي نو صلوة او سلام نه وايي او بل وايي ځان ته بريلوي نه وايي ، نو زه ولې ځان ته بريلوي ووايمه نه مې استاذ بريلوي وه نه مې پير بريلوي وه نه د بريل د علاقې يمه نو په کوم نسبت ځان ته بريلوي ووايمه او نه بريل مسلک ګڼمه چې دا ګڼې مسلک دي اوس ما نه په دې خفه دي چې ولې ځان ته بريلوي نه وايي .

يوه راته کراچي نه ټيليفون وکړو وايي که ته هر څومره ځان ته بريلي ونه وايي نو خلک خو درته بريلوي وايي نو ما ورته وويل چې خلک خو دلته ماته شيعه هم وايي او خلک راته مشرک هم وايي بدعتي راته هم وايي نو د خلکو په ويلو خو زه هغه نوم په ځان نه شم کيښودلې کنه .

نو لوي فساد خلکو ديوبند او بريل نه جوړ کړو ديوبند او بريل کې فساد نه وه خلکو تري جوړ کړو هغه خو اداري وي د دين خدمتونه دواړو کړي د حنفيت خادمين دي دواړه بس

دومره فرق یې وه چې په دې بریل تصوف طریقت غالب وه او په دیوبند شریعت غالب وه نور داداسې نه چې گڼې یا یو طرف یا بل طرف کافر وه داسې نه وه چې گڼې احمد رضا خان بریلوي د کفر اډه خلاصه کړې وه لکه بعض دیوبندیان چې دا نظر لري چې یا مشرک وه یا کافر وه نه داسې نه ده هغه یو حنفي وه د هغه فتاوی رضویه وگوري اول نه تر آخره پورې د حنفیت نه بهر کیږي نه او ښه قوي دلائل د احنافو وایي او ښه کلک حنفي دي څومره چې هغه په حنفیت کلک وه هغو نه دا نور نه دي وروسته له هغې نه خلکو یوه عجیبه قیصه جوړه کړه او مشن یې ترې جوړ کړو دله یې ترې جوړه کړه مسلک یې ترې جوړ کړو دا د خلکو زیاتې دي له هغه سره هغه دا نه دي ویلې هغه د شیعه گانو په کفر هم دلائل ویلې.

او اوس راشه ښکته د نن صبا بریلویانو ته څه شقونه دي ددوي هغه نومونه تاسو کتلي دي سجاد نقوي نو دا اوس د شیعه گانو تخلص نه دي چې ته یې په ځان ږدي او ټول چې چیرته وي رضا به په کې راځي نو که چیرته یې احمد رضا خان ته منسوبوي بیا هم ښه ده او که امام رضا ته یې منسوبوي هغه خو بد سړي نه وه خو د شیعه گانو امام خو وه کنه، نو دغه فرقونه کول خو په کار دي ددوي دغه القاب ددوي دانومونه.

د پنجاب د بریلویانو نومونه ټول تاسو وگوري ځان ته یې د شیعه گانو نومونه ایخي دي القاب یې ځان ته د شیعه گانو وضع کړي دي.

نو اوس یو خوا پاند دي بلخوا پړانګ دي که څه نه وایو نو خالق نه یریږو او که څه وایو نو دوي ته حیران شو جانبین بیا خفه وي نو دعوت اسلامي چې کوم دي خطرناک تنظیم دي دا خبره مونږ ښکاره کوو او بریلویانو ته مونږ چیلنج هم ورکړې دي.

مونږ سره خوا کې څه بریلویان دي هغوي نه په دې ما باقاعده خط هم لیکلي دي چې الله سے ہونے کا یقین مخلوق سے نہ ہونے کا یقین دا عقیده دعوت اسلامي ساتي او ته یې تائید کوي داد سرکاني په نوم باندې چې کوم بریلوي دي ما دري پاڼې خط ده ته لیکلي دي ته یې تائید کوي په دې مسئله باندې علمي مباحثې ته ځان تیار کړه او یا خپل عوام پوه کړه چې دا غلطه عقیده ده او دغه شان توره تاپه چې د دعوت اسلامي او تبلیغي جماعت په تندو کې پیدا ده.

کوم علماء د دیوبند چې د تبلیغي جماعت تائید کوي زمونږ ورته چیلنج دي مونږ سره

دي په دې خبرو ته کيني او کوم بريلوي چې ورته قائل دي د دعوت اسلامي پرچار کوي هغوي ته هم زمونږ چيلنج دي هغوي دې هم مونږ سره په دې خبره کې دا غلطه تاپه ده داد خوارجو نخښه ده داد شيعه ګانو په تندو کې پيدا کيږي داد اهلسنت په آثارو کې نشته.

نو بيرته خپلې خبرې ته راځم : مصنف ابن ابي شيبة جلد ۱ صفحه ۲۷۳ کې د مجاهد رَحِمَهُ اللهُ هغه روايت نقلوي :

عن حبيب بن ابي ثابت قال شكوت الى مجاهد الاثر بين عيني فقال لي اذا سجدت فتجاف.

ترجمه : حبيب بن ابي ثابت رَحِمَهُ اللهُ وايي شکايت مې وکړو د دې تاپې چې دا پيدا نه شي.

فقال لي اذا سجدت فتجاف برواية فتخاف برواية.

ابن بطال په شرحه کې فتخاف ته ترجيح ورکوي.

والمحفوظ عندي بالخا فتخاف معنى خفف نفسك وجبهتك على الارض.

دا خپل ځان او تندي په ځمکه سپک بږده زور مه ورکوه ورته.

نهم رد د حضرت شعبي رَحِمَهُ اللهُ په دغه توري تاپې :

عن حريث عن الشعبي انه كره الاثر في الوجه. مصنف ابن ابي شيبة جلد ۱ صفحه ۲۷۳.

ترجمه : حضرت حريث فرمايي چې حضرت شعبي رَحِمَهُ اللهُ په تندي کې تور داغ دير بد ګڼلو.

دا بعضې حقائق مونږ د مجبوري نه وايو چې دوي نه پوهيږي په خپلو ښو باندې دير مسائل داسې دي چې هغې کې به بريل مونږ سره متعهد وي هغوي به هغه مسئله پرچار کوي مونږ به يې هم کوو خو مونږ په دې نيت نه ده کړي چې ګڼې زه د بريل خادم يم هغوي ته خدمت کوم مونږ د اهلسنت والجماعت د حنفيت تائيد کوو که يوه مسئله بريلويانو خپله کړې وي او هغه د حنفيت وي هغوي ته په کې فائده ورځي ور دې شي هغوي هم احناف دي خو زه د حنفيت مؤيد يمه د بريلويت او ديوبنديت مؤيد نه يمه.

که څوک په ديوبنديانو رد کوي د ديوبنديانو بعضې کتابونو کې څه خبرې دي بريلويان پرې اعتراضات لري نو هيڅ قسم پرتوګ يې مونږ نه شو جوړولې تاسو ته هم وايم؛

چې مه په کې غلط تاویلات کوي او مه ورته پرتو گونه جوړوي.

که یو چا په یوه مسئله کې غلط تاویل کړي و وایه چې غلط تاویل یې کړې بښه یې نه دي کړي چې داسې ویلې دي نو د بریل خوانه د دیوبند په کتبو به اعتراضات وي هغوي دې اعتراضاتو کې چې کوم څوک تاویلات لټوي چې نه دا یې ښه کړي دي دا تاویل او هغه تاویل هسې بد کوي بښه یې نه ده کړي غلط یې ویلې.

او بعضې خوبونو نه دي اخذ نه کوي خوب داسې وي چې هغه تاویل لري تعبیر لري او د هغې نه سیوا بعضې کمزورې شوې دي د اشرف علي صاحب په څه کتابونو اعتراضات لري د اسماعیل په څه کتابونو اعتراضات لري اسماعیل چې کوم دي داد شاه محمد اسحاق صاحب زوي وه د شاه عبد العزیز صاحب وراره دي د شاه ولي الله صاحب لمسې دي خو که ده ته څوک حنفي وایي زیاتې کوي دې په دې کورنې کې اهل حدیث وه ده به رفع الیدین کول په دې رفع الیدین شاه عبد العزیز صاحب مناظره ورسره کړې وه نو په دې، دې دیوبندیان نه دو که کیږي چې گڼې د اسماعیل پسې ولې خبرې کوي ښه کوي چې خبرې پسې کوي.

که تاسو د هغه کتابونه مطالعه کړي نو د هغه او د اهل حدیثو هیڅ فرق نشته دي څه عقائد چې اهل حدیث لري او تکفیر د امة مسلمه کوي دې یې هم کوي نو داسې څه اعتراضونه بریلویان د دیوبندیانو په کتابونو لري او بعضې بیا زیاتي کوي لکه محمود قاسم نانوتوي باندې اعتراض کوي بې ځایه دې هغه باندې دا اعتراض کوي چې ده داسې ویلې دي ولو بالفرض که چیرته نبي پیدا شي نو ختم نبوت کې تاثیر نه پریوځي.

نو اعتراض یې دا کړي چې نبي خو پیدا کیږي نه نو ده ولې داسې ویلې ولو بالفرض که چیرته نبي پیدا شي دلته داسې ویل په کار وه ولو بالفرض که مدعي د نبوت پیدا شي نو ختم نبوت کې څه تاثیر نه پریوځي.

الفاظ روغ هم داسې دي او دده غریب هم دا مقصد دي او دا کتاب یې هم په ختم نبوت لیکلي دي ولو بالفرض که چیرته نبي پیدا شي نو نبي خو نه پیدا کیږي دوي دا لفظي تنازع کې دا غریب را تینگ کړي دي و گوره دا وایي د ختم نبوت منکر دې منکر نه منکر نه دي هغه وایي ولو بالفرض والتقدیر که چیرته مدعي د نبوت یې نه ده ویلې نبي پیدا شي یعني نبي خو نشته یو سړي وایي زه نبي یمه نو ختم نبوت کې څه تاثیر نه راځي خبره د هغه روغه ده خو

دا الفاظو کې د نبي په ځای مدعي نبوت په کار وه نو د يو مؤمن قول کې به تاويل کوي نو د هغه مقصد همدغه مدعي د نبوت دي نو دا اعتراض په محمود قاسم نانوتوي بې ځايه دي .

او مسئله د امکان الکذب چې د خدای تعالی نه د دروغو وويل ممکن دي دا چې هر چا چېرلي بد يې کړي او د ديوبند په علماء کې پرې چا قول کړې دي بريلويان پرې اعتراضات لري دا غلطي ده د هغوي او د هغې لپاره پرتوگ جوړول ښه کار نه دي د ديوبند بعضې علماء د امکان الکذب په مسئله قائل وه چې خدای تعالی دروغ ويلې شي که نه شي ويلې نو وايي قادر دي په دروغو ويلو باندې دروغ ويلې شي .

نو داد خالق د ذات سره ډيره بعيده خبره ده او له دې ځای نه چې ان الله علی کل شيء قدير نو دا بې ځايه خبرې ولې چيړي بل څوک به تپوس وکړي په خپل شريک قادر دي که نه دي اوس به دلته دا وايي چې په شريک هم قادر دي ، دې ځای کې تمهيد د عقائدو چې کوم کتاب دي ليکلې دي چې په دروغو باندې په خپل شريک باندې دا څيزونه مستثنی دي د ان الله علی کل شيء قدير نه په استثناء عقلي سره دا مستثنی دي ترې نه دا به دلته ييخي چيړي نه چې په دروغو قادر دي کنه او په شريک قادر دي او که نه .

دغه مسئله دلته چيړل بې ادبي ده د خالق د ذات سره ولې دا بحث اچول کيږي چې ته په دې ځای کې دا اعتراض را واخلي چې خالق په دروغو قادر دي که نه او بيا دلته تفسير دا وکړي چې په دروغو هم قادر دي نو د ديوبند بعضې کتابونو کې دا الفاظ دي د امکان الکذب خبره ده دا غلطه ده چې هر چا کړې ده .

بعضې بريلوي حضرات مونږ ته په ټيليفون دا وايي چې د ديوبند څه عبارت دي تاسو يې تائيد کوي او مونږ يې تائيد نه دې کړي او نه يې تائيد کوو دا غلطي او خامي دي او مونږ د ديوبند متبعينو ته دا وايو چې هغې ته څه پرتوگ مه جوړوي کوم يو شي کې چې جوړيږي لکه د محمود قاسم نانوتوي سره دوي ضد کړې دي .

او څومره تعصب د بريلوي حضراتو لخوا روان دي دلته نمک مندي کې يو طالب را ته قصه کوله چې يو بريلوي مونږ سره سبق کې وه او ډير په سبق پوهيدو هم نه او هغه هم پيژنمه چا چې دا خبره کړې ده نو وايي ناست وو کلاس خلاص شو تشناب ته تللو وايي ما ته يې

وویل چې دا کتابونه لړ واخله د دیوبند ته څمه نو تشناب یا لیتمرین ته یې دیوبند ویلي نو دومره تعصب د بریلویانو لخوا روان دي چې دیوبند ته لیتمرین وایي .

ددوي بیا دا عقیده ده چې دیوبند د کفر مرکز دي دا غلطه خبره ده دیوبند د کفر مرکز نه وه هغه د علم مرکز وه د حنفیت اډه وه دا چې په منتهی کې هریو شي زیب بد لیږي مونږ او تاسې ټول امتیان د نبي عَلَیْهِ السَّلَامُ یو اول صحابه څنګه وه تابعین څنګه شو وروسته څنګه شول اوس څنګه دي بیا به څنګه وي ګوره رابهر شوي د یو مرکز نه یو او په منتهی کې راکې څومره دلې پیدا شوې او څومره دا خلک غلط شول نو اکابر نه یې بد نامول په کار دي باندې مدرسه د دیوبند د کفر مرکز نه وه بلکې د علم او حنفیت اډه او مرکز وه .

او دغه شان د بریل مدرسه د شرک اډه نه وه د حنفیت اډه او مرکز وه لا اقل په هغوي شریعت غالب وه او په دوي طریقت غالب وه او س هم داسې دي څومره بریل مزاج چې دي طریقت کې ننوتي دي څومره دیوبند مزاج چې دي شریعت کې ننوتي دي دا هغه ځای نه دا مسئله همدغه شان را روانه وه او دا اصل کې د شاه ولي الله صاحب د کورني نه دا مسئله جوړه وه د شاه ولي الله صاحب دوه ځامن وه شاه محمد اسحاق شاه عبد العزیز دا شاه عبد العزیز چې وه طریقت پرې غالب وه او شاه محمد اسحاق صاحب باندې شریعت غالبه وه د دیوبند شاخونه ټول شاه محمد اسحاق صاحب ته رسیږي او د بریل شاخونه شاه عبد العزیز صاحب ته رسیږي .

دا بیا په شاه ولي الله صاحب کې سره راغونډیږي او د یو ځای نه رابهر شوې دي د چا استاذ چې طریقت ته زور ورکوي شاګرد یې خپله طریقت ته مائله وي او کوم استاذ چې شریعت ته زور ورکوي شاګرد یې شریعت ته مائله وي دغه یو فرق ددوي مینځ کې وه دا نزاع ورځ په ورځ په ګرمیدو ده چې انتهاء به یې کوم ځای ته رسي داد دیوبند بعضې کتبو کې عبارتونه وه هغې ته ما اشارات وکړه چې تائید یې مه کوي .

او د بریل خامي دادي چې زیات بریلویان نن صبا د شیعه ګانو سره ټیچ دي نو دا ددوي عظیم عیب دي په دې دوي د اهلسنت نه وځي چې څوک د شیعه ګانو سره ټیچ وي .

لسم د حضرت ضحاك رَحِمَهُ اللَّهُ رد په دغه توري تاپي :

قال ضحاك: اما انه ليس بالندب في الوجوه. الكشف والبيان للثعلبي جلد ۱۲ صفحه ۲۴۳.

ترجمه : حضرت ضحاک رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمایي دا هغه لوندوالې په مخ کې نه دي یا چې مراد ددغه نخښې نه په مخونو کې د زخم نشان نه دي .

یو لسم د بعضې متقدمینو علماو رَحِمَهُمَا اللّٰهُ رد په دغه تورې تاپې :

وعن بعض المتقدمين كنا نصلي فلا يُرى بين اعيننا شيء ونرى احدنا الآن يصلي فترى بين عينيه ركبة البعير فما ندري اثقلت الروس ام خشنت الارض وانما اراد بذلك من تعمد ذلك للنفاق. الكشاف جلد ٦ صفحه ٣٦٠، تفسير السراج المنير جلد ١ صفحه ۴٢٠٢، تفسير الآلوسي جلد ١٩ صفحه ٢٣٦، دا عبارت مخکې تیر شوې وه .

المبحث الخامس : په ذکر د خوارجو او د تورو تاپو د هغوي کې :

ان هذه السيماء المختلق السوداء كانت في جباه رؤساء الخوارج واهل الزيغ .

دا مونږ بار بار چیلنجونه ورکړي چې څوک دي دا تاپه د محمد مصطفی صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په سیرت کې وه بنایي ګوره د هغه مبارک د ږیرې سپین ویښتان هم صحابه وو شمارلې د هغه مبارک د سینې ویښتان یې هم شمارلې چې سینې یې ویښتان لرل په مینځ کې طویل السربة وه د هغه مبارک ختم نبوت هم بیان شوي دي د هغه مبارک د مخ رنګ هم بیان شوې دي د هغه مبارک پوزه وریزې بانه هر څه په شمائل کې مذکور دي نو

دا دومره غټه تاپه په کې څنګه نه بیانیږي چې دې تندي کې یو تور تاکي هم وه عیاذاً بالله دا خو هم سیرت را اخیستل په کار وه کنه د صحابه کرامو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ تمام سیرت شمائل بنودلې شوي دا دې څوک وښائي خلفاء صحابوو کې چې دا تاپه په کې وه یو لاکھ څلیریشت زره زیات او کم انبیاء تیر شوي دي د یو په سیرت کې دي څو وښایي چې د هغه په تندي کې دا اثر موجود وه دا ائمه محدثین څلور امامان د هر چا په سیرت کې که چا دا ثابته کړه چې تندي کې تاپه وه مونږ منو ورسره دا څوک نه شي خودلې .

بلکې مونږ اوس دا ښایو چې دا تاپه د ذوالخویصرة په تندي کې وه او دا تاپه د عبدالرحمن بن ملجم المرادي چې د حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قاتل وه د هغه په تندي کې وه د

غلطو خلکو په تندو کې پيدا شوې د اشقى الناس په تندو کې پيدا ده .

(۱) اول د خوارجو مشر د ذوالخويصرة په تندي کې توره تاپه وه :

بحواله مصنف ابن ابي شيبة جلد ۷ صفحه ۵۵۹ :

عن هريك بن شهاب الحارثي ، وايي :

جعلت اتمنى ان القي رجلاً من اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم .

دا مې ډيره تمنى وه چې د نبي عليه السلام يو صحابي سره ملاقات وکړم .

يحدثني عن الخوارج .چې ماته د خوارجو باره کې څه احاديث بيان کړي .

فلقيت ابابرزة الاسلمي في نفر من اصحابه في يوم عرفة .اتفاقاً زما ملاقات وشو د ابوبرزة الاسلمي سره د عرفې په ورځ په داسې حال کې چې ملګرې هم ورسره وو .

فقلت حدثني بشيء سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقوله في الخوارج .

ما ورته عرض وکړو چې تاسو ماته هغه احاديث بيان کړي کوم چې تاسو په خپله د نبي اکرم صلى الله عليه وسلم مبارک نه په حق د خوارجو کې اوريدلې وي .

فقال احدثكم بما سمعت اذناي ورأت عيناي اتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بدنانير .

حضرت ابوبرزة اسلمي رضي الله عنه وفرمايل زه تاته هغه احاديث بيانوم کوم چې زما دې غوږونو اوريدلي او يا هغه خبره درته بيانوم کومه چې زما دې دواړو سترګو ليدلې دي هغه داچې حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم مبارک ته د غنيمت چند دنانير حاضر کړې شو .

فجعل يقسمها وعنده رجل اسود مطموم الشعر عليه ثوبان ابيضان بين عينيه اثر السجود.

او محبوب خدا صلى الله عليه وسلم د هغې په تقسيم باندې شروع وکړه نو د غلته يو تور مخ والا کنو ويختو والا سړي وو چې د وه سپينې جامې يې په بدن وي او تندي کې توره تاپه لګيدلې وه .

وكان يتعرض لرسول الله صلى الله عليه وسلم فلم يعطه فأتاه فعرض له من قبل وجهه فلم يعطه شيئًا فأتاه من قبل يمينه فلم يعطه شيئاً ثم اتاه من قبل شماله فلم يعطه شيئاً ثم أتاه من خلفه

فلم يعطه شيئاً .

او د نبي اکرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مخې مخې ته کيدو خو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مبارک ده له هيڅ ورنه کړل دغه سړي بيا د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ښي طرف او ګس طرف او د وروستو طرف نه راغې خو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ورله هيڅ ورنه کړل .

فقال يا محمد صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما عدلت منذ اليوم في القسمة فغضب رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غضباً شديداً ثم قال والله لا تجدون احداً اعدل عليكم مني ثلاث مرات .

دغه سړي وويل اى محمد صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ! نن ورځ تا په دې تقسيم کې هيڅ انصاف ونه کړو ، العياذ بالله ، حضرت رسول اکرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مبارک دې خبرې اوريدو سره ډير سخت غصه شو او بيا يې وفرمايل په خداى قسم تاسو به خپل ځان د پاره زما په شان ډير انصاف والا شخص پيدا نه کړي او دا خبره دوي مبارک درې (۳) ځلې وفرمايله .

ثم قال يخرج عليك رجال من قبل المشرق .

بيا يې وفرمايل چې د مشرق د طرف نه څه خلک به تاسو ته راشي مدينې منورې نه مشرق نجد دي رياض ورته ويلې شي محمد بن عبد الوهاب نجدي هم دلته پيدا شو کيدې شي هغه ته اشاره وي .

كأنّ هذا منهم . ګويا کي داد هغوي نه دي يا هغه خوارج مراد وه چې د حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مقابله کې وه عراق هم په دغه طرف دي .

هديهم هكذا . په دې طريقه به هغوي برابروي .

يقرؤون القرآن لا يجاوز تراقيهم يمرقون من الدين كما يمرق السهم من الرمية .

قرآن کريم به لولي خو د مرې نه به يې ښکته نه تيريږي او د دين اسلام نه به داسې وځي لکه غشې چې د ليندې نه وځي يا د ښکار نه .

ثم لا يعودون اليه . بيا به نه راګرځي دې دين له .

ووضع يده على صدره سيماهم التحليق راځي .

او بيا نبي اکرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مبارک لاس خپل په سينه کيخودلو او وي فرمايل نخښنه

ددوي به د سرو نه خريل وي.

لا يزالون يخرجون حتى يخرج اخرهم مع المسيح الدجال.

هميشه به وي چې راوځي به تر دې چې آخري سړي ددوي به د دجال لښکر سره راوځي.

فاذا رأيتموهم فاقتلوهم ثلاثاً هم شر الخلق والخليقة يقولها ثلاثا.

نو چې كله تاسو دا خلک وليدل جنګ ورسره وكړي مړه يې كړي د! خبره نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دري ځلې وكړه دا ټول خلق او خليقه كې بد خلق هم دوي دي يعنې دا خلق دا وچې او د لوندې د تمام مخلوق نه ناكاره دي.

زمونږ اخذ دلته چې دا كس څوک وه ذوالخويصرة وه دا اتفاق دادی او دې ځای نه استدلال دي.

بين عينيه اثر السجود.

دده تندي كې دا ټاپه وه دا چې د ذوالخويصرة تندي كې توره ټاپه ذكر كړې ده مسند احمد را اخيستي جلد ۴۳ صفحه ۱۱۵ معرب بيروتي چاپ دارنګې مسند احمد غير معرب جلد ۵ صفحه ۴۲ المستدرک على الصحيحن للحاكم را اخيستې جلد ٦ صفحه ۲۵۵.

جامع الاحاديث د امام سيوطي رَحِمَهُ اللَّهُ را اخيستي جلد ۳۸ صفحه ۲۶۹، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد جلد ٦ صفحه ۲۴۲، اتحاف الخبرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة جلد ۸ صفحه ۲۲، غاية المقصد في زوائد المسند جلد ۲ صفحه ۱۸۸، السنة لابن ابي عاصم جلد ۲ صفحه ۴۵۴، فضائل القران للفريابي جلد ۱ صفحه ۱۸۸، مسند والروياني جلد ۲ صفحه ۳۸۵، فتح الباري لابن حجر جلد ۱۹ صفحه ۳۸۹.

فكلهم قد صرحوا ان ذوالخويصرة كان بين عينيه اثر السجود.

نو ما ورسره دومره ليكلي:

لوكان هذا من سيما الصالحين فكيف وجدت في جبهة الطالح الشقي بل اشقى الناس.

كه دا د صالح ټاپه وي نو څنګه د اشقى الناس په تندي كې پيدا شوه.

(۲) دويم د حضرت علي المرتضى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مبارک د قاتل دي عبد الرحمن بن ملجم مرادي بدبخته په تندي كې هم دا توره ټاپه وه، بحواله الطبقات الكبرى لابن سعد جلد ۳

صفحه ۹۳.

عبدالرحمن بن ملجم مرادي چې وه دا خارجي وه کله چې حضرت علي رضي الله عنه د خوارجو نه څه کم څلور زره کسان مره کړل دو لس (۱۲) کسان تري وتښتيدل دوه کسان يمن ته لاړل او هلته يې د خوارجو تنظيم جوړ کړو دوه تري نه عمان مسقط ته لاړل اباضية چې ورته وايي هلته يې تنظيم جوړ که او هر ځای ته دوه دوه کسه لاړل او چې کوم ځای ته به تلل هلته به يې د خوارجو تنظيم جوړوه، عبدالرحمن بن ملجم مرادي چې وه نو نبي اکرم صلى الله عليه وسلم حضرت علي رضي الله عنه يو ځل پروت وه راپاڅيده نو ډيره يې ورته خاورو نه وځنډله ورته وايي اي علي رضي الله عنه ته اشقى الناس پيژني بدبخته د خلکو پيژني هغه غلي شو وايي دا دوه کسان دي تمامو کفارو اشقياو کې دوه اشقى الناس دي :

يو هغه سور ګوتي چې د صالح عليه السلام اوښه يې مره کړې ده، او بل هغه سړي دي :

يدبله على هذه . دې څټ ته يې ګوتې وروړي چې تابه په دې ځای ووهي تر دې چې په وينو به ککړه شي .

هذه . ږيره يې ورته ونيوله دا ږيره به دې په وينو ککړه شي .

دا اشقى الناس دي ټولو کفارو او ټولو اشقياوو کې دادوه کسان بدبخته وخودلې شول.

اتفاق دادی چې هغه قاتل د حضرت علي رضي الله عنه عبدالرحمن بن ملجم مرادي وه داد خوارجو نه وه ده ځان سره قسم وکړو چې ځم به عراق کوفي ته او حضرت علي رضي الله عنه به وژنمه دا روان شو راغې په لاره کې يو چا سره يې شپه شوه هغه هم خارجي وه د هغه د کور هغه جينکي هم وهابياني خارجياني وې نو دې کې دغه خارجي يوه جيني وه دا عبدالرحمن پرې عاشق شو چې شپه يې تيره کړه پرې عاشق شو هغه د چا خبره پرې واسکټ شو .

نو چې عاشق شو په صبا ترې د علي رضي الله عنه مرګ له ياده بهر شو دلته يې جرګه شروع کړه چې دا جيني ماته راکړي پلار يې ورته وايي د جيني شرط دادی چې اول خو يو لاکه درهم غواړي وايي دا به ورکړم وايي دويم شرط يې دې ډير سخت وايي څه وايي دا وايي چې هغه چا سره نکاح کوم چې څوک حضرت علي رضي الله عنه شهيد کړي هغه ورته وويل چې زه خو دې لپاره را روان شوې يمه دا خو ما قسم خوړلې چې زه به يې وژنم هله دې واده

راسره وکړي چې کله ما هغه مړ کړو نو هغه ښځې خارجي د سره په دې شرط عهد د نکاح وکړو چې ته به حضرت علي رضي الله عنه وژني .
نو بیا دې را روان شو بل ملګري هم ځان سره کړو د عراق په کوفه کې کوم مسجد ته به چې حضرت علي رضي الله عنه د سحر مونځ ته راتلو هغې کې شپه تیره کړه حضرت حسن رضي الله عنه به راتلو او د جمعې په وخت کې به له ده سره یو ځای تلو دغه سحر باندې چې حضرت حسن رضي الله عنه راغې ګوري چې پلار به یې مخکې تهجد کړي وه تیار به برابر وه مانځه ته به لاړو حسن رضي الله عنه چې راغې حضرت علي رضي الله عنه بیباني راویښه وي دا بیا ویده کیږي هغه یې راویښه وي دا بیا ویده کیږي هغه راپاڅولو ځوي ته وایي دلته لږ کینه عجیبه خوب مې ولیده .
وایي څه وایي محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم په خوب کې راغې ما ورته عرض وکړو چې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم مشرکانو کافرانو نه یم تنګ کړي دې خوارجو نه ډیر تنګ یم تولو خلکو ته وایم چې کافر دي مړه یې کړي نه یې مني راسره ، وایي تلاوت کوي علماء دې قراء دي څنګه یې مړه کړو مشرکان او کافر خو راسره مني جهاد ته د هغوي یعنې کافرانو مشرکانو د مقابلې لپاره راسره ځي هغې نه ، نه یم تنګ خو دوي نه ډیر تنګ یمه .
وایي ماته رحمت عالم صلی الله علیه وسلم وفرمایل خیري ورته وکړه وایي زه چې راپاڅیدمه ماوویل که خوب کې داسې ویلي چې یا الله زما په شر دوي اخته کړه ددوي د شر نه ما وساته دا مې وویلې نو مراد د شر نه شرِ اخروي وه کنه چې عقیده مې خرابه نه شي دنیوي شر کې خو اخته شو بس را روان شو اوس مسجد ته راځي تیاره ده عبدالرحمن بن ملجم مرادي کوڅه کې ورته پټ ولاړ دې دوه ملګري وه بس چې څنګه راغي حضرت علي رضي الله عنه په ګردن یې ورته ګذار وکړو هغه پریوت دلته عقیل رضي الله عنه موجود وه حضرت
حسن رضي الله عنه هم وه دوي دواړو هغه یو کس وتختیده عبدالرحمن بن ملجم یې ونیوه .
د جمعه سحر وه چې دې ولګیده دومره خبرې وکړي چې زه څو حیات یم دا به وژني نه او چې زه کله وفات شومه بیا ستاسو اختیار دې د شریعت فیصله پرې وکړي د جمعه ورځ دې مبارک زخمي وه د خالي په شپه هم زخمي وه د خالي په سحر کې بیا شهید شو حضرت علي رضي الله عنه بس چې هغه څنګه دفن شو د هغه د قبر د ورکیدو وجه هم دغه ده چې خوارج ډیر

زيات وه اهل بيت په دې باندې ويريدل كه دا معلوم قبر وي هسې نه دا حراميان را نه شي راوي نه سپړي او دلته څه حيوان وغور ځوي او بيا خلكو ته عياذا بالله ووايي چې د حضرت علي رضي الله عنه نه دا شي جوړ شوې وه نو دا دوي ځكه پټ كړو چې د حضرت علي رضي الله عنه قبر پټ دي او چاته يې پته نه لږي چې چيرته دفن دي څوك د افغانستان مزار شريف كې يادوي ځوك يې د عراق په نجف كې يادوي تاريخ نجف ته ترجيح وركوي اهل د روحانياتو او صوفيه چې كوم دي مزار شريف ته ترجيح وركوي.

بهر حال كه مزار كې هر څوك دي كه حضرت علي رضي الله عنه نه دي هم نو ګوري ډير لوي انسان دي ګڼې چې څوك هم ورشي او څه نا څه د تصوف سره وابسته وي په ده كې به يو عجيب تحول راشي او د مزار شريف په سلام زه دوه ځلي تللې يمه يقين وكړي د مدينې منورې نيم خوند په كې دي هغومره سړي ته يو ذوق او خوند ميلاويږي او ډير سړي ورسره بدلېږي اول ځل ما باندې څه چل وشو او دويم ځل چې زه بيا لاړم نو ماوويل چې څه هغه اول ځل وه.

په دويم ځل چې لاړم نو چې څنګه په هغه وردننه شوم هماغه حال بيا راباندې راغې كوم حال چې په اول ځل څو كاله وړاندې زه تللې ومه نو دادې كې يو تاثير دي لوي سړي دي شكوك مه كوي چې دا حضرت علي رضي الله عنه دي او كه نه دي چې هر څوك دي خو ښه سړي دي بهترين سړي دي دا چې جنډه او چتول څنګه دي داد شيعه ګانو رواج دي كتابونو دې باندې رد كړې دي او د افغانستان په ډيرو علاقو باندې د فارس د شيعه ګانو رواجونه اوس هم پاتې دي نو دا جنډا او چتول زمونږ په شريعت كې نشته دي او نه احناف ددې تائيد كوي.

نو دغه عبد الرحمن يې ونيوه كله چې حضرت علي رضي الله عنه دفن شو نو دوي فيصله پرې كوي عقيل رضي الله عنه دا ډير تيز انسان وه حضرت حسن رضي الله عنه خو وويل چې بس مړ يې كړي ختم يې كړي چې قصاص ترې واخلو، حضرت عقيل رضي الله عنه ورته وويل نه دا به ما ته پرېږدي ددې انتقام به زه اخلم ځكه ده دومره جرأت ولې وكړو صبا به زمونږ په هر يو بادشاه كفار او خوارج دومره جرأت او زړورتيا كوي نو بس چاقو يې را واخيست اول يې ترې نه د خپي دا يوه ګوته كټ كړه بيا يې بله كټ كړه پسې بله كټ كړه.

طبقات ابن سعد ليكلي چې د خپو ګوتې ترې كټ كيدې نو ده څه كول:

اقرأ باسم ربك الذي خلق خلق الانسان من علق ، عبد الرحمن تلاوت کوه په تلاوت او ترجمو د چا مه دو که کیږي دا ګوره اشقی الناس دي او تلاوت کوي بیا یې دا نورې ګوتې ترې کټ کړي نو هم تلاوت کوي بیا یې لاسونه ترې کټ کړه نو هم تلاوت کوي ژاړي هم نه او نه څه وایي بیا یې سیخان سره کړه او په سترګو یې ور دننه کړه ده بیا یې هم تلاوت کوه بیا چې ژبه یې ترې کټ کوله نو ده وژړل وایي څکه ژبه رانه مه کټ کوي په دې د خپل خالق د کلام تلاوت کوم دا رانه مه کټ کوي .

ده حالات دا دی طبقات الکبری لابن سعد جلد ۳ صفحه ۹۳:

وكان عبدالرحمن بن ملجم في السجن فلما مات علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و دُفن بعث الحسن بن علي الى عبدالرحمن بن ملجم فأخرجه من السجن ليقتله فاجتمع الناس وجاؤوه بالنفط والبواري والنار فقالوا نحرقه فقال عبدالله بن جعفر وحسين بن علي ومحمد بن الحنفية دعونا حتى نشفي انفسنا منه فقطع عبدالله بن جعفر يديه ورجليه فلم يجزع ولم يتكلم فكحل عينيه بمسمار محمي فلم يجزع وجعل يقول انك لتكحل عيني عمك بملمول مض وجعل يقول اقرأ باسم ربك الذي خلق حتى اتى على آخر السورة كلها وان عينيه لتسيلان ثم امر به فعولج عن لسانه ليقطعه فجزع فقيل له قطعنا يديك ورجليك وسملنا عينيك يا عدو الله فلم تجزع فلما صرنا الى لسانك جزعت ؟ فقال ما ذاك مني من جزع الا أني اكره ان اكون في الدنيا فواقا لا اذكر الله فقطعوا لسانه ثم جعلوه في قوصرة وأحرقوه بالنار والعباس بن علي يومئذ صغير فلم يستأذن به بلوغه وكان عبدالرحمن بن ملجم رجلاً اسمر حسن الوجه افلج شعره مع شحمة اذنيه في جبهته اثر السجود .

آخر کې وایي عبد الرحمن بن ملجم زیړ رنګ یې وه ښائسته مخ یې وه د غاښونو په مینځ کې جدایي وه ویښتان یې د غوږو تر نرمي پورې وه زلفې یې هم پریخې وي او په تندي کې تاپه وه نو ګوري نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ده ته اشقی الناس د تمام دنیا ویلي دي دی دوا .

کسان دي یو په کې دي ده د تمامو نه حتی ابوجهل نه تولو نه اشقی الناس دي او په تندي کې تاپه ده نو که دا چیرته د بنو خلکو په تندي کې پیدا کیدې نو ده کې څنګه پیدا شوه نو دعوت اسلامي د بریلویانو او تبلیغي جماعت د دیوبندیانو دوي کې دا ډیر زیات پیدا شوي دا د بدبخته خلکو علامه ده .

(۳) دارنګې رئیس الخوارج عبدالله بن وهب الراسبي کان بین عینیه اثر السجود.

رئیس د خوارجو عبد الله بن وهب الراسبي چې وه د هغه په تندي کې هم توره تاپه وه.

بحواله الکامل في التاریخ لابن الاثیر جلد ۲ صفحه ۸۲، تاریخ الرسل والملوک للطبري جلد ۳ صفحه ۱۱۵، او تاریخ ابن خلدون جلد ۲ صفحه ۱۷۹، واللفظ لابن الاثیر چې خوارج بیا بعضې د بعضې سره مخ شو او د عبد الله بن وهب الراسبي کور کې راجمع شو او عبدالله بن وهب الراسبي ورته خطبه وویله اوږده واقعه ده نو دې ځاې کې آخره کې وایي :

وکان یقال له ذوا الثفنات. عبد الله بن وهب الراسبي ته به ذو الثفنات ویلې کیده دا ذوالثفنات ورته ولې وایي :

لان جبهته کثفنة البعیر بطول السجود . دومره اوږدې سجدې به یې کولې چې تندي ددې په شان د زنګون د اوښ ګرځیدلې وه .

(۴) څلورم د اکثرو خوارجو په تندو کې د اوښ د زنګون په شان توري تاپې وي بحواله المعجم الاوسط للطبراني جلد ۹ صفحه ۲۵۲، په دې کې کله چې په خوارجو باندې جهاد کیږي حضرت جندب رضي الله عنه فرمایي :

عن جندب قال لما فارقت الخوارج علیاً رضي الله عنه خرج في طلبهم .

خوارج چې کله د حضرت علي رضي الله عنه نه جدا شول حضرت علي رضي الله عنه د دوي جهاد پسې را ووته .

وخرجنا معه فانتهینا الی عسکر القوم . مونږ دې خوارجو ته ورغلو .

فاذا لهم دوي کدوي النحل من قراءة القرآن .

دا خوارج چې د نهروان وه حروریه کې چې راغونډ وه دوي زنګاوي جوړې کړې وې په شان د زنګاوو د مچیو د شهدو په تلاوت باندې .

وفيهم اصحاب الثفنات. په دوي کې د ټاپو والا وه.

اصحاب الثفنات څه ته وايي:

لان جباههم كثفنة البعير. د اوښ د زنګون غوندې ټاکي يې په تندو کې وه.

واصحاب البرانس.

برانس جيږي ټوپي ته وايي، دا هغه ټوپي ده مونږ چې ورته قره قول وايو قره قول خو د چيلي د پوټکي نه جوړوي ياد ګډ وړې خو هغه د قره قول په شکل ټوپۍ وي خو د کپړې نه جوړه شوې وي په پنجاب کې بعضې تنظيمونه د بريلويانو د نوراني ګروپ هغوي يې په سر کوي او دا صديقيان يې هم په سر کوي خو صديقيان سپينې په سر کوي او دا نور چې کوم دي د ټوپي په سر کولو خو څوک خارجي کيږي نه د هغې نښه به دا وه چې قره قول غوندې مخکې او شاته ښکر لرل او څه نورې وې چې دري کونجه يا څلور کونجه وي جيږي جيږي ټوپي دې ته برانس ويل کيږي دا په مسقط کې رواج دي د عمان يا مسقط کې عام او خاص دا ټوپي په سر کيږي ځکه هغوي آباضيان دي او اوباضيان د خوارجو يوه غټه فرقه ده اباضيه نو دا اباضيان چې دې اوس هم هغه ټوپي په سر کوي.

فلما رأيتهم دخلني من ذلك شئ.

دا جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي چې زه د لته شکي شومه چې دا خو تلاوت کوي دا به په دوي جنګ څنګه وي وايي ما وويل چې راځه دا تجهد وکړه بيا به ګورو مانځه کې سوچ کومه:

اللهم ان كان قتال هؤلاء القوم لك طاعة فائذن فيه.

که د دې خلکو سره جهاد طاعت وي نو اجازت راته وکړه زړه کې راواچوه.

وان كان معصية فأرني برأتك. او که چيرته ستا نافرماني وي نو ماته د خلاصي لار وښايه ما هم دغسې سوچونه کول چې:

اذ اقبل علي على بغلة رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په قچره سپور دي راغې.

فلما حاذاني. چې ماته مخامخ شول وي ويل.

قال تعوذ بالله یا جندب من الشك. د شک نه پناه وغواړه ای جندبه.

فجئت اسعی الیه.

دَوئ لفظ څه ته وایي:

صوة لیس بالعالي کصوت النحل.

ثفنات څه ته وایي.

جمع ثفنة هي غلظ یحصل في الرکبة من اثر البروك. بحواله جامع الاحادیث جلد ۳۱ صفحه ۴۹۷، مجمع الزوائد و منبع الفوائد جلد ٦ صفحه ٢٦٠، تاریخ دمشق جلد ۱۱ صفحه ۳۱۰، تاریخ بغداد جلد ۷ صفحه ۲۴۹، دې ټولو دغه مذکور روایت په دغه مذکورو حوالو کې ذکر کړي دي.

الایراد:

دلته یو اعتراض ما ذکر کړي دي روح المعاني بحر محیط بعضې کتابونه بدون د سند نه د علي بن حسین زین العابدین رضي الله عنه ته.

وعلي بن عبدالله بن عباس ابي الاملاك رضي الله عنهما.

ددې دوه کسانو په باره کې مؤرخین لیکي چې دا ذو الثفنات وه خوارج هم ذو الثفنات وه دوي هم ذو الثفنات نو دغه صغار د تابعینو جوړیږي دغه دوه تابعینو کې په تاریخونو کې د ذو الثفنات قید راغلې دي چې دا دواړه ذو الثفنات وه.

نو اصلاً عمده تاریخونو دوي ته فقط ذو الثفنات ویلي دي یا بعضې مفسرینو تفصیل نه دي کړي هغوي وویل چې څکه ذو الثفنات ورته وایي لکه خوارج چې ذو الثفنات وه تاریخ دا نه دي لیکلي چې ددوي په تندو کې توري ټاپي وي تاریخ دا لیکلي چې دا مسمی په ذي الثفنات باندې وه د ذي الثفنات معنی په حق د خوارجو کې دا چې تندو کې ټاپي وي څکه مخکې روایاتو کې تندي راغلي دي او د زین العابدین او د علي بن عبدالله بن عباس ابي الاملاک دوي ته چې ذو الثفنات وایي نو څکه چې ددوي زنګونونو کې ټاپې وې د ډیرې سجدې لږولې وي په زنګونونو کې ټاپي وي په تندي کې نه وي.

حوالې ته ګوري تهذيب للكمال د مذي جلد ۳۵ صفحه ۴۱، ذو الثفنات علي بن الحسين زين العابدين رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سمي بذلك لانه كان يصلي كل يوم الف ركعة فصار في ركبتيه مثل ثفنات البعير .

ترجمه : حضرت علي بن حسين زين العابدين رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته ذو الثفنات وايي دا نوم ورته ځکه ايخودلې شوې دي چې ده به هره ورځ زر (۱۰۰۰) ركعته نفل كول نو په زنګون كې تور داغ پيدا شوي وو د اوښ د زنګون د داغ په شان .

او ددوي دا خبره چې ذو الثفنات وګڼو كتابونو دغو مباركانو ته د ذو الثفنات نسبت كړې دي لكه بحر المحيط جلد ۱۰ صفحه ۱۰۰، او تفسير النيسابوري جلد ۷ صفحه ۳۴ او تفسير كشاف جلد ٦ صفحه ۳٦۰، او تفسير ابي السعود جلد ٦ صفحه ۱۷۸ او تفسير حقي جلد ۱۴ صفحه ۴۲ تولو را اخيستي چې دا دوه كسان چې وه ذو ثفنات وه دهمدغه ايت په تفسير كې را خيستې .دا عبارت كه بيا تاسو هلته ګوري شک درته پيدا نه كړي روح المعاني وغيره هغوي د ذو الثفنات ترجمه په دې كړي چې تندي كې ټاپه وه .نو زه وايم د زين العابدين او ابي الاملاك باره كې دغه تفسير مروي نه دي تهذيب الكمال حواله مخكې تيره شوه .

مسئلة زيادة الإيمان ونقصانه :

أدلة المثبتين :

﴿قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ (آل عمران آيت : ۱۷۳)

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾(الانفال آيت : ۲)

﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ (التوبة آيت : ۱۲۰٤)

﴿وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾ (الاحزاب آيت : ۲۲)

﴿هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ﴾(الفتح آيت: ٤)

﴿وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا﴾ (المدثر آيت : ۳۱)

بله مسئله د زيادة الايمان ونقصان الايمان زير بحث گرځو و مخکې له دې نه چې خپلې موضوع ته راشم او بحث پرې وکړم چې مسئله د زيادت او نقصان ده.

د ايمان او اسلام په مينځ کې نسبت د نسب اربعو نه څه شي دي او دارنګې حقيقت د ايمان او تعريف د ايمان کې چند مذاهب دي د هغې بيان ځکه مسئله د زيادة الايمان ونقصان الايمان دا فرع دي په يو بل اصل باندې چې هغه جزئية العمل دي للايمان چې ايمان د عمل نه جزء دي او که نه دي کوم علماء چې قائلين د جزئية العمل دي هغوي د زيادت او نقصان هم قائل دي ځکه عمل کې زيادت واقع کيږي.

او کوم علماء چې د جزئية العمل قائل نه دي هغوي ايمان ته د زيادت او نقصان هم

قائل نه دي .

نو زيادة الايمان ونقصان الايمان دا بناء شول په جزئية العمل باندې چې حقيقت د ايمان کې جزء دا عمل دي او که نه دي که يا جزء دي جزء عرفي دي که جزء حقيقي دي په نفي د جزء سره نفي د کل لازميږي او که نه لازميږي دا يو اختلاف دي .

نو مسئله د زيادة الايمان ونقصان الايمان فرعه شوه په جزئية العمل او غير جزئية العمل باندې او مسئله د جزئية العمل او غير جزئية العمل للايمان دا بله فرعه ده او بناء ده په يو اصل عظيم باندې چې هغه نسبت دي بين الاسلام والايمان .

که د ايمان او د اسلام په مينځ کې د ترادف نسبت راغې د مساوات او د اتحاد نو بيا جزئية العمل في الايمان در نه خپله ثابت شو ځکه په اتفاق دائمه وو باندې په اسلام کې عمل داخل دي چې اسلام ايمان مترادفين او متساويين شي او نسبت بينهما المساواة شي نو چې اسلام کې عمل دخيل مني نو ايمان کې خپله عمل دخيل شو .

او هر کله چې عمل في الايمان دخيل ثابت شو نو زيادت او نقصان که څوک هر څومره چغې وهي چې نه منم خپله ثابت شو چې عمل جزء شي نو عمل کې خو زيادت ښکاره دي ديو چا عمل زيات دي او ديو چا کم دي نو مونږ او تاسو په دري خبرو ته ذهن بوځو د ټولو نه به اول د ايمان اسلام مينځ کې مساوات باندې بحث کوو چې دا مساوات دي که نسبت د عموم خصوص مطلق دي که نسبت د عموم خصوص من وجه دي .

دويمه مرتبه کې به مسئله د جزئية العمل چيړو او بحث به پرې کوو .

دريم به راځو خپلې مسئلې نزاعي ته چې زيادة الايمان و نقصان الايمان دي .

ايمان لغتاً :

په معنی د تصديق باندې ايمان باب افعال دي د امن نه :

يقال امنه اذا صدقه چې تصديق يې کړي او ايمان په مؤمن به باندې گوياکي :

امنه من التکذيب والمخالفة بيا تعديت د ايمان راځي ، کله په باء باندې ، او کله يې

تعديت راځي په لام باندې کله چې تعديت د ايمان راشي په باء باندې نو دلته معنى د تصديق ځکه اخيستې شي :

لتضمنه معنى الاقرار . د ايمان په معنى کې شرط خارجي اقرار دي نو آمن په معنى **اقر** په اقرار يې پرې وکړو .

او چې کله تعديت په لام باندې راشي نو بيا يې معنى د استسلام وي انقياد وي نو آمن **له معنى استسلم وانقاد له .**

ځان يې ورته تسليم کړو نفس ايمان چې راشي لغتاً په معنى د تصديق سره شو .

او شرعاً اصطلاحاً :

تصديق النبي بجميع ما جاء به بالضرورة .

تصديق د نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ټولو هغو چې ده پرې مجيئت کړي ثابت مونږ لره دي په طريقې قطعي باندې .

هر چې اسلام دي لغتاً په معنى د استسلام او انقياد سره راځي او شرعاً اصطلاحاً د :

الانقياد لله ولرسوله بالنطق بكلمتي الشهادة .

تسليمي ده رسول الله او خداى تعالى لره په اظهار د نطق د کلمتينو د شهادة سره . سره **د ترك التمرد والاباء .**

د ايمان او اسلام په مينځ کې نسبت د نسب اربعو نه څه دي د قرآن عظيم الشان او د احاديثو اصطلاحاتو ته چې مونږ لاړ شو داسې ځايونه دي چې کله کله هغلته د ايمان او اسلام مينځ کې د هغه اطلاق نه نسبت د مساوات فهميږي بعضې اطلاقات په نص د کتاب او احاديثو کې داسې دي چې د هغې نه نسبت د تباين فهميږي او بعضې اطلاقات داسې دي چې هغې نه نسبت د تداخل عموم خصوص مطلق فهميږي چې هر ايمان اسلام دي او هر ايمان اسلام نه دي هر مؤمن مسلم دي خو هر مسلم مؤمن نه دي .

دا دري واړه اطلاقات په کلام الله کې شته دي اوس مونږ نه پوهيږو چې دې کې کوم نسبت واخلو مساوات واخلو ، تباين واخلو او که عموم خصوص مطلق د تداخل واخلو .

هغه چې د ایمان اسلام په مینځ کې مساوات نسبت ترې فهمیږي هغه اطلاقات لکه د
موسی علیه السلام په حکایاتو کې راځي قوم خپل ته دا وایي :
﴿وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ﴾ (پاره ۱۱،
سورة يونس آيت : ۸٤).
جزاء چې کله د شرطینو وسط کې راشي نو په قول د کوفینو باندې دا جزاء د دواړو نه
وي او په قول د بصرینو باندې ثاني شرط لپاره جزاء مقدره وي :
إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ فعليه توكلوا .
نو دا نسبت د مساوات فهم شوې که مؤمنان یې که مسلمانان یې .
یا لکه هغه واقعه :
﴿فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ○ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ﴾
نو من کان فیها من المؤمنین هغه همدغه بیت د مسلمینو وه چې د لوط علیه السلام وه
اطلاق پرې د مؤمنینو هم وشو او د مسلمینو هم وشو .
بعضې اطلاقات داسې وي چې تباثن ترې فهمیږي :
﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَٰكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ (سورة حجرات آيت : ١٤).
منافقینو ویل آمنا تاسو ورته ووایي : لم تؤمنو ، مؤمنین نه یې .
ولكن قولوا اسلمنا ، داسې ووایي چې مسلمین یو دلته پته لږي چې اسلام ایمان نه غیر دي .
یا هغه حدیث د بخاري شریف سعد بن ابي وقاص فرمایي رحمت عالم غنائم تقسیمول
یو شخص ما ته ډیر ګران وه هغه ته یې څه ورنه کړل التفات یې ونه کړو زه ور وړاندې شوم
عرض مې وکړو :
والله اني لأراه مؤمناً . ما ته دا مؤمن ښکاري وایي رحمت عالم صلی الله علیه وسلم وفرمایل :
أوْ مسلماً معنی اني لأراه مسلماً او تراه مسلماً یا او اني اراه مسلماً .
دلته د أوَ مسلماً قرأت غلط دي چې استفهام ترې جوړ کړي صحیح قرأت أوْ مسلماً دي .

ما ته مسلم ښکاري يعني هغه ته يې دا فهم ورکړو چې د يو چا باره کې قول د قطعيت د
يمان امر مبطن دي ولې کوي مؤمن مه وايه مسلم وايه اني لأراه مسلماً وايه مؤمنا مه وايه نو
ې نه پته لږي چې ايمان اسلام کې فرق دي ايمان امر مبطن قلبي او اسلام امور ظاهره.

اطلاق ثالث د تداخل دي فهميږي د هغه حديث نه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه تپوس کيږي :

ايها الاعمال افضل قال الاسلام.

بيا تپوس کيږي :

ايها الاسلام افضل قال الايمان.

کوم د اعمالو نه بهتر دي وايي اسلام وايي کوم اسلام بهتر دي وايي ايمان نو ايمان ته
ې اسلام وويل اسلام ته يې ايمان وويل نو چې هر کله د مساوات تباين او تداخل د نسبو
اطلاقات متعدد راغلل.

دې کې د شبير احمد عثماني يو تطبيق زما خوښ شوي هغه يو تطبيق ورکې کوي
وايي ايمان او اسلام چې کله په نظم نسق عبارت کې معي راغلل نو په مينځ کې بيا تباين دي
يا عموم خصوص مطلق دي او چې کله په نظم او عبارت کې جدا راغلل بيا په کې نسبت د
مساوات دي.

اطلاق بيا د ايمان په اسلام او د اسلام بيا په ايمان کيدي شي څه بُعد بيا نشته، مثال
ددې د فقير او مسکين د بيع او شراء دي بيع خرڅول شراء اخيستل خو چې کله جدا جدا
راشي بيا اطلاق د بيع په شراء کيږي او د شراء په بيع که يو ځای کې راغلل نو بيع خرڅول او
شراء اخيستل.

او که جدا جدا راغلل ذکر به د بيع راغلې وي مراد به ترې شراء وي يا بالعکس يا لکه
فقير او مسکين که يو ځای راغلل نو بيا دا جدا جدا دي که جدا راغلل نو دا بيا مساوات دي
اطلاق يې په يو بل کيدې شي مسکين هغه وي چې د هغه لپاره سوال روا وي د ماښام طعام
نه لري.

فقير هغه دي چې روټي لري خو مالک د نصاب نه وي د بل نه زکوة اخيستې شي خو
سوال ورته روا نه وي نو مسکين او فقير کې فرق دي کله چې مصرف د زکوة کې راغلل.

للفقراء والمساكين .

يو ځای راغلل نو فقراء غير مالكين د نصاب شو او مساكين هغه شول چې طعام او قوت نه لري د ماښام او جدا جدا كه راشي :

كانت لمساكين يعملون في البحر .

دا كشتي د مساكينو وه په بحر كې كار كوه نو چې غټه بېړي كشتي لري نو څنګه ورته مسكين وايي نو جواب دا چې مراد له مسكين نه دلته فقير دي ، يا لكه :

﴿ لِلْفُقَرَاء الَّذِينَ أُحصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ ﴾ .

د زكواة د مصرف بل ځای درته ښائي :

﴿ لِلْفُقَرَاء الَّذِينَ أُحصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ ﴾ .

طلباء او مجاهدين دي نو ذكر د فقراء دي مساكين په كې داخل دي مساكين هم مراد دي دغه شان ايمان او اسلام دي كله چې دواړه يو ځای راغلل دا بيا تباين ايمان يو شي دي اسلام بل شي دي لكه :

﴿ إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ ﴾ (پاره : ۲۲، سورة الاحزاب آيت : ۳۵).

كه شي واحد واي نو تكرير ته څه ضرورت وه مؤمنين مؤمنات كې مسلمين مسلمات داخل وه كنه خو دا يو ځای راغلل نو مراد د مؤمنين والمؤمنات نه عقائد و والا شو صحيح عقيدې والا ، او مراد د مسلمين نه كلمه د شهادت به يې ظاهراً ويلې وي اعمال ظاهره پنج بناء به يې پوره كړې وي .

كله چې بيا جدا جدا راشي بيا مراد د ايمان نه اسلام ، اسلام نه ايمان اخيستل كيږي لكه دې حديثينو ته ګوري څنګه تطبيق په كې كوي :

لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن .زناكار زنا نه كوي په داسې حال كې چې مؤمن وي، نو دې حديث نه پته لږي چې وخت د زنا كې ايمان لاړه .

دويم حديث حضرت ابوذر رضي الله عنه راوي دي كلمه چا وويله :

دخل الجنة وان زنا وان سرق .

اګر که زنا او سرقه يې کړې وي په دې خو اتفاق دی چې کافر جنت ته نه شي تللی نو سره د زنا او غلا ايمان سلب نه شو او لا يزني زان وهو مؤمن کې سلب دي .

دلته حديثينو کې تدافع ده تطبيق به دا وي لا يزني زانٍ وهو مؤمن کې دا مؤمن په معنی د مسلم سره دي اطلاق د ايمان په اسلام دلته شوی دی .

لا يزني زانٍ وهو مسلم .

چې مسلم وي نو زنا نه کوي چې کوي يې عمل اسلامي يې ونه کړو خو ايمان سلب نه دي د هغه حديث نه پته لګي : وان زنا وان سرق ايمان شته په کې زنا او غلا سره جنت ته ځي ، دا تطبيق شبير احمد عثماني کړې دي .

او چا مطلقا ويلي په مينځ کې مساوات دي نو وايي چې ايمان بدون د اسلام نه مقبول نه دي او اسلام بدون د ايمان نه مقبول نه دي فرق يې وايي دا دي : ايمان چې دي بدء يې د قلب نه کيږي انتهاء په جوارحو راځي ، اسلام چې دي بدء يې د جوارحو نه کيږي او انتهاء په قلب راځي نو كامن اولاً بارز ثانياً ايمان دي بارز اولاً كامن ثانياً اسلام دي .

اسلام بارز اولاً ښکاره شي کلمه شهادة او اعمال كامن ثانياً قلب کې قوت ښکاره شي پيدا کړي ، او ايمان كامن اولاً دي نفس ايمان پټ دي خو بارز ثانياً دي وروسته ښکاره شي په اعمالو باندې .

په تعريف د ايمان کې د علماو مذاهب :

تقريباً لسو (۱۰) ته رسي په جزئية العمل او غير جزئية العمل په ترکيب بساطت د ايمان کې چې ايمان بسيط دي او که مرکب دي ، اهل قبله يعنې دا فِرَقْ د مسلمينو کې چې جوړ دي لس (۱۰) جماعته دي په ايمان کې :

اول : قول دا عبارت دي د تصديق نه فقط :

تصديق النبي بجميع ما جاء به اقرار او عمل .

تـه دخل پـه حقيقت د ايمان کې نـه ورکوي دا مذهب أُحدئ بسيط بالکلية بساطت قائلين شول په بساطت د ايمان باندې .

دا مذهب د شيخ ابو الحسن اشعري الشافعي دې ابو منصور ماتريدي حنفي دې د امام فخر الدين الرازي دې د علامه تفتازاني او د جمهورو متکلمينو دې منهم ابو حنيفة رَحِمَهُ اللهُ على التحقيق ، د امام صاحب تحقيقي قول دادی چې ايمان عبارت د تصديق محض نه دې اقرار ورته شرط خارجي دې رکن نه دې عمل يې د تقوي لپاره څه اسباب خارجي دې نفس ايمان بدون د عمل نه وجود لري نفس ايمان بدون د اقرار نه مقبول عند الله نه دې ځکه شرط رائغي چې کوم اقرار خارجي دې .

دا چې نفس ايمان بدون د عمل نه وجود لري باب د ابو داؤد پرې دال دې : ﴿باب من لا صام ولا صلى﴾ ، بيا هغه روايت را اخلي چې يو شخص راغي دوره د جهاد وه ايمان قبول کړو په جهاد ورګډ شو او بيا شهيد شو لا صام ولا صلى نه يې روژه نيولې وه نه يې مونځ کړې وه ، عمل نشته ايمان شته او قوت د ايمان دې په صحبت د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ډيرو اولياء نه يې مقام اوچت دې نو تصديق شته اقرار شته عمل نشته ايمان وجود لري .

دا چې اقرار او عمل وي تصديق نه وي ايمان نشته د هغې مثال د منافقينو شو :

﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَٰكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ .

اقرار شته دې عمل شته دې خو تصديق نشته نو ايمان نفي شو نو ددې عبارت نه دا پته ولږيده چې ايمان عبارت د تصديق نه وه کنه دا چې اقرار ختم شي لساناً خو تصديق قلبي وي ايمان مقبول دې مثال ايمان د مُکرَه دې په خوله اقرار نشته کلمه د کفر وايي خو قلب مطمئن بالايمان ، ايمان مقبول دې .

نو دا ټول دلائل ددې شو چې عمل جزء نه دې که واي په نفي سره دې ايمان نفي شوې واي دا شان اقرار رکن نه دې که واي په نفي سره دې ايمان نفي شوې واي مُکرَه کيدې ايمان نه واي ثابت چې هر کله د مُکرَه ايمان مقبول دې او د فاسق ايمان مقبول دې نو دا دلائل ددې دې چې ايمان عبارت د عمل او اقرار نه ، نه دې عبارت دې د تصديق محض نه دا د جمهورو

متکلمینو اشاعره وو ماتریدیه وو منهم ابوحنیفة .

دویم مذهب :

ایمان عبارت دي د تصدیق او اقرار نه معاً الا ان الاقرار امر غیر لازم دي ساقطیږي عند الاکراه دا مذهب د فقهاو دي په یو روایت منهم ابوحنیفة .

ایمان عبارت دي د تصدیق قلبي او اقرارِ لساني نه دوي ایمان مرکب کړو د شیئینو نه تصدیق اقرار ، اقرار یې جز کړ خو بیا وایي چې دا اقرار امر لازم نه گڼي نو مُکرَه نه ساقط شو د ضرورت پر بناء د امام صاحب یو قول دې کې هم شته دي چې دا قول یې هم کړي خو قول تحقیقي دادی چې دې هلته متکلمینو سره دي دې د احدی بسیط قائل دي چې بسط انفرادي بسیط د ایمان چې تصدیق دي .

دریم مذهب :

ایمان عبارت دي د تصدیق بالجنان اقرار باللسان عمل بالارکان ، نه په داسې شان چې ترک العمل مخرِج دي د لره د ایمان نه مدخل دي دلره په کفر کې حتی کې فعل د مندوباتو ترک د محظوراتو ولو صغیرا هغه مخرِج د ایمان نه گڼي مدخل یې په کفر کې گڼي هذا هو المذهب الخوارج چې ایمان مرکب د ثلاثة اشیاء نه دي : تصدیق قلبي ، اقرار لساني ، عمل بالارکان .

خو په ترک د عمل سره نفي د جزء ته نفي د کل وایي گویا کي عمل جزء حقیقي کړو په نفي د یو مندوب عمل سره او په اتیان د یو صغیرې سره سړي کافر کوي یا په اتیان د کبائرو باندې او په ترک د مفروضاتو سړي کافر کوي داد خوارجو رأیه ده په ایمان کې ، وهابیان مو دوکه نه کړي .

بل فرق د محدثینو دي فرق د محدثینو خوارجو او معتزلوو ډیر معمولي دي مخکې د فقهاء او متکلمینو ،متکلمینو څه ویلي هغوي وایي بسیط احدی دي فقط تصدیق دي اقرار ورته شرط خارجي عمل اسباب خارجي للتقویة ، فقهاء څه وایي تصدیق او اقرار اقرار امر لازم نه دي مُکرَه نه ساقطیږي خوارج څه وایي اقرار تصدیق او عمل خو ترک العمل مفضي

گرځوي كفر ددې صاحب لره داد خوارجو قول .

محدثين څه وايي اقرار عمل او تصديق هغوي هم وايي دې دري څيزونو نه مركب دي معتزله هم وايي دري څيزونو نه مركب دي نو فرق يې په كوم ځاى كې راغي خوارج وايي په ترك د مفروضو باندې په ارتكاب د گناه كبيره باندې سړي كافر دي .

معتزله وايي په ارتكاب د گناه كبيره او په ترك د مفروض باندې سړي خارج عن حد الايمان غير داخل في حد الكفر منزله بين منزلتين .

محدثين څه وايي عمل داخل دي خو په ترك العمل باندې كافر كيږي نه .

څلورم مذهب :

ايمان عبارت تصديق بالجنان اقرار باللسان عمل بالاركان بحيث بترك العمل نه وځي سړي دايمان نه داخل په كفر كې نه وي دا مذهب د قاضي عبدالجبار ابن يزيد المعتزلي دي.

پنځم مذهب :

ايمان عبارت د تصديق او اقرار او د عمل نه ليكن فعل د واجباتو ترك د كبيري هذا هو په ترك د كبائرو باندې دوي وايي چې مخرج دي د ايمان نه غير داخل دي په كفر كې ثابتوي منزله بين منزلتين دا مذهب د جمهور معتزلوو شو .

شپږم مذهب :

ايمان عبارت دي د تصديق اقرار او د عمل نه خو ارتكاب د كبائرو مخرج ايمان لره نه گرځوي ليكن فاسق شو هذا هو مذهب جمهور المحدثين ومنهم البخاري ، امام بخاري هم ددې قائل دي چې عمل جزء دي خو په ترك عمل سړي نه كافر كيږي .

اوم مذهب :

ايمان عبارت دي د معرفت نه فقط دا مذهب د جهم بن صفوان الكوفي المرجئي دي.

اتم مذهب :

ايمان عبارت دي له اقرار نه فقط دا مذهب د كراميه وو دي دوي په نزد به منافق هم مؤمن وي .

نهم مذهب :

ایمان عبارت دي د اقرار باللسان نه لیکن په شرط د معرفت في الخارج سره دا مذهب درقاشي دي.

لسم مذهب :

ایمان عبارت دي له اقرار نه بشرط تصدیق دا مذهب د قطان دي مرجئه ایمان عبارت د معرفت محض نه که اعمالو لره یې څه دخل ورنه کړو .

متکلمینو هم ایمان عبارت د تصدیق نه که اعمال یې رکن نه که اوس به فرق کوي فرق شته دي .

متکلمین وایي دا اعمال اسباب خارجیه مقوي للایمان دي ترك العمل مضاعف للایمان.

مرجئه وایي څومره نیکي چې کوي مقوي للایمان نه دي څومره ګناهونه چې کوي مضاعف للایمان نه دي هغوي یعنې مرجئو عمل ته بالکل اهمیت ورنه کړو .

او متکلمینو اعمالو ته هغومره اعتبار ورکړو څومره چې محدثینو ورکړې دي ، فقط دومره وایي چې داد ایمان نه جزء نه دي که جزء کوي یې په نفي د عمل به نفي د ایمان راشي مذهب د خوارجو به لازم شي یا به مذهب د معتزلوو لازم شي لکه څرنګه چې اعمال اسباب مقوي للایمان محدثین امام بخاري ګڼي همدغه شان امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ یې هم ګڼي خو هغه ورته جزء وایي دې ورته جزء نه وایي په دغه کې اختلاف دي .

اصلاً د شاه انور شاه رَحِمَهُ اللهُ د فیض الباري آخري عبارات که وګورې په دې دال دي هغه تاسو ته دا ښکاره کوي په زمانه د محدثینو او صحابوو کې مرجئه زیات شوې وو هغوي عمل ته سپک کتل محدثین او جمهورا وصحابه اکثرین هغوي دا جزیه را وویسته چې :

الایمان قول وعمل یزید وینقص .

ایمان قول او عمل دي زیاتیږي او کمیږي دا خبره یې ولې وکړه رد یې کوه په مرجئو باندې چې هغوي دا وویل چې ایمان قول بلا عمل ، دغه بلا عمل سره داسې وو چې عمل ته یې بالکلیه مقوي اسباب د ایمان نه ګڼل .

نو هغوي ددې مرجئوو په خلاف قانون جوړ كړو چې عمل داخل كړي دا خو عمل ته سپک گوري نو د مرجئوو په خلاف هغوي دا پرچار وچلوه چې د يزيد وينقص قول هم د مرجئوو په رد كې شوې دي .

د متكلمينو په زمانه كې بيا خوارج او معتزله زيات شول او مرجئه كم وو هغوي دا عمل د ايمان داسې اركان گڼل چې په ترک د كبيره عمل يې سړي كافر كه ، متكلمين مجبور شول وي ويل چې ايمان قول بلا عمل دا خبره يې ددوي درد له وجې نه وكړه وي ويل ايمان عمل مه گڼه په ترک د عمل سړي مه كافر كوه داد اهلسنت راي نه ده .

شاه انور شاه صاحب وايي دواړو په خپل ځای ښه پرچار كړي دي يوې ډلې په خوارجو رد كړي بلې ډلې په مرجئوو رد كړي دي محدثينو زور عمل ته ځكه وركړې چې هغه وخت كې ډله داسې وه چې عمل يې نه منه بالكل او متكلمينو فقهاء زور دي خبرې ته ډير ځكه وركړې دي چې خوارجو عمل نه داسې شي جوړ كړو چې په ترک العمل يې سړي كافر كوه يعنې دواړو محدثينو او متكلمينو انصاف كړي څه ظلم يې نه دي كړي د خپلې زمانې سره يې په خپلو اصولو كې د خوارجو او د مرجئوو رد كړي دي .

او داد اهل حديثو تعصب دي هغه وخت سره هم بعضې محدثينو كړي دي چې احنافو نه يې تعبير په مرجئه سره كړي دي فرق يې نه دي كړي ولې احناف هم وايي چې ايمان قول بلا عمل ، ابو منصور ماتريدي هم دا وايي .

ابو الحسن اشعري هم دا وايي متكلمين قول دا وايي چې : ايمان قول بلا عمل ، او مرجئه هم وايي : قول بلا عمل نو دلته خو خبره يوه شوه سره چې تحقيق ونه كړي متكلمين او احناف اسباب مقوي للايمان عمل گڼي او مرجئه چې كوم دي هغوي اعمال بالكليه مقوي نه گڼي او بالكل مضاعف يې نه گڼي نو لوي فرق ښكاره شو مرجئه عمل ته سپک گوري د مرجئوو دا مذهب دي چې ايمان ولو كه څومره گناه دې كړې وي دا ايمان والا به جهنم ته نه ځي نو احنافو كله دا خبره كړي چې زناكار به جهنم ته نه ځي قاتل به جهنم ته نه ځی نو د مرجئوو او د احنافو خو لوي فرق راغې مينځ كې .

هغوي اعمالو ته بالكليه دخل نه وركوي نه يې مقوي گڼي نه يې مضاعف گڼي هغوي

وايي چې صاحب الايمان جهنم ته نه شي تللې داد هغوي مذهب دي د مرجئو او احناف وايي چې ځي متکلمين وايي ځي به البته خلود به نه وي خلود به ولې نه وي چې رد راشي په خوارجو باندې خوارج وايي کبائرو والا مخلد في النار به وي.

نو اهلسنت احناف د خوارجو او مرجئو مينځ کې چليدلي دي نو عمل ته بايد دومره سپک ونه کتل شي چې په ترك العمل سړي جهنم ته نه بو ځي هغه نصوصو سره به څه کوي چې:

﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ﴾ او دغه شان د خوارجو په شان هم مه ځه چې مرتکب د کبائرو مخلد في النار گڼي نو دا اختلاف راغې په تعريف د ايمان کې.

دا چې اوس څوک وايي امام صاحب د محدثينو خلاف ولې کړي دي نو څه جرم يې کړي دي نو اوس امام صاحب باندې د امام بخاري تقليد لازم دي د امام صاحب وفات په سنه ۱۵۰هـ کې وفات شوې او امام بخاري په سنه ۲۵۵ کې وفات شوې دي دا اوس په امام صاحب لازم وه چې امام بخاري ويلي وه چې ايمان يزيد وينقص ولې امام صاحب مخالفت وکړ.

زه وايم: امام بخاري ولې د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ مخالفت کړې دي مخکني خو د وروستنو تابع نه جوړيږي وروستني به د اسلافو تابع وي نو خبره داده چې ايمان يزيد وينقص کې اول مونږ د اسلام او ايمان د مساوات خبره مونږ وچيړله، دويم مو د هغې په تعريف کې د ترکيب او بساطت خبره وچيړله اوس راځو خپلې موضوع ته چې ايمان زياتيږي او کمېږي.

خوارج وايي زياتيږي او کميږي معتزله وايي زياتيږي او کميږي او محدثين وايي زياتيږي او کميږي دې دري واړو چې دا خبره وکړه نو ولې يې وکړه ځکه يې وکړه چې په تعريف د ايمان کې عمل رکن گڼلي دي ايمان عبارت د اقرار تصديق او عمل نه گڼي او عمل خو مونږ او تاسو گورو چې د چا زيات دي او د چا کم دي نو چې ايمان کې عمل داخل شو په زيادت د عمل زيادت د ايمان او په کمبود د عمل کمبود د ايمان هغوي يې له دې نورو سره په تعريف د ايمان کې اختلاف لري.

او هر کله چې متکلمين فقهاء او امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ على قول تحقيقي ايمان ته د

بساطت قائل دي تصديق محض ګرځوي او بيا ته وايي چې دا زياتيږي او كميږي، نو بيا شاه انور شاه صاحب په دغه رابطه فيض الباري شرح د بخاري جلد ۱ صفحه ۸۱ کې فرمايي:

فنقول ان الزيادة والنقصان في الايمان يحتمل اربعة معانٍ.

زيادت او نقصان په ايمان کې د څلورو معانيو احتمال لري دغه څلورمه رجعه يې كيږي دريمې ته نو دري جوړيږي:

الاول: الزيادة والنقصان في نفس الايمان، حقيقت او ماهيت د ايمان کې.

والثاني: الزيادة والنقصان في الايمان باعتبار التصديق.

والثالث: الزيادة والنقصان في التصديق باعتبار انبساطه وانفساحه في الصدر، شرح صدر کې زيادت، **لا باعتبار الحقيقة.**

والرابع: الزيادة والنقصان في الصورة الايمانية التي هي صورته وهو بالحقيقة راجع الى الثالث.

دا څلورم راجع شو په حقيقت کې ثالث لره نو ټول دري شول چا چې قول د زيادت او نقصان کړي دي هغه **الايمان يزيد وينقص باعتبار البساطه والفساحه في انصدر** شرح صدر او اطمينان قلبي زياتيږي او كميږي.

او يا **يزيد وينقص باعتبار التصديق بالمؤمن به**، زياتيږي او كميږي په اعتبار د مؤمن به سره زمانه د صحابه كرامو کې مؤمن به چې وه هغه زياتيده كنه ځكه يو په مؤمن به کې كتاب وه او كتاب ټول نازل نه وه وخت په وخت به آيتونه نازليدل نو د مؤمن به د زيادت سره يې ايمان کې زيادت د هغوي راتلو كله نه چې ټول دين نازل شو: **امنت بالله والملائكة والكتب واليوم الاخر** تقدير وغيره په دې کې اوس د زيادت امكان نشته مؤمن به نه زياتيږي نو ايمان هم نه زياتيږي.

خلاصه دا چې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ او لګدا ايمان او دا اسلام د ترادف قائل نه دي دا جدا جدا ځيزونه ګڼي هر كله چې جدا شول نو اسلام زياتيږي او كميږي خو ايمان زياتيږي او كميږي نه

عمل په اسلام کې داخل ګڼي خو عمل په ایمان کې داخل نه ګڼي دا چې دې دواړو کې فرق دي شواهد څه دي :

اول دلیل دې لپاره هغه حدیث طویل د جبریل دي صحیح مسلم جلد ۱ صفحه ۲۸ کې ذکر کړي دي جبرائیل امین علیه السلام راغې نبي اکرم صلی الله علیه وسلم ته :

وقال يا محمد أخبرني عن الإسلام فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الإسلام أن تشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله وتقيم الصلاة وتؤتي الزكاة وتصوم رمضان وتحج البيت إن استطعت إليه سبيلاً قال صدقت قال فعجبنا له يسأله ويصدقه قال فأخبرني عن الايمان قال أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره .

دا مضمون د امنت بالله دي استدلال د احنافو په دې شکل دي که د ایمان اسلام مینځ کې ترادف مساوات واي چې تپوس د اسلام کړې واي ولې جبرائیل علیه السلام د اخبرني عن الايمان ، بله پوښتنه کوي شي یو دي بیا پوښتنه کوي .

که بیا جبرائیل علیه السلام ته پته د ترادف نه واي تپوس به یې کړې واي نبي علیه السلام په نورو الفاظو تعبیر ولې ورته کوي ورته به یې ویلې واي چې د اسلام تپوس دې وکړو ایمان او اسلام شي واحد دي خو دا هغه وخت کې چې اسلام عبارت د پنج بناء نه وګرځیږي د اسلام لپاره قران کریم کې یوه بله اصطلاح ده چې هغه اصطلاح قدیمي ده من زمن النبي صلى الله عليه وسلم چې مراد له اسلام نه فطرت اسلامي دي نو هغه اصطلاح د اسلام چې ده د هغې اطلاق په عقیده سالمه باندې کیږي هغه بیا د ایمان سره مترادفه ده .

﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ (پاره ۳ سورة آل عمران آيت : ۱۹).

﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ (پاره ۳ سورة آل عمران آيت : ۸۵).

اسلام چې دي دا په معنی د جزي عملونو باندې نه دي مراد دلته له اسلام نه نوم ګرځیدلي دي دیو خاص شریعت او عقیدې لپاره او د دین لپاره نو دا حدیث دال دي په فرق بين الاسلام والايمان باندې ایمان عبارت د امورو مبطنو و نه شو ، اسلام عبارت د امورو

ظاهرو و نه شو اعمال و ګوري په اسلام کې داخل شو په ايمان کې نه دي .

دارنګې روايت د مسلم جلد ۱ صفحه ۹۱ هغه حديث مخکې د بخاري په حواله چې ذکر شو چې حضرت سعد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وويل چې يو شخص ما ته ګران وه :

فقلت يا رسول الله مالك عن فلان فو الله إني لأراه مؤمنا فقال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او مسلما أي أو إني لأراه مسلما .

يعني داسې وايه چې د مسلم ګمان پرې کومه مؤمن مه وايه هغه امر مبطن دي په قطعي طريقې څوک نه شي ويلې د مسلم اطلاق پرې کوه .

دارنګې د سورة حجرات ۱۴ نمبر آيت :

﴿قَالَتِ الأَعْرَابُ آمَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ .

ګورئ منافقينو ته داسې وايي چې اسلمنا وايي خو آمنا مه وايي ځکه ايمان عبارت له تصديق قلبي نه دي ستاسو نشته اسلام عبارت له اقرار لساني نه ستاسو شته اسلمنا وايي مسلمين ياستي خو مؤمنين نه يې دا ادله شو د فرق په مينځ د اسلام او ايمان کې چې فرق شته .اوس که مونږ ته څوک بل ځای پيش کوي چې اطلاق د ايمان په اسلام او د اسلام په ايمان شوې وي نو مونږ به هغه د شبير احمد صاحب قول پيش کوو چې هغه يو ځای نه دي راغلې جدا جدا راغلې کله چې جدا جدا راشي نو هر ځای کې دې چې ايمان کې عمل ذکر کړو نو هلته به مراد له ايمان اسلام وي **الايمان بضع وسبعون شعبةً** څانګې دي بيا يې ورسره اعمال ذکر کړي دا قوي دليل دي د جزئيت د عمل لپاره .

نو جواب به دا وي چې دلته ايمان مستقل راغلې انفرادي کله چې ايمان جدا شي د اسلام نه اطلاق د ايمان په اسلام د اسلام په ايمان کيدې شي نو دلته ذکر د ايمان دي مراد ترې اسلام دي : **الاسلام بضع وسبعون شعبة** ، داد اسلام شعبې دي د ايمان نه دي د ايمان شعبې چې دي مؤمن به دې شپږ شيان دي دوي نه هم چې تپوس وکړي چې د ايمان څو شعبې دي ويلې شي چې **بضع وسبعون** نو که دلته ايمان په خپله معنی واخلي خو بيا دې ورته مؤمن به ۷۵ کړه کنه نه شي ويلې چې دا اجزاء د ايمان دي بلکې دا اجزاء د اسلام دي او هر چې ايمان دي د هغې لپاره اجزاء هغه شپږ څيزونه دي دا فرق ثابت شو په مينځ د دواړو کې .

هر چې دويمه خبره ده چې دا جزء دي او که نه د هغې لپاره د احنافو تاييد د متکلمينو تائيد کې ما مخکې وويل چې تصديق نه خو ځکه عبارت دي چې يو يې لغوي معنی سره مطابقت دي دويم وجود د تصديق بدون د عمل نه او ايمان به وي مونږ به قول د ابي داؤد روايت کې پيدا کړو چې : لا صام ولا صلی ، دارنګې ايمان د جمله فُساقو دي عمل نشته دي او ايمان شته دي .

دارنګې اقرار رکن نه دي مونږ پيدا کړو ايمان په صورت د مُکرَه کې چې اقرار نه لري اقرار نشته او ايمان شته دي خو دا څوک هم نه شي پيدا کولې چې تصديق دې نه وي ايمان دې وي ورکړي چيلنج ورته چې څوک دي هغه سړي چې تصديق نه لري او اطلاق د ايمان پرې شوې وي که څوک وايي منافق نو مؤمن نه دي مسلم دي منافق ته مؤمن نه ويل کيږي اطلاق د اسلام پرې کيږي د ايمان پرې نه کيږي ځکه تصديق قلبي نشته نو دا دې دلائل شو چې عمل جزء نه دي اقرار جزء نه دي اقرار شرط خارجي قبول نه دي عند الله تصديقات بدون د اقرار نه په صورت د ضرورت د اکراه کې ساقط شو اقرار .

او هر چې عمل دي داد دي شرائطو نه هم نه دي البته اسباب خارجيه مقوي للايمان دي په دې ټکړه کې فرق وشو زمونږ له مرجئيو نه چې مرجئه يې مقوي للايمان نه ګڼي اعمالو ته اعتبار نه ورکوي او مونږ يې مقوي للايمان ګڼو دا فرق شو .

حکايت :

د اهل حديثو څه علماء دلته راغلي وه د رستمي د مدرسې مدرسين هم په کې وه ماسره په توسل کې د رستمي ځوي ابو سعيد چا مناظر ټاکلي وه څه وخت مخکې يې په توسل مونږ سره مناظره وه بيا هغه خلکو وويل يو په کې باجوړي وه چې ددوي امام وه چې مونږ به تا ته د رستمي ځوي ابو سعيد راولو ما ورته وويل چې هر څوک راولې را يې ولې نو د غه علماء د رستمي د مدرسې سره ملګري شوې وه چې بله ورځ مناظره ده دا مولوي صاحب ، ګورو چې دده د علم اندازه څنګه ده زما سيل ته راغلې وه .

څه طالبان وه څه په کې علماء وه هغه باجوړي ملا يې هم راوستلې وه فضل مولی نوميده بيا د هغه مناظرې په ورځ حاضر نه شول د تيبنتي لاره يې غوره کړه تر دري کالو بيا هغه جومات بې له امام تش پروت وه ددوي دا فائده د هغه مناظرې نه ولاړه شوې وه چا په

کې مونځ نه کوه ما وويل دا يې څه فائده شوه هغه ملا د شپې تبنتيدلې وه باجوړي دزي کاله بيا هغه جومات د پير سباق پير صاحب يو مريد وه هغه دا مسئله د نزاع جوړه کړې وه نو هغه خلکو ته به د جنازي مونځونه بيا د پير سباق صاحب دې مريد ورکول او مسجد همداسې بې له امام نه وه خالي وه لانجه وه په کې .

چا به ويل حنفي راولو چا به ويل وهابي راولو نو دغه فضل مولی يې هم ځان سره راوستلې وه چا چې مناظره تاکلي وه ما ته يې وويل چې تا ده ته چيلنج ورکړي دي ما وويل زه خو دا نه پيژنمه ده په هغه علاقه کې زمونږ يو حنفي ته چيلنج ورکړي مونږ قبول کړي دي اوس ستاسو څه مقصد دي څه ته راغلي ياستې واي مونږ هسې يو معلومات لپاره راغلي يو چې مونږ د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ سره رحمة الله عليه وايو مونږ هغه ته د بزرګي عقيده لرو خو تپوس دا کوو چې د هغه خبره د قرآن او حديث نه خلافه راشي نو تاسو به قرآن او حديث پسې ځي او که د هغه خبرې پسې به ځي .ما ورته وويل چې تا مخکې وويل چې مونږ هغه ته رحمة الله عليه وايو او بزرګ ورته وايو زمونږ علاقه کې بزرګ هغه سړي وي چې نه د قرآن مخالف وي او نه د سنت چې د قران او سنت مخالف وي مونږ هغې ته ګمراه وايو بزرګ ورته نه وايو وايي نه مطلب هغه حديث به ورته رسيدلې نه وي کنه ما ورته وويل چې تا وويل چې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ قول د قرآن او د سنت خلاف راشي څه سنت ورته و نه رسيدل قرآن خو ورته رسيدلي وه کنه نو داد قرآن مخالفت يې ولې وکړو او چې وي کړو څوک چې د قرآن مخالف وي هغه خو ګمراه وي بزرګ نه وي دا بزرګ دې ولې ورته وويل .

غصه شو وايي زه به درته وښايم چې د قرآن مخالفت يې کړي وي ما ورته وويل چې ته به وښايي د هغې به جوابونه واوري يخ کرخ به شي خو دا خبره به واخلي چې ته وايي چې زه امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ ته بزرګ وايم دا دې دروغ وويل منافقت کوي ماته چاپلوسي کوي دا ته دروغ وايي چې زه هغه ته رحمة الله عليه وايم هغه ستا په نزد مخالف د قرآن يو ګمراه انسان تير شوي العياذ بالله ستا دا عقيده ده ما ته بيا چاپلوسي مه کوه چې زه بزرګ ورته وايم بزرګ هغه نه وي چې د قرآن مخالف وي وايي زه يې ښايم درته ما ورته وويل وښايه بس دارک لاړ : الايمان يزيد وينقص ته ، ماته معلومه وه چې دې به همدغه ځای ته ځي نو دري ملايان وه يو په کې زما غوندې ښه چاغ وه او هغه دوه داسې کمزوري غوندې وه نو دا

کمزوري غږیده کونړي یې ورته ویلي څه نوم یې وه هغوي ما ته ویلي چې دي هلته مسلم الثبوت درس کوي .ما وویل چې دا څه لالا دي دا په مسلم الثبوت څه پوهیږي نو هغه نه ما تپوس وکړو چې داسې وکړه یا به مخکې څو الایمان یزید وینقص دا خو حکم دي په ایمان باندې حکم خو په مجهول نه کیږي یو ځل به ایمان پیژنو چې ایمان څه ته وایي د ایمان شرعي تعریف راته وکړه شرعي تعریف څه ده ؟

وایي اقرار باللسان تصدیق بالجنان داسې شروع شو ما ورته وویل چې دا تا کوم تعریف وکړو دا خو نه په قرآن کې شته او نه په سنت کې شته دا دې د څه تعریف وکړو تا نه ما شرعي تعریف غوښتې شرعي شارع غواړي شارع خو خدای تعالی او نبي عليه‌السلام دي صاحب د ابو المنتهی خو شارع نه دي کنه تا خو ما ته د هغه تعریف شروع کړو نو دا وچ کلک چې وه دا خو غلي شو هغه چاغ شروع شو وایي زه تعریف کوم ما ویل وکړه وایي : ان تؤمن بالله وملائکته وکتبه هغه حدیث طویل د جبرائیل :اخبرني عن الایمان دا تعریف یې ذکر کړو ما ورته وویل چې دا تا شرعي تعریف ذکر کړو دا صحیح تعریف شرعي دي چې ایمان عبارت دې څیزونو نه دي خو ما وویل چې زه دا تپوس کوم چې یو سړي دي په دې نورو ټولو ایمان لري خو ایمان بالله نه لري نیم مؤمن دي که پوره مؤمن دي که کافر دي .

وایي سو چه کافر دي ما وویل امنت بالله کې نور ایمان لري خو وملائکته په ملائکو یې نه لري وایي دا هم کافر دي ما وویل په نورو یې ایمان نشته دي خو په رسل یې نه لري وایي دا هم کافر دي ټول مې ورته تکرار کړه ما ورته وویل چې په دې شپږ واړو یې ایمان دي وایي مؤمن دي ما ورته وویل چې ته وایي چې زیاتیږي نو چې دې کې یو شي کې ایمان نه وه کفر وه چې ایمان راغې ایمان راغې ته وایي زیاتیږي ته یې اوس زیات کړه څنګه یې زیاتوي ؟

سړي نه لار ورکه شوه وایي نه زه به مثال پیش کړم ما ورته وویل پیش کړه وایي د ایمان مثال د ونې دي د ونې خانګونه یا شاخونه زیاتیږي خلک وایي دا ونه زیاته شوه نو ونه خو صاغه وه دي خاخ یې زیات شوي ما ورته وویل چې ستا دا عقیده ده چې د ایمان خانګونو کې زیادت راځي وایي هو ما ورته وویل چې دا خو د مسلمان عقیده نه ده وایي دا د امام بخاري عقیده ده ما ورته وویل دروغ مه وایه امام بخاري دا نه وایي د ایمان خانګونه دا شپږ

ځیزونه دي امنت بالله وملائکته وکتبه الخ داد ایمان ځانګونه دي ته وایي ځانګې یې زیاتیږي نو امنت بالله ستا عقیده دا چې خدایان به زیاتیږي دجال به خدای شي ته به پرې ایمان راوړې امنت بالله وملائکته ملائک به زیاتیږي ورسوله رُسل به زیاتیږي وکتبه کتب به زیاتیږي ته چې مثال د ونې ورکوي چې د ونې ځانګونه زیاتیږي نو مؤمن به به زیاتوي، کنه دغه مثال دې نو ما وویل داد امام بخاري عقیده ده چې خدایان زیاتیږي یا رسل زیاتیږي.

بیا ما ورته وویل چې ګوره د ایمان مثال د ونې سره مه ورکوه د ایمان مثال د راډ سره ورکړه یو راډ دي بطور مثال ۴۰ انچه دي یا یو میټر دي یا یو ګز دي چې هر څومره دي خلک وایي راډ زیاتیږي او کمیږي دا اطلاق من حیث الانجلاء رڼا یې زیاتیږي او کمیږي په اعتبار د انجلاء سره دې ته نسبت وشو خپله راډ نه زیات شوي نه کم شوي د ایمان مثال د دغې راډ دي مؤمن بِه نه عبارت دي نه زیاتیږي نه کمیږي البته چې څوک وایي زیاتیږي او کمیږي باعتبار الانجلاء د ایمان رڼا زیاتیږي کله چې ایمان قوي شي رڼا یې زیاته شي چې ایمان ضعیف شي دي ګوري ځکه مونږ په نور د ایمان لیدل نه کوو کشف نه لرو.

اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله، د ایمان رڼا مو په سترګو نه ده کتلي په هغې کې انجلاء او مغیبات مو نه دي کتلي نو دا ضعف د ایمان دي.

د اولیاء ایمان قوي دي د هغوي په زړونو کې رڼا پیدا شي او دا رڼا دومره زیاته شي چې په هغې کې بیا کشوف ګوري مغیبات ګوري نو زیادت ایمان او نقصان ایمان په حقیقي اطلاق کې نه زیاتیږي نه کمیږي که وایي چې زیاتیږئ او کمیږي مجازي نسبت دي من حیث الانجلاء رڼا یې زیاتیږي او کمیږي .نو بیا یې وویل نه دا خبره ته پریږده مونږ ددې معلوماتو لپاره راغلو چې په هغه ورځ به دلائل څه شي وي بیا ما ورته وویل چې تاسو دا خبره وکړه چې امام صاحب د قرآن او سنت مخالفت کړي دي وایي دا قرآن کریم کې چې آیتونه راغلي د مسئلې په ابتداء کې چې کوم آیتونه لیکل شوې وه هغه یې وویل فزادتهم ایماناً داد زیادت نسبتونه چې څو ځایه شوې دي دایې پیش کړه وایي دا قرآن کریم کې چې د زیادت نسبات کړي.

نو ما وویل چې د زیادت نسبت یې کړي خو مجازاً قرآن کریم کې ولې مجاز نشته دیرو ځایونو کې مجازي نسبتونه شوې دي نو دا خو د ابن قیم مقلدین دي یو په کې آواز وکړو

چې قرآن کريم کې مجاز نشته دي ما ورته وويل مجاز نشته دي وايي نه : إني اراني اعصر خمراً هغه يو ورته خوب تيروي خوب گورم چې شراب نچوړوم نو شراب نچوړوي که انگور نچوړوي وايي انگور ما ويل دا څنگه وايي چې اعصر خمراً وايي هغه بيا په اعتبار د ما يؤل اليه سره بيا شراب گرځيږي ، ما ورته وويل چې دا اعتبار د ما يؤل اليه مجاز دي کنه فما ربحت تجارتهم ، تجارت يې گټه ونه کړه نو تجارت گټه کوي که تاجر گټه خو تاجر کوي نسبت يې تجارت ته کومه معنی شوه ،تجري من تحتها الانهار ، لاندې ترې ولې رواني دي ولې نه دي رواني اوبه په ولو کې رواني دي وله کله روانيږي .

نو دا ټول مجاز نه دي نو قرآن کريم خو د مجازي اصطلاح نه ډک دي مشحون او مملوء دي ما وويل دا نسبت د زيادت شته خو مجازاً دي زادتهم ايماناً من حيث الانجلاء رڼا د ايمان يې زياته شي خپله ايمان خو عبارت دي له مؤمن بِه نه زياتيږي نه او نه کميږي وايي نه دلته زيادت راغلي مونږ دې پسې ځو ما وويل ځي پسې خو دا مه وايي چې امام صاحب د قرآن او سنت خلاف وکړو دا تعصب دي او داد امام صاحب سره انتهائي زيات تعصب روان دي که امام صاحب د مرجئو قول کړې وای عمل ته يې اعتبار نه وي ورکړې مقوي للايمان نه گڼلي بيا به مو دا اعتراضونه کول هغه خو الحمد لله د متکلمينو اهلسنت نه دي عمل ته پوره اعتبار ورکوي پوره مقوي يې گڼي خو صرف وايي ايمان کې داخيل نه گڼي .

که تعصب ونه شي دا خو ډيره ښائسته خبره ده نو که انصاف وشي او عمل دې داخل کړو په ايمان کې د هر عمل په نفي سره به قول د نفي د ايمان کوي بيا مثلاً مونځ چا نه پاتې شو کافر حج پرې فرض وه لاړ نه کافر زکوة يې ورنه کړو کافر گناه کبيره يې وکړه کافر وغيره نو داد خوارجو مذهب دي که د اهلسنت وهابيان دلته خلکو ته دوکه ورکوي په خوله کې د امام بخاري رَحِمَهُ اللَّهُ قول پيش کوي چې هغه د زيادت قائل دي نو د زيادت خو خوارج هم قائل دي معتزله هم قائل دي محدثين هم قائل دي خو محدثين وايي چې په ترك العمل کفر نه لازميږي او خوارج وايي کفر لازميږئ او معتزله وايي منزله بين المنزلتين ثابتيږي .

نو دې ځای کې بايد ستاسو فکر وي چې د وهابيانو په دې دسيسه ونه غوليږي چې د امام بخاري رَحِمَهُ اللَّهُ قول نه استدلال وکړي او خپل مذهب پرې ثابت کړي داد خوارجو نه دي

دوي تارك الصلوة ته كافر وايي دوي ساحر ته كافر وايي دوي قاتل ته كافر وايي دوي هريو مخالف د مسلک خپل ته مشرک وايي اباحت د دماء د هغوي کوي او اباحت د اخذ د اموالو د هغوي کوي نن صبا ښکاره مونږ ګورو چې کوم ځای د دوي تسلط راشي په نوم د جهاد باندې هغلته بيا اهلسنت او د هغوي کورونه ورانول د هغوي مال لوټ کول جائز او جهاد ګڼي.

يوه خبره بدر الدين عيني کړي ده او زما خوښه ده اګر که شاه انور شاه صاحب اشارتاً څه رد و د پرې هم کړي دي هغه دا نزاع لفظي جوړه کړې ده هغه وايي الايمان ايمانين، ايمانونه دوه دي يو ايمان منجي من دخول النار دي بل ايمان منجي من خلود النار دي يو هغه ايمان دي چې د نفس جهنم نه سړي بچ کوي بالکليه بيا جهنم ته پرې نه شي تللې منجي من النار دي .بل ايمان نجات ورکوي د خلود النار نه هميشه لپاره دي جهنم نه بچ کوي خو د څه وخت لپاره دې په کې پريږدي.دا يو ايمان ته ايمان مطلق وايي دې بل ايمان ته ايمان کامل ويلې شي ايمان کامله منجي من النار دي،ايمان مطلق نفس ايمان منجي من خلود النار دي.

وايي امام صاحب چې وايي الايمان لا يزيد ولا ينقص دا ايمان مطلقه ياد وي چې منجي من خلود النار دي په فاسق کې شته کنه په جهنم کې به وي خو هميشه به نه وي دې کې وايي عمل جزء نه دي او هرچې ايمان هغه دي چې منجي من النار دي چې د هغې ايمان په وجه بالکليه جهنم ته نه شي تللې دا ايمان کامل دي نو وايي دا کمال ايمان ته نه راځي بدون العمل داد عمل په وجه راځي نو دغه ايمان چې تا د نار نه خلاصوي مطلقاً دغه ايمان چې کامل دي عمل په کې داخل دي هغه ايمان چې تا د خلود نه بچ کوي په هغې کې عمل داخل نه دي ښه منصفانه قول يې کړي دي نو د امام صاحب د لايزيد ولا ينقص د ايمان مطلق سره ولړوه د محدثينو د يزيد وينقص د ايمان کامل سره ولړوه ، ايمان کامل يزيد وينقص عمل په کې دي او ايمان مطلقاً چې کوم دي عمل په کې داخل نه دي.

په دغه جزيه کې زما دغه څو خبرې يادي وي په دغه الفاظو مې ستاسې ذهنونو خلاصولې شول نور پرې زه هم نه پوهيږمه خداى جَلَّجَلَالُهُ دې وکړي چې ذهنونه مو پرې خلاص شوې وي او په خپل امام معترض نه شي امامنا چې څه استدلالت لري قوي دي په

خپل ځای ولې دا خبره وکړه چې بلا عمل قول یې وکړو مقصد یې ردوو په خوارجو باندې او په معتزلوو باندې چې دا دیر شوې وه او دوي عمل داسې جزء وګرځوه چې په ترک العمل یې سړي کافر کوه لکه نن صبا مونږ دا مسئله ولې زیر بحث کړه ځکه وهابیان دې ته دومره زور ورکوي چې امامنا مخالف د قرآن پرې ثابتوي څوک چې قائل د لایزید ولا ینقص وه مؤمن یې نه ګڼي او د مرجئو نه یې ګڼي او حقیقت داسې نه دي.

مونږ مرجئه نه یو مونږ اهلسنت یو او د مرجئوو مخالف یو مرجئه نفس ایمان ناجي ګرځوي د دخول النار نه او مونږ ایمان کامل ناجي ګرځوو د دخول النار نه دا څومره لوي فرق شو هغوي وایي چې نفس ایمان چا کې وي جهنم نه شي کتلې او مونږ وایو چې نفس ایمان چا کې وي د ګناه کبیرې مرتکب وي جهنم ته به ځي خو خلود به نه وي په جهنم کې فرق د خوارجو سره دا شو چې دوي وایي ګناه کبیره یې وکړه خلود به په جهنم کې وي.

مونږ وایو خلود به نه وي بیا به جنت ته ځي یا په مرور د وقت سره یا په شفاعت د عبادو سره شهداء سره انبیاء او صلحاء سره په شفاعاتو باندې به بیا ترې راوځي.

باقي د فیض الباري صاحب چې دي د نفس ایمان دې هم قائل نه دي د زیادت خو ایمان په اعتبار د تصدیق انجلاء چې واخلي بیا زیاتیږي او کمیږي ایمان په اعتبار د مؤمن بِه سره چې بیا واخلي بیا نه زیاتیږي او نه کمیږي زیاتیده او کمیده خو په زمانه د صحابوو کې چې قرآن کریم نوي نازلیده کله چې قرآن کریم تمام ته ورسیده د امنت بالله مؤمن به واخله هغې کې نه زیاتیږي او نه کمیږي او نفس ایمان په اعتبار د انشراح صدر زیاتیږي د انجلاء سره زیاتیږي د تصدیق قلبي سره زیاتیږي په دغه اصطلاحاتو کې زیاتیږي خپله ماهیت د انسان چې تصدیق محض واخیستلې شي او عبارت د مؤمن به سته نه وګرځولې شي لا یزید ولا ینقص.

دا مسئله د زیادة الایمان ونقصانه خلاصه شوه

ددې نه مخکې چې کومه مسئله وه هغه مسئله د سیماء وه هغې کې مونږ پوره وضاحت وکړو چې دا په تندو د بریلویانو دعوت اسلامي کې پیدا شوې ده او دا دیر خطرناک تنظیم دې او بیکاره خلک دي د خارجیانو چمچې دي او بریلویان پرې سترګې پټوي نو مونږ د بریلویانو سترګې په خپل تحقیق سره خلاصې کړي چې سترګې مه پټوي ولې سترګې پټوي

چې دا توره تاپه د دیوبندي تبلیغي جماعت کې وه نو ګمراه دي ګڼله او چې ستاسو په دعوت اسلامي کې دري داني پیدا شوي نو اوس دې جنتي محراب ترې جوړ کړو دا ستاسو انصاف دي نو دې ته دې بریلوي حضرات متوجه شي .

او دغه شانته دیوبندي جماعت کې چې کوم تبلیغي جماعت کې تاپې پیدا شوې دي او دا جنتي محراب ګڼي نو هغوي تبلیغي جماعت خو ناپوهه دي جاهلان دي نو علماء ستر ګي به یې خلاصي کړو چې داد خوارجو نښې دي دا جنتي محرابونه ، نه دي او داد انبیاء علیهم السلام او د صحابه اولیاء په تاریخ کې د هیچا په تندي کې نه وه پیدا شوي بغیر د یو څو غلطو خلکو نه چې ذوالخویصرة وه او څه نور د خوارجو رؤساء وه او دغه شانته یو بل بدترین انسان وه چې دې هغه چا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته ډیر تعریف وکړو چې ښه مونځ کوي نوي راغلي وه مدینې منورې ته بیا نبي اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ناست وه او هغه شخص راغې داسې ډارک تیر شو سلام یې وانه چوه مسجد ته لاړ نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ صدیق اکبر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته توره ورکړه وایي ورشه دا سړي په مسجد کې قتل کړه هغه چې ورغې هغه داسې په عاجزي ولاړ وه او ډیر ښائسته مونځ یې کوه زړه یې پرې ونه شو .

چې راغي یارسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تا ماته توره دې لپاره راکړي چې څوک مونځ نه کوي نو چې زه پرې جهاد وکړم هغه په مونځ ولاړ دي څنګه یې مړ کړمه ، عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته یې توره ورکړه وایي ورشه ته یې مړ کړه هغه چې ورغي چې عاجزي یې ورته ولیده نو بیرته راغې وایي زما هم پرې زړه ونه شو .بیا حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وویل چې ما ته توره راکړي زه یې وژنم وایي دا واخله خو چې ته ورځې نه به وي حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ چې ورغې هغه شخص نه وه وتلي وه په بل طرف بیا چې داسې راغې تیر شو نبي اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ راوغوښت وایي ته چې تیریدې زړه کې دې څه راغله وایي زړه کې مې راغله چې زما نه بهترین انسان بل نشته صحابه دلته بیا راګرم شول چې اوس یې مړ کړي چې ته د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه هم بهتریې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مبارک وویل اوس خاموش شي مه یې وژني.

هغه روایت کې راځي چې : بين عينيه سفعة من الشيطان ، دده په تندي کې د شیطان اثر وه چې مائل تور والي ته وه .

د سفعه په معنی پسې زه ډیر و ګرځید مه تلاش مې وکړو زړه کې مې د توروالي معنی کوله خو پیدا کړې مې نه وه بیا مې پیدا کړه د سفعه معنی اهل لغت په توروالي سره کوي نو دده په تندي کې توروالي وه چې دا اثر پیدا وه من الشیطن له شیطان نه مونځ یې کولو تندي کې تاپه وه نبي عَلَيْهِ السَّلَام د قتل فیصله کوله چې مړ یې کړي.

نو دا تاپه د اهلسنت په تندو کې نشته او نن صبا چې چا کې مو دا تاپه ولیده یا به د مفرطینو نه وي په بریلویانو کې به هغه بریلوي وي چې د شیعه ګانو چمچه به وي، او یا به د مفرطیانو نه وي چې د خوارجو چمچه به وي تبلیغي جماعت هم وهابیانو ته کار کوي هدوي سره لاړ شي بله ورځ ترې نه وهابي جوړوي اګر که په خوله به وایي چې مونږ وهابیان نه یو خو څومره خلک چې وهابیان شول دا ددوي په دې تبلیغ باندې دوي سره تلې وي بیا وروسته آزاد خیالي شي او منتهاء یې بیا وهابیت او پسې مخکې لاړ شي.

او هغه روایت على وجهه سفعة من الشيطن سنن دار قطني جلد ۴ صفحه ۴۶۷ کې د حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په روایت سره ذکر شوې دي.

الله پاک دې مونږ او تاسې علم نافع او انشراح صدر نصیب کړي ګوري طالبانو زه چې کومه حواله د نظر نه خپله و نه باسمه زه یې وایم نه ولو که د زمانې د معتمد شخص د خولې نه مې اوریدلې وي حدیث ترې نه جوړوم صبا درته وایمه چې ما د یو شیخ د خولې نه داسې اوریدلي دي خو چې ما خپله لیدلې وي زه به هغه وایمه او که څوک وایي چې دا دومره کتابونه دې څنګه وکتل نو عقل دلته کار نه کوي بس دا دعاګانې کوي چې:

﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾.

شرحه د صدر چې راغله بیا دا خبرې مشکلې نه وي په څو چنده ددې نه زیاتې حوالې به کې بیا د ننه پرتې وي.

دا مسئله ختمه شوه

مسئلة التقليد :

التحقيق في اثبات التقليد :

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده . لا نبي بعده ولا رسول بعده وهو خاتم النبيين أما بعد! فاعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ (سورة النساء آیت : ۵۹)

بله مسئله متنازع فيها مسئله د تقليد ده چې په دې کې د اهل زيغ جماعات پاکستان کې مودودي جماعت او اشاعت التوحيد او تبليغي جماعت دعوت اسلامي جماعت داټول چې داد احنافو اهل حقو ملګرې دي په ثبوت د تقليد کې ائمو و لره دوي قانع دي مخالف په دې کې هغه غير مقلدين چې ځان يې مسمى کړې په اهل حديثو باندې جماعت المسلمين عثمانيان دي او پرويزيان دي دا رنګې قاديانيان دي دا رنګې شيعه ګان دي شيعه ګان هم د تقليد قائل نه دي هغوي وايي چې د اجتهاد دروازه خلاصه او ګلاو ده او په هر وخت کې الله پاک يو مجتهد پيدا کوي خلک به د هغه متبع وي لکه دوي د خُميني په حق کې د امام او مجتهد عقيده لرله .

مخالف جانب منکرين د تقليد اګر که په وخت د مناظرې کې بيا قول د شرک نه شي کولې قول د حرامو هم نه شي کولې البته خپلو درميانه مباحثو کې د دوي دعوى داده چې تقليد په بعضې مواضعو کې شرک دي او په بعضې مواضعو کې بدعت دي يا حرام دي نو مونږ دلته په يو څو ورقاتو کې د ټولو نه اول دغه دعوى سره د خپلو دلائلو ذکر کړې ده:

د تقليد تعريف

ثاني مبحث استدلالات من القرآن الكريم

ثالث مبحث استدلالات من الاحاديث النبوية او بيا متعدد دلائل چې په هغې کې عقلي او نقلي دلائل جمع شوې دي په اثبات د تقليد باندې .

که څوک منصف وي متعصب نه وي هغه يو ه ورقه هم هغه ته کفايت کوي چې دي

گوري د اول نه تر آخره پورې هيڅ گنجائش نشته چې انسان د تقليد نه ووځي او چې کوم خلک ځان ته غير مقلدين وايي نو په هر قدم کې هغوي هم په تقليد کې داخل دي مګر دومره خبره ده چې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللّٰهُ سره به تعصب لري د هغه له تقليد نه به ووځي او د بل چا په تقليد کې به داخل شوې وي .

بيا آخره کې د مخالف جانب ادله او د هغې مختصر جوابات هغه ما ذکر کړې دي .

اول : تعريف د تقليد :

تقليد څه شي ته وايي ،لغتاً تقليد : جعل القلادة في العُنق اچول د هار دي په غاړه کې .

شرعاً اطلاق د تقليد کيږي په چند معانيو باندې : اول اطلاق د تقليد :

حكم والٍ بكون فلان قاضياً في موضع كذا .

يو والي فيصله وکړي چې فلانې په فلاني موضع کې قاضي دي ، كذا في جامع الرموز في كتاب القضاء ، تقليد په دغه معنی باندې دلته زير بحث نه دي متنازع نه ده .

دويمه شرعي معني د تقليد چې معروفه ده په اصطلاح د شريعت او علماء کې هغه:

العمل بقول الغير من غير حجة .

د بل چا په قول عمل کول دي من غير حجة من غير طلب حجة په غير د طلب د حجت نه د هغه انسان لکه ما خبره وکړه او تاسو بې له حجته قبوله کړه نو دا تقليد زما شو گويا کې قول زما مو ځان ته په خپله په غاړه کې هار کړو او مراد دلته د قول نه عام دي چې فعل وي که تقرير وي .

نو خلاصه دا چې عمل په قول د غير عمل په فعل د غير عمل په مسئله ثابته بتقرير الغير بدون طلب الحجة دې ته تقليد ويلې شي .

ولذا قيل : ويلې شوې دي په بعضو شروحو د حسامي کې چې نامي ده :

التقليد اتباع الانسان غيره فيما يقول او يفعل معتقداً للحقية .

تقليد څه ته وايي يو انسان د بل انسان اتباع وکړي په هغه څه کې چې هغه يې وايي يا په هغه څه کې چې هغه يې کوي په حال کون ددې متبع او مقلد کې چې عقيده لري په حقيت د

قول د مقلد خپل باندې په غیر د نظر او استدلالاتو نه.

في الدليل، دليل کې نظر نه اچوي قول يې قبلوي:

كأنّ هذا المتبع جعل قول الغير او فعله قلادة في عنقه من غير مطالبة دليل.

نو ګويا کې چې دې متبع چې مقلِد دي وګرځوه قول د غیر چې مقلَد دي فعل د غیر چې مقلَد دي **قلادة في عنقه** هغه يې په غاړه کې يو هار کړو بغير د مطالبې د دليل نه.

دغه تعريف نامي کړې دي د حسامي شرحې په صفحه ۱۹۰ باندې او هغه مخکې چې کوم تعريف تير شو: **العمل بقول الغير من غير حجة** كشاف اصطلاحات الفنون جلد ۱ صفحه ۸۴۷ کې کړې دي.

معجم الفلسفي د لغتو کتاب دي جلد ۱ صفحه ۲۹۲ کې د تقليد تعريف په شان د تعريف د نامې کوي چې يعنې د تقليد په تعريف کې اتباع راوړي نو وايي:

التقليد هو اتباع الانسان غيره، تقليد څه ته وايي اتباع د انسان ده غير لره.

فيما يقول او يفعل. په حال کون دده کې چې:

معتقدا الحقية فيه من غير نظر الى دليل.

نو لغوي معنى سره يې رابطه دا شوه چې ګويا کې دې متبِع چې مقلِد دي وګرځوه قول د غير چې مقلَد دي يا فعل د غير چې مقلَد دي **قلادة في عنقه**، يا اسانه تعبير:

قبول قول الغير بلا حجة ولا دليل.

تقليد څه ته وايي قبلول د قول د غير بغير د حجت او دليل نه خو دې ځای کې ګوري دا اهل خصم چې دي اهل حق نه دي متعصبين دي دې لپاره دوي بحث نه کوي چې ځان پرې حق ته ورسوي بس يو ميشن يې روان کړې هغه په تاسو منل غواړي په **قبول قول الغير بلا حجة**.

دې تعريف باندې يو اعتراض در باندې کوي: او غلط تاويل کوي دلته **بلاحجة** کې ددې جار او مجرور تعلق ورکوي تر قول الغير پورې نو معنى دا شوه چې تقليد قبلول د قول د غير دي چې دا قول د غير بلا حجته وي نو دا تعصب ددوي دي دغه معنى د تقليد نه ده بلا حجة جار مجرور تعلق تر قول نه دي تر قبول دي قبول د قول د غير قول د غير خو بلا حجته نه

وي هغه سره به ډېر دلائل وي خو دا قبلول ستا به بلا حجته وي ته به تړې استدلالات نه غواړې بدون د استدلال او بدون د حجت د طلب نه تا به هغه قبول کړې وي دغه معنی ده.

نن نه تقريباً شل (۲۰) يا پنځه ويشت (۲۵) کاله وړاندې په مردان کې عبدالعزيز نورستاني سره مناظره شوې ده په تقليد باندې په هغې کې دا نورستاني متعصب دا عبارت ويلې دې بلا حجة کې جار او مجرور تعلق تر قول د غير نيسي نو قول د غير بلا دليله دې نو تقليد وايي دې ته چې د ائمه وو سره دلائل نشته او تاسو پسې روانيې هلته جانب مقابل کې درانه علماء ناست دي.

هغوي ورته وايي دا بې انصافي ستا ده ظلم مه کوه چې د بلا حجة تعلق تر قبول دې موږ ترې دليل نه غواړو دا نه چې هغوي سره دلائل نشته دي زموږ قبلول بلا دليله دي.

هر کله چې تعريف د تقليد تاسو په دغه حواله د معجم الفلسفي او د نامي په حوالې سره تاسې وپيژندو نو د تقليد په تعريف کې اتباع راغله.

اوس د تقليد د اتباع او د اطاعت ددوي مينځ کې څه فرق شته دي او که نه اګر که په اصطلاح عامه کې خو فرق داسې لري چې اطاعت اطاعت الامراء کې مستعمل دي د بادشاه او د حاکم او د امارت اسلامي قانون چې مني نو دې ته مطيع ويلې شي اتباع استعمال شوې ده په دين د محمد مصطفی ﷺ کې او تقليد چې کوم دي دا په فروعي جزئياتو کې دائمه وو د علماو په اقوالو په تسليم کې استعمال شوې دي.

خو ددې دا معنی نه ده چې ګنې د تقليد اطلاق په اتباع نه کيږي او يا به د اتباع اطلاق په اطاعت نه کيږي او يا به د اطاعت اطلاق په اتباع نه کيږي نه په معنی کې ددې هر يو اطلاق په بل کيدې شي دا سره بعيد نه دي.

وهابيان او منکرين د تقليد ابتدائي دعوی کې تاسو سره په دې کې نزاع جوړوي او ته به هم ترې دا تپوس کوي چې ستا په نزد باندې مخکې له بحث نه تقليد اتباع او اطاعت الفاظ مترادف قريب المعنی دي او که نه دا سره متبائنين دي دوي دلته قول دا کوي چې اتباع او تقليد او اطاعت ددوي مينځ کې سره ترادف نشته مساوات نشته يعنې اطلاق د يو په بل نه شي کيدې نو معنی دوي دا کوي چې اتباع ويلې شي تسليم قول الغير مع الدليل ته.

او تقليد ويلې شي تسليم قول الغير بلا دليل ته که دا قول دي بلا دليله ومنه نو دا

تقليد دي او كه د چا قول دي مع الدليل ومنه نو دا اتباع ده .

دوي سخت زور په دې خبره لګوي چې د اتباع او تقليد مينځ كې فرق دي چې بيا يې څوک را ګير كړي چې ګوره دې ځاى كې دې ددغه عالم خبره منلې تقليد دې وكړو وايي نه ما خو اتباع كړې ده تقليد خو ما نه دي كړي ما خو هغه نه دليل غوښتې دي دليل سره مې د هغه قول منلې دي نو دا اتباع شوه بدون د دليل نه د هغه قول منل دا تقليد شو دا تعريف دوي د ابن قيم د اعلام الموقعين نه نقلوي .

په دغه تعريف كې هم دوي اصول نه لري او خپله هم مقلدين شول په. ذكر د تعريف كې نه پوهيږم چې دوي ولې ليوني شوي دي چې د تقليد او اتباع په مينځ كې دوي فرق راويستلې دي دا دوي ته نقصان كوي خو په خپل نقصان نه پوهيږي نو چې هر كله دوي د تقليد او اتباع په مينځ كې د مساوات قائل نه شول اطلاق د يو يې په بل جائز ونه ګڼه نو بيا چيلنج وركړي چې قرآن او حديث كې مونږ ته په تقليد رد وښايه .

﴿ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ﴾. (سورة البقرة آيت : ١٧٠)

دا رد كې پيش كوي :

﴿ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴾. (سورة الاحزاب آيت : ٦٦).

دا پيش كوي دوي .

نو څومره قرآن كريم نه چې دوي رد پيش كوي تقليد باندې هغلته په اتباع د أباوو رد راغلې او دې په ابتداء كې د اتباع او د تقليد په مينځ كې د فرق قائل دي نو رد خو په اتباع راغې په تقليد خو نه دي راغلې او كه وايي چې اتباع او تقليد يو شې دي نو ستاسو رسائل مشحون او مملوء دي په دې باندې چې اتباع او تقليد فرق لري نو دا دوي ته نقصان كوي خو احمقان سره را غونډ شوي په خپله ګټه نه پوهيږي د ابن قيم تعريف صحيح دي : تسليم قول د غير بلا دليله دا تقليد دي او مع الدليل اتباع ده .

خو اطلاق د تقليد په اتباع كيږي او د اتباع په تقليد كيږي په خارج كې ددې اطلاق په يو بل كيدې شي كومو اعرابو چې ايمان راوړې دي د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه يې طلب د معجزې كړې په طبق نبوت كې هغه ته متبع ويلې كيږي او كومو صحابه وو چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ قول منلې بدون د معجزې نه بدون د طلب د دليل نه دا ټولو ته مقلدين ويل كيږي .

هر کله چې صحابه ټول مقلدین شول مونږ او تاسې به د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ قول منو تسليمه وو به یې مع الدلیل که بدون د دلیل نه بدون د دلیل نه قول الرسول مونږ ته بدون د دلیل نه قبول دي او تسلیم د قول د غیر بلا حجة تقلید دي کنه نو مونږ ټول مقلدین د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ شو او حال دا چې دغه تقلید ته اتباع وویلې شوه قرآن عظیم الشان کې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اطاعت د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اتباع د اتباع او اطاعت الفاظ استعمال شوي دي نو د اتباع او اطاعت اطلاق په تقلید باندې کیږي د تقلید اطلاق په اتباع باندې کیږي کله چې دې بلا دلیله تسلیمي وکړه.

او که چرته دې مع الدلیل دي تسلیمي وکړه نو بیا ورته اتباع ویل کیږي او تقلید ورته نه شي ویل کیدې تاسو ته به دا راشي چې کوم خلک د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اقوال بدون د دلیل تسلیموي دا مقلدین دي په دوي باندې اطلاق د تقلید کیدې شي.

المبحث الأول : الاستدلالات من القرآن الكريم :

منکرینو د تقلید عوامو ته او خواصو طالبانو ته په ذهن کې یو تشویش اچولې دي دوي داسې یو نظر ورکړې دي چې دا تقلید د ائمه وو ګنې داد قرآن او سنت نه خارج یو ثالث څیز دي او داسې یو نظریې ورکړې دي چې مقلدین د قرآن او سنت په مقابله کې قول د امام ته ترجیح ورکوي نو دا خو افتراء دده دوي ده په ټولو اصولو د مقلدینو باندې زمونږ اصول دا خبره کوي چې ادله د شرعې څلور دي اول دلیل مونږ کتاب الله ګڼو مونږ د کتاب الله مقابله کې سنت هم حجت نه ګڼو او ترجیح کتاب الله ته ورکوو.

دویم دلیل زمونږ سنت رسول دي دریم دلیل زمونږ اجماع ده څلورم دلیل قیاس د مجتهد دي هلته مونږ په اصولو کې وایو چې هغه قیاس دلیل دي چې د هغې استناد دې ثلاثه وو اصولو ته شوې وي هغه قیاس مونږ منو چې کوم د کتاب الله نه وي اصل د هغې سنت رسول نه وي اجماع امت نه وي دا زمونږ ټول اصول په دې باندې قائل دي.

نو دا محض افتراء ده په مونږ باندې چې مقلدین هغه خلک دي چې قول د امام خپل په مقابله د کتاب الله او سنت رسول کې مقدم ګڼي کوم ځای کې مونږ مقدم ګڼلې دي که په کوم ځه باندې څوک اعتراض لري نو مونږ سره دې کیني د هغې به ان شاء الله جواب واوري چې مونږ د خپل امام قول د قرآن کریم مطابق درته پیش کړو مخالف نشته کوم ځای کې امام صاحب

د قرآن او سنت مخالفت کړې دي؟ دا د تقليد تعريف وه چې ذکر شو.

دا چې تقليد په کومو مسائلو کې ګنجائش لري او کومو کې نه لري:

نو يو مسائل منصوصه دي بل مسائل غير منصوصه دي هر چې مسائل منصوص دي هغه بيا په دوه (۲) قسمه دي: متعارضه بل غير متعارضه.

خامخا به تقليد کوي کنه هلته آحاديث متضاد راغلې لکه مسئله د رفع اليدين دا منصوصي ده نص وارد دي په مسئله د رفع اليدين کې چا قياس پسې ذهاب نه دي کړي او نه دلته قياس دخل لري او نه په عقل دا مسئلې ثابتيږي که څوک امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ پسې ځي نصوص په آحاديثو کې لري که څوک امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ پسې ځي هم نصوص په آحاديثو کې لري نو دا مسئله منصوصي ده خو متعارضه ده يو اځې د ابن مسعود او د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا د روايتينو تعارض نه دي.

د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په خپل روايت او عمل کې تعارض دي نو دا مسئله منصوصي ده خو متعارضه ده د رفع د تعارض لپاره لابد من التقليد د چا قول به مني چې تا ته دلته تعارض ختم کړي او يوه لاره در وښايي دا مسئله منصوصه متعارضه شوه.

بله مسئله منصوصه غير متعارضه ده او دا په دوه قسمه ده يو هغه منصوصه غير متعارض ده چې محتمل د احتمالاتو شتې وو نه وي.

بله هغه مسئله منصوصه غير متعارضه ده چې په هغې کې احتمالات شتې وي.

مسئله منصوصه غير متعارضه محتمله د احتمالات شتې وو په ځغې کې د رفعې د احتمالاتو لپاره او د تعيين د احتمال لپاره لا بد من التقليد تعارض نه وي په کې يو متن راغلې وي په هغه متن کې اختلاف وي او احتمال د ډيرو معانيو لري که يوه معنى اخلي يوه مسئله راوځي او که بله معنى اخلي بله مسئله راوځي دلته د رفع د احتمالاتو لپاره او د تعين د احتمال واحد لپاره لا بد من التقليد.

يو قسم منصوص پاتې شو چې منصوصه وي غير متعارضه وي محتمل د احتمالاتو شتې وو نه وي هغلته بيا د تقليد ګنجائش نشته دي مثلاً پنځه مونځونه فرض دي په دې کې که تا ته د امام قول وي که نه وي تا ته طبقه عن طبقه په تواتر پاتې ده چې هغه فرضي مونځونه د ورځې پنځه دي او په دغه دغه اوقاتو باندې دي په دې کې هيڅ نزاع نشته ده يو

روایت هم څوک متعارض نه شي پیش کولې چې مونځونه شپږ دي او چې کوم وارد دي په دغې کې هم څه نزاع نشته البته په تعیین د اوقاتو کې مسئله منصوصي ده مسئله غیر متعارضه ده خو محتمله د احتمالاتو شتی وو ده هغه امامت د جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ دا یو حدیث چې وګوري نو تاته خپله په اوقاتو کې اختلاف ښکاره کیږي ولې د مازیګر مونځ یې وکړو په هغه وخت باندې چې پرون یې په کې د ماسپخین مونځ کړې وه داد حدیث الفاظ دي.

او بل روایت کې دا راځي د ماسپخین مونځ یې په دویمه ورځ په هغه وخت کې وکړو چې پرون یې په کې د مازیګر اول مونځ کړې وه په دې د چا قول دي چې د ماسپښین او د مازیګر په مینځ کې تداخل دي او داسې یو وخت ده چې دواړه په کې کیږي.

داد چا مذهب دي داد هیچا رایه هم نه ده د اهل حدیثو هم دا رایه نشته دي نو حدیث صحیحه د امامت د جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اول او آخر مونځونه ورته ښایي چې دې مینځ کې تا ته وخت دي الفاظ یې دغه دي چې د ماسپښین مونځ یې په دویمه ورځ په هغه وخت کې وکړو چې په کوم وخت یې پرون د مازیګر مونځ کړې وه.

نو پرون د مازیګر مونځ شوې وه مثل اول ختم وه مثل ثاني شروع وه صبا ته یې د ماسپښین مونځ په دغه وخت کې وکړو نو د ماسپښین وخت مثل ثاني ته اوږد شو کنه د امام أبو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ مذهب ترې ثابت شو چې مثل ثاني د ظهر نه دي لیکن هغه بل جانب چې استدلالات ترې کوي هغه یې د پروني امامت نه کوي همدې حدیث نه یې کوي چې پرون یې دې وخت کې د مازدیګر مونځ کړي چې د مازدیګر یې وکړو خو مثل ثاني مازدیګر شو کنه.

نو ګوري دا تعارض نه دي یو شان حدیث دي لیکن محتمل د احتمالات شتی وو دي د رفع د احتمالاتو لپاره او د تعین د احتمال لپاره لابد من التقلید.

خلاصه دا شوه مسئله منصوص مسئله غیر منصوص مسئله منصوص متعارض غیر متعارضه مسئله غیر متعارضه محتمل د احتمالاتو او محتمل د احتمالاتو نه وي کومه چې منصوص وي غیر متعارضه وي محتمل د احتمالاتو نه وي تقلید جائز نه دي بیا کومه چې منصوص وي غیر متعارض وي محتمل د احتمالاتو وي دلته تعین د احتمال لپاره لا بد من التقلید تقلید نه لابدي ده کومه چې منصوص وي خو متعارض وي لا بد من التقلید.

او څه مسائل غیر منصوصي دي هر چې مسائل غیر منصوصي دي هلته بیا لا بد من التقلید مطلقاً نص نشته څه به کوي هغه مسئله کې جزیه تاته راپیښه شي او نص کتاب الله کې او سنت رسول کې نه وي نو خود بخود به په هغه مسائلو کې د چا قول پسې ځې په هغې کې به هم اقوال د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وغیره راشي یا د نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بذات خود خپل اقوال به راشي چې کوم یو ځای کې تاسو کتاب الله او سنت رسول نه وي نو هلته تاسو لاړ شي په کوم چې فیصله صالحینو کړې وي که هغې کې نه وي :

فاجتهد برأيك ، په خپله رایه دې اجتهاد وکړي خو دا خطاب مجتهد ته وه کوم شو تا کې قوه د اجتهاد نشته خپله د مجتهد قول پسې ذهاب وکړه .

شیخ حسن جان صاحب –نور الله مرقده– به کله غصه شو ویل به یې چې هغه احمق انسان چې هغه نصوصو کې تعارض نه لاخبر نه دي چې ګنې نصوص هم متعارض دي یو خو عوام دي عوامو ته خو چې دا نظر ورکړې شي چې کتاب الله او سنت رسول شته امام ته څه ضرورت دي نو هغوي وایي چې ریشتیا وایي کنه قرآن او سنت چې وي بیا امام صاحب ته په کې څه ضرورت دي نو جاهلان خو پو هیږي نه چې آحادیثو کې تعارض دي .

یو اځې بخاري شریف کې په سلګونو تعارضات دي یو ځای کې یو روایت دي بل ځای کې بل روایت راغلې دي عوام خو ددې نه خبر نه دي لا علمه دي هر چې علماء او طلباء دي شیخ حسن صاحب رَحِمَهُ اللهُ به غصه شو چې دا وهابي کیږي دا لوي احمق وي دې واي بنه پو هیږي چې په روایاتو کې تعارض شته دي او دې دغې تعارض د دفعې لپاره د چا قول ته ضرورت دي نو بیا د امام صاحب سره څه تعصب را اخیستي چې دا مذهب پریږدي او په بل کې داخلیږي یو کې خو به خامخا ننوځي چې رفع د تعارض کوي .

اول دلیل چې مونږ پیش کوو دې کې به د اهل حدیثو اصل مات شي زمونږ اصل څه دي چې ادله څو دي اربعة څلور دي او ددوي اصل دي چې ادله دوه دي کتاب الله سنت رسول دې نه اخوا دوي دلائل نه مني چې کله دې د سنت رسول نه اخوا یو دلیل هم پیدا کړو بس په دوي رد راغلو خود بخود مثلاً نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امر وکړو چې تاسو ما نه بعد په صدیق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پسې اقتداء وکړي ما نه بعد تاسو عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پسې اقتداء وکړي .

تاسو دده متبعین شي دا خود بخود په اهل حدیثو رد دي ځکه هغوي وايي ادله دوه (۲) دي چې دوه (۲) دي قول د صدیق اکبر رضي الله عنه او قول د عمر فاروق رضي الله عنه په سنت رسول کې نه دي داخل دا خود بخود په هغوي باندې رد دي.

سورة نساء آیت نمبر :۵۹ :

دا فرق باید هم ښکاره وي چې زمونږ ځو مره استدلالات وي اکثراً مُصَدَّرْ به وي په يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ باندې او یا به هغه حال د بیان د مؤمنینو وي.

او ددوي چې ځو مره استدلالات راځي وي ګوري دا به د مکې معظمې د مشرکینو باره کې نازل شده ایات پیش کوي یا به يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ، نو په سترګو روند شي یا اهل الکتاب وايي یا اهل پشاور خو نه وايي یا اهل افغان خو نه وايي نو دا یا اهل الکتاب باندې به مصدر وي.

نو چونکې دوي خوارج دي آیتونه نازل شده په حق د کفارو کې په مؤمن چسپانوي نو دوي اوسه پورې د اهل کتابو او د یهودو او د عیسویانو او د مشرکینو باره کې نازل شده آیات او هغه چې يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ باندې خطاب وي هغه نه شي بیلولې.

زمونږ دلائلو ته ګورئ په يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ سره به خطاب کوي :

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ﴾ ای د ایمان والو.

﴿أَطِيعُواْ اللّهَ﴾ اطاعت وکړي د خدای تعالی ، اطاعت الله څه شي دي اطاعت د کتاب الله دي.

﴿وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ﴾ او اطاعت وکړي د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ، اطاعت الرسول څه شي دي هغه اطاعت د سنتو د هغه دي.

﴿وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ﴾ اطاعت وکړي د أُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ ستاسې نه.

د معروفو صحابه کرامو په نزد باندې مراد د اولی الامر نه فقهاء دي اطاعت وکړي د أُوْلِي الأَمْرِ د خاوندانو د فقه ، مِنكُمْ ستاسې نه.

دلته يو تفسيز د عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُ دي او بل تفسير دي د حضرت ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ ، حضرت ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ فرمايي أُولِي الأَمْرِ مِنكُمْ دا نازل په حق د امراء د سراياوو کې دي د يو سړي او د يو کندک د امير او د يو قومندان متعلق چې تاسو جهاد کې د قومندان خبره ومني ، دا تفسير د حضرت ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ دي .

تفسير د عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا دا دی :

أُولِي الأَمْرِ مِنكُمْ أُولی الفقه منکم اولی العلم منکم .

تاسو کې چې علماء دي فقهاء دي د هغوي اطاعت وکړي .

نو اوس چې ته دا دليل پيش کوي ضرور درته د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنهُ هغه تفسير مقابل کې پيش کوي چې دا خو امراء د سراياوو يادوي حکماء يادوي امارت اسلامي يادوي دا عالم ار فقيه نه يادوي .

نو لنډ جواب به دا وي چې آيا تفسير د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنهُ په مقابل د تفسير د عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا کې څه مثابت او منزلت لري انصاف په کار دي په صحابه کرامو کې د هر چا خپله رتبه ده د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنهُ تفسير په مقابله د تفسير د عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا کې به څومره اهميت ولري .

هغه خو رئيس المفسرين في التفسير دي په تفسير کې د حضرت عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا تفسير چې متعارض راشي د تفسير د حضرت عبد الله ابن مسعود او د ابن عمر او د حضرت عبد الله ابن الزبير د ابو موسی الاشعري او د ابو سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنهُم دي ټولو نه مقدم دي سواد خلفاء اربعه وو نه چې هغوي ته امت مسلمه په يو ځانته عقيده قائل دي ګڼي داسې علماء شته چې په تفسير کې قول د حضرت عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُ په خلفاء هم مقدم ګڼي نو په تفسير کې عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُ امتيازي شان لري .

قول د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنهُ دده مقابله او معارضه نه شي کولې صحيح دي هلته هم حديث راغې روايت موقوف راغې دلته هم ترجمه موقوفه ثابته شوه اوس دا دواړه ته په معارضه کړه نو معارضه کې تفسير د حضرت ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ د تفسير د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُ نه شي کولې دا چې مونږ وايو مراد د اولی الامر نه فقهاء دي علماء دي تفسير الدر المنثور

جلد ۴ صفحه ۵۰۴ سیوطي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي :

وأخرج ابن جرير وابن المنذر وابن أبي حاتم والحاكم عن ابن عباس في قوله : وَأُوْلِي الْأَمْرِ مِنكُمْ يعني اهل الفقه والدين واهل طاعة الله الذين يُعلِمون الناس معاني دينهم .

هغه چې خلکو ته د دين معاني ښايي .

ويأمرونهم بالمعروف وينهونهم عن المنكر فأوجب الله .

بس واجب کړو خدای تعالی .

طاعتهم على العباد . د فقهاء علماء طاعت خدای تعالی لازم کړو په عبادو باندې دا مونږ چې تقليد ته واجب وايو نو دا دغه ځاى نه چې ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُ لفظ د وجوب استعمال کړي .

مايو کس ته دا آيت پيش کړي وه عالم وه نو ما ته يې وويل چې بيا په اطيعوا امر متوجه اولى الامر ته شو نو امر د وجوب تقاضا کوي بيا خو د قرآن کريم نه چې امر ثابت شي بيا خو تقليد فرض شو ته خو ورته فرض نه وايي واجب ورته وايي نو ما وويل چې زه واجب ورته ځکه وايم چې دې کې د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنهُ تفسير منقول دي نو شبه راغله که د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنهُ تفسير دلته نه وايي چې امراء د سرايا و مراد دي نو دا به فرض وايي بيا منکر به يې کافر وايي خو چونکې دلته شبه راغله .

هغه مخکې چې استدلالات تقسيم شوې وو څلورو انواعو لره يو دليل وي قطعي الثبوت قطعي الدلالة نو هغه په صورت د امر کې افاده د فرضو ورکوي او په صورت د نهي کې افاده د حرمت ورکوي .

دويم دليل دي ظني الثبوت ظني الدلالة هغه په صورت د امر کې نُدب راولي او په صورت د نهي کې کراهيت راولي .

دريم دليل دي قطعي الثبوت ظني الدلالة او څلورم ظني الثبوت قطعي الدلالة دا دواړه په صورت د امر کې افاده د وجوب ورکوي په صورت د نهي کې کراهيت تحريمي راولي دا اصول دي زمونږ. دا دليل دلته قطعي الثبوت دي کون ددې ايت من القرآن قطعي الثبوت دي

خو لیکن ظني الدلالة دي دلالت یې په ثبوت د تقلید باندې ظني دي قطعي نه دي ولې څکه دلته تفسیر د حضرت ابو هریرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ موجود دي نو شبه راغله چې هغه معنی اوس دلته مراد شوه او که فقهاء مراد دي شبه راغله.

نو دلیل قطعي الثبوت او ظني الدلالة په موضوع ستا باندې هغه په صورت د امر کې افاده د وجوب کوي نو اطیعوا امر راغلې افاده د وجوب د تقلید یې وکړو او د عالم او فقیه خبره منل دغې ته تقلید وايي تقلید د علماو خبره منل.

حضرت عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دغه معنی کې متفرد نه دي ده سره صحابه کرام او تابعینو کې چې کوم عمده دي کوم فقهاء دي کوم مشهور في التفسیر دي هغه ټول تابعین ده سره ملګرې دي چې مراد له اولی الامر نه دي مقام کې امراء د سرایاوو نه دي بلکې فقهاء مراد دي.

په دغه مذکوره صفحه باندې د حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت منقول دي:

واخرج ابن ابي شيبة وعبد بن حميد والحكيم الترمذي في نوادر الاصول وابن جرير وابن المنذر وابن ابي حاتم والحاكم وصححه عن جابر بن عبدالله في قوله واولى الامر منكم قال أولي الفقه وأولي الخير.

خاوندان د فقه ستاسې چې دي د هغې اطاعت وکړي.

دریم امام مجاهد تابعینو کې معروف في التفسیر تفسیر ابن جریر الطبري جلد ۷ صفحه ۱۷۹:

حدثني سفيان بن وكيع قال حدثنا ابي عن علي بن صالح عن عبدالله بن محمد بن عقيل عن جابر بن عبدالله قال حدثنا جابر بن نوح عن الاعمش عن مجاهد في قوله أَطِيعُواْ اللهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ قال اولى الفقه منكم.

خاوندان د فقهې ستاسو کې.

تفسیر ابن جریر الطبري جلد ۷ صفحه ۱۸۰:

حدثني محمد بن عمرو قال حدثنا ابو عاصم عن عيسى عن بن ابي نجيح واولى الامر منكم قال اولي الفقه في الدين والعقل .

خاو اندان د عقل او فقه مراد دي د هغوي اطاعت وکړي .

پنځم : عطاء بن السائب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي چې مراد ترې نه فقهاء دي :

حدثني يعقوب بن ابراهيم قال حدثنا هشيم قال اخبرنا عبد الملك عن عطاء بن عبد الملك السائب في قوله أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الأَمْرِ مِنكُمْ قال اولى العلم والفقه.

دارنګې د عطاء بن ابي رباح هغه هم رايه داده چې مراد ترې فقهاء دي تفسير الطبري جلد ۷ صفحه ۱۸۱:

حدثني المثنى قال حدثنا عمرو بن عون قال حدثنا هشيم عن عبد الملك عن عطاء واولى الامر منكم قال الفقهاءُ والعلماءُ .

دارنګې د حسن بصري رَحِمَهُ اللَّهُ رايه داده چې مراد ترې نه علماء دي .

حدثنا الحسن بن يحيى قال اخبرنا عبد الرزاق قال اخبرنا معمر عن الحسن في قوله وَأُولِي الأَمْرِ مِنكُمْ قال هم العلماء .

دارنګې ابو العالية رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چې مراد ترې نه علماء دي :

حدثني المثنى قال حدثنا اسحاق قال حدثنا ابن ابي جعفر عن ابيه عن الربيع عن ابي العالية في قوله وَأُولِي الأَمْرِ مِنكُمْ قال هم اهل العلم .

ابي العاليةِ حسن بصري عطاء ابن ابي رباح عطاء ابن السائب ابن ابي نجيح امام مجاهد عبد الله بن عباس رضوان الله عليهم اجمعين ددوي ټولو دا رايه ده چې مراد د اولى الامر نه فقهاء دي دا په دوه (۲) طريقو په دوي رد شو دوي وايي : اہل حدیث کے دو اصول کتاب اللہ اور سنت رسول ، نو رد يې وکړو وړاندې چې دريم هم پيدا شو اطيعوا الله و اطيعوا الرسول دا ستا خبره کے دو اصول په کار دا وه چې اولى الامر يې بيا نه وي ذکر کړې بس خبره به خلاصه وه دا چې رب کريم اطاعت د اولى الامر ذکر کوي دا ددوي د بنيادي اصل بطلان کوي چې ادله

دوه نه دي دريم هم پيدا شو چې هغه قول د فقيه منل دي.

إيرادات مع الجوابات :

اول اعتراض درباندې دا کوي چې مراد د اولی الامر نه دلته اُمراءد سرايا وو دي د هغې جواب ذکر شو د ابن عباس او د تابعينو په اقوالو کې چې قول د ابو هريرة رضي الله عنه په مقابله د قول د ابن عباس رضي الله عنه څو مره اهميت لري هغه دې وهابيان خپل ګريوان کې سر ښکته کړي او فيصله دې خپله وکړي.

دويم اعتراض دا کوي چې واولی الامر منکم اولی الامر دا جمع ده اولوا جمع د ذو ده کنه من غير لفظ نو اطاعت الله اطاعت الرسول اطاعت د علماءنو وايي دا خو د اجماع منل شو دا وهابيان خپلو کې هم سره وران دي د پنجاب وهابيان ډير متشدد دي هغوي اہل حدیث کے دو اصول کتاب اللہ اور سنت رسول چغې وهي دوي هم په خوله دا چغې وهي خو چې راتيښګ يې کړي نو اجماع بيا مني وايي دا خو اجماع ده او اجماع مونږ منو اولی الامر علماء په يوه خبره راغونډ شول منه يې.

نو د هغې جواب به داسې کوي چې دلته اطيعوا جمع راغلې ده و اولی الامر دا هم جمع راغلې او جمع مقابل د جمع کې تقسيم د احادو په احادو قبلوي دا يوه معقوله قاعده ده نو معنی دا شوه چې اطاعت وکړي هر يو د يو فقيه داسې نه شي کيدې چې ته به راځي د ټولو فقهاو اطاعت به کوي د فقهاو عبارات به متضاد وي څنګه به اطاعت کوي يو به په خوب اودس ماتوي بل به يې نه ماتوي دغه وخت کې به څه کوي يو به په وينه اودس ماتوي بل به يې نه ماتوي نو بيا به په اوړي کې يو مذهب ته ځي او په ژمي کې به بل مذهب ته ځي.

چې اوبه ښې لګيږي بيا به په وينه اودس مات وي حنفي به وي او چې ژمې شي بيا به اودس نه يې مات کنه بيا به شافعي يې بيرته خو د هوا او د خيټې متبع شوې ته خو د دليل متبع نه شوي او نه د رايي نو جمع په مقابل د جمعې کې تقسيم د احادو په احادو قبلوي هر يو د يو فقيه و مني دغه يې نچوړ دي د ټولو نه منلې کيږي د هغوي اقوال متضاد دي.

يو وخت د بحث په تيم کې ما ددوي يو ملا ته ويلې وه ما ته يې وويل، چې دا جوړ شوې قواعد دي دا مونږ نه شو منلې چې جمع مقابل د جمعې کې تقسيم د احادو په احادو قبلوي

ما وويل دا به ته خپله مني ځنګه يې نه شي منلې چې ژاړي او که خاندې دا به ته مني وايي دا خو خلکو جوړ کړې دي دا په کوم ځای کې راغلي چې جمعه مقابل د جمعې کې تقسيم د احادو په احادو قبلوي.

ما ورته وويل : وامسحوا برؤسکم ، امر راغلي دي د سر مسحه فرض ده وايي هاو ما ورته وويل دليل راته پيش کړه وايي : وامسحوا برؤسکم ، ما وويل رؤس جمع ده اقل د جمعې درې دي هر يو اودس والا به درې درې (۳) سره مسحه کوي هله به يې اودس صحيح کيږي ځکه جمع راغله دلته چې په ما اعتراض کوي چې جمع راغله د يو فقيه قول ترې نه ثابتيږي ټول فقهاء به مني لا اقل درې خو به مني اګر که مونږ درې منلې دي امام ابو حنيفة رَحِمَهُ اللّٰهُ امام ابي يوسف امام محمد رَحِمَهُمَا اللّٰهُ زمونږ مذهب جوړ دوي نه دي کنه.

خو هسې دوې ته تحقيقي جواب دادی چې دا جمع مقابل د جمعې کې ده تقسيم د آحادو په آحادو باندې نو دليل يې وامسحوا پيش کړو ما وويل چې وامسحوا برؤسکم کې رؤس جمع ده او ته جمع مقابل د جمعې کې تقسيم د آحادو په آحادو قبلوي دا قاعده مني نه چې مني يې نه هر يو سړي به درې درې سره مسحه کوي نص دا ثابتوي بيا غلي شو.

نو خپله دې ته جوړ شو چې جمع مقابل د جمع کې تقسيم د آحادو په آحادو قبلوي هر سړي يو سر مسحه کړي دلته هم اطيعوا جمع ده اولی الامر جمع ده جمع مقابل د جمع کې تقسيم دآحادو په احادو قبلوي هر يو د يو فقيه خبره ومني دا دويم اعتراض وه ددوي دې ځای باندې.

دريم اعتراض دادی چې وګوره اطيعوا اطيعوا هلته ذکر د اطيعوا مکرر اولی الامر منکم دلته اطاعت نه دي راغلي چې نه دي راغلي نو معنی دا شوه چې د فقيه هره خبره نه شي منلې بلکې ته به په کې سوچ کوي چې کومه خبره موافق وي د کتاب الله او سنت رسول سره قبلوي به يې کنه رد وي به يې نو چې ورته وايي څه نه پته لګي وايي دلته يې اطيعوا مکرر نه کړو کنه دا خو د قرآن عظيم الشان طرز او طريق دي بليغ او فصيح کلام دي درې ځل چې اطيعوا مکرر شوې واي په ژبه به څومره دروند لګيدې لکه اطيعوا الله و اطيعوا الرسول واطيعوا اولی الامر منکم دا خو به تکرير وه له دغه تکرير نه ځان ساتلې شوې دي او هغه واو د عطف لپاره دي

او عطف هم ددې لپاره دي چې اولی الامر دلته منصوب ولې دي دا په الرسول عطف دي چې عطف شو نو عامل د الرسول په ده کې عامل شو کنه اطیعوا الرسول واطیعوا اولی الامر که .

او که ته داسې ترک د لفظ د اطیعوا نه استدلال په دې باندې کوي چې د اولی الامر هره خبره به منل نه وي قرآن عظیم الشان کې دوه ځایه د نبي عَلَيْهِ السَّلَام متعلق دا راځي اطیعوا الله والرسول لفظ د اطیعوا په الرسول کې ترک شوې دي نو اوس به دا معنی وي چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام به هره خبره نه منو سوچ به کوو په کې چې کومه سمه وي منو به یې او چې کومه سمه نه وي بیا به یې نه منو .

د ترک د اطیعوا نه چې دا استدلال کوي نو هلته په والرسول کې هم ترک د اطیعوا راغلې دي کنه هم دا به وایي چې والرسول عطف دي په الله باندې هغه معمول منصوب د اطیعوا دي دلته اطیعوا مکرر دي ددې خبرې ایجاد ورته رستمي کړي هغه دوي کې دوه درې تکي مُلا دي چې ګوره دا اطیعوا رانغي نو دا دریم اعتراض شو .

څلورم اعتراض دادی وایي دا وروستو آیت په تاسو باندې رد کوي فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ که په جګړه شوې په څه شي کې فَرُدُّوهُ رد کړي مسئله متنازع فیها شي متنازع فیه إِلَى اللهِ الی کتاب الله وَالرَّسُولِ الی سنة رسول إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً .

وایي دا آیت خو ثابتوي چې مسئله لانجه منه به کتاب الله او سنت رسول ته ردوي دا خو یې نه دي ویلې چې فقه ته به یې رد کړي اولی الامر ته به یې رد کړې وایي دا روستي ایت خپله په تاسو رد دي .

نو جواب به دا وي چې يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الأَمْرِ مِنكُمْ اطیعوا الله و اطیعوا الرسول واولی الامر منکم دا خطاب عام دي چا ته یا ایها الذین آمنوا ته چې په چا د ایمان اطلاق کیږي هغه ټولو ته دا خطاب دي او که ته وایي چې مقلد خو د امام خبره مني قرآن او سنت باندې استدلال نه شي ولې نه شي دا خبره غلطه مشهوره شوې ده مسئله چې منصوصي وي غیر متنازعه وي محتمله د احتمالاتو نه وي دا په سونو مسائل دي هغې

کي خو هر سړي کولې شي چې کتاب الله نه اخذ وکړي زه مؤمن يمه مقلد يمه ته مؤمن يې
مقلد يې په مسئله منصوصي غير متعارضه کې ته نص نه اخذ کولې شي کنه دا مونږ مقلدين
ډیر ځومره ځايونو کې مونږ په توسل او په دې مسائلو کې اخذ کوو په تبرک کې يې کوو.
دا اوسه پورې مونږ چې دلائل وايو مقلدين يو کتاب الله او سنت رسول نه اخذ کوو
ولې کوو ځکه يې کوو دا مسئله د ائمه وو مينځ کې اختلافي نه وي اتفاقي مسئله وي
منصوص وربانديې وي تقليد ته گنجائش په کې نشته نو دلته خطاب عام دي چې په چا د ايمان
طلاق کيږي نو تر دې ځاى پورې چې اولى الامر منكم اطاعت د فقهاو به کوي.
چې کوم سړي اطاعت د فقهاو نه کوي او اطاعت د فقيه ته شرک او ناروا وايي د قرآن
کريم دې نص نه انکار دي پاتې شو فان تنازعتم دلته بل خطاب راغې گوري يا ايها الذين
امنوا دا يو خطاب دي فان تنازعتم که تاسو په جګړه شوې دا تاسو کې خطاب دوي وايي
چې يا ايها الذين آمنوا نه دي اى مؤمنانو که په جګړه شوي نه تفسير ته لاړ شه ځان په خبره
پوه کړه د قرآن کريم غلطې ترجمې مه کوي فان تنازعتم دا خطاب دي اولى الامر ته فقهاء
مجتهدينو ته دا خطاب دي د اولى الامر منكم خطاب عام د مؤمنينو وه اوس دې ځاى پورې
خطاب خلاص شو.
فان تنازعتم أي اولى الامر اى فقهاء اى مجتهدينو که د تاسو په يوه مسئله کې لانجه
راغله فردوه الى الله والرسول تاسو به بيا مسئله کوم ځاى نه را اخلي فقهاء مجتهدينو تاسو به
يې بيا کتاب الله او سنت رسول ته ردوي.
نو دا خطاب مجتهدينو ته دي مقلد او عامو مسلمانانو ته نه دي دليل په دې باندې
هيڅ دليل ته ضرورت نشته د عقل په لحاظ سره تكليف بما لا يطاق چې کوم دي دا ظلم دي
عدل نه دي خالق داسې نه کوي چې څوک د يو شي طاقت نه لري او هغه يې مکلف کړي دا
خو عدل نه دي دا خو ظلم دي اله العالمين تكليف بما لا يطاق نه کوي.
عام عباد مثال په طور زه تاسو ناستو طالبانو کې يو کشر طالب پاخوم نو چې پاڅيده
دا به په يا ايها الذين آمنوا کې داخل وي او که نه به وي داخل دې کنه که ته وايي چې ان

تنازعتم دا خطاب چا ته دي یا ایها الذین آمنوا ته دي او س معنی دا شو چې ای فلانیه تا ته چې مسئله پیښه شوه رد یې کړه کتاب الله او سنت رسول ته نو دا اوس مسئله سنت رسول ته ردولې شي دده په وس کې ده دا خبره دا خو کشر طالب ده کنه تکلیف بما لا یطاق خالق کوي چې دده وس نه کیږي او خالق ورته وایي چې وي کړه.

یو عام سړي چې بازار کې سبزي خرڅوي یا نور څه کار کوي نو یا ایها الذین امنوا کې داخل دي که نه دي داخل دي کنه فردوه الی الله والرسول تماتر چې خرڅوي هغه هم رد د مسئلې کتاب الله او سنت رسول ته کولې شي د عقل په لحاظ باندې دا خو تکلیف بما لا یطاق دي دا په کروړونو عام جاهل خلک چې بې علمه دي دوي د مسئلې رد کتاب الله او سنت الرسول ته څنګه وکړي.

دا زمونږ حنفیان په ځای پریږده ددوي وهابیان خو تول په تو له ملایان نه دي کنه کله هم چې مباحثه او مناظره وه نو پنځه به ملایان ناست وي پنځوس به عام وهابیان ناست وي چې دې ځای ته راورسیده دا ملا به په ځای پریږدي او امي به د غوږ نه راونیسي یو مسئله به ورته د طلاق او عتاق مخې ته واچوي وایي دا لږ کتاب الله ته رد کړه دا سنت رسول ته رد کړه چې دا څنګه ردیږي ردولې شي نه شي ردولې تکلیف بما لا یطاق خالق کوي نه دا واضح دلیل ددې خبرې دي چې دا خطاب اولی الامر ته دي ای فقهاء مجتهدینو تاسو مسئله بیا رد کتاب الله او سنت رسول ته کړي دوي د قرآن کریم معنوي تحریف کوي په هر ځای کې کړي دي چونکې په نحو صرف باندې پوهیږي نه د خطاباتو د ضمیر په ارجاع پوهیږي هم نه او د ځان نه یې راجع کوي چې چا ته یې راجع کړو یو مشن روان دي.

زما دغه تاویل تفسیر جصاص کړي دې احکام القرآن للجصاص جلد ۳ صفحه ۱۷۷ کې مذکور دي:

فان تنازعتم في شيء فردوه الی الله والرسول یدل علی ان اولی الامر هم الفقهاء.

اولی الامر فقهاء دي وایي دا بل دلیل شو په دې د ابن عباس رضي الله عنه د ترجمې تائید پیش کوي که مراد له دې نه امراء د سرایاو وایي اکثرا قومندان د جهاد امي سړي وي د وخت

هغه ناپوهه چې هغه کوتاه وي د درک د نظر نه نظر هغه اجتهاد او استدلال دي چې دې داجتهاد او استدلال درجې ته نه وي رسيدلې په دغه باندې دوي اطلاق د جاهل هم کوي د غير عالم هم کوي د عامي هم کوي د متفقه هم کوي.

واختلف العلماء في جوازه في مسائل الاصول. هر چې اصولو کې دي اختلاف دي.

واما جوازه في مسائل الفروع فصحيح. فروعي مسائلو کې تقليد صحيح خبره ده چې دا جائز دي.

الرابعة التقليد عن العلماء حقيقته قبول قول بلا حجة وعلى هذا فمن قبل قول النبي ﷺ من غير نظر في معجزته يكون مقلدا.

تاسو ته ما مخکې ابتداء کې دا ويلې وه که چا د نبي عليه السلام قول قبول کړو بدون د معجزې نه او سوچ يې په معجزاتو کې ونه کړو قبلوه يې لکه مونږ او تاسو تولو د نبي عليه السلام قول بدون د معجزې نه قبلوو عوامو ته معجزه سندي څه معلومه وي چې دا معجزه هسې يې قول قبلوي نو دا مقلِد دي.

واما من نظر فيها فلا يكون مقلدا. او که چا يې په معجزه کې نظر وکړو او د معجزې د طلب نه بعد يې قول تسليم کړو نو بيا مُتبِع دي خو مقلِد نه دي دا اول استدلال وه زمونږ په خپله دعوى باندې څلور اصولو د پاره زمونږ دري اصولو ته دغه ايات جامع دي ﴿أَطِيعُواْ اللَّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ﴾.

دري اصول شو څلورم اصل اجماع اجماع ده اجماع د پاره د سورة نساء هغه ايات دليل دي:

﴿وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءتْ مَصِيرًا﴾.

هغه څوک چې هغه تابعداري کوي د مؤمنانو لارې نه سوا د بلې لارې تابعداري کوي وبه يې ګرځوو کوم ته چې ده مخ ګرځولې ده منتهى کې به يې جهنم ته داخل کړو بده مرجع ده.

په دې ځاى باندې تفسير الكبير تفسير القرطبي روح المعاني څومره تفاسير چې تاسو ګورې په دې ځاى باندې وايي چې دا ايات دليل دي د حجيت د اجماع لپاره چې اجماع دليل دي.

ايات نمبر ثاني :

سورة نساء ايات نمبر ۸۳ :

﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ﴾ .

كله چې راشي دې منافقينو ته يو كار د امن يا د خوف خور كې دوي هغه لره .

﴿وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ﴾ .

كه چيرې دوي رد كولې دغه كار إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ ﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ﴾ پوه شوې به وه په حقيقت د هغې هغه كسان ﴿يَسْتَنبِطُونَهُ﴾ چې هغوي طلب د استخراج د هغې كوي .

﴿مِنْهُمْ﴾ له دوي نه دوي كې چې كوم مستنبطين دي هغه به پرې پوه شوې وه .

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ .

دا ايات دا ثابتوي چې په كومې مسئلې پوه نه شوي د هغې رد وكړه والرسوال لره او رد يې وكړه اولی الامر لره نو ددوي هغه اعتراض هم دفع شو چې هلته يې ويلې. وه فان تنازعتم في شيء فردوه الى الله والرسول نو رد اولی الامر ته نه دي په كار دغه ايات دا ثابتوي چې رد به اولی الامر ته هم كوي او اولی الامر څوك دي ﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ﴾ چې هغوي نه اهل د استنباط دي استنباط څه ته وايي طلب د نبط نبط څه ته وايي كوهي كې چې اولې اوبه راوځي هغه راويستل نو فقهاء ته مستنبطين ځكه وايي چې دغه مسائل چې منصوص نه وي قرآن كريم كې د هغې اصول پراته وي خو دومره ژور وي لكه لاندې كوهي كې اوبه چې پرتې وي .

نو هغه دوي په خپلو مشقاتو او تكاليفو د عقل په استعمال سره د هغې ځای نه راوباسي د قرآن كريم او د احاديثو مثال يې د يو كوهي او د بحر سره وركړې هغه مسئله چې وركه ده نص كې ښكاره نه معلوميږي د هغې تشبيه يې د نبط او اوبو سره وركړې او دا مجتهد يې مستنبط دي هغه نبط اوبه د هغه ځای نه راوباسي .

شيخ حسن جان صاحب به عامه خبره كوله دا به يې ويل وايي داسې احمقان دي چې هلكه دې كوهي نه اوبه ما راويستي او ګيلاس كې مې واچولې پاكې سُتره اوبه او تاته مې

در کړي چې دا او به وڅکه او ته احمق يې وايي چې نه نه زه او به خپله را او باسمه نو را او باسه کنه ځان به پرې سترې کړي او چې څومره هم ځان سترې کړي هغه نصوصو ته به ځي او ائمه ورچې کوم اقوال کړي په همغې اصولو به بيا مسئله راوباسي هغه چا چې تيارې راويستلي او په ګيلاس کې درته اچولې خوله کې درکوي د هغې ناشکري کوي او شرک يې ګڼي خپله دې ځان پرې بيا سترې کړي دي او هسې اچار دې جوړ کړي.

يو مسئله دې مذهب نه راپېژو بله د بل مذهب نه پېژوه کاشکې د دې څلورو مذهبونو اصول دې نه راخيستي او د دوي دلائل او تا چيرته ځان ته يو اصل دې لرلې بيناد دي لرلې بيا به مونږ منلې وي چې ته هم څوک يې.

دا خو اسان کار دي کمپيوټر ته کينه امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ دا وايي بس متون الحديث ته دا حديث ور واچوه د احاديثو استخراج وکړه بس دې ستا چې کوم رايه وي په خيټه کې هغې ته ترجيح ورکړه دلائل ووايه هغه نورو سره به بيا څه کوي چې هغه متضاد نور روايات راغلي هغه نورو ائمه وو پرې قول کړي دي او د عوامو نه دا حق پېژوي هغې سره به بيا څه کوي.

تفسير الرازي جلد ۱۰ صفحه ۱۵۴ کې د دې ايات کريمه نه د تقليد اخذ کوي:

ولولا ان الاستنباط حجة لما امر المكلف بذلك.

وايي که استنباط دليل نه وايي نو مکلف به يې نه ماموره ولې په رد د مستنبطينو باندې.

فثبت ان الاستنباط حجة. نو ثابته شوه چې استنباط دليل دي.

والقياس. او قياس د فقهاو.

إما استنباط او داخل فيه فوجب ان يكون حجة. نو لازمه شوه چې دليل دې شي.

إذا ثبت هذا فنقول الآية دالة على أمور أحدها ان في أحكام الحوادث ما لا يعرف بالنص بل بالاستنباط. وثانيها أن الاستنباط حجة.

څه حادثې داسې شته دي چې هغې کې به نص صريح نه وي د هغې معلومو الي به په استنباط او استخراج باندې کيږي دويمه دا ثابته شوه چې استنباط حجت دي ځکه يې

مکلف مامور کړو په رد د هغې باندې.

دریمه دا چې:

ان العامي يجب عليه تقليد العلماء في احكام الحوادث. عامي چې دي عامي چې غیر مجتهد وي واجب ده په ده تقلید د علماو په حادثو کې.

دارنګې تفسیر اللباب لابن عادل جلد ۱ صفحه ۱۵۴۸:

ومنها ان العامي يجب عليه تقليد العلماء في احكام الحوادث.

دارنګې تفسیر المنیر جلد ۵ صفحه ۱۷۸:

ومنها ان العامي عليه تقليد العلماء في احكام الحوادث.

دارنګې احکام القرآن د جصاص جلد ۳ صفحه ۱۸۳:

ومنها ان العامي عليه تقليد العلماء في احكام الحوادث.

ومنها ان النبي صلى الله عليه وسلم قد كان مكلفاً باستنباط الاحكام والاستدلال.

دې هم مجتهد وه نبي کریم صلى الله عليه وسلم چې کومه مسئله جزیه به پیبنه شوه ده کې وحي کیده او څه به یې استنباط د مسئلې کولو لکه هغه بي بي چې ورته راغله زما پلار وفات شوې دي او په هغه باندې حج وه زه ترې حج وکړم وایي که ستا په پلار د چا قرض وایي نو تا ادا کولې شو وایي هاو وایي دا حق في الاداء حق الله دي دا هم ادا کړه.

نو دا قیاس د حق الله یې وکړو په حق العبد باندې په جامع مشترک نه علت سره چې هغه حق حق دي هغلته صحت د اداء د غیر نه دلته صحت د اداء د غیر نه حکم را معاد شو.

دلیل نمبر ثالث:

دا دې څوک نه وایي چې د مفسرینو اقوال مونږ نه منو ځکه چې مونږ غیر مقلدین یو او مونږ ته به نصوص پیش کوي دا مونږ تائید کې را اخلو چې دا څوک و نه وایي چې دا أخذ تاسو ځان نه کړیدي ځان نه مو نه دي کړي په تائید کې مونږ د مفسرینو اقوال پیش کړل چې دغه فقهاء د غه مفسرین ذهاب دغې مسئلې ته کوي چې کوم ما ورته کړې دي او دا ایات دال ګرځوي په استنباط او د استنباط په حجیت باندې.

دارنګې ایات نمبر دریم:

والیان او ګورنران علماء نه وي رد الی کتاب الله او سنت رسول باندې نه پوهیږي نو که مراد له اولی الامر نه أمراء د سرایاوو واخلي نو هغوي ته بیا د ان تنازعتم خطاب څنګه متوجه کوي چې امي قومندانانو تاسو مسئله قران او سنت ته راجع کړي هغوي چیرته راجع کولې شي.

او که ته ترې فقهاء واخلي مجتهدین واخلي په رد پوهیږي نو دې وایي ددغه فان تنازعتم د خطاب نه پته لګي چې مراد له اولی الامر نه علماء دي أمراء د سرایاوو نه دي:

لانه امر سائر الناس بطاعتهم. ټولو خلکو ته خدای امر کړي په طاعت د فقهاء باندې.

ثم قال فان تنازعتم في شيء فردوه الی الله والرسول.

فامر. نو امر وکړو خدای تعالی، اولی الامر له برد المتنازع فیه الی کتاب الله وسنة نبیه صلی الله علیه وسلم اذا کانت العامة ومن لیس من اهل العلم لیست هذه منزلتهم.

د عوامو دا منزله نه ده چې رد وکړي.

لانهم لا یعرفون کیفیة الرد الی کتاب الله والسنة ووجوه دلائلهما علی احکام الحوادث

فثبت انه خطاب للعلماء.

ثابت شو چې دا خطاب علماو ته دي عوامو ته نه دي فان تنازعتم عامو ته نه دي لږ انصاف هم په کار دي هر څوک دې ګریوان کې سر ټیټ کړي چې څوک زما خبره اوروي ګریوان کې دې سر ټیټ کړي چې ایا فان تنازعتم کې خطاب امي ته شوې دي نه دي شوې امي ته خطاب هغه اهل ددې نه دي دا به تکلیف د بما لا یطاق لازم شي هغه په لس شل کاله درس وایي هغې نه بعد به کیفیت درد پیژني او ددې زمانې خلک کیفیت درد هم نه پیژني که عالم هم شي ځکه په آحادیثو کې تقدیم او تاخیر سنه چا ته معلومه ده د ناسخ او منسوخ پیلول څوک کولې شي رجحان په سند د حدیث او متني اضطرابات څوک د دفعه کولې شي هغه محدثین هغه حفاظ هغه ماهرین ددې فن کوم دي او نن صبا چې هغه په دې ټولو ماهر وي په تقدیم تاخیر په ناسخ منسوخ د سند په تحقیق په اسماء الرجال د متن د اضطراب په رفعه باندې نو چې نه وي قادر په دې نو علماو ته هم دا خطاب نه دي په کار ځکه چې دلته هم

تکليف بما لا يطاق دي .

زه مُلا يمه خو کيفيت درد د مسئلې متنازع فيه چې کله غير منصوص وي يا منصوص متعارضه وي الی کتاب الله ته سنت رسول زه نه شم کولی ترڅو په کې د اسلافو قول راوانخلمه د مجتهدينو قول په کې راو نه خلمه نو ته دا خطاب فقهاء مجتهدينو ته دي هغه علماو ته هم نه دي چې کوم اهل دد دې کار نه دي .

دا کوم څلور اعتراضات چې ما ذکر کړل دا امين الله بشاوري وهابي په خپله رساله کې کړې دي القول السديد في مسئلة التقليد غالباً چې دا يې نوم دي د کتاب ، د کراچي نه يو عالم کتاب پرې وليکه القول السديد على القول العنيد، دا قول عنيد يې د بشاوري قول را اخيستې او ټکي په ټکي يې بشاوري ملا کونړي ملا دا خبره کړي پښتو کې ليکل شوې ډير بهترين کتاب دي .

په يوه صفحه يې عجيبه خبره کړې ده بشاوري ابن ابي شيبة نه نقل کړي دي څه د پاسه سل اعتراضات چې ابن ابي شيبه په خپل مصنف آخري جلد کې کړي هغه يې قطار کړي او خلکو ته دا ښايي چې ګنې زه دومره باتوريمه چې ما په امام ابو حنيفه اعتراضونه کړې دي هغې کې يو اعتراض دادی چې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې اودس چې کوم دي دا حسن ذاتي نه لري دا حسن لغيره دي که مونځ او طواف وغيره نه واي نو ده کې به څه حسن نه واي نو داد عبادات مقصودي وو نه ، نه دي حسن غيري په کې راغلي دي او حال دادی نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي چې دا طهارت او وضوء چې کوم دي شطر الايمان دي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته نيم ايمان ويلې دي او امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ ورته عبادت مقصودي نه وايي .

يو يې دا اعتراض کړي دي نو د کراچي هغه عالم چې دې ځای ته را رسيدلي دي وايي عجبه ده دا خو مخکې ما ته پته نه وه چې اهل حديث وهابيان وايي چې اودس نيم ايمان دي نو وايي عجيبه داده چې کله سړي فساطاً او ضراط واچوي اودس يې لاړ شي چې اودس يې لاړ شي نو ددوي په فتوی باندې نيم ايمان ترې نه لاړ کنه ځکه دوي وايي دا خو نيم ايمان دي نو نيم ايمان ترې نه لاړ چې اودس يې وکړو ايمان يې بيرته راغې چې بيا ترې نه فساط او ضراط لاړ شي نو نيم ايمان بيا لاړ .

بیا وایي چې د وهابیانو عجیب ایمان دي چې په یوه پوسکي سره ترې نه نیم ایمان ځي دا څه رقم ایمان دي چې شطر الایمان دي چې اودس دې مات کړو نو نیم ایمان ترې لاړو کنه ظاهر بین دي حمقاء دي شطر کل او قاتو کې په معنی د نصف نه وي کله په معنی د حصې سره راځي او ایمان هلته په معنی د اسلام دي نو د اسلامي ارکانو نه یو رکن خو دي کنه دا چې د مقاصد مقصود دي وو نه ندي او مقصود للغیر دي نو یو شي چې مقصود للغیر وي دین نه خو ونه وته کنه د غیر له وجې نه خو حسن په کې راغې کنه.

که دا مونځ طواف تلاوت او نور ددین چې کوم کارونه دي دا ټول نه وایي نو اودس کې به څه اهمیت وه د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ خبره په خپل ځای صحیح ده خو داسې هم نه وایي چې من الدین نه دي دا خو یې چیرته نه دي ویلې دین نه خو دې خو ددین کارونه څه حسن ذاتي لري او څه حسن غیر لري ده کې حسن غیر دي بنائسته خبره یې کړې ده.

نو دې ځای کې دا ځلور اعتراضونه بشاوري کړي دي او جوابونه یې ما وکړل.

بشاوري دغه ځای باندې یو بل اعتراض هم کړي:

بل دلیل دا وایي چې تفسیر القرطبي په تقلید باندې رد کړي دې په خپله رساله کې وایي بیا یې د هغه یو عبارت نقل کړې نو تؤمنون ببعض الكتاب وتكفرون ببعض دا د یهودو کاروي قرطبي که ټول وکتل شي بیا تاته پته لګیږي چې هغه د تقلید في الاصول منکر دي که د تقلید في الفروع منکر دي یو په اصولو اعتقادیاتو کې تقلید دي یو په فروعو جزئیاتو عملي وو کې تقلید دي دې هغه عبارت زه دد دې لپاره نقلوم چې د هغه خوله بنده شي تفسیر قرطبي جلد ۱۱ صفحه ۲۸۲:

مسألة: لم يختلف العلماء، علماء اختلاف نه لري.

ان العامة عليها تقليد علمائها، چې په عامو باندې تقلید د علماء لازم دي علیها کې دا على د وجوب لپاره دي.

وانهم المراد، همدغه علماء مراد دي په دې قول کې چې:

﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

واجمعوا على ان الاعمى لا بد له من تقليد غيره ، په دې اجماع ده چې کوم سړي قرآن او سنت کې اعمى وي عامي وي دا علماء هم عوام دي مجتهد چې نه شو هغه عامي دي نو په هغوي لا بد له من تقليد غيره .

دارنګې تفسير القرطبي جلد ۲ صفحه ۲۱۱:

الثالثة – قوم تعلق قوم بهذا الآية .

هغه ايات يادوي .

﴿ قَالُواْ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ﴾. (سورة البقرة آيت : ۱۷۰)

ددې تفسير کې وايي تعلق نيولې يو قوم په دې ايات باندې في ذم التقليد ، دې ايات نه يې دليل نيولې چې دا خو مشرکين وه چې ويل به يې چې مونږ پلارانو پسې ځو ددې نه يې دليل نيولې په ذم د تقليد کې .

لذم الله تعالى الكفار باتباعهم لابائهم في الباطل واقتدائهم بهم في الكفر والمعصية .

له وجې د ذم د خداى تعالى نه کفارو لره په اتباعو ددوي اباو لره په باطل کې او اقتداء ددې بچو تر پلارانو په کفر او معصيت کې دي جواب کوي .

وهذا في الباطل صحيح . که ته دا په تقليد باطل کې اخلي يو بچي د پلار پسې په شرک کې ځي پلار يې چرس څکي بچي پسې روان دي په حرامو معصياتو کې نو وايي بيا صحيح دي .

اما التقليد في الحق ، هر چې تقليد دي په حق کې .

فاصل من اصول الدين ، داد دين د اصولو نه يو دليل دي ځکه ادله څلور دي او دا ترې يو اصل دي .

وعصمة من عصم المسلمين . او داد مسلمانانو د ساتلو نه د ساتلو لپاره د بچاو يوه لاره ده .

يلجأ اليها الجاهل المقصر عن درك النظر .

جائز نه دي .

امامن يسوغ له التقليد فهو العامي .هغه تقليد چې ورته جائز دي هغه عامي دي عامي دوي چا ته وايي چې غير مجتهد وي عامي نه عوام جوړ نه کړي چې څوک غير مجتهد وي په اصطلاح د مجتهدينو کې د ه ته عامي ويل کيږي دوي ورته غير عالم هم وايي ګوره خپله تعريف کوي .

الذي هغه عامي **لا يعرف طرق الاحكام الشرعية** ، د احکامو شرعيه وو د استخراج طُرق چې نه پيژني نو نه يې زه پيژنم او نه يې تاسو پيژني او نه يې ددې زمانې مفتي پيژني هغه چيرته په اخذ د مسائلو پوهيږي .

فيجوز ، جائز شو ده ته ، **ان يقلد عالماً** چې دې د يو مجتهد تقليد وکړي، **ويعمل بقوله** ، دليل څه دي :

﴿قال الله تعالى فَاسْأَلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾.

ګوره تقليد لپاره يې دا دليل وګرځوه .

ثم قال بيا خطيب بغدادي په فقيه و المتفقه جلد ۲ صفحه ۳۵۳ کې ليکي وايي ددې داسې مثال دي :

كتقليد الاعمى في القبلة ، چې يو سړي عامي وي طريقه د استخراج د مسائلو شرعيه وو نه پيژني او وايي چې تقليد هم نه کومه وايي داسې مثال دي لکه ړوند سړي د قبيلې په معرفت کې د چا نه مني نو خطاء کيږي به کنه نو ړوند سړي ته کله د قبلې پته لږي او که يو سړي ورته وو وايي چې قبله داسې نه ده دا بل طرف ده راتاو يې کړي او دې ورته وايي نه ما ته په دې دليل پيش کړه نو اوس به دلائل پرې وايي دليل به نه وايي تسليم به کوي .

دا ړوند به تقليد کوي څه معنی **تسليم قول الغير بلا دليل** ستر کې پټې دي دا غير چې ورته ويلي قبله داسې ده ددې غير قول به بدون د چون چرا نه قبلوي دا ړوند او که نه يې قبلوي بيا به دا سړي ګمراه وي کوم ړوند چې د بناء خبره نه مني دا به ګمراه وي بيا دغه شان ته دا عوام ددې زمانې دي که علماء دي دا عاميان دي مجتهدين بنايان دي دا ړانده دي په

قرآن او سنت کې چې هر کله راند دي دغه روند به د هغه بناء لاس نيسي او چون چرا نه بغير به يې قول قبلوي او که قبول يې نه کړو يا به احمق وي يا به ګمراه وي دا سړي.

فانه لما لم يكن معه آلة الاجتهاد في القبلة. آله د اجتهاد في القبلة سترګي دې کنه په عقل خو دا نه معلوميږي په سترګو معلوميږي هغه آله د اجتهاد في القبلة په سترګو معلوميږي مطلب که په يو ځای کې تا نه قبله ورکه شي نو که ته لږ انتظار وکړې د لمر په سفر به هم پوهه شي چې لمر کوم خوا روان دي خپله تاته په دې علاقو کې پته لګيږي نو چې هر کله رانده سره آله د اجتهاد في القبلة نشته.

كان عليه تقليد البصير، په ده باندې تقليد د بصير لازم شو په دې کې کنه دغه شان کوم عوام کوم علماء آلې د اجتهاد في المسائل نه لري په هغوي باندې تقليد د مجتهد لازم شو زه بار بار دا خبره کوم چې مونږ هم رانده يو او وهابيان هم رانده دي دې زمانه کې څوک هم بناء نشته ها داسې نه چې د اجتهاد دروازه بنده ده د اجتهاد دروازه خلاصه ده خو مجتهد مونږ نه دي ليدلې مجتهد نشته.

نو که چا وويلې چې مجتهد دي وخت کې ممکن دي که ممتنع دي نو وايه چې ممکن دي عنقا ممکنه ده وجود لري په خارج کې ممکن ده خو وجود په خارج مونږ نه دي پيدا کړي مهدي آخر زمان به مجتهد وي اتفاقاً د هغه تقليد به د هغې زمانې په خلکو لازم وي بيا.

عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ به مجتهد وي تقليد يې په خلکو لازم دي د هغه صحابه به د عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ کلک مقلدين وي دلائل به نه غواړي د عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ نه چې ما ته دليل پيش کړه مهدي آخر زمان چې فيصله وکړي نو عوامو ته ددې ګنجائش نشته چې هغوي نه به ددې دلائل غواړي چې دې نه په دې څه دليل دي هيڅ دليل به نه وي د هغه قول به قبلوي ځکه هغه دواړه مجتهدين دي دوي کله نا کله دا عوام دو که کوي کنه چې تاسې وايي چې غير مقلد ګمراه دي نو عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ مقلد دي که غير مقلد دي که مقلد وي د چا مقلد دي هغه غير مقلد دي خو مجتهد دي ته خو نر شه د اجتهاد دعوی خو وکړه ته خو پرې شرميږي.

دوي هغه خپلو بشاوري او رُستمي ته هم اعلاناً نه شي ويلي چې مجتهدين دې پټ پټ وايي چې کله يې را ګير کړي نو ولې څه چل کيږي چې مجتهد شي نو بنه په نره ووايه چې

مجتهد دي ويلې نه شي د شرم نه وايي بيا مو راتينکه وي په هغې .

اوس دا خبره چې عوام به قول د غير نه قبلوي او بلکې مطالبه د دليل به کوي الفقيه المتفقه کې خطيب بغدادي وايي چې داد معتزله وو قول دي .

وحكي عن بعض المعتزلة انه قال لا يجوز للعامي العمل بقول العالم حتى يعرف علة الحكم .

معتزله وايي چې عوام په قول د مجتهد عمل نه شي کولې تر څو چې د هغه د حکم دليل بې نه وي معلوم کړي اوس دا خبره وهاييان کوي چې د مجتهد خبره بدون د معرفت د دليل نه منل نه دي په کار او خطيب بغدادي وايي چې دا قول د معتزله وو دي .

واذا سأل العالم فإنما يسأله أن يعرفه طريق الحكم .دوي داسې وايي چې کله د عالم نه تپوس وشي نو عالم به ورته هغه لاره د استخراج ښايي چې ماپه دې دليل راويستلي ده.

فاذا عرفه وقف عليه وعمل به .دوي وايي چې کله يې دليل وښوده نو بيا به عمل پرې کوي سائل .

وهذا غلط . دا غلطه خبره ده .

لان لا سبيل للعامي الى الوقوف على ذلك .

عوام کله پوهيدې شي په استخراج د مسائلو باندې چې عامي دليل وغواړي او مجتهد دليل پيش کړي نو عامي د هغې په استدلال کله پوهيږي .

إلا بعد أن يتفقه سنين كثيرة . مگر وروسته له دې نه چې دې څه ډير کلونه فقه حاصله کړي.

ويخالط الفقهاء المدة الطويلة . او مخالطت د فقهاء مد طويله وکړي .

ويتحقق طرق القياس . وپيژني طرق لارې د قياس .

ويعلم ما يصححه ويفسده . او وپيژني هغه صحيح د فاسد قياس نه .

وما يجب تقديمه على غيره من الادلة . او وپيژني هغه چې واجبوي تقديم په غير د ادله

وو باندې .

وفي تكليف العامة بذلك تكليف ما لا يطيقونه .

او په تكليف د عامه وو كې دا تكليف بما لا يطاق دي .

ولا سبيل لهم اليه . او دې ته څه لاره نشته دي .

و اما العالم هل يجوز ان يقلد غيره؟ مجتهد د بل تقليد كولې شي .

ينظر فيه فأن كان الوقت واسعاً عليه يمكنه فيه الاجتهاد لم يجز له التقليد و لزمه طلب الحكم بالاجتهاد .

ومن الناس من قال يجوزله تقليد العالم .خو دا په هغه وخت كې چې وخت ورسره كم وي.

دارنګې الفقيه و المتفقه د خطيب بغدادي جلد ۲ صفحه ۳۵۰ ذكر كوي :

اما الاحكام الشرعية فضربان . احكام شرعي په دوه قسمه دي :

احدهما: يعلم ضرورة من دين الرسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كالصلواة الخمس والزكواة وصوم شهر رمضان والحج وتحريم الزنا وشرب الخمر وما اشبه ذلك فهذا لا يجوز التقليد فيه .

ځكه دا منصوصي غير متعارض دي .

لأن الناس كلهم يشتركون في ادراكه والعلم به فلا معنى للتقليد فيه .

وضرب آخر لا يعلم الا بالنظر والاستدلال كفروع العبادات والمعاملات والفروج والمناكحات وغير ذلك من الاحكام فهذا يسوغ فيه التقليد بدليل قول الله تعالى ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ .

دا مې دلته ځكه راوړل چې دې ايات نه فقهاء استدلال د تقليد كړې دي .

ولأنا لو منعنا التقليد في هذه المسائل التي هي من فروع الدين لاحتاج كل احد .

ان يتعلم ذلك . هر يو به بيا محتاج شي چې دا به خپله زده كوي .

﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ (سورة التوبة آيت : ١٢٢)

نه دي په کار مؤمنينو ته چې هغوي نفير جهاد ته په غونډه وځي ولې نه ځي په دوي کې يو طائفه چې دين کې فقه حاصله کړي بيا دوي قوم لره انذار ورکړي چې کله واپس شي دا مجاهدين دوي لره بنائيږي هغوي انذار قبول کړي .

دا ايات دا واضحه کوي چې کوم په دوي کې فقهاء شي هغوي به غير ته نصيحتونه کړي او هغه غير به د دوي د نصيحت قبول کړي استدلالات نه دي چې هغه به راځي او دې ته به سره به چير چاړ کوي دا خبره دې کوم ځاې نه وکړه مفاتيح الغيب تفسير الرازي جلد ١٠ صفحه ١٥٣ :

فأوجب الحذر بانذارهم والزم المنذرين قبول قولهم .

واجب کړو خداى تعالى يرول د خلکو په انذار د دوي سره او لازم کړو خداى تعالى په منذرينو باندې قبول د قول د دوي چې دوي څه وايي هغوي به يې قبلوي دا واجب دي د فقيه تولايې واجب کړو چې هغوي به يې مني دارنګې تفسير اللباب لابن عادل جلد ١ صفحه ١٥٤٥ :

بأن العلماء يجب على غيرهم قبول قولهم .

علماء داسې دي چې په غير د دوي نه په هغوي د دوي د قول قبلول واجب دي .

لقوله تعالى ﴿لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ (سورة التوبة آيت : ١٢٢) فأوجب الحذر بانذارهم والزم المنذرين .

واجب يې کړو خداى تعالى يرول د خلکو په انذار د دوي سره او لازم کړو خداى تعالى په منذرينو باندې قبول د قول د دوي چې دوي څه وايي هغوي به يې قبلوي دا واجب دي.

دارنګې احکام القرآن د جصاص جلد ٣ صفحه ١٨٢ :

وجائز ان يسمى الفقهاء اولى الامر . فقهاء ته اولى الامر ويل جائز شو .

لانهم يعرفون اوامر الله ونواهيه . ځکه دوي پيژني اوامر الله ونواهيه .

ويلزم غيرهم . لازم شو بغير ددې فقهاء .

قبول قولهم . قبول د قول ددوي .

فيها . په دې مسائلو کې .

فجائز ان يسموا اولى الامر من هذا الوجه كما في اية أخرى ليتفقهوا في الدين ولينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم لعلهم يحذرون فأوجب الحذر بأنذارهم والزم المنذرين قبول قولهم .

دا ايات ددې دليل شو له چند نصوصو د مفسرينو سره چې خداى تعالى په منذرينو باندې د فقيه د قول قبلول واجب کړې دي او د فقيه قول قبول ته تقليد ويل کيږي .

ځلورم نمبر ايات :

﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ (سورة النحل آيت : ۴۳)

که نه پوهيږي نو تاسو د اهل علمو نه تپوس کوي نو تپوس له اهل علمو ددې لپاره دي چې سرې پرې عمل او کړي دي د پاره تپوس کيږي .

تفسير روح المعاني جلد ۷ صفحه ۳۸۷ :

واستدل بها ايضاً على وجوب المراجعة للعلماء فيما لا يعلم .

استدلال شوې په دې ايات باندې على وجوب المراجعة علماء ته په هغه مسائلو چې خپله نه پوهيږي مراجعه علماء ته واجبه شوه .

او په الاكليل د جلال الدين السيوطي رَحِمَهُ اللهُ کې ذکر دي :

انه استدل بها على جواز تقليد العام في الفروع .

استدلال شوې په دې ايات باندې چې عام خلک په فروعو کې تقليد کوي دا جائز دي دا واجب دي دې نه استدلال شوې دي .

بشاوري په خپله رساله کې د مثبتينو د تقليد استدلالاتو کې دا ايات را اخيستې دي بيا د هغې نه جواب کوي جواب يې دا کړي چې : ان كنتم لا تعلمون چې تاسو نه پوهيدې نو

وايي مقلدين نه پوهيږي تپوس نه دې کوي وايي مونږ پوهيږو زمونږ ضرورت نشته.

نو زه وايم دا دی څومره لويه دعوی وکړه فاسألوا خطاب اول مخاطب په فاسألوا کې څوک دي صحابه نو صحابه وو کې هم داسې وه چې لا تعلمون نسبت ورته کيدو او سوال د اهل علم پرې لازم وه.

او وهابي تانګيوال ته نه دي لازم دا کومه دعوی ده بشاوري ته خو به ځان ته اهل ذکر اهل علم وايي دا تاسې چې مقتديان دي دا ټول اهل علم دي هغوي بيا څه شي کوي لا تعلمون دي که يعلمون دي که لا تعلمون وي نو فاسألوا تپوس کوي د اهل ذکر نه خو فرق دا دی چې ته دې خلکو ته وايي چې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ اهل علم نه دي زه اهل علم يم زما ومني نو د هغه مه مني دا ټول تا پسې روان دي کنه.

وهابي چا پسې ځي خو چې ده پسې مونځ کوي ده پسې روان دي رستمي پسې چې مونځ کوي هغه پسې روان دي دا عوام يې تقليد د خپلو علماء کوي لګيا دي کنه داسې حماقت روان دي وايي نه نه دا اتباع ده امي سړي به ملا صاحب ته وايي چې ما ته دليل ووايه دا څومره آزادي يې ورکړه ما ته به امي راځي دا مسئله څنګه ده زه به ورته مسئله بنايمه بيا به امي ما ته وايي چې نه مولانا صاحب ما ته اوس دليل ووايه نو زه به بيا دليل وايمه د قرآن نه نو دا امي بيا په دليل پوهيږي ؟.

زه به بيا د حديث نه دليل وايمه هغه بيا پرې پوهيږي حديث باندې داسې حمقاء را غونډ دي وايي نه دا عوام به علماء نه دليل غواړي عوام به اوس عالم نه دليل غواړي که تقليد به کوي عالم چې څه ويلي اعتماد به کوي خبره به يې مني که چون چرا به کوي ؟ چې نه ستا نه منمه زر دليل ما ته پيش کړه.

څه عالم چې دليل پيش کړو جاهل پرې پوهيږي بيا کله چې د دليل څه اهميت دي دا څومره قوت لري دا دليل الفقيه والمتفقه يو کتاب دي دې کې يې د دغه شان دروغجنو دعوی باطلې کړي دي اصلاً خبره داده چې دا اتفاقي مسلم خبره ده چې دا امت د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دري جماعت دي مقلدين دي مجتهدين دي اهل هواء دي کوم سړي چې مجتهد شي په هغه باندې تقليد لازم نه دي دې کې اختلاف شته دي.

الفقيه و المتفقه ذكر كړي دي چې مجتهد باندې تقليد شته دي او كه نشته دي نو وايي كه يوه مسئله كې يو مجتهد ونبنلي او ده نه دغه وخت كې تپوس وشي و ايي دې دي وګوري چې له ده سره د استنباط وخت شته او كه نه كه چيرته د استنباط وخت ورسره وه او مستفتي وخت ور كولو چې خير دي بل وخت جواب راكړه.

وايي ده لره مراجعه بل عالم ته نه ده په كار دَې دِې خپله استنباط وكړي او كه چيرته وخت ورسره نه وه تنكي د وخت وه نو مجتهد هم كولې شي چې د وخت د تنكي له امله د يو بل مجتهد نه استفتاء وكړي.

نو اصل كې دا امت درې جماعت دي اهل هواء دي مقلدين دي مجتهدين دي او دوي سره د مباحثې په وخت كې به څو طريقې د مباحثې اختيار وي چې اخر ددې ادله وو كې به ان شاء الله راشي.

مجتهد چې وي دا غير مقلد وي او اهل هواء چې وي دا هم غير مقلد وي.

نو خطيب بغدادي په الفقيه و المتفقه كې وهابيان ددې زمانې چې دي دا فقهاء نه دي دوي فقهاء مجتهد ته وايي دوي مجتهدين نه دي دوي خپلو كې يو بل ته لكه وايي الباني مجتهد دي دا بعضې جهلاء وايي ذاكر نائک مجتهد دي، مجتهد خو د نسې ناولې نه وي لكه ذاكر نائک دده دې دا مردار شكل ورک شي.

اوس څه بريلوي حضراتو نه اورم چې طاهر قادري هم مجتهد دي او كه وايي چې مجدد دي ددې زمانې خو خير مجدد ورته وايه نو د وهابيانو چې كوم علماء دي دا فقهاء مجتهدين نه دي دا متفقهين دي باب د تفاعل تكلف ته يې وارووه دوي په زوره ځان ته مجتهدين ويلي دي او اهل ددې كار نه دي.

نو خطيب بغدادي په الفقيه و المتفقه كې دا يې د كتاب نوم ايښي دي فقهاء څوک دي او متفقهين څوک دي هغه چې فقهاء نه دي مجتهدين نه دي او ځان ته فقهاء او مجتهدين وايي هغه څوک دي سره بيان يې كړي د فقيه اتباع لازم ده د متفقه اتباع نه ده لازم هغه خو خپله غريب اهل هواء وي نو خطيب بغدادي په خپل مذكور كتاب جلد ۲ صفحه ۳۵۱ كې وايي:

باب القول فيمن يسوغ له التقليد ومن لا يسوغ. چا ته تقليد جائز دي او چا ته تقليد

وفي ايجاب ذلك. كه په عامو خلكو دا لازم كړو چې هريو به تفقه حاصلوي.
قطع عن المعايش وهلاك الحرث والماشية. هر څه به ختم شي ټول خلک به په دې مكلف
شي بيا نو په عوامو تقليد د علماء لازم دي هغه چې مجتهدين دي.

پنځم نمبر ايات:

﴿وَالسَّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ﴾.
سابقين اولين د مهاجرو صحابو و د انصارو نه.
﴿وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم﴾ او هغه كسان چې هغوي اتباع كړې وي د دې صحابو و.
﴿بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ راضي ده باري تعالى له دوي نه دوي به د
خالق نه راضي شي.
﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ﴾ تيار كړي باري تعالى دوي ته جنتونه.
﴿تَجْرِي تَحْتَهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾
دا استدلال په دې طريقه دي چې دوي وايي اهل حديث كے دو اصول كتاب الله اور سنت
رسول او دا ايات دا ثابتوي چې ﴿وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم﴾ هغه خلک چې اتباع كړي د دې
صحابوو يعنې چا چې د صحابوو اتباع كړې ده.
﴿رَّضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ﴾ نو د صحابوو اتباع نه اتباع د كتاب الله
ده او نه د سنت رسول ده دا يو امر اخر بل څيز شو مګر ثابته ده په نص قراني باندې هغه خو د
فقهاو تابعداري هم ثابته ده په نص قرآني باندې اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولى الامر منكم
، ليكن كه ته وايي چې د قرآن او سنت نه اخوا د بل څيز مثل شرک دي او تقليد دي نو دا ايات
په دغه دعوى باندې رد كوي چې نه د صحابوو اتباع به هم كوي او چا چې كړې ده د هغوي
لپاره وعدتين دي: رضاء الله واعدله د جنات، نو دا شرک نه شو.

شپږم نمبر ايات:

﴿وَإِن جَاهَدَاكَ﴾ كه كوشش كوي دا مور او پلار ستا د دې:

﴿عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا﴾ نو اطاعت يې مه کوه مخکې ما تاسو
لي وه چې اطاعت او اتباع دا دواړه د يو بل په معنی استعماليږي اوس دلته اطاعت په
د اتباع مستعمل دي ځکه پلار دده خو څه حاکم او والي نه دي د هغه خبره مه منه دا
شوه.

﴿وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا﴾ دنيا کې ښه چلن رويش ورسره کوه.

﴿وَاتَّبِعْ﴾ اتباع کوه.

﴿سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ﴾ د لارې د هغه چا چې راجع وي ما ته.

څوک چې ما ته راجع وي د هغه د لارې اتباع کوه او دوي هم په دې باندې قائل دي چې
فقهاء راجع الی الرحمن وه الی الشيطن نه وه کنه تپوس ترې وکړي ما يوه نه تپوس کړي وه
ث خلک خو نه دي په لنډه ځان ترې خلاصوي ما ورته وويل چې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ
الی الرحمن وه که راجع الی الشيطن وه وايي نه هغه خو بزرگ وه مونږ خو رحمت الله عليه
ره وايو نو ما ورته وويل چې بزرگ وه راجع الی الرحمن وه.

﴿وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ﴾ څوک چې ما ته راجع وي د هغه د لارې اتباع وکړه دې کې
ې نوم نه دي اخيستي چې کوم دي او کوم نه دي څوک چې ما ته راجع وي د هغه د لارې
ع کوه.

امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ راجع الی الرحمن زه د هغه د لارې اتباع کوم نو شرک څنګه شو
خو د چا اسم ذکر نه ده چې د فلاني اتباع کوه او د فلاني مه کوه څوک چې ما ته راجع وي
ه لار منه.

دارنګې دغه دوه اياتونه د دوي جواب کې هم تاسو پيش کولې شي چې دوي وايي:

﴿قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾.

مونږ اتباع د هغې کوو چې مونده کړي دي مونږ په هغې پلاران خپل نو اتباع د پلار يې
ده نو عام معروفه دوي کې داده چې څوک وايي زه د پلار په عقيده يمه او د چا پلار چې
ک وي نو دا خبره به نه کوي دا ايات کريمه د حضرت يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ واقعه کې په ۱۲

...ت ۳۸ قيديانو ته حضرت يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي :

﴿وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَآئِي﴾ ما اتباع کړي د عقيدې د پلارانو زما .

﴿إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَقَ وَيَعْقُوبَ﴾ زه د پلار د عقيدې تابع يمه کوره پلاريې په سمه عقيده ...ف عَلَيْهِ السَّلَامُ اعلاناً وويل چې زه د پلار په عقيدې يمه .

﴿مَاكَانَ لَنَا أَن نُّشْرِكَ بِاللهِ مِن شَيْءٍ ذَٰلِكَ مِن فَضْلِ اللهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾

...دارنګې سورة طور ايات نمبر ۲۱ اوم نمبر دليل :

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ﴾ هغه چې مؤمنان دي او اتباع وکړه د دغې ...ذرې دده په ايمان کې کوري بچي د پلار اتباع په ايمان کې کولې شي کنه زمونږ ...مؤمنان وه په سمه عقيده وه مونږ فخراً ويلې شو چې مونږ د پلار په لار روان يو او د ...په عقيده يو .

﴿أَلْحَقْنَا بِهِمْ﴾ پيوسته به کړو دغه پلارانو پسې .

﴿ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ ذرې ددوي .

﴿وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم﴾ او کم به نه کړو مونږ له عمل د ذرې نه .

﴿مِّن شَيْءٍ﴾ څه شي .

﴿كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ يا اعمال د ذرې به د پلار عملنامو سره تيچ کړو ددوي عمل ...د کم نه کړو دا درې ايتونه دي ټولو کې اتباع د کشر د مشر راغلي ده خو په سمه عقيده ...احسان کې په ايمان کې نو دا څه جرم نه دي چې يو سړي وايي چې زه د مشر تابع يمه زه ...په لار روان يمه هغه وخت کې چې دده مشر په سمه عقيده وي او که چيرته سمه نه وي ...ذا ايات مخاطب شو .

﴿وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا﴾ .

د شرک په عقيده کې بيا اطاعت د هغوي مه کوه يا هغه مشرکين چې پلارانو پسې په ...کې روان وه نو هغه اياتونه پرې چسپانيږي بيا .

دارنګې سورة الملک ایات نمبر ۱۰ دلیل نمبر اتم :

﴿ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴾.

وایي به دا اشقیاء بدبخته په جهنم کې که چیري مونږ اوریدې اقوال د غیر تقلیداً او یا مو عقل کار کولې اجتهاداً نه به وو مونږ اهل د سعیر دا جهنمیان به بیا دا خبره کوي په دې ځای باندې شاه عبد العزیز رحمه الله په تفسیر عزیزي صفحه ۱۳ کې دا ذکر کوي چې مراد له سمعې نه سمع د اقوال الفقهاء ده تقلیداً، او مراد له عقل نه اجتهاد دي عقلاً.

دارنګې اشرف علي تهانوي په النجات صفحه ۸ کې دغه معنی کړې ده چې مراد له سمعې نه سمع د اقوالو د علماء ده او مراد له عقل نه اجتهاد دي.

دارنګې تفسیر حقاني په صفحه ۱۴۹ کې هم دغه معنی ذکر کړې ده.

کتاب العلم لزهیر بن حرب د ابي خیثمه په جلد ۱ صفحه ۱۲ کې د امام مجاهد رحمه الله قول په ﴿وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾ کې پیش کوي وګرځوي مونږ متقینو ته امام معنی دا کوي:

نأتم بهم ونقتدي بهم. چې مونږ د متقیانو پسې اقتداء کوو.

حتى يقتدي بنا من بعدنا. چې وروستي بیا مونږ پسې اقتداء وکړي نو داد نیکانو دُعاء ده.

واجعلنا للمتقين اماما، نو د امام معنی مقتداء دي چې دا روستي خلک ما پسې راشي نو دا دعاء د طلب د اجتهاد ده یا الله ما نه مجتهد جوړ کړه او داسې فقیه را نه جوړ کړه چې روستني خلک زما مقتدیان جوړ شي نو که چیرته غیر د الله او د رسول نه د چا پسې تلل شرک او جرم وای نو خدای تعالی به د اهل جنت او د سعداء په دعاګانو کې دا دعاء نه ذکر کوله کنه چې وجعلنا للمتقين اماماً او ددې لپاره ده چې دا دعا کوه چې خدای تعالی دې دغه مقام د اجتهاد ته ورسوي که چیرته قبوله شي او امت بیا تا پسې بیا اقتداء شروع کړي.

دا مبحث اول وه دا استدلالات وه من القرآن العظيم چې بعضو زمونږ په دعوی صراحت لرلو او بعضو کې صرف ددوي د هغې دعوی بطلان وه چې اہل حدیث کے دو اصول کتاب اللہ اور سنت رسول لکه والذين اتبعوهم باحسان، نو دا د صحابوو اتباع ددوي اصل باطلوي

چې دوي وايي الله او د رسول نه غير د بل چا اتباع نه ده په کار قرآن عظيم الشان د صحابوو اتباع ته اشاره کوي وايي چې څوک د هغوي متبع وي نو يو ورته جنت تيار دي بل به ورته د الله رضا حاصله شي .

المبحث الثاني : استدلالات من الاحاديث :

چې هر ځای کې د صحابه وو د اتباع امر شوې وي دا د دوي د اصل بطلان خپله کوي ځکه دوي د دوه اصولو قائل دي د صحابوو د اتباع قائل نه دي او دوي بار بار په رسائلو کې ليکي چې : **هذا موقوف لا حجة في الموقوفات** ، د صحابوو په اقوالو کې هيڅ حجت نشته دي هيڅ دليل نه دي اتباع يې نه ده په کار .

نو چې کوم ځای کې په احاديثو مرفوعوو کې د صحابوو د اتباع تلقين کيږي دا بيخ کندي د وهابيانو د مذهب کوي زه بيا خپله وروسته دې خبرې ته راځم چې دا مذاهب اربعه ولې شول او دا خو د علماو تقليدات په کار دي د سفيان ثوري هم په کار دي د عبد الله بن مبارک هم په کار دي د حسن بصري هم په کار دي د ابن عُيننه هم په کار دي د ابن عباس د ابن مسعود هم په کار دي د ابن عمر هم په کار دي نو دا څلور ولې شول دغي کې خبره ده ګنې دا مسلم حقيقت دي چې هر څو مره ځان خلاص کړي نو تقليد العلماء ته به راځي د فقهاو خبرې په مني خو خبره دې ځای کې پيچيده ده چې دا اربعه فقهاء ولې شو .

دا خبره د دوي سر کرده ابن تيميه خپله فتاوی کې جواب کړې ده د هغې نه استدلال دې کې شوې دي چې تاسو حنبلي فقه مني د صحابوو اتباع ولې نه کوي چې تاسو حنبلي فقه پسې ځي ځکه هغه حنبلي وه نو هغه ورته جواب کړي چې دې ټولو صحابوو کې د هر صحابي که د يو صحابي فقه مُدَوَّنه دي ماته وښوده نو مونږ به امامان پريږدو او صحابي پسې به لاړ شو د صحابوو فقه کې تدوين ونه شو شاګردانو يې کما حقه، خدمت ونه کړو د هغوي فقه مدونه نه شوه راغونډه نه شوه په کُتبو کې .

مثلاً يو کس وايي چې زه امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ پريږدم او د صديق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پسې ځم نو د صديق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اقوال او دا سه کې څوک پيدا کولې شي په مانځه کې ټول اقوال پيدا کولې شي په حج صوم په زکواة نکاح او عتاق کې بيع شراء اجاره شفعه په دې ټولو کې د صديق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اقوال څوک پيدا کولې شي .

نو صرف خو له خو نه ده چې وايي زه د صديق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مقلد يمه او د هغه په مذ
يمه نو اوس مذهب يې چيرته پيدا کوي فقه يې مُدَوَّنه نه شوه د غه شان عمر فاروق د غه
ابن عباس د غه شان ابن مسعود د دوي د فقه تدوين نه دي شوې چاپ شوې نه ده ليکل ش
نه ده او چا جمع کړې نه ده اقوال يې يو ځه نا ځه پيدا کيږي پراگنده په ټولو ديني کتابونو
دا به ته څنگه پيدا کوي .

بس کمپيوټر ته به ناست وي قال ابوبکر به ليکي ورکوي به يې په کې نور به يې لټ
هغلته به نور ډيرې داسې مسئلې راشي چې ستا د رايه به خلاف وي بيا به يې ته هم نه
منلې حيران به يې او ستا قول هم داده چې زه خو د هيچا قول بې دليله نه قبلوم بيا به ص
اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه دلائل هم په کې غواړي کنه ځکه ته خو متبع يې چې اوس ما ته په دې دليل
راکړه دا تا خبره کوم ځای نه کړي ده .

اوس د هغه تدوين د مذهب نشته دي چې د هغه نه وروسته فقهاء وي يا د هغه شاګ
وي چې د هغه په قول چا اعتراض کړې وي او زريې جواب ورته ويلې وي .

ائمه خو داسې نه دي د ائمو اقوال چې دي د اربعوو را غونډ شوي دي تدوين ش
دي مدونه فقه ترې جوړه ده مثلاً که ته فقه حنفي ګوري نو په هره مکتبه کې د فقه حنفي
لوي کتابونه پيدا کولې شي که د او داسه په مسئله کې يو څوک نبنلي نو چې فقه ح
خلاصه کړي تا ته په کې اقوال پيدا کيږي د غه شان هره مسئله کې چې څه مشکل څوک ا
نو فقه حنفي کې د هغه مشکل حل پيدا کولې شي .

د غه شان فقه شافعي فقه حنبلي فقه مالکي دا خروج د مذهب چې کوم علماء جا
کني د هغې دا معنی نه ده چې ګنې يو عالم تللې نه شي ولې امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ زم
مذهب ته راغلي نو څنګه بل نه مونږ ته راتلي شي مونږ نه بل ته نه شي تلي دا مطلب نه
هغوي لويه وجه داده چې کوم علماء منع کوي د لته شافعي مدرسه نشته د شوافعو ف
نشته د هغوي کتب نشته که يو سړي ته اوس زه وايم چې ځه لاړ شه او هغه ويلي چې زه
شافعي مذهبي شومه نو د وړې مسئلې پوښتنه درنه کومه بيا په ټول پاکستان کې شا
مذهب عالم نه پيدا کيږي چې ته په کې او نبنتلي کتابونه يې نه پيدا کيږي مدرسه يې
پيدا کيږي نو څه به کوي .

له دغې وجې نه علماء وايي چې بل مذهب ته تلل نه دي په کار که ترې بهر شوي
به شي لار به درنه ورکه وي بيا به نه شي پيدا کولې چې زه دا دين کوم ځای نه پيدا کړم
نو د اربعه ائمو و د فقه تدوين وشو بيا د تدوين نه بعد په دې هر مذهب کې په ز
زرګونو محدثين راغلل حفاظ د احاديثو راغلل د خپل امام خبره يې د حديثو سره وتلل
د امام صاحب هره مسئله ګوري د کتبو د حديثو شرحې ګوره فقه ګوره ته به د خپل امام
دلائل پيدا کړي چې امام صاحب دا خبره دې دليل نه کړي اګر که امام صاحب به دلي
وخت سره نه وي ويلې هغه د متن په شکل يوه مسئله بيان کړي ده جزيه يې بيان کړي ده
خو چونکې دلته فقه حنفي کې په زرګونو محدثين دي راغلل دده د اقوالو خدم
وکړو هغه يې په احاديثو ثابت کړل نو اول خو ته بې چون چرا تقليد کوه او که نه ډير
وهابيانو شکي کړي نو که ته د خپل امام په يو قول کې دليل وغواړي نو کولې شي چ
فقه يو کتاب ته مراجعه وکړي د خپل امام په قول دلائل هم پيدا کړي دغه مسئله د صح
او د نورو فقهاو په عباراتو نه پيدا کيږي نه د ابن عُيينه نه د ثوري او نه د نورو ځکه د ه
فقه تدوين نه دې شوي ابن تيميه په خپله فتوى کې دا جواب ورکړي زه بيا وروستو
ذکر کوم.

او ډير معقول جواب يې ورکړي چې نن د بل فقيه تدوين نشته.

مبحث ثاني استدلالات د احاديثو نه خو ما په ابتداء کې دا خبره ذکر کړه چې د
بعضې به داسې دلائل وي چې فقط د صحابوو د يو صحابي تائيد اقتداء او تقليد به ث
دې ستاسو به دا ذهن ته راځي چې دا خو امام صاحب نه يادوي په هغې کې به زه د وهاب
اصل بطلان کومه چې اهل حديث کے دو اصول کتاب او رسنت رسول دغه باطله خبر

سنت رسول نه اخوا د صحابوو اقوال منل دا هم ضروري خبره ده.

اول مسند احمد ابن حنبل جلد ۵ صفحه ۳۹۹ رقم د حديث : ۲۳۴۳۴:

حدثنا عبدالله حدثني ابي حدثنا محمد بن عبيد حدثنا سالم المرادي عن عمرو بن
الازدي عن ابي عبدالله وربعي بن حراش عن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال بينا نحن عند رسو
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . مونږ د رحمت عالم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره موجود وو.

قال: وي فرمايل : اني لست ادري ما قدر بقائي فيكم . ما ته پته نشته چې بقاء به مې تاسو کې څومره وي خو دا نصيحت واوري :

فاقتدوا بالذين من بعدي . اقتداء وکړي هغه کسانو پسې چې ما نه بعد دي .

يشير الى أبي بكر وعمر رضي الله عنهما ، اشاره يې وکړه حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضي الله عنهما ته چې دوي پسې اقتداء وکړي .

واهدوا هدي عمار . د عمار بن ياسر رضي الله عنه د لارې اقتداء وکړي .

وعهد بن ام عبد رضي الله عنه. او د عبد الله ابن مسعود رضي الله عنهما چې کوم دين دي کومې معاهدې دي او کومې خبرې دي د هغې اتباع وکړي نبي اکرم صلى الله عليه وسلم په خپلو نصيحتونو کې په عمده صحابوو کې چې کوم مرجع ګرځيد له هغه وښودل چې عمار بن ياسر دي .

عبد الله بن مسعود دي صديق اکبر او عمر فاروق رضي الله عنه دې دوي پسې لاړ شي نو ددوي دا اصل چې اہل حدیث کے دو اصول کتاب اللہ اور سنت رسول يعني يو اځې قرآن او سنت به مني د بل به نه مني محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم صحابوو ته ولې داسې نه وايي چې زه درنه لاړمه قرآن او سنت شته ورپسې ځئ نا هغه وايي اقتداء د خلفاو پسې وکړي اقتداء د عمار وکړي اقتداء د عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه وکړي .

دويم مستدرک للحاکم جلد ۳ صفحه ۳۱۹ :عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه ته رحمت عالم وفرمائل : تلاوت راته وکړه هغه ورته فرمايي تاسو باندې نازل دي او تلاوت به زه کوم وايي زه يې چې بل نه اورم ما ته خوند راکوي تلاوت وکړه هغه سورة نساء شروع کړه يو خو د بل نه سماع کې تفکر بنه کيږئ د نبي اکرم صلى الله عليه وسلم دا مقصد دي بل خوا خپل امت ته ددې جواز ورکوي چې سماع د قران له غير نه جائزه ده هغه مقصد شو په کې بل لوي مقصد دغه مقام کې د عبد الله ابن مسعود د قرأت لهجه وه او حفظ وه استاد شاګرد نه څه اوري کنه داسې يې اوس ترې اوري چې دده څه ياد دي که ندي ياد نو شروع شو هغه سورة نساء شروع کړه څه تلاوت نه وروسته چې دې آيت ته ورسيده :

﴿ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴾ فاستعبر رسول الله صلى الله عليه وسلم وكف عبد الله .

د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د سترګو مبارکو نه یې اوښکي روانې وي دا یې عاجزي وه چې کله د رحمت عالم ژړا وه دریده قلار شوه نو د هغه نه بعد :

فقال له رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تكلم . لږې خبرې وکړه تقرير وکړه .

عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته وایې تقرير وکړه راته اوس د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په وړاندې عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قراءة خو یې وکړو اوس یې خبرو ته اودروي چې دده لهجه علمي څنګه ده چې دې څنګه پاڅیده :

تكلم فحمد الله في اول كلامه . اول یې الحمد لله وويله .

واثنى على الله وصلى على النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . بیا یې درود شريف وويلې .

وشهد شهادة الحق . داد شهادتينو کلمه یې ويلي .

وقال رضينا بالله ربا وبالاسلام دينا ورضيت لكم ما رضى الله ورسوله . په هغه راضي یمه چې الله او د الله رسول پرې راضي وي .

فقال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل :

رضيت لكم ما رضي لكم ابن ام عبد . زه بيا تاسو ته په هغه راضي یمه کوم چې عبد الله ابن مسعود پرې راضي وي تائيد د عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وشو .

عبدالله ابن مسعود د عراق کوفي ته حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وليږه او بيا یې ورسره خط وليږه او هغه امام د مسجد کوفي یې مامور کړو په دې باندې چې د جمعې په ورځ دا اعلان وکړه چې عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا راليږلي دي چې ما په خپل ځان باندې تاسو قدر مند کړي په عبدالله ابن مسعود يعني په کار دا وه چې دا ما ځان سره حصار کړې وای خو ځان نه مې هم ستاسو قدر وکړو چې د عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ غوندې انسان مې درکړو درته .

هغه چې هلته دده شاګردان شول بيا او دده د شاګردانو شاګردان امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دا فقهاء راغلل نو فقه د عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په عراق کې مشهوره شوه رفع اليدين هغه نه کول بس د احنافو چې څومره فقهاء په عراق کې وه هغوي هم رفع اليدين نه کول .

دريم صحيح البخاري جلد ۹ صفحه ۱۱۴ بيروت چاپ :

عن واصل عن أبي وائل قال جلست إلى شيبة في هذا المسجد قال جلس الي عمر في مجلسك
هذا .

حضرت شيبه رضي الله عنه دوي ته وايي چې حضرت عمر رضي الله عنه ما ته دغه ځای کې ناست
و .

فقال لقد هممت ان لا ادع فيها صفراء ولا بيضاء الا قسمتها بين المسلمين .

بيت الله شريف کې چې کوم ځای کې حطيم دي په دې ځای کې خزانه ده په
احاديثو کې دا ثابته ده خو دا به بيا مهدي آخر زمان او عيسى عليه السلام هغه وخت کې
اوباسي چې کله دې ته ډير ضرورت بيا پيدا شي نبي اکرم صلى الله عليه وسلم نه وه راويستي
صديق اکبر رضي الله عنه نه وه راويستلې عمر فاروق رضي الله عنه چاته وويل چې تا ته هغه ځای م
دي دا کعبه خو مشرکينو د قريشو جوړه کړې وه نو دې کې يو سپين ږيري حيات وه الشي
شيبه د عتبه ورور نه دي دا صحابي ده نو ده ته يې وويل چې تا ته هغه ځای معلوم دي
راغې د حطيم غاړه يې ورته وښوده چې له دغه ځای نه تر دغه ځای پورې خزانه ده نو
فاروق رضي الله عنه وفرمايل :

هممت . قصد مې کړي ، ان لا ادع فيها صفراء ولا بيضاء چې دې حطيم سره کومه خ
ده سره زر دی که سپين پريږنه دم .

الا قسمتها بين المسلمين قلت ما انت بفاعل . حضرت شيبة رضي الله عنه وايي چې ما ورته
وويل ته د دې کارکوونکې نه يې دا کار نه دې کړي د وه صاحبينو ستا .

قال هما المرءان يقتدى بهما . وايي هغه خو داسې کسان وه چې د هغوي اقتداء په کار
نو د عمر فاروق رضي الله عنه قول دادی چې يوازې د رسول الله صلى الله عليه وسلم اقتداء نه بلکې
صديق اکبر رضي الله عنه هم اقتداء په کار ده دا د دوي اصل نړه وي چې دوي وايي اہل حديث ک
اصول کتاب الله اور سنت رسول .

دارنګې صحيح ابن حبان جلد ١ صفحه ١٧٩ نبي اکرم صلى الله عليه وسلم تقرير کوي :
أوصيكم بتقوى الله . وصيت درته کوم په تقوى باندې وصيت درته کوم . السمع په س

باندې ، والطاعة ، په طاعت باندې د طاعت اطلاق په اتباع او تقليد باندې جائز دي چې ک
د سمعې په مقابله کې راشي نو سمع سمع د اقوال الفقهاء ده او طاعت طاعت د امراء دي
ځکه دا يو ځای راغلل دا : اوصيکم بتقوی الله والسمع والطاعة . سمع د اقوالو د فقهاء کو
او اطاعت د امراء کوي وان عبداً حبشياً مُجدَعاً . اګر که يو بونجي حبشي غلام در باندې ا
وي يعنې هغه چې تاسو ته سپک ښکاري نو هم اتباع يې کوي.

فانه من يعيش منکم . ځوک چې تاسو کې ژندګي ولري .

فسيری اختلافاً کثيراً . ډير اختلاف به وګوري .

فعليکم بسنتي . په تاسو زما سنت لازم دي .

وسنة الخلفاء الراشدين المهديين . په تاسو د خلفاء راشدينو مهديينو سنت لازم دي

فتمسکوا بها . منګولې ولږوي په دې سنت د خلفاء باندې .

وعضوا عليها بالنواجذ . او د ژامې د غاښونو پرې چک ولږوي يعنې کلک يې ونيس

وإياکم و محدثات الأمور . ځان وساتي د محدثِ د امورو نه .

فإن کل محدثة بدعة وکل بدعة ضلالة . هر محدث بدعت دي او هر بدعت ضلالت
دا محدث عقيدوي ته اشاره ده چې د عقيدې په بدعت کې حسن بالکل نشته دي د اهلس
په خلاف جديده عقيده بالکل حسن نه لري نو دې ځای کې ددې تلقين دي چې سنت د خل
راشدينو باندې داسې تمسک وکړي د ژامې غاښ پرې ولږوي .

او په خلفاء راشدينو کې حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ داخل دي عثمان ذي النو
داخل دي د حضرت عثمان د سنن نه دا دويم اذان د جمعې چې کوم زائد شوې دي دا ا
هغه په وخت کې وشو صحابوو پرې انکار ونه کړو باجماع الصحابة من سنة خلفاء الراش
شو نو دا کلک نيول په کار دي وهابيان ورته عثماني بدعت وايي او شل رکعات ترا
باجماعته په مساجدو کې حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ابي ابن کعب په امامت سره
وخت کې رائج شوې دا د سنت د خلفاء نه وه .

ثلاثة تطليقات په محل واحد کې مغلظ ګرځول داد عمر فاروق رضي الله عنه په زمانه کې باجماع الصحابة ثابت شو چا هم تري نه انکار نه کولو د متعې حرمت دا په زمانه د عمر فاروق رضي الله عنه کې چې دا حراماً ده په اجماع سره ثابت شو د شيعه ګانو قول ته په کې اعتبار نشته دي داد خلفاو مخالفت دي.

دغه شان ډير مسائل دي خو ددوي اصل نره وي چې دوي وايي اهل حديث كے دو اصول كتاب الله اور سنت رسول، د سنت رسول سره سنت خلفاء الراشدين هم ومنه دا هم د منلو دي.

دارنګې معجم الکبير د طبراني جلد ۱ صفحه ۱۴۰ :

حدثنا معاذ بن المثنى حدثنا مسدد حدثنا يحيى بن سعيد عن موسى الجهني حدثنا مصعب بن سعد قال كان ابي اذا صلى في المسجد.

مصعب رضي الله عنه فرمايي زما پلار سعد ابن ابي وقاص مسجد کې به يې چې مونځ کوه.

تجوز. اختصار به يې کوه.

واتم الركوع والسجود واذا صلى في البيت اطال الركوع والسجود والصلاة قلت.

حضرت مصعب رضي الله عنه وايي ما مې خپل پلار ته وويل :

يا ابتاه اذا صليت في المسجد جوزت. ډير اختصار کوي مسجد کې.

واذا خلوت في البيت اطلت. کله چې ځان ته مونځ کوي اوږد يې کوي.

قال يا بني انا ائمة يقتدى بنا. مونږ امامان يو مونږ پسې اقتداء کيږي.

نو دا دليل ددې دي چې دې زمانه کې صحابوو پسې اقتداء کيده اقتداء د قول او سنت د هر چا کار نه وو بلکې صحابي چې کوم ځای ته تللې دي خلک به د هغه مقتديان وه بيا په اقوالو افعالو په طرز او طريق کې که هغوي څه کار کړي خلکو منلي که هغوي فتوی ورکړي خلکو منلي ده نو د هغه علاقې خلک د حضرت سعد رضي الله عنه مقتديان او مقلدين وه.

دارنګې الموطأ د امام مالک رضي الله عنه جلد ۱ صفحه ۳۷۶ :

وحدثني عن مالك عن نافع انه سمع اسلم مولى عمر بن الخطاب يحدث عبدالله بن عمر ان

عمر بن الخطاب رأى . حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وليده .

على طلحة بن عبيدالله ثوباً مصبوغاً وهو محرم . په حضرت طلحة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ باندې جامه مصبوغه په احرام کې رنګ وربانديّ وه .

فقال عمر ما هذا الثوب المصبوغ يا طلحة فقال طلحة يا امير المؤمنين انما هو مدر . يو قسم خاوره وه په هغې به يې صفا يې کوله هغې څه رنګ پريښې وه .

فقال عمر انكم ايها الرهط ائمة . تاسو خو امامان يې .

يقتدي بكم الناس . خلک درپسې اقتداء کوي .

فلو ان رجلاً جاهلاً رأى هذا الثوب . که چيرته جاهل سړي وګوري .

لقال . وايي به .

ان طلحة بن عبيدالله كان يلبس الثياب المصبغة في الاحرام . په تحقيق سره طلحة بن عبيدالله به اغوستله جامه رنګينه په احرام کې .

فلا تلبسوا ايها الرهط شيئاً من هذه الثياب المصبغة .

دا دا ثابتوي چې په دغه زمانه کې چې کوم معروف صحابه وو چې هر کلي ته تللي خلکو پسې اقتداء کړې ده او خلکو يې تقليد کړي دي او معمولي دده په جامو چې په داسې خاوره يې وينځلي وه چې هغې رنګ لرلو عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ترې منعه کړو چې خلک دې کې تا پسې اقتداء ونه کړي .

دارنګې معجم الكبير د طبراني جلد ۷ صفحه ۴۷۹ :

حدثنا علي بن عبد العزيز حدثنا ابونعيم حدثنا سُفيان عن ابي اسحاق عن حارثة بن مضرب قال كتب عمر الى اهل الكوفة .

حارثه بن مغرب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کوفې ته خط وليکه :

اني قد بعثت عماراً اميراً . ما درليږلي عمار بن ياسر امير .

وعبدالله بن مسعود معلماً و وزيراً . او عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا معلم او وزير دي .

وهما من النجباء . دا دواړه د خواصو نه دي .

من أصحاب محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من اهل بدر و أُحدٍ فاقتدوا بهما . دې دواړو پسې اقتداء ئړي .

واسمعوا من قولهما . څه چې وايي اوري يې .

وقد اثرتكم بعبدالله على نفسي . تاسو مې غوره کړي په عبد الله بن مسعو د په نفس ـل باندې يعنې دا مې ځان ته پريښودل په کار وه خو په خپل ځان مې تاسو غوره کړي په ـد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا مې تاسو ته درکړو .

اوس ګوره دې هغوي ته خط ليکي چې :

فاقتدوا بهما واسمعوا من قولهما . دا خو زمانه د شهرت الحديث وه اوس خو کتابونه کل شوې قوي ضعيف شوې ضعيف قوي شوې اوس خو د صحيح حديث په کې پته نه بږي چې د چا څنګه خوښه وه هغه يې قوي کړي دي او چې خوښه يې نه وه هغه يې ضعيف ـې دي دومره تعصب چې په فن د حديث او اسماء الرجال کې شوي په يو کار کې هم نه دې ـوي دا خو هسې د عوامو فکر دي او د هغه طالبانو چې د اسماء الرجال نه خبر نه دي باقي ـې حنفي ناست دي هغې رواياتو ته يې تاويلات کتلي چې شافعي ناست دي دې ته يې ـلي دي او که اهل ظواهر ناست دي دا نور يې نه دي منلي او که دوي ناست دي هغوي يې دي منلي .

څه د پاسه ۱۴۰۰ کاله بعد د حديثو صحت او سقم دا بيخي د چا وس کې نه دي زمانه د ـحابه وو کې خو دا مشکل نه وه کنه هغوي خو بذات خود د يو صحابي نه حديث اوريدو د ـحابي نه چې يې حديث واوريده سندي مسئله خو بيخي نه وه د قوت او ضعف خبره خو ـخي وه نه په کې نو حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ولې داسې ورته نه ليکي چې دا دوه مې در وليږل آن هم دوي نه واوري او احاديث هم دوي نه واوري او هغې پسې لاړ شي چې دوي ونه مني .

فاقتدوا بهما . دوي پسې اقتداء وکړي نو د عراق خلک د عمار بن ياسر او د عبد الله ابن ـعود مقلدين وګرځيدل په دغه وخت کې همدغه وجه ده چې د عراق په خلکو کې د عبد الله ـن مسعود مذهب رائج شو خو چونکې عمار رَضِيَ اللهُ عَنْهُ امير وه او عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

و دده خبري ته ترجيح وه دې د اهل فقه نه وه دا ددوي هغه پورو پاګندا او حسد هم
عوامو ته يې دا اچولي چې د صحابوو زمانه کې تقليد نه وه.
يمې سنې نه بعد شروع شو ولې نه وه کنه ته وايي چې د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ
هغه نه وه نو د هغه تقليد څه کول دا خو حماقت او جهالت دي چې د صحابوو
امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ تقليد راته وښايه دا خو هسې جهالت دي ضد او عناد دي د
تقليد وه کنه.
معاذ ابن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په يمن کې وه د هغه تقليد روان وه عبد الله ابن مسعود
عراق کې وه د هغه تقليد روان وه هر صحابي چې هر ځاى ته تلې هغه ځاى کې
کړي چون چرا يې نه ده کړي او نه يې تري دلائل غوښتي دي چې عبد الله ابن
دي نه منم ما ته حديث پيش کوه لکه وهابيانو چې کومه آزادي خلکو ته ورکړه.
نسائي جلد ۸ صفحه ۲۳۰ بيروت چاپ:
نا محمد بن العلاء قال حدثنا ابو معاوية عن الاعمش عن عمارة هو ابن عمير عن
من بن يزيد قال اكثروا على عبد الله ذات يوم.
ورځ عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ باندې خلک زيات شول په استفتاء کې.
ال عبد الله: إنه قد أتى علينا زمان. عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وفرمايل په مونږ
انه هم تيره شوې.
سنا نقضي ولسنا هنالك. مونږ به قضاء ته نه کيناستو مونږ به اهل ددې نه وو.
ان الله عزوجل قدر علينا. خداى تعالى هغه وخت په مونږ راوسته.
بلغنا ما ترون. وي رسولو مونږ هغې مقام ته چې تاسو يې ګوري چې قاضيان يې
نصيحت کوي.
من عرض له منكم قضاء بعد اليوم. نن ورځ نه بعد چې چا ته فيصله راغله.
ليقض بما في كتاب الله. په هغې دې فيصله وکړي چې کتاب الله کړي.
ان جاء امر ليس في كتاب الله. که راشي يو کار چې نه وي په کتاب الله کې.

فليقض بما قضى به نبيه ﷺ. فيصله دې وكړي هغه چې نبي عليه السلام پرې فيصله كړې وي.

فان جاء امر. كه راشي يو كار.

ليس في كتاب الله. چې نه وي په كتاب الله كې.

ولا قضى به نبيه ﷺ. نه پرې نبي عليه السلام فيصله كړې وي.

وهابيان څه وايي چې داسې مسئله نشته چې كتاب الله او سنت رسول كې نه وي بار بار دا خبره كوي:

فليقض بما قضى به الصالحون. فيصله دې وكړي هغه چې فيصله پرې صالحينو كړې وي قضى به الصالحون اجماع شوه.

فان جاء امر ليس في كتاب الله ولا قضى به نبيه ﷺ ولا قضى به الصالحون. كه چيرته راغې يو كار چې نه په كتاب الله كې او نه پرې نبي عليه السلام فيصله كړې وي او اجماع هم په كې نه وي.

فليجتهد رأيه. اجتهاد بالرأيه دې وكړي چې څوک مجتهد وي اجتهاد بالرأيه دې وكړي.

ولا يقول. نه دې وايي.

اني اخاف واني اخاف. زه يريږمه.

فان الحلال بين والحرام بين وبين ذلك امور مشتبهات فدع ما يريبك الى ما لا يريبك.
حلال هم ښكاره دي او حرام هم ښكاره دي په مينځ ددې كې امور مشتبهات دي شكي پريږده او بې شكه ته څه فيصله په هغې كوه.

اجتهاد بالرأيه د قضي د صالحينو نه چې اجماع ده حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په نصيحت كې خلكو ته ښايي چې بيا اجتهاد كوي خو چې اهل د اجتهاد وي نو اجتهاد ددې لپاره كيږي چې خلک پرې عمل وكړي فيصله درته راغله قرآن كريم كې وگوره د څه د پاره چې هغه سړي ته آسانه شي عمل پرې وكړي پيدا دې نه كړه هلته يا نه وه سنت رسول كې

وګوره دې د پاره چې عمل پرې وکړي پیدا دې نه کړه اجماع ته لاړ شه د صالحینو عمل پیش کړه پیدا دې نه کړه نو اجتهاد وکړه د څه د پاره چې هغه خلک یې واوري او عمل پرې وکړي اجتهاد پسې تلل او عمل کول همدغې ته تقلید ویلې شي .

دارنګې فقيه والمتفقه جلد ۲ صفحه ۸۹ امام شعبي وایي :

کتب عمر الی شریح . عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ شریح قاضي لره .

دا شریح ډیر بهترین انسان وه د عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په وخت کې د قضاء په مقام پاتې شوي صحابه به موجود وه ده به فیصلې کولې فقاهت یې دومره مُسلم وه چې صحابه موجود دي او فیصله شریح کوي د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په زمانه کې په کوفه کې په خلافت اسلامي کې .

قاضي دې وه یو خو دیو ولایت او صوبې قاضي وي د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په وخت کې دا خلافت د مدینې منورې نه کوفې ته نقل شو دار الخلافة کوفه وګرځیده دې مبارک په کوفه کې په شهادت رسیدلي دي او شریح دده په زمانه کې په کوفه کې قاضي وه د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په موجودګي کې به ده فیصلې کولې نو حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دې شریح ته خط لیکي ورته وایي :

اذا حضرك امر لا بد منه فانظر في كتاب الله . مسئله درته راغله نو هغه خامخا ګوره په کتاب الله کې .

فاقض به . فیصله پرې کوه .

فان لم يكن . که نه وه په کتاب الله کې .

فبما قضى به الرسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . هغې ته ځه .

فان لم يكن . که کتاب الله او سنت رسول کې نه وه دا عمر فاروق دي د دین نه بنه خبر دي ده ته معلومه وه چې بعضې مسائل به قرآن او سنت کې نه وي بیا او وهابیان له دې نه اعلم شول او س یې خلکو ته ویلي داسې مسئله نشته چې قرآن او سنت کې نه وي که نه وه په قرآن او سنت کې .

فبما قضى به الصالحون . دا اجماع ده په دې فیصله کوه .

وائمة العدل فان لم يكن فأنت بالخيار . كه هغې کې هم نه وه نو ته اختيارمند يې .

فان شئت ان تجتهد رأيك فاجتهد رأيك . که دې خوښه وي اجتهاد وکړه .

وان شئت ان تؤامرني فامرني . او که دې خوښه وه چې ما سره دې مشوره کوله نو مشوره راسره وکړه .

ولا أرى مؤامرتك اياي الا خيرا لك والسلام . او که ما سره دي مشوره وکړه دا به درته ډيره غوره وي .

يعنې مطلب دادی چې حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته دا معلومه وه چې قوه اجتهادي زماله شريح قاضي نه قوي ده نو که ته اجتهاد کوي اجازت شته دي درته البته که ماسره دې مشوره شريکه کړه نو دا بهتره ده ستا لپاره ولې هغه هم مجتهد دي او دې هم مجتهد دي خو د شريح القاضي اجتهاد د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اجتهاد ته کله رسيدې شو په وخت د وجود د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او د عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ددې اشخاصو په موجودګي کې شريح قاضي ته ادباً هم په کار دي چې اجتهاد ونه کړي اګر که اجازت شته دي ورته .

دا ددې دليل شو چې تابعي سره د وجود د اقوالو د صحابو نه اجتهاد کولې شي او په يو مجتهد باندې قول د صحابو الزامي حجت هم نه دي دا څوک نه شي ويلې چې حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا ويلي او امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دا ويلي او امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دا ويلي صديق اکبر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا ويلي ويلي دي وي هغه هم مجتهدين وه دې هم مجتهد وه د صحابو اقوال په دوي الزامي حجت نه دي سره له دې هغوي ادب کړي دي هغوي دا وايي :

اذا جاء من الرسول الله فبرأس والعين واذا جاء من الصحابه نختار بينهم .

امام صاحب وايي د صحابو اقوالو کې مونږ فقيه د غير فقيه نه غوره کوو هغې پسې ذهاب کوو بيا .

واذا جاء من التابعين . او چې کله د تابعينو نه راشي بيا جګړي ورسره کوو .

لانهم رجال ونحن رجال . هغه هم سړي دي مونږ هم سړي يو د تابعي قول نه شم منلې .
دارنګې سنن ابن ماجة جلد ۱ صفحه ۳۷ :

حدثنا ابو بكر بن ابي شيبة حدثنا عبدالله بن يزيد عن سعيد بن ابي ايوب حدثني ابو هاني حميد بن هانئ الخولاني عن ابي عثمان مسلم بن يسار عن أبي هريرة قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من أُفتي بفتيا غير ثبتٍ فانما اثمه على من افتاه .

چا چې فتوی ورکړه په یوه فتوی باندې چې هغه ده ته پوره ثابته نه وه نو ګناه یې په هغه چا ده چا چې فتوی ورکړې ده که څوک وایي چې دې کې استدلال څه ده استدلال یې په دې طریقه ده دوي وایي چې هر سړي به دلیل غواړي او د مفتي او مجتهد په خبره به عمل نه کوي دلیل به غواړي دا حدیث ددوي ددې قول بطلان کوي چې نه مفتي چې فتوی ورکړه عوام به هغه عملي کوي اوس که دا فتوی د بې دلیله ورکړې وه هغه خلکو پرې عمل کړې دي هغه ګنهګار نه دي .

اثمه على من افتاه . چا چې فتوی ورکړې هغه نیول کیږي که چیرته هر څوک مامور وایي په طلب د دلیل باندې نو بیا دلته د هغوي د پاره د عمل ګنجائش نه وه او د خطاء په صورت کې دا مفتي نیول کیدو ولې اوس دې حدیث نه معلومیږي چې مفتي فتوی ورکړه او دا فتوی غیر ثبت وه چې خطاء شو او خلکو دده په فتوی عمل وکړو هغوي خو به عمل کوي هغه ګنهګار نه دي مفتي ګنهګار دي .

ددې نه وروسته بل حدیث راځي او هغه دې حدیث سره تعارض لري هغه دا چې مجتهد کله اجتهاد وکړي او حق ته ورسیږي هغه لره دوه اجره دي او چې کله په اجتهاد کې خطا شي نو یو اجر دي ور لره او دلته وایي چې ګناه په مفتي شته دي هغلته دا وایي مجتهد چې خطا هم شي یو اجر ورکول کیږي ګناه نشته ورباندې .

نو دا دواړه حدیثین تاته دا مسئله ښکاره کوي چې رجال په یو حکم یو انداز کې نه دي کوم سړي چې د اجتهاد مقام ته ورسیده هغه که حق ته ورسیده دوه اجره دي که حق ته ونه رسیده ګنهګار نه دي که خطا هم شو او خلکو پرې عمل کوه هغه لره یو اجر دي او کوم مفتي چې مجتهد نه وي فتوی ورکوي نو که دې صورت کې دې حق ته ورسیده فبها که حق ته ونه رسیده والاثم على من افتاه چا چې پرې عمل وکړو د هغه ګناه ده پسې راځي .

تول حدیثین تعارض لري یو خوا فرمایي چې مجتهد خطاء شي اجر دي بل خوا فرمایي

گنهگار دي نو هغه د مجتهد سره دي او داد غير مجتهد مفتي سره دي دوي اهل د اجتهاد نه دي دد ې زماني علماء هم اهل د فتوو دي خو اهل د اجتهاد نه دي چې اهل د اجتهاد نه دي نو دوي به ډير زيات احتياط کوي که دليل د مجتهد قول پيدا شو فَبِهَا کني ځان نه دې خبره نه کوي کهيې وکړه گنهگار ده که خطاء شو او هر چې مجتهدين حضرات دي د هغوي نيتونه صفا وه باطن يې صفا وه خپل کوششونه يې کړي بالفرض که يو مسئله کې بيا هم خطاء شوې او دا امت وريسې روان وي گنهگار نه دي هغه ته په هغې اجر ميلاويږي .

دارنګې صحيح البخاري جلد ۱ صفحه ۳۶ :

حدثنا اسماعيل بن ابي اويس قال حدثني مالك عن هشام بن عروة عن ابيه عن عبدالله بن عمرو بن العاص قال سمعت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول ان الله لا يقبض العلم انتزاعاً .

خداى تعالى دا علم نه قبض کوي په غونډه .

ينتزعه من العباد . چې کني وي باسي د عبادو نه .

ولكن يقبض العلم بقبض العلماء . ليکن قبض کوي علم په قبض د علماء سره مراد له علماء مجتهدين دي .

حتى اذا لم يبق عالماً . تر دې چې عالم مجتهد به پاتې نه شي .

اتخذ الناس رؤوساً جُهالاً . وبه نيسي خلک رؤساء جُهلاء .

فسئلوا . پوښتنې به ترې کوي .

فأفتوا بغير علم . فتوى به ورکوي بغير د اجتهاد نه .

فضلوا وأضلوا . په خپله به هم گمراه غير به هم گمراه شي .

هغه علماء چې مجتهدين دي چې هغوي فتوى ورکوي مع علمٍ هغوي پسې چې چا اتباع وکړه ضلال نه شو هغه خو حق دي خو چې کله سړي غير مجتهد شو او بلا علم يې فتوى ورکړه او بيا پسې چا اقتداء وکړه .

فضلوا واضلوا . خطر دي وهابيانو ته مونږ ته نه دي مونږ ته خو الحمد لله ديو عالم مجتهد مع العلم فتوى کړې ده او مونږ پسې ذهاب کړې دي او دوي عوامو جهالو وهابيانو

او جماعة المسلمين عثمانيانو پرويزيانو ته خطره ده چې دوي دې زمانه کې د خپلو کبراء پسې تللې دي او خپله نه پوهيږي او ددوي دا کبراء مفتيان علماء هم نه دي مجتهدين هم نه دي راندہ دي .

نو دې صورت کې دوي ته خطره ده چې فضلوا واضلوا .

دارنګې معجم الکبير جلد ١٥ صفحه ١٢٦:

حدثنا عبدالله بن وهيب الغزي حدثنا محمد بن ابي السري حدثنا رشيدين عن زبان بن فايد عن سهل بن معاذ بن انس عن ابيه ان امرأة اتت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

يوه زنانه راغله نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته . فقالت ان زوجي . وي ويل زما خاوند .

انطلق غازياً في سبيل الله . تللې غزا في سبيل الله لره .

وكنت أقتدي بصلاته اذا صلّى . ما به د هغه د مانځه اقتداء کوله چې کله به هغه مونځ کوه.

دې ځای نه استدلال دي چې په زمانه د صحابوو کې بي بيانو د خاوندانو تقليد کړې دي خاوند يې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه دين زده کړي چې واپسي کور ته راغلي بي بي د هغه اقتداء کړې دا ماموره په دې نه وه چې ته به کتاب الله او سنت رسول نه اخذ کوي هرې بي بي کتاب الله او سنت رسول کله زده کولې شو بس د خپل خاوند اقتداء وکړه .

وبفعله . د هغه د فعل اقتداء مې کوله .

فاخبرني بعمل يبلغني عمله حتى يرجع . نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرې رد ونه کړو چې ته کتاب الله او سنت رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پسې ولې نه ځې چې خاوند پسې ځې.

دارنګې سنن ترمذي جلد ۴ صفحه ٦٦٥ ، ٦٢٥ بيروت چاپ :

حدثنا سويد بن نصر اخبرنا ابن المبارك عن المثنى بن الصباح عن عمرو بن شعيب عن جده عبدالله بن عمرو قال سمعت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول خصلتان .

دوه کارونه . من كانتا فيه . چې دا وي په چا کې .

كتبه الله شاكراً صابراً. خدای تعالی هغه ليکي شاکر صابر.

ومن لم تكونا فيه لم يكتبه الله شاكرا ولا صابرا. او که دا دوه کارونه په کې نه وي هغه ته شاکر صابر کې حصه نه ورکوي.

اول: من نظر في دينه الى من هو فوقه فاقتدى به.

هغه څوک چې ګوري په دين کې هغه چا لره چې ده نه په دين او علم کې اوچت وي اقتداء پسې کوي.

و من نظر في دنياه الى من هو دونه فحمد الله على ما فضله به عليه كتبه الله شاكراً صابراً.

نو دا شاکر او صابر شي په دين کې اعلم لوي عالم ګوره اقتداء پسې کوه نو ته به شاکر صابر يې او په دنيا کې چې د ځان نه اَدْوَنْ وي هغه ته ګوره نو ته به شاکر صابر يې.

و من نظر في دينه الى من هو دونه و من نظر في دنياه الى من هو فوقه فأسف على فاته منه لم يكتبه الله شاكراً ولا صابراً.

که ددې عکس دې وکړو نو بيا د شاکرينو صابرينو نه، نه راځي.

دارنګې سنن الكبرى للبيهقي جلد ٦ صفحه ۲۱۰:

أن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خطب الناس بالجابية.

جابيه کې تقرير کړې وه خطبه يې معروفه وه.

فقال من أراد. چې څوک غواړي.

أن يسأل عن القرآن. چې سوال کوي د قرآن نه.

فليأت. لاړ دې شي ابي بن کعب لره دي په تجويد او قراءت کې معروف دي.

ومن أراد أن يسأل عن الفرائض. که د چا اراده وي چې سوال وکوي د مسائلو د علم ميراث نه.

فليأت. لاړ دې شي زيد بن ثابت لره.

ومن أراد أن يسأل عن الفقه. که د چا اراده وي چې سوال کوي د فقهي جزئياتو نه.

فليأت. لاړ دې شي معاذ ابن جبل لره.

ومن اراد ان يسأل. كه د چا اراده وي غوښتنه د مال كوي.

فليأتني. را دې شي ما لره.

فان الله تعالى جعلني له خازنا وقاسما. دا زمانه د صحابوو ده موجود ناست اكثر صحابه دي لړ په كې تابعين دي په كار دا وه چې عمر فاروق رضى الله عنه ويلي واي كتاب الله او سنت رسول ته ځي كنه قرآن شته حديث شته اخذ ترې كوي.

هغه ته معلومه وه چې دا ټول اخذ د هغې نه نه شي كولې چې نه يې شي كولې د هغې لپاره اوس فقهاء په كار دي ليل خلك په كار دي نو وې ويل چې قرأت كې لاړ شي أبي بن كعب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ پسې په علم ميراث كې زيد بن ثابت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ پسې لاړ شي په فقه كې معاذ بن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ پسې لاړ شي د غه مجلس كې به عبد الله بن مسعود نه وه كنې هغه به يې هم ياد كړې وه چې ده پسې لاړ شي او يا به يې دواړه معي كړې واي معاذ بن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا فقه چې كوم اړخونه لري د فقه څه مسائل چې دي هغه عميق سخت مسائل دي څه لانجمني د اجاراتو او د شفعې مسائل دي.

معاذ بن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ افقه د صحابوو دي په مسئله د قضا كې او عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ افقه د صحابوو دي په عامه فقه او جزي مسائلو د فقه كې مسئله: نكاح كې مسئله د عتاق كې په مسئلو د صلواة زكواة حج وغيره كې.

نو ګويا كې دا هدايه چې څلور جلد ده ۲ جلد كې چې كومه فقه بيانيږي دې كې معاذ بن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ماهر وه ځكه هغه په يمن كې قاضي پاتې شوې وه ډيرې مسئلې ورته راغلې وي دا مونږ او تاسې پاكستان كې علم كړي كنه فقه مو ويلي ده هدايه مو هم ويلي ده تاسو لاړ شئ افغانستان ته يو سپين ږيري فقيه عالم سره د ځمكي لانجو كې مخامخ شي چې ښكي درنه او باسي چې هغه څومره په فقه پوهيږي ليكن هغه بيا بيرته راولي دي مسائلو ته رفع اليدين ته امين بالجهر ته په دوه ټكي هم نه پوهيږي ګوره د فقه دا حصه كې كمزوري دي قرآن كريم ترجمه كې كمزوري دي په آحاديثو كې كمزورې وي ليكن د فقه هغه باب ته كه تاسو لاړې چې كوم د قضاء باب دي بيا مقابله ورسره نه شي كولې.

چې کله لانجمنه مسئله وي دا نوي فارغين ملايان خو دلته بريت تاووي کنه هلته قوميان هم پرې غره وي چې دا خو نوي له حقاني فارغ شوي ته راځه دا پتمي راته وګټه د تره ځامن ورته وايي نو په شريعت کې فيصله کوي هلته ملا صاحب ورته کينوي هغه جانب مقابل ورته يو زوړ فقيه بابا راولي ورته يې کينوي دوه تکي هم ورسره دا ملا نه شي ويلي په فقه کې نو کومو ځايونو کې چې معاذ ابن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته افقه ويلې شوې دي هغه په دا قضاء کې دي او کومو کې چې عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دي هغه بيا دې نوره حصه د فقه کې اعلم دي افقه دي او داسې ده هم.

دا اوس چې کوم زمونږ ملګري د افغانستان په مختلفو ولاياتو کې د قضا په مقام پاتې شوې وي اوس يې چې مونږ چيرو نو هغوي په فقه بنه پوهيږي ځکه هغوي ته روزمره ضروريات راغلې وي دوي باندې باعث جوړ شوې فقه يې کتلي ده مونږ نه هغوي په دغه مسائلو بنه پوهيږي.

دا رنګې صحيح البخاري جلد ۲ صفحه ۲۲۰ کې د صحابه کرامو زمانه کې په دې مسئله اختلاف وه عبدالله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا طائف ته تللې وه نو مکه معظمه کې ټوله رايه او مذهب داد عبدالله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا معروفه وه او په مدينه منوره کې زيد بن ثابت پاتې شوې وه د مدينې منورې په خلکو کې د زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مذهب او رايه رائجه وه.

په يمن کې معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پاتې شوې وه هغلته مذهب د هغه چليده په عراق کې عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وه هغلته د عبدالله ابن مسعود او د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مذهب چليده دا صحابه چې چيرته لاړ د همغو مذهبونه خواره شول نو د حج وخت دې عبدالله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حج ته راغې د مدينې منورې څو صحابه دې استفتاء ترې نه کوي دې مسئله کې لانجه ده چې کله زنانه طوافي فرضي وکړي بيا دا زنانه په مياشتني بيماري بيماره شي دا طواف صدر چې طواف رجوع ده افاقي لپاره د واجباتو نه ده دا په دې زنانه باقي دي که نه دي دا به اوس انتظار کوي چې پاکه شي طواف وکړي او که ځي به په دې کې اختلاف وه د حضرت زيد ابن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مذهب او فيصله داوه چې دا به انتظار کوي ترڅو پاکه شي طواف صدر به کوي بيا به ځي.

او د عبدالله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د جمهورو صحابوو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ فقهاء دا رأيه ده چې دا

به ځي.

تنفر. چې دې طواف فرضي کړي دي.

طواف صدر رجوع له دې نه ساقط دي حقه مسئله د عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وه خو مونږ دا ځای د دې لپاره پيش کوو چې دوي خلکو ته وايي چې د صحابوو زمانه کې تقليد نه وو، يا د يو شخص کمال اتباع نه وه.

چې دوي به ترې دلائل غوښتل نه داسې نه وه مدني خلک راغلل ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته وايي چې زنانه په دغه وخت کې بيماره شي څه به کوي وايي : **تنفر** ځي به.

عبارت د حديث د مذکورې صفحې دا دی :

عن عکرمة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **ان اهل المدينة سألوا ابن عباس** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **عن امرأة طافت ثم حاضت قال لهم تنفر**. اجازت دي ورته لاړه دې شي.

قالوا لا نأخذ بقولك وندع قول زيد. مدني صحابه څه ورته وايي ستا قول نه اخلو حال دا دی چې مونږ ستا په قول کې د حضرت زيد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قول پرېږدو دا نه شو کولې.

قال. عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ورته وويل.

اذا قدمتم المدينة فسئلوا. بنه ځي چې کله مديني منورې ته لاړي د حضرت زيد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه بيا تپوس وکړي.

فسألوا فکان فيمن سألوا ام سليم. دلته حضرت ام سليم موجود وه.

فذکرت حديث صفية رواه خالد وقتادة عن عکرمة. بي بي ام سليم ورته د حضرت صفيه حديث پيش کړو چې صفيه بي بي داسې وه چې همدغه شان طواف کړې وه او مياشتني بيماري ورباندې راغله نبي اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته چا وويل چې صفيه بي بي بيماره شوې ده وې ويل چې پوزه دې په خاورو ککړه شي دې ته به مونږ بيا انتظار نه کوو وايي رايې ولې چې راغله وايي طواف زيارت دې کړي دي وايي هاو وايي راځه چې ځو روان شول.

نو دليل خو پيدا شو اتباع وشوه زمونږ اخذ له دې نه دي چې دوي خلکو ته داسې نظر ورکوي چې د صحابوو زمانه کې قرآن او سنت پسې تلل وه مذهبونه، نه وه مذهب وه کنه

اهل مدينه د حضرت زيد متبع وه او عبد الله ابن عباس ته وايي ستا قول مونږ په مقابل د قول د حضرت زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کښې نه منو.

دارنګې سنن الكبرى للبيهقي جلد ٦ صفحه ٢١٠ :

عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارحم أمتي بأمتي ابوبكر واشدهم في أمر الله عمر واصدقهم حياءً عثمان.

او په علم ميراث کښې لوي پوه زيد ابن ثابت دي.

وأقرؤهم أبي وافرضهم زيد بن ثابت وأعلمهم بالحلال والحرام معاذ وان لكل أمة أمينا وأمين هذه الأمة أبو عبيدة بن الجراح.

نبي عَلَيْهِ السَّلَام دا تقرير څه د پاره کوي د همدې لپاره يې کوي چې هر څوک په هر علم کښې همغه شخص ته مراجعه وکړي ددې تلقين نه ورکوي چې کتاب الله او سنت رسول دي عوام او خواص په کښې په اصل کښې يو شان دي نه دې کښې فرق دي.

دارنګې المؤطاء د امام مالک جلد ۲ صفحه ۶۰۷ :

عن يحيى عن سعيد ان رجلاً سأل اباموسى الاشعري. يو سړي د ابا موسى صاحب نه تپوس وکړو.

اني مصصت عن امرأتي من ثديها لبناً. د خپلې بي بي نه مې مص وکړو د ثدينو د هغې نه څه شيدې راغلې حرمت شته او که نه.

فذهب في بطني. شيدې زما خيټې ته لاړې.

فقال ابوموسى لا أراها الا قد حرمت عليك. ابوموسى اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فتوى ورکړه بله رايه نه لرم مګر دا چې بي بي درباندې حرامه شوه دلته عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ناست دي.

فقال عبدالله بن مسعود انظر ماذا تفتي به الرجل. لږ سوچ وکړه دا په څه دې فتوى سړي ته ورکړه.

فقال ابوموسى فماذا تقول انت. عبد الله ابن مسعود ته ابوموسى وايي ستا څه رايه ده.

فقال عبدالله بن مسعود لا رضاعة الا ماكان في الحولين. د رضاع حرمت خو نه ثابتيږي

مګر هغه چې دوه کالو کې وي دې نه اخوا حرمت نشته.

فقال أبو موسى لا تسألوني عن شيء ما كان هذا الحبر بين اظهركم.

وايي دا بحر د علم چې د رکې موجود وي تعبير يې ترې نه په حبر وکړو لکه يهودو به علماء ته حبر ويلي چې دا بحر او دا علم د عبدالله ابن مسعود درکې موجود وي.

بيا مانه پو ښتنې ونه کړي ګوري ابو موسى اشعري خلکو ته د عبدالله ابن مسعود د تقليد امر کوي دا تقليدِ شخصي دي چې دې موجود دي ده پسې ځي ما پسې مه ځي.

دا يوه افترا هم ده په احنافو باندې غير مقلدين وايي چې دوي تقليد شخصي کوي او تاسو هم په دې کلکيږي مه الياس ګهمن او د هغه رفقاء تنظيم نوجوانان احناف په تقليد شخصي باندې زور لګوي محمد امين صفدر او کاړوي او سرفراز خان صفدر صاحب دا ټول تقليد شخصي ته زور ورکوي خو دا زما په فکر خطاء کيږي مونږ کله هم تقليد شخصي نه دې کړي.

چې څوک په مونږ دا اعتراض کوي افتراء ده او مه تاسو په تقليد شخصي کلکيږي دا زمونږ احناف شوافع موالک حنابله چې دې تقليد شخصي نه کوي تقليد معين کوي دې کې فرق دي تقليد شخصي دا معنى چې دوي امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اَللَّهُ را ټينګ کړې دي بل د هيچا پسې نه ځي دا غلطه ده افتراء ده کنه په ډير مسائلو کې مونږ د يارانو پسې تللې يو د امام محمد امام يوسف پسې تللې يو ډير مسائل دي په متقدمينو متأخرينو کې مونږ متأخرينو پسې تللې يو.

دا زمونږ فتاوى نه ګوري وعليه الفتوى چې کوم **مفتى به** وي مونږ هغې پسې لاړ شو نو دا دليل ددې دي چې مونږ تقليد شخصي په مونږ افتراء ده دا هر مذهب والا تقليد شخصي نه کوي تقليد معين کوي يعنې حنفيت شافعيت مالکيت حنبليت په دې څلورو کې تقليد معين کوي چې حنفيت دي دا حنفيت خو يو اځې قول ابو حنيفه ته نه وايي قول ابي يوسف قول امام محمد قول طحاوي دې کې شپږ (٦) درجې د فقهاء مجتهدينو دي چې مجتهدين مطلق دي مجتهدين في المذهب دي.

مجتهدين اصحاب د مسائلو متروکه وو دي مجتهدين د اصحاب د ترجيح دي او مجتهدين د اصحاب تطبيق دي او شپږمه طبقه اصحاب الفتيا دي او هغه اصحاب الفتيا

چې مجتهدين نه وي ففتواهم ليس بفتوى بل هم ناقلي فتوى المجتهدين .

عبدالحي لکهنوي رَحِمَهُ اللَّهُ په عمدة الرعاية کې هغه دا تصريحات کړي دي .

اما مفتي زماننا ففتواهم ليس بفتوى بل هم ناقلي فتوى المجتهدين .

نو چې هغه زمانه کې د مفتيانو فتوى فتوى نه وه بلکې ناقل به د فتوى د مجتهد وي نو دې زمانه کې به څنګه قبوله شي .

څو مره مفتيان که د اکوړي وي که د شافيصل وي که د هر ځای وي دوي نه تپوس وکړي مقلدين يې که مجتهدين که وي ويل چې مونږ مجتهدين يو نو فتوى بيا قبوله ده که وي ويل چې مقلدين يو د مقلد فتوى نه قبليږي خاص کر علماء لره بيا او عوام خو به يې قبلوي عوام خو د خپل امام خبره به هم مني اوس زما مقتديان دي چې زه مسئله بيانوم دوي به يې مني اعتماد به کوي او چې دوي په ما بې اعتماده وي چې دا غلطې مسئلې کوي نو ما ولې مسجد کې پريږدي بيا چې په ما دومره بدګمانه وي په کار هم ده چې ما مسجد کې پرينږدي نو يو خو عوام دي عوام خو د خپل امام هم منلې شي هغوي خو به د اکوړي يا بل ځای په فتوى اعتماد کوي .

البته يو تاسې طالبان يې علماء دي هغه چې پوهيږي په فقه باندې هغوي نه بيا ددې زمانې فتوى فتوى نه ده بلکې دوي ناقلين د فتوى د مجتهدينو دي دا ددې لپاره درته وايمه چې دلته فتوى ډيرې متضلهې راوځي که مونږ اوس دا خلکو ته وايو چې د اکوړي ډيره بهترينه مدرسه ده او چې د فتوى لپاره بل خوا مراجعه ونه کړي او چې چيره مو د اکوړي فتوى وليدله فاقبلوه قبوله يې کړي .

نو لنډ کشف الغطاء عن تبليغ النساء مفتي سيف الله صاحب وايي د ښځو ليږل تبليغ ته په دغه شکل جائز نه دي او حافظ شوکت پرې لوي کتاب ليکلي د اکوړي نه يې فتوى راويستلې چې دا جائز دي ښځې تبليغ ته وباسي نو ګوره متضاد شو دغه شان ډير مسائل دي مونږ يې ګورو اکوړي نه يو مفتي صاحب يوه فيصله کوي بل مفتي صاحب بله فيصله کوي متضاد دي چې متضاد دي نو عام خلکو ته ددې پرچار مه کوي چې د اکوړي فتوى قبولې کړي بيا خاص کر نن صبا د عبدالحق صاحب په وخت کې د اکوړي د مدرسې يو

اهميت وه د مفتي فريد صاحب په وخت کې بل اهميت وه د مفتي سيف الله صاحب په وخت کې بل اهميت وه.

اوس في الحال چې د هغې کوم مفتي دي عبد القادر هغه باندې ګوري د حنفي ګمان نه کړي هغه خو کلک اشاعتي دي نظام پور ته يو ځل دده فتوی چا راوړه استفتاء تری نه شوې وه چې يو امام دي دعاء بعد سنت کوي د حيله اسقاط قائل دي او درود سلام وايي او دعا بعد الجنازة کوي څه نور مسائل يې ليکلي وه دا امام څنګه دي.

عبد القادر ورته فتوی ورکړې وه چې داد اهل فسقو نه دي او دا په فسق عقيدوي مبتلاء دي او فقهاو ليکلي دي چې کوم فاسق امام وي مسجد نه يې ويستل په کار دي دا امام له دې مسجد نه او باسه داد اکوړي د مفتي عبد القادر فتوی وه تاسو اوس دا منلې شي چې دعاء بعد السنة فسق شي نو مفتي فريد صاحب ددغې مدرسې مقالات فريديه کې مستحب ولې ورته وايي نو د عبد القادر فتوی په هغه ورغله که وره نغله زما په وخت کې چې مادوره حديث کوله زه بيا وروسته لاړم ادريس شيخ صاحب ته ۱۵ ورځې حقانيه کې زه ومه او د ماسپخين مونځ به انوار الحق صاحب په امامت کيدلو د ماسپخين مانځه بعد ما کتلي انوار الحق صاحب به باقاعده دعاء بعد سنت کوله چې د عاء بعد سنت بدعت شي.

نن صبا خو د اشاعت زور دي ورباندې دا دعاګانې يې پريښي دي خو لکه هغه وخت سره زما په ياد باندې او د هغې نه مخکې شيخ عبد الحق صاحب چې وه هغه خو داسې کلک احناف وه دا مدرسه چې چا جوړه کړې په مرور د وخت سره زمونږ هغه علمي اداري پاکې نه پريږدي خارجي لاسونه دي ورپسې اوس وخت کې خو دا مشکل جوړ شو چې په دفاع پاکستان کې اشاعتيان وهابيان او حقانيان سره خلط شول نو دا وخت بيل دي د حقاني هغه اهميت اوس نه دې پاتې شوې که تاسو د مفتي عبد الحق صاحب او د مفتي فريد صاحب د زمانې ګمان پرې کوي بلکې داد اغيارو ښکاره شوې ده او ټول په کې دا نور خلک ننوتې دي او کوم چې زمونږ حنفي فقهاء دي لکه مفتي سيف الله صاحب ديربابا جي او يا نور هغه خواران ډير مغلوب حال کې نن صبا هلته وخت تيروي.

باقاعده طالبان مونږ ته حکايت کوي چې مفتي سيف الله صاحب مونږ ته بار بار وويل چې فتاوی حقانيه دا زمونږ فتوی نه ده چې قبوله يې نه کړي چې کومه شائع شوې ده وايي

مونږ ورته وویل مولانا صاحب چې تاسو یوه رساله ولیکي په دې باندې وایي دې وخت کې مونږ قدرت نه لرو چې رساله ولیکو مونږ دا اختیار اوس نه لرو نو دومره پرې دا نور خلک قابض شوې او اختیار د هغوي سره دي چې دا مشائخ زمونږ یې مغلوب کړي دي بنه پوهیږي چې دا فتاوی حقانیه نور مفتیان ناست دي او منصوب کوي حقاني لره او خلک پرې اعتماد کوي ډیر هغه مسائل چې مفتي فرید صاحب مخکې په مقالات وغیره کتب کې هغې ته د استحباب عقیده ورکړې ده فتاوی حقانیه هغې ته بدعت وایي او شنیع بدعت یې ګڼي.

من جمله د هغې نه میلاد مصطفی دي چې په میلاد څومره ردود په فتاوی حقانیه کې موجود دي او داسې نور مسائل مقصود مې په دې سره د خپلو اکابرو رد نه دي دا زمونږ د شیوخو شیوخ دي مفتي فرید صاحب دا زمونږ د ادریس شیخ صاحب شیخ دي شیخ شیخ باندې رد کول عظیمه بې آدبي ده زما مقصد په هغوي رد نه دي اوس في الحال حقاني ته دومره اهمیت مه ورکوي دا خلک د پخوانیو علماو په مینه حقاني ته اوس هم په همغه نظر ګوري نو په هغه نظر نن صبا حقاني ته مه ګوري او مه په دې مینه ورځي چې هلته به تاسو اوس حنفیت زده کړي.

نو راځم خپل مقصد ته چې مونږ تقلید معین کوو دا تقلید شخصي نه دي واضحه مثال ددې لپاره به مونږ پیش کړو د جمعې لمونځ نه بعد مونږ شپږ (٦) رکعته کوو او دا مذهب د یارانو دي امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ وایي د جمعې لمانځه نه وروسته څلور (۴) رکعته سنت دي نو که مونږ تقلید شخصي کولې نو په کار دا وه چې مونږ څلور (۴) رکعته سنت کولې.

بل مثال په افغانستان چې کله د طالبانو امارت اسلامي حاکم وه او په ټول افغانستان خشکي راغلې وه نو طالبانو خلکو ته حکم وکړو چې په هره ولسوالي کې د استسقاء لمونځونه وکړي دا مذهب د یارانو دي امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ په مسئله د استسقاء کې قائل د نیت صلواة نه دي بلکې د دعا دنیت دي که تقلید شخصي واي نو ولې حنفي امارت هلته د لمونځونو اعلانونه کول داسې ډیر مسائل پیدا کیږي چې فقه وکتلې شي چې مفتیٰ به د یارانو قول وي ذهاب هغوي پسې دې او چې مفتی به د متأخرینو قول وي ذهاب هغوي پسې دي دا دلائل ددې دي چې مونږ تقلید شخصي نه دي کړي.

البته باني زمونږ د فقهې حنفي امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ دي مستخرج د اصولو ددې امام

بوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ دي په دغه اصطلاح باندې سرې تغليباً ويلې شي چې زه حنفي يمه او امام محمد امام ابي يوسف ته نسبت نه کوي هغې اصل ته نسبت کيږي .
دارنګې مصنف ابن ابي شيبة جلد ۷ صفحه ۲۳۹ د معاذ ابن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه معروف حديث پيش کوي باب لګوي : باب في القاضي ما ينبغي ان يبدأ به في قضائه .
قاضي او مجتهد چې فيصله کوي اول اخذ به د څه نه کوي .
حدثنا ابو بكر قال حدثنا وكيع عن شعبة عن ابي عونٍ عن الحارث بن عمرو الهمداني عن رجالٍ من اهل حمص من اصحاب معاذ عن معاذٍ ان النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لما بعثه .
نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ چې وليږه ده لره او ليږلو يې يمن ته .
قال كيف تقضي؟ ورته يې وويل فيصله به څنګه کوي ؟
قال أقضي بما في كتاب الله قال فان جاءك امر ليس في كتاب الله ؟ که يو څيز راشي چې په كتاب الله کې نه وي .
قال اقضي بسنة رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . هغه وويل بيا به په آحاديثو فيصله کوم.
قال فان لم تكن سنة من رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟ قال أجتهدُ رأيي . اجتهاد بالرأيه به کوم.
دا حديث دد دليل دي چې بعضې مسائل په كتاب الله او سنت رسول کې نه وي هغه زمانه کې وايي چې نه وي وايي :
اجتهد رأيي . په خپله رايه به اجتهاد کومه .
قال الحمد لله الذي وفق رسولَ رسولِ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .
هغه ذات لره ثناء ده چې موافق يې کړه رايه د خپل رسول د استاذي د رسول خپل سره يعنې دې زما رسول دي په معنى لغوي ما ليږلي دي او زه د خداى تعالى رسول يمه زما رايه يې دده له رايې سره موافقه کړه او دده رايه يې له ما سره موافقه کړه يعنې معنى چې زما هم دغه رايه ده چې مسئله كتاب الله او سنت رسول کې پيدا نه شي اجتهاد پسې دې سړي لاړ شي خو چې اهل د اجتهاد وي .
ابوداؤد شريف کې چې دا حديث مذکور دي حاشيه وربانديې کوم ظاهر بين لګولې ده

ددغه حديث په سند کې راويان ټول ثقه دي په دې جرحه نه شي کولې عن رجال من اهل حمص من اصحاب معاذ ، باندې جرحه ده د معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ شاگردان له اهل حمص نه له هغوي نه وايي مونږ روايت کوو وايي پته نه لګي چې دا څوک دي نو په حاشيه د ابوداؤد يې ډير لوي بحث په دې کړي او په دې سند يې جرحې کړي وهابيانو هم جرحې کوي پرې نو تاسو د هغوي جواب له سر کړه د هغوي ابن قيم نه ورکړې اعلام الموقعين جلد ۱ صفحه ۲۰۲ د ابن قيم کتاب ته ګوري دا خو به مني راسره :

فهذا حديث وان كان عن غير مسمين . اګر که دې سند کې څه خلک شته دي چې مسمى نه دي .

فهم اصحاب معاذ فلا يضره ذلك . چې هغه اصحاب د معاذ دي دا څه تاوان نه ورکوي سند ته .

لانه يدل على شهرة الحديث . وايي ځکه دا دليل د شهرت الحديث دي .

وأن الذي حدث به الحارث بن عمرو عن جماعة من اصحاب معاذ لا واحد منهم .

وايي دده د امقصد نه دي چې ګنې ما ته معلوم نه دي اصل کې داد معاذ ډيرو شاګردانو بيان کړې دي نو هغه شهرت ته اشاره ده چې د هغه ډيرو شاګردانو ما ته بيان کړي دي .

وهذا ابلغ في الشهرة من ان يكون عن واحد منهم لو سمي .

دا ابلغ دي په شهرت د حديث کې چې شي دې له دې نه چې نوم يې اخيستې وای چې فلاني راته ويلي دي .

كيف وشهرة اصحاب معاذ بالعلم والدين والفضل والصدق بالمحل الذي لا يخفى .

او اصحاب د معاذ چې دي په علم په دين په فضل او صدق کې په هغه انداز کې دي چې په چا خفي نه دي .

ولا يعرف ، معروف نه دي .

في اصحابه متهم ولا كذاب ولا مجروح بل اصحابه من افاضل المسلمين وخيارهم لا يشك

اهل العلم بالنقل في ذلك .

چې څوک اهل علم په نقل او اسماء الرجال دي هغوي په دې کې شک نه لري .

آخره کې وايي دې سند کې شعبه راغلې :

کيف و شعبة حامل لواء هذا الحديث . ددې حديث جنډه شعبه او چته کړې ده .

وقد قال بعض ائمة الحديث اذا رأيت شعبة في اسناد حديث فاشدد يديك به .

سند د حديث کې دي چې شعبة وليده نو منګولي پرې کلکي کړه يعنې بيا په کې سوچ نه مه کوه چې دا به قوي وي که ضعيف .

فكذلك حديث معاذ لما احتجوا به جميعاً غنوا عن طلب الاسناد له .

چې هر کله دومره جمع غفيرې پرې اخذ کړې دي او محدثينو را اخيستي دي دا غني شوله دې نه چې ته طلب د سند ورته ولټوي .

دارنګې اعلام الموقعين جلد ١ صفحه ١۴ يو بل روايت نه مونږ اخذ کوو :

وقال يزيد بن عمير لما حضر معاذ بن جبل الموت قيل يا اباعبدالرحمن اوصنا .

معاذ بن جبل ته چا وويل وصيت راته وکړه د مرګ په وخت کې .

قال اجلسوني . ده وويل ما کينوي يا راسره کيني .

ان العلم والايمان مكانهما من ابتغاهما وجدهما .

علم او ايمان ځای د هغې چې څوک ولټوي مونده به يې کړي .

يقول ذلك ثلاث مرات . دري ځل يې دا خبره وکړه يعنې طلب غواړي .

بيا يې وفرمايل :

التمس العلم ، علم طلب کړي .

عند اربعة رهط . د څلورو کسانو سره .

عند عويمر بن ابي الدرداء وعند سلمان الفارسي وعند عبدالله بن مسعود و عند عبدالله بن سلام .

نو دا نصيحت او وصيت په دې باندې کوي چې تاسو دې زمانه کې علوم دوي نه واخلي ځکه دا فقهاء دي ولي ورته دا نه وايي چې کتاب الله او سنت رسول شته دي ځي وريسې دا علماء ورته ولې يادوي .

دارنګې اعلام الموقعين جلد ۱ صفحه ۲۱ :

والدين والفقه انتشر في الأمة عن اصحاب ابن مسعود واصحاب زيد بن ثابت واصحاب عبدالله بن عمرو و اصحاب عبدالله بن عباس رضي الله عنه.

ددې څلورو کسانو نه دا دين خور شوې دي په امت کې .

فعلم الناس عامته عن اصحاب هؤلاء الاربعة .

دا امت کې چې دا عام علم ګوري دا ددې څلورو صحابوو شاګردانو نه خپور دي .

فاما اهل المدينة فعلمهم عن اصحاب زيد بن ثابت وعبدالله بن عبد بن عمر.

علم د اهل مدينې له اصحابو د زيد بن ثابت وعبدالله بن عمر نه دي .

هر چې اهل مکه دي :

وأما أهل مكة فعلمهم عن اصحاب عبدالله بن عباس ، نه دي .

هر چې اهل عراق دي :

واما اهل العراق فعلمهم عن اصحاب عبدالله بن مسعود ، نه دي .

قال ابن جرير وقد قيل ان ابن عمر وجماعة ممن عاش بعده بالمدينة من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم انما كانوا يفتون بمذاهب زيد بن ثابت .

عبدالله بن عمرو او څو مره صحابه چې مدينه منوره کې وه دوي به فتوی ورکوله په مذهب د زيد ابن ثابت باندې .

نو دا ثابتوي چې صحابه د بل صحابي تقليد کوي په مدينه منوره د زيد بن ثابت مذهب رائج وه يعني فتوی وه هغې نه دين جوړ شوې وه او دا نور صحابه ابن عمرو وغيره چې دي هغوي د زيد ابن ثابت مذهب باندې فتوی ورکوي .

دا جماعت المسلمين حمقاء سوچه خره راغونډ دي خره سره څوک بحث نه کوي

کونک ورته نيسي دوي اوس څه شروع کړې دي ، نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به چې کله قضاء حاجت ته تللو نو :

ابعد في المذهب . هلته مذهب په معنى د مصدر ميمي سره دي په معنى د ذهاب سره ابعد في المذهب معنى ابعد في الذهاب په ذهاب کې به يې ډير لرې والې کولو .

دا جماعت المسلمين چې دي د فقهاء مذاهب چې کوم دي او مذهب په مصدر ميمي سره نه شي بيلولې ، دلته مذهب په معنى د تګلاري سره دي ظرف دي او هغه مذهب په معنى د نفس ذهاب سره دي مصدر ميمي دي .

نو دا دي صحابه په مذهب د زيد بن ثابت باندې فتوى ورکوي العياذ بالله ددې اوس دا معنى شوه چې مذهب ليتهرين ته وايي او دوي فتوى د زيد بن ثابت ليتهرين وه په هغې فتوى ورکوله نو داسې احمقانو سره به څه بحث مباحثه وشي بغير د کوتک نه خو يې بله لار نشته .او اصطلاح د مذهب په زمانه د صحابوو کې هم موجوده شوه چې هغه زمانه کې هم د مذهب اصطلاح وه .

دارنګې صحيح مسلم معرب بيروتي چاپ جلد ۵ صفحه ۱۳۱ :

عن ابي قيس مولى عمرو بن العاص عن عمرو بن العاص انه سمع رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: اذا حكم الحاكم فاجتهد .

حاکم چې فيصله وکړي اجتهاد وکوي .

ثم أصاب فله اجران . چې حق ته ورسيږي دوه اجره دي ورلره .

واذا حكم . چې فيصله وکړي ، فاجتهد ، اجتهاد وکړي ثم اخطأ خطاء شي فله اجر ، يو اجر دي ورته .

حکايت :

ما سره د يو سلفي په دې کې مباحثه وه ما ته يې وويل چې د ائمو په اقوالو کې د خطاء امکان شته دي او که نشته ما ورته وويل ولې نشته وايي دا خطاء معين ده که غير معين ده ما ورته وويل غير معين ده وايي دا خو په هره مسئله کې امکان د خطاء شته دي کنه

تاسو ولې داسې څيز پسې ځي چې امکان د خطاء لري ما ورته وويل الله دې ما د بې آدبي نه وساتي بې ادبي نه کوم خو تا باندې نقض کوم.

نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نه امکان د خطاء شته دي که نشته امکان د ګناه خو نشته او امکان د خطاء څنګه دي شته کنه وايي چې شته دي ما ورته وويل معين ده که غير معين وايي غير معين ده ما ورته وويل چې دا اعتراض دلته هم مراجعه کړه کنه هره خبره يې مه منه کيدې شي خطاء وي.

ووايي نه نه د پيغمبرانو خطاء خو دين دي کنه ما ورته وويل چې د مجتهدينو خطاء هم دين دي وايي د مجتهد خطاء څنګه دين دي ما ورته وويل دين دي کنه نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي:

ثم اخطأ فله اجر . چې خطاء شي يو اجر دي ما ورته وويل چې دا اجر په دين کې وي که په بې ديني کې وي وايي چې په دين کې وي ما ورته وويل چې دا خطاى دين نه وايي نو اجر به ورته نه ميلاودې نو د مجتهد خطاء دين وي . داسې وهميات يې راغونډ کړي دا خو خطاء کيږي داسې کيږي او هغه سې کيږي .

دې عامو وهابيانو ته زه وايم دا ستاسو پشاوري او ستاسو رستمي ولې نه خطاء کيږي چې لکي مو کلکه ورته رانيولې ده چې کفر کوي کفر ورسره کوي او چې ايمان راوړي ايمان کې پسې روان يې په اعتقادياتو ايمانياتو کې مو راټينګ کړي دي .

نو امکان د خطاء خو هر چا ته کيدې شي عامو وهابيانو ته زه دا خبره کوم جماعة المسلمين ته زه دا خبره کوم چې په دغه معمولي خبره مو مذهب پريښي دي نو ستاسې په دې مشر کې خو هم دا خبره شته کنه چې امکان د خطاء لري نو څنګه پسې يې روان ياستي؟

حکايت :

په پشاور اکبرپوره کې يو ځل ما ته يو کس ډيره مخکيني خبره ده يو قادياني راوسته داد قاديانيانو بعضې اعتراضات او د وهابيانو يو شان اعتراضونه دي نوجوان وه لږه ډيره يې راغلې وه خو وهابي وه وايي دا قادياني شوې دي ما ورته وويل چې ته څنګه قادياني شوې يې وايي زما څه شبهې وي او زه په ډيرو علماو وګرځيدم تبليغي جماعت سره شوم

اشاعتيانو سره شو مه وهابيانو سره جماعت المسلمين سره شو مه خو زما هغه شبهي چا دفع نه کړي يو اځيني يو اځي په قاديانيت کې ماته اطمينان او سکون حاصل شو.
دا همداسې شکيان وي يو پر بل يې خرڅوي تبليغيان يې په اشاعتيانو خرڅوي اشاعتيان يې په وهابيانو خرڅوي همداسې شکونه زياتيږي زياتيږي اخر قرآن کريم کې هم شک راشي چې دې کې هم دروغ العياذ بالله شته دي دا بيا خپله مرتبه د قاديانت ده او چې قاديانت کې پاتې شوي او که عيسويت ته لاړې يوه خبره ده د خور او ورور دي سره.
ما ورته وويل چې دا څنګه شبهې دي ستا چې دا دومره علماء د مختلفو جماعاتو تاته نه شوي حل کولې ما ورته وويل يوه خو مونږ ته هم پيش کړه؟ وايي شبهه مې داده چې زه عيسوي ته دعوت ورکومه نو زه يې حنفيت ته ورکړم شافعيت ته يې ورکړم او که مالکيت او حنبليت ته يې ورکړم.
ګورئ دا اعتراض که سوچ وشي د وهابيانو دي اکثر وهابيان دا اعتراض کوي چې مونږ کافر ته دعوت ورکوو نو د کوم مذهب دعوت ورکړو وايي که زه يې حنفيت ته دعوت کړم دا مې څلورمې حصې د دين ته دعوت کړو او که ټول دين او د غسې شافعيت مالکيت او حنبليت ما هغه ته وويل چې ته عيسوي ته دعوت ورکوې اول د عقيدې دعوت ورکوې او که د عمل؟ وايي د عقيدې دعوت ورکوم.
ما ورته وويل چې ما ته دا وښايه چې دا څلور امامان په عقيده کې سره مخالف وه چې دا يو اهلسنت وه بل د خوارجو نه وه بل معتزلي وه خو دا ټول اهلسنت دي يوه عقيده ده کنه ته خو به اول د عقيدې دعوت ورکوې کنه وايي هاو ما وويل د دې څلورو په عقيده کې څه اختلاف شته دي وايي نه ما وويل چې کله دې عقيدې ته دعوت ورکړو او سړي مسلم شو د هغې نه بعد جزي فروعي اختلافات وي که د دې اختلافاتو اعتراض ته په دوي باندې کوي نو عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه رفع اليدين نه کول او ابن عمر رضي الله عنه نه رفع اليدين ثابت دي بعضې رواياتو کې.
نو په دوي اعتراض مه کوه په صحابوو دا اعتراض وکړه چې اختلاف يې ولې کړي دي دلته مه کوه دا هلته وکړه وايي ياره جي يو اځې تا زما تسلي وکړه زه به مدرسې ته د رخمه او زما ډيرې شبهې دي چې دا دفعه شي زه به بيرته مسلمان شم بس نور مې خوله پرې را خلاصه

کړه ما وویل تا بې دینه دې خدای له سره مسلمان نه کړي چې ته د دین نه اوړي قادیاني کیږي مونږ به تا ته سترګي اړوو چې ته به راځي زمونږ دین ته او ته دې سر نه واخله خپو پورې شکل ته دې وګوره ستا خو شکل د عیسوي دې ما ورته وویل چې تا خپل ځان په شریعت برابر کړې دې چې ته عیسوي ته دعوت ورکوي دعوت لا نشته بیا به زه یو خت کې دعوت ورکوم بیا به یې ځنګه ورکومه او مذهب دې او سه نه ورته پریښي دي او به کوم ځای کې را رواني دي او پرتوګ دې کوم ځای کې ویستلي دي ځان خو یو ځل په شریعت برابر کړه بیا دعوتونه ورکوه.

نو ددې خلکو سره نرمي نه دي په کار د انسان ایمان خرابیږي قادیاني سره به سړي څه دلائل ووایي د قادیانیانو کتب تاسو به نه وي کتلې ما یې رسائل کتلي وایي العیاذ بالله یولس (۱۱) ځایه قرآن کریم کې دروغ راغلي نو دوي سره به اوس څه مناظرې کوي یا به حجت او دلیل بازي ورسره کوي که مفتي محمود صاحب یا د بریل بعضې مشائخو مناظرې ورسره کړې دي نو د ضرورت په بناء شوې دي چې هغه وخت کې بهتو د بې نظیري پلار پرې ودریده څوک یې نه پریښو دل چې دا مره کړي او بلکې هغه ته یې مسلم ویلي نو که هغه وخت کې بحث ورسره نه واي شوي نو په سرکاري سطحه دوي د مسلمینو نه شمارل شوې واي.

همغه د مفتي محمود صاحب او د بعضې بریلوي مشائخو د مقابلو نتیجه ده چې اوس دوي ته په سرکاري سطحه مسلمانان نه ویل کیږي ډیرې مناظرې ورسره وشوې په آخره کې د بریل د مشائخو نه یو شیخ ورسره مباهله وکړه درې ورځې وروسته له دې مباهلې نه بیا دې مرداریږي درې ورځې مخکې ورسره مناظره وکړه آخر کې مباهلې ته لاړل چې مباهلې ته لاړل نو مباهله کې ورته وویل چې ته وایه که چیرته ته پیغمبر یې او زه درنه منکر یم نو خدای تعالی دې ما زر تر زره په لیټرین او ګندګي کې مړ کړي او که ته پیغمبر نه یې او دروغ دې ویلي نو ته هم داسې ووایه بس داسې یې وویل دریمه ورځ وه
لیټرین ته ننوتلې وه او په لیټرین کې مردار شوې وه همغې مباهلې ووهلو.

نو له داسې بې دینه او د هغه له پیروانو سره به څه مناظرې وشي پدیوه رساله کې چا ترې تپوس کړې دي چې مقام ستا به او چت وي که د حضرت حسین عَلَيْهِ السَّلَامُ ؟ واه واه عجباً دې ورته وایي ضحک یې پسې کړې دي وایي هغه موچي چې یوه ورځ یې زما څپلي رنګ

کړې وي که چیرته حسنین د هغه مقام ته ورسیږي نو ډیر دې خوشحاله شي دده په رسائلو کې دا الفاظ موجود دي خو تاسو په دې باندې د شاه انور شاه کشمیري رَحِمَهُ اللهُ اکفار الملحدين عن ضروريات الدين داد قادیانیانو په کفر لیکل شوې دي چې داد ضروریاتو د دین نه منکر دي.

مسئله د ختم نبوت چې ده داد دین د ضروریاتو نه ده وایي له دې نه منکر کافر دي په دې مسئله یې دا کتاب لیکلي دي نو بیا آخره کې دده په کتابونو رالیږلي چې ده داسې خبرې کړې دي نو داسې کس سره به سړي څه مناظره وکړي بس سړي څه وکړي.

پاکستان دي اچار دي د دنیا مرداري دې کې راغونډه ده سوچ مو شته ورته دا مرداري نه په عربو کې شته نه په افغانستان کې به دوه قادیانیان پیدا کړي چیرته؟ زمونږ استاد به ویل که د جال پیدا شو ډیر متبعین به یې پاکستانیان وي ځکه دا بې غورد بې سوچه قوم دي په یو ملک کې داسې څه شته لکه په دې پاکستان پنجاب کې چې څه کیږي بنځې هم په کې پیرانې دي بس د پیسو سخت شوقیان دي چې حق چا ته وایي بعضې بریلیان خفه کیږي چې حق به نه وایي مونږ به اوس حق نه وایو احمد رضا خان ته سپک نظر مه کوي هغه سم سړي وه کتب یې وګورئ.

دارنګې مستند ابي عوانة جلد ۸ صفحه ۲۰۸ چې کله خلک په یو عالم یو بادشاه باندې راغونډ وي او دې وخت کې یو بل سړي راځي او تفرق جوړوي دده حکم د قتل دي عرفجة بن ضريح راوي ده:

قال سمعت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول: من أتاكم. څوک راغې تاسې ته په داسې حال کې.

وامركم جميع على رجل واحد. چې ستاسو د دين خبره راغونډه وه يوه سړي باندې يا کار د دين مو راغونډ وه يوه سړي باندې.

يريد ان يشق عصاكم. اراده يې دا وه چې ماته کړي امساء ستاسو.

ويُفرق جماعتكم. او ستاسې ډله تفرقه کړي.

فاقتلوه. مړيې کړي.

اوس دا حديث ددې دليل دي چې په کومه علاقه باندې په يو سړي خلک راغونډ شول

خارج نه بل سړي راغلو تفرقه جوړوي قوت ختموي د هغه حکم د قتل دي د وهابيانو بل کار نشته دي په افغانستان پاکستان انډيا ثمرقند بخارى په دې مضافاتو کې عراق ترکيا مصر دي ټولو علاقو کې .

امركم جميع على رجلٍ واحد . امام ابو حنيفة رَحِمَهُ اللهُ باندې خلک راغړندو و .

اوس د بل ځاى نه يو کس راځي اراده لري قوت مو مات کړي تفرقه راولي حکم د هغه فاقتلوه قتل يې کړي .

دارنګې اعلام الموقعين جلد ١ صفحه ٢٢ :

وقال عبدالرحمن بن زيد بن اسلم فرمايي . لما مات العبادلة . عبادله ثلاثه يا اربعه چې وفات شول عبد الله بن عباس وعبد الله بن عمر وعبد الله بن عمر او عبد الله بن مسعود چې دوي وفات شول .

صار الفقه في جميع البلدان الى الموالي . لاړه دا فقه په ټولو بلادو کې ازاد کرده غلامانو ته لاړه .

هو فكان فقيه أهل مكة عطاء ابن أبي رباح وفقيه اهل اليمن طاؤس وفقيه اهل اليمامة يحيى بن ابي كثير وفقيه أهل الكوفة ابراهيم وفقيه اهل البصرة الحسن و فقيه اهل الشام مكحول و فقيه اهل خراسان عطاء الخراساني .

دا واضح دليل ددې دي چې په هغه زمانه کې دغلته فقهاء وه په هغو علاقو کې د هغوي مذهب رائج وه .

اعلام الموقعين جلد ١ صفحه ٢٥ دې فصل کې دا ښايي چې يو اځې په عراق کې څومره مفتيان ناست وه چې هر سړي دې اخذ د کتاب الله او سنت رسول نه کوي نو مفتيانو ته بيا څه ضرورت وه .

فصل المفتين بالكوفة .

وكان من المفتين بالكوفة علقمة بن قيس النخعي والاسود بن يزين النخعي و هو عم علقمة بن شرحبيل الهمداني ومسروق بن الاجدع الهمداني وعبيدة السلماني وشريح بن القاضي

سليمان بن ربيعة الباهلي وزيد ابن صوحان وسويد بن غفلة والحارث بن قيس الجعفي وعبدالرحمن بن يزيد النخعي وعبدالله بن عتبة بن مسعود القاضي وخيثمة بن عبدالرحمن وسلمة بن صهيب ومالك بن عامر وعبدالله بن سخبرة وزر بن حبيش وخلاس بن عمرو وعمرو بن ميمون الاودي وهمام بن الحارث والحارث بن سويد ويزيد بن معاوية النخعي والربيع بن خيثم وعتبة بن فرقد وصلة ابن زفر وشريك بن حنبل وابو وائل شقيق بن سلمة وعبيد بن نضلة وهؤلاء اصحاب علي وابن مسعود .

داد حضرت علي رضي الله عنه او ابن مسعود رضي الله عنه شاگردان وه دا فقهاء وه په دغه علاقه كې .

واكابر التابعين كانوا يفتون في الدين ويستفتيهم الناس واكابر الصحابة حاضرون يجوزون لهم ذلك .

ابن قيم دا تولې صفحې په رد د هغه چا باندې لړولې چې څوک وايي هر سړي به اخذ د كتاب الله او سنت رسول نه كوي هر سړي اخذ نه شي كولې صحابه رضي الله عنه به موجود وه دې تابعينو به فتوى وركولې .

واكثرهم اخذ عن عمرو وعائشة رضي الله عنها. او زياتو به اخذ له عمرو او عائشة رضي الله عنه نه كړې دي .

وعلي ولقي عمرو بن ميمون الاودي معاذ بن جبل وصحبه واخذ عنه .

او اخذ يې د معاذ بن جبل رضي الله عنه هم كړي .

واوصاه معاذ عند موته . او حضرت معاذ رضي الله عنه په وخت د مرگ كې ميمون الاودي ته وصيت كړې وه .

ان يلحق بابن مسعود فيصحبه ويطلب العلم عنده ففعل ذلك . چې ما نه بعد لاړ شه ابن مسعود رضي الله عنه له د هغه صحبت وكړه او علم د هغه نه زده كړه .

ويضاف الى هؤلاء ابوعبيدة وعبدالرحمن ابنا عبدالله بن مسعود وعبدالرحمن بن ابي ليلى

واخذ عن مائة وعشرين من الصحابة.

دومره صحابوو نه يې اخذ كړې دي.

وميسرة وزاذان والضحاك ثم بعدهم ابراهيم النخعي وعامر الشعبي وسعيد بن جبير والقاسم بن عبدالرحمن بن عبدالله بن مسعود وابوبكر بن ابي موسى ومحارب بن دثار والحكم بن عتيبة وجبلة بن سحيم وصحب ابن عمر ثم بعدهم حماد بن ابي سليمان وسليمان بن المعتمر وسليمان الاعمش ومسعر بن كدام ثم بعدهم محمد بن عبدالرحمن بن ابي ليلى وعبدالله سبرمة وسعيد بن أشواع وشريك القاضي والقاسم بن معن وسفيان الثوري وابوحنيفة والحسن بن صالح بن حي ثم بعدهم حفص بن غياث ووكيع بن الجراح واصحاب ابي حنيفة كابي يوسف القاضي وزفل بن الهذيل وحماد بن ابي حنيفة والحسن بن زياد اللؤلؤي القاضي ومحمد بن الحسن قاضي الرقة وعافية القاضي واسد بن عمرو ونوح بن دراج القاضي واصحاب سفيان الثوري كالاشجعي والمعافي ابن عمران وصاحبي الحسن بن حي الزولي ويحيى بن آدم.

دا دومره فقهاء يواځې په كوفه كې تير شوې دي د هيچا مذهب اوس نه ښكاري كه اوس څوك وايي چې يواځې حنفي مذهب ولې شته او نور نشته دي نو دا اوس د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ ٱللَّهُ كمال شو او كه نقص تر ډيرو كلونو پورې ددې هريوه څه ناڅه مقلدين وه دا هريوه به چې كوم كلي كې وه هلته به د هغه مذهب وه په مرور د وخت سره يې نور وشاگردانو خدمت ونه كړو تدوين د فقه ونه كړو او امام ابوحنيفة رَحِمَهُ ٱللَّهُ ته خدمت امام محمد بن حسن شيباني وكړو چې دده ټوله فقه يې راغونډه كړه په شكل د متن باندې به هغه متن شروح وشول د هغې نه بعد دده په اصولو كې سرخسي وغيره لوي لوي خلک راغلل هغه ورته اصول راغونډ كړل د هغې نه بعد فقهاء محدثين پيدا شول د مذهب د تدوين خدمت يې ورته وكړو.

باقي ددې نورو فقهاء د مذهب تدوين ونه شو لكه څنگه چې د صحابوو د مذاهبو تدوين نه وه شوې په دې وجه هغه مذاهب متروک شول او دغه څلور مذاهب دنيا كې ښكاره شول دې نه دې څوک دا فهم نه كوي چې گني نور مذاهب نه وه مذاهب د صحابوو زمانه كې

هم وه د تابعينو زمانه کې هم وه د تبع تابعينو په زمانه کې هم وه البته دا څلور مذهبونه چې وه ددوي د فقه تدوين و شو دا پاتې شول دا نور مذاهب په مرور د وخت سره ختم شول، اوس که یو سړي بل مذهب د کوم صحابي يا تابعي جوړوي تدوين نشته لار به ترې ورکه شي.

زمونږ يو دوست دي عبد الحکيم مظهري صاحب هغه وايي نن صبا هر طالب نيم غير مقلد دي شکيان کيږي مه شک مه کوي په نحو کې تقليد کوي په اصول حديث کې تقليد کوي په ټولو کې تقليد کوي چې فقه ته راشي بيا انکار کوي تپوس ترې وکړي قرأت سبعه ولې شو هلته تقليد روا دلته ناروا عجيب انصاف دي.

دارنګې المدخل الی سنن الکبری للبيهقي جلد ۱ صفحه ۴۴۸ خپل سند سره د موسی ابن اعين په روايت سره وايي:

قال قال الاوزاعي. امام اوزاعي رَحِمَهُ اللَّهُ به فرمايل.

كنا نضحك ونمزح. مونږ به کله خندل هم مزاح به مو کوه.

فلما صرنا يقتدى بنا. چې مونږ هغې مقام ته ورسيدو چې اقتداء مونږ پسې کولې شي.

خشيت ان لا يسعنا التبسم. مونږ ويريدو له مزاح او ضحک نه.

اوس مونږ ته جواز د تبسم هم نشته دا ددې دليل دي چې د امام اوزاعي زمانه کې خلکو دغه ائمو پسې اقتداء کړې ده او هغوي دومره احتياط له ځان سره کړې دي چې مزاح او ضحک يې نه کول چې دا غير مونږ پسې اقتداء ونه کړي چې ياره دې خاندي زه هم خاندمه.

اضواء البيان في ايضاح القران بالقرآن جلد ۷ صفحه ۳۱۶ کې د تقليد دا موضوع ډيره طولاني چيړي دا کوم دلائل چې مخکې تير شول دا هم په کې ضمني ځای پر ځای نقل کوي او قانع کن دلائل په دې باندې وايي او د وهابيانو هغه اصل باطلوي چې د معتزلو په شان چې هر عامي به طلب د دليل کوي مفتي او د مجتهد نه يعني هر سړي به فتوی نه مني اعتماد به نه کوي دليل به وايي نو دې په دې خبره ټول شواهد پيش کوي چې دا نه شي کيدې چې هر احد دې طالب د دليل شي بلکې قول د غير به مني او تسليم به کوي چې تقليد دي په دغه آيت کريمه باندې تفصيل کوي دده د امضمون ته لږ په غور و ګورئ نو په خپله به ستا اصلاح د

عقيدې وشي چې په هيڅ شکل له تقليد نه وتل نه دي په کار .

﴿ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾ .

دې باندې بحث کوي .

فامر سبحانه من لا علم له ان يُسأل من هو اعلم منه . رب کائنات دلته امر کړې دي هغه چا لره چې عالم نه وي يعنې مجتهد نه وي سوال به کوي له هغه چا نه چې اعلم وي له ده نه .

وهذا نص قولنا . دې نه مخکې څه بحث ده په تقليد کړې دي وايي دا آيت کريمه نص زمونږ د قول دي زمونږ قول څه شي چې زه مثبت د تقليد يمه دغه آيت پرې نص دي .

وقد ارشد النبي ﷺ من لا يعلم الى سؤال من يعلم . نبي عليه السلام بنود نه کړي ده هغه چا لره چې علم نه لري بايد سوال وکړي له عالم نه په هغه حديث کې چې جهاد ته تللې وه څه کسان او په هغوي کې د يوه سر زخمي شو او بيا هغه محتلم شو د احتلام په صورت کې له زخم سره هغه ولمبل او هغه وفات شو نو د هغې باره کې فرمايي :

ألاسألوا اذا لم يعلموا. نبي عليه السلام ته چې اطلاع راغله وايي ولې يې پوښتنه نه کوله .

اذا لم يعلموا : ګورئ دا صحابه وه او بشاوري وهابي وايي مونږ عالمان يو مونږ ته د سوال ضرورت نشته په صحابو کې هم داسې صحابه وه چې په دغه وخت کې د دغه مسئلې ته فهم و نه رسيده .

ألا سألوا اذا لم يعلموا .چې خپله پوهه نه شول ولې تپوس د بل نه و نه کړو .

انما شفاء العيّ السؤالُ . د بيمار شفاء خو په سوال کې ده کنه چې خپله نه پوهيده سوال به يې کړې وه له غير نه او رد يې وکړو په هغه چا باندې چې بغير د سؤال د غير نه يې ولې دا عدل وکړو او روايت کې دا هم راځي دا خو دې خلکو وژلي دي خدای دې مره کړي تپوس به يې کړې وه له چا نه چې مسئله څه ده .

وقال ابو العسيف الذي زنى بامرأة مستأجرة . دا مختصر حديث وايي ابو العسيف راغې يو ې زنانه سره يې زنا کړې وه وي ويل :

اني سألت اهل العلم . ما د اهل علمو نه تپوس وکړو . **فاخبروني** . خبر يې راکړو .

ان ما على ابني جلد مائة وتغريبُ عام . زما په ځوي باندې سل دُرې دي او تغريب د عام دي .

وان على امرأة هذا الرجم .

نو دې استدلال كوي :

فلم ينكر عليه تقليد من هو اعلم منه .

دا صحابي ابو العسيف د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په وړاندې وايي :

سألت أهل العلم فأخبروني . ما د اهل علمو نه تپوس وكړو ما ته يې داسې خبر راكړو وايي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پرې رد ونه كړو چې زه موجود يمه تا ولې د اهل علمو نه تپوس كړې دي نو انكاريې ونه كړو په ابو العسيف باندې په تقليد د مَن هو اعلم كې .

دا رنګې : وهذا عالم الارض عمر قد قلد ابابكرٍ : دغه زمانه كې د ځمكې لوي عالم حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ابوبكر صديق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تقليد كړې دي دليل ته ګوري :

فروي شعبة عن عاصم الأحول عن الشعبي ان ابابكر قال في الكلالة اقضي فيها .

د كلاله باره كې فيصله به كوم :

فان يكن صواباً فمن الله ، كه حق وي فمن الله ، وان يكن خطاءً فمني ومن الشيطان والله منه بريء .

كلاله چا ته وايي :

هو مادون الولد والوالد . چې نه ورته ولد وي نه ورته والد وي .

فقال عمر بن الخطاب اني لأستحيي من الله . ما ته حياء راځي د الله نه .

ان اخالف ابوبكر . چې مخالفت د ابوبكر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وكړمه هغه چې دا فيصله وكړه نو زما هم دا فيصله ده دا وايي تقليد د ابوبكر صديق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دي كنه دغه تعريف د حضرت ابوبكر صديق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ چې مادون الولد والوالد په كلاله كې په حديث مرفوعه كې نشته د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه دي څه ذكر نه دي راغلې دا هغه خپل اجتهاد كړې د كلاله په لغت كې او حضرت

عمر رضي الله عنه یې تقلید کړی دی.

وصح عنه. او صحیح ثابت دی له عمر فاروق رضي الله عنه.

انه قال له رأينا لرأيك تبع. ای صدیق اکبر رضي الله عنه زمونږ رایه ستا د رای تابع ده.

وصح عن ابن مسعود رضي الله عنه **انه كان يأخذ بقول عمر**. د ابن مسعود رضي الله عنه نه صحیح ثابت دی ده وویل په دې خبره کې په قول عمر فاروق رضي الله عنه اخذ په کار دی.

او دارنګې د عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه مصنف ابن ابي شيبة را اخيستې دي چې عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه ته چا وويل چې د سحر په مانځه کې دعاء قنوت ولې نه وايي هغه به نه ويله زمونږ مذهب هم نه دی. وايي ته ولې قنوت نه وايي هغه ورته جواب کې وويل كه داټول خلک په یو شعب روان شي او عمر فاروق رضي الله عنه په بل شعب روان شي نو:

لسلكتُ. زه به مزل شروع کړم په لاره او شعب د عمرِ فاروق رضي الله عنه باندې.

لو قنت عمرُ لقنت عبدالله. که عمرِ فاروق رضي الله عنه د سحر په مانځه کې دعاء قنوت ويلې وايي نو ما به هم ويلې وه چې هغه یې نه وايي زه یې نه وايمه نو دا تقلید د عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه دی عمرِ فاروق رضي الله عنه لره.

وصح عن ابن مسعود رضي الله عنه **انه كان يأخذ بقول عمر**. دې ځای کې هغه حدیث ته اشاره کوي:

وقال الشعبي عن مسروق كان ستة من اصحابِ رسول الله صلى الله عليه وسلم **يفتون الناس**. شپږ صحابو د نبي عليه السلام فتوی به یې ورکولې.

ابن مسعود وعمر بن الخطاب وعلي وزيد بن ثابت وابي بن كعب وابو موسى رضي الله عنهم **وكان ثلاثة منهم يدعون قولهم لقول ثلاثة**.

په دوی کې دا دري چې وه ددې دریو قول ته به یې خپله خبره پریښوده زيد ابن ثابت ابي بن كعب ابو موسى الاشعري ددوی خبره به چې د ابن مسعود عمر بن الخطاب د علي المرتضى مقابله کې راغله نو خپله به یې پریښوده له هغوی پسې به یې ذهاب وکړو.

كان عبدالله يدع قوله لقول عمر. عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه به خپله خبره په مقابله د

خبرې د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کې پرېښودله د هغه تقليد به يې کوه.

وکان ابو موسى يدع قوله يقول علي. ابو موسى الاشعري به خپله خبره د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مقابله کې پرېښودله.

وکان زيد يدع قوله لقول ابي بن کعب وکان جندب ما کنت ادع قول ابن مسعود لقول احد من الناس. جندب به ويل چې د عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رايه د هيچا مقابله کې نه شم پرېښودلې دا تقليد د هغه دي.

وقد قال النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان معاذا قد سن لکم سُنة فکذلك فافعلوا. مسئله داسې وه چې صحابي په زمانه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کې اجتهاد کوي او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يې تائيد کوي چې د مسبوق متعلق دا مسئله روانه وه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په زندګي کې چې چا نه به رکعتونه تللې وه را به غلل نو امر دا شوې وه چې تاسو اول دا دوه وکړي بيا مونږ سره شريک شي.

ممکن نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به دا اجتهاد کړې وه مأمور به من الله په دې نه وه نو چې څوک به راغې يو يا دوه رکعته به ترې تللې وه نو هغه به دا کول نو چې يو رکعت به يې کوه هلته به بل ترې تير شو نو ضرور امام به سست مونځ کوه او ده به لږ تيز وکړو لا اقل چې آخر رکعت کې به يې امام ګير کړو نو د مسبوق باره کې دا فيصله وه.

معاذ ابن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې سوچ وکړو نو اجتهاد يې وکړو نو هغه وويل چې داسې وشي چې مسبوق نه کوم رکعات تللې وي هغه دې وروسته بيا راوګرځوي را دې شي متصل دې او دريږي د نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يې دا رأيه ډيره خوښه شوه نو وي فرمايل:

ان معاذا قد سن لکم سُنةً. معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تاسو ته يوه طريقه رائجه کړه.

فکذلك فافعلوا. نن نه بعد به داسې کار کوي.

في شأن الصلاة حيث اخر فصلى ما فاته من الصلاة مع الامام بعد الفراغ وکانوا يصلون ما فاتهم اولاً ثم يدخلون مع الامام.

نو دې باره کې د معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اجتهاد په زمانه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کې وشو او نبي

عَلَيْهِ السَّلَامُ سنت ورته ويلي تګلاره يې ورته ويلي او عمل باندې يې امر وکړو .

وقد امر الله تعالى بطاعته وطاعة رسوله وأولى الامر وهم العلماء او العلماء والأمراء

وطاعتهم تقليدهم فيما يفتون به . دا تقليد ددوي دي په فتوو ددوي کې .

فانه لو لا التقليد لم يكن هناك طاعة تختص بهم . چې دا تقليد نه شي نو د امراو طاعت ته کومه معنی پاتې نه شوه بيا .

يوه خاصه معنی بيا څه شوه ددوي د تقليد که څوک وايي چې تقليد دا معنی چې قرآن او سنت په دليل کې پيش کوي بيا به يې منې نو دده قول ته بيا څه اعتبار شو هغه خو

په اطيعوا الله اطيعوا الرسول کې راغلل بيا چې هغه هر کله دليل پيش کړو د کتاب نه د سنت نه او تا اتباع وکړه نو تا خو اتباع د کتاب الله او سنت رسول وکړه .

د أولى الأمر د خاصيت د تخصيص د اتباع څه پاتې شول بيا .

وقال تعالى : ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ . (التوبة آيت : ۱۰۰)

دې وايي : وتقليدهم اتباع لهم ، تقليد د صحابو اتباع ددوي شوه .

ففاعله ممن رضي الله عنهم . فاعل د اتباع او د تقليد د صحابو هغه څوک وګرځيده

چې رضي الله عنهم ، خدای تعالی ترې راضي شو دا حکم پرې ثابت شو .

ويكفي ذلك الحديث المشهور . دا حديث هم کافي دي .

اصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم . کوم صحابي زما پسې مو چې اقتداء وکړه سمه لار مو وموندله .

نو دا اقتداء د صحابو نه شوه چې تابعين به اقتداء ددوي کوي .

وقال عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ من كان منكم مستنًا فليستن بمن قد مات .

څوک که تګلاره غواړي هغو دې هغه چا پسې لاړ شي چې کوم مړه دي .

فان الحي لا تؤمن عليه الفتنة . په ژوندي باندې د فتنې امان نه وي کيدې شي خرڅ

شوې وي.

اولئك اصحاب محمد أبر هذه الامة قلوباً. دا صحابه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ډير د ابرارو نه دي په دې امت کې له جهته د قلب نه.

واعمقها علماً واقلها تكلفاً قوم اختارهم الله لصحبة نبيه واقامة دينه فاعرفوا لهم حقهم وتمسكوا بهديهم.

وپيژني دې صحابو ته حق ددوي د صحابو په هدايت تمسک وکړي.

فانهم كانوا على الهدى المستقيم وقد صح عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انه قال عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين من بعدي.

وقال إقتداوا بالذين من بعدي ابي بكر وعمر واهتدوا بهدي عمار وتمسكوا بعهد ابن ام عبد. وقد كتب عمر الى شريح ان اقض بما في كتاب الله فان لم يكن في كتاب الله فبسنة رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فان لم يكن في سنة رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فاقض بما قضى به الصالحون وقد منع عمر عن بيع امهات الاولاد وتبعه الصحابة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

ټولو صحابوو په حرمت د امهات الاولاد کې د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تابعداري او تقليد وکړو.

والزم بالطلاق الثلاث فتبعوه ايضاً. دري طلاق په يو ځل يې مغلظ وګڼل حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو صحابي هم مخالفت ونه کړو ټول صحابه متبع دده شول.

واحتلم مرة فقال له عمرو بن العاص خذ ثوباً غير ثوبك فقال لو فعلتها صارت سنةً.

يو ځل محتلم شو عمرو بن العاص ورته وويل دغه جامه پريږده بله واغونده ناوخته وه د سحر لمونځ قضا کيده او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لګيا وه هغه ځای وينځلو په سفر کې وه حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل که دا کار زه وکړم دا به سنت وګرځيږي خلک ما پسې اقتداء کوي بيا به وايي چې د احتلام په جامو کې مونځ نه کيږي له دې نه به دين جوړ کړي دې نه معلوميږي چې خلک د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ متبعين او مقلدين وه.

وقال ابي بن كعب وغيره من الصحابة ما استبان لك فاعمل به .چې خبره واضحه شوه عمل کوه.

وما اشبه عليك فكله الى عالمه . او چې خبره کې درته اشتباه شک پيدا شو عالم ته يې وسپاره.

وقد كان الصحابة يفتون ورسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حي بين اظهرهم . رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به ژوندي وه صحابوو به فتوي ورکولې .

وهذا تقليد لهم قطعاً . دا نورو صحابوو د صحابوو تقليد وکړو .

اذ قولهم لا يكون حجة في حيات النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . ځکه د صحابي فتوى په وخت د حيات د نبي عَلَيْهِ السَّلَام کې هيڅ دليل نه جوړيږي حجت نه دي د حجج ظاهريوو نه اګر که د هغه د وفات نه وروسته خو د احد الحجج نه دي خو د هغه په ژوند د صحابوو فتوى خو حجت نه وه نو بلا حجت يې د هغه خبره ومنله .

وقد قال الله تعالى : ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ .

فاوجب عليهم قبول ما انذروهم به اذا رجعوا اليهم وهذا تقليد منهم للعلماء .

وصح عن ابن الزبير انه سئل عن الجد والاخوة . د عبد الله ابن زبير نه چا تپوس وکړو چې جد دا خو سره معي شي مسئله څه ده .

فقال اما الذي قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لو كنت متخذا من اهل الارض خليلاً لاتخذته خليلاً . چې هغه صديق اكبر دي .

فانه انزله اباً . صديق اكبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جد په حکم د اب کې ګڼلي دي اب چې کله معي د اخوة سره وي څه حکم چې قرآن کريم بيان کړې دي همدغه حکم د جد دي .

مع الاخوة . وهذا ظاهر في تقليده له . داد عبد الله ابن زبير د صديق اكبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په تقليد کې ظاهر دي چې دا په دې مسئله کې مقلد د هغه شو .

وقد اجمع الناس علی تقلید الزوج للنساء اللاتی یهدین الیه زوجته .

وایي که یو سړي وایي چې زه بې دلیله خبر نه منمه نو هغه ته چې د واده په شپه دا خپله ښځه کوټې ته ورولي نو یوه ښځه بله ورسره وي ددې ناوي سره دا هغه ښځه ورته وایي چې دا ستا هغه ښځه ده چې نکاح پرې تړل شوې ده .

دا ددې ښځې خبره سره د دلیله مني که بدون د دلیله یې مني وایي که بدون د دلیله یې مني نو تقلید کوي که سره د دلیله یې مني شواهد دي ترې وغواړي بله دې نه وي راوستلي عقلي شاهد پرې پیش کوي چې دغه سړي هم دلیل نه خالي نه دي هغه ښځه چې ده کوټې ته بیولي ده دا یې د یوې ښځې خبره منلي ده او بلا حجت یې منلي ده هیڅ دلیل ورسره نشته دا ستا ښځه ده کوټې ته یې راوستله .

وقد اجمع الناس . اجماع کړي خلکو په تقلید د زوج ښځو لره هغه ښځې .

یهدین الیه زوجته . چې دده ښځه دده کوټې ته بوځي نو دا خاوند به ددې ښځو تقلید کوي .

وجواز وطئها تقلیدا لهن فی کونها هی زوجته . جائز دي خاوند لره وطي ددې ولي دې به تقلید ددې ښځو کوي په دې خبره کې چې دا دده همغه بي بي ده چې نکاح یې پرې تړلې .

واجمعوا علی ان الاعمی یقلد فی القبلة . اعمی به په قبله کې تقلید کوي او که حجت به غواړي نو بناء به ړانده ته څه دلائل وایي .

همدغه مثال د عوامو هم دي عوامو ته چې څوک دلائل په شریعت کې وایي همدغه شان دي لکه ړوند چې بناء نه دلیل غواړي چې زه نه منمه چې قبله دې طرف ته ده ماته به دلیل پیش کوي او س یې په څه شي قانع کوي .

نو جاهل چې عالم او مجتهد نه دلیل غواړي همدغه مصیبت دي عالم چې څومره دلائل وایي جاهل پرې نه پو هیږي .

وعلی تقلید الزوجة مسلمة کانت أو ذمیة ان حیضها قد انقطع فیباح للزوج وطؤها بالتقلید .

وایي د وهابي غیر مقلد د ښځې میاشتني بیماري چې راغله وطي روا نه ده ورته او چې کله یې حیض ختم شي بیا ورته روا ده دا اباحت د وطي دده لپاره یوه مسئله شرعي ده او

په دې کې قول د ښځې ته اعتبار ده که ښځې وویل چې زما بیماري ختمه ده نو دې به دلیل غواړي کې بې دلیله به یې خبره قبلوي بې دلیله به یې خبره قبلوي چې بې بې وویل چې وړ بنده شوې ده بس متصل بلا حجت یې قول قبول کړه ، او که دلیل به غواړي ګوتې به په کې وهي چې ودریږه زه یې وینه ګورم چې وینه یې ودریدلي کنه څه جهال وهاییان دي .

دا عقلي دلائل او قیاسات پیش کوي په دې باندې وایي اجماع د علماء ده چې دا سړي به تقلید د زوجې کوي زوجه مسلمه وي که ذمیه وي نو د وطي اباحت په تقلید ثابت دي په دلیل نه .

ویباح للولي تزویجها بالتقلید لها في انقضاء عدتها .

یوه ښځه ده خاوند طلاقه کړه دا لاړه ولې پلاریا ورور سره کیناستله، او س په دې عدت لازم دي د عدت په موده کې بل چا سره نکاح نه شي کولې .

او س ولي دا بل چا ته په نکاح ورکوي نو په دې صورت کې به له ښځې نه تپوس کوي چې عدت دې ختم ده او که نه دي ختم ځکه عدت په قول د جمهورو حیض دي چې ښځه او نه وایي چې ما باندې ثلاثه حیض راغلي دي څوک پرې پو هیږي چې څو راغلي دي .

نو ولي به ترې نه تپوس کوي چې ثلاثه حیض دې تیر شوي او که نه که هغې وویل چې ثلاثه حیض مې تیر شوې دي نو ولي به د دې ښځې تقلید کوي بلا حجة د خور اولور نه به طلب د دلیل نه کوي چې ماته دلیل او شواهد پیش کړه نو وایي چې مباح ده ولي لره تزویج د دغې ښځې بل چا ته ورکول په تقلید روا ده .

وعلى جواز تقلید الناس للمؤذنين في دخول اوقات الصلواة .

اذان چې کیږي وایي دا څومره خلک چې دي د اذان کوونکي مقلدین دي په دخول د وخت کې چا ترې دلیل غوښتي دي چې مؤذن صاحب نقشه ښکاره کړه چې وخت داخل دي که نه دي داخل نو دلائل مه غواړه اعتماد وکړه چې دا مسلمان دي دا په دې مقرر شوې دي بې له وخته به اذان نه کوي نو خلک پرې اعتماد کوي نو تسلیم قول د غیر په دخول الوقت کې وکړو لکه اذان شروع شي او خلک روژه ماته کړي همدغه تقلید دي د مؤذن خبره یې ومنله بلا دلیل او په دې اجماع ده ټول خلک روژه ماتوي .

ولا یجب علیهم الاجتهاد . واجب نه دي په خلکو اجتهاد .

ومعرفة ذلك بالدليل. او معرفت دد دي په دليل سره چې هر سړي به او چت ځای ته خيژي چې غروب راغلي او که نه دي راغلې.

وقد قالت الامة السوداء لعقبة بن الحارث. يوه توره امه وه عقبه بن حارث ته وايي.

أرضعتك وأرضعت امرأتك. تا ته او ستا بي بي ته ما خپلې شيدي ورکړې دي.

فامره صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بفراقها وتقليدها فيما اخبرته به من ذلك. دا يې مضمون ذکر کړي امر په فراق نه دي راغلي بلکې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ترغيب په فراق ورکړي امر په فراق نه دي راغلې دا خبره چې د يوې ښځې قول ته اعتبار شته او که نشته دا مسئله اختلافي.

نو دې وخت کې دې صحابي تقليد د هغې ښځې وکړو او قول د هغې يې بلا حجته قبول کړو.

وقد صرح الائمة بجواز التقليد. لوي امامان د تقليد په جواز فيصلې کوي.

فقال حفص بن غياث سمعت سفيان يقول اذا رأيت الرجل يعمل العمل الذي.

يو سړي وليد عمل کوي هغه چې اختلاف په کې ده.

وانت ترى تحريمه. او ته د هغه کار د تحريم رايه لري.

فلا تنهه. مه يې منع کوه هغه يوې رايه پسې روان دي د هغې مذهب. نه يې مه اړوه لکه سمساره مکروه ده جائز ده اختلاف دي يو حنفي ورته مکروهه وايي او شافعي مذهب ورته جائزه وايي.

فلا تنهه. مه يې منع کوه ترې نه هغه په دې مسئله کې مقتداء لري رايه لري هغه رايه نه يې مه اړوه.

وقال محمد بن الحسن الشيباني يجوز للعالم تقليد من هو اعلم منه. عالم لپاره تقليد د اعلم جائز دي.

ولا يجوز له تقليد من هو مثله. دا مجتهد يادوي.

وقد صرح الشافعي بالتقليد فقال في الضبع بعير. حج کې که چا ضبع ښکار کړو نو په هغې کې به يو اوښ ورکوي نو چا ترې تپوس وکړو چې دليل دې څه شي دي وي ويل.

قلته تقليداً لعمر . ما د عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تقليد كړی دي .

وقال في مسألة بيع الحيوان بالبراءة من العيوب . بيع د حيوان نسيأ لكه پيسي اوس راكړه زماد ميبني بچي دي زه به يې بيا دركړم احناف يې جائز نه گڼي او شوافع يې جائزگڼي. نو دې وايي بيع د حيوان نسيأ جائز ده خو په شرط د براءت د عيوبو باندې چا ورته وويل دليل دې څه دي .

قلته تقليداً لعثمان . ما د حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تقليد په کې كړی دي .

قال في موضع اخر من كتابه الجديد قلته تقليداً العطاء . وايي ما دا د عطاء بن ابي رباح تقليد كړی دي .

وهذا أبو حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ في مسائل الآبار . د كوهي په مسئلو کې .

ليس معه فيها . ده سره په دې کې نص نشته .

الا تقليد من تقدمه من التابعين فيها . لكه مړه کې به څو بوقې له كوهي نه اوباسي وغيره دې کې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ د ابراهيم النخعي تقليد كړی دي هغه دا اقوال كړي نو دا دي مجتهدين دي او په خپله تقليد كوي په دې سره د وهابيانو د هغه اقوالو جوابونه هم وشول چې كوم دوي امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ نه نقلوي او د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دا قول پيش كوي :

يا يعقوب . زه يو انسان يمه خطاء كيږمه يو قول كوم صباء ترې نه رجوع كوم زما دا قول پيش كوه په سنت باندې كه موافق وه قبلوه يې ګڼې ردوه يې دا وهابيانو په خپلو كتابونو کې پيش كړي چې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ د تقليد رد كړي ، نو وهابيان خو ړانده دي امام صاحب چا ته خبره كوي،اى وهابي ! په ستر گو ړوند شي هغه چا ته دا خبره كوي .

يا يعقوب . يعقوب امام ابي يوسف دي امام ابي يوسف مجتهد دي مجتهد باندې تقليد د مجتهد كله په كار وي هغه په خپلو شاگردانو کې مجتهد شاگرد ته دا خبره كوي چې گوره ته اهل د اجتهاد يې ته زما خبره بې چون چرا مه منه ته لگيا اوسه قرآن او سنت نه اخذ وكړه دا مسئله د مجتهد ده مقلد ته يې نه دي ويلي .

او که څوک وايي چې مقلد ته يې دا خبره کړې امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ څه د پاسه دولس (۱۲) لاکهه مسائلو استخراج اکړي په نکة الطريفة کې علامه زاهد الکوثري داذکر کړي دي.

دا څه د پاسه دولسو (۱۲) لاکهو مسائلو استخراج امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دي لپاره کړي چې خلک پرې عمل وکړي او که خلک يې په ديوال اولي دي لپاره يې کړي چې خلک پرې عمل وکړي.

يو مجتهد چې مسئله راوباسي د عمل لپاره يې را اوباسي نو څنګه هغه دا خبره کوي چې امت دي زما په قول عمل نه کوي په ديوال دي اولي تقليد دي زما نه کوي هغلته لفظ د يا يعقوب موجود دي او يعقوب امام ابي يوسف دي او دې د مجتهدينو نه دي او مجتهد د چا تقليد نه شي کولې که تقليد کوي د مجبوريت په وخت کې به يې کوي چې اصل پيدا نه کړي نو د چا اعلم قول پسې به لاړ شي.

وهذا مالك لا يخرج عن عمل اهل المدينة. د مدينې منورې د صحابو و تقليد کوي.

ويصرح في موطئه. اقرار کوي:

بانه أدرك العمل على هذا. وايي دې باندې د مدينې منورې عمل جاري دي.

وهو الذي عليه أهل العلم ببلدنا. زمونږ ښاريه کې علماء پرې قائل دي ځای په ځای موطأ کې له دوي نه اخذ کوي نو دا تقليد د اهل بلد دي کنه چې دې يې کوي.

وجاءت الشريعةُ بقبول قول القائف. قائف چې څوک ماهر په قيافه وي شريعت د هغوي د قول د قبول قائل دي کنه بلا حجت يې قول قبليږي د قائف.

والخارص. اهل د تخمين.

والقاسم والمقوم للمتلفاتِ. يو شي هلاک شوې وي د چا نه د هغې قيمت چې يو سړي په تخمين کې لګوي چې ددې به دومره قيمت وي تخميناً.

وغيرها والحاكمين بالمثل في جزاء الصيد. دوه حاکمين چې په جزاء د صيد کې په مثل فيصله کوي قبلوي به يې کنه او که دلائل به ترې غواړي.

وذلك تقليد محض. دا ټول تقليد محض دي ددوي دا خبرې بلا حجته قبليږي.

واجمعت الامة . اجماع کړي امت .

على قبول قول المترجم والرسول . د استاذې او د مترجم قول قبلوي بلا حجته .

مثلاً یو کافر مجاهدینو ونیوه او جیل ته یې واچوه نو درې ورځې خو به یې ساتي که کلمه ووایي نو مجاهدینو چې وساته هغلته له هغه سره مترجم دي حاکم ته مترجم پیش کیږي چې د ایمان قبول کړو هغه ایمان په انګلش کې راوړي دي او حاکم په انګلش نه پوهیږي نو د مترجم قول ته اعتبار شته کنه په دې عظیمه مسئله کې چې دا اوس وژلې نه شي نو دا قول د مترجم چې حاکم قبلوي بلا حجته به یې قبلوي دلائل خو به نه غواړي کنه نو د مترجم قول ته اعتبار دي او دا تقلید د مترجم دي .

دارنګې استاذي یو څوک بل ځای ته استاذي لیږي هغلته چې استاذې لاړ ددې سړي پیغام هلته رسوي بلا حجته به د هغه قول قبلوي .

وان اختلفوا في جواز الاكتفاء بواحدٍ . اګر که اختلاف کړې به جواز د اکتفاء واحد کې چې یو په کار دي که دوه .

وذلك تقليد محض لهؤلاء . واجمعوا على جواز شراء اللحمان . دارنګې اجماع کړې علماء په جواز د اخیستو د غوښو کې بلا حجته قصاب ته چې ورشي نو ته به دلائل لټوي چې دا غوښه د څه شي ده هغه به وایي د ګډ ده داد څه شي ده داد چیلي ده داد څه شي ده داد غوا ده .

اوس دلته څه شواهد څوک لري چې داد همدغو مذکورو شیانو ده او په څه شکل یې حلاله شوې اوس به د هر قصاب لپاره به ګواهان ولاړ وي مشتري به راځي پوښتنه به کوي چې دا پاکه ده حلاله ده قصاب به وایي هاو مشتري به ورته وایي دلیل پیش کړه نو قصاب به دلیل یا ګواهان پیش کوي ، نه چې قصاب وویل حلاله ده حکم د دار کیده تقلید یې کوه دا ستا لپاره جائزه ده چې وې خوري .

والثياب والاطعمة وغيرها من غير سؤال عن اسباب حلها . اسبابو د حل ته د سوال ضرورت نشته .

وتحريمها اكتفاء بتقليد اربابها . د مالکانو تقلید دي دلته .

ولو كلف الناس كلهم الاجتهاد . که دا خلک ټول په اجتهاد او طلب د دلیل مکلف شي .

وان يكونوا علماء فضلاء لضاعت مصالح العباد وتعطلت الصنائع والمتاجر . هر څه به ختم شي .

ونقول لمن احتج على ابطاله . هغه څوک چې د تقليد په ابطال دليل پيش کوي مونږ هغه ته وايو .

كل حجة اثرية ذكرتها فانت مقلد لحملتها ورواتها . ته د تقليد په رد کې څه پيش کوي چې هر څه ته مونږ ته پيش کوي حديث پيش کوي نو ته په هغې کې مقلد د حامل ددې حديث يې او مقلد راوي ددې حديث يې .

اذ لم يقم دليل قطعي على صدقهم فليس بيدك الا تقليد الراوي . که ته يو حديث پيش کوي نو ته مقلد په دې کې د دغو رُواتو يې تا ته چا ويلي چې داد محمد مصطفى ﷺ قول دي دې راوي ويلي هغه واحد دي دليل پرې څه ده نشته بيا دې تقليد د اوي وکړو يعني کوم څوک چې حديث پيش کوي هغوي مقلدين د رُواتو دي .

وهؤلاء اصحاب رسول الله ﷺ فتحوا البلاد . ښارونه يې فتحه کړه .

وكان الحديث العهد بالاسلام . خلک نوي تازه دم مسلمانان وه .

يسألهم . خلک به راتلل د صحابه کرامو نه به يې پوښتنې کولې .

فيفتونه . دوي فتوى ورکولې .

ولا يقولون له عليك ان تطلب معرفة الحق في هذه الفتوى بالدليل . يو صحابي هم چا ته دا نه دي ويلي چې زمونږ خبرې مه مني بلکې قرآن او سنت کې دليل لټوه .

ولا يعرف ذلك عن احد منهم البتة . يو صحابي نه هم دا معروفه نه ده چې هغه نه چا استفتاء کړې هغه جواب ورته دا کړي چې رد کتاب الله او سنت رسول ته وکړه .

وقد قال الشافعي في الصحابة رأيهم لنا خير من رأينا لانفسنا . دغه شان د امام ابو حنيفه رحمه الله نه هم منقوله ده .

ونحن نقول ونصدق ان رأي الشافعي . وايي مونږ وايو چې رايه د امام شافعي دا مصنف شافعي مذهب دي .

والأئمة معه لنا خير من رأينا لانفسنا . زمونږ د رای نه مونږ ته دا غوره ده .

وقد جعل الله سبحانه في فطر العباد تقليد المتعلمين للأستاذين والمعلمين . دغه شان خدای تعالی په طبعیت د عبادو کې اچولې تقلید د شاګردانو استاذانو لره هر شاګرد د استاذ مقلد دي .

ولا تقوم مصالح الخلق الا بهذا . مصلح د مخلوقاتو په دغې قائم دي .

وذلك عام في كل علم وصناعة . په هر علم او صنعت کې دا مسئله روانه وه .

وقد فاوت الله سبحانه بين قوي الاذهان . خدای تعالی ذهنونه یو شان نه دي پیدا کړي دې کې فرق دي .

كما فاوت بين الأبدان فلا يحسن في حكمته وعدله ورحمته ان يفرض على جميع خلقه معرفة الحق بدليله .

دا هیڅ حسن نه ده د خدای جَلَّجَلَالُهُ د عقل موافق نه ده د خدای جَلَّجَلَالُهُ د رحمت موافقه نه ده چې ګنې خدای تعالی دي په ټول مخلوق باندې معرفت د حق بالدلیل فرض کړي په هر چا یې دا نه دي فرض کړي .

والجواب عن معارضه في جميع مسائل الدين دقيقها وجليلها . دا یې پرې نه دي فرض کړې چې هر څوک به په مسائلو د دین کې دقیق او جلیل مسائلو کې معارضې لټوي یا به معارضه کې چا پیش کړې وي او د هغې نه به جواب لټوي .

لوكان كذلك لتساوت اقدام الخلائق في كونهم علماء . که داسې وایي ټول به یو شان واي .

بل جعل سبحانه و تعالى هذا عالماً وهذا متعلماً وهذا متبعاً للعالم . چې مقلد ورته وایي .

مؤتماً به . چې دا په منزله د مأموم دي .

مع الامام والتابع مع المتبوع واين حرم الله تعالى على الجاهل ان يكون متبعاً للعالم مؤتماً به مقلدا له يسير بسيره وينزل بنزوله .

کوم ځای کې خدای تعالی په جاهل باندې حرام کړې دي متبعاً للعالم ومؤتماً بـه مقلد له، چې د هغه په مزل رفتار وکړي هغوي پسې لاړ شي .

وليس بيد الحاكم الا تقليد الشاهد . دغه شان حاکمان چې فيصلې کوي هغه سره اختيار نشته څه دي ورسره مګر تقليد د شاهد دي .

وكذلك ليس بيد العامي الا تقليد العالم .

فما الذي سوغ لك تقليد الراوي والشاهد . څه دليل دي ستا لپاره چې تقليد د رُوات الحديث روا دي او تقليد د حاکم او شاهد روا دي .

ومنعنا من تقليد العالم . او مونږ يې د فقهاو د تقليد نه منع کړې يو نو که دې کې کوم چې ما تاسو ته بيان کړو لږ سوچ وکړي نو خپله به تاسو ته انصاف او اصلي فيصله ذهن ته راځي چې هيڅ ګنجائش نشته چې سړي تقليد نه او ځي .

او دا کل عوام په يو مثابت کې نه دي ددې خبرې بطلان خو عقلاً بدهتاً او ضرورتاً دي چې سړي دا خبره کوي چې هر امي سړي به طالب د دليل وي يو عالم نه به دليل غواړي نو هغه په دليل کله پو هيږي .

او بل که نحوي ته لاړې شي نو تاسو د نحوي قواعد خپله نه شي پيدا کولې په هغې کې روان يې ائمو و پسې امام کسائي پسې ځي سيبويه پسې ځي وغيره همدغسې صرفو کې ائمه دي د هغو اقوال را اخلي په تائيد اتو کې همدا شان علم معاني بديع بيان کې د ائمو و اقوالو پسې ځي .

همدغه شان اصول حديثو ته چې لاړ شي دا حديث صحيح دي لذاته دي لغيره دي حسن لذاته دي لغيره دې منقطع دي معضل دي مقطوع دي مسند دي مرفوع دي وغيره دا کوم اقسام د حديثو چې مونږ بيان کړې وه داد صحابوو زمانه کې چيرته وه .

د تابعينو زمانه کې هم دغه اصطلاحات دو مره نه وه دا روسته د امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ په زمانه کې پيدا شول او د هغې نه بعد شائع شول، او دغه اقسام د حديثو ټول مني تقليد په کې کوي .

دغه شان سبعه قرآآت چې دې په هغې کې ټول خلک مقلدين دي څوک هم چون چرا په

کې نه کوي چې ددې امام قراءت منم ددې نه منم کله دوي دا خبره کوي چې څلور مذاهب شول دا ټول دلته ولي امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ پسې روان دي نو مونږ هغې نه جواب کې دا وايو چې سبعه قراءت خو متواتر دي او ټول حق دي دا قراءت معروفه حفص دي دا عرب عجم په دې ولې را غونډ شوې.

او قرآات حقه متواتره سبعه دي او په عربو کې هم دا تلاوت دي او دلته هم دا تلاوت دي او په ټوله دنیا کې همدا تلاوت دي نو ولې خلک په دې یو قراءت پسې ځي نو چې څوک دا اعتراض امام صاحب باندې کوي نو دا اعتراض به بیا په قراءتو سبعه باندې راشي خلک دې بیا ټول قراآتو نه کوي نو دغه شان دا سبعه قراءت او په هغې کې په یوه قراآت راغونډیدل د قوم او د خلکو دغې ته ترجیح ورکول او دوي هم جائز ګڼي دا قاریان یې چې تلاوت کوي.

په همدغه قراءت حفص لګیاوي که ورته وویل شي چې دا قراءت ما ته یو صحابي نه ثابت کړه مستند حدیث سره نو نه شي ثابتولې او که دوي وايي چې دا په تواتر راغلې په تواتر خو هغه نور شته قراءت هم راغلي کنه هغه ولې نه کوي چې دا یو مو را ټینګ کړي.

او س دا فرق چې حاکم به د ګواه تقلید کوي او خاوند به په راتلو د بي بي کې د هغه بلې زنانه تقلید کوي مشتري د لحم به د قصاب تقلید کوي متبع د نحوې به د امام د نحوې تقلید کوي د صرفو معانیو اصولو وغیره به کوي او چې فقه ته راشي نو تقلید به شرک وي دا فرق چا کړي چې فقهي جزئیاتو کې تقلید کول حرام دي.

فتاوی ابن تیمیه جلد ۲ صفحه ۲۰۳ چا سوال کړې دي چې امامانو ولې په تقلید باندې رد کړې دي امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ کړي چې زما قول د قرآن او حدیث مخالف وه رد یې کړې په دیوال یې او لی امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ رد پرې کړې دي نو دې جواب کوي:

منع الائمة عن التقليد انما هو في حق القادر على اخذ الاحكام عن الادلة.

امامانو چې کوم څوک د تقلید نه منعه کړې دي دا یې هغه شاګردان منع کړې دي چې هغه قادر دي په اخذ د احکامو د دلائلو نه هغه څوک چې په اخذ د قرآن او سنت قادر هغه سړي یې منعه کړې دي عام خلک یې نه دي منع کړي.

باقي خپله د ائمو نه ځای په ځای تقلیدات ثابت دي لکه د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ باره کې اللجنة صفحه ۴۲ کې د اهل حدیث تصنیف دي لیکي:

كان ابو حنيفة الزمهم بمذهب ابراهيم . د ابراهيم النخعي مذهب يې په ځان لازم کړې وه دې په خپله د يو مجتهد تقليد کوي .

دغه شان امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په مواضعو د حج کې چې ضبع کله څوک قتل کړي نو مقابل کې به يې اوبن حلالوي .

قلته تقليداً العطاء . دا ما د عطاء تقليد کړې .

دا رنګې امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ تاريخ بغداد جلد ۲ صفحه ٦٧ کې امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ سائل ته وايي :

ان لم يصح فيه حديث ففقيه قول الشافعي و حجته أثبت فيه .

چې ما سره حديث پيدا نه شي په هغې کې ما ته د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل دي حجة الله البالغه جلد ۱ صفحه ۱۵۴ کې ذکر کوي چې ابن حزم ظاهري په تقليد څومره ردود کړې دي او د ائمو و اقوال يې را اخيستي :

ان تلك الاقوال في حق المجتهد لا المقلد . داد مجتهد متعلق دي چې اخذ دليل نه به مجتهد کوي مقلد يې نه شي کولې .

بعضې خلک وايي چې دې زمانه کې بل مذهب ولې نه شي پيدا کيدلې اجماع دې باندې راغلې ده لا پيدا شوې نه دي څوک دي د اجتهاد دعوه وکړي مونږ به خبرې ورسره پرې وکړو او يوه جزيه دې ثابت کړي چې پته ولږي .

مقدمه ابن خلدون صفحه ۴۴۸ کې وايي :

و مدعي الاجتهاد لهذا العهد مردود منكوص على عقبه . چا چې دعوه د اجتهاد وکړه په دې زمانه کې قول يې مردود دي په پوندو د هغه باندې يې کړي .

مهجور تقليده . تقليد يې ترک دي .

وقد صار اهل الاسلام اليوم على تقليد هؤلاء الائمة الاربعة . ټول مسلمان د ائمو و اربعو و په تقليد باندې سره اجماع کړې ده .

شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ په الانصاف صفحه ٦٣ کې ليکلي :

وبالجملة فالمذهب للمجتهدين سر الهمه الله تعالى العلماء . ددې مجتهدينو مذهب کې دننه کيدل دا يو راز وه خدای تعالی علماو ته زړه کې واچوه .

وجمعهم عليه . خدای تعالی پرې را غونډ کړل .

من حيث يشعرون او لا يشعرون .

جلال الدين سيوطي رَحِمَهُ اللَّهُ په حاوي جلد ۱ صفحه ۲۹۵ کې ليکلي دي :

ولا يجوز لغير المجتهد الخروج من المذهب المعين . کوم سړي چې مجتهد نه وي عالم په حديثو په فقه نه وي د استخراج په طرزونو نه وي ده ته جائز نه دي چې يو مذهب کې دننه دي د هغې نه اوځي .

امام ترمذي رَحِمَهُ اللَّهُ په جلد ۱ صفحه ۱۱۸ ليکلي :

العلماء الفقهاء هم اعلم بمعاني الحديث . علماء فقهاء د حديثو په معنی ښه پوهيږي حديث هغوي اخذ کوي هغوي ترې نه معنی را اوباسي .

دارنګې ترمذي جلد ۱ صفحه ۱۴۱ کې ليکلي د عبدالله بن مبارک صاحب رايه پيش کوي د طلاق کلماً موضوع چيرې چې دا څنګه دي هغه ځای کې عبدالله بن مبارک وايي چې کله د يو سړي رايه دا وي چې طلاق کلما واقع کيږي يعنې په دغه مذهب وي چې دا مذهب د عبدالله بن مسعود دي د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دي او په دې څوک روان دي بله ورځ دې خپله په طلاق کلما کې واقع شي دده لپاره بل مذهب ته تلل څنګه دي نو هغه وايي :

لا يجوز الخروج . دې وخت کې دده لپاره خروج جائز نه دي داد هواء اتباع راځي داد خپل خواهش تابع دي د دين تابع نه دي .

که څوک اعتراض وکړي په مقلدينو چې تاسو اربعة مذاهب ته حق وايي او حق په خلاف د معرض کې واحد وي نو څلور خو حق کيږي نه دا چې مخالف راغلل يو به حق وي نور به باطل وي .

ددې جواب الفقيه والمتفقه للخطيب البغدادي جلد ۲ صفحه ۱۱۴ کې کړې دي په دغه صفحه باندې ذکر کوي او اختلاف بيانوي چې حق په اختلاف کې معرض واحد دي که متعدد نو همدغې طرف ته رجوع کوي چې کله اختلاف د اهل حق راشي د اهل زيغ سره د

هغې نه تعبير په اصطلاح د اهل لغتو باندې په اختلاف نه کيږي بلکې په خلاف کيږي نو دغه رنګ کې حق واحد وي .

چې کله ته د معتزلي ، شيعه ، وهابي ، اشاعتي خارجي په مقابله کې تعارض کې راشي نو حق په خلاف د معرض کې واحد دي حق به يو وي که ته په حق وي هغوي په باطله دې او که هغوي په حق وي ته په باطله يې .

او يو اختلاف دي اختلاف د اهل حقو د اهل حقو سره وي خلک په معرض د اختلاف کې متعدد وي دلته دا ائمه اربعه په خپلو کې مخالفين نه دي مختلفين دي دوي يو بل سره خلاف نه دي کړي اختلاف يې کړي او اختلاف د علماء رحمت دي او رحمت په بې ديني کې نه وي رحمت په حق کې وي .

نو دا دواړه جانبه په حق باندې دي هر جانب پسې چې څوک لاړل حق ته ورسيدل .

المبحث الثالث : في استدلالات المنكرين :

يو څو نصوص زه ذکر کوم چې دوي په خپلو رسائلو کې دې نه استدلال کړي دا دوه اياتونه چې مضمون کې سره قريب دي سروة بقرة آيت : ۱۷۰ او سورة لقمان آيت ۲۱ چې ددوي ټولو رسائلو کې دا استدلالات موجود دي :

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللهُ﴾ .

دوي وهابيان دا سې وايي چې کله مقلدينو ته وويل شي :

﴿ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ﴾ . مونږ اتباع کوو چې مونده کړي مونږ پلاران خپل په هغې .

﴿أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلاَ يَهْتَدُونَ﴾ .

دويم دليل :

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ﴾ .

دا دليل چې کله دوي پيش کړي دې نه اول څه طريقه باندې دوي ته دا وو ايه چې :

ما سببُ النزول هذه الايات . دا ايات ولې نازل شو کله نازل شو د چا باره کې نازل شو مستدل هغه دي ته سائل يې ته به ترې دا تپوس کوي ضرور به دې وايي په حق د مشرکينو مکه نازل شوې يا عامو مشرکينو باره کې نازل دي .

بخاري شريف جلد ۲ صفحه ۱۰۲۴ د عبد الله ابن عمرو العاص حديث پيش کړو :

ان الحرورية من الخوارج هم شرار خلق الله لانهم انطلقوا الى ايات نزلت في الكفار فجعلوها على المسلمين .

وكان ابن عمر يراهم شرار خلق الله وقال انهم انطلقوا الى ايات نزلت في الكفار فجعلوها على المؤمنين . دا آخري عبارت د بخاري شريف دي .

خوارج او حروريه شرار خلق الله دي هغه اياتونه چې نازل په حق د مشرکينو کې دي چسپانوي يې په مؤمنينو باندې وايي چې دا ايات نازل دي په حق د مشرکينو کې نو که دا څوک په مقلدينو چسپانوي بې انصافي ده او چې چسپانوي په فتوی د عبد الله بن عمرو بن العاص د امام بخاري د دغې صفحې سره د خوارجو نه يې او خوارج كلاب النار دي .

په لنډه طريقه مباحثه داسې وکړه چې دليل يې څنګه پيش کړو :

واذا قيل لهم . کله چې وويل شي دوي ته چا تـه تـا سره خو يې بحث په حنفيت دي کله چې وويلې شي لهم ، دې احنافو ته نو احناف دغه وخت کې وه چې دوي ته وويلې شي کله چې ايات نازليده دا څوک يادوي چا ته وويلې شي مشرکينو مکه تـه نو چې سوچ وشي انصاف وشي نو احناف او مشرکين مکه يو شان دي چې هغه په دوي چسپانوي داسې معاندين دي .

زمونږ چې کوم استدلال وه : يا ايها الذين آمنوا ، او دوي چې استدلال کوي د کفارو باره کې مشرکانو کې هغې نه استدلال کوي .

دويم جواب : ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا﴾ دلته اتباع راغله تپوس ، ترې وکړي چې د اتباع او تقليد مينځ کې فرق شته او که نه ؟ دوي د فرق قائل دي او په رسائلو کې فرق ښکاره دي دوي وايي اتباع جائزه ده خو تقليد ناجائزه دي وايي دا خو رد په اتباع باندې دي او ته

متبع يې نه په تقليد باندې په تقليد باندې رد پيدا کړي داسې پيدا کړه :

اذا قيل لهم اتبعوا ما انزل الله قالوا بل نقلد اباؤنا ، تاسو خو د اتباع او تقليد مينځ کې د فرق قائل ياستي .

دريم جواب : بل نتبع ما الفينا . ضم د اتباع د اباء راغي د لته ضم په اتباع مطلق دي که اتباع في الشركيات باندې دي که وايي چې ضم په اتباع مطلقه باندې دي مطلق اتباع د اباء ناروا ده . اوس دې ايات ته ګوره .

﴿وَالسَّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ﴾ .

چا چې اتباع د صحابوو وکړه باحسان اتباع د صحابوو باحسان سبب د رضاء د باري تعالى ده . دا رنګې :

﴿وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ﴾ تابعداري کوه د لارې د هغه چا چې ما ته راجع وي که پلار دې وي خداى تعالى ته راجع وي ته به يې تابعداري کوي .

دارنګې يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي :

﴿وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي﴾ د پلار د عقيدې تابع يمه چې پلار يې په سمه باندې وه اتباع يې وکړه .

دارنګې : ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ﴾ . بچي د پلار تابعداري په ايمان کې وکړي .

﴿أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ دا څلور نصوص د دې دليل دي چې کشران د مشرانو اتباع په ايمانياتو کې کولې شي اوس دلته د اتباع ضم چې تاسو کوي دا ضم د اتباع في الشركيات دي .

که في الايمانيات دي که مطلقاً دي ؟ که وايي چې دا اتباع في الشركيات منعه شوې ده نو خداى مو ړانده کړه لکه ړانده چې ياستي چې مونږ اتباع د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ في الشركيات کړې ده که في الشرعيات مو کړې ده لږ سوچ خو وکړي .

که ضم د اتباع في الشركيات رد شوې يې نو مونږ خو متبع په شرک کې نه يو او نه هغه

مشرک وه او مونږ پلارانو پسې په شرک کې نه يو روان او نه زمونږ پلاران مشرکان وه.

ځلورمه طريقه د جواب دغه ايات وروسته خپله دليل دي:

﴿أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لاَيَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلاَ يَهْتَدُونَ﴾ د دې څه معنی ده.

اى يتبعونهم. آيا دا مشركين اتباع د پلارانو کوي.

اګر که وه پلاران يې چې نه يې عقل لرلو او نه په هدايت وه تاسو ګريوان کې سوچ وکړي.

د لايعقلون او لا يهتدون په ائمه يې اربعوو کې په چا باندې ستاسو زړه ورځي چې دا اطلاق پرې وکړي. د منافقت د وجهې نه خلکو ته وايي چې زه ورته رحمة الله عليه وايمه.

بل دليل چې دوي پيش کوي:

﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُواْ مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُواْ وَرَأَوُاْ الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الأَسْبَابُ﴾

دا ايات په حق د يهوديانو کې نازل شوې دوي په رسائلو کې ليکلي او استدلال کې پيش کوي هغه وخت را ياد کړي بيزاري به ښکاره کړي اتبعوا متبوعين د هغې کسانو نه اتبعوا تابعين او وه به ګوري په شريکه عذاب قطعه به شي په دوي باندې اسباب د قربت او خپلولي.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُواْ﴾. وايي به هغه کسان چې تابعدار دي.

﴿لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً﴾. که رجعت دنيا ته واي.

﴿فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ﴾. مونږ به بيزاري ښکاره کړې وه دوي نه.

﴿كَمَا تَبَرَّؤُواْ مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللّهُ أَعْمَالَهُمْ﴾ همدارنګې الله پاک به ښايي دوي لره اعمال د دوي.

﴿حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ﴾ وي به پښيماني په دوي باندې.

﴿وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ﴾ (البقرة آيت: ۱۶۶-۱۶۷).

دې ځاى ته چې دوي راورسيږي په ترجمو کې نو خوا ږه شي په کې دلته څه معنى کوي هغه وخت چې بيزاري به ښکاره کړي هغه کسان اُتبعوا چې پيران دي د هغې کسانو نه اتبعوا

چې مريدان دي، پيران به د مريدانو نه بيزاره شي دوي صفا الفاظو کې دا خبرې کوي هغه وخت کې چې بيزاري به ښکاره کړي متبوعان چې امامان دي من الذين اتبعوا چې مقلدين دي دوي نه به بيزاره شي دې وخت کې به دا مقلدين وايي.

وقال الذين اتبعوا. تابعدار مريدان او مقلدين به وايي کاشکي دنيا ته تللې واي چې مونږ هم بيزاري ښکاره کړې واى له ائمه او پيرانو نه لکه دوي چې مونږ نه ښکاره کړه.

نو ورته وو ايي جاهله دا مشرکين تابعدار د مشرکينو متبوعانو باره کې ده.

هر چې متقيان او اولياء دي د هغوي چې کوم تابعداران دي د دغه مريد چې د متقي ولي سره دوستي ده دا دوستي هلته هم نه ختميږي او کار ورکوي.

دليل ته گوري سورت الزخرف آيت: ۶۷:

﴿الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ﴾ دوستان به په دغه ورځ.

﴿بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ بعضې به د بعضو دشمنان وي.

﴿إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ د متقيانو دوستي چې کومه ده هلته به دشمني نه وي.

﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ○ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾

نو دا تقوى دار اولياء دي نو د دغو اياتونو نچوړ دا دى چې د اولياء سره کوم مريدين متعلقين دي د هغوي دوستي هلته هم نه ختميږي هلته به هم پير خپل مريد پسې گرځيږي او امام به خپل مقلد پسې گرځيږي چا چې د هغه اتباع کړي وي پسې به وي نو مونږ د دغه متقيانو اتباع کړي او د متقيانو مريدان يو د هغوي باره کې دا ايات راغلي ﴿إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ هغوي دوستي هلته هم نه ختميږي هلته هم کار ورکوي.

بل د سورت اعراف دي چې ددې ايات نه دليل پيش کوي:

﴿اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ من دون الله داولياء اتباع مه کوي نو ورته وايه چې نبي اکرم صلى الله عليه وسلم الله دي که من دون الله دې به وايي من دون الله دي نو د نبي عليه السلام اتباع کوي که نه يې کوي نو هغه به وايي چې هغه خو د بل ځاى نه ثابته ده د کوم ځاى نه اطيعوا الله و اطيعوا الرسول نو روند شي لږ مخکې هم لاړ شه و اولي الامر منکم

چې په دې ایات یې نه ختموي بل ځای نه استدلال کوي نو بل ځای کې خو اولی الامر راغي.
دارنګې سورة آل عمران آیت نمبر ۶۴ دلیل کې پیش کوي خپلو کتابونو کې ټول ایات نه لیکي او نه یې پیش کوي:

﴿تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا﴾ نو د دې مخکښې حصه پریږدي نه یې وایي آیت ته ګوري:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ﴾

د دې ځای نه دوي استدلال کوي: ﴿وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ﴾ د دې معنی داده چې مونږ به بعضې بعضو لره شریکان مع الله نه ګڼو رب دلته په معنی د شریک مع الله دې دا به مونږ شریکان مع الله نه ګڼو.

دوي وایي چې دلته رب په معنی د مقلد متبع او مُطاع سره دې بعضې به بعضو لره مطاعان نه ګڼو تابعداري به یې نه کوو. نو رب دلته په معنی د شریک مع الله دې او رب دلته په معنی د مطاع مداخلي او که دغه معنی واخلي نو په سورة آل عمران پاره ۳ آیت: ۸۰ کې ایات ته ګوري:

﴿وَلاَ يَأْمُرَكُمْ﴾ امر نه کوي دا پیغمبر چې چا ته خدای کتاب حکم او نبوت ورکړې امر نه کوي تاسو ته د دې خبرې: ﴿أَن تَتَّخِذُواْ﴾ چې تاسو ونیسي: ﴿الْمَلاَئِكَةَ﴾ ملائکو لره او یا تاسو ونیسي: ﴿وَالنِّبِيِّيْنَ﴾ پیغمبران ﴿أَرْبَابًا﴾ نو اوس څه معنی کوي دا معنی کولې شي چې یو پیغمبر چا ته امر نه کوي چې تاسو پیغمبران مطاعان ونیسي یعنې د پیغمبر تابعداري وکړي ولې نه کوي هر پیغمبر خلکو ته ویلي دي چې د پیغمبرانو تابعداري وکړي اوس دلته د ارباب معنی شریک اخلي او که نه یې اخلي یعنې یو پیغمبر چا ته نه دي ویلي چې تاسو ملائک او پیغمبران شریکان مع الله وګڼي.

که ارباب ته په معنی د مُطاع سره کړي نو بیا معنی دا شوه چې یو پیغمبر هم چا ته نه دي ویلي چې تاسو د پیغمبرانو تابعداري وکړي ولې یې نه دي ویلي هر پیغمبر خپل قوم ته ویلي دي چې تاسو د پیغمبرانو تابعداري وکړي د هغوي د عقیدې نو دې کې به تاسو د آل عمران آیت ۸۰ پیش کوي چې ارباب په معنی د شریک مع الله دي دې مقام کې نه په معنی د مطاع

سره نو جواب دا شو چې ارباب په معنی د شریک مع الله دي د مطاع مقلد او متبع سره نه دي.

او که څوک دلته هغه حدیث پیش کړي چې چا نبي علیه السلام ته وویل چې مونږ خو اربابان نه دي نیولې وایي ولې چې هغوي حلالول تاسو حلالول هغوي حرامول تاسو حرامول وایي چې هاو وایي دغه رب من دون الله دي.

ګوري زمونږ قول فقهاء او اصول په دې متفق دي چې د ائمو په قول باندې مونږ تحلیل او تحریم ته جائز نه وایو حلال یا حرام چا ته وایي : ماثبت بدلیلٍ قطعيٍ. او د فقیه قول خو ظني دي هغه کله چا قطعي دلیل ګرځولې دي نو زمونږ اصول دد دې تقاضا کوي چې حرام مونږ په نص قرآن په حدیث متواتر او په اجماع متواتره باندې ثابتوو.

د یو چا په قول مونږ حرام نه ثابتوو دارنګې دلیل د سورة نساء آیت ٦٥ پیش کوي :

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾ قسم په الله دوي به ایمان نه راوړي ترڅو چې فیصله کن کړي تا لره په هغه مسئله کې چې مختلف ده په مینځ ددوي کې.

﴿ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا﴾ دوي به نه پیدا کوي په نفسونو خپلو کې تنګي د هغه څه نه.

﴿قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ چې تا پرې فیصله کړې ګردن نهاد به ري قول ستا لره په ګردن نهادي سره. دا ددوي په رسائلو کې مذکور دي وایي دوي د نبي علیه السلام مقابله کې د ائمو اقوال مقدم کړي دي.

او دوي ددې ایات معنی دا کوي : ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ دوي مؤمنان نه دي دا معنی غلطه ده ځکه لا دلته ناهیه نه دي بلکې نافیه دي د لا نافیه د ناهیه سره عظیم فرق په لفظ کې دادی چې ناهیه په لفظ کې عمل کوي سقوط د نون راولي او نافیه په لفظ کې عمل نه کوي.

﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾ بیا په معنی کې فرق دادی چې لا ناهیه نهي حالي راولي لا نافیه نفي استقبالي راولي.

نو دلته لا ناهیه نه دي نافیه دي معنی داده : ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ دوي به ایمان نه راوړي داسې مه وایې چې دوي مؤمنان نه دي که وه دې وویل چې دوي مؤمنان نه دي هغه د لایؤمنوا معنی ده د لا یؤمنون معنی نه ده د نفي او نهي فرق باید وشي لایؤمنون دوي به

ایمان نه راوړي د ایمان په دائره کې به نه داخلیږي چې په مسئله مختلف کې تا فیصله کړ نه کړې دیو سړي دا عقیده ده چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامْ فیصلې به په اختلافي مسئلو کې نه منم او دې د ایمان په دائره کې راځي نو نه دې راځي ودې وځي تر ې نه چې د ایمان دائره کې داخلیږي نو مخکې نه به تسلیموي اقوال د نبي عَلَيْهِ السَّلَامْ.

نو الحمد لله اربعة ائمو و مقلدینو چې څو مره تسلیم د اقوال الرسول کړې دي نو هغو مره دوي کله کړې دي دوي ته خو په توسل کې مونږ ۱۹ احادیث پیش کوو د هغې مقابله کې د خپلې رایې او شیخ اتباع کوي یو دلیل هم نه لري په نفي د توسل همدغسې په تبرک او کرامت کې په نفي یو دلیل هم نه لري .دا رنګې دوه (۲) احادیثو نه دوي استدلال کوي خو استدلال یې تام نه دي یو د عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فتوی ده او بله د معاذ بن جبل فتوی ده دلته دوي د تقلید او اتباع په مینځ کې د فرق قائل دي او چې چیلنج ورکړي چې په نفي د تقلید کې یو ضعیف حدیث هم پیش کړي نه شي خو دلې .

نو دوي بیا لاړ شي د صحابوو فتوی ته حضرت معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي که عالم په سمه لاره وي نو تقلید یې مه کوي دا خبره دوي ډیره په زور سره پیش کوي نو دوي ته وایي چې خطیب بغدادي فقیه و المتفقه کې وایي منکر د تقلید چې څو مره شواهد پیش کوي نو تقلید به کوي اہل حدیث کے دواصول کتاب اللہ اور سنت رسول تقلید ته شرک وایمه او ثابتومه یې په قول د معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره نو دا تقلید نه دي نو دده قول قران دي که سنت دي او دا خو مو په هره پاڼه کې لیکلي وهذا موقوف لا حجة في الموقوفات چې د صحابي فتوی دلیل نه ده نو بیا دلته څنګه دلیل شوه .

نو دا د سنن الکبری للبیهقي حواله ما تاسو ته را اخیستي د عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قول کې خو دوي محض هغه مخکې وروسته عبارت ترې پټوي او خلک دوکه کوي سنن البیهقي جلد ۲ صفحه ۸ عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي :

لا تقلدوا دینکم الرجال. په دین خپل کې د رجالو تقلید مه کوي نو دوي دو مره تو ته عبارت په خپلو رسالو کې لیکي او نور نه وایي مخکې عبارت ته ګوري : **فان ابیتم فبالاموات لا بالاحیاء** . که منع شوې د تقلید نه او ضرورت پیدا شو کولو مو د مړو وکړي خو

د ژوندو مه کوي نو دا اوس په تقلید رد دي که اثبات دي.

تاسو وهابیانو ته وايي چې ژوندو پسې مه ځي مړو پسې لاړ شي ځکه هغوي د فتنو نه محفوظ دي او ژوندي خو تاسو وهابیانو غوندې په یوه لنکروزر ایمان خرڅوي اصل جواب دادی چې دوهابیانو په نزد موقوفات دلیل نه دي مونږ ته يې ولې پيش کوي تاسو تقلید ته شرک او حرام وايي دابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په فتوی حرام هم ثابتیږي داد چا اصل دي.

او تحقیقي جواب دادی چې مراد د عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د دغې لا تقلدوا نه تقلید في العقائد نه في الشرعیات دي دلیل ورباندې دا حدیث دي سنن الکبری د بیهقي جلد ۱۰ صفحه ۱۱۶ کې ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي:

ألا لا يقلدن رجل رجلاً دينه. یو سړي دې د بل سړي په دین کې مقلد کیږي نه.

فان امن. چې هغه مؤمن وي. امَن. دي دي مؤمن وي.

وان كفر. چې هغه کافر وي دې دي کافر وي دا عقیده یادوي که شرعي مسائل دا دلیل د دې ده چې دا عقیده یادوي.

فان كان مقلدا لا محالة. که خامخا تقلید کوي.

فليقلد الميت ويترك الحي فان الحي لا تؤمن عليه الفتنة. ژوندي پسې مه ځه بیا مړي پسې لاړ شه.

او هرچې د معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قول دي الزهد لوکیع جلد ۱ صفحه ۳۵ کې را اخیستې دي حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي: كيف انتم عند ثلاث. درې کارونه چې راشي څه حال به ستاسو وي.

دنيا تقطع رقابكم. داسې دنیا به راشي څټونه به درمات کړي.

وزلة عالم. بل د عالم زلت دي چې عالم خطاء شي.

وجدال منافق بالقرآن؟ منافق به په قران کریم مناظره کوي وي به منافق پیش کوي به قرآن کریم.

فسكتوا. خلک غلي شول.

فقال معاذ بن جبل. معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و فرمایل : **اما دنیا تقطع رقابکم.** هر چې دنیا ده څټونه به در مات کړي .

فمن جعل الله غناه في قلبه فقد هُدِيَ. چا ته چې خدای تعالی په زړه کې غنا واچوله .

فقد هُدِيَ ومن لا فليس بنافعته دنیاه واما زلة عالم فان اهتدی فلا تقلدوه دینکم. که په سمه وه نو په دین کې تقلید مه کوي .

ددې نه جواب یو خو مخکې تیر شو چې موقوف خو ستاسو په نزد دلیل نه دي مونږ ته یې ولې پیش کوي خو تحقیقي جواب دادي چې دې دلته دین یادوي او اطلاق د دین یوائې په فروعي مسائلو نه دي دا په عقیده باندې دي په عقیده کې د یو شخص تقلید مه کوه وروسته عبارت کې خپله اشاره ورته کوي :

فما عرفتم فتمسکوا به. په دین چې پوه شوي تمسک پرې وکړي .

وما اشکل علیکم فکلوه الی عالمه. که تاسو باندې اشکال راغې عالم ته یې وسپاري داد څه دلیل دي چې عالم لري نو د عالم اتباع کوه بیرته .

اعلام الموقعین جلد ۱ صفحه ۱۴ د مرضِ موت نه مخکې معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یزید بن عویمر ته وصیت کوي ورته وایي : **یا ابا عبدالرحمن اوصنا قال اجلسوني ان العلم والایمان مکانهما من ابتغاهما وجدهما یقول ذلك ثلاث مراتٍ.**

بیا یې وویل چې علم لټوي عویمر بن ابي الدرداء ته لاړ شي سلمان فارسي ته لاړ شي عبدالله ابن مسعود او عبدالله بن سلام ته لاړ شي په وصیت کې ولې دي خلکو ته وایي چې دې علماو ته لاړ شي که دې د تقلید د علماء منکر وای په فروعي مسائلو کې نه دي منکر وصیت خلکو ته کوي چې علماو ته مراجعه وکړي دا فقط د دین په مسائلو اعتقادیاتو کې دا خبره چیري .

هر چې تقلید په اعتقادیاتو کې دي دا مسئله نزاعي ده بعضې علماء جائز ګڼي بعضې ناجائز هغه کوم یې چې ناجائز ګڼي داد اسلافو قول دي ولې ځکه هغه زمانه کې فلسفیان نه وه دهریان نه وه معتزله وو د فلسفې او منطق علم نه وه حاصل کړې مقابله دوي سره په حدیثو باندې وه نو دغه وخت کې اهل زیغ عقل نه استدلالات نه پیش کول ضرورت د علم

منطق او فلسفې نه وه د حديثو د فقه او د تفسير وه نو دې وخت کې داد علم کلام مذهب هم نه وه نو دوي دې وجه باندې رد پرې کړې دي.

متاخرين علماء چې علم کلام کې تقليد د مذهبينو جائز ګڼي لکه د الفرق بين الفرق عبارت تير شو چې هغلته د اهل سنت والجماعت وه يو په کې متکلمين وه نو متکلمين دوه جماعته شول ابو الحسن اشعري ابو منصور ماتريدي ددوي دواړو تقليد چې په علم کلام کې کيږي دا په څه شي کې کيږي په تفصيل د صفاتو د باري تعالى کې کيږي چې فعلي کوم دي ذاتي کوم دي د ذاتي معنى څه ده د فعلي معنى څه ده د استطاعت په مسئله کې د تقدير په مسئله کې چې معتزلو و نزاع جوړه کړه دغې اصطلاحاتو کې دوي پسې ذهاب کيږي.

هر چې د ايمانياتو مؤمن به مسئله واخلي نو هغې کې خو تقليد جائز نه دي او نه ګنجائش لري ايمان بالله بالرسول بالملائکة په هغې کې به څه تقليد وشي او سړي به د چا پسې لاړ شي.

خلاصه دا چې کومو په عقيده کې تقليد ناجائز کړي دا سلف دي هغوي ضرورت نه وه ددې خبرو چا چې جائز کړي دا خلک دي هغه وخت کې اهل زيغو دا طريقه اختيار کړه او په ډيرو پيچيده مسائلو صفات الله وغيره کې خبرې شروع کړي دلته د متکلمينو مذهبين پيدا شول نو دا وروسته امت يا ماتريديان شول يا اشاعريان شول دوي پسې لاړل چې دغه اصطلاحات ياد کړي ترڅو د اهل زيغو مقابله پرې وکړي.

دا مسئله د تقليد وه خلاصه شوه ان شاء الله که څوک منصف وي متعصب نه وي وي ګوري اول نه تر آخره پورې ددوي د قول بطلان به ثابت کړي چې دوي خلکو ته دا نظر ورکوي چې بايد هر سړي طالب د دليل شي مونږ ددې سخت مخالف يو چې هر سړي طالب د دليل نه شي جوړيدې بلکې اعتماد به کوي او تسليم د قول د غير به بلا دليله کوي دغه معنى د تقليد ده.

او تاسو طالبانو کې چې کوم آزاد خيالي وي تاسو ته د نصيحت لپاره آخري دا خبره کومه چې ګوري تاسو بخاري شريف ويلي يا مو نه دي ويلي او غير مقلد شوي يو احاديث مو ياد کړي يا مو نه وي ياد کړي نو ولې په دې دومره امت بې اعتماده يې ددې امت په اسلافو کې لاړ شه امام طحاوي رَحِمَهُ اللَّهُ څومره لوي محدث دي او د څومره احاديثو حافظ دي چې يو څوک ترمذي وګوري او يو باب وګوري او بيا دغه باب په طحاوي کې وکتل شي

په څو چند زيات احاديث د ترمذي نه زيات سره د سند پيش کوي درته نو تا ته به د امام طحاوي حافظه معلومه شي چې ده ته دغه يو متن په څو سندونو ياد دي او په هغه متن کې چې څومره تعارض وي څومره په بنه شکل يې سره بيل کړي دي .

دا دومره لوي حافظ سره د دومره حافظې او دومره ذخيرې علمي نه دي د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ مذهب ولې نه پريږدي چې دلائل پيش کړي بيا دې وايي هذا قول ابي حنيفة وابي يوسف ومحمد رَحِمَهُمُ اللهُ دا څومره بنکلي رايه ثابتوي چې تا د بخاري په ويلو او يو څو احاديثو په زده کولو مذهب پريښود ولې اعتماد نه کوي .

لږ وروسته راشه بدر الدين عيني رَحِمَهُ اللهُ ته بخاري باندې به ته بنه پوهيږې او که هغه بنه پوهيدو چې د بخاري په ۲ بابونو امين بالجهر او رفع اليدين په زده کولو دې مذهب پريښود هر څه ته دې شا کړه ته د بدر الدين عيني نه بنه پوهيږې په بخاري باندې هغه د دومره ذخيري علمي او حديثو سره مذهب نه پريږدي .

همدغه شان ابن حجر عسقلاني نه ته بنه پوهيږې هغه سره د دومره علم او حفظ د حديثو سره د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ مذهب ولې نه پريږدي .

خپله د ابن تيميه نه ته دير ماهر يې په حديثو کې هغه د دومره ذخيرې علمي او د حفظ الحديث سره د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ مذهب ولې نه پريږدي دا ابن قيم د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ مذهب ولې نه پريږدي چې دا خروج د مذهب نه بنه کار وای لږ بنکته راشي فقهاء وګوري مرغيناني صاحب چې هدايه يې ليکلي ده چې ته يې د استاذانو نه دري (۳) ځل و وايي بيا دې هم سر پرې نه خلاصيږي سره د دومره علم د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ مذهب ولې نه پريږدي .چې په دې مذهب کې دي له اصحاب تطبيق نه دي او چا د اصحاب ترجيح نه ګرځولې د مجتهدينو نه دي او بيا هم تقليد نه پريږدي د امام صاحب مذهب يې کلک نيولې دي .

همدغه شان ابن همام صاحب فتح القدير ته لاړ شه علامه شامي صاحب ته لاړ شه بحر الرائق ته لاړ شه دا پنځه سوه (۵۰۰) علماء چې دا تول العياذ بالله کفار راتول وه چې فتاوى هنديه عالمګيريه فقه حنفي يې راغونډوله ولې په دوي اعتماد نه کوي .

د هغې نه بنکته راشه شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ شاه عبد العزيز رَحِمَهُ اللهُ شاه محمد اسحاق داد بې دينو کورني وي که د ديندارو کورني وي سره د دومره ذخيرې علمي د مذهب نه ولې

خروج نه کوي همدغه شان د ديوبند علماء ته راشه محمود قاسم نانوتوي رشيد احمد گنگوهي اشرف علي تهانوي مفتي محمد شفيع محمود الحسن ديوبندي حاجي امداد الله مهاجر مکي دغه شان د بريل په علماو کې احمد رضا خان صاحب محمد يار خان نعيمي او نور علماء د دوي ولې مذهب نه پرېږدي سره د دومره علم نه

دغه شان او سني عصر ته راشه مفتي محمد فريد رَحِمَهُ اللَّهُ باندې ولې اعتماد نه کوي په شيخ حسن جان رَحِمَهُ اللَّهُ دې ولې اعتماد نه وه په شيخ اسرائيل ولې اعتماد نه کوي په شيخ ادريس ولې اعتماد نه کوي د ډاکي په مولانا صاحب ولې اعتماد نه کوي دا دومره علماء دي هر يو ته ورشي هغه بخاري شريف چې تا ديو استاذ نه دوه (۲) ټکي ياد کړه او مذهب دې پرېخوده دغه علماء دغه بخاري پنځوس (۵۰) کاله درس کړې ده څلويښت (۴۰) کاله درس کړې ده دغه شان مشائخ د دې دور علماء محدثين مذهب نه وتل چې ښه کار واي دوي ولې ترې نه وځئ.

نو په اسلافو چې اعتماد نه کوي او د وهابيانو مقصد هم دا دی چې عوام په علماوو بد گمانه شي بې اعتماد شي او هر عالم فتوی کوي او جاهل ورته وايي ما ته دليل پيش کړه همدغه مقصد کې دوي کامياب هم شول او دې حد ته يې خلک ورسول چې هر جاهل عالم نه د دليل مطالبه کوي د دليل په ټکي بيا پوهيږي نه دې بې اعتمادي ته يې خلک جوړ کړل داد انگريزانو هغه جال وه چې د اهل حديثو په لاس يې استعمال کړو.

شيخ زاهد الکوثري هغه وخت کې دا ويلي وه : **الامذهبية قنطرة اللادينية** ، چې خروج د مذهب نه دا د لا دينيت او د بې ديني پُل دي چې څوک د مذهب نه بهر شو د بې ديني په پُل روان دي منتهاء به يې په پاکستان کې قاديانيت وي او اخري سر به يې عيسويت وي همداسې وشول په افغانستان کې د پيچ په دره کې (۴۰۰۰) کورني عيسويان شوې دي ښکاره يې کليسې جوړې کړې دي دا هغه (۴۰۰۰) کسان وه چې د انقلاب په اوږدو کې د شيخ جميل الرحمن په تنظيم کې د وهابيت سره وه نن لگيا دي عيسويان شول.

ددوي دا ښکاره مقابلو ته مه گوري او که څوک وايي چې دا خو د عيسويانو مقابله کوي امارت اسلامي سره جهاد کې شريک دي زه وايم چې دا شرکت يې هم امارت اسلامي سره فقط د جاسوسي لپاره دي گنې تاسو د گوانتانامو ماتې زولنې د عبد الرحيم مسلم

دوست او د بدر الزمان بدر کتابونه مطالعه کړي چې دا اوس هم اهل حدیث دي لیکن د هغه د کتاب مقدمه وګوري د ګوتنانامو ماتې زولنې دا یې د اهل حدیثو په جاسوسي لیکلي دي چې دا جاسوسان دي او په هغې کې د حیات الله او روح الله چې د جمیل الرحمن وریرونه دي وایي داد امریکي خاص غړي دي او د زیاتو طالبانو ګرفتاري ددوي په لاس باندې شوې ده.

او بیا یې خپله واقعه په کې را اخیستي چې زه ګوتنانامو کې ومه او مقدمه وه زما پیشي کیده وایي چې زه یې روان کړې ومه او د هغه اړخ نه یې روح الله را روان کړې وه څه وخته پورې روح الله بندي وه اوس خلاص شوې دي وایي ما ورته وویل چې وشرمېږه شرمیدلیه دلته جیل ته هم د جاسوسي لپاره راغلي یې وایي سترګې یې ټیټې کړې ماته یې جواب را نه کړو.

ګوري عبد الرحیم مسلم دوست خپله اهل حدیث جمیل الرحمن دې علاقو پاکستان افغانسان ته وهابیت چاراوسته د جمیل رحمن د تنظیم لخوا خپور شو نو عبد الرحیم مسلم دوست د جمیل الرحمن د تنظیم د فرهنګ رئیس پاتې شوې دي او مسلم دوست خپله د جمیل الرحمن د وراره په جاسوسي باندې قائل دي او په خپل کتاب کې یې اقرار کړې دي.

ځای په ځای چې کوم ځای کې جاسوسي کیږي دا به اهل حدیث کوي او دا د برطانویانو امریکایانو هغه عظیم جال دي چې مسلمانانو کې خپور شوې دي دا نه متدین اشخاص دي نه د دین د اشاعت والا خلک دي فقط په مسلمانانو کې د تفرقې اچولو لپاره یو عظیم جماعت او کافرانو د اهل حدیثو په لاس د مسلمانانو په کور کې کور جنګي باندې عظیمه کامیابي حاصله کړه او په هر کور کې ځوي د پلار سره وجنګوه پلار د ځوي سره امام د مقتدي سره مقتدي له امام سره....

کور په کور دومره جنګ جوړ دي چې برطانویان او عیسویان په ځای ناست دي او تر قیامته پورې به دا اختلاف روان وي او دا به نور هم سره لوي کیږي او کمیږي به نه نو مسئله د تقلید مهمه مسئله ده دائمو و نه چې قول درته پیش شي چُون چرا په کې مه کوي په کلکه یې تائید کوي دا بې دیني نه ده بلکې دین دي همدغه دین پسې ځي همدغه لاره د نجات ده.

د لوي څښتن په مرسته مسئله د تقلید خلاصه شوه

مسئلة ايصال الثواب للأموات :

التحقيق في ايصال الثواب للأموات :

أعوذبالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم ﴿أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ○ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ ○ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ○ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾. (سورة النجم آيت : ٣٦-٣٩)

بله مسئله متنازعه بيننا وبين الخصم هغه مسئله د ايصال الثواب الى الاموات ده مړو پسې صدقات كول او دارنګې نفلي روژه حج يا هر هغه كار چې ذي اجر او ذي ثواب وي د هغې ثواب ببنل مرده ته په نزد د جماهيرو اهلسنت والجماعة باندې جائز بلكې مندوب دي هر ذي اجر كار كه هغه عتق د غلامانو وي دا امر ذي اجر دي كولې شي چې يو سړي د مرده لـه طرف نه عتق وكړي او د هغې ثواب مرده ته وبخښي دغه شان تلاوت په صورت د ختم وي كه انفرادي وي ذي اجر دي ثـواب يې مـرده تـه اوبخښي دغـه شـان حج دي نفلي او دارنګې صدقات دي دُعاء ګاني دي هر كار د خير چې ذي اجر وي د مرده نه كول جائز دي په نزد د جمهورو اهلسنت والجماعة باندې .

دا نن صبا چې څومره مخالفين د صدقاتو د خيراتونو منكرين دي خلكو ته ذهن كې دا اچوي چې مونږه د ايصال ثواب منكر نه يو مونږ خو فقط د اولې دويمې دريمې ورځې د خيرات منكر يو او دا دوكه وركول دي اهلسنت لره در حقيقت دوي په عقيده د اعتزال باندې دي چې معتزله د ايصال الثواب الى الاموات منكر دي بالكل ځكه چې د مرده پسې دُعاء چې كيږي د هغې هم دوي مخالفت كوي په دغو ورځو كې نه وي وروسته كال مياشت بعد تلاوت ختم كيږي مرده پسې ثواب بخښل كيږي د هغې هم دوي مخالف دي نو هر كارِ خير مړي پسې چې څوك كوي دوي هغې ته جائز نه وايي دې نه دا معلومه ده چې دوي د ايصال الثواب منكرين دي .

بل معتزله چې د ايصال الثواب الى الاموات منكرين دي د هغوي داقوى د اَدِلوو نه يو ايات د نص قرآني نه دي او بل نص د حديث دي نص قرآني نه استدلال معتزله چې كوي هغه دا ايات نه كوي :

﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ نشته انسان ته مګر هغه چې ده سعي کړې وي.

او د نص د حديث نه چې معتزله استدلال کوي هغه : اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلاثة.

دغه ايات او دغه حديث له اقوى اَدِلو و د معتزلو و نه دي منکرين د ايصال الثواب چې هر جماعت دي دوي چې کله هم د ايصال الثواب په رد باندې شروع کوي نو استدلال کې دغه ايات او دغه حديث پيش کوي نو مسئله د ايصال الثواب الى الاموات دا داسې جزيه مه ګڼي چې خيرات مستحب دي که څوک يې کوي او که نه يې کوي دا خو يقيني خبره ده چې د مستحب عمل په کولو اجر دي او په نه کولو کې څه ذم نشته يو کول نه کول دي بل منل نه منل دي.

په دې کې فرق دي خيرات و منه چې جائز عمل دي بيا يې مه کوه نو يو اختلاف د بخلاء او سخيانو دي بل اختلاف د اهلسنت او معتزلو و دي دا فرق لري سخيان چې دي خيرات کوي هم او مني يې هم بخلاء چې کوم دي خيرات مني خو کوي يې نه او بل اهلسنت او معتزله دي اهلسنت خيرات او صدقات جائز ګڼي معتزله يې جائز نه ګڼي اوس دلته دوي خيراتونو او صدقو ته جائز نه وايي کوي خو يې هسې هم نه نو دا په دې عقيده کې معتزلو پسې تللې.

د شرح عقائد په متن کې راغلي :

دُعاء الاحياء للاموات وصدقتهم نفع لهم عند اهل السنة خلاف للمعتزلة.

ژوندي چې د مړو پسې دُعا کوي يا صدقات کوي دې کې نفع شته د امسلک د اهلسنت والجماعة دي مخالف په دې کې معتزله دي وروسته به حوالي راشي بدر الدين عيني هم دا ذکر کړي چې دا مذهب د اهلسنت والجماعت دي او مخالف په کې معتزله دي، مراقي الفلاح هم دا ذکر کړي چې داد اهلسنت والجماعت رايه ده.

مخالفين معتزله دي او استدلال معتزلو کړې دې آيت نه: ﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ دا استدلال د معتزلو دي.

دلته تاسو يو فرق وپيژني هغه دا چې يو نيابت دي عن الاموات او عن الغير او بل اثابت دي الى الاموات كول د عباداتو له مړو نه دوه صورته لري نيابتاً و ايصاباً .

يو سړي د بل چا نه عبادت كوي په نيت د نيابت سره چې هغه نه وي كړي فريضه چې پاتې وي دې په كې نائب جوړيږي . بل يو سړي دي چې هغه د غير نه يو عبادت كوي اثابتاً په هغه څه لازم نه وه هغه باندې فريضه نه وي پاتې دې يو عمل كوي ثواب هغه ته بخښي .

د انابت مسئله داده چې د احنافو فقه د انابت په صورت كې اعمال ذې اجر تقسيموي ثلاثة اقسام لره څه عبادات بدني محض ، څه عبادات مالي محض څه مشترك بينهما . مثال د بدني محض صلواة دي او صوم دي مثال د مالي محض زكواة او صدقه فطر مثال د مشترك بينهما حج دي احناف وايي چې د مړي نه يا د غير نه نيابتاً عمل كول .

نو په عباداتو بدنيو كې احناف نيابت جائز نه ګڼي مثال يو سړي وفات شي او لمونځونه پرې پاتې دي نو دغه فوت شوي سړي نه دده اقربا . نيابتاً لمونځونه نه شي كولې يا پرې روژې د رمضان پاتې وي نو روژه ترې نه نه شي نيولې بلكې د هغې بدل كې به فديه وركوي دغه ځاى كې د جمهورو دا مذهب دي چې د روژې په باب كې به د نيابت په صورت كې فديه وركولې شي خو روژه ترې نه نه شي نيولې .

دظواهرو او دامام احمد رَحِمَهُ ٱللَّهُ دا رايه ده چې په روژه كې هم نيابت كيدې شي او د ((صام عنه وليه)) د حديث نه استدلال كوي چې څوك مړ شي او په هغه صوم وي نو ((صام عنه)) جمهور علماء نصوصو د كفارې ته ذهاب كوي چې په صورت د كمزورې د دغه رجل كې چې ده دا عبادت نه شو كولې او دې حيات وه نو ﴿وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدۡيَةٞ طَعَامُ مِسۡكِينٖ﴾ نص قرآني نه ثابت دي .

نو چې كله سړي مړ شو نو دا خو لا پسې معذور شو نو هلته هم حكم دادى : ﴿فِدۡيَةٞ طَعَامُ مِسۡكِينٖ﴾ هغه بله جزيه شوه اختلافي چې د صوم په باره كې به ((صام عنه وليه)) وي او كه فديه به ترې وركوي جمهور قول كوي په كفاره باندې امام احمد او ظواهر قول كوي په صوم باندې په مانځه كې بيا ټول متفق دي چې مونځ ترې نه نه شي كولې دا عبادات بدني دي نو چې دا عبادت بدني دي هغه هم عبادتِ بدني دي .

دويم عبادت مالي محض دي هلته نيابت مطلقاً جائز دي باتفاق العلماء مثلاً يو څوک مړ شي زکواة پرې پاتې دي دده د مال نه دده وارث نيابت په زکواة کې کولې شي يا صدقه فطر.

دريم مشترک بينهما دي په مشترک بينهما کې احناف وايي چې نيابت جائز دي په صورت د توصيې او امر کې او جائز نه دي په صورت د غير توصيه او غير امر کې لکه حج سړي کمزورې شو امريې وکړو وصيت يې وکړو چې لاړ شه زما پر ځاى حج وکړه نو د هغه نه حج کيدې شي او که وصيت يې چيرته نه وي کړي نو په دې صورت کې بيا نه شي کيدلې د نيابت په صورت کې دا مسئله د نيابت شوه.

هر چې مسئله د اثابت ده په اثابت کې که هغه عبادت بدني وي لکه صوم يا صلوات يا مالي وي نفلي خيراتونه کوي مال ورکوي چا ته خيرات کوي او يا لساني عبادات بدني وکړي تلاوت راغې جمله کارِ خير په کې راغې.

او يا مشترک بينهما چې حج او عمره ده نو دا اثابتاً د مړو نه دا مطلقاً په نزد د اهلسنت او عند الاحناف جائز دي دا تفصيل مې دې د پاره وکړو چې هسې نه د فقه په کوم عبارت دوکه شي يو عبارت مخې ته درته راشي په هغې کې زمونږ فقهاو دا ويلې دي چې د مړي نه مونځ نه شي کيدلې روژه نه شي نيول کيدلې دا الفاظ زمونږ په فقه کې شته دي نو بيا که تاسو فرق د نيابت او اثابت ونه کړي هسې نه چې د فقيه دا قول حمل کړي په دې چې ګني د خيرات بخښلو د روژې نيولو د ايصابت په نيت به ناجائز وي نه هغه قول به هغوي نيابتاً کړې وي چې روژه کې نائب نه شي جوړيدلې په مانځه کې نائب نه شي جوړيدلې.

جمهور علماء مطلقاً ټول جائز ګڼي په اهلسنت کې فقط يو امام چې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دي هغه په مسئله د قراءت کې هغه د جمهور و مخالف دي وايي د مړو پسې د قراءت ثواب بخښل مخالف دي وايي نص به ورته نه وه موجود په دې په دغه وجه به يې قول کړې وي ليکن متأخرين د مذهب دده او بعضې عمده محققين د مذهب دده لکه امام نووي رَحِمَهُ اللهُ چې شافعي المذهب دي خو هغه هم طرف د جمهورو ته ترجيح ورکوي د تلاوت ثواب مړو پسې بخښل جائز ګڼي.

استدلال د ﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ نه چې منکرين کوي د هغې نه مفسرينو اته

جوابونه کوي په دغه ايات باندې که قرطبي وګوري هم يې دا جوابونه ذکر کړې دي روح المعاني هم دا جوابونه ذکر کړې دي او زيات تفصيل چې کړي په دغه ايات باندې قاضي ثناء الله پاني پتي رَحِمَهُ اللهُ په تفسير مظهري کې کړې دي هغه جمله نصوص د حج او عمرې د صوم او د دعاء د خيرات او تلاوت چې څومره نصوص دي په دغه ځای باندې قاضي صاحب جمعه کړې دي.

نو تفسير مظهري چې په دغه ايات وکتل شي نو ډيرو کتابونو ته به ستاسو ضرورت پاتې نه شي او دمه به در کړي بدر الدين عيني رَحِمَهُ اللهُ عمدة القاري شرح د صحيح البخاري جلد ۴ صفحه ۴۹۹ کې اعتراض ذکر کوي که ته اعتراض کوي چې : **قال الله تعالى** ﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ دې نه مخکې دا ذکر کړې دي چې داد اهلسنت رايه ده چې دا ثوابونه مړو ته رسيږي نو دا ايات دليل شو عَلَىٰ عَدَمِ وُصُوْلِ الثواب القرآن للميت دلته شوافعو ته جواب ورکوي که يو شافعي المذهب دغه ايات نه استدلال کوي : **قلت**، زه جواب ورکوم.

اختلف العلماء في هذه الايات على ثمانية اقوال احدها: يو قول دادی :

اَنَّهَا مَنْسُوْخَةٌ. دا ايات منسوخ دي قائل ددې قول عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دي، ناسخ ددې لپاره د سورة الطور آيت نمبر (۲۱) دي :

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ﴾.

هغه کسان چې ايمان يې راوړو اتباع وکړي اولاد ددوي په ايمان کې پيوست به کړو دوي پسې اولاد ددوي کم به نه کړو د اعمالو ددوي نه څه شي لره.

دغه ايات کريمه په دې دال دي چې د بچو اعمال د پلار عمل نامه کې اچولې کيږي او د بچو د عمل په وجه باندې دا پلار او اولاد په شريکه جنت ته د ننه کيږي نو د غير چې ولد دي د پلار عمل نامي ته نفعه ورکړې ده او ﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ ددې په ضد راځي نو ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جواب کوي :

ادخل الاباء الجنة بصلاح الابناء.

امام قرطبي رَحِمَهُ اللهُ وايي :

قاله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. دا قول دا چې منسوخ دي هغه ورته ناسخ دي داد ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قول دي.

خو دومره اعتراض کولې شي چې ايات اول : ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾ دا مؤخر دي او ايات د ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا ﴾ مقدم دي نو هغه دې لره ناسخ څنګه ګرځوي دا دې هغې لره ناسخ شي.

د هغې جواب هم مفسرينو کړې دغه ځای کې چې يو ترتيب د مصحف عثماني دي بل ترتيب نزولي دي په نزول کې هغه ايات مقدم دي دا ترې مؤخر دي.

دويم جواب :

انها خاصة بقوم ابراهيم وموسى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ واما هذه الامة.

هر چې دا امت دي.

فلهم ما سعوا وما سعى لهم غيرهم سعالهم غيرهم. دې امت ته دا خصوصيت دي چې دوي ته د خپلو اعمالو اجر هم دي او د غير د اعمالو اجر هم شته دا ايات مختص دي تر قوم د ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ او موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ پورې.

دا قول د عکرمة مولى ابن عباس دي هغه ايات که مخکې وروسته ولوستلې شي خپله معلوميږي.

﴿ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ○ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ ﴾ دا خلک نه دي آګاه په هغه احکامو چې په صحيفو د موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ کې وه په صحيفو د ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ کې وه هغه احکام دا وه :

﴿ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ○ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾ نو داد هغې صحيفو حکم دي.

دريم جواب دا کوي :

المراد بالانسان ههنا الكافر قاله الربيع بن انس. دا قول د ربيع بن انس دي.

وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ ليس للكافر إِلَّا مَا سَعَىٰ اما لمؤمن فله ما سَعَىٰ وما سُعي لها . كه دا اعتراض څوک وکړي چې انسان خو عام مراد دي کافر څنګه ترې اخلي دا خو ډير ځل ذکر د عام مراد ترې خاص قرآن کريم نشته . قد اتى على الانسان حين من الدهر لم يكن شيئاً مذكوراً . راغلې وه انسان باندې يو وخت ذکر د انسان دي مراد ترې آدم عَلَيْهِ السَّلَام دي د بعضې مفسرينو په قول .

څلورم جواب :

وان ليس للانسان ما سعى من طريق العدل فاما من باب الفضل فجائز وان ليس للانسان ماسعى بطريق العدل ولهم ما سعوا وما سُعِيَ لهم بطريق الفضل .

عدل دادی چې د غير د اعمالو ثواب ورونه رسوي څه د عدل خلاف نه ده دا چې ورسوي يې دا يې فضل دي په دې امت باندې مثلاً يو سړي مړ شي د هغه پس مانده ګانو هغه پسې خيراتونه وکړل او هغه ونه بخښل شو دې ته څوک ظلم نه شي ويلې چې دا خالق ظلم کړې دي ځکه دنيا کې وخت ورکړې وه دا چې بيا يې هم وررسوي دې امت ته د نصوصو نه ثابته ده بطريق الفضل دا احسان کوي . دا قول د حسين بن فضل دي .

پنځم جواب : وان ليس للانسان ما سعى په معنى د مانوى سره دي :

قاله ابوبكر الوراق "بيا خو بالكل دا مسئله دې باب نه خارج شوه .

ليس للانسان الا ما نوى نشته انسان ته مګر خپل نيت دا مسئله نه چيرې چې ګڼې خپل عمل شته او د بل نشته . سعى په معنى د نوى باندې دا قول د ابوبكر وراق دي .

شپږم جواب :

ليس للكافر من الخير الا ما عمله في الدنيا فيثاب عليه في الدنيا . وايي دا ايات کريمه په حق د کافر کې ده او په عمل خير دده کې ده چې رب کريم هر خير والا ته خير ورکوي خو هر چې مؤمن دي د خير بدله دلته هم ورکوي هلته يې هم ورکوي ، هر چې کافر دي ليس له الا ما سعى بس د هغه کار خير بدله دلته ورکړي کافر هم چې څا سره څه ښه وکړي دلته دنيا کې ورته بدله ورکړي هلته بيا ورته څه نشته دا د ثعلبي قول شو .

اوم جواب : لام په الانسان کې په معنی د علی باندې دي :

ان اللام في الانسان بمعنى على تقديره ليس على الانسان الا ما سعى ، نو على د ضرر لپاره وي د خير لپاره نه شو د بل چا گناه په ده نه باریږي .

اتم جواب :

انه ليس له الا سعيه غير ان الاسباب مختلفة . زه وايي تسليم کوم چې د بل چا عمل ورته نه رسيږي خو دا اسباب مختلف دي .

فتارة يكون سعيه في تحصيل الشيء بنفسه وتارةً يكون سعيه في تحصيل سببه مثل سعيه في تحصيل قراءت ولد يترحم عليه . دغه بچي چې ده پسې تلاوت کوي دغه بچي دا تلاوت ته چا جوړ کړي وه دا اول نه ده کوشش کړې وه چې دا به قاري کوم چې بيا به ما پسې تلاوت کوي وايي دا ده خپله سعي ده که ده دا سعي نه وي کړې نو هغه چيرته قاري کيده او چيرته يې تلاوت کولو .

وصديق يستغفر له . نو داد انډيوال کړې وي کنه ګنې زيات خلک شته چې خپلو اقاربو پسې دُعا نه کوي او چې ده پسې کوي نو داده ورسره ښه وخت تير کړې وي او ښه دوست يې جوړ شوې وي . وتارةً يسعى في خدمة الدين والعبادة فيكتسب محبة اهل الدين فيكون ذلك سبباً حصل بسعيه . دا ټول ده په سعي شوې وي .

داد ان ليس للانسان ما سعى نه مفسرين په دغه ځای ټول دغه جوابونه کوي چونکې ظاهر ددې نص د اهلسنت د اصل خلاف دي د اهلسنتو په اصولو کې دا راغلل په عقائدو کې دا راغلل چې دُعاء صداقات تلاوتونه دا نفعه رسوي ظاهر د نص ددې خلاف راځي اصول د اهلسنتو لکه د قرآن کريم مقابله کې راتللې شي هغه خو خلکو ته عقيده ښايي نو عقيده څنګه د قرآن مخالفه شوه نو ددې وجې نه علماء مجبور شول ددې ايات کريمه جوابونه دا نه دي بلکې صحيح محمل لټول دي چې تر څو تعارض د ايات ورک شي د اصل د اهلسنت سره .

مونږ ددې قائل يو چې ترتيب وار تلاوتونه ، صوم ، صدقه ، حج او عتق دُعاء دا ټول مړي ته نفع ورکوي .

اول : الدعاء ینفع المیت دا مسئله اتفاقي ده حتی چې خصم هم په دې قائل دي چې دُعاء مړي ته نفع ورکوي .

عمدة القاري شرح صحیح البخاري جلد ۴ صفحه ۴۹۷ :

ولکن اجمع العلماء علی ان الدعاء ینفعهم ویصلهم ثوابه .

په دې د علماو اجماع ده چې دُعاء مړي ته نفع ورکوي .

لقوله تعالی : ﴿ وَالَّذِينَ جَاؤُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ ﴾ (سورة الحشر آیت : ۵۹)

دا تعریف د مؤمنانو راغلي چې په حق د سابقینو کې د مغفرت دعاء غواړي .

وغیر ذلك من الآیات وبالاحادیث المشهورة منها قوله : اللهم اغفر لاهل بقیع الغرقد نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دعاء کوي .

ومنها قوله اللهم اغفر لحینا ومیتنا وغیر ذلك . دا ټول ادله ددې دي .

چونکې مسئله اتفاقي ده نو مونږ پرې ډیر بحث نه کوو ، معتزلوو کې څه غلاط او سر سخته تیر شوې دي چې هغوي دې نه هم انکار کړې دي او ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾ د ظاهر نص پسې تللې دي .

نو د شرح عقائد متن په هغه غلاط رد کوي :

في دعاء الاحیاء للاموات وصدقتهم نفع لهم عند اهل السنة خلافاً للمعتزلة .

هر چې ثواب د صوم ، صدقې ، حج ، عمرې او د عتق دي امواتو ته رسیږي او په دې باندې به زه ګڼ تعداد کې احادیث تاسو ته ذکر کړم :

(۱) مصنف ابن ابي شیبة جلد ۳ صفحه ۳۸۶ :

حدثنا هُشیم عن حجاج عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده انه سأل النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال یا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان العاص بن وائل کان یأمر في الجاهلیة . عاص ابن وائل چې دې امریې کړې وه په جاهلیت کې .

ان ینحر مائة بُدنة . چې له ده نه دې سل (۱۰۰) بُدنې حلالې شي دا سوال عمرو بن

العاص کړې دي او عمرو بن شعیب راوي دد ې حدیث هغه جد دده دي چې ده عمرو بن عاص دي نو دا هشام یې ورور شو .

و ان هشام بن العاص نحر حصته من ذلك خمسين بدنة . زما ورور هشام پنځوس (۵۰) اوښان حلال کړي دي .

أفأنحر عنه . زه ترې نه حلاله وکړمه دا باقي پنځوس زه هم حلال کړمه .

فقال أن أباك لو كان أقر بالتوحيد فصمت عنه او تصدقت عنه او اعتقت عنه بلغه ذلك . رحمت عالم صَلَّىٰٓاللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ ورته فرمايي که ستا پلار چيرته مُقر بالتوحيد واي بيا تا روژه ترې نيولې واي خيرات دې ترې کړې واي غلام دې ترې آزاد کړې واي بَلَغَهُ ذلك رسيدلې به وه ورته دا اوس ورته نه رسيږي ځکه مقر بالتوحيد نه دي .

نو دا واضح دليل په دې دي چې مؤمن ته صدقه ، روژه ، عتق يعنې هر کارِ خير اجر رسي ورته . دا حديث مسند احمد بن حنبل جلد ۲ صفحه ۱۸۱ کې هم ذکر کړي عمدة القاري هم ذکر کړي جلد ۴ صفحه ۴۹۸.

و أقر الألباني بصحة الحديث . په السلسلة الصحيحة جلد ۱ صفحه ۴۸۳ کې الباني وايي :

قلت وهذا اسناد صحيح رجاله كلهم ثقات على الخلاف المعروف في عمرو ابن شعيب عن ابيه عن جده و هشيم ولحجاج كلاهما مدلس . دا دلته علامه هيتمي يوه جرحه کړې ده په دغه حديث باندې چې دد ې سند کې هشيم راغلې عن حجاج او هشيم او حجاج دواړه مدلسين وه مدلس چې کله عنعن وکړي مقبوله نه وي الباني په دې جرحه رد کوي :

ولكنهما ما قد صرحا بالتحديث فزالت شبهة تدليسهما .

د مسند احمد چې کومه حواله ما ذکر کړه هغلته الفاظ داسې دي :

حدثنا هشيم قال اخبرنا حجاج . دا عنعن هلته نشته په الفاظو د تحديث سره يې روايت کړې دي د اخبار سره ، نو داد هغه اعتراض دفعه وشوه ولكنهما قد صرحا بالتحديث فزالت شبهة تدليسهما ، کوم چې په مجمع الزوائد کې علامه هيتمي په دې اعتراض کړې دي چې په

دي کې دوه راويان مدلسين دي او دلته عنعن ده نو عنعن په روايت د ابن ابي شيبة کې ده په روايت د مسند احمد کې په لفظ د اخبرنا سره ده .

دويم : مصنف ابن ابي شيبة جلد ۳ صفحه ۳۸٦ کې باب لګوي :

باب ما يتبع الميت بعد موته : حدثنا جعفر بن عون عن هشام بن عروة عن ابيه عن عائشة رضي الله عنها قالت جاء رجل الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال ان امي افتلتت نفسها وانها لو تكلمت تصدقت . که هغې چيرته خبرې کړې واي نو خيرات به يې کړې واي يو ناڅاپه مړه شوه .

فهل لها من اجر . څه اجر شته . **ان تصدقت عنها** . چې زه د هغې نه خيرات وکړمه .

قال نعم . رحمت عالم صلى الله عليه وسلم جواب کوي هاو اجر شته دي .

دا حديث مسلم کوم چې بيروت چاپ دي ذکر کړي جلد ۵ صفحه ۷۳۰ پاکستان چاپ جلد ۲ صفحه ٦۹٦ .

بخاري جلد ۱ صفحه ۴٦۷ ، مصنف عبد الرزاق جلد ۹ صفحه ٦۰ ، معجم الاوسط جلد ۱ صفحه ۲۱۷ ، مسند ابي يعلى جلد ۷ صفحه ۴۱۰ سنن بيهقي جلد ۴ صفحه ٦۲ ، مسند ابي عوانة جلد ۳ صفحه ۴۹۳ .

په مذکور حديث کې ابي عوانة رضي الله عنه فرمايي :

الدليل على ان من ماتت غير وصية وله ولد يتصدق عنه لتكون له كفارة .

يو سړي مړ شي وصيت يې نه وي کړې اولاد خيرات ورپسې کوي چې دا کفاره شي .

نن صبا خيرات کول څکه بنه کار دي چې خلک لا علمه دي د وصيت په قدر نه پوهيږي شريعت ده له اختيار ورکړي چې ته محتضر نه يې او مرګ درته نزدې شي او بيمار شي نو ته ثلث نه په اقل باندې وصيت کولې شي دا ددې لپاره چې تا نه ژوند کې دروغ ويل شوي تسمونه به درنه شوې نورې کمزورياني به شوې وي په صدقه فطر زکواة کې به درنه تقصيرات شوي وي دا ټول مال کې د دريمې حصې ته حقداريې دا راواخله خيرات يې کړه په خپله زندګي کې چې هغه ستا صفائي او کفاره شي نو اوس څوک په ثلث د مال وصيت کوي لا علمه دي کنه .

بهتره طريقه خو يې داده چې هر کله لا علمه دي اوس همداسې قبر کې پريږدي نو مه

یې پرېږده ته پرې صدقه وکړه هغه دې وصیت نه وي کړې کنه وارث ته په کار دي چې هغه وصیت ونه کړو او دې پسې لګیا شي تقریباً د ټول مال څه کم دریمه حصه پسې خیرات کړي فرض نه ده بهتره داده تبرع ده او احسان دي له میت سره.

ګوره دې حدیث نه معلومیږي که هغې خبرې کړې وای نو وصیت به یې کړې وه خو اوس یې نه دي کړي زه څه وکړمه خیرات وکړم ترې نه وایي وي کړه ترې نه.

سنن مأثوره هم دا حدیث ذکر کړي په جلد ۱ صفحه ۳۸۷ کې هغې کې باب لګوي:

باب یستحب لمن یتوفی فجاءة ان یتصدقوا عنها.

مستحب داده چې څوک یو ناڅاپه مړ شي نو خلک دې ترې نه خیرات وکړي.

سنن بیهقي جلد ۴ صفحه ۱۰۹ کې باب لګوي:

باب الصدقة عن المیت، بیا باب لګوي: **اذا مات فجاءة هل یستحب لاهله ان یتصدق عنه**، یو ناڅاپه څوک مړ شي آیا مستحب دي چې خلک ترې خیرات وکړي نو د حدیث په ذکر سره د نعم جواب راځي ترجمه کې ده نعم نه وي ویلې نبي ﷺ نعم ویلي ده صرف سوال ذکر کړي په حدیث کې نعم راغلي او ده په ترجمه کې سوال ذکر کړي آیا مستحب دي چې سړي مړ شي خیرات پسې وشي بس جواب یې هغه حدیث بیا ذکر کړي دا مذکوره حدیث دغه ټولو مذکورو کتبو په مذکورو صفحو کې ذکر کړې دي.

دریم: مصنف ابن ابي شیبة جلد ۳ صفحه ۳۸۷:

حدثنا ابن عیینة عن الزهري عن عبیدالله عن ابن عباس ان سعد بن عُبادة استفتی النبي ﷺ في نذرٍ کان علی امه توفیت قبل ان تقضیه.

حضرت سعد بن عبادة رضي الله عنه استفتاء وکړه د یو نذر باره کې دده په مور پاتې وه هغه وفات شوه نذر یې پوره کړې نه وه.

فقال اقضه عنها. پوره یې کړه ته د هغې نه.

څلورم: دارنګې مصنف ابن ابي شیبة جلد ۳ صفحه ۳۸۷:

حدثنا عبدالصمد بن عبدالوارث عن حماد بن سلمة عن عاصم عن ابي صالح عن ابي هریرة

رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ان الرجل ليرقى الدرجة فيقول ما هذا.
يو سړي پورته کولې شي په درجه في الجنة کې بيا دې به وايي د کوم ځای نه شو ما ته دا مقام زما اعمال خو ددې موافق نه وه.
فيقال. ده ته به وويلې شي. باستغفار ولدك من بعدك لك. ستا نه وروسته ستا بچي ستا لپاره بخښنه غوښتې ده د هغې په وجه دا مقام درکول شوې.
پنځم:
حدثنا وکيع عن سفيان عن حبيب بن ابي ثابت عن عطاء وعن سفيان، عن زيد بن اسلم قالوا جاء رجل الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله صلى الله عليه وسلم أأعتق عن ابي وقد مات؟
پلار مې مړ دې زه ترې غلام آزادولې شم آزاد کړم. قال: نعم.
څه به په عتق کې راغلې وي څه به په دُعاء کې راغلي وي څه به په حج عمره، صوم صلواة کې راغلې وي دا ټول روايات ددې ثبوت کوي چې کارِ خير ذي اجر وي هغه د مړده نه کولې شي اثابتاً.
شپږم: دارنګې مصنف ابن ابي شيبة جلد ۳ صفحه ۳۸۷:
حدثنا وکيع حدثنا ابن رواد حدثنا هريك عن الحجاج بن دينار قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ان من البر بعد البر ان تصلي عنهما مع صلاتك وان تصوم عنهما مع صيامك وان تصدق عنهما مع صدقتك.
نبي اکرم صلى الله عليه وسلم فرمايي نيکي وروسته له نيکي نه د والدينو سره داده چې مونځ وکړي د والدينو نه خپل مونځ کوي يو څو رکعاته مور او پلار پسې وکړه خپله روژه چې نيسي هغوي پسې هم څه روژې ونيسه ځان لره چې خيرات کوي نو هغوي پسې هم خيرات وکړه نو دا بِر د والدينو دي او دا احسان شو له والدينو سره بعد الوفات هر کله چې نبي عليه السلام د بالوالدين احساناً دا ترجمه وکړه نو بيا خو د نص قرآني نه هم دا ثابته شوه چې د مور او پلار سره په احسان باندې امر شوې دې نو ولد لره وروسته له وفات نه احسان د

والدينو هغوي پسې خيرات كول دي هغوي پسې صدقه بخښل دي هغوي پسې دعاګانې كول دي وغيره.

اوم: مصنف ابن ابي شيبة جلد ۳ صفحه ۳۸۸ زه چې په كومه مسئله كې د مصنف ابن ابي شيبه حواله پيدا كړم بيا د بل كتاب حواله نه وركوم اكثراً د هغې وجه داده چې دا ډير د اسلافو نه دي اول رتبه كې امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دي د مؤطأ بيا دويمه رتبه كې تقريباً دې دي بل شيخ الكل دي د امام بخاري امام مسلم د ابوزرعه د امام ابوحاتم د امام ابي داود د امام نسائي ددې ټولو استاذ دي او دا ټول ترې نه نقل كوي او دده سند هم اكثر مختصر وي:

حدثنا الفضل بن دُكين عن الحسن بن صالح عن عبدالله بن عطاء عن ابي جعفر ان الحسن والحسين رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كانا يعتقان عن علي بعد موته.

حضرت حسن حضرت حسين رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د وفات نه وروسته به يې ده پسې غلامان آزادول.

اتم: دارنګې عمدة القاري شرح صحيح البخاري جلد ۴ صفحه ۴۹۸:

وفي كتاب القاضي الامام ابي الحسين بن الفراء عن انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنه سأل رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال يا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذا لتصدق عن موتانا ونحج عنهم ولدعوالهم.

چې مونږ خيرات د مړو نه كوو مونږ ترې نه حجونه كوو او مونږ ورته دعاء كوو.

فهل يصل ذلك اليهم. دا مړه ګانو ته رسيږي او كه نه.

قال: نعم. رحمت عالم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته جواب وركوي: نعم ويفرحون به. مړه ګان پرې خوشحاليږي.

كما يفرح احدكم بالطبق اذا اهدى اليه. لكه يو كس ستاسو خوشحاليږي په يو خانک سره چې ډک د فروټو نه وي او راوړلې شي ده ته په هديه كې.

نهم روايت: صحيح مسلم معرب بيروتي چاپ جلد ۵ صفحه ۷۳:

حدثنا يحيى بن ايوب وقتيبة بن سعيد وعلي بن حجر قالوا حدثنا اسماعيل وهو ابن جعفر عن العلاء عن ابيه عن ابي هريرة ان رجلاً قال للنبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان ابي مات

وترك مالاً ولم يوص .

پلار مې مړ شو مال يې پريښې دي وصيت يې هم نه دي کړي .

فهل يكفر عنه ان اتصدق عنه . کفاره ترې نه کرځي چې زه ترې نه صدقه وکړمه .

قال : نعم . وصيت چې نه وي هلته صدقه جائزه ده تبرع ده .

هم دا حديث مسند ابي عوانة هم ذکر کړي جلد ۳ صفحه ۴۹۳ کې .

لسم روايت : سنن ابي داؤد جلد ۲ صفحه ۵۴ :

حدثنا محمد بن كثير اخبرنا اسرائيل عن ابي اسحاق عن رجل عن سعد بن عبادة انه قال يارسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان ام سعد ماتت .

خپله مور یادوي . فأي الصدقة افضل . کومه صدقه افضل ده .

قال : الماء . او به . قال فحفر بئراً . کوهي وکنسته .

وقال هذه لأم سعد . دا زما د مور په نوم باندې شو .

یو شي د چا په نوم کول په نوم د نذر باندې دا جائز نه دي البته یو شي د چا په نوم کول د ایصال ثواب په نیت باندې دا بیا جائز دي .

نذر عبادت دي محضاً لذات الله تعالی د هغه په نوم نيول کيږي د بل چا په نوم نذر نه نيول کيږي صاحب د روح المعاني يو ځای کې سخت غصه شوې دي وايي هغه مشرکين چې نذور نيسي په عبادو باندې وايي داد چينجو نه هم ډير شوې دي نو تاسو فتوى د شرک په دې مه کوي .

پنجاب کې چې کومې بکسې زیارتونو سره پرتې وي او پرې لیکلې وي نذرانه او حرډالو دا غلط لفظ دي .

تفسيرات احمدي ليکلي دي :

اما للبقرة المنذورة لأولياء الله تعالى فحلال طيب اكله . په دغه ايات وما اهل به لغير الله ، بقره منذوره لأولياء الله پاکه ده خوړل يې روا دي .

دا چې په نوم د ایصال ثواب باندې وي څو شيان زمونږ په خلکو کې غلطياني دي مثلاً

يو ځاروي دي بوځي يې د چا په نوم يې هم کړي بيا يې بوځي زيارت ته او هلته يې حلالوي نو که ددې ثواب د هغه په نوم باندې وي دا خو جائز دي دليل دغه مذکور حديث دي چې: هذه لأم سعد. کوهي د أم سعد په نوم شو چې وفات شوې وه.

او دا عمل دوي وهابيان هم کوي دوي يو ځل يو ځای کې سره راغوند شوې وه زمونږ يو طالب وه هغه مونږ خبر کړو ماسخوتن چې دلته وهابيان راغلي او خلک وايي چې بشاوري هم راځي مونږ دوي خوره پرې موښودله او ما وويل چې دا خو ډيره ښه خبره ده چې بشاوري لا د کوتي نه بهر شو مونږ ورغلو هلته يو مسجد وه چې لاړو نو ددوي ملايان راغلي وه خو بشاوري په کې نه وه وروسته بيا مونږ ته يو کس وويل چې بشاوري ګاډي کې مسجد پورې راغې خو چا ورته وويل چې دا خو مولوي غلام حضرت غلام هم راغلي نو د تيښتې لاره يې غوره وګڼله او لاړ.

هلته چې کيناستلو نو خبرې وشوې وايي دا شرک دي چې څوک د چا په نوم څه منخته کوي نو هغه ته ما وويل چې دې اقوالو کې ددوي مقصد ايصال ثواب وي دا الفاظ چې دا شي مې د فلاني په نوم منلي ده ددې مقصد ايصال ثواب وي يو شي د چا په نوم کول دوه معنی لري د چا په نوم کول نذراً او د چا په نوم کول اثابتاً دا فرق لري دا شي د فلاني په نوم باندې نذراً، دا شي د فلاني په نوم ايصابتاً ده ثواب هغه ته بخښم ايصابتاً تسميه د چا دا څه شرک نه ده.

دا حديث د ابي داؤد مې ورته پيش کړو: **وقال هذه لأم سعد**. حتی چې شارحين ليکي چې دا کوهي مسمی په لأم سعد شو نو دا جائز دي وايي نه دا چې د چا په نوم شي دا مردار ده ما ورته وويل چې ستاسو مدرسې ته څوک ګډ چيلي راولي چې دا به د بشاوري مدرسې ته بوځمه دا څنګه ده وايي دا خو جائز ده نو ما ورته وويل د بشاوري د مدرسې نوم اخستل جائز دي او د يو زيارت نوم اخستل شرک دي دا فرق يې څه شي دي او په کوم ځای کې ده.

بيا هغه ته ما وويل چې ستاسو د مسجد نوم څه ده وايي مسجد حمزه ما ورته وويل چې مسجد به د هغه چا په نوم يادېږي مثلاً چې د محلې مشر وي يا باني ددې مسجد وي او يا به يې ثواب هغه ته بخښل شوې وي.

اوس تاسو دا خپل مسجد ته مسجد حمزه ولې وايي ؟ حمزه رضي الله عنه ستاسو جومات هغه آباد کړې دي او که ددې مسجد ثواب مو هم حضرت حمزه رضي الله عنه پسې بخښلې دي دا تسميه مو له څه وجهې ورته ايښي ده نو ما ورته وويل که محض تسميه اثباتاً شرک شي نو د مسجد نوم حمزه کيخودل هم بيا شرک دي دا دې هم د هغه په نوم کړو کنه.

دا مدارس د خلکو په نومونو باندې دي نو زمونږ د عوامو په اصلاح کوي دا زړې ښځې اکثر دا وايي که زما دا مشکل وشو نو فلاني بابا ته به بيا جنډه وړمه هغه خو په جنډو نه خوشحاليږي کنه دا بعضې خلک زياتې کوي اول جنډا کوم کتاب را اخيستي ده تاسو کُتب د فقه وګوري عبدالغني نابلسي رحمه الله په کشف النور کې القاء د بعضې غلافونو د حسن نيت په وجه باندې عزت د دغه ولې يې مقصد وي يو غلاف ته يې جواز ورکړې نو د هغې دا مقصد شو چې ته به چيرته په بازار کې کېږه ګوري او راوړي پرې اچوي به يې لکه دا زيارتونو کې دومره زياتې کېږي خلکو زوړندې کړې وي چې هيڅ حد نه لري دومره يې پرې اچولې وي.

بيا د اعلام لپاره بعضې خلکو جنډه په شناخته قياس کړې ده چې نبي عليه السلام کانړي ودروه چې دا زمونږ د ورور نخښه شوه د اعلام د پاره نو د اعلام لپاره خو يوه جنډه کفايت کوي نو د دومره زياتو جنډو ته څه ضرورت دي لکه ددې هرې خبرې به علماو نه تپوس کيږي بناء على القبر چې کوم فقيه جائزه کړې دضرورت لپاره که چيرته دلته زائرين راځي شپه راځي تلاوت کوي د باران د يخني نه د بچ کيدو لپاره که بناء وشي نو باک نه کوي رښا يې په دې صورت جائز کړې ده که يو څوک تلاوت کوي او هغه ته يوه شمعه بله شي چې تلاوت وکړي جائزه کړې ده په دې شکل شمعې بلول چې هلته د زيارت په خوا کې تور کوزه ړې جوړه کړې وي او ډيرې شمعې بليږي او د هرې جمعې په شپې بليږي دا خو يو فقيه هم جائز نه ګڼي دا خو ښکاره د حديث مخالفت دي.

نو دغه مسئله د نوم کولو چې ده نو د عوامو مقصد اثابت وي نذر نه وي پوهيږي نه نو خپل عوام پوهه کول په کار دي چې تاسو نذرانه د ولي په نوم مه مني بلکې د خدای په نوم يو شي نذر کړي يا يې ومني ثواب يې فلاني پسې وبخښي اثباتاً يو شي د چا پسې بخښل دا ناروا نه دي.

یو بله جزیه هغه مسئله د عقر ده چې بعضې خلک څاروي وړي او په زیارت کې ذبحه کوي نو دا زمونږ شریعت منع کړې دي لا عقر في الاسلام.

امام ابي داؤد باب لګوي: باب کراهیة الذبح عند القبر، نو بیا دا حدیث پیش کوي:

لا عقر في الاسلام. په اسلام کې عقر نشته نو عقر داوه چې هغوي به دا کار کولو چې یو کس به سخي وه هغه به چې مړ شو نو وروسته د وفات د هغه نه به تلل او د قبر سره به یې حلالې ورته کولې چې مونږ یې دا دربار ګرم ساتو چې دا سخایې وروسته هم جاري ده.

نو دا څاروي وړل او هلته حلالول او دا تقرب عبادت ګڼل دا زمونږ د شریعت مخالفت دي هر شي چې دې منلې دي هلته د وړلو ضرورت نشته بل ځای حلال کړه ثواب یې وروبخښه او که خامخا وړي نو دا سوچ کوه چې دغې مزار نه لرې کوم ځای کې حلال کړه هغه ځای کې یې پوخ کړه.

یوې جزیې بلې ته مو هم چې سوچ وي که چا وي وړ هلته یې حلال کړو نو دا شي پاک دي که ناپاکه نو دې کې به سوچ کولې شي چې داد تعظیم د ذلك الولي دپاره دي او که د اثابت د ذلك الولي د پاره دي که دا د اثابت لپاره وه ثواب یې وربخښلو نو دا شي حلال طیب، حلال دي پاک دي بیا په اسم الله اخیستلي شوې دې په دې شرائط د ذبحې پوره شوې دي داد مؤمن ذبیحه ده دا پاکه ده ﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ که نه یې خوري هغه تا ته متوجه کیږي څه چل دي په تاسو چې اسم الله پرې یاد شوې تاسو یې نه خوري.

او که چیرته داد تعظیم لپاره وي دد دې لپاره یې وړي وي چې زه په دې د ولې تعظیم کومه نو ګوري بیا دا شي مرداریږي د غیر الله د تعظیم لپاره چې شي حلال شي هغه بیا مردار دي ﴿مَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ په دې ځای مفسرین کرام وایي چې یو بادشاه راروان وي او ته د تعظیم لپاره د هغه خپو کې ګډ حلالوي دا حرام دي دا په ما ﴿مَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ کې راځي.

په قبر چې سرېږي وي یا بل څه شي وړل یې جائز دي او که نه؟

بعضې قبور داسې وي چې هغه خو اداري جوړې شوې وي دربار ترې جوړ وي د هغې مالکان موجود وي ځکه په هغې خرچه کوي دا هغه ملکیت کې راځي بیا نو هغه څوک نه شي

او چتولې .

او كه په عامو قبورو باندې وي صاحب د قبر يې مالک نه دي نو دا به يا چا نه غورځيدلې وي يا به يې د خيرات په نوم اچولې وي كه د خيرات په نوم يې اچولې وي څه باک نه لري دا اخلي يې خيرات خوزئ ميريان يې هم خوري ته يې هم خوره .

او كه نه داسې وي چې ګمان دي د لقيط ورباندې وي چې دا به چا نه غورځيدلې وي نو يا هماغه مسئله د لقيط ده چې تر دري ورځو به ځي هلته به اعلانونه كوي بيا به هفته بعد بيا به مياشت بيا به كال بعد اعلان كوي كال بعد به يې خيرات كوي كه لس كاله وروسته يې مالک پيدا شو د جيب نه به يې لندوي نو بيا مسئله سخته ده .

او كه څوک نذر ومني بيا د نذر نه خوراک كولې شي او كه نه؟

نو د هغې نه خوراک ده ته جائز نه دي دا يوه عامه كليه ده هر يو صدقه واجبه مفروضه هغې نه چې څوک متصدق وي اكل نه شي كولې او د هرې صدقې نفلي نه بې كولې شي مثال صدقه فطر بيرته وركوونكي نه شي خوړلې زكواة نذر نه شي خوړلې كوم شي چې په تا واجيبږي بيا واجب شي كه واجب من الله وي كه تا په ځان واجب كړې وي هغه بيا ته نه شي خوړلې او چې ته يې نه شي خوړلې اصل او فرع دې هم نه شي خوړلې .

خبره دې ځاى نه وه چې فحفر بئراً وقال هذه لأم سعد نو چې كومو عامو بنځو نذرانې منلې او نيت يې د اثابت وه نو پوهه يې كړي نذر مه منه بلكې نذر د خداى په نوم ومنه او ددې ثواب د چا نوم پسې كړه ، نو يو شي د چا په نوم كول نذراً او يو شي د چا په نوم كول اثابتاً فرق لري نذراً جائز نه دي اثابتاً جائز دي .

يولسم روايت : دارنګې سنن الدار القطني جلد ۳ صفحه ۲۹۹ :

حدثنا القاضي المحاملي حدثنا ابو مية الطرسوسي حدثنا ابو خالد الأموي حدثنا ابوسعيد البقال عن عطاء بن ابي رباح عن زيد بن ارقم قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذا حج الرجل عن والديه .

څوک چې مور پلار نه نفلي حج وكړي .

تقبل منه . قبول به كړې شي له ده نه ، ومنهما او د والدينو نه .

واستبشرت ارواحهما في السماء. او ارواح د والدينو به يې په اسمان کې خوشحال وي.

وكتب عند الله تعالى براً. او دغه بچي به د خداى تعالى په نزد د ابرارور نه وليکلې شي په معنى د بِر الوالدين سره دا به د هغه چا نه شي چا چې د مور او پلار سره ښيګړې کړې وي دې حق کې کمزورې نه وي راغلې.

دولسم روايت: دا هم سنن دار القطني په مذكوره صفحه ليكلي دي:

عن ابن جريج عن عطاء عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من حج عن ابويه او قضى عنهما مغرما بعث يوم القيامة مع الأبرار.

ديارلسم روايت: دا هم سنن الدار قطني را اخيستي په مذكوره حواله:

عن عطاء عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال اتى النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رجل.

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته يو سړي راغې.

فقال ان أبي مات وعليه حجة الاسلام. زما پلار وفات شوې او په هغه حج وربانديې ده.

أفأحج عنه؟ قال أرأيت لو ان أباك ترك ديناً. كه پلار دې په ځان باندې قرض پريښې وي.

أقضيته عنه. تا به ادا كولې له هغه نه.

قال: نعم. قال: فاحجج عن ابيك. حج ترې وكړه.

داد نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ قياس دي قياس د حق الله يې كړې په حق العبد باندې چې هر كله حق العبد مطالب لري دنيا كې ظاهراً د هغې اداء ته كولې شي نو د حق الله هم كولې شي.

څوارلسم روايت: المعجم الكبير للطبراني جلد ١٠ صفحه ١٣٣:

حدثنا محمد بن عبد الله الحضرمي حدثنا محمد بن عبد الرحمن بن غزوان حدثنا شريك عن سالم الافطس عن سعيد بن جبير عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أظنه عن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

چې مرفوع يې كړو.

قال: اذا دخل الرجل الجنة سأل عن ابويه وزوجته وولده فيقال انهم لم يبلغوا درجتك وعملك. هغه ستا درجې ته نه دي راغلې.

فيقول يا رب قد عملتُ لي ولهم . دې به وايي ما چې اعمال کړي د ځان لپاره مې هم کړي ددوي لپاره مې هم کړي .

فيؤمر بإلحاقهم بهو . امر به وشي چې دده والدين ده ته جنت ته راولي .

قرأ ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. ولوست ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا ايات : ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ (سورة الطور آيت : ۲۲)

پنځلسم روايت : المعجم الاوسط جلد ۷ صفحه ۹۲ :

حدثنا محمد بن علي المروزي حدثنا محمد بن عبدالله بن قهزاذ حدثنا علي بن الحسن بن شقيق حدثنا خارجة بن مصعب عن عثمان بن سعد عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال ما على احدكم اذا اراد أن يتصدق بصدقة .

څه به وشي په يو کس باندې چې اراده د يو خيرات لري .

أن يجعلها عن أبويه فلا ينقص من أجورهم شيئاً . چې وګرځوي هغه د مور او پلار نه کم به نه شي له اجورو ددوي نه څه شي .

شپاړسم روايت : اخبار مكة للفاكهي جلد ۱ صفحه ۳۸۸ :

عن عمرو بن اوس الثقفي عن ابي رزين قال قلت يا رسول الله إن أبي ادركه الاسلام شيخاً كبيراً .

پلار مې مسلمان دي شيخ کبير دي .

لايستطيع الحج والعمرة . طاقت د حج او عمرې نه لري .

والظعن . سوريدل په اوښ باندې . اذا حج قال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حج عن ابيك واعتمر . حج هم ترې وکړه عمره هم ترې وکړه .

اولسم روايت : اخبار مكة للفاكهي جلد ۱ صفحه ۳۸۹ :

عن عبيدالله بن ابي رافع عن علي بن ابي طالب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال ان امرأة شابة من خثعم جاءت

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقالت ان ابي شيخ قد أفند وأدركته فريضة الله عزوجل على عباده في الحج ولا يستطيع أداءها فهل يجزئ عنه ان أؤديها عنه ؟ قال النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : نعم .

اتلسم روايت : كتاب الاموال لابن زنجويه المتوفى ۲۵۱ جلد ۳ صفحه ۱۲۷۲ ، څلور كاله د امام بخاري نه مخكې وفات شوې :

اخبرنا ابونعيم اخبرنا سفيان عن ابن جريج عن عطاء قال كان يستحب ان يطعم عن ابويه وهما ميتان ونفعله حتى مات .

حضرت عطاء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مستحب گڼله چې سړي مور او پلار پسې خيرات وكړي چې هغوي مړه وي او ده هم خپله مور او پلار پسې خيراتونه كول تر دې چې مړ شو .

نولسم روايت : المعجم الاوسط جلد ٦ صفحه ۳۱۴ :

حدثنا محمد بن داؤد بن اسلم الصدفي حدثنا عبيدالله بن عبدالله المنكدري حدثنا محمد بن اسماعيل بن ابي فديك قال سمعت ابامحمد الشامي انه سمع اباهريرة يذكر أنه سمع أنس بن مالك يقول سمعت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول ما من أهل بيت يموت منهم ميت .

يو كور والا نشته دي چې هغې كې مړي وشي .

فيتصدقون عنه . فاء د تعقيب مع الوصل لپاره وي بس متصل خيرات وكړي .

بعد موته . وروسته له مرګ د هغه نه .

الا اهداها إليه جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَام . مګر پيش كړې دا صدقه دې مړي ته جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَام .

على طبق من نور ثم يقف على شفير القبر فيقول يا صاحب القبر العميق هذه هدية أهداها إليك أهلك فاقبلها فيدخل عليه فيفرح بها .

دا يوه هديه ده چې راليږلي تاته اهل دي ستا قبوله كړه دا كس داخل شي دغې قبر ته دغه نور نو خوشحاله شي دغه مړي په هغې .

ويستبشر . اوزيرې وركړي يو بل ته . ويحزن جيرانه . او خفه شي ګاونډيان دده هغه .

الذين لايهدي إليهم بشيء . چې په دوي پسې څوک څه خيرات نه كوي .

نو معلومه شوه چې خیرات مړي پسې کیږي د اهلسنت مړي خوشحاله او د وهابیانو پنجپیریانو مړي خفه وي چې ما پسې ولې خیرات نه کوي .

حکایت :

معدن مولوي صاحب ډیر حاضر جوابه وه یو ځل چا پروګرام ته بده ببري ته بیولې وه نو معدن مولوي صاحب تقریر کړې وه او په تقریر کې د صدقې بیان کړې ده هلته په مجلس کې ورته یو بې ادبه وهابي ناست وه هغه راپاڅیدلې وه وایي چې مولانا صاحب تا وویل چې دې مړو ته صدقات رسیږي نو معدن مولوي صاحب وایي جواب ورکړو چې هاو مړو ته رسي نو وهابي جاهل وه صدقات رسي معنی دا چې هغې ته رښا جوړه شي قبر پرې رښا شي د صدقې اجر او ثواب رسي .

د رسیدو خو دا معنی نه ده چې دا غوښې او وریژي ور رسي نو هغه پرې دا اعتراض کړې وه چې صدقات ورسیږي نو ستاسې مړي خو به ډیر زیات طعامونه خوري دوي خو به ډیر قاذورات هم کړې وي دا قبرونه خو به یې ډک کړې وي نو بیا دې وهابي وایي داخبره وکړه وایي معدن مولوي صاحب هغه د چا چې پروګرام وه او چا ده ته دعوت ورکړې وه هغه ته یې وویل چې اجازت دې چې جواب ورکړم .

هغه وویل ورکړه جواب ورته ، معدن مولوي صاحب وایي ورته وویل چې دا خو داسې وي چې تاسو وهابیان خپلو مړو پسې صدقې او خیراتونه ، نه کوي ستاسو مړي په قبرونو کې ډیر اوږي وي او زمونږ اهلسنت حنفیان خپلو مړو پسې صدقې او خیراتونه کوي هغوي ماړه وي دا ستا په فتوی چې هغوي قاذورات وکړي هغه ځای ډک شي بیا د وهابیانو مړي پسې راشي هغه ټول وخوري ځکه اوږې وي کنه وایي بیا قبر صفا شي .

نو جاهل ته چې داسې جواب ورنه کړي خو سوال یې د جهل نه ډک ده وایي ټول مجلس پسې وخندل ﴿لَن يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلاَ دِمَآؤُهَا﴾ وینه او غوښه خو خدای تعالی ته نه رسي خدای تعالی یې قبلوي .

نو داد فیتصدقون نه د اولې ورځې د خیرات استدلال کولې شي تاسې په دغه جزیه باقي دا عمومات دي او استدلال د عام نه څه جرم نه دي عند انتفاء الخاص یستدل بالعام .

او دا کوم قسمونه چې قرآن کریم ته کتابونو جوړ کړي خاص عام مشترک وغیره نو عام د استدلالاتو نه دي ډیر مسائل چې وکتل شي د استدلالاتو نه همدا پیش کیږي مثلاً د سحر لمونځ فرض دي دلیل پرې څه شي دي اقیموا الصلوة دا خو عام دي د سحر لمونځ کې خو نه دي راغلې همدغسې د هر فرض نه استدلال په عام سره کیږي.

نو چې عام دلیل نه شي نو د ډیرو فرائضو فرضیت ثابتول به مشکل شي یا لکه څوک سوال وکړي په سنت لمونځ رکوع څنګه ده ته جواب ورکړي فرض ده هغه به وایي دلیل څه شي دي وارکعوا، فرضو کې که سنتو کې دا خو عام دي.

داسې عام او خاص چې په کې پیدا کوي ډیرې جزیې د دین به پیدا نه کړي دا رنګې څوک سوال وکړي قراءت په لمونځ کې څنګه دي نو ته به جواب ورکړي فرض ده هغه به وایي دلیل څه شي دي ؟ ته به وایي فاقرؤا ما تیسر من القرآن نو دا خو عام دي مونځ خو یې نه ده یاد کړي.

قوموا لله قانتین. دا عام دي فرض او نفل یې نه دي بښودلي نو تاسو هر یو خاص کې ترې استدلال کولې شي په نفلو کې کولې شي په تهجدو کې کولې شي هغه ددې افراد دي ټول صلوة ویل شوې دي او هغې ته هم صلوة ویل کیږي نو دا ادله د ایصال الثواب الی الاموات دي جمله صدقات په کې راغلل.

هغه جدا خبره ده چې ضیافت د اولې دویمې دریمې ورځې فقهاء منع کړې دي او نن صبا زمونږ زیات صدقات دا مروج چې دي ضیافات ترې نه جوړ دي خو هغه به خپل عوام پوهه وي چې شکل د ضیافت به د نې ته نه ورکوي نو دضیافت فرق د صدقې نه یو خو په دغې هم کیږي چې ضیافاتو کې دعوتونه وي چې خلکو ته دعوت ورکړي چې زما ډوډۍ ده راشئ نو په اوله دویمه دریمه ورځ دا ضیافت مکروه دي.

او خوره ول د فرشونو جوړول د اجتماعاتو ټول مکروهاتو کې فقهاء داخل کړي دي خو چونکې دوي وهابیان د فقه نه لرې پاتې شوې یو شي ته په فقه کې مکروه ویل شوې وي نو ته به یې ګوري چې دا یې قبیح لذاته کړو او که قبیح لغیره یې کړو که قبیح لذاته یې کړو علت یې ورته لذاته څه شي پیدا کړو بیا خو مکروه تحریمي دي که لغیره کړو هغه غیر ته

اوس ګوره چې هغه غير څه جرم دي غټ دي وړوکي دي په دغه بناء باندې بيا ته فيصله کولې شي چې دا کراهيت تحريمي دي که تنزيهي دي .

فقيه ويل چې اجتماع د مړي په کور کې يا صنع د طعام غير لره مکروه دي دد لوي علت داده چې په هغه صدمه او تکليف راغلي دي نور تکليف پرې مه راوله اوس به دلته دا علت ته ګوري چې دا سړي زما په پاتې کيد و خوشحال ده او که په تللو مې خوشحال دي که په دې سړي بوج جوړيده او ته پاتې کيدي نو مکروه کار دې و کړو هغه باندې غم دي او ته نور هم بوج پرې زياتوي او که هغه ستا په پاتې کيد و خوشحاليدو او درته يې وويل چې پاتې شه او ستا په پاتې کيدو يې تکليف کې کمي راتللو نو هغه علت د کراهيت منتفي شو .

شلم روايت : معجم الاوسط جلد ۲ صفحه ۲۴۶ کې روايت ذکر کوي :

حدثنا احمد بن طاهر قال حدثنا جدي حرملة بن يحيى قال حدثنا حماد بن زياد البصري قال حدثنا حميد الطويل وكان جاراً لنا قال سمعت انس ابن مالك رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يقول سمعت رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول : أمتي أمة مرحومة متاب عليها .

امت زما امت مرحومه دي توبه يې قبليږي .

تدخل قبورها بذنوبها . قبر ته ځي سره د ګناهونو .

وتخرج من قبورها لا ذنوب عليها . د قبرونو نه به راوځي ګناه به پرې نه وي .

تمحص عنها ذنوبها . محوه کيږي دې امت زمانه ګناهونه ددوي .

باستغفار المؤمنين لها . ځکه مؤمنان دعاء ورته غواړي .

نو دلته يو جماعت دي لکه الباني ابن تيميه وغيرها هغوي د اهلسنت او معتزله په مينځ کې تللې هغوي وايي چې داصدقې خيراتونه دعاګانې دا هر څه مړي ته فائده رسوي خو من الولد د من غير الولد نه يې نه رسوي دا هسې بې ځايه چون چرا ده .

نو دا حديث په هغوي رد کوي : **باستغفار المؤمنين لها .** هغه ايات هم پرې رد کوي :

﴿الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾ دا لمونځ د جنازې هم په دوي رد ده د! عام مؤمنان ورته دعاء غواړي : **اللهم اغفر لحينا وميتنا الخ** چې فائده نه کوي بيا څه د پاره عام مؤمنان په

جنازه کې شرکت کوي نو د ابن تيميه په خپله فتاوی کې او البانی دې ټولو د معتزلوو او د اهل سنت په وسط کې يوه لاره جوړه کړې ده چې معتزله يې مطلقاً ناجائزه ګڼي او اهل سنت مطلقاً جائز ګڼي او دوي په وسط کې دا فيصله وکړه .

يويشتم روايت : صحيح البخاري معرب بيروت چاپ جلد ۴ صفحه ۸ :

حدثنا محمد بن سلام اخبرنا مخلد بن يزيد اخبرنا ابن جريج قال اخبرني يعلى انه سمع عكرمة يقول أنبأنا ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ان سعد بن عبادة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ توفيت امه وهو غائب عنها .

ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي د سعد بن عباده رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مور وفات شوه او دې نه وه .

فقال يارسول الله إن أمي توفيت وانا غائب عنها . وي ويل يا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مور مې وفات شوه زه غائب ومه .

أينفعها شيء ان تصدقت به عنها . نفع رسوي دې ته څه شي چې زه خيرات ترې نه وکړمه.

قال : نعم : قال فإني أشهدك ان حائطي المخراف صدقة عليها . هغه خيرات شو په دې باندې .

دې حديث کې که لږ غور وشي مور مې مړه وه زه غائب ومه يعنې دې وخت سره دا معمول وه چې څوک به حاضر وه نو څه به يې پسې کول خيرات مور مې مړه ده زه هغه وخت کې نه ومه او س پسې وکړمه کولی يې شم نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي : نعم .

ذکر المحدثين الذين بوبوا في ذلک باباً . څو مره محدثين په خيرات د مړي باندې باب لګوي چې څومره دې ټول يې لګوي په دې موضوع باندې دا ټول د بيروت چاپ حوالې دي .

(۱) صحيح مسلم جلد ۳ صفحه ۸۱ باب وصول ثواب الصدقة عن الميت اليه . د مړي پسې د خيرات ثواب رسيږي .

(۲) سنن ابي داود جلد ۳ صفحه ۷۷ باب ما جاء في الصدقة عن الميت .

(۳) سنن ترمذي جلد ۳ صفحه ۵۶ ، باب ما جاء في الصدقة عن الميت .

(۴) سنن النسائي جلد ٦ صفحه ۲۵۱ فضل الصدقة عن الميت .

(۵) صحيح ابن خزيمة جلد ۴ صفحه ۱۲۳ باب الصدقة عن الميت عن غير وصية من مال الميت وتكفير ذنوب الميت بها . د مړي گناه پرې ریژیږي اګر که وصیت یې نه وي کړي .

(٦) مصنف عبد الرزاق جلد ۹ صفحه ۵۸ الصدقة عن الميت .

(۷) السنن الكبرى للبيهقي جلد ٦ صفحه ۲۷۷ باب الصدقة عن الميت .

(۸) شرح السنة د امام بغوي جلد ٦ صفحه ۱۹۹ باب الصدقة عن الميت .

(۹) مستخرج الطوسي جلد ۳ صفحه ۲۷۷ باب ما جاء في الصدقة عن الميت .

أقوال الفقهاء والمحدثين في ذلک الباب :

اول : فتح الباري ابن حجر جلد ۵ صفحه ۳۹۰ هغه حديث ذکر کوي چې نبي عليه السلام په قبرينو باندې راغې او لختې يې دوه حصې کړه او پرې خبنه يې کړه .

في حديث الباب من الفوائد . يو ه فائده يې .

جواز الصدقة عن الميت . د مړي نه خيرات دا جائز دي .

وان ذلك ينفعه . دا نفعه رسوي .

بوصول ثواب الصدقة إليه ولا سيما إن كان من الولد . خاصکر چې د ولد نه وي .

ګوره دا معنى چې خاصکر د ولد نه خو رسي خو چې د غير ولد نه وي هم جائزه ده .

دا اشارتاً په ابن تيميه باندې رد دې د ابن حجر صاحب په علمي لحاظ سره سند په هغه ورځې دې شاګرد د عراقي هغه شاګرد د ابن کثير هغه شاګرد د ابن تيميه نو په دغه وجه باندې ابن حجر صاحب په ابن تيميه ډاډه نه ورځي مثلاً نن صبا څوک د ديوبند د علماء څوک شاګرد پاتې شي بيا د ديوبند په يو شيخ هغه کله ډاډه ورتلې شي د ادب له وجې نه خلک پرې نه ورځي نو دغه شان ابن حجر صاحب هم دي خو خپل وس يې کړې دي عاقل ته اشاره په کار وي خپله هغه دده تفرداتو ته يې پوره اشاره کړې پوره کار يې ورته کړې دي خو نوم نه اخلي .

دې ځای کې هم دا اشاره کوي : وان ذلك ينفعه بوصول ثواب الصدقة اليه ولا سيما ان

كان من الولد .

(۲) شرح النووي على مسلم چې منهاج دي جلد ٦ صفحه ۲۰ :

وفي هذا الحديث جواز الصدقة عن الميت واستحبابها وأن ثوابها يصله وينفعه وينفع المتصدق ايضاً .

صدقه ورکوونکې ته هم نفع ورکوي .

وهذا كله أجمع عليه المسلمون . دا ټول هغه دي چې مسلمانانو په دې اجماع کړې ده .

وسبقت المسألة في أوّل هذا الشرح في شرح مقدمة صحيح المسلم .

دا چې وايي اجمع عليه المسلمون . مراد ترې نه اهلسنت دي .

وهذه الأحاديث مخصصة لعموم قوله تعالى : ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾ وأجمع المسلمون على انه لا يجب على الوارث التصدق عن ميته صدقة التطوع بل هي مستحبة .

(۳) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح جلد ٦ صفحه ۳۹۰ :

وفي الحديث جواز الصدقة عن الميت وأن ذلك ينفعه بوصول الثواب الصدقة اليه ولا سيما إن كان من الولد وهكذا حكم الدعاء وهو مخصص لعموم قوله تعالى : ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾ (سورة النجم آيت : ۳۹)

(۴) الأربعين المتباينة السماع للعسقلاني جلد ۱ صفحه ۷۸ :

واما قول اذا تبرع عن الميت بصدقة او عتق . دا قول چې يو سړي د مړي نه احسان کوي په خيرات سره يا په عتق يا په قرباني يا په وقف سره .

هل يصل اليه ثوابه ؟ فالجواب أن ثواب الصدقة يصل إلى الميت عند جمهور أهل العلم من أهل السنة وشذ من قال من المبتدعة .

د بدعتيانو نه څه خلک دي د هغوي قول شاذ دي .

انه لا يصل الى الميت شيء من الثواب الا ما عمله او تسبب في عمله لثبوت الاخبار

الصحيحة بمشروعية الصدقة عن الميت و انه ينتفع بذلك .

نو جمهور اهلسنت يې قائل شول او منكرين يې مبتدعه وګڼل .

بل دوي د هغه حديث نه هم استدلال کوي : اذا مات الانسان انقطع عنه عمله . انسان مړ شي له ده نه دده عمل قطعه شي هغه درې پاتې شي وايي په دې کې خو ختم تلاوت وغيره نشته ولد صالح ، صدقه جاريه او علم ينتفع به دا درې ياد شوې دي .

د هغې جواب دادی چې دوي تر ابن تيميه پورې د حديث تحقيق نه دي کړې .

مفهوم مخالف نه يې استدلال کړي او د نصِ قرآني مفهوم مخالف نه مراديږي نو د حديث نه به څنګه مراد شي انسان مړ شي قطعه شي له دې نه عمله عمل دده هر چې عمل د غير دي ولد دي که غير ولد دي قطعه دې او که نه دي قطعه حديث خو د هغې نه ساکت دي حديث دا ذکر کوي چې دده عمل قطعه شي د غير عمل قطعه شي دا خبره يې بالکل چيرلي نه ده او که ته وايي چې خپل يې قطعه شو د بل خو په طريقِ اولی سره قطعه د، د هيڅا نص په دې باندې نشته بلکې مونږ حديث په دې پيش کړل چې د غير عمل ورسيږي .

نو انقطع عنه عمله . قطعه شي له ده نه عمل دده نو خيرات چې څوک کوي يا تلاوت کوي يا نور افعال خير ايصال ثواب په نيت کوي نو دا خو د نورو عمل ده حديث خو دا نه دي ويلي چې د بل عمل نه رسي دا قطعه دده د عمل راځي د بل د عمل قطعه خو نه راځي نو هلته راځي صدقه جاريه دده عمل دي وروسته له مرګ نه ورسي علم منتفع دده عمل دي وروسته د مرګ نه ورسي .

په دې ولد باندې دلته محدثين اعتراض هم کوي چې دا ولد خو دده عمل نه دي څنګه استثنی کې راغې : الا من ثلاثة کې راغې .

نو جواب دا کوي چې دا ولد په عمل دده باندې شوې دي ده چې عمل نه واى کړي ولد نه پيدا کيده وايي دا دده عمل ده دي ځای نه محدثين همدا ځواب کوي چې دا دده عمل يادوي او بيا دليل کې هغه ايات پيش کوي :

﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ﴾ .

ما اغني دفعه ونه کړه دده نه مال دده ، وما کسب ، وایي ماکسب خو مال وه د ماکسب د مال نه وروسته ذکر ته څه ضرورت دي سړي چې یو څه کسب کوي خو د مال لپاره یې کسب کوي .

نو جواب دا کوي چې هلته ماکسب په معنی د ماولد سره دي ما اغني عنه ماله وما ولد ، نو ماولد ته یې ماکسب ویلي کنه هر کله چې ولد ته کسب دده ویلې شو ، نو عمل دده شو په دې وجه استثنی ترې نه وشوه .

دارنګې عمدة القاري شرح صحيح البخاري جلد ۱۳ صفحه ۱۵۴ :

وفي حديث مسلم عن ابي هريرة رضي الله عنه ان رجلاً قال يا رسول الله صلى الله عليه وسلم إن أبي مات وترك مالاً ولم يوص فهل يكفي ذلك عنه أن أتصدق قال نعم فالقضية إذن متعددة ويستفاد منه أن الصدقة عن الميت تجوز وأنه ينتفع بها .

دا په فالقضية اذن متعددة کې رد کوي په ابن حجر صاحب باندې هغه په دغه ځای کې دا ویلي دي چې هغه مخکې روایاتو کې ذکر شول چې یو سړي راغې زما پلار وفات شوې زه ترې خیرات وکړم دا دواړه یې یو قضیه ګڼلي ده نو ټول یې یو دلیل کړو دې وایي نه دا قضیه متعدده ده هغه جدا قصه ده دا جدا قصه ده .

(۵) شرح سنن أبي داؤد جلد ۵ صفحه ۳۷۷ :

باب ما جاء في الصدقة عن الميت كون الانسان يتصدق عن نفسه بصدقة جارية أو يتصدق عنه غيره بصدقة جارية كل ذلك ينفعه وكل ذلك يصل اليه سواء كانت هذه الصدقة هو الذي تصدق بها عن نفسه فانها تبقى بعد وفاته وهي ومن عمله .

دا هغه صدقه جاریه بنایي .

أو انساناً تصدق عنه بصدقة جارية أو صدقة غير جارية فان كل ذلك ينفعه .

(٦) التمهيد لما في الموطأ من المعاني والاسانيد جلد ۲۰ صفحه ۲۷ :

فأما الصدقة عن الميت فمجتمع على جوازها لا خلاف بين العلماء فيها وكذلك العتق عن

الميت جائز بإجماع ايضاً.

(۷) المجموع شرح المهذب جلد ۵ صفحه ۳۲۳:

واجمع المسلمون على أن الصدقة عن الميت تنفعه وتصله.

(۸) الاختيارات الفقهية للترمذي جلد ۱ صفحه ۳۱۳:

باب ما جاء في الصدقة عن الميت: حدثنا احمد بن منيع حدثنا روح بن عبادة حدثنا زكريا بن اسحاق حدثني عمرو بن دينار عن عكرمة عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أن رجلاً قال يا رسول الله إن أمي توفيت أفينفعها أن تصدقت عنها قال نعم فإن لي مخرفا فأشهدك إني قد تصدقت به عنها.

قال ابو عيسى هذا حديث حسن وبه يقول اهل العلم يقولون ليس شيء يصل الميت الا الصدقة والدعاء قال ومعنى قوله ان لي مخرفاً يعني بستاناً.

دې په دې قول سره خپل مذهب ثابتوي ځکه شوافع د تلاوت د ايصال قائل نه دي.

(۹) الدر السنية في الكتب النجدية جلد ٦ صفحه ١٦١ داد وهابيانو كتاب دي:

اما صدقة المال فهي يصل ثوابها الى الميت باتفاق العلماء واجاب ايضاً الصدقة عن الميت من ماله الذي خلف حسن والصدقة المالية تصل الى الميت باتفاق اهل العلم.

گوره دلته يې دا ويلي دي خو ددوي تفصيل ما كتلې دي دوي وايي چې دا صدقه الى الميت رسي خو من الولد من غير الولد نه رسي دا تول ابن تيميه پسې ځي.

د حضرت جرير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يو حديث دي او صحيح دي هغه دا چې:

كنا نعد الاجتماع الى الميت وصنيعة الطعام بعد دفنه من النياحة.

بعضې صنعة لفظ ذكر كوي لكه ابن ماجه او بعضې صنيعة لفظ ذكر كوي لكه مسند احمد.

مونږ به راغونديدل د مړي په كور كې او جوړول د مړي كور والا لخوا دودي خلكو ته دا به مونږ گڼل د نياحة ممنوعه نه د دې ځای نه مخالفين د خيراتونو اخذ كوي او فقها او هم

ډیرو کړې دي خو فقهاء رد په ضیافت باندې کړې دي په خیرات او صدقه یې نه دې کړي .

او دوي یې مطلقاً منعه کوي د فقهاء عبارات په دلیل کې پیش کوي نو دوي ته مونږ دا خبره کوو چې تاسو په حدیث د حضرت جریر رضي الله عنه عاملین یې نو ټول په ټوله بیا عمل کوي.

حدیث د حضرت جریر رضي الله عنه دې باندې دال دي چې : کنا نعد الاجتماع من النیاحة ، مونږ د مړي کور کې راغونډیدل هم نیاحة ګڼلو او کوم وهابي او اشاعتي دي چې مړي باندې په کور کې خلک نه راغونډیږي پیدا به کړي داسې د وهابیانو مړي او د اشاعتیانو مړي یا خو به سم د معاذ بن جبل رضي الله عنه متبع د سنت شه بیا په دې مونږ تسلیم کړو .

د یرموک په غزوه کې د مابنام لمانځه ته لږ وخت پاتې وه د غروب په وخت یې ځوي شهید شو زخمي شوې مخکې وه نو هغه خو دشته وه او د مانځه لپاره یې ځای جوړ کړې وه خلک هلته ور وو تل او صحابه هم ډیر زیات وه تابعین هم وه تقریبا ۴۰۰۰۰، ۴۲۰۰۰ کسان زیات او کم وه دا خو چې یوه جمعه کوي پوره اجتماع ده نو چې دا خلک ووتل ده له ځان سره څو غلامان او څو ملګري کړل او سمدستي یې ځوي ته کفن او غسل ورکړو قبر یې هم وکنسته او دفن یې کړو هغه صحابه کرامو رضي الله عنهم چې د مابنام لمونځ خلاص کړو نفلونه تر څو کیدل چې بیرته راتلل جنازه هم ختمه ده او سړي هم دفن شوې دي .

نو حضرت خالد رضي الله عنه ورته وویل چې ولې دې داسې کار وکړو دومره صبر خو به دې کړې وه چې مونږ درسره جنازه کړې وای نو حضرت معاذ رضي الله عنه ورته وایي چې ما ته نبي اکرم صلی الله علیه وسلم دا ښودنه نه ده کړې چې زه دې مړې ایسار کړمه ما ته یې ویلي جلتي به کوي په څو کارونو باندې یو د هغې نه جیني چې پیغله شي یو د هغې نه مړي چې وشي بس ما پرې جلتي وکړه دا جلتي مستحبه ده نو د استحباب لپاره یې هلته جمعه ولاړه ده هغې ته یې هم صبر ونه کړو .

کنا نعد الاجتماع حدیث د حضرت جریر رضي الله عنه کې اول منعه د اجتماع راغلې چې کوم وهابي اشاعتي یا د احنافو نه څوک دي خیراتونو ته ناروا وایي او مرداریې وایي زمونږ ډیر حنفیان یې هم وایي نو دغه خلکو په خاندان کې چې مړي وشي چې دده په کور کې اجتماع وي نو دې ناست وي کنه ټول راغونډ وي غر او پش جوړ وي او خلکو ته معلومه وي چې دلته مړې شوې دي .

په دې کې عربان ښه دي ما څلور مياشتې په جدة کې تيرې کړې پنځلس (۱۵) عربان به راتلل ما ورته رياض الصالحين شروع کړې وه درس مې ورته کوه ما هلته، مړي ونه ليدو نو ما هغوي ته وويل چې تاسو مړه کيږي نه که څنګه دلته خو ما د مړي يا جنازي خبر وانه وريدو وايي ولې نه دې ناستو کې يوه کس ته اشاره يې وکړه وايي دده تره مړ شو ما ورته وويل چې مونږ خو خبر هم نه شو دا څنګه مړي وه.

وايي نه چې دلته مړي وشي مونږ شُرطې ته تيليفون وکړو چې دلته مړې شوې دي هغوي راشي مونږ نه يې اوچت کړي نو چې د مړي نزدې خپلوان وي همدردي ورسره ولري نو کورنه يو کس لاړ شي غسل او کفن هم شُرطې والا ورکوي بيا دا وړو حرم شريف ته نو دا قريب خپلوان او دوستان يې حرم پورې لاړ شي ورسره جنازه کې ورسره شرکت وکړي نور عام مونږ حرم ته او جنازې ته هم نه ځو ورسره مړي هغوي ته وسپارو بيا مونږ ته معلومه نه وي چې چيرته يې خښوي او چيرته يې وړي.

نو يو خوا خو يې په يوه جزيه عمل وکړو چې : نعد الاجتماع من النياحة، خو بل طرف ته ډير غټ نقصان دا راغې چې تا ته د خپل پلار قبر نه وي معلوم.

د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په زمانه کې خو به د مړو قبرونه معلوم وه حتی چې د يو صحابي په قبر کاڼي خښوي چې دا زمونږ د ورور نخښه شوه، که صبا څوک راځي دُعاء کوي خپله نبي اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به کال په کال اُحد ته تللو .بقيع غرقد ته به تللو دُعا ګانې به يې کولې نو تا خو د دُعا نه محروم کړو معلومه هم درته نه ده چې مړې دې څه شو دا خو د نجدي دورنه وروسته د مړو هر څه ختم کړه نجدي چې پرې راغې.

حديث د حضرت جرير چې څوک تاسو ته پيش کوي هغه به دا دويمه تکړه د حديث تاسو ته پيش کوي : اوله تکړه د حديث نه پيش کوي او يا به درته د حديث پښتو ترجمه کوي چې مونږ د مړي په کور کې دوډې نياحت ګڼلو دا به دليل کې پيش کوي نو تاسو به ورته وايي چې دا حديث ټول پيش کړه مونږ ته د حضرت جرير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث ټول پيش کړه نو د حضرت جرير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث کې اول په کې اجتماع منعه شوې ده : كنا نعد الاجتماع من النياحة. مونږ به اجتماع د مړي په کور کې نياحت ګڼلو.

بيا ورکړه دې منکرته قسم چې ستا د مړي اجتماع ستا په کور کې کيږي که نه چې خيرات

ته مکروه حرام او بدعت وايي هغه تا چې اجتماع جوړه کړه هغه هم دغه حديث کې شته او اول هغه راغلې ده.

وصنيعة الطعام. او صنع اهل د ميت طعام لره دا مونږ ګڼل د نياحت نه.

نو ددې دويمې تکړې جواب دادی چې دلته صنعة يا صنيعة الطعام راغلې دي نو يو دوه دي جوړول دي بل دوه دي خيرات کول دي دا په اصطلاح کې هم فرق لري مثلاً فلانکي ځای ته تللې ومه سخته دوه دي جوړه کړې وه نو دا الفاظ د ميلمستيا دي لفظ د صنعې نه معلوميږي جوړول د اهل د ميت طعام لره.

تصدق لفظ نه دی راغلې خيرات کې څوک صنعة الطعام نه وايي يو خيرات کې هم څوک نه وايي چې خيرات ته تللې ومه ډيره ښه دوه دي يې جوړه کړې وه اصطلاح داسې نه ده دا جوړول د دوه دي ګانو په ضيافاتو کې کيږي.

بل الفقهاء اعلم بمعاني الحديث. د حديث په معنی فقيه ښه پوهيږي نو لو فقهاء دي حديث نه ضيافت ته مکروه ويلي دي د را روان عبارات د فقهاء چې زه يې ذکر کوم دوي دا عبارتونه د خيرات په رد کې پيش کوي.

عون المعبود جلد ۸ صفحه ۴۰۶ همغه حديث يادوي: ويکره اتخاذ الضيافة من اهل الميت. مکروه دي جوړول د ضيافت او ميلمستيا د اهل د ميت نه.

لانه شُرِعَ في السرور لا في الشرور. ځکه ضيافتونه.

شُرع في السرور لا في الشرور وهي بدعة مستقبحة.

دا بد بدعت دي څه شي يادوي ضيافت ضيافت مونږ هم مکروه ګڼو دارنګې مرقات شرح د مشکوة جلد ۵ صفحه ۹۵۹:

وقال يكره اتخاذ الضيافة من اهل الميت لأنه شرع في السرور لا في الشرور وهي بدعة مستقبحة.

دارنګې حاشيه رد المختار على الدر المختار جلد ۲ صفحه ۲۴۰:

وقال ايضاً ويكره اتخاذ الضيافة من الطعام من اهل الميت لانه شرع في السرور.

دارنګې فتح القدير لکمال بن الهمام جلد ۳ صفحه ۴۳۲ :

ويكره اتخاذ الضيافة من الطعام من اهل الميت لانه شرع في السرور لا في الشرور وهي بدعة مستقبحة .

داد فقهاو عبارتونه ما راخيستي دي چې دوي اطلاق د کراهيت چې کوي په ضيافت باندې کوي اوس لاندې ګوري شامي عبارت او د نورو فقهاو دارنګې مراقي الفلاح شرح نور الايضاح جلد ۱ صفحه ۴۱۰ دا پاس چې تير شول هغه قياس دي دا لاندې چې دي دا استحسان دي .

بل ذکر في البزازية وان اتخذ طعاماً للفقراء کان حسناً .

که چا ونيوله روټې د فقير لپاره **کان حسناً** دا ښه کار دي .

بل ذکر في الفتاوى الهندية و في الخانية وان اتخذ ولي الميت طعاماً للفقراء کان حسناً .

که ولي د ميت دوډې د فقير لپاره وکړي دا ښه کار دي .

وان يکون في الورثة صغير لم يتخذ ذلك من الترکة. که په ورثوو کې ماشوم وي .

فلا يتخذ ذلك من الترکة . بيا به داد ترکې نه ، نه اخذ کيږي .

بيا به يې دا وارث تبرع ګڼي ناروا بيا هم نه ده که چيرته په دې وارثانو کې صغير وي نو دا خيرات ته د ترکې د مړي نه کوي که د خپل جيب نه يې کوي وارث ته دا ويل په کار دي که دې يې د خپل جيب نه کوي خو جائز شوه د صغير دې کې څه کار نشته وارث خو خپلې پيسې خرچه کړي او که دې يې د ترکې نه کوي او صغير هلته صاحب د اجازې نه دي نو دغه کبير به دامنې په زړه کې که صباغتې شي اوزه ده ته وايم چې ما خيرات کړې مور يا پلار پسې منې يې .

که وي ويل چې منمه يې صحيح ده او که انکار يې وکړو نو دا کبير به يې له خپل جيب نه لنډوي صغير نه يې بيا نه شي اخيستې او دا لانجې ډيرې راځي مونږ ته راشي وايي ما پلار پسې خيرات کړي دا يې ګوره نه منې خپله برخه نه راکوي نو چې نه يې منې نو خپله خوښه يې ده چې مور يا پلار سره نيکي کوي او که نه يې کوي څه لازمه خو نه ده پرې .

نو فيصله دلته داده چې لانجه درته راغله دا کشر غټ شو يا کبير ده خو مسافر ده بل ځاى کې ده اکثر خلک يې نه خبروي ترکې ته شروع شي په خپل سر خيراتونه کوي نو که

چیرته هغه کبیر خبر شي او راشي او د میراث د تقسیم په وخت کې لانجه جوړه کړي چې زه د پلار خیرات نه منم نو دا چا چې کړې دده له برخې به کټ کیږي هغه صغیر یا له مسافر نه به نه کټ کیږي .

وان کان في الورثة صغیر . مګر که وه په ورثوو کې صغیر .

لم یتخذ ذلك من الترکة . دا صدقه چې کوي دا دې له ترکې نه را اخلي که یې را واخیسته کبیر به یې له خپل حق نه مني بیا .

دارنګې رد المختار جلد ٦ صفحه ۳۹۴ :

والحاصل ان اتخاذ الطعام عند قراءة القرآن .

ډوډي جوړول په وخت د ختم د قران کریم کې :

لأجل الأکل یکره . د اکل د پاره دا مکروه ده .

و فیها من کتاب الاستحسان وان اتخذ طعاماً للفقراء کان حسناً . که د فقیر لپاره یې ډوډي جوړه کړه دا حسن ده .

دا فقهاء دې ګوري هماغه ضیافت ته مکروه وایي هماغه ځای کې بیرته دا عبارت ذکر کوي :

وان اتخذ طعاماً للفقراء کان حسناً . البته که څوک وایي چې مال دار یې بیا خوري څنګه دي .

دا قید د للفقراء احترازي نه دي دا اتفاقي واقع شوې دي یعنې خیرات وي او خیرات خلک د فقیر لپاره کوي ځکه چې د غه وخت کې دا صدقه صدقه یې نفیله ده نو زمونږ اصول دا فیصله کوي چې صدقه نفلیه کافر خوړې شي پاتې لا غني دي ، نو قید د للفقراء به احتراز د اغنیاو نه ، نه وي چې ګنې غني به یې نه خوري فقیر به یې خوري نه خیرات مراد دا او خیرات کیږي د غریب لپاره .

دارنګې البحر الرائق شرح کنزالدقائق جلد ۵ صفحه ۳۶۹ :

وفي الخانیة : وان اتخذ ولي المیت طعاماً للفقراء کان حسناً اذا کانوا بالغین .

که غتې وه که واړه وه هلته د پردي حق امکان په کې راځي .

وإن كان في الورثة صغير لم يتخذ ذلك من التركة .

يا دې خيرات وکړي خو ترکې نه دې نه اخلي له خپل جيب نه دې بيا خيرات وکړي اوس دا استحسان دي .

کوم ځای کې چې منعه راغلې ده هغه قياس وي اوس د قياس او استحسان معارضه چې فقه حنفي کې راشي .

المحيط البرهاني للامام برهان الدين ابن مازة جلد ۵ صفحه ۲۳۱:

ويترك القياس بالاستحسان . څومره چې زمونږ فقه کې قياسات راشي او بيا استحسان راشي نو استحسان به په قياس مقدم وي نو خلاصه دا شوه چې کوم فقيه په کې د ضيافت ټکي نه ده ويلي او مطلقاً خيرات يې ناروا کړې لکه **الفقه على المذاهب الاربعة** ضيافت نه ده ويلي او ناروا کړي دي او بدعت کړې دي نو هغه استدلال د قياساتو دي او چا چې جائز کړې ده دا استدلال د استحسان دي .

او استحسان په قياس په فقه حنفي کې مقدم وي ترجيح به دې ته وي دا هغه عبارات فقهيه وه چې مخالفين ترې نه استدلال کوي او د هغې جوابونه چې همغه عبارت به تول ګوري نو تاسو ته به معلومه شي چې فقهاء ضيافت مکروه ګڼي صدقه او خيرات مکروه نه ګڼي نو حديث د حضرت جرير رضي الله عنه محمول شو عند الفقهاء په ضيافاتو باندې چې د مړي په کور کې ضيافتونه ناروا دي .نو دلته چې وهابي سره مباحثه کوي نو هغه اوله طريقه به اختيار کړي چې :**نعد الاجتماع من النياحة** . اجتماع ته ولې کوي او بل دا تپوس ترې وکړي چې خيرات څو ورځو پورې حرام دي هغه به وايي تر دريمې پورې نو تاسو به ورته وايي چې قيد د ثلاثة ايام وبنايه .دا قيد خو د حضرت جرير رضي الله عنه حديث کې نشته دي مطلق د مړي کور کې ورکول د طعام غير لره **من النياحة** ، او جواب به د لفظ د **صنعة الطعام** نه کوي چې جوړول د طعام دي او جوړولو د طعام ته ضيافت ويل کيږي **كما حققه الفقهاء** زمونږ فقهاء دا تصريح پر کړې ده .

مسئله د ايصال الثواب للأموات ختمه شوه

مسئلة القراءة عند الميت :

قراءت على الميت په مړي باندې د قبر سر او خپو ته قراءت متعين كول يا غير متعين كول يا هسې جمعه غفيره لاړه شي د هديرې خوا کې تلاوت كوي دا څنګه دي جائز دي او كه نه دي جائز ؟

په دې کې رايه د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او د امام احمد قول اخيريې راجح هغه دادی چې قراءت على القبر جائز دي زمونږ د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ او د يارانو اختلاف دي، امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ نه قول د كراهيت منقول دي د قراءت على القبر او د امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ نه قول د استحباب منقول دي او فتوى په قول د امام ابي يوسف او امام محمد رَحِمَهُمَا اللهُ په قول باندې ده ولې وايي ځكه لورود الاثار فقهاء وايي دلائل لري نو زمونږ فقه حنفي کې فتوى په قول د امام محمد او امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللهُ باندې ده چې جواز دي او استحباب دي او دغه د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ مذهب هم دي قول اخير .

(۱) حديث : المعجم الكبير للطبراني جلد ۱۴ صفحه ۱۰۸ :

حدثنا ابو اسامة عبدالله بن محمد بن ابي اسامة الحلبي حدثنا ابي ح تحويل د سند .

و حدثنا ابراهيم بن دحيم الدمشقي حدثنا ابي ح دريم تحويل د سند ، وحدثنا الحسين بن اسحاق التستري حدثنا علي بن بحر قالوا . دلته اشتراک راغې .

حدثنا مبشر بن اسماعيل حدثني عبدالرحمن بن العلاء بن اللجلاج عن ابيه قال قال لي أبي يا بني . پلار راته وويل ای زما بچيه .

إذا أنا متُ . چې کله زه مړ شومه .

فالحدني . لحد راته جو کړه .

فإذا وضعتني في لحدي . چې لحد کې دې کيښودم .

فقل بسم الله وعلى ملة رسول الله . وه مې سپاره .

ثم سن عَلَيَّ الثرى سناً . بيا راباندې خاوره برابره کړه مسنمه يې کړه .

ثم اقرأ. بیا ولوله.

عند رأسي بفاتحة البقرة وخاتمتها. سر زما ته اول د بقرې او آخر د بقرې راته ولوله.

فاني سمعت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول ذلك. ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه اوریدلې چې داسې يې فرمایل.

دا حدیث د سند په لحاظ سره صحیح دي ځو ک پرې جرحه نه لري البته مخالفین په دې کې یوه جګړه مونږ سره کوي چې دا موقوف دي او صحیح دادی چې دا موقوف دي مرفوع نه دي.

(۲) حدیث: همدغه روایت سنن الکبری للبیهقي رااخیستې په جلد ۴ صفحه ۵۶ کې:

عن عبدالرحمن بن العلاء بن اللجلاج عن أبيه إنه قال لبنيه إذا أدخلتموني قبري فضعوني في اللحد وقولوا بأسم الله وعلى سنة رسول الله وسنوا عليّ التراب سناً وأقرؤا عند رأسي اول البقرة وخاتمتها فاني رأيت ابن عمر يستحب ذلك.

ما ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ولید چې دا یې مستحب ګڼله.

داد هغې معارضه کې وهابیان پیش کوي وايي دا حدیث دې چې ما ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ولیده چې دا یې مستحب ګڼله او هغلته وايي چې ما د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوریدلي وه چې داسې ویلي وه نو لهذا ولیي ترجیح دې لره ده دا اوس ددوي رایه نه ده کنه ددې روایت له هغه مخکني روایت سره څه معارضه ده مثلاً ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه ما ته راورسیدل چې مستحب یې ګڼله دې صحابي نه راورسیدل چې وصیت یې کړې دې صحابي وايي چې ما نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه اوریدلي چې داسې ویلي.

زه به مثال کې ځان درته پیش کړم ما نه تا تپوس د قراءت على القبر وکړو زه درته یو ځل دا حدیث پیش کوم چې لجلاج رضي الله عنه فرمايي چې ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه اوریدلې دي چې داسې ویل صبا هغه بل راځي ما نه تپوس کوي چې قراءت على القبر څنګه دي زه جواب ورکوم چې ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یې مستحب ګڼي.

نو اوس دا معارضه شوه دا خو معارضه نه ده کنه ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یې مستحب ګڼي هغه وايي ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه اوریدلي دي بل حدیث به راشي وايي ما د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه هم

اوريدلي دي دې کې خو څه معارضي نشته چې ته رجحان ورکړې او يو ته په بل ترجيح ورکړې ځکه ترجيح په وخت د معارضه کې راځي چې کله معارضه راشي د يو حديث له بل سره او داسې ټکراو راشي چې جمع يې نه کيږي دلته خو تياره جمع جوړه ده.

دې صحابي د نبي عَلَيْهِالسَّلَام نه دا وصيت اوريدلې دي ځکه يې وصيت بل ته کړې دي د عبدالله ابن عمر رَضِيَاللَّهُعَنْهُ د استحباب فتوی ورته راغلې ده او د عبدالله ابن عمر رَضِيَاللَّهُعَنْهُ نه يې بذات خود خپله اوريدلې هم دي که د هغه قول پيش کوي که دا فتوی پيش کوي که د نبي اکرم صَلَّىاللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ وصيت پيش کوي هيڅ ټکراو او معارضه دلته نشته دي.

نو ترجيحات مه ورکوي چې وهابيان وايي دا موقوف دي او دا راجح دي ځه چې موقوف هم شو نو وهابيان خو دې ته بدعت وايي او صحابي چې کوم عمل وکړي هغې ته بدعت کله ويل کيږي په قُرونو ثلاثوو کې چې اصل ونه لري هغه بدعت وي نو دلته خو په قرنِ ثاني کې اصل پيدا شو د صحابوو زمانه کې اصل پيدا شو نو بدعت څنګه شو.

(۳) حديث: دا رنګې الدعوات الکبير للبيهقي جلد ۲ صفحه ۲۹۷ کې باب لګوي:

باب ما جاء في قراءة القرآن عند القبر. بيا همدغه مذکور حديث پيش کوي:

عن عبدالرحمن بن العلاء بن اللجلاج عن ابيه انه قال لبنيه إذا أدخلتموني قبري فضعوني في اللحد وقولوا باسم الله وعلى سنة رسول الله وسنوا عليّ التراب سناً واقرؤا عند رأسي اول البقرة وخاتمتها فاني رأيت ابن عمر يستحب ذلك.

عبدالله ابن عمر رَضِيَاللَّهُعَنْهُ ورته مستحب ويلي او ته ورته بدعت وايي او دا هماغه عبدالله ابن عمر رَضِيَاللَّهُعَنْهُ دي چې د رفع اليدين په حديث کې څو مره مونږ کافر کوي هم ورباندې او ګمراه کوي مو هم ورباندې او د حديث مخالف هم مونږ ګڼي سند خو قوي ده په سند جرحه نه کوي.

د صحت د سند دوي هم قائل دي خو دوي وايي چې دا موقوف د ابن عمر او للجلاج دي دا ددوي فتوی ده او بيرته دوي يو اصل هم جوړ کړې چې هذا موقوف لا حجة في الموقوفات.

ابن تيميه وايي چې تلاوت علی القبر نه وه په زمانه د سلفو کې نو عبدالله ابن عمر رَضِيَاللَّهُعَنْهُ او لجلاج رَضِيَاللَّهُعَنْهُ سلف نه دي سلف چا ته وايي په دې خبره د ابن تيميه خوله جاري ده

لنډه دا خبره کوي چې دا په زمانه د سلفو کې نه وه .

(۴) الاربعین المتباینة السماع د عسقلاني جلد ۱ صفحه ۸۵ :

ما اخرجه الخلال في كتاب الجامع له قال حدثنا العباس بن احمد الدوري قال سألت احمد بن حنبل .

ما د امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ نه تپوس وکړو .

تحفظ في القراءة على القبور شيئًا قال لا . په قراءة على القبور کې درته کوم حدیث یاد دي .

هغه دا سې زمانه وه چې کتابونه ، نه وه لیکل شوې چې کله به دوي یو حدیث پیدا کړو د یو چا سره او هغه جزیه به معروفه وه ټولو خلکو به کوله خو دلیل به چا ته نه وه معلوم او د یو عالم سره به دا حدیث پیدا شو بس هغه عالم به ډیر مقبول وه چا به شونډې ورته ښکلولې او چا به ورته لاسونه د ادب نه ښکلول نو قراءة على القبور خو معروف وه هغه زمانه کې هر چا کوه لکه اوس چې کیږي خو دلیل نه وه چا سره نو له دې نه تپوس کوي چې ته قراءت على القبور کې څه حدیث لرې هغه ورته وویل چې نه .

قال : عباس بن احمد الدوري وايي .

وسألت يحيى بن معين . بیا له ده نه لاړم یحیی بن معین ته هغه ته مې وویل چې ته په قراءت على القبور کې څه حدیث لرې او که نه .

فحدثني عن مبشر بن اسماعيل الحلبي قال حدثني عبد الرحمن بن العلاء بن اللجلاج عن ابيه قال قال اني إذا أنا متُ فضعني الخ .

هغه حدیث چې پاس تیر شو وايي دا حدیث راته یحیی بن معین پیش کړو .

واقرأ عند رأسي بفاتحة الكتاب و أول البقرة و خاتمتها فاني سمعت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يوص بذلك ثم اخرج الخلال من وجه أخر ان أحمد كان في جنازة .

دې په یوه جنازه کې وه .

فلما دفن الميت . هر کله چې دفن شو مړي .

جاء رجل. يو سړي راغلو .

ضرير. په سترګو ړوند وه حافظ وه .

يقرأ عند القبر. قبر سره يې تلاوت کوه ګوره دې زمانه کې دا تلاوت رواج وه .

فقال له احمد يا هذا. د امام احمد سره دليل نه وه هغه ورته وايي .

إن القراءة عند القبر بدعة. قراءت له قبر سره بدعت دي .

فقال له محمد بن قدامة. ورته وويل محمد بن قدامة .

يا أبا عبدالله ما تقول في مبشر الحلبي. مبشر حلبي کې دې رايه څه ده .

قال ثقة فذكر له عنه هذا الحديث. د حديث هغه سند يې بيان کړو .

امام احمد رَحِمَهُ اللّٰهُ ته چې حديث ورسيده .

فقال له أحمد إرجع إلى الرجل وقل له يقرأ. ورشه هغه حافظ پسې ورته ووايه چې تلاوت کوه نو امام احمد رَحِمَهُ اللّٰهُ اهل حديث وه چې حديث ورته ورسيده بې چون چرا يې حديث قبول کړو او د خپلې خبرې نه يې رجوع وکړه ورشه هغه سړي ته ووايه چې تلاوت وکړه .

نو ځای په ځای ابن تيميه خلکو ته دوکه ورکوي او وايي چې امام احمد هم د قرأت على القبور منکر دي .

نو هغه الفاظ يې نقلوي چې کوم ځای کې امام احمد بدعة ويلي وي نو امام احمد قرأت منکر وه اولاً آخراً چې حديث ورته ورسيدو نو واپس يې امر کړې دے چې ورشه تلاوت کوه .

ابوبکر ابن خلال يو کتاب ليکلي په نوُم د القراءة عند القبور باندې جلد ۱ صفحه ۳ :

واخبرني العباس بن محمد بن احمد بن عبدالكريم قال حدثني ابو شعيب عبدالله بن الحسين بن احمد بن شعيب الحراني من كتابه قال حدثني يحيى بن عبدالله الضحاك البابلتي حدثنا ايوب بن نهيك الحلبي الزهري مولى آل سعد بن ابي وقاص قال سمعت عطاء بن ابي رباح

المكي قال سمعت ابن عمر قال سمعت النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول : اذا مات احدكم فلا تجلسوا واسرعوا به الى قبره .

کله چې يو كس ستاسو نه مړ شي نو هغه مه حصاروي ډير جلتي و کړي په ده باندې الى قبره .

وليقرأ عند رأسه بفاتحة الكتاب . ودې لوستلې شي د سر دده سره بفاتحة البقرة .

وعند رجليه بخاتمتها في قبره . او خپو ته دې آخر د فاتحې ولولي في قبره .
هغه مخکې حديث کې دا نه وه راغلې چې خاتمه يې په رجلينو کې ولولي دا راغلي وه چې د فاتحې اول آخر ولولي او دا حديث تصريح ددې کوي چې نه دا خاتمه به يې رجلينو ته لولي داد عبد الله بن عمر رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ قال سمعت النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مخکې حديث کې تير شو چې ابن عمر رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ دا مستحب گڼله خو دا استحباب يې له ځان نه وه نبي عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ نه يې اوريدلي وه .

اقوال الفقهاء وعلة قول أبي حنيفة رَحِمَهُ ٱللَّهُ:

دې نه اخوا د فقهاو عبارات او د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ ٱللَّهُ د قول علت لټوي چې ده ورته ولې مکروه ويلي دي وايي امام صاحب ورته مکروه ځکه ويلي چې هغه ته دغه اثر نه وه رسيدلې چې دا کوم حديث دي بعضې مسئله کې روايات کم وي نو کتب د حديثو هم نه وه چې ټول يې د نظر نه تير کړې واى .
نو وايي دا روايت ورته نه وه رسيدلي او ده د خپلې رايې موافق دا خبره کوله چې : اهلها جيفة ، اهل ددې چې عام خلک دي وراسته شي خاوري شي نو ته هلته تلاوت د څه لپاره کوي دده امام صاحب علت نه دا معلوميږي چې دې د اولې ورځې تلاوت مخالف هم نه دي ځکه هغه وخت کې خو جيفه نه ده .
په اوله ورځ خو روغ جوړ ده دده له علت نه معلوميږي چې دا روسته وختونو کې قبر ته تلل تلاوت دې ته مکروه ويلي دي نو د امام صاحب قول کې به دا تفصيلي وي چې د اولې ورځې د قراءت منکر نه دي ، وروسته به د قراءة په کراهيت قول کوي :

حاشية على مراقي الفلاح شرح نور الايضاح جلد ۱ صفحه ۴۱۳ :

واخذ من ذلك جواز القراءة على القبر و المسئلة ذات خلاف قال الامام تكره لان اهلها جيفة ولم يصح فيها شيء عنده عنه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

او ده ته په دې کې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه څه صحيح روايت نه وه ثابت شوې .

وقال لمحمد تستحب لورود الاثار . حديث پرې راغلې دي .

وهو المذهب المختار . په حنفي فقه کې مذهب مختار د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ دي چې تلاوت جائز دي كما صرحوا به في كتاب الاستحسان .

دارنګې التاج والاكليل جلد ۲ صفحه ۳۷۴ :

استدل بعض العلماء على استحباب القراءة على القبر لحديث الجريدتين .

د هغې نه استدلال داسې کوي چې هر کله د لختي ثواب رسيږي نو د تلاوت څنګه نه رسيږي .

وقاله الشافعي وفي الاحياء لا بأس بالقراءة على القبور .

دارنګې منح الجليل شرح مختصر سيد خليل جلد ۳ صفحه ۱۷۶ :

ان قرأ الرجل ووهب ثواب قراءته لميت جاز ذلك وحصل للميت اجره ان شاء الله تعالى .

دارنګې الانصاف جلد ۲ صفحه ۳۹۱ :

ولا تكره القراءة على القبر في اصح الروايتين .

مکروه نه دي قراءت په قبر باندې اصح روايتينو کې .

وهذا المذهب قاله في الفروع وغيره . دا مذهب د امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ يادوي .

قاله الشارح هذا المشهور عن احمد . د امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ مشهور قول دادی .

قاله الخلال وصاحب المذهب رواية واحدة لا تكره . هغه دا وايي چې امام احمد صاحب همدا يو قول کړې چې مکروه نه دي .

وعليه اكثر الاصحاب منهم القاضي وجزم به في الوجيز وغيره وقدمه في الفروع والمغني

والشرح وبن تميم والفائق وغيرهم .

دارنګې تذکرة للقرطبي جلد ۱ صفحه ۸۴ :

باب ماجاء في قراءة القران عند القبر حالة الدفن وبعده وأنه يصل الى الميت ثواب مايقرأ ويدعي ويستغفر له ويتصدق عليه .

دارنګې مصنف ابن ابي شيبة جلد ۳ صفحه ۲۳۷ :

حدثنا وكيع عن سفيان عن حسان بن ابراهيم عن امية الازدي عن جابر بن زيد انه كان يقرأ عند الميت سورة الرعد .

دارنګې مصنف ابن ابي شيبة جلد ۳ صفحه ۲۳۶ :

حدثنا حفص بن غياث عن المجالد عن الشعبي قال كانت الانصار .

وه انصار د مديني منورې .

يقرأون عند الميت سورة البقرة . مړي ته به يې سورة بقره لوسته .

دارنګې تفسير مظهري جلد ۱ صفحه ۳۷۳۴ دا هغه ايات دي : ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾ :

واخرج الخلالي عن الشعبي كانت الانصار اذا مات لهم الميت .

وه انصار د مديني منورې کله چې به مړې وشو .

اختلفوا الى قبره . مختلفې ورځې به يې قبر ته تلل .

يقرءون القرآن . قرآن کريم به يې لوستلو نو داد انصارو د مديني منورې رواج وه .

و في الاحياء عن أحمد بن حنبل اذا دخلتم المقابر فاقرأوا بفاتحة الكتاب والمعوذتين وقل هو الله احد واجعلوا ذلك لأهل المقابر فانه يصل اليهم .

دارنګې البحر الرائق جلد ۵ صفحه ۳۸۳ :

ولا بأس بقراءة القرآن عند القبور وربما تكون افضل من غيره .

د بل عمل نه دا افضل دي .

ويجوز ان يخفف الله عن أهل القبور شيئاً من عذاب القبر او يقطعه عند دعاء القاري و تلاوته وفيه ورد آثار من دخل المقابر فقرأ سورة يس خفف الله عنهم يومئذ وكان له بعدد من فيها حسنات .

ده لره به دومره اجر وي چې دا مقبره کې څومره مړي وي او په هغوي به تخفيف راشي.

دارنګې عمدة القاري جلد ۴ صفحه ۴۹۷ :

لما روي أبو بكر النجار في كتاب السنن عن علي بن ابي طالب رضي الله عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم قال من مر بين المقابر .

څوک چې مقبره کې روان وي .

فقرأ قل هو الله احد أحد عشر مرة ثم وهب أجرها للأموات أعطي من الأجر بعدد الاموات .

دارنګې بل روايت پيش کوي :

عن انس يرفعه . مرفوع روايت پيش کوي .

من دخل المقابر فقرأ سورة يس خفف الله عنهم يومئذ وعن ابي بكر الصديق رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من زار قبر والديه او احدهما .

څوک چې د مور او پلار قبر ته لاړ .

او احدهما فقرأ عنده او عندهما يس غفر له .

دارنګې شرح الكبير لابن قدامة جلد ۲ صفحه ۴۲۵ :

ابن قدامة الجوهري يا ابا عبدالله ما تقول في مبشر الحلبي .

دا هغه ابن قدامة الجوهري چې امام احمد صاحب ته ويلي وه او امام احمد صاحب وويل . ثقة .

قال فاخبرني مبشر عن أبيه أنه أوصى إذا دفن أن يقرأ عنده بفاتحة البقرة وخاتمتها وقال سمعت ابن عمر رضي الله عنه يوصي بذلك فقال احمد بن حنبل فارجع فقل للرجل يقرأ وقال الخلال

حدثني ابو علي الحسن بن الهيثم البزار شيخنا الثقة المأمون قال رأيت أحمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ يصلي خلف ضرير أيقرأ على القبور .

يو معروف حافظ وه چې هغه په مقبره کې په قبرونو تلاوت کولو او امام احمد صاحب به ده پسې مونځ کولو دا ددې لپاره وايي چې دده په نزد قراءت په قبرونو بدعت نه وه کنه د بدعتي پسې مونځ نه کولو .

و قد روي عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انه قال من دخل المقابر فقرأ سورة يس خفف عنهم يومئذ وكان له بعدد من فيها حسنات و روي ابو حفص بن شاهين عن انس قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من قال الحمد لله رب العالمين رب السموات و رب الارض رب العالمين وله الكبرياء في السموات والارض وهو العزيز الحكيم لله الحمد رب السموات ورب الارض رب العالمين وله العظمة في السموات والارض وهو العزيز الحكيم مرة واحدة ثم قال اللهم اجعل ثوابها لوالدي لم يبق لوالديه حق الا اداه اليهما .

دارنګې شرح الصدور بشرح حال الموتى د امام سيوطي رَحِمَهُ اللهُ جلد ۱ صفحه ۳۰۴ :

وقال القرطبي في حديث اقرؤوا على موتاكم يس .

پس مړو ته يس شريف ولولي .

هذا يحتمل . دا احتمال لري .

ان تكون هذه القراءة عند الميت في حال موته . چې محتضر دي دا وايي هغې ته هم شامل دي .

ويحتمل ان تكون عند قبره . او احتمال لري چې قبر سره دا تلاوت شي .

قلت وبالأول قال الجمهور . دا اول قول جمهورو کړي اکثر محدثين دا وايي خو رد د ثاني په کې نه دي بلکه دا معنى اخلي .

كما تقدم في أول الكتاب وبالثاني قال ابن عبد الواحد المقدسي في الجزأ الذي تقدمت الاشارة . هغه وايي دا په هديره کې لوستل دي .

وبالتعميم في الحالين . چې دواړو ته شامل دي .

قال المحب الطبري من متأخري أصحابنا . چې شوافع دي .

وفي الاحياء للغزالي والعاقبة لعبد الحق عن احمد بن حنبل قال اذا دخلتم المقابر فاقرؤوا بفاتحة الكتاب والمعوذتين وقل هو الله أحد واجعلوا ذلك لأهل المقابر فانه يصل إليهم .

داد تلاوت متعلق په قبر باندې د دغو فقهاء عبارات وه او څوک يې چې منعه کښي دا ثابت نه دي بس د لا نسلم په غونډې ناست دي خو مونږ ورته ثابت کړو نو اوس دې ومني ثابت نه دي دده په علم ثابت شو په کتب الحديث کې اوس دې ومني لکه امام احمد صاحب ته چې ثابت شو وي منه تسليم يې کړو .

نو دغه شان دوي ته هم تسليمول په کار دي او چې نه يې تسليموي هغوي پوه شه او کار يې پوه شه خو تاسو په دې کې خپله عقيده مه خرابوي مقبره کې تلاوت ممنوع نه دي دا جائز دي ورل د مصحف مقبرې ته که بې آدبي په کې نه وي جائز دي که د بې آدبي خطره وي په کې بيا يې ورل نه دي په کار هغه خارجي علت دي چې دې ته متوجه کيږي .

پاتې شوه مسئله د ختم چې داختم څنګه دي نو ختم په خپله امر جائز دي لکه راغونډيدل د خلکو د ختم لپاره دليل دې باندې حديث د دارمي دي باب ما جاء في ختم القرآن ، هلته د حضرت انس رضي الله عنه حديث پيش کوي چې هغه به خپل اهل د ختم لپاره راغونډول نو اهل دده ۹۵ يا ۹۶ ځامن وه او د هغوي بچي وه دا غټه اجتماع وه تقريباً ۱۵۰ کسان به را غونډيدل ختم به کيدلو .

او دارنګې د سعيد ابن المسيب د امام مجاهد اقوال هم په کې مذکور دي چې دُعا عند ختم القرآن مستجابه دې لپاره به دوي راغونډيدل دوي چې کوم اعتراض کوي چې داخويو تلاوت کوي هغه بل ورته غوږ نه نيږدي او دا جرم دي نو دا ناپوهي ددوي ده خارج د صلواة نه تلاوت ته غوږ کينبودل فرض نه دي بلکې مستحب دي او تلاوت هم مستحب دي .

نو که يو تلاوت کوي نور غوږ نږدي هم عمل مستحب دي او که ټول لګيا کيږي تلاوت کوي هم عمل بالمستحب دي خو ښه طريقه داده چې د جمع واري په وخت کې تلاوت خفيه وشي چې ترک د يو مستحب هم په کې رانه شي او عمل په کل مستحب باندې راشي او که دا

اعتراض کوي چې ختم ځکه ناروا دي چې د تلاوت په وخت کې یو بل ته غوږ نه ږدي نو لهذا دلته خو غټ جرم راغې چې قرآن کریم ته غوږ کي نه ښودل شو .

نو زه به ستاسو اعتراض راتاو کړمه مدرسې د حفظ القران ته اوس به مدرسه کې سبق ویل هم ناروا دي هلته خو دومره شور وي چې یو هم بل ته غوږ نه ږدي او دلیل په ختم باندې د مسلم هغه حدیث دي چې :

وما اجتمع قوم في بيتٍ من بيوت الله . نشته یو قوم چې را غونډ شي .

في بيت من بيوت الله يتلون كتاب الله و يتدارسونه بينهم الا نزلت عليهم السكينة

وغشيتهم الرحمة وحفتهم الملائكة وذكرهم الله فيمن عنده .

چیرته به یو قوم اجتماع جوړه نه کړي مګر که جوړه یې کړه په دري کارونو باندې یو تلاوت دي بل ذکر دي او بل تدریس دي نو څلور اجره هغوي ته ملاویږي هغه دلیل عام ددې لپاره دلیل دي چې تلاوت باندې اجتماع ممنوع نه ده :

وما من قوم اجتمع في بيت من بيوت الله يتلون كتاب الله .

نو دا اجتماع على التلاوة ده او اجتماع على التلاوة صورة د ختم دي ددې خو بله څه لاره نشته ده کوم صورت ده چې ختم نه وي او اجتماع په تلاوت راغلې وي او نبي عليه السلام هغې لپاره څلور اجرونه ښایي بدعت ورته نه وایي او نه ورته ناروا وایي .

په دې ځای باندې اول جلد ختم شو والحمد لله

طالب دعاء : سید محمد ثواب باچا

او

مولوي سید راز محمد هاشمي ثم الاندړوي

تحریری کا

تشریحا

فی

حل المسا

1

مدرسہ حذیفۃ الاحناف